تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی

[illegible]

[illegible]

[illegible]

نووسین و کۆکردنەوەی

[illegible]

[illegible]

كۆماری عیراق
وەزارەتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن
دەزگای ڕوشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی
زنجیرە ژمارە (١٦٥)

شاری سلێمانی

(٢٠٠) ساڵ

بەرگی دووەم

نووسین و کۆکردنەوەی
ئەکرەمی مەحموودی ساڵحی ڕەشە

پێداچوونەوە و پێشەکی
دوکتۆر عیزەدین مستەفا رەسووڵ

شێخ مەحموودی نەمر

١٨٨١- ٩/ ١٠/ ١٩٥٦

دوو ووته:

پێش بەرگی دووەم بەرگی یەکەمتان خوێندەوە کە بریتیبوو لە ٨٨ باس ئەم بەرگەش بریتییە لە ٥٩ باس، واتە بە هەردووکی ١٤٧ باسە، کە ئەمە رەنجی هەشت ساڵە بە کۆکردنەوەو هاتوچۆکردن و سەرپەرشتی ئەم بەرهەمە کە من بە ئەرکێکی سەرشانی خۆم زانیوە. لەگەڵ هەر کەم وکووریەکدا هیوام وایە جێگای رەزامەندیی هەموو کوردێکی دڵسۆز بەگشتیو بەتایبەتی خەڵکی شارە خۆشەویستەکەمان بێت. منیش داوا ئەکەم لە هەموو کوردێکی دڵسۆز بۆ خاکەکەیان لە هەرچ شوێنێك بن لە کوردستان داو بەتایبەتی خەڵکی شاری سلێمانی لە نووسەرو بێجگە لە نووسەران و هەرچ کارو پیشەیەکیان هەیە وەکو من کە نووسەر نەبووم ئەتوانن ئەم لایەنە کە دەربارەی ژیانی مێژووی کۆمەلایەتیو ئابووریو رۆشنبیری تۆمار بکەن کە هەمووی کۆبکەنەوە ئەبێتە مێژووی شارەکەیان و قەزاو ناحیەو دێهاتەکانیان کە تا زووە هەڵیکەو لە دەست خۆیانی نەدەن تا خەڵکی شارەزای بەتەمەن ماون چونکە چەند ساڵێکیتر ئەوانیشمان لەدەست ئەچن، لەبەرئەوەی ئێمە هیچ کتێب و سەرچاوەیەکیترمان نییەو تائێستاکە کاتی خۆی نووسەرانمان گوێیان نەداوەتە ئەم لایەنایان و بە خەیاڵیاندا نەهاتووە بۆئەوەی ببێتە یادگارێك بۆخۆمان و ببێتە مێژوویەك بۆ نەوەی داهاتومان کە ئەوانیش وەك ئێمە گلەیی لە پێشینان ئەکەین، ئەوانیش گلەییمان لێ نەکەن و ببێتە جێگای شانازی بۆیان هەروەها داوا لە خەڵکی شارە خۆشەویستەکەمان ئەکەم لە خاڵی ٢٩ بیست ونوێ ئەم بەرگەدا باسی (پیاوی گاڵتەچیو قسەخۆش) کە ناوی ئەو پیاوە قوشمەچییانە هاتووەو هەرچ کەسێکیترمان بیرچووبێ هەرچ کردەوەو روداوێك و نوکتەیەکیان هەبووە بۆمان

بنووسنەوە بە خەتێکی خۆش و بۆمان بنێرن بۆ چاپخانەکەی مامۆستا کاکەی فەللاح نیازمان هەیە بیکەین بە کتێبێك وەك (ڕشتەی مرواری) بەڵام ئەمە سەر بە شاری سلێمانی‌یە کە ببێتە یادگاریّ بۆخۆمان و بۆ نەوەی داهاتوومان کە بزانن باوو باپیرانیان چۆن کاتیان بردۆتەسەر. ئەمەش بەیارمەتی ئێوەی بەڕێز دێتە بەرهەم تکام وایە کە نەیخەنە پشت گویّ بۆئەوەی نەوەی داهاتوو کە لەخۆتانە گلەییمان لیّ‌نەکەن وەك پێشینان ئەڵێن (چەپڵە بە یەك دەست لیّ‌نادریّ).

دووا ووتە زۆر سوپاسی خەڵکی شارەکەمان ئەکەم بەگشتی وە بەتایبەتی ئەوانەی کە یارمەتیان دام و ناوم هێناون لەم کتێبەدا کە زوربەی بوونە سەرچاوەی زوربەی باسەکان، داوای تەمەن درێژیی‌یان ئەکەم و هەر نموونەیان لە زیاد بوونا بێت هەروەها زۆر سوپاسی بەڕێوەبەری دەزگای گشتیی ڕۆشنبیری‌و بڵاوکرنەوەی کوردی

لەگەڵ سڵاوو ڕێزمدا بۆهەموولایەك.

ئەکرەم مەحموود صالح ڕەشە

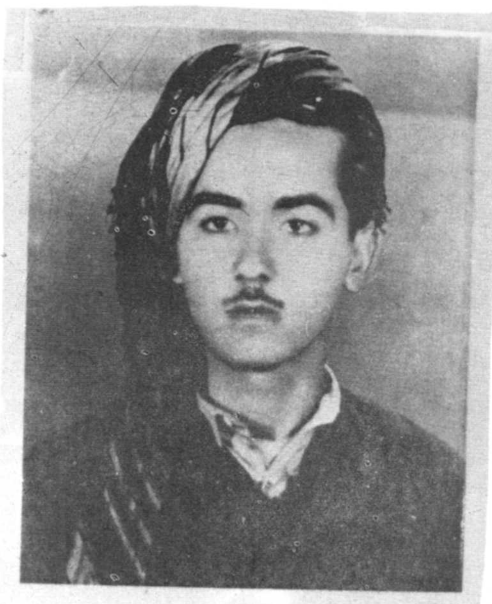

● ئەکرەم مەحموود سالح ڕەشە،

سلێمانی، گەڕەکی مەڵکەندی، ١٩٣٦/١/٢٥

ئەم وێنەیە لە ١٩٥٣/٢/٢٢ گیراوە

(سابوون و سابوونچیەکان)

دروستکردنی سابوون کە بەزۆری لە گەڕەکی سابوونکەران دروست ئەکراو ئ‌و کەرەسانەی سابوونیان پێ دروست ئەکرا ئەمانەبوون:

١ ـ قسڵ: ئەم کەرەسەیە هەروەك گەچ وایە و تۆپەڵ تۆپەڵە.

٢ ـ قلی: ئەم کەرەسەیە ڕەنگێکی ڕەشی هەیە وەك کوڵوی ئاسن وایە بەزۆری لە موسڵ دەست ئەکەوت.

٣ ـ چەوریی ئاژەڵ وەکو بەزو پیو.

٤ ـ خوێ.

(چۆنیەتی درووستکردنی سابوون)

یەك بەش قسـڵ، لەگەڵ دوو بەش قلی تێکەڵ ئەکراو کەم کەم ئاوی ئەکرا بەسەراو دائەنرا تا بەیانی ئەوسا جوان پێکەوە ئەنووسان، لەدواییا ئەکرایە ناو کووپەیەکی گەورەوە کە بنەکەی کونێکی تیابوو، دووبارە تا سێ جار ئاوی ئەکرا بەسەراو وردە وردە ئەتوایەوەو ئەو ئاوەی کە لێی زیادبووایە لەژێرەوە لە کوونی کووپەکەوە ئەڕۆیشتەخوارێو ئەو ئاوەی ئەگیرا.

ئاوی یەکەم جارو دووەم جار کە بریتی بوو لە ئاوی قلیو قسڵەکە ئەکرایە ناو بەرمیلێکەوەو ئاوی سێیەم جاریش ئەکرایە ناو مەنجەڵێکی گەورەوەو ئەخرایە سەر ئاگر تا ئەهاتەکوڵ. دوای ئەوە چەوری تێئەکراو بەیەکەوە ئەکوڵان، ئینجا لەبـەرەوە ئاوی یەکـەم جارو دووەم جاری ناو بەرمیلەکـەی تێئەکراو دووبارە لەســەر ئاگرێکی کەم ئەکوڵێنران تا بەتەواوی خەست ئەبووەوە، ئەمەش ماوەی (٢٤ تا ٣٦) سەعاتی ئەخایاند، دوایی بەگوێرەی پێویست خوێی تێ ئەکراتا کەڤ ئەکـرد، دوای ئەمە کەفەکەی ئەگیراو ئەخرایە ناو قاپی بچووك بچووکی تایبـەتیـەوە کە بۆ ئەم مەبـەستـە درووستە کـرابـوون، وە ئەمــە پێیان ئەوت

سابـوونی سەرکـەف، پاشــان ئەوی‌تر ئەکرایە ناو تەشتەوەو دائەنرا تا خۆی

«سابوون و سابوونچیەکان»

چەند بەدوای مێژووی پەیدابوونی سابوونا بگەڕێین مێژووی کۆنترمان یەتە بەردەم، یا ڕووەك و کەرەسەی ترمان یەتە بەردەم کە بۆ خۆشتن و کەل و پەل شتن بەکارهێنراوە.

بە هەموو چەشنێك درووستکردنی سابوون و تەرخان کردنی گەرەکێك بۆ سابوون درووستکردن لە شاری تازە درووست بووی سلێمانیدا بەڵگەو نیشانەی چەند شتێکە:

یەکەم: سابوون کەنیشانەیەکی پاك و تەمیزیو دیمەنێکی شارستانێتی‌یە، بەخۆیو درووستکردن و بەکارهێنانەوە لەگەڵ دامەزراندنی شاردا پێویست بووەو کۆڵەکەی داکوتاوە.

دووەم: سابوون دروستکردن بەم بڵاویو فراوانی‌یەی، دیمەنی بەستنی بازاڕی شاری تازە بووە بە دێهاتی دەورپشتەوەو لە ڕێگەی کەرەسەیەکی خاوێنیو شارستانێتی بەخشینی وەك سابوونەوە.

سێیەم: هەر ماڵێك لە سابوونکەران، بەچەشنێك لە (مانیفاکتۆرە) ئەژمێرێ کە لە دامەزرانی کومەڵی بۆرژوازی ئەوروپا یەکەم شانەی پەیدابوونی کۆمەڵی پیشەسازیو سەرمایەداری‌یە.

باسی گەرەکی سابوونکەران و چەشنی سابوون دروستکردن لەسلێمانیش لاپەرەیەکی‌تری تەجرەبەی ئەم چەشنە سنعەتە ئەگێڕێتەوە، کە رەنگە بۆ ئەوانەی دەربەستی زانستی ئەم چەشنە سنعەتەن سوودی تیابێو لایەنێکی تایبەتی سەر بە سلێمانی خۆیی بۆ ئەم مێژووە تیابێ کە ئەمەش هەر کەرەسەی باس و لێکۆڵینەوەیە بۆ پسپۆڕان.

ع.م

ئەگرت و ڕەق ئەبوو، دوایی بە چەقۆ بە شێوەیەکی ڕێك وپێك لەت لەت ئەکراو ئەم جۆرەش پێیان ئەوت سابوونی (بەزی) بەڵام سەرە مقەستەکانی پێی‌ئەوترا (لاپاروو)و هەرزان تریش ئەفرۆشرا لەبازاڕا، هەروەها سابوونە (سەرکەف)ەکە لە بەزیو لاپارووەکە گرانتر ئەفرۆشرا چونکە ژنان بەتایبەتی بۆ دەم وچاو شتن بەکاریان ئەهێنا.

دروستکردنی ئەم سابوونە تا ساڵانی پەنجاکان لە هەندێ ماڵا بەردەوام بوو. (هەندێ لەو ماڵانەی کەسابوونیان دروست ئەکرد):

١ ـ ماڵی حاجی سەعی میرزا

٢ ـ ماڵی میرزا عەبدوڵڵا

٣ ـ ماڵی حەمەی حەکیم

٤ ـ ماڵی چاومار

٥ ـ ماڵی سەعی خەجەخانی

٦ ـ ماڵی مەلا تایەری خاڵەلە

٧ ـ ماڵی حاجی ساڵحی چزڵێك

٨ ـ ماڵی حاجی کەریمی حاتەم

٩ ـ ماڵی حەمەی ڕەسووڵ

١٠ ـ ماڵی مامە ڕەشە

ئەمەش ناوی هەندێ لەو ئافرەتانەی سابوونیان ئەکوڵاند بۆ ئەو ماڵانەو پێیان ئەوتن (سابوون کوڵێن):

١ ـ ئامەی حەمەشەریف

٢ ـ ڕەحە سەر چیلکە

٣ ـ ڕەعنای دایکی شەفیق

٤ ـ پوورە گوڵچیتن

٥ ـ دایە فاتە

سەرچاوە:

ماڵی مەلا تایەری خاڵەلە.

تێبینی:

زۆر ماڵ نەیان ئەتوانی سابوون بکڕن، لەبەر دەست کورتی، (ئەسپۆن)یان بەکارئەهێنا بۆ سەرو جل شتن.

• (ئەسپۆن) شتێك بوو لە ڕەگی داری دەوەن ئەچوو، بەزۆری لە شاخەکانا هەبوو، پێی ئەوترا (گەون)، ڕەگەکەی لە دارەکە گەورەتر بوو، ئەژنۆیەك لەناو زەویایە. هەڵیان ئەکێشاو وشکیان ئەکردو ئەیان شکاندو توێکڵەکەیان فڕیئەداو ناوەکـەیان وردئەکرد ئەمە ڕەنگی سپی بوو کە جل وبەرگیان پێئەشت ئەیان هێنا لە گوێکانی ئەیان کرد بە جل و بەرگەکەوەو ئاویان پیائەکردو کەف ئەکرد بە گەلاکـوتـك لێیان ئەداو ئەم دیـوو ئەودیویان ئەکرد تا پاك ئەبوەوەو لە ئاویان هەڵ ئەکێشاو هەڵیان ئەخست، بەم جۆرە جل و بەرگیان بە (ئەسپۆن) ئەشت، هەندێ جار سەریشیان پێئەشت، ئەم ئەسپۆنە بەزۆری لە دێهاتەکانا بەکار ئەهێنرا.

بەفری گۆیژەو چاڵە بەفرەکان»

مەڵکەنی بناغەی شارە، پاشای بابان گوندی مەڵکەنی دیو لەوێوە دەستی‌دایە بناغە دانان و فراوانکردنی شار.

ئەم گوندی مەڵکەنی‌یە یەکسەر لەگەڵ جموجۆڵ و گوزەرانی شاری تازەدا تێکەڵ بوو. ڕاستە تا سەردەمێکی درەنگیش هەندێ دیمەنی لادێ بەم گوندی مەڵکەنی‌یەوە مابوو. کە ناوی یەکەم گەڕەکی شار، واتە گەڕەکی مەڵکەنی لێنرا، وەك ماڵداری‌و ئاژەڵ بەخێوکردن و کشتوکاڵ کردن، بەڵام ئەم دوو دیمەنەی لێرەدا ئەگێڕێنەوە - بەفرپاراستن و بەفرهێنان و فرۆشتنی لەگەڵ بەرد لە کانەبەرد دەرهێنان و هێنانی بۆ شار - دوو دیمەنی گەورەن کە لە سەرەتاوە گەڕەکی مەڵکەنی‌و بەستن بە شاری سلێمانی‌و شارستانێتی‌یەوە. هەرچی دیمەنی لادێ تا درەنگ مانەوەشە، ئەوە خۆی لەخۆیا سروشتی بناغەیی‌و کۆنی‌یە، چونکە گەڕەکەکانی تری شار هەر لە سەرەتاوە کەوتوونە ژیانی شارستانێتی‌یەوە، بەڵام مەڵکەنی بناغەو بنەچەی ئەسڵی شاروتا ماوەیەك ژیانی شارو لادێی کۆئەکردەوە.

ع.م

(بەفری گۆیژەو چاڵە بەفرەکان)

ئەم چاڵە بەفرانە چۆنی دائەپۆشن لە زستاناو لەدوایی بەهارو هاوینا چۆن دەری دێنن و ئەیهێنن بۆ شار؟

بەفرهێنەرەکانی مەڵکەنی لە کۆتایی پایزا خۆیان ئامادە ئەکەن و ئەچن بۆ چاڵە بەفـرەکان لە گۆیژە. دوای ئەوەی سەرما دەست پێئەکات و پێش باران بارین خاوەنی چاڵە بەفرەکان چاڵەکانیان پاك ئەکەنەوە لە کای کۆنی پارو ئەو شتـە زیادانەی لە چاڵەکانان و ئەگەر بەفری کۆنیشی تیامابێ دەریئەهێنن و خویـان ئامـادەی بەفـربـارینی زستان ئەکەن، هەر کە بینییان گۆیژە خۆی رازانودتەوە بە بەرگی سپی، کۆمەڵ کۆمەڵ ئەچن بۆسەر چاڵەکانیان بە کەلوپەلی کارەکەیانەوە وەك مشارو گوریس و خاکەنازو کاوە. ئەمەش کاتێك ئەکرێت کە بەفـرێکیوا باریبێت پێی بوتـرێ ئەژنـۆیـە بەفر باریوە. جا «با» ساردەکەی سەرگـۆیـژە بەفـرەکـە رەق ئەکا ئینجا پێنج کەس [چین، تان] دائەمەزرێنن، یەکی بە مشـاریکی گەورە لە چوارلاوە بەفــرەکــە ئەبـرێت، ئەم جۆرە بەفـر برینـە پێی ئەڵێن (هـۆلیر)، دوو کەسیش بە گوریس بەفـرەکـە رائەکێشنە ناو چاڵەکەوە، دوانی تریشیان بە خاکەناز ژێری بەفرەکە ئەکرێنن و ئەیگۆرن بۆئەوەی قوراوی نەبیّو بەرێکی لە چاڵەکـەدا دایئەنێن. لە لایەکی تریشەوە هەر چاڵە بەپێی گەورەو بچـوکی لە ٢٠ کەسـەوە تا ٥٠ کەس ئەو بەفرەی خراوەتە چاڵەکانەوە جوان ئەیشێلن و ئەیپـەستنـەوە تا وای لێـیـە وەکو گردێك لە دەمی چاڵەکە بەرزتر ئەبێتـەوەو پاڵی ئەدرێ بە شاخـەکەوەو بەرێك وپێکی ئاگاداری پاك و تەمیزی ئەکـەن و دوایی نزیکەی ئەژنۆیە کای ئەکەن بەسەراو دایئەپۆشن وە کاکەی ساڵی رابوردوویشی ئەکەنە سەرو وای لێئەکەن کە باو باران هیچی لێنەکات و بەجێیئەهێڵن.

لەدواییـا جار جار سەریئـەدەن و ئەگـەر کونێ کەلەبەرێکی تیابێ چاکی ئەکەن. ئینجا لە کۆتایی بەهارو هاتنی هاوینا واتە کاتێ کە بەفر بەکاردێ خۆیان ئامـادە ئەکـەن بۆ هێنـانی بەفـر، شەوەکی بەکـۆمـەڵ دوای ئەوەی هەمـوو

پێـوبستیـیـەك لەگەڵ خۆیان و وڵاخەكانیان ئەبەن وەك گونیەو مشارو خوێو جاجم و بەرە.

بەم جۆرەبەرەو چاڵە بەفرەكان ئەڕۆن وپێش هەتاوكەوتن ئەگەنە ئەوێ لەوێ بەگـوێـرەی پێـویستی چاڵەكـان هەڵ ئەدەنەوەو چەند كەسێك (چین، تان)دا ئەمـەزرێنن و دەست ئەكـەن بە بەفـربرینو ئەیخەنە سەر باری درێژیو لە گونیەكانی هەڵئەكێشن و لە ئێسترەكانی بارئەكەن و جاجمە كۆن ئەدەن بەسەر بارەكـاناو بەرەو شار ئەكەونەرێو سەرلەبەیانی ئەگەنەوە شارو دابەشی ئەكەن بەسەر بەفر فرۆشەكانا، بەم جۆرە بەگوێرەی پێویستی ڕۆژی ٢ تا ٣ كاروان ئەكرا. جگە لەوەی كە هەموو جارێك بەرێك وپێكی چاڵەكانیان دائەپۆشییەوەو قایم ئەكـردو ڕۆژی دوایی دووبارە هەڵیان ئەدایەوەو بەم جۆرە تا پایزو كاتی بەسەرچوونی بەفر.

بەفـرفرۆشەكان بەزۆری لە مەیدانی خوار بەلەدیەكەوە بوون. بەفرفرۆش و شەربەت فرۆشەكان گونیەیان ئەدا بەسەر بەفرەكەدا جگە لەوەی خوێیان ئەكرد بۆئەوەی زوو نەتوێتەوە، لەكاتی فرۆشتنیا بە مشار بەفرەكەیان پارچە پارچەی وەكویەك ئەكردو هاواریان ئەكرد (كولۆی بە پوولێ بەفر)، هەروەها بەفرفرۆشی دەستگێریش هەبوو بەفریان لەسەر سەبەتە ئەبردە ناو گەڕەكەكانەوەو ئەیان فرۆشت.

خەڵكی كە بەفریان لەناو بازاڕ بكڕیایە ئەیان خستە ناو فەقیانەكانیانەوە یان ناو دەسـەسرێـك و ئەیـان بردەوە ماڵەوە، لەمـاڵیشـەوە بەفـرەكە ئەخرایە ناو سەرهـەویرێكەوەو ئەیانخستە ناو سەبەتەیەكی بچووكەوە، جارجاریش هەندێ میـوەیـان ئەخستـە سەر بەفـری ناوسـەبـەتـەكـە بۆ ساردبوون، ئەوسا كە بیـیـانویستـایـە بەفراوێ یان دۆیەكی سارد یان ماستاوێكی سارد بكەن لە بەفـرەكـەیـان ئەشكاندو ئەیانكردە ناو ئاوەكە یا ماستاوەكەوەو دەست بەجێ ساردئەبوو چونكە زوو ئەتوایەوە.

ئەم جۆورە بەفرە تا ساڵەكانی ١٩٦٠ بەكارئەهات.

چاڵە بەفـرەكـانیش دووبـەر بوو، ئەو چاڵانـەی كەوتبوونە ئەودیو گۆیژەوە پێـان ئەوتن (چاڵەكانی ئەودیو). ئەو چاڵانەیش كە كەوتبونە دیوی ئەم دیوی

شاخی گوێزە واتە ڕووەو سلێمانی پێیان ئەوتن (چاڵەکانی ئەم دیو).

تێکرا چاڵە بەفرەکانیش بەم جۆرە ناونرابوون:

(أ) چاڵەکانی ئەودیو:

١ ـ چاڵی خەیاڵ

٢ ـ چاڵی نۆکەن

٣ ـ چاڵی چاڵە قوراوی

٤ ـ چاڵی مام حاجی

٥ ـ چاڵی تریل

٦ ـ چاڵی چوالان

٧ ـ چاڵی چاڵەسوتاو.

(ب:) چاڵەکانی ئەم دیو:

١ ـ چاڵی شیخ وسوو

٢ ـ چاڵی خلەکۆیی

٣ ـ چاڵی دارگوێز

٤ ـ چاڵی بەرزان

٥ ـ چاڵی بەرووەکە

٦ ـ چاڵی ساڵحی مەحموو

٧ ـ چاڵی نۆکەنی ئەم دیو

٨ ـ چاڵی کۆنەقەلی سەروو

٩ ـ چاڵی کۆنەقەلی خواروو.

تێبینی:ـ

بێجگە لە بەفری گوێزە لەکاتی هاویناندا هەموو ساڵێك سەهۆڵی پیرەمەگرون لەلایەن خەڵکی ئەو ناوچەیەوە ئەکرایە ناوجەواڵەوەو ئەخرایەسەر وڵاخ و ئەهێنرا بۆ شار، هەرلایـەك لەو جەواڵە پارچەیەکی گەورەی تێئەکرا بەقەدەر گەورەیی جەواڵەکە. ئەم سەهۆڵە، ئەفرۆشرا بە بەفر فرۆشەکان و ئەوانیش بە تەور پارچە

پارچەیان ئەکردو ئەیان فرۆشت بە شەربەت و ماستاوفروشەکان.

بەڵام ئەم سەهۆڵە هەر مانگێك ئەبینرا لەبازاردا چونکە نەئەماو ئەتوایەوە.

ئەمەش بەردەوام بو هەتا کارگەی سەهۆل هاتە شارەکەمانەوە.

❊ ❊ ❊

بەردی مەڵکەنیو بەردکێشەکان

زۆر لەکۆنەوە بەردی مەڵکەنی بەکاریەت بەتایبەتی بۆ دیوارو پێشی خانوو بەتایبەتی ئەو خانووانەی کە بە خشتی کاڵ و قوڕ درووست ئەکران پێش ئەوەی بەردی سپی بەکاربێت، ئەم جۆرە بەردە بەردکێشەکانی مەڵکەنی لە گردە گروێ (گردە سووتاو) کە ئەکەوێتە دامێنی شاخی گۆیژەوەو لە سلێمانییەوە ئەبینرێت گردێکی پڕ چاڵ وچۆڵە، ئەیان هێنا.

گواستنــەوەی ئەم بەردە بۆ ناوشــار یا بەهــۆی گوێدرێــژەوە یان بەهۆی ئێسترەوە هاتوە، لەسەر پشتی ولاخەکە دووتایان دائەنا کە لە تەختە یان دار درووست کرابــوو ئینجــا بەردەکــەیــان لەسەر بار ئەکراو لەدواییشدا کرا بە عەربــانــە، وپێش ئەمەش یەکێك لە بەردکیشە بەناوبانگەکان کەناوی ئەحمەد توفیق بووەو بە (ئەحە بەراز) بە ناوبانگ بوە لە تەختەو ئاسن خۆی درووستی کردوە لەشێوەی عەرەبانەدا و تایەی خستوەتە ژێرو خۆی رایکێشاوە، ئەوەی گرنــگ بێ ئەوەبوو ئەم پیاوە ئەوەندە بەهێز بووە جاری زیاد لە (٥٠٠) کیلۆ بەردی بارکردوەو خۆی رایکێشاوە بۆ ناوشارو لە رۆژێکا زیاد لە کاروانێکی کردوەو لە دواییا وایلێهات کە ئەسپی لێ ببەستێو بەم جۆرە بەردکێشان بوو بە عەرەبانەی یەك ئەسپی.

ئەو کانانە هەریەکە جۆرە بەردێکی تیابووەو رەنگێکی تایبەتی هەبوو، ئەمەش جۆری بەردەکانە:

١ ـ سووورباو

٢ ـ بۆر

٣ ـ شینکی

٤ ـ زەردباو

هەندێ لەم بەردانەش نەخشدار بوون.

بەردکێشــان هەروەکـو بەفرکێشان لە هەمان ساڵا باوی نەماو وازلێهێنانی بەزۆری بەهـۆی پەیـابـوونی تەنگ و چەڵەمەوە بوو لە ناوچەکەداو وای لێهات خەڵکی نەیئەوێرا ئەم ئیشە بکات.

ئەوانەی بەفرو بەردیان ئەکێشا لە مەڵکەنی ئەمانە بوون:

١ ـ ئەمینی مام کەریم	بەفرو بەردی ئەکێشا
٢ ـ قادری مام کەریم	بەفرو بەردی ئەکێشا
٣ ـ ئەحمەدی مام ئەولا	بەفرو بەردی ئەکێشا
٤ ـ سەعەی مام ئەولا	بەفرو بەردی ئەکێشا
٥ ـ ئەحمەدی حاجی کەریم	بەفرو بەردی ئەکێشا
٦ ـ مەحمودی حاجی کەریم	بەفرو بەردی ئەکێشا
٧ ـ مستەفای حەمەی عەزیز	بەفرو بەرد[illegible]شا
٨ ـ مام ئەحلان	بەفرو بەردی ئەکێشا
٩ ـ کەریمە دۆمە	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٠ ـ ساڵحی مەحمود	بەفرو بەردی ئەکێشا
١١ ـ میینە ترێ	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٢ ـ حسەینی مەحمووی هۆمەر	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٣ ـ عەزیزی مەحمووی هۆمەر	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٤ ـ ئەحمەدی مەحمووی هۆمەر	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٥ قادری کاکەبرا	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٦ ـ حەسەنی کاکەبرا	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٧ ـ رەشیدی کاکەبرا	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٨ ـ حسەینی تۆفیقی حەمە خێل	بەفرو بەردی ئەکێشا
١٩ ـ تۆفیقی حاجی حسەین	بەفرو بەردی ئەکێشا
٢٠ ـ فەتاحی حاجی بارام	بەفرو بەردی ئەکێشا
٢١ ـ عارفی حاجی بارام	بەفرو بەردی ئەکێشا
٢٢ ـ عوسمانی حسەینی تۆفیقی حەمەخێل	بەفرو بەردی ئەکێشا

٢٣ ـ عوومەری حسەینی تۆفیقی حەمەخێڵ بەفرو بەردی ئەکێشا
٢٤ ـ تۆفیقی مام ئەحلان بەفرو بەردی ئەکێشا
٢٥ ـ عەبدوڵڵای مام ئەحلان بەفرو بەردی ئەکێشا
٢٦ ـ عەبەی قاڵە قۆڕ بەفرو بەردی ئەکێشا
٢٧ ـ ئەوڕەحمانی مامە عەبە بەفرو بەردی ئەگێشا
٢٨ ـ قاڵەی مامە عەبە بەفرو بەردی ئەکێشا
٢٩ ـ قادری خاتوون بەفر بەردی ئەکێشا
٣٠ ـ غەفووری حەمە ڕەش بەفر بەردی ئەکێشا
٣١ ـ فەرەجی حاجی حسەین بەفر بەردی ئەکێشا
٣٢ ـ ئەحە کەچەڵ بەفر بەردی ئەکێشا
٣٣ ـ عەبەی بابەگەورە بەفر بەردی ئەکێشا
٣٤ ـ عەبدوڵڵای پیرۆز بەفر بەردی ئەکێشا
٣٥ ـ تالیب مەجید (تەلی) بەفر بەردی ئەکێشا

(ئەوانەی بەفریان ئەکێشا لە مەڵکەنی ئەمانە بوون)

١ ـ مەلا عەزیز
٢ ـ مەلا قادری مەلا کەریم
٣ ـ حاجی حەسەن
٤ ـ عەبە کەڵەك
٥ ـ عەلی حاجی حەسەن
٦ ـ ساڵحی نەریمان

(ئەوانەی بەردکێش بوون لە مەڵکەنی ئەمانەبوون)

١ ـ کەریمی مەجروم
٢ ـ حەمە چرچ
٣ ـ حەمەی خەجێ
٤ ـ حەمە لۆتی

٥ ـ برایی گۆڕەدێمی

٦ ـ حەمە فەرەج

٧ ـ سەعە ڕەش

٨ ـ ئەحمەد تۆفیق (ئەحە بەراز)

٩ ـ قالە بێڕۆح

١٠ ـ قادری کەریمی مەجرووم

١١ ـ عوومەری کەریمی مەجرووم

١٢ ـ غەریبی مەلا فەرەج

هەندێ خەڵکی تریش هەبوون کە خەڵکی مەڵکەنی نەبوون بەڵام بەشیان هەبوو لەگەڵ بەردکێش و بەفرکێشەکانا، ئەمانە بوون:

١ ـ حاجی غەفووری شەربەتچی	بەفر	گەڕەکی چوارباخ
٢ ـ ئەحمەدی حاجییلە	بەفر	گەڕەکی کانێسکان
٢ ـ حەمە نیزام	بەفر	گەڕەکی سەرشەقام
٤ ـ مەلا فەرەج	بەرد	گەڕەکی سابوونکەران
٥ ـ غەرییبی مەلا فەرەج	بەرد	گەڕەکی سابوونکەران
٦ ـ جەلالی مەلا فەرەج	بەرد	گەڕەکی سابوونکەران

سەرچاوە: عارفی حاجی بارام.

❊ ❊ ❊

● وینەیەکی سالی ١٩٤٧، کومەلی پیاوی مەلکەندی چالە بەفریکیان هەلداوەتەوە لە شاخی گویژە.

● حسەینی توفیقی حەمە خیل، مەلکەندی ١٨٩٤ - ٢٦ - ٣ / ١٩٨١

● فەتاحی حاجی بارام - ١٩٢٥

● عارفی حاجی بارام - ١٩٢٨

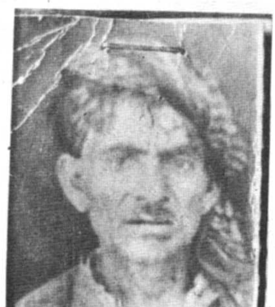

● ئەحمەد توفیق
«ئەحە بەراز» - ١٩١٢

● حاجی بارام،
مەلکەندی، ١٨٨٠ - ٦٥

جەراحەکان (حەکیم)(١)

کاتی خۆی پزیشك و ئیشی پزیشکی بەم شیوەیەی ئیستا نەبوو، (جەڕاح و حەکیم) هەبوون، ئەمانەش لە باوو باپیرانیانەوە هەندێ داوودەرمانیان زانیوەو هەندێکیتریشان شارەزاییان بوە لە شکان و لەجێچوونی ئێسقانا، ئەوانەش ئەمانەبوون:

١ ـ تۆفیق عەنتەر	لە برینا شارەزایی بوە
٢ ـ حەمە نادر	برین و ئێسقان
٣ ـ عەزەی حەکیم برایم	برین، باوکی شەلەمۆ جوولەکە بوو
٤ ـ فەرحە خێزانی عەزەی حەکیم برایم	برین،جوولەکە بوو
٥ ـ ڕەشەی خەجێلاو	برین
٦ ـ ساڵح بانەیی	ئێسقان
٧ ـ عەباسی کەریم مشکە	ئێسقان
٨ ـ حسەین قازاوی	ئێسقان و برین
٩ ـ خەجێشەل (ئافرەت بوو)	برین
١٠ ـ بەکری میسری	برین و ئێسقان
١١ ـ کەریم بەگی جەڕاح	ئێسقان
١٢ ـ مەحموو بەگی جەڕاح	جەڕاح ئێسقان
١٣ ـ قالە کورداه	ئێسقان و برین
١٤ ـ ئەحەی کالەنێر	ئێسقان

١٥ ـ فەرەج داروغایی	ئێسقان
١٦ ـ سەعە جوقڵی	ئێسقان
١٧ ـ مستەفاغای دەرمان	ئێسقان و برین
١٨ ـ سلێمانی جەراح	ئێسقان
١٩ ـ ئەحمەد ئاغای چاوبڕ	چاوی تیمار ئەکرد
٢٠ ـ رەشیاغای ئەحماغای چاوبڕ	چاوی تیمار ئەکرد
٢١ ـ وەستاعەلی عارفی دەلاك	برینی تیمار ئەکرد

بەڵگەنامەیەك

دیارە ئەو پزیشکانەی (١) کاریان کردووە لەبەر
لە هۆیانەوە نەچوونەتە ناو کارەکانیانەوە. بەڵکو
بە شێوەی رەسمی رێیان پێدراوە. ئەوەتا صەمەد
قادری جەراح ـ باوکی کاك عوسمان و باپیری دوکتۆر
بەکر ـ کە لە سەردەمی داگیرکردنی ئینگلیزدا رێی
جەراحیی پێدراوە بە شایەتیی پیاوە ناسراوەکانی
ئەو سەردەمە داوا ئەکات رێگەی ئەو پیشەیەی
باوو باپیری بدرێتێ، کە لە سەردەمی عوسمانیدا
هەر بە رێگەپێدان خەریکی بوون. دووا ئیجرای
بەڵگەنامەکەش ئیجرای پێیە رەسمییەکە، رێی دراوە
ئەم سێ لاپەرەیە گەلێك لایەنی مێژووی شار
دەردەخەن،

---

(١) پزیشکی تازە بابەت نەبوو، بەڵام ئەمانە چەشنە پزیشکێ بوون کە پشتاو پشت زانستیو تەجرەبەیان بۆ مابۆوەو ئەمەش لە کوردستانا وەك زۆر وڵاتی ترمیژووی تایبەتی خۆی هەیە.

ع.م

ژماره ١٥٤

روژ ٢٢ مانگ جولای سال ١٩٢٠

داواکر لە دانیشتوی گەڕەکی گوێژە حمە نادری جراح

داوالیکراو

داوای چیە لە پاشکو لە وە دە جراحی دلە ناو نەخۆشیا بە مساعدەی
هیئات صحیە جراحی پێویست بووم لە مملکت سلیمانیه تا بە اندرو
رخصت جراحی مرخص بون لو خصوصەدە شهادتنامە
تقدیم کرا لطف هیئات صحیە حاضرە دە لیاش
اهمیتی نە اجرای عملیات استرحام اەدی رخصتیە جراحی
بکم

معاون حاکم سیاسی

بلدیه

محکمهٔ صلح

محکمهٔ شرعیه

مالیه

پولیس

Civil Surgeon

مدیر گمرک

Please explain

قایم مقام

to petitioner the

مدیر

ruling on the subject

بو حضور حضرت حاکم سیاسی دام اقباله القدیم

عرض بنده ئەوەیە

بنده له بادکو ابرەوه بە حضرت حاجی تا بەرد ادعای کردوه وتی موکلت سلیمانی له حضرت حاجی حمه
ادعای دلوقت حقابا بە بیعدهٔ هیئات صحیحه حاجی بلدیکم کردوه وتم سقطه بغداد حضرت حاجی دایکه ترم
پیه ناکری عائله یکی زورم هیه اگر مساعدهٔ جنابت مساعده بی بواسطهٔ صحیحه تماشه وه ئیشی احوالی تحقیقات
ادعام بدن تا به حضرت معلوم که دعاجیه خوبیک بکم دل شایه عدالت حکومتوه تقاضا مالدوه نالم تا ئیمان بکم تا امدادی جناب صاحبیه

محمد نادر ...

REVENUE
8 annas

لە ئێستاوی گەرەکی گۆیژە حمە نادر ناوی جراح لە باوکو باپیرە دە صنعتیان جراحی بوە و لە زمان

عثمانیا هیأت صحیە عثمانی لە ئیشی راضی بون بە مساعدەی اوان جراحیتی بجدیە کردووە و بە حیادیەی کوتی

و تجربە لە ئیش جراحیا گلی مهری بیزاوە و مملکت تا بە امرو لە صنعت او راضی و ممنون بوە لطف

جناب صاحبوە اگر مساعدە بفرمون بۆ رسالە صحیە حاضرە دە اگر لە عملیاتا امتحان بکری و مرگاه

مناسب زانرا اذن ئەدری بو صنعت جراحی باعث ممنون لە کلیە یجابی استرحام دەکەین

مختاری گەرەکی گۆیژە — اختیار گەرەکی گۆیژە — اختیار گەرەکی گۆیژە — اختیار گەرەکی گۆیژە — امام مسجد حاجی — اختیار گەرەکی گۆیژە

حاجی رشید — ملا — مدرس و امام

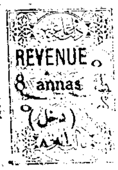

عبدالصاحب کوری

عبدالرحیم آغا

عارف

حاجی نادر

احمد محمد

گەرەکی گۆیژە

گەرەکی ملکندی

١٨

ڕاوو ڕاوچی‌یەکان

لەکاتی خۆیدا ڕاوکردن کارێکی باو بووەو گەلێك کەس خەریکی ڕاوکردن بوون جا چ ڕاوی ئاژەڵ بووبێت یا باڵندە، بۆ ئەم مەبەسەش گەلێك جۆری چەك بەکارهاتوە، کە ئەمانە بون:

١ ـ خەنجەر ٢ ـ تیروکەوان ٣ ـ قۆچەقانی ٤ ـ ساچمەزەن ٥ ـ تاپڕ.

جگە لەمانەش گەلێك گەلێك کەلوپەل بەکارهاتووە کە ئەمانە بوون تەڵە، فاقە، ئەمانە بۆ مشك و ڕێوی‌و کەروێشك و درندەکان، وە داوو کوولەکەی بارووت.

ڕەتە: دەرگایەکی بچووکە لە تەختە دروست ئەکرێ‌و لەناو پەرژینا دائەنرێ، ژێر ئەم دەرگایەش چاڵێکە، لەکاتی بەفربارینا دائەنرێ‌و ئەسرڕێ کە باڵندەو بەتایبەتی کەو هات چونکە وشکە لەسەری ئەنیشێنەوەو ئەکەوێتە ناو چاڵەکەوە. بەم جۆرە ئەو چەشنە ڕاوە کراوە.

شەوارە: بە شەو چەند کەسێك بە چرایەکەوە یان بە چراوکێکەوە ئەچن بۆ شوێنی باڵندەو بەهۆی ئەو ڕووناکی‌یەوە بەشەوارەیان ئەخەن و ئەیان گرن ـ ئەمیش بەهۆی دارێکی دوو پەلەوەکە تۆڕێکی پێوەیە.

تەپگە: بریتی‌یە لە چاڵێك تەختەیەك یا بەردێکی لەسەر دائەنرێ بەشێوەیە وەکو سەرقاپی چاڵەکە هەڵدرابێتەوە.

ئەمەش بەهۆی چیلکەیەکەوە وەستێنراوە کە باڵندەکە یەتە ئەوێ ئەو دانەی تیا دانراوە بیخوا کاتێك بەر چیلکەکە ئەکەوێت بەردەکە یا تەختەکە ئەکەوێت و سەری چاڵەکە دائەپۆشێ‌و باڵندەکە تیا ئەمێنێتەوە ئەمەش جۆرێکە وەکو (ڕەتە) وایە.

دێوجامە: پارچە قوماشێکی سادەیە، پارچە قوماشی تری ڕەنگاورەنگی پێوە ئەنرێ لە شێوەی پەڵەدا بەدارێکی ڕاست و چەپا دائەکوترێ ڕاوکەر ئەیگرێ بەدەستیەوە وەکو قەڵغان ئەگەڕێ بەدووی کەوا تا ئەیگاتێ‌و ڕاوی ئەکا.

(چەشنی ڕاوەکان):

١ ـ راوه کەروێشك و ریوی: ئەمە بە تانجی ئەکرێ.
٢ ـ راوه بەراز: لەپێشا بەهۆی سەگەوە ئەکرا، بەلاّم ئێستا سەگەکە لەناو چرەدا دەری ئەپەرێنێ بەسواری‌و بە تفەنگ ئەنیشنە سەری‌و ئەیکوژن.
٣ ـ راوەکەڵ: لە شوێنی تایبەتی کەڵەکانەوە لە شاخ راوکەر بە تفەنگەوە خۆی مات ئەدا تا بە بەردەمیا یەن، تەقەیان لیّ‌ئەکات‌ە بەم جۆرە راوەکەڵ ئەکەن لە ولاّتی ئێمە.
٤ ـ راوکەو: ئەم راوە چەند جۆریکی هەیە:
أ: شەرەبەق (بنە): راوکەر لە بەیانی زوودا بەشاخەوە لە (بنە)دا خۆی ئەشارێتەوەو ئەو کەوە نێرە راوی‌یەی پیّ‌یەتی ئەی‌نێتەوە بە درەختێکەوە کە دنیا روناك بووەوە کەوەکەی دەست ئەکاتە خویندن و کەوی‌تر بەدەنگیەوە یەن و ئەمیش تەقەیان لیّ‌ئەکات و چەند پیوەبوو کۆی‌ئەکاتەوە، ئەم جۆرە راوە بەتایبەتی لە بەهارو پایزا ئەکرێ.
ب: راوەکەو: ئەم راوەش وەك راوی شەرەبەق (بنە) ئەکرێ بەلاّم ئەو کەوەی راوچی‌یە کە ئەیبا بۆ راو لەسەر درەختێ دای‌ئەنێ ماکەوە.
حـ: راوە سەرکانی: راوکەر حەشارێك لەنزیك کانی‌یەکەوە دروست ئەکاو خۆی تیا حەشارئەدا، لە بەیانیدا کە دنیا روون ئەبێتەوە کەوی ئەو ناوچەیە یەن بۆ ئاوخواردنەوە راوکەر تەقەیان لی‌ئەکات و ئەیانکوژێ.
د: بۆ گار: لە بەهارا کەو بەرێچکە بە شوێنێکی تایبەتیا تیّ‌ئەپەرن راوکەر لەوەپێش لەحەشارا دائەنیشێ، کە کەوەکان نزیکی‌ئەبنەوە تەقەیان لیّ‌ئەکا، ئەم جۆرە راوە ماوەی دوو هەفتە ئەکرێ ئەویش لە دەمەدەمی نەورۆزا.
هـ: کوبوز (رەشەراو): راوکەر بەشوێن کەوا ئەگەرێ‌و کە تووشی هات تەقەی لیّ‌ئەکا.
هەروەها راوی گەلیّ شتی‌تریش بەم جۆرە ئەکرێ، وەك راوەپۆرو سمۆرەو سوێسکەو مراوی‌و ریشۆلەو کۆترو چێرگ و پلنگ و ورچ.. هتد. ئەم راوە بەتایبەتی لە پایزا ئەکرێ.

لە سالاّنی پێشووا کە ئەچوون بۆ راو دوای خۆئامادەکردن و هەڵگرتنی کەل وپەلی راو هەندیّ‌کەس بە سواری ولاّخ ئەچوون و چەند توولەو

تانجی‌یەکیان لەگەڵ خۆیان ئەبردو هەندێ کەسیش هەر بە پێو توولەو تانجی خۆی ئەبرد. لە سالانی دواییا کە ئوتومبیلی (جیب) داهات خاوەن جیبەکان بە جیب ئەچوون بۆ ڕاو، چەکی ڕاوی ئەوکاتەش بریتی‌بوو لە تفەنگی (ساچمەزەن و) (تاپر)ەهەردووجۆرەکە یەك لوولەو دوولوولەیان هەبوو.

شوین ڕاوەکان: هەر ناوچەیە بە جۆرە ڕاوێك بەناوبانگ بوو. ناوچەی قەرەداخ بۆ ڕاوی ئاسك و بەرانەکێوی‌و گەلێ ئاژەڵی تر، دەشتی شارەزوور بە ڕاوە پۆرو چیرگ و مراوی‌و گەلێك باڵندەی‌ترو ناوچەی سورداش بە ڕاوی حەیوانە کێوی‌و بەزمرو شارباژێر بە ڕاوی کەو بەناوبانگ بوون و ڕاوە ماسیش بەزۆری لە چەمی تانجەرۆ و ئاوی زەڵم و ئاوی قەلاچوالانا ئەکران.

(ناوی ئەو ڕاوچی‌یانەی دەستمان کەوتوون)

١ ـ بەڕێز شێخ مەحموودی حەفید	
٢ ـ بەڕێز حاجی مەلا سەعید	مەلاك بوو
٣ ـ بەڕێز مەجی ئەفەندی کانیسکان	مەلاك بوو
٤ ـ بەڕێز ئەورەحمان ئاغای ئەحمەدپاشا	مەللاك
٥ ـ بەڕێز شێخ جەلالی شێخ ئەحمەدی حەفید	مەللاك
٦ ـ بەڕێز شێخ محەمەدی حاجی سەی‌حەسەن	مەللاك
٧ ـ بەڕێز حەمەی شێخەلی	مەللاك
٨ ـ بەڕێز مەجی قالەی حەمامچی	توتنچی
٩ ـ بەڕێز مەجی بەگی قادر پاشا	مەللاك
١٠ ـ بەڕێز شێخ باباعەلی حەفید	مەللاك
١١ ـ بەڕێز شێخ ڕەوف حەفید	مەللاك
١٢ ـ بەڕێز شیخ لەتیفی حەفید	مەللاك
١٣ ـ بەڕێز قادر ئاغای حاجی مەلا سەعی	مەللاك
١٤ ـ بەڕێز غەفور ئاغای حاجی مەلا سەعی	مەللاك
١٥ ـ بەڕێز حەمەرەشی مەڵکەنی	جوتیار
١٦ ـ بەڕێز مەلاقادری مەلاکەریم ی مەڵکەنی	کاسب

١٧ ـ بەرێز غەفووری مەلاعەلی مەڵکەنی	بەڕیوەبەری قوتابخانە
١٨ ـ بەرێز مەحموەفەندی رەسام	وینەگر
١٩ ـ بەرێز یەحیا فەندی رەسام	وینەگر
٢٠ ـ بەرێز رەشەی سورکە	مەللاك
٢١ ـ بەرێز عارف هەلو	چاوەشیبەلەدیە
٢٢ ـ بەرێز فەرج وێلەکەیی	پیاوی شێخان
٢٣ ـ بەرێز رەشەی خاتوون	نانەوا
٢٤ ـ بەرێز وەستا فەرەجی ناڵبەند	ناڵ بەن
٢٥ ـ بەرێز ساڵحی عەلی قوباد	خاوەنی باخی کانێسکان
٢٦ ـ بەرێز حەمەی محەی گوڵنام	بەنا
٢٧ ـ حەمە عەلی وەستا حەبیب	بەنا
٢٨ ـ بەرێز شێخ جەلالی شێخ رەشید	مەللاك
٢٩ ـ بەرێز کەریمی حاجی	چایچی
٣٠ ـ بەرێز فەرەج چاوشیین	پولیسی سوارە (برای ئەحلاّ چاوشین)
٣١ ـ بەرێز شێخ ساڵحی حەمە قزلەری	پولیسی سوارە
٣٢ ـ بەرێز شێخ لەتیفی دانساز	دانساز
٣٣ ـ بەرێز جەلال ئەفەندی فەتاح ئەفەندی	مووچەخۆر
٣٤ ـ بەرێز عەلی شەوقی (عەلی ئاگا)	مامۆستا
٣٥ ـ بەرێز ئەحمەد مەلا قادر	پیاوی بەرێزشیخ قادری حەفید
٣٦ ـ بەرێز شێخ جەلال بەرزنجی	مامۆستا
٣٧ ـ بەرێز شیخ مستەفا بەرزنجی	مامۆستا
٣٨ ـ بەرێز سابیری مسگەر (سابیرە کەچەڵ)	مسگەر
٣٩ ـ بەرێز حەمەی حاجیفەرەج ئەفەندی	خاوەن گەراج
٤٠ ـ بەرێز جەمیلی سەعی بەگ (بابان)	کاسب
٤١ ـ بەرێز رەزابەگی حەمەد بەگ	کاسب
٤٢ ـ بەرێز حەمەد بەگی هەورامی	کلاّش فرۆش
٤٣ ـ بەرێز نامیق ئاغای مستەفاغا	مەللاك

٤٤ ـ بەڕێز عومەر عبدورەحیم کۆڵەبی	مامۆستا
٤٥ ـ بەڕێز عەبدوڵڵای حاجی حەسەن	چەخماخ ساز
٤٦ ـ بەڕێز شێخ جەمیل	فەڕاشی قوتابخانە
٤٧ ـ بەڕێز حەماغای چەخماخ ساز	چەخماخ ساز
٤٨ ـ بەڕێز عەبدولقادری حاجی کورە	خاوەنی کورەی خشت لە قلیاسان
٤٩ ـ بەڕێز حەمە سدیقی حاجی کورە	خاوەنی کورەی خشت لە قلیاسان
٥٠ ـ بەڕێز حەمەپاشای عەبدول ڕەحمان ئاغا	مووچەخۆر
٥١ ـ بەڕێز تۆفیقی کەریماغا	بازرگان
٥٢ ـ بەڕێز ئەحمەدی حەمەی ئەوڵێ	مووچەخۆر
٥٣ ـ بەڕێز عوسمانی عەلی بەگ	زەڕەنگەر
٥٤ ـ بەڕێز ئەمینی حەمەی خدراغا	بازرگان
٥٥ ـ بەڕێز ڕەوفی سەعی بەگ	مووچەخۆر
٥٦ ـ بەڕێز ئەحمەد یووسف	مامۆستا
٥٧ ـ بەڕێز عەلی حەمەکەریم	سەڕڕاج
٥٨ ـ بەڕێز سەعە ئینزیبات	فەڕاشی قوتابخانە
٥٩ ـ بەڕێز شێخ عەبدوڵڵای شیخ لەتیفی دانساز	مووچەخۆر
٦٠ ـ بەڕێز باباعەلی شیخ لەتیفی دانساز	مامۆستا
٦١ ـ بەڕێز شێخ ساڵحی توولەو تانجی	کاسب
٦٢ ـ بەڕێز شیخ ڕەوفی شیخ ساڵح	مامۆستا
٦٣ ـ بەڕێز شیخ سدیقی شیخ ساڵح	پۆلیس
٦٤ ـ بەڕێز مەحمودی شیخ ساڵح	پۆلیس
٦٥ ـ بەڕێز مەجی زێوەر	مووچەخۆر
٦٦ ـ بەڕێز عەلی سادق	معاونی پۆلیس
٦٧ ـ بەڕێز عوسمان سادق	ئوتومبیل چی
٦٨ ـ بەڕێز شێخ ئەحمەدی بەرزنجی	پۆلیس
٦٩ ـ بەڕێز کەمال مەولو	کاسب
٧٠ ـ بەڕێز ئەحەی عارفی هەلو	چاوەشی بەلەدیە

٧١ ـ بەڕێز سابیری وەستاعەلی بەنا
٧٢ ـ بەڕێز فایەق ڕەشید کەریم مووچەخۆر
٧٣ ـ بەڕێزشێخ سەلاح شێخ محەمەدی حاجی حەسەن دکتۆر لە زانکۆ
٧٤ ـ بەڕێز شێخ سالارمحەمەدی حاجی سەی حەسەن پارێزەر
٧٥ ـ بەڕێز شێخ فاڕووق محەمەدی حاجی سەی حەسەن موچەخۆر
٧٦ ـ بەڕێز شێخ باباتایەری شێخ جەلالی حەفید پارێزەر
٧٧ ـ بەڕێز عومەری غەفووری حەمەگول ماسی فرۆش
٧٨ ـ بەڕێز عەول مەڕی ماسی فرۆش
٧٩ ـ بەڕێز مەلائەو ڕەحمانی دەرمان کوت باووتی دروست ئەکرد

٨٠ ـ بەڕێزحاجی فەرەجی سوسێ مەللاك
٨١ ـ بەڕێزعە بدوللای حاجی فەرەجی سوسێ کاسب

سەرچاوە:

١ ـ سەرنجێك لە دەروازەی فۆلکلۆری کوردەوە، لە بڵاوکراوەکانی نەقابەی مامۆستایان.

٢ ـ بەڕێز مامۆستا غەفووری مەلا عەلی مەڵکەنی.

٣ ـ بەڕێز مامۆستا شێخ مستەفا بەرزنجی.

* * *

سوارچاکەکان

گەلێ سوارچاکی ڕێك وپێك بووە لەم شارەداو هەریەکەیان ئەسپی خۆی بوەو بە پاك و تەمێزی خزمەتی ئەسپەکانیان کردوە، دەمەدەمی عەسر خۆیان ئەگۆڕیو ئەسپەکانیان زین ئەکردو لە دەشتکانی دەوروپشتی شار ئەگەڕان و خۆیان ئەنواند، جارجـارەش ئەبـو بە غارغـارێن و ڕمبـازی، هەروەهـا پۆلیسە سوارەکانیش هەر بەشداری‌یان ئەکردو خەڵکی دەستە دەستە ئەچوون بۆ سەیر، ئەمە بەتایبەتی لە وەرزی بەهارو کاتی سەیران و ڕۆژانی هەینی‌یا باوبوو.

ئەگـێڕنەوە ئەڵێن کابرایەك بووە ناوی (چەچەی حەمەزەرد بووە)، ئەمە زۆر بە سوارچـاکی مەشهـور بووە، خۆی ئەسـڵی هەمەوەند بوەو جامبازی وڵاخ بووە لە سلێمانی، خەڵکیشی فێری سوارچاکی کردوە، جا لەناو خەڵکی‌دا وا باو بوە هەرکەسێ کە ئەسپی تاوبـدایـەو غاری بەڕێـك وپێکی بکـردایـە خەڵکی پییـان ئەوت لە مەدح کردنیا (ئەڵێی چەچەی حەمەزەردە) و ئەوانەی بە سوارچاك مەشهور بوون ئەمانە بوون:ـ

١ ـ بەڕێز شیخ مەحمووی حەفید	
٢ ـ بەڕێز خوولەی حەسەناغا	خاوەن قەتاری وڵاخ بوە
٣ ـ بەڕێز حاجی تۆفیقی پیرەمێرد	شاعیرو رۆژنامەنووس
٤ ـ بەڕێز ئەحمەد بەگی فەتاح بەگی ساحێب قران	(حەمدی شاعر)
٥ ـ بەڕێز حەمە ی ئەورەحماناغا	مەللاك
٦ ـ بەڕێز شیخ قادری حەفید	مەللاك
٧ ـ بەڕێز شێخ محەمەدی حاجی سەیحەسەن	مەللاك
٨ ـ بەڕێز شیخ محەمەدی سەی بچكولە	مەللاك
٩ ـ بەڕێز مەجی قالەی حەمامچی	توتنچی
١٠ ـ بەڕێز حەمەد بەگ (میران)	چاوەشی بەلەدییە
١١ ـ بەڕێز شێخ جەلالی شێخ ئەحمەدی حەفید	مەلّلاك
١٢ ـ بەڕێز حەمەی شێخەلی	مەلّلاك
١٣ ـ بەڕێز کەریمی کاکەزاڵ	ژەندرمەی سوارەی عوسمانلی
١٤ ـ بەڕێز مەحموی قالەی غەزال	ژەندرمەیسوارەیعوسمانی
١٥ ـ بەڕێز عەلی قالەی غەزال	ژەندرمەی سوارەی عوسمانلی
١٦ ـ بەڕێز ئەحەی سەرایلی	ژەندرمەی سوارەی عوسمانلی
١٧ ـ بەڕێز مەلا عەبدول رەزاق	مەلّلاك
١٨ ـ بەڕێز شیخ مستەفای شێخ عەزیز	مەلّلاك
١٩ ـ بەڕێز شیخ محەمەدی شیخ عەزیز	مەلّلاكلەموسڵ شەهید کرالەگەڵ شیخ سەعید
٢٠ ـ بەڕێز شیخ نووری شێخ عەزیز	پولیسی سوارە (هەرسیكیان برابوون)
٢١ ـ بەڕێز عەلیوەیسی ئەفەندی	پیاوی شێخ بووە
٢٢ ـ بەڕێز حەسەن ئاغای باوکی حەمە ئاغا	جامبازی وڵاخ
٢٣ ـ بەڕێز عەبدوڵلا ئاغای باوکی حەمەسەعی ئاغا	عەبدوڵلا ئاغا مەلّلاك
٢٤ ـ بەڕێز شوێلان ئاغا	جامبازی وڵاخ
٢٥ ـ بەڕێز سەعە دزکوش	قوڵچی
٢٦ ـ بەڕێز عارف هەڵۆ	قوڵچی مالیە چاوەشی بە لەدیە

٢٧ ـ بەڕێز وەستا ئەحمەدی ناڵبەند	ناڵبەند
٢٨ ـ بەڕێز وەستا فەرەجی ناڵبەند	ناڵبەند
٢٩ ـ بەڕێز مەجی بەگی قادر پاشا	مەللاك
٣٠ ـ بەڕێز مەحموبەگی جەڕاح	مەللاك وحەكیم
٣١ ـ بەڕێز حەمەدەمینی ئایشەخان	قەساب
٣٢ ـ بەڕێز تۆفیقی هۆمەر	قەساب
٣٣ ـ بەڕێز عەلی برزووی قەساب	قەساب
٣٤ ـ بەڕێز حەمەی حاجی ئایشێ	عەلاف
٣٥ ـ بەڕێز حاجی ئەمینی مەڵكەنی	مەللاك
٣٦ ـ بەڕێز حەمەڕەشی مەڵكەنی	مەللاك
٣٧ ـ بەڕێز حاجی ڕەشی مەلاقادر	مەللاك
٣٨ ـ بەڕێز تایەری ئەورەحمان قەفتان	قەڵەمچی
٣٩ ـ بەڕێز حەمەڕەشی خاتوون	نانەوا
٤٠ ـ بەڕێز عومەرە سوور	عەرەبانچی
٤١ ـ بەڕێز حەمەی برازا	كاسبی سەرپێیی
٤٢ ـ بەڕێز مەحمود میرزا	قوڵچی مالیە
٤٣ ـ بەڕێز تۆفیقە سوور (باوكی ڕەفیق چالاك)	قۆڵچی مالیە
٤٤ ـ بەڕێز خوولەی قاورمەسووتاو	قۆڵچی مالیە
٤٥ ـ بەڕێز تایەر سوور	قۆڵچی مالیە
٤٦ ـ بەڕێز حەمەفەرەجی عەبە نەوتە	قۆڵچی مالیە
٤٧ ـ بەڕێز ساڵح ماین ڕەش	جامبازی وڵاخ
٤٨ ـ بەڕێز عەبەی قالەی مارفەشەل	چاوەشی ئەشغال
٤٩ ـ بەڕێز حەمەی ماین فڕێن	(پیاوی شێخ محەمەدی حاجی سەی حەسەن)
٥٠ ـ بەڕێز حەمە عەلی (پیاوی سەی برایمی حەفید)	
٥١ ـ بەڕێز عارفی ئامێ	(پیاوی شێخ جەلالی شێخ ئەحمەدی حەفید)

٥٢ - بەڕێز ئەحمەدی مەلاقادر	(پیاوی شیخ قادری حەفید)
٥٣ - بەڕێز عیزەت وەلی	پۆلیسی سوارە
٥٤ - بەڕێز شێخ سالّح قزلەڕی	پۆلیسی سوارە
٥٥ - بەڕێز حەمە عەلی کانی هەمرەیی	پۆلیسی سوارە
٥٦ - بەڕێز فەرەج چاوشیین (برای کەریم و ئەحلان چاوشینی عەلاف)	پۆلیسی سوارە
٥٧ - بەڕێز حەمەسووری مەلا محەمەدی دەنک گەورە	**پۆلیسی سوارە**
٥٨ - بەڕێز حسەین ئەسعەد	پۆلیسی سوارە
٥٩ - بەڕێز میرزا حەبیب	پۆلیسی سوارە
٦٠ - بەڕێز عەبەی شەمام	پۆلیسی سوارە
٦١ - بەڕێز بابا شێخی قەرەداخی	پۆلیسی سوارە
٦٢ - بەڕێز حەمەرەشی یالّان قۆزی	پۆلیسی سوارە
٦٣ - بەڕێز رەئوفی عەلی فایز	پۆلیسی سوارە
	عەرەبانچی

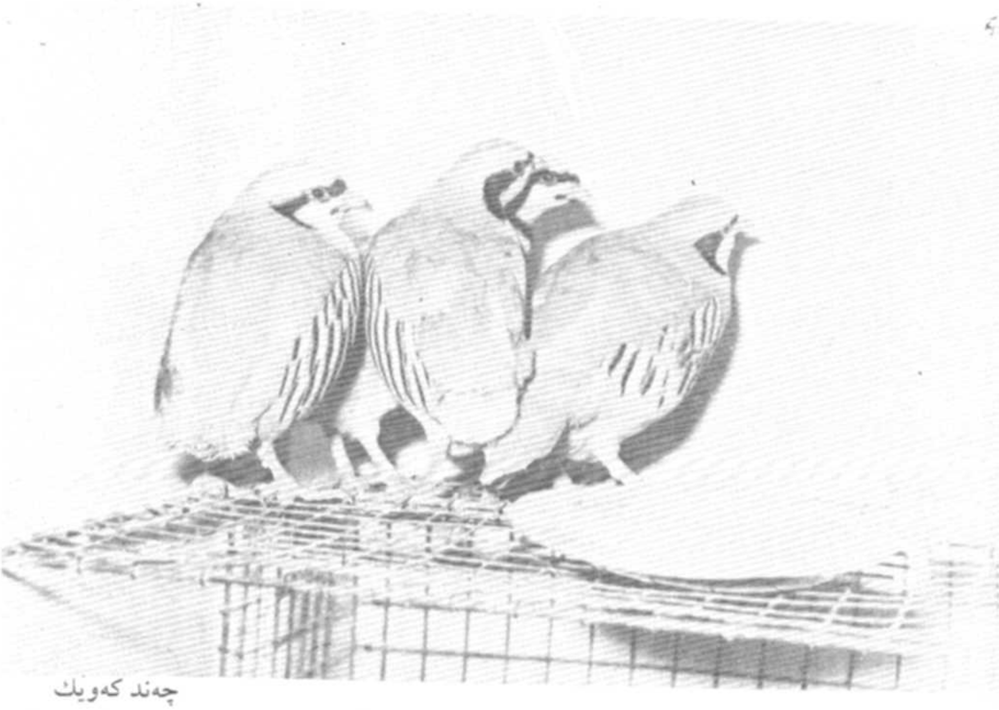

چەند کەویك

● عارف هەلو

● شێخ محەمەدی حاجی
سەید حەسەن ١٩٠٥ - ١٩٦٧/١/٧

● ڕاو لە داری زەردی قوپی قەرەداغ - ١٩٥٧

● ڕاوکردن لە سوێلەمیشی تانجەرۆ - ١٩٥٢

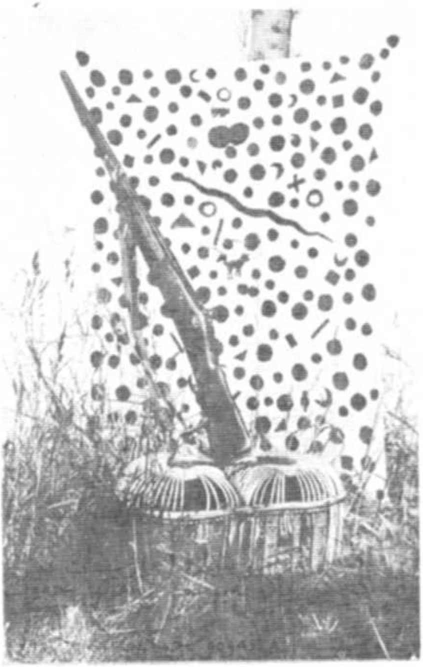

●دیوجامە بۆ ڕاوە کەو

● شەڕەکەو لە مەیدانی برنجەکە

● شێخ جەلالی حەفیدو حەمەی شێخەلی لە ڕاودا لە گەرە دێ - ١٩٥٧

● ڕاوکردنی زستان لە دێی پوشێن لە ناوچەی سروچك

حیکایەت و حیکایەتخوان

لە سلیمانیش وەك زۆر وولاتی‌تر، حیکایەت خوێندنەوە بابەتی ڕابواردنی شەو بوو، لەمەوبەر لەم بارەیەوە نووسیبووم:

«... ڕەنگە زۆر لە خوێنەران ئەوەیان لەبیربێت کە لە ساڵانی کۆندا، بەتاییەتی شەوانــی ڕەمــەزان، لە (قــاوەخــانــە) گەورەکــانــی شارانــی کوردەواریــدا حیکایەت خوان، چیرۆکی ڕۆستەمی زاڵ و زۆراب و قارەمانانی تری بۆ خەڵك ئەخــوێنــدەوەو لەدەورێکی کۆنتــردا خەڵکــەکە هەموو هۆش و گۆشیان ئەدایە کارەســات و ڕووداوی حیکایەتەکە. بەڵکو بەجۆرێك لەگەڵیا تێکەڵ ئەبوون کە هەرکــەســە قارەمــانێکی لەو حیکــایەتە بۆ خۆی هەڵئەبژاردو لە زنجیرەی ئەو حیکایەتەدا کە هەموو شەوانی ڕەمەزانی ئەخایاند، هەمیشە هیوای سەرکەوتنی قارەمانەکەی خۆی بوو. تەنانەت لەکاتی حیکایەت خوێندنەوەدا دەستەی هەر قارەمــانــە لە کونجێکی قاوەخانەکەدا لای یەکەوە دائەنیشتن و وەك ئاگاداری شەڕی ڕاستــەقینــەی نێــوان ئەو قارەمــانانە بن، بە دەست و بە دەم پشتی قارەمانی خۆیان ئەگرت و لەگەڵ ژێرکەوتنیا ماتەم دایئەگرتن.

بڕوانــە [د. عیـزەدین مستــەفــا ڕەسووڵ. لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی. چ ۲. سلێمــانی، ۱۹۷۹، ل ٤٤،٤٥]. هەر لە پەراوێـزی ل ٤٥ دا نووسیبووم: (وائەزانم ئەم باسە سەرەتایەکی باشە بۆ باسی شانۆی کوردی) - ئینجا هەر لەسەر ئەوباسە نووسرابوو:

(.. ئەو حیکایەتانە لەرووی دارشتن و قۆرمەوە هەروەك ئەو بەیتی کوردی‌یە وابوون کە ئێستا لەکایەدان. واتە حیکایەت خوان بە قسە - یا بڵێین بە نووسینی پەخشان - رووداوی ناو چیرۆکەکەی ئەگێرایەوەو لە هەندێ شوێندا بەئاوازەوە دەنگی لێ هەڵئەبڕیو دواندنەکەی بە شیعرو گۆرانی‌یەوە ئەگێرایەوە). (ئەو سەرچاوەیە، ل ٤٥) بۆ درێژەی باس سەیری ئەو سەرچاوەیە بکە، هەرچی ئەم **باسەی نووسەریشە، ئەوە لاپەرەیەکی گرنگی ئەم چەشنە نووسین و فولکلۆرو** ڕابواردنەی شاری سلێمانی ئەگێرێتەوە..

(ع.م.ر)

حیکایەت و حیکایەت خوێنەکان

ئەو حیکایەتانەی بەزۆری ئەخوێنرانەوە ئەمانە بوون:

۱ - ڕوستەمی زاڵ ۲ - ئەمیر ئەرسەلان ۳ - شیرین و فەرهاد ٤ - ڕوستەم و زۆراب ٥ - مەم وزین ٦ - خورشیدو خاوەرو گەلێ حیکایەتی‌تر.

دەستـــوور وابـــوو پێش گێرانـــەوەی چیرۆك پێشـــەکی‌یـــەکی ئەوت و دوایی دەستی‌ئەکرد بە گێرانەوەی چیرۆکەکە ئەمە وەکوو خۆ ئامادەکردنێك وابوو، ئەمەش نموونەیەکە لەو پێشەکیانە:

«پێشەکی چیرۆك»

هەبوو نەبوو کەس لە خوا گەورەتر نەبوو، کەس لە بەندەی خراپ رووڕەش تر نەبوو، کۆسە مرد کفنی نەبوو، هەڵیان گرت جێگەی نەبوو، دایان نا ڕێگەی نەبوو، خستیانە تاق چاوی چوو بە زاق، خستیانە بن میچ دانی چووە ڕیچ، خستیانە کەڵەك کەڵەك رووخا، وتیان کەڵەك بۆ ڕووخایت؟ وتی ئەی بۆچی گیا لەبنم سەوز ئەبێ؟ وتیان گیا بۆ لەبنی سەوز ئەبی؟ وتی ئەی بۆچی بزن سەرقرتم ئەکا؟ وتیان بزن بۆ سەرقرتی ئەکەی؟ وتی ئەی بوچی گورگ چاوم لێزەق ئەکاتەوە.

وتیان کورگ بۆ چاوی لێ زەق ئەکەیتەوە؟ وتی بۆچی شوان حەلەلم لێئەکا؟ وتیان شوان بۆ حەلەلی لێئەکەی؟ وتی ئەی بۆچی داپیرە نایەلێ شیر بدۆشم؟ وتیان داپیرە بۆچی نایەلێ شیر بدوشێ؟ وتی ئەی بۆچی مشك سەردوڵم ئەخوا؟ وتیان مشك بۆ سەردوڵی ئەخۆی؟ وتی ئەی بۆچی پشیلە چاوم لێ زەق ئەکاتەوە؟ وتیان پشیلە بۆ چاوی لێ زەق ئەکەیتەوە؟

وتی: گوەکەی ئەلە بە ڕیشم ئەگەر لێرە بنیشم
ئەچمە شاری تاران جگەرەی قوت قوت ئەکێشم

دوایی کە چیرۆکەکە کۆتایی ئەهات حیکایەت خوانەکە ئەیوت (منیش هاتمەوە هیچیان نەدامێو) ئەوترا:

چەپکێ گوڵ و چەپکێ نێرگز مەرگی ئێوە نەبینم هەرگیز.

ناوی هەندێ لە حیکایەت خوانەکان

١ ـ بەڕێز عوسمانی قالە رەش	حیکایەت خوان
٢ ـ بەڕێز ئەورەحمانی حەسەن لەلە	حیکایەت خوانی ماڵی شێخان
٣ ـ بەڕێز سەعەی کوێخا ئەلیاس	خەیات
٤ ـ بەڕێز سەعەی دەوڵەت	قەڵەمچی
٥ ـ بەڕێز مەلا عەلی مەلا یوونس	قەڵەمچی
٦ ـ بەڕێز حسە کەر	چایچی
٧ ـ بەڕێز مەلا عەبدوڵلا کەچەڵ	چاو کزێ بوو هاتوچۆی ماڵانی ئەکردو خەڵکی یارمەتیان ئەدا

٨ ـ بەرێز حەمەی عەزیز بەگ — حەمامچی
٩ ـ بەرێز حەمەی ئەمین مەلێ — قەبرهەڵکەن
١٠ ـ بەرێز حەمەسالحی عەزەی مەمەند — دەباخچی
١١ ـ بەرێز مەلا مستەفا — حیکایەت خوان
١٢ ـ بەرێز مەلا سمایل — ئەرزو حاڵچی
١٣ ـ بەرێز مەلا عەبدوڵڵای سابلاخی — حیکات خوان
١٤ ـ بەرێز میرزا حەسەنی سەعاتچی — سەعاتچی
١٥ ـ بەرێز رەحە کانێسکانی — ئافرەت بوو حیکایەت خوانی شێخ مەحمووی حەفید بو

١٦ ـ بەرێز وەستا محێدینی جۆلا
١٧ ـ بەرێز شێخ حەمەغەریبی قنچك

تێبینی:

ئەوسا باو بوو پیاوو ژن حیکایەتیان بۆ منداڵەکانیان ئەگێرایەوە بە شەو بەتایبەتی لە زستاناو لەگوێ ئاگردان، چونکە شتی ئەوتۆی وەکو ئیستا نەبوو کە خۆیانی پێوە مەشغوول بکەن وەکو رادیۆو تەلەفیزیۆن.. هەروەها لە هەندێ چایخانە حیکات خوان هەبوو خەڵکی ئەچوون گوێیان لێ ئەگرت.

سەرچاوە:

١ ـ سەرنجێ لە دەروازەی فۆلکلۆری کوردەوە
(لە بلاوکراوەکانی نەقابەی مامۆستایان).
٢ ـ عومەری نەعمان.
٣ ـ عەلی دەدە.

دیوەخانەکان

لە هەندێ لە ماڵە دەوڵەمەندو پیاوماقوڵانی سلێمانیا (دیوەخان) هەبوو، ئەمەش بریتیبوو لە ژوورێکی گەورە لە ماڵەکەدا ، وە ئەرازێنرایەوە بە فەرشی نایاب و بەدەوری ژوورەکەدا دۆشەك و سەرین دائەنراو چا بەجیا قاوە بەجیا ئەخرایە سەر مقەڵیو سەماوەر لە شوێنێکی تایبەتیا، لە بەیانیەوە تا شەو درەنگ چاو قاوە بەیناوبەین ئەدرا بەو میوانانەی لەوێن، هەروەها زوربەی ئێوارانیش نان ئەکراو خەڵکەکە لەوێ نانیان ئەخوارد. گەلێ لەو ماڵانە لە هاوینا دالانی گەورەیان هەبوو لەبەر فێنکی دالانەکە ئەرازایەوە، ئەم بەرو ئەوبەری دالانەکە بە بەردو قورسەکۆی بۆ ئەکرا دۆشەك و سەرینی لەسەر رائەخراو هەرچیش دائەنیشت باوەشێنێکیان ئەدایە دەست و زووزوویش دالانەکە ئاورشێن ئەکرا بۆ فێنکی لە هەردو بەرەوە خەڵکی دائەنیشتن.

رۆژانی هەینی هەر لە بەیانییەوە لە دیوەخان دائەنیشتن بەلام رۆژانیتر لەدوای نیوەڕۆوە تا دەمەدەمی ئێوارەو گەلێجاریتریش تا شەو درەنگ.

ئەوەی شایانی باسە، هەر کەسێك کە لە بازارەوە ئەهاتەوە بۆ دیوەخان دەنگوباسێکی ئەهێناو هەر ڕوداوێك لەو رۆژەدا رووی بدایە لە دیوەخانا باسی ئەکرا، هەروەها باسی دین و دنیاو تەنگ و چەڵەمەی خەڵکی شارو ڕێوشوێن بۆدانانی وە هەرکەسێك دەستی کورت بوایە یان لێی بقەومایە پەنای ئەبردە بەر دیوەخان یارمەتیئەدرا، هەروەها لە دیوەخانەکانا گەلێجار حکایەت خوان حیکایەتی تیا ئەکردو گەلێ قسەی خۆش و نوکتەی تیا ئەگێرایەوەو هەندێجاریش دەنگ خۆش گۆرانیو مەقامی تیا ئەوت و گەلێجاریش ئەبوو بە کۆڕێکی ئەدەبیو شیعری تیا ئەخوێنرایەوەو گەلێجاریش ئەبوە شەڕەشیعر، بەم جۆرە کاتیان تیا ئەبردەسەر.

ئەو ماڵانەی دیوەخانیان هەبوو ئەمانەن

١ ـ ماڵی بەڕێز شێخ مەحمودی حەفید	لەگەڕەکی کانێسکان جێگای ماڵی شێخ جەلالی حەفید.
٢ ـ ماڵی شێخ قادری حەفید	گەڕەکی کانێسکان ـ مەللاك
٣ ـ ماڵی شێخ حاجی سەیحەسەن مامی بەڕێز شێخ مەحموودی حەفید	گەڕەکی کانێسکان، مەللاك لە شەڕی دەربەندی بازیان ساڵی ١٩١٩م شەهیدکرا.
٤ ـ ماڵی بەڕێز حاجی سەیعومەری برای حاجی سەیحەسەن	گەڕەکی کانێسکان، مەللاك
٥ ـ ماڵی بەڕێز سەیئەحمەدی بابارەسوڵ	گەڕەکی مەڵکەنی، مەللاك
٦ ـ ماڵی بەڕێز سەیئەحمەدی نەقیب	گەڕەکی مەڵکەنی، مەللاك
٧ ـ ماڵی بەڕێز تۆفیق بەگی بایەمان (تابور ئاغاسی) بوو باوکی ئەحمەدبەگی موتەسەریف)	گەڕەکی کانێسکان
٨ ـ ماڵی بەڕێز شێخ محەمەدی گولانی	گەڕەکی کانێسکان، مەللاك
٩ ـ ماڵی بەڕێز مەجی ئەفەندی کانێسکان	گەڕەکی کانێسکان، مەللاك
١٠ ـ ماڵی بەڕێز برایم ئاغای خوبیلە (برایم ئاغا) سەروکی کاکەیی‌کان بوو	گەڕەکی سەرشەقام، مەللاك
١١ ـ ماڵی بەڕێز عەزمی بەگ	گەڕەکی دەرگەزێن، مەللاك
١٢ ـ ماڵی بەڕێز عیزەت بەگی وەسمان پاشا	گەڕەکی دەرگەزێن، مەللاك
١٣ ـ ماڵی بەڕێز حاجی مەلاسەعی کەرکوکلیزادە	گەڕەکی گۆیژە، مەللاك
١٤ ـ ماڵی بەڕێزە ئاغا فەتحوڵلا	گەڕەکی دەرگەزێن، مەللاك
١٥ ـ ماڵی بەڕێز حاجی سەعی‌یاغا	گەڕەکی دەرگەزێن، مەللاك
١٦ ـ ماڵی بەڕێز غەفورئاغای حاجی‌ئەولا	گەڕەکی دەرگەزێن، مەللاك
١٧ ـ ماڵی بەڕێز حاجی برایم ئاغا	گەڕەکی گۆیژە قەزازەکان، تاج
١٨ ـ ماڵی بەڕێز حەمەی‌ئەورەحمان ئاغا	گەڕەکی مەڵکەنی، مەللاك

١٩ ـ ماڵی بەڕێز عەبدولفەتاح چەلەبی باوکی غالباغا	دەرگەزین، مەللاك
٢٠ ـ ماڵی بەڕێز یەکتایەگ	گەڕەکی سابون کەران، مەللاك
٢١ ـ ماڵی بەڕێز حاجی ئەمینی کاکەحەمە مامی فایەق بێکەس	گەڕەکی گۆیژە، تاجر
٢٢ ـ ماڵی بەڕێز حەمە ساڵح بەگ مامی ئەحمەد بەگی موتەسەریف	گەڕەکی کانێسکان، نائیب
٢٣ ـ ماڵی بەڕێز حەپسەخانی نەقیب لە ماڵی شێخ مارف نەقیب ی باوکیا	گەڕەکی کانێسکان، خاوەن ملك
٢٤ ـ ماڵی بەڕێز ئامەخانی نەقیب	سەرشەقام، خاوەن ملك
٢٥ ـ ماڵی بەڕێز کەریمی ئەلەکە	گەڕەکی گوێژە، گاوران، بازرگان
٢٦ ـ ماڵی بەڕێز حەسەناغای تفەنگچی باشی	سابون کەران، بازرگان
٢٧ ـ ماڵی بەڕێز عەبدول ڕەحمان ئەحمەدپاشا	گەڕەکی گوێژە ، مەللاك
٢٨ ـ ماڵی بەڕێز ئەحمەدرەشی حاجی ئەولا	گەڕەکی دەرگەزێن، مەلاك و تاجیر
٢٩ ـ ماڵی بەڕێزان عەبدوڵلاغاو توفیق ئاغای حەسەن ئاغا	گەڕەکی پیرمەنسور، خاوەن کەمەن بوون
٣٠ ـ ماڵی بەڕێز حەمەدبەگ باوکی نووری‌بەگ	گەڕەکی کانێسکان، مەللاك
٣١ ـ ماڵی بەڕێز یەحیابەگ باوکی تایەربەگ	گەڕەکی کانێسکان، مەللاك
٣٢ ـ ماڵی بەڕێز تایەری حەمەدەفەنی کەریماغا	گەڕەکی کانێسکان، مەللاك
٣٣ ـ ماڵی بەڕێز توفیق قەزاز	گەڕەکی مەڵکەنی، بازرگان و مەللاك
٣٤ ـ ماڵی بەڕێز میرزا فەرەجی حاجی شەریف	گەڕەکی مەڵکەنی بازرگان و تاجر
٣٥ ـ ماڵی بەڕێز ئەحمەدی حاجی کەریم خەزووری بەڕێز ماجد مستەفا	گوێژە سەرچیمەن، بازرگان و تاجر
٣٦ ـ ماڵی بەڕێز عەبدوڵلاغای حاجی حەمەسەعی	گەڕەکی سەرشەقام، بازرگان و تاجر
٣٧ ـ ماڵی بەڕێز شێخ عەزیزی خەلیفە	گەڕەکی سەرچاوەی کانێسکان، مەللاك
٣٨ ـ ماڵی بەڕێز حاجی فەرەجی حاجی حامید	گەڕەکی دەرگەزێن، بازرگان و تاجر
٣٩ ـ ماڵی بەڕێز حاجی سەی‌مستەفا	گەڕەکی گوێژە قەزازەکان، بازرگان و تاجر
٤٠ ـ ماڵی بەڕێز حاجی ئەحمەدی پیرۆز	گەڕەکی دەرگەزێن، بازرگان و تاجر
٤١ ـ ماڵی بەڕێز میریی مووشێ	گەڕەکی جولەکان، ئەندامی بەلەدیە، مەللاك و چیوار
٤٢ ـ ماڵی بەڕێز عەزەی حەکیم برایم	گەڕەکی جولەکان، حەکیم

٤٣ ـ مالی بەرێز ئیبراهیم باروخ
گەڕەکی جولەکان، بازرگان

٤٤ ـ ماڵی بەرێز قازی مەلا مە عرووف وەهبی
گەڕەکی گوێژە

٤٥ ـ ماڵی بەرێز موفتی
گەڕەکی دەرگەزێن

٤٦ ـ حاجی فەتاحی قادر
تاجیر و مەللاك
گەڕەکی دەرگەزێن

سەرچاوە:

١ ـ بەرێز عومەری نەعمان

٢ ـ بەرێز عەلی دەدە

پەراوێزەکان:

١ ـ حەپسەخانی نەقیب: خێزانی شێخ قادری حەفید بوو ئافرەتێکی تابلێی بەرچاو تێر بوو، یارمەتی خەڵکی زۆر ئەدا.

٢ ـ ئامەخانی نەقیب: ئەگێرنەوە کە ئەم ئافرەتە حوکمی کردووە هەرچ شتێکی بەناڕەوا زانیبێ بەرهەڵستی وەستاوە ئافرەتێکی بەرچاو تێریش بوە یارمەتی هەژارو لێقەوماوی زۆر داوە بەتایبەتی لە ساڵە گرانیەکەدا.

٣ ـ کەریمی ئەلەکە: پیاوێکی تابلێی یارمەتیدەری خەلك بوەو خەلکێ زۆر باسی پیاوەتیو یارمەتیئەکەن بەتایبەتی لە ساڵە گرانیەکەدا گەلێ کەسی لە چنگی مردنی برسێتی ڕزگار کردوە.

٤ ـ حەسەن ئاغای تفەنگچیباشی: مودیری پۆلیسی زەمانی تورك بوە.

٥ ـ تایەری حەمەدە فەننی کەریماغا: لە شەڕی دەربەندی بازیانا ساڵی ١٩١٩ شەهیدکرا.

❋ ❋ ❋

دەنگ خۆشەکانمان

بێگومان لاپەڕەی هونەری گۆرانی لە شاری سلێمانیا، لاپەڕەیەکی زۆر کۆنترو زۆر فراوانتری لەمە هەیە کە لەم کتێبەدا تۆمار کراوە.

لە زۆرکەسم بیستوە کە هەر لە سەردەمی دامەزرانەوە تا دەوروبەری سەرەتای سەدەی بیستەم، دەستەی عەجەم ئۆغڵیو گۆرانیبێژو سازژەنی ئازربایجانی لەشارا ئاهەنگیان گێڕاوە.

تێکەڵی مەقام و ئامێری مۆسیقای خۆماڵیو بێگانە ئەرکێکی زەحمەتەو هەوڵی چەند پسپۆڕێکی ئەوێ، بەستنی ئەم هونەرەش بە ناوی هونەرمەندانەوە کارێکی گرانەو بەدواداگەڕان و شارەزایی ئەوێ.

لێرەدا هەوڵی تۆمارکردنی هەندێ شتی بیستراو دراوە، ناوی گۆرانیبێژی پسپۆڕو لەسەر گۆرانیوتن ژیاو، لەگەڵ کەسانی دەنگ خۆشا تێکەڵ کراوە.

بەگشتی ئەم تۆمارە لە سوود بەدەر نییە. بەڵام فراوان کردن و وردی کاری کەسانێکی شارەزای ئەوێ.

ع.م

«دەنگ خۆشەکانمان»

ئەمە ناوی هەندێ لەو دەنگ خۆشانەیە کە دەستمان کەوتوە لەگەڵ جۆری ئەو ئیشەی کە کردویانە لەپێناوی گوزەرانا:

١ ـ هونەرمەند ئەحەی ناسر	گۆرانیبێژ
٢ ـ هونەرمەند حەمەی عەلۆ	گۆرانیبێژ
٣ ـ هونەرمەند حەمەی شێخ ئەورەحیم	گۆرانیبێژ
٤ ـ هونەرمەند حەمەی شێرە	کاسب
٥ ـ هونەرمەند عەزیزی ئامینە	کاسب
٦ ـ هونەرمەند حاجی مەلا فەرەجی بەقاڵ	بەقاڵی وشکە
٧ ـ هونەرمەند حەمە مەعروف	
٨ ـ هونەرمەند رەفیقی گلە	کەوش دروو
٩ ـ هونەرمەند عارفی شێخ محەمەد	پۆلیس
١٠ ـ هونەرمەند ئەحەرەشی حەسەنی دەروێش	شییرگەر لەشەری بەردەرکی سەرادا شەهیدکرا.
١١ ـ هونەرمەند محەی هەمزاغا	بەرگ دروو
١٢ ـ هونەرمەند مەلا کەریم	ناتری حەمام
١٣ ـ هونەرمەند مەلا ئەحمەدی دیلان	قەڵەمچی
١٤ ـ هونەرمەند حەمدی ئەفەندی ئەمیناغا	چایچی، یەکەم کەس بووە کە ساڵی ١٩٢٦ دەنگی لەسەقەوان تۆمار کرا.
١٥ ـ هونەرمەند ئەحمەدی سەعی	عەریفی پۆلیس (کاتب)
١٦ ـ هونەرمەند دەروێش عەبدوڵڵا	گەرۆک
١٧ ـ هونەرمەند حەمەسەعی مەولوزادە	سەڕاج

١٨ ـ هونەرمەند یەحیای ناڵبەن	ناڵبەن
١٩ ـ هونەرمەند شێخ نوری شێخ ساڵح	مودیری ناحیە (شاعیر)
٢٠ ـ هونەرمەند حاجی ساڵحە شەلە	سابوونچی
٢١ ـ هونەرمەند ئەحەڕەشی تەنەکەچی	تەنەکەچی
٢٢ ـ هونەرمەند تۆفیقی وەستا یونس	خەفاف
٢٣ ـ هونەرمەند سابیری مسگەر	مسگەر
٢٤ ـ هونەرمەند تالب مەجید (تەلە)	قەتارچی
٢٥ ـ هونەرمەند حاجی سابیری حاجی عەبدوڵڵا	تاجر
٢٦ ـ هونەرمەند مستەفای حاجی عەبدوڵڵا	چاێچی
٢٧ ـ هونەرمەند ڕەشید عەبدوڵڵا (کاك ڕەشی، ڕەشۆل)	بەڵێندەری یانەی فەرمانبەران
٢٨ ـ هونەرمەند ڕەوف حاجی عەبدوڵڵا	برنج فرۆش
٢٩ ـ هونەرمەند ئەخۆل	مووچەخۆرو شاعیر
٣٠ ـ هونەرمەند علاءالدین سجادی	ئەدیب وزاناو ڕۆژنامەنووسی گەورەی کورد
٣١ ـ هونەرمەند عەباسی محەی هەمزاغا	کەوش دروو
٣٢ ـ هونەرمەند شێخ تالبی شێخ حەمەغەریب	مەللاك
٣٣ ـ هونەرمەند حەمەی بەکر	خاوەنی نەقلیاتی سلێمانی
٣٤ ـ هونەرمەند قادری حاجی حسەین	نانەوا
٣٥ ـ هونەرمەند قادر دیلان	مووچەخۆر
٣٦ ـ هونەرمەند ڕەفیق چالاك	مووچەخۆر
٣٧ ـ هونەرمەند مەحموی حەمەی لەیلێ	مووچەخۆر
٣٨ ـ هونەرمەند شەماڵ سائیب	مووچەخۆر
٣٩ ـ هونەرمەند عوسمان سابوونچی	مووچەخۆر
٤٠ ـ هونەرمەند مەحموی تۆفیق شلك	مووچەخۆر
٤١ ـ هونەرمەند عەلی توفیق شلك (عەلی فەوتاو)	کاسب
٤٢ ـ هونەرمەند قالەی تۆفیق شلك	مووچەخۆر
٤٣ ـ هونەرمەند عەباسی توفیق شلك	مامۆستا
٤٤ ـ هونەرمەند کەریم کابان	موفەوەزی پۆلیس

٤٥ ـ هونەرمەند قادر کابان	سەرتاش
٤٦ ـ هونەرمەند ئیبراهیم محەمەد	بەرگ دروو
٤٧ ـ هونەرمەند باقی عەلی محەمەد	کاسب
٤٨ ـ هونەرمەند فایەقی میرزامحەمەد (فایەق سمێڵ)	بەرگ دروو
٤٩ ـ هونەرمەند کەریم مەحموود (کەریمی کەبابچی)	کەبابچی
٥٠ ـ هونەرمەند کەمالی میرزا غەفوور	مامۆستا
٥١ ـ هونەرمەند شێخ رەوف شێخ عارف	بازرگان
٥٢ ـ هونەرمەند قادری مەلا ئەحمەدی دێلێژەیی	مووچەخۆر
٥٣ ـ هونەرمەند ئەمین ئیبراهیم	کرێکار لە بەلەدیە
٥٤ ـ هونەرمەند مەلاعەزیزی مەلاخالیدی مەحوی	کاسب
٥٥ ـ هونەرمەند سەی ئەحمەد دەنگگەورە	خاوەنی وێنەگری جوان
٥٦ ـ هونەرمەند ئەحەی خولە سنەیی (شەماڵ)	چایچی
٥٧ - خولە سنەیی	**جگەرچی**

لە ئافرەتاندا:

ـــــــــــــــ:ـ بەهیجـە ئیبراهیم یەعقوب (دایکی جەمال، نۆموسوڵمان بووە واتـە لەپێشـا جولەکـە بوەو بووە بە موسـوڵـان ١٩٠٨ ـ ١٩٧٩، وێنـەیمان دەست نەکـەوت، گۆرانییەکان لە کۆمپانیای بەیزافون و ئودیون لەسەر قەوان تەومار کراوە.

تێبینی:

ـــــــ:ـ هەندێ لە دەنگ خۆشەکانی سەردەمی بابانەکان لە شیعرێکی مستەفا بەگی کوردی صاحبقـران (کـوردی)دا ١٨٠٩ ـ ١٨٤٩ لە مێـژووی ئەدەبی کوردی علاءالدین سجادی ل ٣٣٩ ـ ٣٤٠ ناویان هاتووە ئەڵێت: ١ ـ مستۆ ئیبراهیم و ئەورەحمان بەناوبانگ بوون لە نەواو مەتحی حەزیندا ٢ ـ مستەفا لە ناریو سێگادا ٣ ـ یونس لە دەشتیو حیجازدا ٤ ـ رەسوڵ لە (رەست)دا
٥ ـ صالّح لە نیوەشەوێ ٦ ـ محی الدین لە چوارگا
٧ ـ قەرە دەنگی بڵند کات.

سەرچـاوە: زوربـەی ئەو ناوانەی تۆمارکراون لەگەڵ ناوی مەقامەکان لەبەرێز کاکەحەمەی بەکرمان وەرگرتووە کە خۆشی یەکێکە لەو دەنگ خۆشانە.

بەسەرهاتێکی دەنگ خۆش (ئەحەی ناسر)

ئەحەی ناسر تابلێی دەنگ خۆش بووو زۆر بەناوبانگ بوو، جارێکیان لەگەڵ یەك دوو برادەری دەنگ خۆشیا کە یەکێکیان (عەزەی ئامینە) بوەو ئەوی‌تریان (حەمەی شێرە) ئەبێ، لە تاران ئەبن و پارەیان پێ‌نامێنێ، بە هەرسێکیان دوو قران و نیـوی ئەوکـاتـەیان پێ ئەبێ ئەحەی ناسر ئەچێت بۆلای دەروێشێکی برادەری دەنگ خۆشی، دەستێ جلی لێ ئەخوازێ‌و کەوڵ پۆس لەبەرئەکاو تەورزین ئەگرێ بەدەستی‌یەوەو کەشکۆڵ ئەکاتە ملی. دوو قران و نیوەکە ئەدا بە شەکری کەللەو لەسـەر سینی‌یـەك دای‌ئەنێ‌و پارچە قوماشێکی ئەدا بەسەرداو لەگەڵ هاورێکـانی دەست ئەکـەن بە گەران. لەکـاتێـکـدا کە بە بەردەمی کۆشکی (مـوزەفـەرشای) کوری (ناسرەدین شادا) لە تاران تێ‌ئەپەرن، هەموو دەنگە خۆشە زولاڵەکەی ئەخاتەکارو دەست ئەکا بە شیعری (سەعدی) بە فارسی‌و بە گۆرانی‌یەوە.

دەنگەکەی لەوناوەدا بە سۆزێکی گەرمەوە دەنگ ئەداتەوە، هەر پاش تۆزێك چەنـد پاسـەوانێکی لێ پەیـدا ئەبێ‌و لەگـەڵ خۆیان ئەیانبەنە ژوورەوە بۆلای (موزەرفەرشا) ئەویش قسەیان لەگەڵ ئەکات و لێیان ئەپرسێت خەڵکی کوێن و زۆر رێزیان لێ ئەگرێ‌و هەزار تمەنیان خەلات ئەکا.

سەرچـاوەی ئەم بەسەرهاتە: مەلا محەمەدی کوردی کە وەختی خۆی ئەحەی ناسر لە مزگەوتی سەی‌حەسەن ئەم بەسەرهاتەی بۆ گێراوەتەوە.

(مەقامەکوردی‌یەکان)

١ ـ مەقامی قەتار	٦ ـ مەقامی ئای‌ئای	**١١ ـ مەقامی سەحەر**
٢ ـ مەقامی خاوکەر	٧ ـ مەقامی لاوك	**١٢ ـ مەقامی خورشیدی**
٣ ـ مەقامی خاوخۆش	٨ ـ مەقامی نیوەشەوی	
٤ ـ مەقامی ئەڵلاوەیسی	٩ ـ مەقامی هیجرانی	
٥ ـ مەقامی حەیران	١٠ ـ مەقامی سەفەر	

تێبینی: جاران بە گۆرانی‌بێژ ئەوترا (گۆیندە).

● ڕەشۆڵ و ئەختەری خێزانی،
ڕەشۆڵ ۱۹۱۲ - ۱۹۷٤

● حەمەی بەکر - ۱۹۲٦

●تالیب مەجید «تەلێ» ۱۹۱٥ - ۱۹۷۸

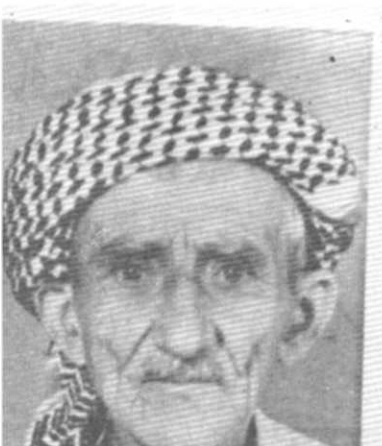

●عەباسی محەی هەمزاغا ۱۹۱۲ - ۹۸۳

دەنگ خوش
احمد سعید . . ۱۹۰- ۱۹۳۵

● ڕەفیقی گلە ، ساڵی ۱۹٥٦
کۆچی کردووە

● وەستا پەحیبای ناڵبەن ۱۸۸٥ ـ ۱۹٦۰

● حەمدی ئەفەندی ئەمین ئاغا ۱۸۸۷
ـ ۱۹٤۹ «یەکەم کەسە دەنگی لەسەر قەوان
تۆمار کردووە»

● قادری حاجی حسەین

١٩٢١ - ١٩٨٤/٩/١

● دەرویش عەبدوڵلا «کەشکۆڵ»

١٨٧٤ - ١٩٧٠

● مەلا کەریم ئەحمەد ١٨٨٥ - ١٩٣٨

«هەندێ لە شایەرەکان»

١ ـ هونەرمەند بەڕێز کەریم شایەر	ئاسنگەر بوو
٢ ـ هونەرمەند بەڕێز غەفوور (گەڕگەڕ)	حەماڵ بوو، پشتی خەڵکیشی ئەشێلاو ناوکیشی ئەگرتەوە
٣ ـ هونەرمەند بەڕێز ڕەحیم (ڕەحیم گەڕگەڕ)	کاسب بوو

ئەم سێ شایەرە زۆر بەناوبانگ بوون لە شایەری‌یا، لە شایی‌و ئاهەنگا بەشداری‌یان ئەکرد، بەتایبەتی لە شاییدا بە دووقۆڵی‌و سێ‌قۆڵی گۆرانیان ئەوت و شاییەکەیان گەرم ئەکردو شاباشی خەڵکیان ئەکرد.

هەروەها دوو دەستە هەبوون بۆ شایی بانگ ئەکران و ئەمانەش بە دەهۆڵ و زوڕناو پۆست و ئیدارە شایی‌یەکەیان گەرم ئەکردو ئەبرد بەڕێوە:

دەستەی یەکەم:

١ ـ هونەرمەندی بەڕێز حەمەڕەحیم (میرزا محەمەد)	دەهۆڵ و زوڕنای لێئەدا
٢ ـ هونەرمەندی بەڕێز عەبەی سەیزادە	گۆرانی ئەوت و دەهۆڵ و دومبەڵەکی لێئەدا
٣ ـ هونەرمەندی بەڕێز حەسەنی زوڕنا	زوڕناو باڵەبانی لێئەدا
٤ ـ هونەرمەندی بەڕێز وەلی عەبەی سەیزادە	گۆرانی ئەوت و دەهۆڵ و دومبەڵەکی لێئەدا.

دەستەی دووەم:

١ ـ هونەرمەندی بەڕێز میرزا مەجی	دەهۆڵی لێئەدا
٢ ـ هونەرمەندی بەڕێز ڕەحیم لچ کەل	زوڕنای لێئەدا
٣ ـ هونەرمەندی بەڕێز عەلی موراد	دەهۆڵی لێئەدا
٤ ـ هونەرمەندی بەڕێز ڕەمەزان	دەهۆڵی لێئەدا

سەرچاوەی ئەم بەشە لە هونەرمەند کەریم شایەر وەرمان گرت.

● عەبەی سەی زادە
١٨٨٩ - ١٩٧٤/٦/٢٢

● کەریم شایەر

●غەفور فەتاح «گەڕگەڕ» ١٩١٨ - ١٩٦٨

● میرزا محەمەد ١٩١٠ - ١٩٨٤

● حەسەنی نەی «زوڕنا» ١٩٠٠ - ١٨/٧/١٩٧٣ لەگەڵ وەلی عەبەی سەی زادە

مەولوودو بەشدارانی

یادکردنەوەی ڕۆژی لەدایکبوونی پێغەمبەر (د) یەکەمجار لە دەوری موزەفەرەدینی فەرمانڕەوای هەولێردا لەو شارەدا پەیدابووە. دیارە ئاهەنگ گێران نووسینی مەولوودنامەشی بەدوودا هات. لە ڕووی ناوەڕۆك و ڕوخساری ئەدەبیی ئەو مەولوودنامانەوە گەلێك شت ئەنووسرێ بەلأم لێرەدا خاوەن کتێب لەسەر پێڕەوی خۆی بایەخی بە ئاهەنگی مەولوودو خوێندنەوەو ئەو ئامێرانە داوە کە بەکارئەهاتن، لەگەڵ ناوی بەشدارانا، کە سێ چەشن بوون، یەکەم: مەلایەك کە بەخوێندنەوەیەکی ڕەوان یەکێ لەو مەولوودنامانەی ئەخوێندەوە کە لەناو کورددا باوبوون. دووەم: چەند حافزێك (کوێر) کە شیعرو ستایشی ئایینیان لەنێوان فەسڵەکانی مەولوودنامەکەدا ئەخوێندەوە. سێیەم: تاقمێ کە تەپڵ و دەفیان بەپێی ئاوازی ستایشەکە لێئەدا. تێکڕا هەر سێ لایەنی ئەم باسە لێکۆڵینەوەی ئەوتۆ هەڵئەگرن کە سەر بە ئەدەبیات و مۆسیقاش بن.

(ع.م.ر)

(ناوی هەندێ لەوانەی لە مەولودا بەشداری‌یان ئەکرد)

١ ـ بەڕێز مەلا ئەحمەدی حاجی مەلاڕەسوڵی دێلێژەیی/ ئیمام و مودەڕیسی مزگەوتی بن تەبەقی بچکولە (عیرفان).

٢ ـ بەڕێز سەعەی خوامراد، پینەچی بوو/ مەولوودنامەی دەخوێندەوەو دەفی لێئەدا.

٣ ـ بەڕێز ڕەشەی خوامراد، بەقاڵ بوو، کوێر بوو، شیعری ئایینیو قەسیدەی ئەخوێندەوە.

٤ ـ بەڕێز وەستا مارف، کەوش دروو بوو/ شیعری ئاینیو قەسیدەی ئەخوێندەوە.

٥ ـ بەڕێز مەلا عەلی سەرکارێز، دۆعانووس بوو/ دەفلێئەدا.

٦ ـ بەڕێز خەلیفە پیرۆت، گونجی ئاوی ڕادەکێشا، کاتی خۆی پاڵەوانیش بوو/ تەپڵ و دەف لێئەدا.

٧ ـ بەڕێز ڕەشی چاوەش، حەڵواچی بوو/ شیعری ئاینی ئەخوێندەوەو دەفیشی لێئەدا.

٨ ـ بەڕێز وەستاعەلی عارف، دەلاك بوو/ مەولودنامەی ئەخوێندەوە.

٩ ـ جەلال کابان، چایچی بوو/ دەفلێئەدا.

١٠ ـ بەڕێز حاجی سابیرە خرە، قەزوان و دەنکەکوولەکەی سوێرئەکرد لەماڵەوە/ تەپڵیلێئەدا.

١١ ـ بەڕێز عەلی خەلیفە، برنج فرۆش بوو/ تەپڵی لێئەدا.

١٢ ـ بەڕێز فەرەجی حەمەمراد، چایچی بوو/ تەپڵی لێئەدا.

١٣ ـ بەڕێز دەروێش ئەمین، کۆنەفرۆش بوو/ دەف لێئەدا.

١٤ ـ بەڕێز مەلا محەمەدی دەروێش ئەمین، حەڵوافرۆش بوو/ تەپڵی لێئەدا.

١٥ ـ ـ بەڕێـز حاجی سەیفوڵلا، بەقاڵ بوو/ دەف لێئەدا/ ئەم پیاوە خەڵکی ڕووسیا بوو، لە شەڕی جیهانی یەکەمدا (سەفەربەر) سەربازێکی ڕووسی ئەبێ، لێرە ئەمێنێتەوەو ئیسلام ئەبێو ژن دێنێو وەچەی لێ ئەبێتەوە، لە ئەسڵدا ناوی جۆرج بووە، لەپێشدا لە قەلادزێ ژیاوە.

١٦ ـ بەڕێز خەلیفە سەعی، مزگەر بوو/ دەفلێئەدا.

١٧ ـ بەڕێز عوسمانی تەپڵ، جگەرچی بوو/ تەپڵی لێئەدا.

١٨ ـ بەڕێـز ئەحەی محەی جگەر/خەیات.بوو/ شیعری ئاینی ئەخوێندەوەو دەفیشی لێئەدا.

١٩ ـ بەڕێز مەلا عومەری مەلا عەبدوڵلای بانەیی، یارمەتی باوکی ئەدا /تەپڵ و دەف لێئەدا.

٢٠ ـ بەڕێز مەلا خدر، برای مەلا عومەر بوو، پینەچی بوو/ تەپڵ و دەف لێئەدا.

٢١ ـ بەڕێز ئیبراهیم حەزین، کوتاڵ فرۆش بوو/ شیعری ئاینی ئەخوێندەوە.

٢٢ ـ بەرێز ئەحەی سۆفی شاکە، بەقاڵ بوو/ شیعری ئاینی ئەخوێندەوە.
٢٣ ـ بەرێز وەستا سابیری خەلیفە سەعی، مزگەر بوو/ تەپڵی لێئەدا.
٢٤ ـ بەرێز مەلا فەرەج فەتاح بەنا، کوێر بوو، دەفی لێئەدا.

تێبینی: ـ ئەوانەی کە مەولودنامەیان ئەخوێندەوە هەموو دەنگیان خۆش بوو، هەروەها ئەوانەی بەشداریی مەولودیان ئەکرد بێجگە لە مەلا کوێرەکان بە بێپارە لەبەر عەشقی دین و خۆشی بۆ ماڵە ناسیاوی خۆیان بەشدارییان ئەکرد.

(ناوی هەندێ لەو حافزانەی کە لە مەولوو تەعزێدا بەناوبانگ بوون)

١ ـ بەرێز مەلا محەمەدی دەنگ گەورە/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٢ ـ بەرێز مەلا ئیبراهیم /لە مەولونامەی تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٣ ـ بەرێز مەلا عەبدوڵڵای بانەیی/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٤ ـ بەرێز مەلا فەرەجی حەماغا/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٥ ـ بەرێز مەلا حامیدی مەلا حەمدون/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٦ ـ بەرێز مەلا معروف فەتاح/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٧ ـ بەرێز مەلا حسەینی سنەیی/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٨ ـ بەرێز مەلا ئەورەحمانی کوردە/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
٩ ـ بەرێز حەسەنی وەستا رەشی/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
١٠ ـ بەرێز مەلا سەیحەکیم/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
١١ ـ بەرێز مەلا حەسەنی فەتاح هەرمنی/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد
١٢ ـ بەرێز مەلا ئەحمەدی رەحمە/ لە مەولونامە تەعزێدا بەشداری ئەکرد

(هەندێ لەوانەی کە لە تەعزێو مەولووی ژناندا بەشداری‌یان کردوە)

١ - بەڕێز مەلا گوروون
٢ - بەڕێز مەلا ڕەحمە/ چاوساخ بوو
٣ - بەڕێز مەلا فاتم/ چاوساخ بوو
٤ - بەڕێز مەلا حەبیب/ کوێر بوو/ ئافرەت بوو، ژنی مەلا حەمدونە کوێری شاعیر بوو
٥ - بەڕێز مەلا حەبیب/ کوێر بوو،ئافرەت بوو
٦ - بەڕێز مەلا سەبیح/ کوێر بوو، ئافرەت بوو
٧ - بەڕێز مەلا فاتم/ کوێر بوو، ئافرەت بوو

(ناوی هەندێ لەو حافزانەی لە خەتم و تەهلیلەی مالانا بەشدارییان ئەکرد)

١ - بەڕێز مەلا محەمەدی مەلائەمین.
٢ - بەڕێز مەلاسەعی سەڵتە.
٣ - بەڕێز مەلا حسەینی هەولێری.
٤ - بەڕێز مەلا فەرەجی فەتاحی بەنا.
٥ - بەڕێز مەلا مەجی قادر.
٦ - بەڕێز مەلا ئەحمەدی قادر.
٧ - بەڕێز مەلا تۆفیقی حەمەگول.
٨ - بەڕێز مەلا ڕەحیمی بەرزنجی.
٩ - بەڕێز مەلا ڕەوف کەرکوکی.
١٠ - بەڕێز مەلا حاجی سەی‌شەریف.
١١ - بەڕێز مەلا سەی‌عەلی حافز.
١٢ - بەڕێز مەلا ئەحمەدی ڕەحمە.

سەرچاوە: مەلا حەسەنی فەتاح هەرمنی.

* * *

● مەولود لە مزگەوتی گەورەی سلێمانی

● هاتنەوەی حاجی لە حەج، بەردەم شەخسەکەی پیرمەسوور

● مەلا ئەحمەدی حاجی مەلا
ڕەسووڵی دیلێژە ١٨٩٢ - ١٩٧٠

● مەلا حامیدی حەمدوون
١٨٩٦ - ١٩٧٦/١/٣

● عەلی خەلیفە ـ دەف لێدەر
١٩٠٠ - ١٩٧٠

● وەستا عەلی عارفی دەلاك
١٩٠٧ - ١٩٨٠

● حاجی سابیره خرە

● مەلا حەسەن هەرمنی - ١٩٢٧

● عوسمانی تەپڵ - ١٩٠٧

● جەلال کابان ١٩٠٤ - ١٩٧٩

[ناوی ئەو گەڕۆکە ئینگلیزانەی کە بە کوردستانا گەڕاون و لە نوسراوەکانیانا باسی سلەیمانییان کردوە]

١ ـ ملازم وليام هيود:

کتێبی (رحلة بحرية الى شمال الخليج الفارسي ورحلة في البلاد التي تليها من الهند حتى انكلترا) ساڵی ١٨١٧ز.

من بغداد الى كفرى.. ابراهيم خانچى وبلغ السليمانية في ٩ آذار سنة ١٨١٧م.

٢ ـ سير روبرت كيربورتر ـ الرحالة والرسام.

کتێبی (رحلات في جورجيا وايران وأرمينيا وبابل القديمة)

لە لەندەن چاپکراوە ساڵی ١٨١٨ز

(من بغداد الى كفرى ـ كركوك ـ السليمانية) لە سلێمانی ماوەتەوە لە ١٢، ١٣ی کانونی یەکەما.

٣ ـ کلۆدیۆس جیمس ریچ موقیم بوە لە (شركة الهند الشرقية في بغداد)

کتێبی (قصة رحلة في ربوع كردستان) لە لەندەن ساڵی ١٨٣٦ز چاپکراوە. بەغای بەجێهیشت لە نیسانی ساڵی ١٨٢٠ز وە هاتۆتە سلەیمانی لە ١٠ی ئایاری ساڵی ١٨٢٠ز.

٤ ـ أ.ن. گروڤر: قەشەیەکی موبەشیر بوو.
کتێبی (تعلیقات السید انتونی گروڤر المبشر اثناء رحلة من لندن الی بغداد) له لەندەن ساڵی ۱۸۳۱ز ئەمه له دووتوێی کتێبێکا کە ژنەکەی نووسیویه لەسەری لەژێر ناوی (مذكرات المرحوم انتونی نوریس کروڤر) چاپی دووەم له لەندەن ساڵی ۱۸۵۷.
٥ ـ نەقیب کابتن ر. مینیان:
کتێبی (رحلة شتاء.. داخل کوردستان) له لەندەن ساڵی ۱۸۳۹ز، هەروەها کتێبی (عن طریق بانه الی السلیمانیة) له ١٤ ی نیسانی ساڵی ۱۸۳۰ز بەجێیهیشت.

٦ ـ جیمس بیلی فریزر:
کتیبی (رحلة في کردستان ومابین النهرین) له لەندەن ساڵی ۱۸٤۰ز، تەورێزی له ۱۱ی تشرینی یەکەما بەجێهێشت له ساڵی ۱۸۳٤ز. وەها هاتۆته سلەیمانی له ۳۱ی تشرینی دووەما.
٧ ـ موقەدەم ج. شین:
کتێبی (ملاحظات عن رحلة من تبریز... الی السلیمانیة.. خلال کردستان) له ناوەند تەموزو ئابی سالی ۱۸۳٦ز.
٨ ـ میجه ر هـ.س. راولسن:
کتێبی (تعلیقات علی مسیرة من زهاب.. الی خوزستان) ساڵی ۱۸۳٦.
٩ ـ و.ڤ. انیزورث:
کتێبی (روایة شخصیة لحملة استکشاف الفرات) له لەندەن ساڵی ۱۸۸۸ز. لەرێی کفریو کەرکوکەوه هاتۆته سلەیمانی له ١٤ی شوباتی ساڵی ۱۸۳۷.
١٠ ـ کوماندەر فیلکس جونز:
کتێبی (وقائع رحلة الی حدود ترکیا وایران خلال جزء من کردستان) له بۆمبای ساڵی ۱۸۵۷ز.
وه له زەهاوەوه بۆ هەڵەبجەو سلەیمانی له ۲٥ ـ ۲۹ ئەیلولی ساڵی ۱۸٤٤.
١١ ـ کابتن ف.د. ماونس:
وتارێ لەژێر ناوی (کردستان) له گۆڤاری (الجمعیة الجغرافیة الملکیة) له جلدی

٣ سالّی ١٨٩٤ز.

وه له گه‌شتی (له ئه‌رزرووم‌ه‌وه له ٢٦ی سالّی ١٨٩٢ز بۆ به‌غدا به‌روباراو له‌وێوه به‌رێی قه‌سری شیرینا بۆ سله‌یمانی)و له چه‌ند گه‌رانێکی تریا بۆ دوکان و قه‌لادزێو ره‌واندزو هه‌ولێرو کۆیه. هه‌روه‌ها له هه‌ندێ گه‌رانی‌تریا له ١٨٨٨ز.

١٢ ـ نه‌قیب مارك سایکس:

له کتێبی (دار السلام) له له‌نده‌ن سالّی ١٩٠٤ز هه‌روه‌ها له سالّی ١٩٠٢ز هه‌ستاوه به‌م گه‌رانه‌ی کتێبه‌که‌ی.

١٣ ـ نه‌قیب برترام دیکسن:

وتاری (رحلة فی کردستان) له گۆڤاری (الجغرافیة) له جلّدی ٣٥ سالّی ١٩١٠ز بلاّوی کردوته‌وه که وتاره‌که‌ی پالّپشتی گه‌رانه‌کانیه‌تی که له سالّی ١٩٠٩ز کردویه‌تی.

١٤ ـ ئی.ب. سون:

کتێبی (خلال میسوپوتامیاو کردستان ومابین النهرین متنكراً). له‌نده‌ن سالّی ١٩١٢ز که له سالّی ١٩٠٩ز ده‌ستی پێ‌کردوه.

١٥ ـ نه‌قیب.ت.س. د. فاول:

کتێبی (رحلات في الشرق الأوسط) سالّی ١٩١٦ز له له‌نده‌ن گه‌راوه له کفری‌یه‌وه بۆ که‌رکوك و له‌وێشه‌وه بۆ سله‌یمانی به رۆیشتن و گه‌رانه‌وه‌وه سالّی ١٩١٠ز.

١٦ ـ گ.ئی. هویارد:

کتێبی (من الخلیج الی أرارات) سالّی ١٩١٦ له ئه‌دنبه‌ره.

١٧ ـ عه‌قید گ. هـ. د. رایدر:

وتاری (تعیین الحدود الترکیة ـ الایرانیة في ١٩١٣ ـ ١٩١٤) له گۆڤاری (الجغرافیة) جلّدی ٦٥ سالّی ١٩٢٥ز.

سه‌رچاوه: به‌رێز مامۆستا عه‌بدولّلا جه‌وهه‌ر.

* * *

(ئەو کتێبانەی باسی
مێژووی سلەیمانییان کردوە)

١ ـ (کرد وترك وعرب) سياسة ورحلات وبحوث عن الشمال الشرقي من العراق ـ ١٩١٩ ـ ١٩٢٥ز:

تألیف س. جی. ادموندز:

مستشار وزارة الداخلیة في العراق ١٩٣٥ ـ ١٩٤٥ز

لە چاپخانەی (التایمس ـ لە بەغا) ساڵی ١٩٧١ز چاپکراوە.

٢ ـ (رحلة متنکر الی بلاد مابین النهرین وکردستان):

نوسینی ـ ای. بی. سۆن. (میرزا غلام حسین شیرازی) لە چاپخانەی (الجمهوریة لە بەغا ساڵی ١٩٧٠ز چاپکراوە.

٣ ـ (الأکراد) دراسة جغرافیة واتنوغرافیة:

نوسینی: دکتور شاکر خەسباك. لە چاپخانەی (شفیق) ساڵی ١٩٧٢ز چاپکراوە.

٤ ـ (العراق الشمالی): دراسة لنواحیه الطبیعیة والبشریة:

نووسینی : دکتور شاکر خەسباك. لە چاپخانەی شفیق لە ساڵی ١٩٧٣ز لە بەغا چاپکراوە.

٥ ـ (تأریخ سلیمانیو ولاتی لەدوری زور قدیمەوە تا اولی احتلال ١٩١٨م):

نووسینی خوالێخۆشبوو محمد امین زکی.

لە چاپخانەی (النجاح) لە ساڵی ١٩٣٩ز چاپکراوە.

سەرچاوە: بەڕێز مامۆستا عەبدوڵڵا جەوهەر.

* * *

(ئەو گۆڤارو ڕۆژنامانەی
تا ساڵی ۱۹٦۰ز چاپكراون)

١ - ڕۆژنـامەی (پێشكەوتن) سلەیمانی ساڵی ١٩٢٠ز خاوەن و سەرنووسەری میرلیوا مستەفا پاشای یامولكی بووە.

لە ٢٩ی نیسانی ١٩٢٠ز تا ٢٧ی تەموزی ١٩٢٢ز.

٢ - ڕۆژنامەی (بانگی كوردستان) سلەیمانی - ١٩٢٢ز خاوەن و سەرنووسەری میرلیوا مستەفا پاشای یامولكی بووە.

لە ٢ی ئەیلولی ١٩٢٢ز تا ٢٧ی تشرینی یەكەمی ١٩٢٢ز.

٣ - ڕۆژنامەی (ڕۆژی كوردستان) سلەیمانی ١٩٢٢ز خاوەن و لێپرسراوی م. نوری.

لە ١٥ی تشرینی دووەمی ١٩٢٢ ز تا ٣ی مارتی ١٩٢٣ز.

٤ - ڕۆژنامەی (بانگی حەق) سلەیمانی ١٩٢٣ز

سێ ژمـارەی لێ دەرچووە. ژمارەی سێهەمی لە ١٢ی نیسانی ١٣٣٩ی ڕۆمی دەرچوە. زمانی حاڵی حكومەتی شێخ مەحمود بووە.

٥ - ڕۆژنامەی (ئومێدی ئیستیقلال) سلەیمانی ١٩٢٣ز

مودیرو سەرموحەڕیری ڕەفیق حیلمی بوە.

٢٠ی ئەیلوولی ١٣٣٩ی ڕۆمی ژمـارەی یەكـەمی بلاوكراوەتەوە، وە تەنیا ٢٥ ژمارەی لێ دەرچووە.

٦ - ڕۆژنامەی (ژیانەوە) سلەیمانی ١٩٢٤ز

لەدوای ڕوخانی حكومەتی شیخ مەحمود، زمانی حاڵی حكومەتی ئەو سەردەمە بووە.

ژمارەی یەکەمی لە ١٨ی ئەیلوولی ١٩٢٤ز دەرچوە.
ساڵی یەکەم ٣٦ ژمارەی لێ دەرچوە.
٧ ـ رۆژنامەی (ژیان) سلەیمانی ـ ١٩٢٦ز
ژمارەی یەکەمی لە ٢١ی کانونی دوەمی ساڵی ١٩٢٦ز دەرچوە.
لە ژمارە (٤٠٦)ەوە پیرەمێرد بوو بە خاوەنی.
تا ساڵی ١٩٣٨ز ٥٥٣ ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە.
٨ ـ گۆڤاری (زانستی) سلەیمانی ـ ١٩٣٨ز
خاوەن و لێپرسراوی ساڵح قەفتان بووە.
ژمارەی یەکەمی لە ٢٥ی شوباتی ١٩٣٨ز دەرچوە.
٩ ـ رۆژنامەی (زبان) سلەیمانی ـ ١٩٣٧ز
لەلایەن شارەوانی سلەیمانییەوە دەرچوە.
ژمارەی یەکەمی لە ١٢ی ئەیلوولی ١٩٣٧ز دەرچوە.
(٧٠) ژمارەی لێ دەرچوە، دواژمارەی لە ٢٩ی نیسانی ١٩٣٩زدا دەرچوە.
١٠ ـ رۆژنامەی (ژین) سلەیمانی ١٩٣٩ز
بەرێوەبەرو پەرپرسیاری پیرەمێرد بووە.
ژمارەی یەکەمی لە ٢٦ی کانونی دوەمی ١٩٣٩زدا دەرچوە هەتا ٨ شوباتی ١٩٦٣ز بەردەوام بوە.
لەدوای پیرەمێرد، جەمیل سائب و نوری ئەمین مەحمودو گۆران و ئەحمەد زرنگ یەك لەدوای‌یەك بردویانەبەریوە.
١١ ـ گۆڤاری (بلێسە) سلەیمانی ١٩٥٩ز
نەقابەی مامۆستایان دەری‌کردوە.
ژمارەی یەکەمی لە مانگی ئابی ١٩٥٩ز دەرچوە.
ژمارەی (١٠)ی لە مایسی ١٩٦٠زدا دەرچوە.
١٢ ـ گۆڤاری (نەورۆز) سلەیمانی ١٩٥٩ز
خاوەن و لێپرسیاری کەمالی میرزا کەریم بوە.
ژمارەی یەکەمی لە نیسانی ١٩٥٩زدا دەرچوە؛
ژمارەی سێی لە حوزەیرانی ١٩٥٩زدا دەرچوە.
١٣ ـ گۆڤاری (هونەر) سلەیمانی ١٩٥٩ز
لەلایەن قوتابیانی هونەری ناوماڵەوە لە سلەیمانی دەرچوە

١٤ ـ گۆڤاری (نیشتمان) سلەیمانی ١٩٥٩ز
لەلایەن قوتابخانەی (دار المعلمين الابتدائية)وە دەرچوە
١٥ ـ (هیوای کوردستان) سلەیمانی ١٩٥٩ز
لەلایـەن (یەکیەتی قوتابیانی گشتی لە سلەیمانی دەرچوە ژمارەی یەکەمی لە یەکی تشرینی دوەمی ١٩٥٩زدا دەرچوە ژمارە (١٢)ی لە ٧ی ئابی ١٩٦٠ز دەرچوە.
١٦ ـ گۆڤاری (ڕۆژی نوێ) سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.
خاوەنیو لێپرسراوی جەمال شاڵی بووە؛
سکرتێری نوسین کامەران موکری بووە.
یەکەم ژمارەی لە مارتی ١٩٦٠زدا دەرچوە؛
١٨ ژمارەی لێ دەرچوە.
١٧ ـ ڕۆژنامەی (بروا) سلەیمانی ١٩٦٠ز
خاوەن و لێپرسراوی کەمالی میرزا کەریم بووە.
یەکەم ژمارەی لە ٢ی تەموزی ١٩٦٠زدا دەرچوە؛
دواژمارەی کە (٩٥) بووە لە ٢٥ کانونی دوەمی ١٩٦٣ز دەرچوە.
١٨ ـ گوڤاری (بەیان) سلەیمانی ١٩٥٩ز.
خاوەن و لێپرسراوی عەبدول قادر بەرزنجی بوە.
سەرەك نووسەرو بەڕێوەبەری گۆران بووە.

سەرچاوە:
لە کتێبی ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی جەمال خەزنەدارەوە.

* * *

(ئەو کتێبانەی تا ساڵی ۱۹٦۰ز لە سلەیمانی چاپکراوە)

١ ـ (قصص الانبياء) ـ بەکوردی ـ ۱۹۲۰ز
نووسینی مەلا عەبدوڵڵا زێوەر.
چاپخانەی بەلەدییە ـ سلەیمانی ـ ۱۹۲۰ز.
۲ ـ (دیوانی مەحوی) ـ (محەمەدی مەلا وەسمانی باڵخی)
چاپخانەی حکومەت ـ سلەیمانی ـ ۱۹۲۲ز.
۳ ـ (دەستووری مووچەخۆری)
چاپخانەی حکومەت ـ سلەیمانی ـ ۱۹۲۲ز.
٤ ـ (قانونی هەڵبژاردنی مەبعوس)
چاپخانەی حکومەت ـ سلەیمانی ـ ۱۹۲۵ز.
٥ ـ (گۆرانی کوردی)
چاپخانەی سلەیمانی ـ ۱۹۲۵ز.
٦ ـ (خانووی تازە) نوسینی ـ شاکیر فەتاح
چاپخانەی ژیان ـ سلەیمانی ـ ۱۹۳۳ز.
۷ ـ (تەفسیری جزمی عمّ) نوسینی شێخ محەمەدی خاڵ
چاپخانەی ژیان ـ سلەیمانی ـ ۱۹۳٤ز.
۸ ـ (مەم وزین) نوسینی حاجی تۆفیقی (پیرەمێرد)
چاپخانەی ژین ـ سلەیمانی ۱۹۳٤ز.
۹ ـ (هۆنراوەی کوردی) لەدوری (بوردی)
نوسینی مستەفای حاجی مەلا رەسوڵ
سلەیمانی ـ چاپخانەی ـ ژیان ـ ۱۹۳٥ز.

١٠ - (ئەحمەدی) نوسینی مارف ی نۆدێ
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٥ز.
١١ - (دیوانی مەولەوی) گۆڕینی بۆ شێوەی سۆرانی - پیرەمێرد، چاپخانەی ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٥ز.
١٢ - (دوانزە سوارەی مەریوان) نوسینی پیرەمێرد
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٥ز.
١٣ - (بەراوردێکی تەئریخی) نوسینی - سالح قەفتان
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٣٦ز.
١٤ - (دیوانی تایەربەگی جاف)
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٦ز.
١٥ - (مەولودنامەی نەوئەسەر) نوسینی شێخ محەمەدی خاڵ
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی ١٩٣٧ز.
١٦ - (فەرائزی کوردی)مەلا محەمەد سەعید
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٨ز.
١٧ - (فەلسەفەی ئاینی ئیسلام) نوسینی شێخ محەمەدی خاڵ
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٨ز.
١٨ - (هەنگاوێك بۆ سەرکەوتن) نوسینی - م.م. پژدەری
چاپخانەی - بەلەدییە - سلەیمانی - ١٩٣٨ز.
١٩ - (ئاوات) نوسینی عەبدوڵلا جەوهەر
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٨ز.
٢٠ - (مەناقیبی کاك ئەحمەد) نوسینی خواجە ئەفەندی
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٩ز.
٢١ (دەستە گوڵی لاوان) عەبدوڵلا زێوەر
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٩ز.
٢٢ - (گوڵ دەستەی شوعەرای هاوعەسرم) نوسینی عەلی باپیراغا
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٣٩.
٢٣ - (ڕوناکی ڕێوبان) لە بڵاوکراوەکانی (دەنگی گێتی تازە)
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٠.
٢٤ - (دیوانی مەولەوی) بەرگی دوەم گۆڕینی بۆ سۆرانی - پیرەمێرد.
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٠.

٢٥ - (پیرۆزی مناڵ) نوسینی - ع.و. نوری
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٠.
٢٦ - (لە گەروی هێتلەرەوە) لە بلاوکراوەکانی (دەنگی گیتی تازە)
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٠.
٢٧ - (ئاوەرەشەی روسی سور).
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٠.
٢٨ (کەمانچەژەن) - بەرگی یەك و دوو - گۆرینی - پیرەمێرد
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٢.
٢٩ - (دڵدارانی ڤینیسیا) - جەمالی برایماغا
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٢.
٣٠ - (بەهەشتێکی ون بوو) - بەختیار زێوەر
چاپخانەی - بەلەدییە - سلەیمانی - ١٩٤٦.
٣١ - (گوڵاڵە) - مەحمود ئەحمەد
چاپخانەی - بەلەدییە - سلەیمانی - ١٩٤٧ز.
٣٢ - (گاڵتەوگەپ) - پیرەمێرد
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٤٧ز.
٣٣ - (کۆچی پێنج سەفەر، بۆ هەموو بەشەر) **مەلاحامید حەمدون زەکی**
چاپخانەی - ژیان - سلەیمانی - ١٩٥٢ز.
٣٤ - (پەیامی کورد)، گۆران
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٤ز.
٣٥ - (شەرو ئاشتی) - حەمەساڵح دیلان
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٤ز.
٣٦ - (کوندە پەپوی شەر) - حەمەساڵح دیلان
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٤ز.
٣٧ - (کچ و قوتابخانە) - فەتاح کەریم
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٦ز.
٣٨ - (ئاوو ئەلەکتریك لە سلەیمانی) ئیدارەی ناوخۆ
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٦.

٣٩ ـ (گەشتێك لە ئەوروپادا)، مەحمود فەهمی هەمەوەند
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٦ز.
٤٠ ـ (ناڵەی لێقەوماو) ـ نوری وەشتی
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٧ز.
٤١ ـ (سکاڵای دایکی نیشتمان) ـ مەلا حامید حەمدون زەکی
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٢ ـ (تێبینیەك لە ئابووری سیاسی) کەریم زەند
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٣ ـ (پشیلەو بەنگ کێش) ـ قادر برسی
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٤ ـ (شانازی) ـ کامەران
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٥ ـ (فرمێسك و یادگار) ماجید **عەبدوڵلا**
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٦ ـ (ئاگرو ژیلە) ـ کامەران
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٧ ـ (گوڵزاری کوردستان) ـ عوسمان عوزەیری
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٨ ـ (ئامۆژگاری) ئەحمەد شوکری
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٤٩ ـ (هۆنراوەی نوری شێخ ساڵح) ـ نوری شێخ ساڵح
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٥٠ ـ (زرەی زنجیر) ـ مستەفا ساڵح کەریم
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٥١ ـ (گردی شەهیدان) محەرڕەم محەمەد ئەمین
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٥٢ ـ (زۆرداری تاوانبار) ـ فوئاد عیزەت

چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٥٣ ـ (ئەمرەکەی بەگم) ـ ئەمین میرزا کەریم
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٥٤ ـ (زوبان چۆن پەیدا بوە؟) ـ سالار مستەفا قەرەداخی
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٥٥ ـ (وەرگێران . هونەرە) ـ جەمال نەبەز
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٨ز.
٥٦ ـ (ئاگاداری ئەمانەت) ـ شیخ محەمەدی خاڵ
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٥٧ ـ (بەکورتی جوگرافیای کوردستان) ـ کەریم زەند
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٥٨ ـ (نەتەوەی کورد تورکمان نیە) ـ ساڵح قەفتان
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٥٩ ـ (مێژووی جولانەوەی مامۆستایان) عوسمان عوزێری
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٦٠ ـ (مێژووی شەڕی ئەهلی سەلیب) ـ محەمەد جەمیل عوسمانی
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٦١ ـ (چواردەی تەموز) ـ ئەورەحمان
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٦٢ ـ (شۆڕشی بەرزان) ـ محەڕڕەم محەمەد ئەمین
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٦٣ ـ (دۆست و دوژمنمان کێن؟) ـ ئەمین میرزا کەریم
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٦٤ ـ (کونگرەی یەکەمی لاوان) ـ غەفور میرزا کەریم
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٦٥ ـ (ئاشتی) ـ نەقابەی مامۆستایانی سلەیمانی
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.

٦٦ - (یادی کوردستان) - عەبدول کەریم ڕەباتی
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز
٦٧ - (هۆنراوەی نوێ) - محەمەد سەعید ناکام.
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز
٦٨- (سروود بۆ قوتابیان) - بەڕێوەبەرێتی پەروەردەی سلەیمانی.
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٩ز
٦٩ - (هەمیشە بەهار) چاپیدوەم - مەدهۆش
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٠ - (کسپەو سۆز) - جەمال شاربا ژێڕی
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧١ - (گوڵاڵە سورە) - کامەران
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٢ - (کۆمەڵە شیعرێك) - هۆگرگۆران
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٣ - (محەمەد قودسی نەمر) - کامەران
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٤ - (یادی بادینان) - م. رەسوڵ
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٥ - (دەرەبەگی)
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٦ - (مژدە) - ئەحمەد شوکری
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٧ - (گوڵ ئەستێرە) - کامەران
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٨- (شۆڕشی گوێ بەندەرەکە) - جیهان عومەر
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.
٧٩ - (ئەم برسێتییە بۆ؟) - کەمال محەمەد تاهر
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.

٨٠ ـ (ڕیگای ئازادی) ـ محەڕڕەم محەمەدئەمین
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٨١ ـ (لە کۆڕی خەباتا) ـ حسەین عارف
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٨٢ ـ (لەپێناوی دادپەروەرییا) ـ عوسمان عوزێری
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٨٣ ـ (مۆمیا) مستەفا بەرزنجی
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٨٤ ـ گیروگرفتی توتن) ـ عەلی ناجی عەتار
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٨٥ ـ (پێبکەنە) ـ ئەحمەد شوکری
چاپخانەی کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٥٩ز.
٨٦ ـ (ڕێگای ڕاستی حەج) ـ ڕەزا حاجی عەبدوڵڵا
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ١٩٦٠ز.
٨٧ ـ (سۆرانی یا کرمانجی؟) ـ س. هەژار
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.
٨٨ ـ (هەندێك زاراوەی زانستی) ـ جەمال نەبەز
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.
٨٩ ـ (زاراوەی زانستی کوردی) ـ نەقابەی مامۆستایانی ـ سلەیمانی
چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.
٩٠ ـ (فەرهەنگی خاڵ) ـ شێخ محەمەدی خاڵ
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.
٩١ ـ (ڕێزمانی کوردی) ـ نوری عەلی ئەمین
چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.
٩٢ ـ (میـژووی کوردو کوردستـان) عەبـدوڵڵا شاڵی. چاپخـانەی کامەران ـ سلیمانی ١٩٦٠ز.
٩٣ ـ (شۆڕشی ئاگریداخ) ـ کاکەی ڕیبوار

چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

٩٤ ـ (چارەکردنی ناکۆکیەکانی ناوگەل) نووسینی: ماوتسیتۆنگ، وەرگێڕانی: ـ محەمەدی مەلا کەریم.

چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

٩٥ ـ (ئومییەت و نەتەوایەتی) ـ وەرگێڕانی گۆران

چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

٩٦ ـ (سەرنجێکی مارکسی لەنینی) ـ لە بڵاوکراوەکانی رۆژنامەی ئازادی

چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

٩٧ ـ (لەبنچینەکانی لەنینیەت) ـ وەرگێڕانی: حسەین عارف

چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

٩٨ ـ (مەبدەئە بنەڕەتیەکانی فەلسەفە) ـ وەرگێڕانی: محەڕڕەم محەمەد ئەمین

چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

٩٩ ـ (شۆڕشی هونەر) ـ فەتاح کەریم (کاوە)

چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

١٠٠ ـ (سروود بۆ قوتابیان) ـ نوری عەلی ئەمین

چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

١٠١ ـ (گردی شەهیدان) ـ محەڕڕەم محەمەد ئەمین

چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

١٠٢ ـ (جوان) ـ مەحمود ئەحمەد

چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

١٠٣ ـ (شەهیدانی قەڵای دمدم) ـ مستەفا ساڵح کەریم. چاپخانەی ژین ـ ١٩٦٠ز.

١٠٤ ـ (زێڕین) ـ ئەمین میرزا کەریم

چاپخانەی ـ کامەران ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

١٠٥ ـ (بیرەوەری) ـ رەشید کەریم

چاپخانەی ـ ژین ـ سلەیمانی ـ ١٩٦٠ز.

١٠٦ ـ (کۆنگرەی ناوخۆیی مامۆستایانی کورد) ـ نەقابەی مامۆستایان لە

سلەیمانی
چاپخانەی - کامەران - سلەیمانی - ١٩٦٠ز.
١٠٧ - (زیکرا موحارەبەی بەندەگان) - سالمی ساحێب قڕان
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٤١ز.
١٠٨ - (دوانزە سوارەی مەریوان) - پیرەمێرد. چاپی دووەم
چاپخانەی - ژین - سلەیمانی - ١٩٥٩ز.

سەرچاوە:

---

١ - کتێبی بیبلۆگرافیای کتێبی کوردی)
نوسینی: مستەفا نەریمان سالی ١٩٧٧ز.

* * *

(کتێبخانەکان و کتێبخانەی گشتی)

١ ـ کتێبخانەی (مەلا عەلی سەحاف)، یەکەم کتێبخانە بووە لە سلەیمانی لە ساڵی ١٩١٨ز دامەزراوەو ئێستا نەماوە. بەرامبەر دوکانی خەلفە فەرەجی وەستا تۆفیقی کەبابچی.

٢ ـ کتێبخانەی (قادراغای عەتار)، لە ساڵی ١٩٢٥ز دامەزراوە لە ناوبازاڕ بووە بەرامبەر حاجی عەلی ماستاو، دوایی گوێزایەوە بۆ شەقامی سابونکەران.

٣ ـ کتێبخانەی (ئازادی)، بە ناوی مەحمود ئەحمەد ڕەواندزیو محەمەد خدری شەریکی یەوە، لەساڵی ١٩٤٠ز دامەزراوە لە جێگای ئێستای وەستا عەلی سەعاتچی نزیکی دائرەی بەریدی کۆن لە شەقامی مەولەوی.

٤ ـ کتێبخانەی (بیری نوێ)، لە ساڵی ١٩٤٤ز دامەزراوە لە شەقامی مەولەوی خوار گەرماوی قشڵەو خاوەنەکەی (ئەحمەد غەفوور) بوو.

٥ ـ کتێبخانەی (ڕوناکی)، لە ساڵی ١٩٤٥ز دامەزراوە. لە شەقامی مەولەوی بوو لە بەردەمی گەرماوی قشڵەو خاوەنەکەی (جەمال عەبدوڵڵا) بوو.

٦ ـ کتێبخانەی (کوردستان)، لە ساڵی ١٩٤٦ز دامەزرا لە شەقامی مەولەوی لەسەر پردەکە، خاوەنەکەی (کەمالی میرزا کەریم)بوو.

٧ ـ کتێبخانەی (گەلاوێژ)، لە ساڵی ١٩٥٠ز دامەزرا لە شەقامی مەولەوی،

ئیستاش ماوه و خاوەنەکەی (رەئوف مەعروفە).
٨ ـ کتێبخانەی (زێوەر)، لە ساڵی ١٩٥٦ز دامەزرا لە شەقامی مەولەوی، ئێستاش ماوەو خاوەنەکەی (محەمەد عارفە).
٩ ـ کتێبخانەی (ئازادی)، لە ساڵی ١٩٥٨ز دامەزرا لە ناوبازاڕ، خاوەنەکەی (محەمەد رەسووڵ هاوار) بوو.
١٠ ـ کتێبخانەی (خەبات)، لە ساڵی ١٩٥٨ز دامەزرا لە شەقامی کاوە، خاوەنەکەی (بەکر جاهید) بوو.
١١ ـ کتێبخانەی (بیری نوێ)، لە ساڵی ١٩٥٨ز دامەزرا لە شەقامی کاوە خاوەنەکەی (نەوزاد نووری) بوو.

١٢ ـ مەحموود خاکی : [دەستگێر] ئەم پیاوە لەساڵی ١٩٤٩ز بەردەوام خەریکی کتێب و گۆڤارو رۆژنامە فرۆشتنە.

سەرچاوە:

رەئووف مەعروف: خاوەنی کتێبخانەی گەلاوێژ.

● ● ●

(کتێبخانەی بابانەکان)

لەکاتێکا کە بابانەکان مزگەوتی گەورەیان ئاوا کردەوە کردیان بە (مەدرەسە)و شێخ مەعرووفی نۆدێ (مودەرسیان بوو)و لەوێدا کتێبخانەیەکی بەنرخی تیابوو. ئەمەش میری بابان تیا دانابوو جگە لەوەش هەر کتێبێکیان بخوێندایەوە دوای تەواو بوونی ئەیان نارد بۆ ئەم کتێبخانەیە، تا وای‌لی‌هات بوو بە کتێبخانەیەکی زۆر گەورەو بەنرخ. تەنانەت (ئەحمەد پاشای شۆرشگێڕ) کە والی بوو لە (یەمەن)، گەلێ کتێبی بەنرخی لەوێ کڕیو ناردی بۆ ئەم کتێبخانەیە، بەڵام بەداخەوە ئێستا چەند کتێبێکی کەم لەوانە ماون کە مۆری ئەحمەد پاشایان پێوەبوو.

هەتا ساڵی ۱۹۱۹ز نزیکەی شەش هەزار کتێبی زۆر بەنرخ لەم کتێبخانەیەدا کۆبووبوەوە. بەڵام لەدوای کارەساتی بەدیل گرتنی (شێخ مەحموی نەمر) لە دەربەندی بازیان و هاتنی هێزی ئینگلیزەکان بۆ سلەیمانی، هەرچی کتێبێك لەم کتێبخانەیەدا بوو هەموویان هێناو لە حەوشی مزگەوتی گەورەدا سوتاندنیان و دوکەڵ و خۆڵەمیشی هەموو ناوچەکەی گرتەوەو زۆر بەداخەوە کە ئەم گەنجینەیە لەکیس چوو، تەنیا نزیکەی (٤٠٠) کتێبێك مابوەوە، ئەویش ئێستا زوربەیان لە کتێبخانەکەی ئەوقافی سلەیمانیان.

(کتێبخانەی گشتی سلەیمانی)

کتێبخانەی گشتی سلەیمانی لە ساڵی ١٩٤٢ ـ ١٩٤٣ز بەنزیکەی (٥٠٠) کتێبێك و لە شوێنێکی بچوکا دامەزرا ئێستا خانویەکی گەورەی هەیە بەرامبەر مزگەوتی گەورەو هۆڵیکی گەورەی تیایەو ژمارەی کتێبەکانی گەیشتۆتە (٩٤٧٧) کتێب و گوڤارەکانی زیاترە لە (٤٠٠٠) گوڤارو گەلێ رۆژنامەو گوڤاریشی بۆ دێو مێـزو کورسی ریـك وپێکی تیایە بۆ دانیشتن و خوێندنەوە. هەمووکاتێك کتێب ئەدری بە هەمـوو خوینـدەوارێو بێجیـاوازی بەمەرجێ بناسرێ یان هەویەو دەفتەری نفوسی پێ بێ.

هەمـوو چەشنـە کتێبێـك لە کتێبخـانـە دەس ئەکـەوێو ئەدرێ بەمەرجێ ئاگاداری‌یان بکات.

ئێستا خویندەواران زۆر هاتوچۆی کتێبخانە ئەکەن و هیچ مانگێك نیە کە پتر لە (٢٠٠٠) کتێب نەخوێندرێتەوە.

لە ماوەی ساڵی ١٩٦٠ز دا زیـاتـر لە (١٨٠٠٠) خوێنـدەوار هاتـوچـۆی کتێبخـانـەی کردوەو (٧٣١٤) کتێبێش لەنـاو کتێبخـانـەدا خوێنراوەتەوە، وە (٧٤١٥) کتێب براوە بۆ دەرەوە بۆ خوێندنەوە.

کتێبخانە هەمیشە لە خزمەت کردنایەو کردنەوەشی بەم جۆرەیە: هەمورۆژیك بۆ پیاوان و ژنان بێجیاوازیو ژنان هۆڵی تایبەتیخویانیان هەیە:

١ ـ بەیانیان لە کات ژمێری (٨) تا (١)

٢ ـ ئێواران لە کات ژمێری (٣) تا (٥)

٣ ـ رۆژانی سێشەممەو جەژنەکان کتێبخانە نیە.

٤ ـ رۆژانی هەینی تەنیا بەیانیان لە کات ژمێر (٨) تا (١)

«کتێبخانەی گشتی».

سەرچاوە: رۆژی نوێ ژمارە یانزە ـ ١ی شوبات ساڵی ١٩٦١ز

تێبینی:ـ

بۆ یەکـەم جار لە سلەیمـانیـا کتێبخانەی گشتی لە قوتابخانەی زانستی‌یا کرایەوە نزیکەی (٢٠٠) ژمارەیە کتێبی تیابو.

«ئەو دەستگاو زاتانەی کە خەلکیان فێریی خوێندەواریی کردوە »

لە گوڤاری هیوا
ژمارە (٥)
٨ی شوباتی ١٩٥٨

هەڵگری چرای زانستی: خواجە ئەفەنی

ناوی عەزیز کوڕی وەسماناغای لە نەوەی عەلیبانوو لە بنەماڵەی ناوداری دێی گەلاڵەیە کە چ قەلاچوالان و چ لە سلەیمانی لەپێشتر پیاو بوون لەلای بابانەکان، وە هەر بە سەرۆکی هاتون تا دوارۆژی ڕۆژانی بابانەکان.

لە ساڵی ١٨٤١ز لەدایك بوەو لە ساڵی ١٩٤٢ز لەپاشی (١٠١) ساڵ ژیان هەر لە سلەیمانی کۆچی دوایی کردوە.

خوالێخۆشبو لە تەمەنی (٧) ساڵیا خوێنەوار بووە لەلای مامۆستا مەلا سەعی گەورە خوێندویەتیو (ڕوشدیەی مەلەکی) تەواو کردوە.

لە تەمـەنی (١٨) ساڵیـا لەسەر وتەی مامۆستای لەلایەن (کاك ئەحمەدی شێخ)ەوە پێیفەرموراوە بۆ کردنەوەی قوتابخانەیەك.

لە ساڵی ١٨٥٨زدا قوتابخانەیەکی کردەوە، بەوێنەیەکیوا بە قوتابی ئەخوێند کە سوودی تەواویان لێ وەرئەگرت، وە بوو بەهۆی هان دانی هەموو دانیشتوانی شاری سلەیمانی بۆ چوونەبەر خوێندن، گەورەو بچوك بەجارێ ڕوویان کردە ئەو شوێنە پیرۆزە کە بووبوو بە کانگای زانستی. لە چەند ساڵێکا وایلێهات کە کورە ئاغـاو کورە کوێخـاکانی لادێش ڕوویان تێکرد، بەجۆریکیوا خوێندەواری لە سلەیمـانیـا بلاوبـوەوە کە خواجـەفـەنی توانی هانیـان بدا بۆ کردنـەوەی قوتابخانەیەکی بەرزتر لەلای خۆی کە میری بۆیان بکاتەوە.

هەر لەسـەر ئەو هان دانە (سەعی پاشای - سەدری ئەعزەم) کە خەڵکی سلەیمانی بووە دوابەدوای ئەم داواکردنەیان نامەیەکی ناردوە بۆ خواجەئەفەنی بە تورکی، ئەمە کوردیەکەیەتی:

(مامۆستای بەرێز خواجەفەنی - لە هەموو دەرو دیوانێکا چاکەبێژتم، بۆ کردنەوەی قوتابخانەکە خەریکم، نابێ ئەو قوتابخانەیە لە پییت وپیرۆزی تۆ بێبەش بێ).

فەریق (تەحسین پاشای والی) کە هاتە سلەیمانی لە ڕیزەی گەڕانی بەناو شارا سەری لە قوتابخانەکەی خواجەفەنیش دا لە وێنەی پێخوێندنیو ڕیکوپێکی قوتابییەکانی خۆشحاڵ بوو لەسەر ئەم پێخۆشبونەی لەسەر کیسەی میری قوتابخانەکەی بۆ ڕێك خست و کورسیو مێزی بۆ دروست کردو بە بەزم و ئاهەنگێکی گەورەو بەفەرەوە لەگەڵ هەموو پیاوە گەورەو بەڕێزەکانی سلەیمانیو بەئاوازی مۆسیقای عەسکەرییەوە لە بەردەمی قوتابخانەکەیا پیرۆزی خواجەئەفەنیان کرد، لەپاشا دوو ڕیگەی بۆ خواجەئەفەنی دانا:

١ - قوتابخانەکەی بکا بە ڕەسمیو بە ناوی (تەحسین)ەو ناوبنرێ، ئەگەر ئەمەش پەسەند نەکرا.

٢ - لەگەڵیا بچێت بۆ (ئەستەموڵ) لەوێ بیکا بەمەئموورێکی گەورەو زبانی دایە کە بیکا بە (شێخول ئیسلام).

بۆ ئەم دوو خواستە (وەسماناغای) باوکی ماوەی نەداو هەر لە سلەیمانی چرای زانستی ڕۆژبەڕۆژ لە برووزا بوو، لەو قوتابخانەیە کە (سەعی پاشا) بەناوی (ڕوشدیەی عەسکەری)یەوە لە سلەیمانی کردییەوە کرا بە مامۆستاو دەرسی تیا ئەوەتەوەو دەمێکی فەرەنسیشی ئەدا بە قوتابیە پێشکەوتوەکان.

خواڵێخۆشبوو لە تەمەنی (١٨) ساڵییەوە تا ساڵێ پێش کۆچ کردنی دوایی لە پێکەیاندن و پێشخستنی زانستی لە سلەیمانی بێوچان لە کۆشش و هەوڵ دانا بوە.

● ● ●

● قوتابخانەی زانستی - ١٩٢٩

● گواستنەوەی تەرمەکەی نەجمەدین مەلا بۆ ئەزمڕ ٤/٥/١٩٧٠

● خواجە ئەفەندی ١٨٤١ - ١٩٤٢

● نەجمەدین مەلا ١٩٠٢ - ١٩٦٢

● مەلا کاکە حەمەی حاجی
سەیفوڵلا ١٨٩٠ - ١٩٦١

لە ڕۆژنامەی ژین
ژمارە (١٦٦٥)
لاپەڕە (٥)
پێنج شەموو ١٩٦٢/٢/٢٢ز

(زانایەکی نەمر ماموٚستا مەلا کاکەحەمە)

بەپێنووسی: ماموٚستا نەجمەدین مەلا

ماموٚستا مەلا کاکەحەمە کوڕی (حاجی سەیفوڵلا) لە بنەماڵەیەکی زانیاری‌یە لە ساڵی ١٨٨٤ز هاتوٚتە دنیاوە. خاوەنی سەرگوزەشتە دەستی لە دنیا هەڵگرتبو، هەموو ژیانی خوٚی بوٚ ڕێی زانیاری تەرخان کردبو، شاری بەجێ‌هێشتبوو لە دێهاتەکانا بە هەزاران خوێنەواری پێ‌گەیاند. جگە لەوەش ئەم کتێبانەی لە عەرەبی‌یەوە کردوە بە کوردی.

١ ـ تەفسیری قورئان هەر سیی جزمەکەی بەکورتی.
٢ ـ مینهاجی نەوەوی بە تحقیقاتی ئیبنووحەجەرەوە.
٣ ـ وەزع.
٤ ـ ئیستیعارە.
٥ ـ لەعیلمی مەنتیقا ئیساغوٚجی.
٦ ـ تەهزیبول کەلام وتەشریحول ئەفلاك.
٧ ـ قەواعیدی کوردی.
٨ ـ گەلێ کتێبی مەکتەبی بەکوردی داناوە وەکوو: مێژوو، ژمارە، تەندروستی، هەندەسە.
٩ ـ هەندێ لە قانوونەکانی عیراق

ئەم پیاوە زانایە ڕوٚژی (١٠)ی مایسی ساڵی ١٩٦١ز کوٚچی دوایی‌کردوەو لە گردی سەیوان نێژرا. ئێستاش جەلال بە جەماڵەوە لەسەر ڕێی ئەو ئەڕوٚن.

● ● ●

(قوتابخانەی زانستی کوردان)

ڕۆژنامەی ژین
ژمارە ١٥٧٩ دووشەممە
١٩٦٠/١٢/٢٦

دامەزراندنی زانستی

[لای من بەخوێندەواری‌یە ئا خوێندەواری‌یە هەر میللەتێ کە فەننی نەبی دەردی کاری‌یە] لەبەرئەوە ڕۆڵە دڵسۆزەکان چاکی مەردانەیان لێ هەڵماڵی‌و کەوتنە خۆ، لە ساڵی ١٩٢٦زدا لە شاری سلەیمانی‌دا یەکەم کۆمەڵێکی ئاشکرا بە ناوی (کۆمەڵی زانستی)یەوە پێك هاتوە، دەستەی دامەزرێنەری ئەو کۆمەڵە لە (ڕەفیقەفەندی فایەق بەگی مارف بەگ و ڕەمزی ئەفندی فەتاح). دەستەی دامەزرێنەری ئەو کۆمەڵە لە نیسانی ساڵی ١٩٢٦زدا لە بینای بەلەدیەی سلەیمانی گردبوونەوەو دەستــەی بەڕێـوەبـەری کۆمەڵی زانستیان هەڵبژارد کە بریتی‌بوون لەم زاتانە (ئـەحمەد بەگی تۆفیق بەگ کە موتەسەڕیفی سلەیمانی بوو کرا بە سەرۆکی کۆمــەڵ و جەمــال بابــان کە حاکمی مونفەریدی سلەیمانی بوو کرا بە نائبی سەرۆکی کومەڵ و پیرەمێرد کرا بە باوەڕپێکراوو سکرتێرو فایەق بەگی مارف بەگ کرا بە محاسب و شێخ مستەفا قەرەداخی کە قازی سلەیمانی بوو لەگەڵ ڕەمزی فەتاح و غەفووراغاو حەمەی ئەوڕەحماناغاو عیزەت بەگی وەسمان پاشا کران بە ئەندام.

ئەحمەدبەگی تۆفیق بەگ کە سەرۆکی کۆمەڵەکە بوو هەوڵێکی زۆری دا بۆ سەرگرتنی کاروباری ئەو کۆمەڵە، (حەپسەخانی نەقیبیش) توانی لقێك بکاتەوە بۆ ئافرەتان.

لە پێك هێنانی زانستیی‌یەوە تا شەڕی بەردەرکی سەرا کە لە ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٠زدا ڕوویدا گەلی ئاڵ وگۆڕ بەسەر دەستەی بەڕێوەبەرا هات، تا لە شەشی ئەیلوولا زانستی داخرا.

لە ساڵی ١٩٣٢زدا کە ئەحمەد بەگی توفیق بەگ کرایەوە بە موتەسەڕیفی سلەیمانی، سەرلەنوێ هەوڵ و تەقەلایەکی زۆری دا تا توانی قوتابخانەی زانستی - کۆمەڵی زانستی - پێك بهێنێتەوەو ئەم جارە دەستەی بەڕێوەبەری‌زانستی بریتی‌بوو لە:

(ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ سەرۆك و یەکتابەگ کە سەرۆکی شارەوانی بوو لەگەڵ پیرەمێردو ڕەشید زەکی - ڕەشید کابان - و کەریمی سەعی بەگ «زانستی» دوای ئەوەی بۆجاری دووەم ئەحمەد بەگ لە سلەیمانی گوێزرایەوە ئیتر پیرەمێرد کرا بە سەرۆکی کۆمەڵ، کۆمەڵێکی زانستی هەرچەندە کۆمەڵێکی زانستی بو بەڵام لەڕاستیا گەورەترین قوتابخانەیەك بوو بۆ پێگەیاندنی دەستەیەکی تازەی نیشتمان پەروەر، وە کارێکی بەهێزی کردە سەر بوژانەوەو جووڵاندنی هێزی نەتەوایەتی لەناو گەلی کوردا.

کاربەدەستانی میری ئەوسا زۆر سڵیان لەم کۆمەڵە ئەکرد، بە هیچ جۆرێ دەستی یارمەتیان بۆ دریژ نەئەکرد، (قوتابخانەی زانستی) کە پێویستی بە پارە بوو. بۆ جێبەجێکردنی کاروباری خەڵکی سلەیمانی بۆ ئامادەکردنی ئەو پێویستیانە دریغیان نەکرد، ئەو گەنجە تازەپێگەیشتوانەش کە بۆ خویندن چووبوونە بەغاو گەڕابوونەوە بە گیانێکی پاك و هەستێکی زۆر بەرزەوە، هەموو خۆیان تەرخان کردبوو بۆ دەرس و لە قوتابخانەی زانستی‌دا بە بێ‌پارە.

(قوتابخانەی زانستی خزمەت کردنی زانستیو
جەژنی نەورۆز، دڵی پاك و زبانی پاك و کردموەی چاك)

- قوتابیانی زانستیو شەشی ئەیلوول -

دانشتوانی سلەیمانی ئەوکاتە یەکجار کەم درامەت بوون، ئەو قوتابیانەی کە لە زانستیا ئەیانخوێند زوربەیان کاسبکارو کرێکارو کەم دەس بوون، بەڵام یەکجار بەپەرۆش بوون بۆ فێربوون و خوێندەواری، زۆربەی ئەوانەی کە جاران بە شەرەگەرەك و شەرە قۆچەقانیو گەرۆکی‌یەوە خەریك بوون، بەهۆی قوتابخانەی زانستی‌یەوە وازیان لە هەموو هێناو ملیان نا بۆ خوێندن و نووسین.

لەبیرم یە منداڵ بووم ئێواران تاقم تاقم دەفتەرو کتێبیان لە بن دەسا بوو روویان ئەکردە زانستی، منیش جاروبار لە دەرگای قوتابخانەکەوە تەماشام ئەکردن کە چۆن لە حەوشەی قوتابخانەکەدا تاقم تاقم ئەوەستان جاروبار پیرەمێرد یادئەکەمەوە بە خۆیو گۆچانەکەیەوە لەناو ئەو قوتابیانەدا ئەوەستاو شانی هەڵ ئەتەکانوو گوێی شل ئەکرد بۆ ئەو وتارو شیعرانەی کە قوتابیاکان ئەیان وت... لە سەرەتاوە بە سروودە تایبەتی‌یەکی مامۆستا شاکیر فەتاح دەستی پێ ئەکرد. کە قوتابیەکان دەنگیان

بەرزئەکردەوە ئەگەیشتە کەشکەلانی فەلەك، من بەو منداڵیەوە مووچرکەم پیا ئەهاتو هەردوو چاوم فرمێسکی شادی لێ ئەتکایە خوارێ:

وا وەرن وا وەرن کۆمەڵی لاوان
یەك گرین پێش بخەین زانستیمان

زانستی جیگەی عیلم و عیرفانە
شوێنی سەربەرزی قەومی کوردانە
وا وەرن لاوەکان یەك گرین یەك گرین
زانستی ڕاگرین
ئێمەو لاوی هەموو میللەتی سەرزەمین
هەوڵ ئەدەین بۆ بڵاوکردنەوەی زانین
بۆیە وا گەورەن و بەرزن و دووربین
ئێمە پاش کەوتووی دەستی نەزانین
وا وەرن لاوەکان یەك گرین
زانستی ڕاگرین.
یاریدەی لاو نەبێ، هەڵەتی لاو نەبێ
هەوڵ و کۆششمان شەو لەگەڵ ڕۆژ نەبێ
بۆ بڵندکردنەوەی زانستی کوردان
ناگرین ناگرین جێگەمان ون کەین نیشتمان
وا وەرن لاوەکان یەك گرین یەك گرین
زانستی ڕاگرین.

زانستی هەموو ساڵێ لە بەهارا، بەتایبەتی لە ڕۆژی (نەورۆزا) سەیرانێکیان ئەکردو ئاگری نەورۆز ئەکرایەوە، کۆمەڵ کۆمەڵ ڕوویان ئەکردە دەشت بۆ یادکردنەوەی ڕۆڵەی چەکوش وەشێنی.. یادی کاوەی ئاسنگەر، سەر پان کەرەوەی زوحاکی نموونەی خوێن مژو زۆرداری کوردیان ئەکردەوە:

(یادکەن برادەر یادکەن یادی کاوەی ئاسنگەر)
(سەر ڕێو شوێنی بگرن تاکوو وەتەن بێتەدەر)

ئەمە ئەو تاکە دێڕەیە کە لەبیرم ماوە لەو سروودە نیشتمانیەی کە شاگردانی ئەوسای زانستی بەدەم ڕۆینی سەیران و نەورۆزەوە ئەیان وت، سروودە بەرزو تەقەدومیەکەی خوالێخۆشبو (عەبدول واحید نووری)یەکێ بوو لەو سروودانەی کە قوتابیانی زانستی ئەیان وت لەو کۆبوونەوەیەدا کە لەپێش دابەش بوون بەسەر پۆلەکانا ئەوترا:

ڕاچڵەکین و وریا بوین
ڕاپەڕین و هوشیار بوین
بەرگی جەهالەتمان دڕان
تا بە جاهیلی نەمرین
ئەژین، ئەژین، ئێمەش وەك عالەم ئەژین
ژیانێکی شێرانە، وەتەن ئەکەین بە لانە
ئەیپارێزین لە میکرۆب، لە میکرۆب و بێگانە
نەژی، نەژی، دەردی جەهالەت نەژی
نەژی، نەژی، دەردی عەتالەت نەژی

زانستی ژمارەی پۆلەکانی گەیشتبوە پۆلی شەشەم و شەهادەکەی بە شەهادەی پۆلی شەش ئەژمێررا، هەرکەسێ کە زانستی تەواو بکردایە شەهادەیەکی ئەدرایە کە لێی‌نوسرابوو:
(کۆمەڵی زانستی کوردان، لەخواریەوە نوسرابوو دڵی پاك زبانی پاك و کردوەی چاك).
کە وەکو مامۆستا شاکیر فەتاح ئەڵێ ئەم دروشمە لە ئاینی زەردەشتی‌یەوە وەرگیرابوو.
ژمارەی قوتابیانی زانستی گەیشتبوە (٢٥٠) کەس، وە لەبەر بێ‌جێگەیی ناچار ئەبوون دەستیان ئەنا بە ڕووی زۆر کەسەوە، تەنانەت جوولەکەکانی ئەوسای سلەیمانی ژمارەیەکی زۆریان لە زانستی ئەیانخوێند.
قوتابیانی ئەم قوتابخانەیە بەشی زۆریان لە شەڕی شەشی ئەیلوولا ئەبوون بە پێشمەرگەو سنگیان ئەنا بەگوللەوە...
جووڵانەوەی هێزی نەتەوایەتی گەیشتبوە ڕادەیەك بە هیچ جۆری جۆشی دانەئەمردەوە.
پرۆگرامی خوێندن لە زانستی‌دا نەختێ دەسکاری کرابوو لەچاو قوتابخانەکانی‌تری میری‌یا، کوردی، حساب، مەعاریفی عامە، چەند جارێکیش دەرسی ئینگلیزی ئەخوێنرا، شەوانی شەموان لە هەموو هەفتەیەکا تەرخان کرابوو بۆ شیعرو خیتابەو گاڵتەوگەپ و پێکەنین و بەزم ورەزم، وە یاری دومبەڵەو شە وەدا ئەکراو مامۆستاکان هەوڵیان ئەدا کە شاگردەکان فێری شەرم و تەریق نەبوونەوە ببن، کەم ڕوویی‌و شەرم کردن گەورەترین کۆسپێکە لەڕێی قوتابیانی زانستیا لە سەرەتادا، بەڵام لەدواییدا وایان لێ‌هات هەموو

ڕوویان کرایەوەو شاعیرو خەتیبیان لێ هەڵکەوت... زۆر باشم لەبیرە کە (بەنگینە) ئەهاتە دەرەوەو شیعـرەکـانی خۆی بۆ ئەخوێندەوە هەروەها (حاجی عەلی ماستاو) یش لەو قوتابیانە بوو کە ئەهاتە دەرەوەو قسەی ئەکرد.

چەنـد جارێ لەسەر شانۆی زانستی چەند چیرۆکێکی ناو کوردەواری پێشکەش کراوە وەك (مەم وزین، مەحمواغای شیوەکەڵ)و گەلێ چیرۆکی‌تر.

بۆیە ئەم جارە کتێبخانەی گشتی لە قوتابخانەی زانستیا کرایەوە چونکە (٢٠٠) ژمـارەیـە کتێبی تیـابـوو، هەروەهـا پیشـانگـەیـەکیش (مـەعـرەز) لە ئیشی دەسی شاگـردانیقـوتـابخـانـە کە پێك هاتبوو کە بریتی‌بوو لە دارتاشی‌و چەخماخ سازی‌و بەرگ دروویـو ئاسنگـەری، ئەو شتانەی لەو پیشانگەیەدا دانرابوو هەمووی لەلایەن هاوولاتیەکانەوە کڕران.

بەلام لە سالی ١٩٣٦ز بەدواوە وردە وردە دەرامەتی زانستی هاتەکزی‌و پارەی لێ بڕا و لە سالی ١٩٣٨زدا ئیجازەی زانستی لەغوکرایەوەو قوتابخانەی زانستی خرایە سەر قوتابخانەکانی میری، بەم پێیە لاپەڕەکانی مێژووی تێکۆشانی گەلی کوردیش هەڵدرایەوە.

جگە لەوەی لە ڕۆژنامەی (ژین)دا ئەم باسە بلاوکراوەتەوە خۆشمان توانیمان گەلێك شتی‌تـر دەربـارەی ئەم باسـە کۆبکـەینـەوەو زیـاتر ڕوونی‌کەینەوە، ئەویش بەهۆی پەیوەندی‌کردن بەوخەڵکەوە کە ئاگاداری‌یان هەیەو یاخۆیان ئیشیان تیا کردوە، وا لێرەدا پێشکەش ئێوەی خۆشەویستی ئەکەین.

نیشتەجێبوونی قوتابخانەی زانستی کە لە سالی ١٩٢٦زدا بوو لە مالی (جەمیل بەگی بابان) بوو کە باوکی (تایەر بەگە) بۆ ماوەی سالێ لەوێدا بوو، دوای ئەوە (تۆفیق قەزاز) کڕی‌و کردی بەم بینایەی کە ئێستاپێی‌ئەلێن (قەسرەکەی تۆفیق قەزاز).

دوای ئەم سالە گوێزرایەوە بۆ مالی (مەلا حەکیم) لە گەڕەکی سابونکەران.

لە سالی ١٩٣٥زدا قوتـابیانی زانستی شانۆیی‌یەکیان پێشکەشی کرد لەژێر ناوی (شێرۆو نازەنین) وە پارەکەی کرا بە چوار ژوور لە شوێنی قوتابخانەی ئێستای گوێژەی کوڕان وە ئەم قوتابخانەی زانستی‌یە کە لە سالی ١٩٣٨زدا ئیجازەی لێ سەنرایەوە لەلایەن میری‌یەوە خرایە سە قوتابخانەکانی تری میری

وە لەدواییدا بوو بە قوتابخانەی سانەوی شەو.

ماموستاکانی قوتابخانەی زانستی هەموویان بەبێپارە دەرسیان ئەوتەوە، وە لە یەکەم جارا سێ پۆلی لێ کراوەتەوە.

لە سەرەتای دامەزرانیا ئەوانەی دەرسیان ئەوتەوە ئەم زاتانە بوون:

١ ـ بەرێز سەعی قەزاز دەرسی ئینگلیزی وتوەتەوە

٢ ـ بەرێز ئەحمەدی عەزیزاغا دەرسی کوردی وتوەتەوە

٣ ـ بەرێز فوئاد رەشید بەکر دەرسی عەرەبی وتوەتەوە

٤ ـ پاش ماوەیەك (کەریم بەگی سەعی بەگی سلێمان بەگ) کە ناسراوە بە (کەریم بەگی زانستی)بووە بە بەرێوەبەرو خۆشی هەر دەرسی وتوەتەوە، دوای ماوەیێتر ئەم ماموستایانەش دەرسیان وتووەتەوە:

٥ ـ بەرێز سالح قەفتان

٦ ـ بەرێز رەفیق حیلمی

٧ ـ بەرێز مەلا سەعی کابان

٨ ـ بەرێز عەبدول واحید نووری

٩ ـ بەرێز فایەق بێکەس

١٠ ـ بەرێز عەبدوڵڵا گۆران

١١ ـ بەرێز نووری حاجی سالحاغا

١٢ ـ بەرێز مستەفا سائیب

١٣ ـ بەرێز نووری شێخ سالح

١٤ ـ بەرێز مەلا سدیق

١٥ ـ بەرێز سەی کەریمی سەی ئەحمەد

١٦ ـ بەرێز فایەق زێوەر

١٧ ـ بەرێز رەشید کەریم

١٨ ـ بەرێز خەسرەوی حاجیاغا

١٩ ـ بەرێز حەمەپاشای عەبدوڵڵا ناجی

٢٠ ـ بەرێز فەهمی قەفتان

٢١ ـ بەرێز رەوف ئەحمەد ئەفەنی

٢٢ - بەڕێز بەهجەتی عەونی ئەفەنی .
٢٣ - بەڕێز عەزیزی میرزا ساڵح
٢٤ - بەڕێز شێخ حەسەنی شێخ حەمەمارف
٢٥ - بەڕێز شێخ ئەبوبەکری شێخ جەلال (هەوری)
٢٦ - بەڕێز غەنی ئەفەنی شاڵی
٢٧ - بەڕێز عەبدول قادر حیشمەت

دوای کەریم بەگی زانستی مامۆستا شێخ ئەبوبەکری شێخ جەلال (هەوری) بوو بە بەڕێـوەبەری قوتابخانەکە و جگە لەو مامۆستایانەی ناومان بردن چەند مامۆستایەکی‌تریش دەرسیان وتوەتەوە.

هەروەها لقی زانستی بۆ ئافرەتانیش کرایەوە لە ساڵی (١٩٢٩ - ١٩٣٠)دا بۆ فێرکـردنی حیســاب و کوردی ئەمــەش ساڵێکی خایاندو شەڕی بەردەرکی سەرای بەسەراهاتو داخرا.

هەروەها شوێنەکەی بەرامبەری ماڵی شێخ قادری حەفید کە ئەوسا ئەرزە بوە خوالێخۆشبو (حەپسەخانی نەقیب) بەخشی لەپێناوی ئەم مەبەستەدا وە لەلایەن میری‌یەوە کرا بە قوتابخانەی کچان، وە کە لقی زانستی کراوەتەوە (٥٠) پەنجا قوتـابیەك بوون وە لەو قوتابیانە (حەپسەخانی نەقیب و حەلاوە خانی خێزانی قوتـابیـەك بوون وە لەو قوتـابیـانە [حەپسەخانی نەقیب و حەلاوە خانی خێزانی ڕەمزی فەتــاح و ئامــینــە خانــی خێــرانــی ئەفووراغاو پیرۆز خانی خێزانی فایەق بەگی مارف بەگ و مەلیحەخانی خێزانی ئەورەحمــان جادرو ناهیـدەخـانی خێزانی ساڵح سەعی‌و کامیلەخانی خیزانی عیزەتی‌تەل و زەکێ‌خانی خێزانی شێخ نووری شێخ ساڵح بوون] .

● ● ●

(مامۆستا نەجمەدین مەلا)

مامۆستای دڵسۆزی کورد نەجمەدین مەلا کوڕی مەلا ئیبراهیم کە لەکاتی دروست بوونی شاری سلەیمانیو گەشداری فەرمان ڕەوایی بابانی‌یەکان لەسەر خواستی (ئیبـراهیم پاشا) باپیرە گەورەی لە قەڵاچوالانەوە هاتۆتە سلەیمانیو بووە بە مامۆستا لە مزگەوتێکا.

لەپـاش جێ گیـربـوونی ئەم بنەماڵەیە لە سلەیمانی لە ساڵی (١٩٠٢ز)یا نەجمەدین مەلا لە شاری سلەیمانی لەدایك بووە وە مامۆستا نەجمەدین هێشتا منـاڵ ئەبێ (ڕشـانەوەکە) داهاتوە وە بوەتە هۆی مردنی زیاتر لە هەزارەهای ڕەش و ڕووتی ئەم ناوچـەیـە، سەرەڕای دەربـەدەربـوونی دانیشتـوان بەرەو دێهاتەکان، هەر ئەمەش بوەتە هۆی ئەوەی کە مەلا غەفووری باوکی بە خۆیو خاوخێزانەوە بچێتە دێی (ڕەشەکانی).

خوێندنی لەلای (حاجی مستەفای قازی)و لەلای باوکیو پاشان لە سلەیمانی لە قوتابخانەی (ئەعدادیەی مەلەکی)و بە پلەی یەکەم دەرچووە.

شایـانی باس ئەوەیە مامۆستا نەجمەدین مەلا هەموو ژیانی پڕئەشکەنجەو کارەساتی جگەربڕ بوە، هەرچەندە ماوەیەکی زۆر کەم مووچەخۆری دەوڵەت بووە لە (ڕانیە) بەڵام حەزی لە ژیانی مووچەخۆری نەکردوە، بۆیە ماوەیە بێ‌ئیش بووە وە ماوەیـەکیش بە نووکی پاچ و خاکـەنـاز تەمـەنی هەرزەکـاری بردۆتەسەر، ماوەیەکیش دەربەدەر بوە لە شاری (حەڵەب)و ناچار بووە بە پاقلاوەفرۆشی خۆی ژیاندوە.

له زەمانی هێرشی تورکە عوسمانیەکانا (عەبدول مەجیدی) برای کە زۆر زاناو زیرەك بووە، تورکەکان گرتویانەو ڕەوانەی شاری حەڵەب یان کردوە، هەر بەوداخەوە لە ساڵی (١٣٣٣)ی کۆچی باوکیان سەری‌نایەوە، ئەم برایەشی لە شەڕی جیهانی یەکەما براوە بۆ سەفەربەلِك بە سەربازیو لە (ئەرزڕووم) شەهید کراوە.

هەروەها (عەلی) برای مامۆستا نەجمەدین مەلا کاتی خۆی لەسەر ڕووداوێکی کوشتن چوە بۆ ئێران و هەر لەوێ کۆچی دوایی کردوە.

برایەکی‌تریشی بوە ناوی (حەمەبچکۆل)بووە ئەویش لە شاری سلەیمانی کۆچی دوایی کردوە.

مامۆستای خێرنەدیو حەزی لە ژیانی مەلایەتی نەکردوە وە زوربەی ژیانی خۆی بە دەرس وتنەوەوە لە قوتابخانەکەیا بردۆتە سەر، وە سەبارەت بە ژن هێنانی، هەندێك ئەڵێن کە گوایە ژنی نەهێناوە، بەڵگەشیان ئەوەیە کە گوایە لە دەس نووسەکانی خۆیا ناوی ئەمەی نەهێناوە، بەڵام لەڕاستیا ژنی هێناوەو ژنەکەی ناوی (فاتمەخان) بووە، وە کچێکی لێی بووە بەڵام ئەم کچە تەمەنی کورت بووەو کۆچی دوایی کردوە. هەر دوای ئەمە مامۆستا بە ماوەیەکی کەم دەستی لە خێزانەکەی هەڵگرتوەو لێی جیابۆتەوە.

مامۆستا هەمیشە خەریکی بووژاندنەوەی ئەدەبەکەمان بووە وە چرای ڕۆشنبیریو زانیاری بەرزکردۆتەوە لە پێناوی سوودی گشتی‌یا وە ژیانی خۆی تەرخان کردوە بۆ ڕۆشنبیریو زانیاری و شەونخوونی کێشاوە بەدیار ڕۆشن کردنەوەی ئەو دەس نووسانەی کە دەستی‌کەوتوەو بۆی گەڕاوە ئەم شارو ئەو شارو ئەم دێو ئەو دێ بۆئەوەی بەرچاوی خوێندەوارانی خا.

مامۆستا خاوەنی (٩٠) چیرۆکە کە لە بەشی منالانا دابنابوون وە بە هەستێکی ناسك و بە شێوازێکی ڕەوان ئەیخستە بابەتی گوێ ئاگردان و منالانی لە خۆی کۆئەکردەوەو چیرۆکە ناودارەکانی کوردەواریمانی بۆ ئەگێڕانەوە.

هەروەها نابێ لەبیرمان بچێ کە ماوەیەکی زۆر خزمەتێکی بە دڵ و بە گیانی ڕۆژنامەی (ژین)ی کرد بە شیعرو چیرۆك و مەتەڵ.

مامۆستا نەجمەدین مەلا دوای ئەوە نزیکەی (٦٥٠٠) شەش هەزارو

پێنج سەد نەخوێندەواری فێری خوێندەواری کردوە، سەدەها خەڵکی‌تری فێری ئەو زمانانە کردوە کە خۆی ئەیزانی وەکو فارسی‌و عەرەبی، وە نزیکەی (٢٠٠٠) دووهەزار شیعری شاعیری کوردی کۆکردۆتەوە بە قەڵەمە ڕەنگینەکەی کە ئێستا بوونـەتـە مایەی شانازی، وە لە کتێبخانەکەی خۆیا کە ناوی نابوو (کەشتی نووح) کە ئەویش بریتی‌بـوو لە دوو دوکـانی تاریکی نووتـەك بەرامبـەر بە توونەکەی گەرماوی موفتی بەوشێوەیە کوچی دوایی‌کرد کە هەموومان ئەیزانین و پاش چەند ڕۆژێ پێ‌زانرا ئەویش بەهۆی کرێکارانی ڕۆژنامەی (ژین)ەوە کە عەودالی ون بوونی مامۆستا بوون ئەمەش لە مانگی چواری ساڵی ١٩٦٢ز یا بوو، وە ئەوەبوو لە گردی سەیوان نێژرا بەڵام لەسەر وەسیەتی خۆی گوێزرایەوە بۆ شاخی ئەزمـڕ. بەڵام لەکـاتی کۆچ کردنیا نەتوانرا وەسیەتەکەی بەجێ‌بهێنرێ لەبەر هەندێ هۆی پڕ تەنگ وچەڵەمە لەو کاتەدا. هەر بەم بۆنەیەوە بەڕێز (قادر برسی شاعـیر) لە ڕۆژنـامـەی (ژین) ژمـارە (١٦٧٧)ی ساڵی ١٩٦٢ی ز بە شیعـرێکی زۆر جوان هەستی خۆی دەربـڕیـوە بەرامبـەر بە بەجێ‌نەهێنانی وەسیەتەکەی‌و ئەڵێ:

کوا کەشتی نووح و کەشتیەوانەکەی؟.... لێلاییم دایە
ئاخۆ ناسۆری وەسیەت نامەکەی.... لە دڵمانایە؟
ئەی‌وت نەك بمرم لەناکاو لەپڕ.... لە لاکۆڵانێ
بە زوورناو دەهۆڵ بمبەنە ئەزمڕ.... با شار بزانێ
لەوێ بمنێژن بەرزو دیارە.... ئەڕوانێتە شار
هەروەك (پیرەمێرد) لای (مامەیارە).... بەهارەو بەهار
با مەزارەکەم بێتە سەیرانگا.... کە سەیرانتان کرد
ئاگر لای منیش کڵپ وهووڕ بکا.... کە نەورۆزتان کرد
ئاخری بێ‌ئاوات سەری نایەوە... هێنرایە (سەیوان)
ئۆباڵی وەسیەت وەك خۆی مایەوە.... بە ملی هەموان

بەڵام بێ‌گـومـان وەسیـەتـەکـەی مامـۆستـا هاتـەدی لەکـاتی وەرگـرتنی بەیان نامەکەی (١١)ی ئازاری ساڵی ١٩٧٠ی‌ز لەسەر خواستی خۆی لە گردی

(سەیوان)هوە بەرەو (ئەزمڕ) لە بیرەوەرییەكی زۆر گەورەو جوانا بەڕێخرا بەرەو (ئەزمڕ)، وە بۆیە حەزی لەوە بوو كە (ئەزمڕ) ببێتە ئارامگەو جێگای بۆئەوەی هەمیشە چاوی لە كاژاوی گەردن كەشی (پیرەمەگروون)و (سووركێو)و مەرزی (بابان)و (قەڵاچوالاِن)و (ئالان)و سلەیمانی قارەمان و (شارەزووری) بەهارتەڕو (هەورامانی) بەهەشت بێ.

سەرچاوە:

---

١ ـ رۆژنامەی (ژین).
٢ ـ نامیلكەی (بۆتان ئەگێرمەوە) لە ئامادەكردنی (بەیاد عەبدول قادر).
٣ ـ خزمەكانی مامۆستا نەجمەدین مەلا.

تێبینی:

لە سەرچـاوەكانا دیاریكرابوو كە گوایە مامۆستا نەجمەدین مەلا لە ساڵی (١٨٩٨)ز لەدایك بووە بەڵام هەندێ دەسنووسی خۆیمان دەس كەوت كە ئەڵی (من لە ساڵی ١٣٢٠ی كۆچی لەدایك بووم كە ئەكاتە ساڵی (١٩٠٢)ی ز.

هەڵبەستی مەلا سمایل بۆ گواستنەوەی تەرمی مەلا نجم الدین بۆ ئەزمڕ

مەلا نجم الدین كوردی حقیقی
خۆ تۆ لەگەڵ من گەلێك رەفیقی

بۆچ بەجێت هێشتم بە تاقو تەنیا
تاریك بوو لە من ڕووناكی دنیا

مەلا نجم الدین ئەستێرەی باوەڕ
دڵم قوڵپ ئەدا وێنەی سەماوەر

یەزدان بتبەخشێ تۆ بە پێغەمبەر
رەحمەتت نەبێت لە رۆژی مەحشەر

بەراستی تۆ بووی نیشتمان پەروەر
شاعیری مەشهور ئوستادی سەروەر

زۆرت نەجات دا بە خوێندەواری
لەناو کورداندا وەك رۆژی دیاری

لەسەر وەصیەتت برایتە ئەزمر
نەجات بوون کوردان لە کوشتنوبڕ

مەلا سمایل، سکالانووس
١٩٧٠

* * *

(جەمعیەتی کوردستان)

لە کاتێکا هەواڵی کوردستانی عێراق بەم جۆرە بوو (مستەفا پاشا)ی یامولکی لە (ئەستەموول) گەڕابوەوە، بەینێبوو لە سلەیمانی بوو. وەکو ئەیوت لەلایەکەوە بۆ بەربەست دانەوەی - پڕوپاگاندەی - تورك و پاراستنی سلێمانی لە هەڵەتی (ئوزدەمیر)، لە لایەکی تریشەوە بۆ تازەکردنەوەی گیانی نیشتمانیو هۆشی میللی کورد واتە بە بیری دانانی ڕێی تەقەلایەکی تازە بۆ دامەزرانەوەی کوردستانی سەربەخۆ، پێویست بە ڕێخستنی (کۆمەڵەیەکی کوردی هەبوو).

ئەم باسە زوو کەوتە سەرزبان. ئینجا (مستەفاپاشا) لە حکومەتی سیاسی سلەیمـانی ئیـزنی وەرگرت و لە (٢١ی تەمووزی ساڵی ١٩٢٢ز) پاش نوێژی جومعە لە مزگەوتی (نالی) واتە مزگەوتی (سەیحەسەنی موفتی) یا خەڵکێکی زۆر کۆبوونەوەو دەربارەی ئەم مەبەسە (مستەفا پاشا) وتارێکی دووردرێژی کوردی خوێندەوە دوای ئەمە بە هەڵبژاردنی نهێنی ئەندامەکانی دامەزرێنەری کۆمەڵە هەڵبژێرران کە ناوەکانیان بەپێی ژمارەی دەنگەکان بەڕیزەوە ئەمانەبوون:

١ - بەڕێز ماموٚستا ڕەفیق حیلمی - نووسەری ئەم یادداشتە.

٢ - بەڕێز ئەحمەد بەگی توٚفیق بەگ - دوایی بوو بە موتەسەریفی سلەیمانی.

٣ - بەڕێز فایەق بەگی مارف بەگ - لە خزمانی سەعی پاشای باوکی شەریف پاشا.

٤ ـ بەڕێز شێخ عەلی سەرکار ـ خاڵی بەڕێز حەپسەخانی نەقیب.
٥ ـ بەڕێز شێخ محەمەدی گوڵانی ـ لە عالمەکانی سلەیمانی.
٦ ـ بەڕێز ساڵح ئەفەنی قەفتان ـ لە تاقمی بازرگانی سلەیمانیو زابتانی دەوری عوسمانی،بەینێك لە ئەعدادی مامۆستای تەئریخ بوو.
٧ ـ بەڕێز صدیق ئەفەنی عەلەکە ـ لە عیسایی‌یە کوردەکان و بازرگانە ناودارەکانی سلەیمانیو برازای (کەریمی عەلەکە)یە کە لە حکومەتی (شێخ مەحمودا) رەئیس وەیا وەزیری مالی‌یە بوو.

مستەفا پاشا خۆی کە دامەزرێنەری کۆمەڵە بوو کرا بە رەئیسیو کۆمەڵەش ناونرا (جەمعیەتی کوردستان). لەگەڵ ئیزنی دامەزرانی کۆمەڵەدا، بە ناوی کۆمەڵەوە ئیزنی بڵاوکردنەوەی (ڕۆژنامە) یەکیشی وەرگرتبوو. (مستەفا پاشا) دەربارەی ئەوە کە بووم بە ئەندامی (جەمعیەتی کوردستان) بە ئیمزای خۆیو بە مێژووی (٢٢)ی جولای (تەموز) واتە دوای کۆبوونەوەکەی مزگەوتی (سەیحەسەن) بە ڕۆژێ نامەیەکی بۆ ناردم. ئەو نامەیە تائێستا لەلام ماوەتەوەو لەناو نووسراوەکانی ئەو دەورەدا هەڵم گرتوە.

بۆ یەکەم جار لە ماڵی (مستەفا پاشا) کۆبوینەوە. لەناو بڕیارەکانی‌ترا بڕیاری ئەوش درا کە ڕۆژنامەکەمان بە سێ زبان (کوردیو فارسیو تورکی) بنووسرێو ژمارەی یەکەمی (بانگی کوردستان) لە (٢)ی ئاغستوزی ساڵی (١٩٢٢)ز بڵاوکرایەوە. (من نووسەری یادداشت) بەلای نووسینی بەشێکی کوردیو فارسی‌یەوە بەتایبەتی سەرپاکی نووسینەکانی بەشی تورکیشم خرابوە ئەستۆ.

سەرچاوە: یادداشتی ڕەفیق حیلمی بەرگی پێنجەم.

* * *

(سەرگوزەشتەی یەکێك
لە ئازاو دلێرە
ناودارەکانی سلەیمانی)

● مامە یارە دەستکری
خالد زامدار

مامـــــــە یارە

بێ گومان زۆرکەس گردەکەی (مامەیارە)یان بیستووە کە ئەکەوێتە رۆژهەلاتی شاری سلەیمانی‌یەوە، رەنگ هەیە گەلێکیش چووبنە سەری‌و دەوروپشتی بۆ سەیـران لە بەهـارانـا، سەیـرانی رۆژەکـانی نەورۆز کە تاکو خوالێخۆشبوو (پیرەمێرد) مابوو پێکی ئەهێناو ئەیکرد بە شایی‌و زەماوەند لەوناوەدا.

جا ئایە ئەو (مامەیارە)یە کێیە کە ئەم گردەی بەناوەوە ناونراوە؟

(مامەیارە) لە بنچینەدا خەڵکی دێی (کانی‌درکە)ی ناوچەی شارباژێرە، خۆی یەکێ ئەبێ لە تۆپ چییەکانی (ئەحمەد پاشا)ی دوامیری بابان، (ئەحمەد پاشا) کە ئەبێ بە شەری لەگەڵ سوپای (تورکا)و تەنگ بە لەشکرەکەیان هەڵ ئەچنێ لە ناوچـەی (کـۆیـە)داو لەوەدا ئەبێ تورکـەکان بشکێنێ‌و تەفرو تونایان بکا (نـەجیب پاشـای گورلگی) کە ئەودەمـە والی تورك ئەبێ لە بەغـا، هانـای رێـك کەوتنی ئەباتە بەر (ئەحمەد پاشا) بەڵام (ئەحمەد پاشا) گوێی ناداتێ، ناچار (نەجیب پاشا) ئەکەوێتە تەڵەکەو ساختە بازی بەناو شێخ و مەلاو پیاوە ئاینیەکاناو پێیان ئەسەلمێنێ هەرکەسێ شەر بکاو دەس لە سەربازی والی بەغا بکـاتـەوە وائـەگەیەنێ کە چەك لە سوڵتان واتە لە (خەلیفەی ئیسلام) خۆی هەڵئـەکێشێ. ئەم ئاین وئـۆینـە کاری خۆی کرد لەنـاو شەرکـەرەکـانـا واتـە شەرکەرەکانی (ئەحمەد باشا) کە هەموو دەسیان لە شەر کێشایەوەو هەرکەس

بەلایەکا بلاوەیان لێ‌کرد، (ئەحمەد پاشاش) ناچار رۆیشت و وڵاتی بەجێ‌هێشت.

لە ساڵی (١٨٤٩ ـ ١٨٥٠). (سۆفی یارە) لەم شەرەدا لە بارەگای (ئەحمەد پاشا)دا مایەوەو لەگەڵ لەشکرە شکاوەکەدا هەڵ نەهات کە پیاوەکانی (نەجیب گوزەلگی) ئەچن بۆ تالانی بارەگای لەشکری شکاو، (سۆفی یارە) هەر لەسەر تۆپەکەی خۆیەوە ئەیانداتە بەر ئاگرو لێزمەی گوللە، تادرەنگێك نایەڵێت کەس بچێتە ناو بارەگاکەیانەوە تاکوو لەدواییدا ئەیگرن، کە ئەیبەنە لای والی، والی لێی ئەپرسێ:

ها تۆ ئەمەت بۆ کرد، بە چاوی خۆت دیت لەشکر شکاو هەڵهات، بۆ خۆت نەدا بەدەستەوە؟ ئەویش لە وەڵاما ئەڵێ شکانی لەشکر نابێ من لە ئیش و (واجب)ی خۆم بخات من کە سەربازێکم نابێ خۆم بەدەستەوە بدەم، لەبەرئەوە ناچاربووم تا من لە وزەما بێ چیم لەسەربوو بەجێی‌بێنم.

والی وەڵامەکەی زۆر لا جوان ئەبێ لەبەرئەوە دێی (کانی‌درکە)ی سەروبەر ئەداتێ، ئێستا ئەو دێیە بە (کانی درکەی سەگانی‌سۆفی یارە) ناوی دەرکردوە، چونکە مامەسۆفی راوچی ئەبێ‌و سەگەلێکی زۆری بووە.

دیسـان ئەڵێن هەر لەبەر ئەو ئازایی‌و چالاکی‌یەی (مامەیارە) کە لە شەرا نوانـدویـەتی‌و لە پاداشی وەڵامـە جوانـەکـەی والی کە داویـەتەوە ئەیبەن بۆ (ئەستەموڵ) لەوێ لێی ئەپرسن... خواستت چی‌یە؟ ئەویش جگە لە ئازادیی خۆی لە دێی (کـانی‌درکـە)و گردەکـەی خۆی (گردی مامەیارە) زیاتر داوای هیچی‌تر ناکا کە گورج پێی‌ئەبەخشن، وەك ماڵی دایکی ئەوان بێ!!! لام وایە ئەگەر بیویستایە کام پایە لە میری‌یا کە بۆ شان و بازووی ئەو بشیایە تورکەکان ئەیاندایە بەڵام مامە ژێردەسی‌و مووچەخۆری پێ هەزم نەکراوەو نەی‌گۆریوەتەوە بە سەربەستی.

مامـەیـارە بۆ شیرینیشی بە گردەکەدا چوە؟ چونکە شوێنەکەی لە گوێ‌ئاوە روونەکەی کارێزی وەستا شەریفی ئێستا بوە کە دیمەنێکی جوان و دڵ فرێنە.

مامەیارە پیاوێکی بەئاین و تێ‌گەیشتوو پیاوچاك و دەس بلاو بووە، گوایە پاش داگـیرکـردنی سلەیمـانی لەلایـەن تورکـەکـانـەوە ئەم بە بەرگی سەربـازی‌و جەنگاومرێتی‌یەوە، بە چەك و زرێوە یاخود بەسواری‌و رم بەدەسەوەو سوننی بە

لاقەدەوەو خەنجەر بە بەرۆکەوە (بە یادی جاران) جارجار هەر سووراوەتەوەو وەك جارچی جاڕیداوە بۆ کردەوەی باش و ئیشی دروست، لام وایە هەر بیرووەری ئەوساشیەوە (پانتۆڵ) واتە شەرواڵی سەربازییەکەی دانەکەندوەو هەر لەبەریا بووە.

(مامەیارە) پیاوێکی زۆر بەسام و ڕێزگیراویش بووە، بیریشی ئەوەندە بەرز بووە ویستویەتی (کانی درکە) کە ئەوسا چۆڵ و وێرانەو بێکشت وکاڵ و باخات بووە بە شێوەیەکی نوێ لەسەر هونەری کشت وکاڵ ئاوایکاتەوە.

خوالێخۆش بوو (مامەیارە) تا مردنییشی هەر دڵسۆز بووە بۆ (ئەحمەد پاشا)و بنەماڵەی بابان.

لەم دواییەدا لە خانوەکەی خۆیا ئەژیا لە سلەیمانی لە گەرەکی گۆیژە کە ژوورێکی تەرخان کردبوو بۆ خۆیو ژێرەکەی کردبوو بە خانی وڵاخ لەوە ڕۆژی چەند (بێچوو)یەکی دەس ئەکەوت و گوزەرانی پێئەکرد بۆخۆی، جا لەبەرئەوەی وەجاخیشی کوێر بوو کە کۆچی دوایی کرد جێماوی هەمووی بە (ئەحمەد گۆساڵە) ناوێك درا کە خزمی بوو یاخۆ ئەم خۆی کردبوو بە خزمی، لەسەر ڕاسپاردەی خۆی لە گردەکەی خۆی ناشتیان، گردی (مامەیارە) ئەو گردەی کە شاعیری مەزن (پیرەمێرد)یش ڕای سپارد کە مرد هەر لەوێ بینێژن.

ئێستا گردی (مامەیارە)ی پیرۆز تەرمی دوو ڕۆڵەی نەمر واتە گۆڕی دوو ئەستێرەی گەشی کوردی پێوەیە، یەکێکیان (مامەیارەی) قارەمان لە ئازاییو ڕاستیو پیاوچاکیو ئاییندارییا، ئەویتریان (پیرەمێردی) مەزن و نەمر، فەیلەسووفی گەورەی کورد لەئەدەب و پەندی جوان وبیری بەرزو نیشتمان پەروەرییا.

لەگوڤاری (شەفەق)ەوە ژمارە (٥و٦) مایس و حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٨ز لاپەڕە (٣٧).

نووسینی - جەمال بابان

١ - بێچو: پارەیەکی کەمی ئەوکاتە بوە وابزانم وەکوو پێنج فلسی ئێستا بووە نرخی.

پاش وەرگرتنی ئەم باسەی مامۆستا جەمال بابان خۆم کەوتمە سۆراخی مامەیارەو شوێنەواریو ئەم ئەنجامەم دەستکەوت:

«... مامەیارە ناوی (یار ئەحمەد) کوڕی خدربەگی هۆمەر ئاغای خەڵکی دێی (وەننەرێنە)یە لە ناوچەی بەرزنجەو بەپاڵ شاخی کوزەکاژاوەوە. هۆمەر ئاغای باپیری وەك دەڵێن یەکێك بووە لە دوانزە سوارەی مەریوان.

مامەیارە ئەفسەرێکی تۆپچیی ناوداری لەشکری بابانەکان بووە، پیاوێکی کەڵەگەتی چوارشانە بووە،ماڵیان لە گەڕەکی گۆیژە بوو، خەڵکی سلیمانیی زۆر خۆش ویستووەو خوێندەوارێکی باش بووە، لەسەر بڕیاری خۆی لە گردی (گولان)[1] نێژراوەو ئەو گردە بە ناوی گردی مامەیارەوە ناوی دەرکردووە. لەبەرئەوەی وەجاخی کوێر بووە، هەموو موڵك و ماڵی بە برازایەکی برا کە ناوی ئەحمەد ئاغای سلێمان ئاغا (ئەحە گۆساڵە) بووە. ئەمیش لەگەڵ ماميا لەو خانووەدا ژیاوە.

ئەحمەد ئاغا ئەو شتانەی مامەیارە کە یادگارێکی پیرۆزە جوان و پاك هەڵئەگرێ. کوڕەکەی کە ناوی حاجی سابیر[2] بووە ئاگادار ئەکات کە پاش خۆی ئەو شتانە نەفەوتێن. شتەکان لەناو سندوقێکی تەختەدا هەڵگیرابوون.

(۱) لەم ماوەیەی پێشوودا لە کۆڕی چاپخانەکەی مامۆستای شاعیر کاکەی فەللاحدا باسی ئەوە دەکرا کە ئایا ئەم گردە «گردی گوڵان»ە یا (گردی گولان)، مامۆستای شاعیر عەلیی عارف ئاغا لە قسەدا وتی: (گولان)ە، تەنانەت بیرمە ئەوانەی تووشی نەخۆشیی (گولی دەبوون لە بانەو سەقزو ئەو دەورەوە دەرئەکران، ئەهاتن رووەو سلێمانی لێرە نەیانئەهێشت بێنە شارەوە لەو دەشتە چادریان بۆ هەڵدابوون و خەڵك خۆراکی بەخێر بۆ ئەبردن، کە ئەمردن لەو گردە کەلایە ئەنیژران، لەبەرئەوە بە گردەکە ئەووترا گردی (گولان).

(ع.م.ر)

(۲) حاجی سابیر ساڵی ۱۹۱۷، لە گەڕەکی گۆیژە لەدایك بووە، ئێستا ماڵیان لە شاری کەرکووکە لە گەڕەکی ئیمام قاسم، دوکانی بەقاڵیی هەبوو لەو گەڕەکە، لە

ساڵی ١٩٨٤دا کۆچی دوایی کردو حەوت کوڕو کچێکی هەیە، کە ئێستا لەگەڵ خێزانەکەیدا ئەژین.

لە پاشماوەی مامەیارە، ئەوەی لە ماڵی حاجی سابیر دەستمان کەوت یەکێک بوو لەو دوو دەمانچە دوو لوولەییانەی کە کاتێك ئەفسەری تۆپچیی بابانەکان بووە هەڵیگرتووەو بەکاریهێناوە، لەگەڵ هەندێ دەستنووسی خۆی کە باسی داستانی رۆستەمی زاڵ ئەکات.

خێزانەکەی حاجی سابیر ئەڵێ ـ ئەمە دوو دەمانچە بوون، ئەویتریان لەگەڵ بەرگە عەسکەرییەکەی کە سەرشان و کڵاوەکەی زنجیری پێوەبوو بە قایش نەخش کرابوو، لەگەڵ قوتوی جگەرەو دار جگەرەکەیدا لە سەرەتای حەفتاکاندا فەوتاوە. هەوڵی ئەوە ئەدەین بیاندۆزینەوە.

تێبینی: لەم بەرگەدا وێنەی دەمانچەکەی مامەیارە ئەبینن.

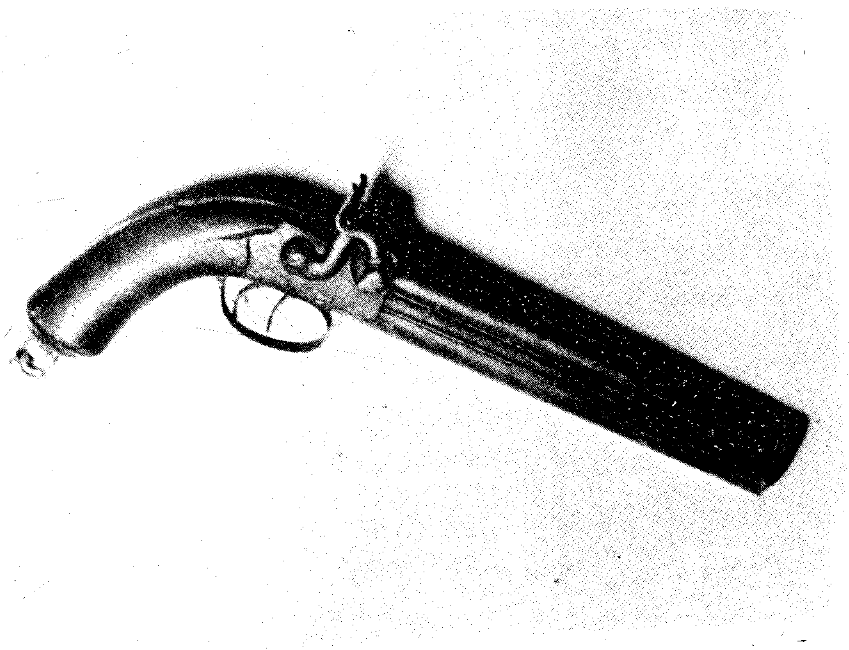

● دەمانچەیەکی مامەیارە.

زانای هەڵکەوتوو
سەییدئەحمەد فائز بەرزنجی

سەیید ئەحمەد فائز کوڕی سەیید مەحموودی سەید ئەحمەد سەید عەبدول سەمەد فەیزوڵلای شێخ حەسەنی گڵەزەردەیە، لە ساڵی (١٢٥٨)ی کۆچی بەرامبەر ساڵی (١٨٤٢)ز لە دێی گڵەزەردە کە (سەعدان)یشی پێئەوترێ لەدایك بووە کە ئەکەوێتە خوارووی سلەیمانییەوە بەنزیکەی (١٠) کیلۆمەترێك، کوڕی بنەماڵەیەکی سەر بە ئاین و زانست بووە کە لە سەییدەکانی بەرزنجەن.

لەسەرەتاوە لە (گڵەزەردە) لای باوکی خوێندوویەتی لەپاشا هاتۆتە سلەیمانیو لای (محەمەد غالیب) خوێندوویەتیو دوایی چۆتە لای (سەی مستەفای) بەرزنجی موفتی سلەیمانی بۆ خوێندن. دوای ئەمەش چۆتەلایی (ئەحمەدی پیرحەسەنی چاومار) بۆخوێندن و دواپلەی خوێندنێ لای (حاجی کاك ئەحمەدی شێخ) خوێندویەتی کە خاڵی خۆی بووە.

لەسەرتاوە بووە بە مودەریس پاشان بە قازییەتی چووە بۆ (مەرگەو کۆیەو قەرەداخ و کووت و مونتەفیك و کەربەلاو دەرسییم و ئورفەو قەستەموونیو موسڵ) لەدوای ئەمە چۆتە (ئەستەمووڵ)و بووە بە ئەندامی (ئەنجومەنی بەرزی مەعاریف)

(١٨) هەژدە کتێبی لە زانستە عەربیو ئیسلامییەکانا بە تورکیو عەرەبی بەجێهێشتووە.

به کتێبی (کنز اللسن) ناوبانگێکی گەورەی پەیداکردوە کە هونەرو سنعەتکاری‌یەکی زۆر گەورەی لە دانانیدا نواندووە.

ئەم کتێبـە بریتی‌یە لە (١١) عەموود لەناو (١٢) هونەردا کە بریتیشە لە شەش زبان (عـەربی‌و تورکی‌و فارسی‌و فەرەنسی‌و رووسی‌و کوردی) کە بە (١٥) جۆر ئەخوێنرێتەوە، کە (١٣) جۆری (عەموودی)یە واتە لەسەرەوە بۆ خوارەوە ئەخوێنرێتەوەو چواردەمینیان لەڕاستەوە بۆ چەپ ئەخوێنرێتەوە.

ئەم کتێبە بەم جۆرە ئەخوێنرێتەوە:

عەموودی یەکەم لەسەرەوە بۆخوارەوە تا دوایی کتێبەکە

ئینجا عەموودی دوەم هەر بەم شیوەیە ئینجا چوارەم و پێنجەم تادوایی...

چواردەمـین جۆری خوێنـدنـەوەی کە وەکـو هەمـوو کتێبێکی تر لەڕاستـەوە ئەخـوێنـرێتـەوە بۆ چەپ، ئەویش هەمـوو زبـانەکان ئەبن بە عەرەبی هەموو عیلمەکانیش ئەگۆڕێن بۆ عیلمی فیقهی ئیسلام.

پانـزدەـەمـین جۆریشی لە دوایی کتێبـەکـەدا لە هەرعەمووده دووا وشەی هەڵگری‌و بیخەیتە تەنشت یەکەوە ئەبێ بە ناوی کتێبەکەو مێژووی نووسینی‌و ناوی نوسەری.

(مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ) ستایشێکی زۆری خوو ڕەوشتی بەرزی ئەم زانایە ئەکا.

ئەحمەد فائزی بەرزنجی لە ساڵی (١٣٣٨ کۆچی - ١٩١٨)ز لە (ئەستەموول) کۆچی دوایی کردووە.

تێبینی:

دەربارەی ئەم زانایە تەماشای:

- (التعریف بمساجد السلیمانیة)ی مەلا محەمەدی قزڵجی‌و
- (تأریخ السلیمانیة وانحائها)ی محەمەد ئەمین زەکی‌بەگ و
- (مێژووی بەرزنجە) دەستنووسی مەلا مستەفای سەفوەت و
- پێشەکی‌و چاپکردنی (کنز اللسن)ی شێخ محەمەدی خاڵ بکە.

* * *

له ڕۆژنامەی (ژین)

ژمارە (١٤٧٨)

پێنج شەممە ٨/١٠/١٩٥٩ز

بەبۆنەی یادی سێیەمین ساڵی کۆچی دوایی (شێخ مەحمود)ەوە

● شێخ مەحموودی نەمر

بە بەرگی مەلیکی‌یەوە، ١٩١٨

(له ژیانی شێخ مەحمودا چی ڕووی‌دا)

له ساڵی (١٨٨١)ز هاتۆته دنیایەوەو له (٩/١٠/١٩٥٦)ز کۆچی دوایی کرد.

له ساڵی (١٣١٧) کۆچی سوڵتان عەبدول حەمید شیخ مەحمودی لەگەڵ باوکیا بانگ کرد بۆ ئەستەموڵ و پایەی (مارشاڵ)ی پێدان.

له ساڵی (١٣٢٦) کۆچی (لە شەڕی موسڵا) شێخ سەعی باوکی‌و شێخ ئەحمەدی برای لە موسڵ شەهید کران و شێخ مەحمود ڕزگاری بوو.

له ساڵی (١٩١٥)ز کە هێزی ئینگلیز هاتە سەر بەسرە حکومەتی عوسمانی داوای یارمەتی لە شێخ مەحمود کرد، ئەویش بە ناوی پاک کردنەوەو ڕزگاری نشتمانەوە (٢٠٠٠) دوو هەزار سواری پیادەی بە پارەو چەکی خۆی ئامادە

کردو ناردی بۆ شەڕ لە (کووت و شوعەیبە).

لە ساڵی (١٩١٨)ز ئیدارەی شاری سلەیمانی وەرگرت وە هەموو ئینگلیزەکانی لە شاری سلەیمانیا گرت.

لە مانگی مایسی ساڵی (١٩١٩)ز بەرامبەر بە (٧٥٠،٠٠٠) حەوت سەدو پەنجا هەزار سەربازی ئینگلیزی وەستا لە دەربەندی بازیان.

لە ڕۆژی (١٨)ی حوزەیرانی هەمان ساڵا لەپەنا (بەردە قارەمان)ی دەربەندا بریندارکراو نێررا بۆ (کوێت)و لەدواییا بەئیعدام حوکم درا، لەپاشا گۆڕرا بە (١٠) دە ساڵ و (١٠،٠٠٠) دەهەزار ڕوپیەو نێررا بۆ (هیندستان)وە دوای ئەمە ئینگلیز هاتە سلەیمانی‌یەوە.

لە پاشا لەژێر زەبری داواکردنی گەل و عەشایەرەکانا شێخ مەحمودیان هێنایەوەو عەفویان کرد.

لە ساڵی (١٩٢٢)ز لە مانگی ئاغستوزا ئینگلیزەکان سلەیمانیان بەجێهێشت.

لە ڕۆژی (٣٠) ئەیلوولی هەمان ساڵا شێخ مەحمود لەگەڵ (١٠٠٠) هەزار سوارا گەیشتەوە سلەیمانی، وە بوو بە حوکمداری کوردستان و ئاڵای کوردستانی هەڵکردو ئەنجومەنی وەزیرانی ڕیك خست و (پوولی) کوردستانی دروست کرد.

لە ڕۆژی (٣)ی مارتی (١٩٢٣)ز فڕۆکە هاتە سەر سلەیمانی‌و بەیان نامەی فڕێدا کە ئەبێ شێخ مەحمود سلەیمانی بەجێبێڵێ‌و بچێت بۆ بەغا، بەڵام شێخ گوێی‌نەدانێ‌و وتی نایەم.

لە پاشا لەسەر ئەمە ئینگلیزەکان سلەیمانیان دایە بەر بۆمباو شێخ بە خۆی‌و سوپاکەیەوە ڕووی‌کردە (سورداش)و لەوێ لە ئەشکەوتی (جاسەنە) جێگیر بوو.

لە ڕۆژی (٦)ی مایسی (١٩٢٣)ز دیسان ئینگلیزەکان بە هێزێکی زۆرەوە سلەیمانیان داگیرکرد، هێزەکەی شێخ لە (سورداش)ەوە ڕووی‌کردە دەشتی (مەرگە)و لەوێوە چوون بۆ (مەریوان).

لە مانگی تەموزی (١٩٢٣)ز ئینگلیزەکان سلەیمانیان چۆڵ کرد، شێخ مەحمود لە (مەریوان)ەوە گەڕایەوە بۆ سلەیمانی دەستی‌کرد بە حوکم کردن.

لەم ماوەیەدا دوو جار سلەیمانی بومبابارانی کرایەوەو لە ڕۆژی (٣)ی مایسەوە تا (٢)ی حوزەیرانی ساڵی (١٩٢٣). بێوچان سلەیمانیان بۆمباباران کرد وە شێخ بە خۆیو هێزەکەیەوە ڕوویان کردە چیاکانی (قەرەداخ).

ـ لە ڕۆژی (١٢) ئاغستۆزی ساڵی (١٩٢٤)ز سوپای عیراقی هاتە ناو سلەیمانییەوەو شێخ مەحمود ڕووی کردە (مەریوان).

لە ساڵی (١٩٢٧)ز یەکەم موتەسەڕڕیف بۆ سلەیمانی دانرا ناوی (ئەحمەد ئەفەنی هەولێری) بوو، نامەیەکی نارد بۆ شێخ مەحموود نووسیبوی کە بێتەوەو شێخ مەحمود هاتەوە بۆ سلەیمانی.

لە ساڵی (١٩٣٠)ز لەسەر هەڵبژاردن دانیشتوانی سلەیمانیو حکومەت چوون بەگژیەکاو شێخ مەحمود جووڵایەوەو دەستیکرد بە شەڕکردن لەگەڵ حکومەتا لە (کەناروێ)و (ئاوباریك)و (سورداش).

لە ساڵی (١٩٣١)ز شێخ مەحمودیان برد بۆ بەغاو لە ئەعزەمیە نیشتەجێیان کرد.

لە ساڵی (١٩٤١)ز لە هەراکەی ئەوساڵەدا شێخ مەحمود هاتەوە بۆ سلەیمانیو لە (داریکەلی) دانیشت.

لەوکاتەوە لەوێ مایەوە تا (عومەر عەلی) لە ساڵی (١٩٥٦)ز لەسەر فەرمانی ئینگلیزەکان کرا بە موتەسەڕڕفی سلەیمانیو تەنگی بە شێخ هەڵچنیو شێخ شەڕی لەگەڵ کرد بەڵام لەوکاتەدا شێخ نەخۆش کەوت و چوو بۆ بەغا بۆ چارەی نەخۆشییەکەیو لەوی لە ڕۆژی (٩)ی تشرینی یەکەمی ساڵی (١٩٥٦)ز کۆچی دوایی کرد.

● شێخ مەحموودو لەشکرەکەی لە دەربەندی بازیان ساڵی ١٩١٩

● میرلیوا صدیق مظهر پاشا موفەتیشی عمومی حکومەتی کوردستان

● قارەمان عەولە سیس شەهیدی شەشم ئەیلوول

● مولازم یونس عەبدولقادر سەعید ئەفسەری

سوپای شێخ مەحموود ١٨٩٧ - ١٩٧٩/٣/١

● ئوسو ئاغای عەبدوللا ئاغا دەمراستی

شێخ مەحموود ١٨٨٥ - ١٩٥٧

●کەریمی کاکە زاڵ کوڕی ئازاو حەس

حەس باشی» ١٨٨٦ - ١٩٥٧

● مستەفا ئاغای برای ئوسو ئاغا ١٨٩٤ -

١٩٥٦

● شێخ محەمەدی سەی بچکۆڵە لە ١٠/٩/١٩٥٨دا کۆچی دوایی کردووە

● محەی ساڵە سوور ١٨٩٥ - ١٩٧٥

● مەجی قاڵەی حەمامچی ١٨٩٢ - ١٩٧٧

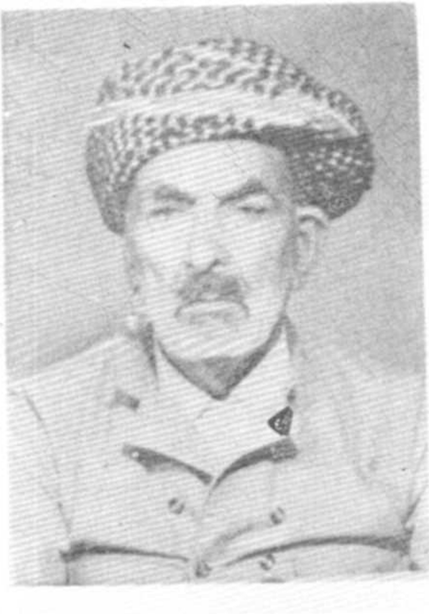

● فارسی رەحیمە کوردە ١٩٨٤ کۆچی کردووە

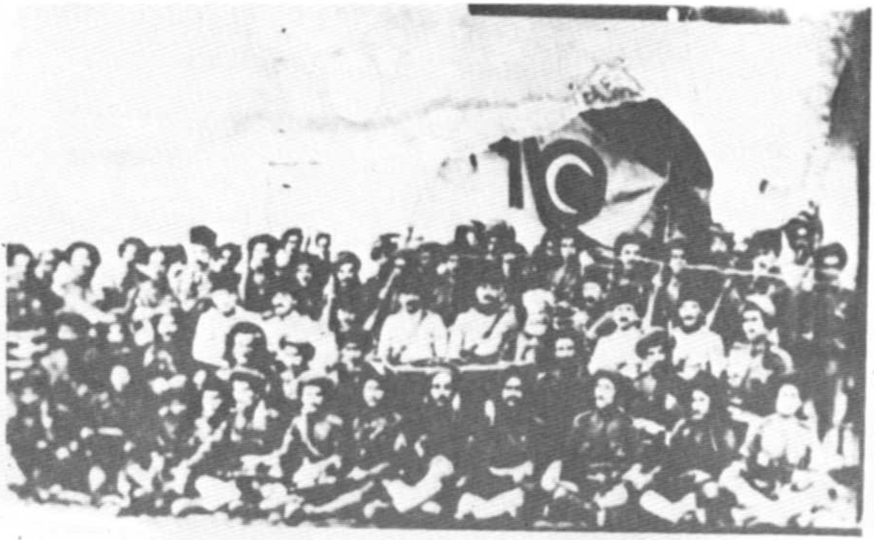

● لەشکری تازەی کوردستان ۱۱/۷/۱۹۲۲

● وینەی بوردومانی مانیک ـ ۱۹۲٤

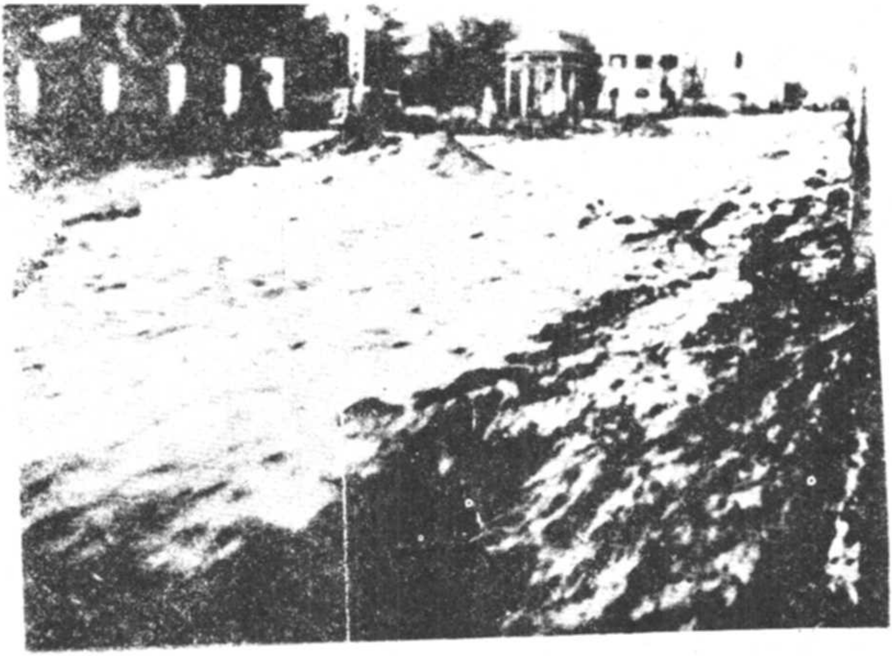

● لافاوی بەردەرکی سەرا سالی ١٩٥٧

● لافاوی شەقامی گاوە - ١٩٥٧

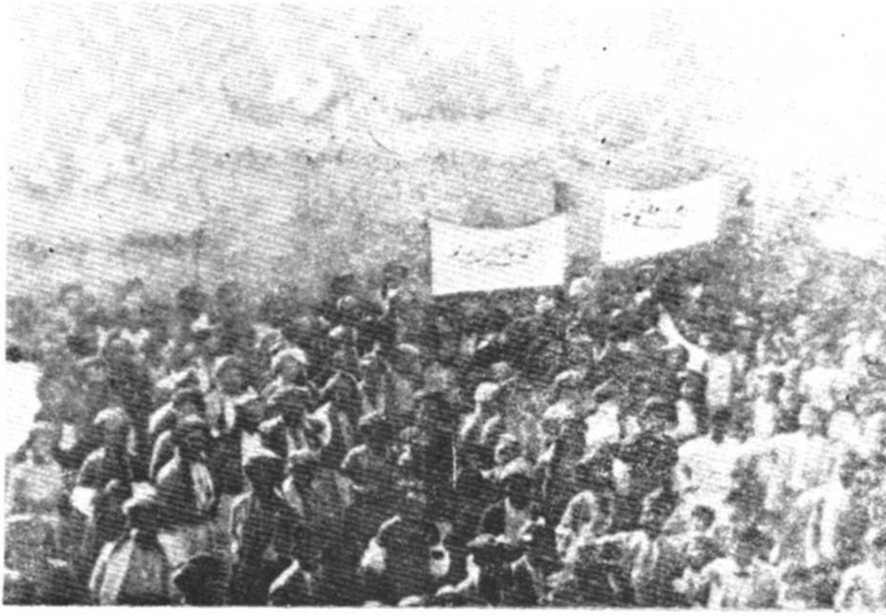

خۆپیشاندانی بەردەرگای سەرا ڕۆژی پێنجی ئەیلوول

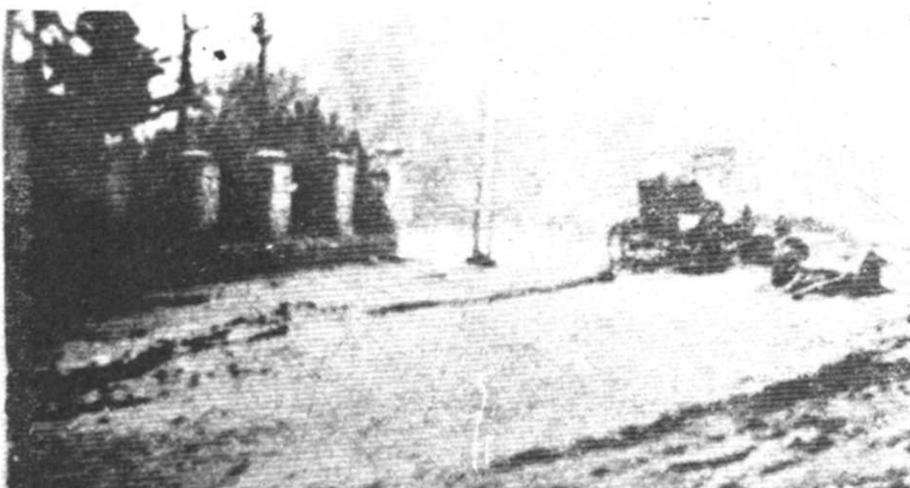

● لافاوی سلێمانی ١٩٥٧

(ئەنجوومەنی وەزیرانی کوردستان)

دامـەزرانی ئەنجوومەنی وەزیرانی کوردستان لە ساڵی (١٩٢٢)ز لەکاتێکا شێخ مەحمود بوو بە (مەلیك) لەم کوردانە پێك هات.

١ - بەڕێـز شێـخ قادری شێخ سەعی حەفید برای شێخ مەحمود سەرۆکی وەزیران و سوپاسالار.

٢ - بەڕێز شێخ حەمەغەریب وەزیری ناوخۆ

٣ - بەڕێز عەبدول کەریم عەلەکە وەزیری دارایی

٤ - بەڕێز حاجی مستەفاپاشای یامولکی وەزیری زانیاری

٥ - بەڕێز ئەحمەد بەگی فەتاح بەگی ساحێب قڕان (حەمدی) شاعیر - وەزیری گومرگ

٦ - بەڕێز حاجی مەلاسەعی وەزیری دادگەری

٧ - بەڕێز حەماغای ئەورەحماناغا وەزیری نافعە

٨ - بەڕێز ساڵح زەکی بەگی ساحێب قڕان وەزیری هێزی میللی

جگە لە وەزیران.

٩ - بەڕێز سەی ئەحمەدی بەرزنجی (مەرەخەس) - سەرۆکی ئەمینەتی گشتی

١٠ - بەڕێز سدیق پاشا قادری - موفەتیشی گشتی کوردستان

سەرچاوە:

لە (یادداشت) بەرگی پێنجەم و شەشەم - نووسینی (ڕەفیق حیلمی).

● ● ●

(ناوی ئەفسەرەکانی سوپای حکومەتی کوردستانی جنووبی)
ساڵی ١٩١٩ - ١٩٢٢ز

١ - بەڕێز ساڵح زەکی بەگی ساحێب قڕان - قائیدی سوپای گشتی
٢ - بەڕێز ڕەزابەگی ئیسماعیل بەگ ـ قائیدی سوپای گشتی دوای ساڵح زەکی بەگ.
٣ - بەڕێز قادر سەعی فەتاح (قالەی ئایشەخان) - قائیدی سوپا لە دەربەندی بازیان بەدیل گیرا ساڵی ١٩١٩ز.
٤ - بەڕێز جەمال عیرفان - مێجەری سوپا لە ساڵی (١٩٢٣)ز بەدەسیسە کوژرا.
٥ - بەڕێز عیزەت تۆپچی - موستەشارو نوێنەری شێخ مەحمود.
٦ - بەڕێز ماجید مستەفا - قائیدی سوپای سوارە.
٧ - بەڕێـز ڕەئـوف ئەفەنی ئەمین ئەفەنی وەسماناغا - فەرماندەی سەربازی دیوانی شێخ مەحموود.
٨ - بەڕێز ئەحمەد فەهمی حاجی حسەین - مێجەر لە سوپای شێخ مەحمود.
٩ - بەڕێز ڕەشید ئەفەنی عاسیەخان - لە چەم چەماڵ ساڵی (١٩١٩)ز شەهید کرا.

١٠ - بەڕێز عەبدوڵلا عادیل - ئەفسەری پیادە (حقوقی).
١١ - بەڕێز ئیبراهیم زوری - ئەفسەری پیادە.
١٢ - بەڕێز فایەق کاکەمین - ئەفسەری پیادە.
١٣ - بەڕێز عەزیز حیکمەت قەزاز - ئەفسەری پیادە.
١٤ - بەڕێز یوونس عەبدول قادر - ئەفسەری پیادە.
١٥ - بەڕێز رەمزی عەبدول کەریم - ئەفسەری پیادە.
١٦ - بەڕێز رەشید عەبدول کەریم - ئەفسەری پیادە.
١٧ - بەڕێـز کامیـلی حەسـەن ئەفەنی - دوائەفسەر بوو مایەوە لەگەڵ شێخ مەحمودو بەشداری کرد لە شەڕی (ئاوباریك) دا.
١٨ - بەڕێز عومەری حاجی قادری فەرخە.
١٩ - بەڕێز عەزە زرە.
٢٠ - بەڕێز عەبدوڵلاغای توتنچی.
٢١ - بەڕێز حیکمەت ئەمین.
٢٢ - بەڕێز فؤاد مەستی.

(ناوی هەندێ لەو کورە ئازایانەی کە لە سوپای شێخ مەحمود بەشداری شەڕیان کردوە)

لە خزمەکانی شێخ خۆی (شیخان):-
١ - بەڕێـز حاجی سەیحەسەن - مامی شێخ مەحمود لە ساڵی (١٩١٩) ا دەربەندی بازیان شەهید کرا.
٢ - بەڕێز سەیعومەری برای حاجی سەیحەسەن.
٣ - بەڕێز شێخ حەمەغەریب.
٤ - بەڕێز شێخ قادری شێخ سەعی حەفید - برای شێخ مەحمود.
٥ - بەڕێز شێخ محەمەدی سەیبچکۆلە.
٦ - بەڕێز شێخ جەلالی ئەحمەدی حەفید.
٧ - بەڕێز شێخ محەمەدی حاجی سەیحەسەن.

٨ ـ بەڕێز شێخ محەمەدی شێخ عەلی (حەمەی شێخەلی).

ئەمانەش جگە لە تایەفەی شێخان بەشداری‌یان کردوە:ـ

٩ ـ بەڕێز تایەری حەمەدئەفەنی کەریم ئاغا ـ لە ساڵی ١٩١٩ز لە دەربەندی بازیان شەهیدکرا.

١٠ ـ بەڕێز حاجی خدری کانی‌تووییی ـ لەلای سورداشەوە برینداركرا.

١١ ـ بەڕێز مەلا کەریمی ئەورەحمان.

١٢ ـ بەڕێز کەریم قلْبیش ئەحمەد.

١٣ ـ بەڕێز عەلی وەیسی ئەفەنی.

١٤ ـ بەڕێز ئەحەی بەکر ـ لەپشتی (عەربەت) شەهیدکرا.

١٥ ـ بەڕێز مەجید بەکر ـ لە (پێنجوین) شەهیدکرا.

١٦ ـ بەڕێز مەجیدی قالەی حەمامچی.

١٧ ـ بەڕێز محەی سالەسوور.

١٨ ـ بەڕێز حەمەی سەعەی فەتاح.

١٩ ـ بەڕێز فارسی ڕەحیمە کوردە (فارسە قەڵەو) لە پردی (تابین) برینداركرا.

٢٠ ـ بەڕێز دەرویش ئەحمەدی پەزخی.

٢١ ـ ئوسو ئاغا دەم ڕاستی شێخ مەحموود.

٢٢ ـ مصطفی ئاغا برای ئوسو ئاغا.

٢٣ ـ بەڕێز شێخ حەمەعەلی باڕاوی ـ لە (سێ بۆران) لە ناوچەی پێنجوێن شەهیدکرا.

٢٤ ـ بەڕێز شێخ نوری قزلەری ـ لە (سێ‌بۆران) لە ناوچەی پێنجوین شەهیدکرا.

٢٥ ـ بەڕێز شێخ ڕەشی باخ ـ لە شەڕی (ئاوباریك) لە (تاریەر) لە ڕێگای پێنجوێن شەهیدکرا.

٢٦ ـ بەڕێز عیزەت کوردی (مەترالیۆز).

٢٧ ـ بەڕێز توفیقە سووری چوارتایی.

٢٨ ـ بەڕێز ئەحە خورشەی چوارتایی.

٢٩ ـ بەڕێز فەتاحە سووری قەساب.

٣٠ ـ بەڕێز ئەحە قەڵەو.

٣١ ـ بەڕێز جەلالی ڕەشەی عاسیەخان.

٣٢ ـ بەڕێز یارە چنگێ.

٣٣ ـ بەڕێز سەعە چەتە.

٣٤ ـ بەڕێز عەلی چەتە (ئەلە چەتە)

٣٥ ـ بەڕێز شەریف چاوەش.

٣٦ ـ بەڕێز حەمە کوردەی مزگەر.

٣٧ ـ بەڕێز حەمەی کەرەمی وەیسی.

٣٨ ـ بەڕێز تۆفیقی شەریف.

٣٩ ـ بەڕێز حەمە شەریفی قرگەیی.

٤٠ ـ کەریمە کێچ.

٤١ ـ حەمەدمینی کۆزەرەقەیی.

٤٢ ـ حەمەکوێری قەساب.

٤٣ ـ ساڵحە سوور شارباژێری

تێبینی:

ئەمانەی نووسیومانە جگە لەو عەشایەرانەو خەڵکی دیهاتەکانی کوردستان.

یەکەم عەشیرەت کە لە سەرەتای شۆڕشەوە بەشداری کردبێ لە زەمانی تورکەکانەوە تا دوایی شوڕش، وە بەئازاییو بەوەفایی ناوی دەرکردبێ عەشیرەتی (هەمەوەندە) بە سەرکردایەتی (کەریم بەگی فەتاح بەگ)و کوڕەکانی (سابیربەگ) و (عەبدوڵلا) بەگ.

سەرچاوە:

١ ـ یادداشتەکانی مامۆستا ڕەفیق حیلمی.

٢ ـ بەرگەکانی (چیم دي)ی مامۆستائەحمەد خواجە.

٣ ـ ڕۆژنامەکانی (بانگی کوردستان) ساڵی (١٩٢٢ ـ ١٩٢٣)ز.

٤ ـ بەڕێز (فارسی ڕەحێ کوردە) کە خۆی یەکێ بووە لەوانەی بەدرێژایی شورش بەشداری کردووەو بریندارکراوەو تا ئیستاش ماوە لەژیانا.

● ● ●

● شێخ مەحموودی نەمر

چرای بەختی کورد وا کوژایەوە
شێخ چوو بۆ بەغا نەگەڕایەوە
کێ دڵی یەشان نەمێنێ تەختی
بە دڵ تۆراوی سەری نایەوە
شیوەن و ناڵەی کوردان بە بێسوود
لەدوای نەمانی کاکە شێخ مەحموود
چی ئەکا بیکا کوردی بێچارە
لەپاش ڕووخانی قەڵای بەرزی کورد
کوانێ ئەو پیاوەی لەسەر کوردستان
سەرکردەی جەنگی دەربەندو پیران
لەسەر مافی کورد برایە دیلی
خرایە بەندو کۆتی هیندستان
کواگرمەی شێرو پلنگ و نەهەنگ
ئاسمانیان پرکرد لە نالەی تفەنگ
ئەو بەردەی ئێستا بێناز کەوتووە
بەردێك بوو لەبۆ پەنای شێری جەنگ

هەموو بەردێکی ئەم کوردستانە
سوودی شۆرش و جەنگ و هەستانە
ئەوان شێخ مەحمودی نەمر ئەناسن
چوون ڕۆستەمێك بوو بۆ ئەم داستانە

ئێستاش ئەو ڕۆژە هەر لە بەرچاوە
لە مێژووی کوردا بەسوور نوسراوە
جێی شانازی‌یە بۆ کوردی جیهان
پیاوی وا نامرێ نەمردوەو ماوە

ماوە زیندوە وا لە دڵایە
چونکە نەوەی ئازادی خوایە
کاك ئەحمەدی شێخ دەستەونزایە
مەردێکی وەك خۆی بێنێتەکایە.

(قادر برسی)

* * *

پیرەمێردی شاعیرو ڕۆژنامەنووس

پیرەمـێرد لە ساڵی (١٨٦٧)ز لە شاری سلەیمانی لە گەڕەکی گۆیژە هاتۆتە دنیاوە، خۆی ناوی (تۆفیق)ە کوڕی مەحمودئاغای هەمزاغایە ، لە تەمەنی حەوت ساڵیا ئەچێتە حوجرە.

لەپاش تەواوکردنی خوێندنی نەقڵیەتی، ئەکرێتە نووسەر لە نفووسی سلەیمانی، لە ساڵی (١٨٨٦)ز ئەبێ بە باش کاتب لە دادگەی شاربازێڕ، وە هەر بەوجۆرە چەند فرمانێکی‌تری گرتۆتەدەس تا ساڵی (١٨٩٨)ز لەگەڵ (شێخ سەعی) بڕیاری ئەوە ئەدەن کە بەیەکەوە بچن بۆ تورکیا وڕۆیشتن، لە ساڵی (١٨٩٩)ز لەگەڵ (شێخ سەعی) ئەچن بۆ حەج وزیارەتی ماڵی خوا ئەکەن لەپاش ماوەیە لەقەبی (بـەگ)ی ئەدرێتێ بۆیە پێی‌ئەوترا (حاجی تۆفیق بەگ) سەبارەت بە بلیمەتی‌و ڕنگی‌یەوە ناوی پایەبەرزێتی بە هەموو لایەکا بڵاوئەبێتەوە بۆیە لە ڕۆژی (١٤)ی ەیلوولی ساڵی (١٨٩٩)ز بە فەرمانی (سوڵتان عەبدول حەمیید) حاجی تۆفیق ەگ ئەکرێ بە ئەندامی (ئەنجومەنی ئەستەموڵ).

وە لەو سەردەمـەدا کە لە ئەستەموڵ بوو بۆ خوێندنی بەرز چوە کولی‌یەی حقـوق)، لەپاش ماوەیە تەواوی ئەکاو، دوای ماوەیەکی‌تر ئیمتیازی گوڤارێکی ورکی لەوێ وەرئـەگـرێ بە ناوی (ڕەسملی کیتاب)ەوە چوار ساڵ ئەم گۆڤارە ەرئەکا، لە پاشا وازی لی‌یە‌ـی، وە هەر لەوی بەشداری دەرچوونی ڕوژنا ی مـەنسـوور موحیتی) کرد وە زۆر جار سـەروتـاری بۆ ڕۆژنـامـەی (ئیقدام)و ـوربییەت) ئەنووسی، هەروەها پەیوەندی لەگەڵ ڕۆژنامەی (فەرهەنگ)و شەفەقی ـورخ)ی فارسی بەردەوام بوو، لە هەمـان کاتـیشـا پیرەمـێرد یەکێ بوو لە ەڵسـوڕێنـەرانی ڕۆژنـامـەی (کورد) کە لەلایەن (شێخ عەبدول قادری شێخ ەبدوڵڵا)وە دەرئەچوو.

●پیرەمیردی نەمر ١٨٦٧ - ١٩٥٠

حاجی تۆفیق بەگ لە ساڵی (١٩٠٩)ز تا (١٩٢٣)ز پیشەی رۆژنامەگەرێتی بەجێئەهێڵێو لەو ماوەیەدا چەند فرمانێکی رەسمی ئەگرێتە دەس، ئەوەبوو کرا بە قایمـەقـامی (جـولەمێرگ و بالاو بەیتول شەباب و گوش کویو ئەدەبازاری) لەپاشا لە ساڵی (١٩١٨)ز کرا بە موتەسەرریفی (ئەماسیە). بەلام لەبەرئەوەی حاجی تۆفیق بەگ لە دەرەوەی وڵات نیشتمـانەکەی لەیادنەکردبوو، ئەوەبوو لە ساڵی ١٩٢٤ز دەسی لە فەرمـانـەکـەی میری هەڵگـرت و گەرایەوە بۆ شاری سلەیمانی، لەم ساڵانەی دوایی‌دا ناوی خۆی نا (پیرەمێرد)و دیسانەوە پەیمانی

تازە کردەوە کە بەوپەڕی تواناوە خزمەتی گەل و نیشتمانەکەی بکا. هەر لەبەر ئەو مەبەسە دوا ژیانی خۆی تەرخان کرد بۆ خزمەتی وێژەو ڕۆژنامەگەری کوردی، وە ژیانی (٢٦) ساڵی دوایی لەگەڵ دوو گۆشەگیرەکەدا (ژیان و ژین) بردەسەر وە لەسەر ئەم ژیانە دواییەی باسێکی دووروو درێژ هەیە وا سەرەتایەکی ئەو باسەتان ئەخەینە پێش چاو:

ئەوەبوو لەمەوپێش باسمان کرد کە کاربەدەستانی میری (ڕۆژنامەی (ژیان)یان دەرکرد بۆئەوە ئێسکی خۆیان لای میللەت سووك بکەن و خۆیان لەگەلی کورد نزیك بکەنەوەو بچنە ناخی دڵی لە قینیان...

هەرچۆنێك بوو چەند نووسەرێکی تایبەتی هاوبەشی‌یان کرد بە نووسینە کانیان بە وتاری پرماناو بەکەڵك کە تیرێ بوو ئاراستەی دڵی دوژمنان ئەکرا، ئا لەم دەرفەتەدا پیرەمێرد هاتە پێشەوەو بە چەند هەڵبەست و پەخشانێکی ڕەنگینەوە هاوکاری نووسینەوەی کرد، وە لە دوای کۆچ کردنی بەڕێوەبەری ڕۆژنامەکە (حسەین نازم) ئیش وکاری هەڵسووڕاندن و بەڕێوەبردن و نوسینەوەی درا بە ئەستۆی پیرەمێردا ئەمیش لە ژمارە (٣٢١)ی‌یەوە دەستی‌کرد بە دەرچواندنی هەتا ژمارە (٤٠٦)ی ڕۆژنامەکەی لەژێر چاودێری خۆیا دەرکرد.

لەدوای هەوڵ و کۆششێکی زۆر لە ڕۆژی (١٤) ئابی ساڵی (١٩٣٤)ز پیرەمێرد توانی ئیمتیازی ڕوژنامەکە لە ژمارەی (٤٠٦)ەوە بە ناوی خۆیەوە وەرگرێ لەگەڵ ئەمەشا چاپخانەی شارەوانی بەکرێ‌گرت بۆ لەچاپ دانی ڕوژنامەکەی. لەم بوارەدا بایەخی دا بە ڕۆژنامەکەی‌و بە شێوەیەکی قەشەنگ لە (١٢) لا پەڕەدا هێنایە بەرهەم، بەوجۆرە ماوەیەك بەسەر دەرچوونی ڕۆژنامەکەدا تێپەڕی‌و چەند ژمارەیەکی بە ڕێك وپێك و پرسوودی بەکەڵکی لێ بڵاوکردەوە، کوتوپڕ کەشمەکەشێ یەخەی گرت کە ئەویش کۆتایی هاتنی ماوەی بەکرێ‌گرتنەکەی چاپخانەکە بوو، لێرەدا فیری نەی‌ویست دووبارە چاپخانەکە بەکرێ‌بداتەوە بە پیرەمێرد بۆئەوەی ڕۆژنامەکە پەکی بکەوی‌و دەرنەچێ، چونکە بەگوێرەی سازو ئاوازی ئاغای ئینگلیزیان هەڵ ناپەڕێ نابێتە زورنای دەم و کاوێژیان، بەڵام پیرەمێردی پڕ عەزم و هیمەت بە هەرچۆنی بوو هەرچی سامانێکی هەبوو فرۆشتی بەو پارەیە چاپخانەیەکی سەربەخۆی کڕی. ئینجا بە باوەڕێکی بەتینەوە ڕوژنامەی (ژیان)ی

دەرکرد بە بێدریغی کردن تا ڕۆژی (١٠)ی نەورۆزی ساڵی (١٩٣٨)ز ژمارەی ڕۆژنامەکەی گەیاندە (٥٥٣) ڕۆژنامە، ئیتر ئەوە دوا ژمارەی ڕۆژنامەی (ژیان)بوو چونکە مافی ئیمتیازی ڕۆژنامەکەیان لێ سەندەوەو دەرگایان لە ڕۆژنامەکە داخست. ئەویش سەبارەت بە بڵاوکردنەوەی هۆنراوەو سروودی نیشتمانی شۆڕشگێڕ لەسەر ڕووپەڕەکانی ڕۆژنامەکە کە لەگەڵ ڕێبازی کاربەدەستانا، نەئەگونجا...

پیرەمێرد لە ڕۆژی (٢٢)ی کانونی یەکەمی ساڵی (١٩٣٩)ز ئیمتیازی ڕۆژنامەی (ژین)ی وەرگرت، یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەکە ژمارە (٥٥٤)ی هەڵگرتبوو لەبەرئەوەی لەسەر زنجیرەی خوشکە جوانەمەرگەکەی (ژیان) ئەڕۆین، ، ئا بەو جۆرە سەرلەنوێ پیرەمێرد گەشەیدا بە ڕۆژنامەکەو گۆشەی هەمەجۆرەی سوودبەخشی تیا بڵاوکردەوە، خزمەتی کۆمەڵ و زیندوکردنەوەی کەلەپووری نەتەوایەتیمانی گرتبوە ئەستۆ.

ڕۆژنامەی ژین، لەکاتی گەرمەی خەباتە نەپساوەکەیا لەکاتی جەنگی گیتی دووەما گەلێ چەرمەسەریو دەس کورتی هاتوتە پێش، بەڵام بە گیانێکی پڕئارامەوە توانی زاڵ ببێ بەسەر هەموو ئەو کۆسپانەدا کە هاتە ڕیگای.

ئابەو جۆرە پیرەمێردی کوردپەروەرو ئازاو بلیمەت هەتا ڕۆژی (١٥)ی حوزەیرانی ساڵی (١٩٥٠)ز توانی کە (١٠١٥) ژمارە لەڕۆژنامەکە بخاتە ژێردەستی خوێندەوارانی نەتەوەکەی، وە لە ڕۆژی (١٩)ی حوزەیرانی ساڵی (١٩٥٠)ز لە تەمەنی (٨٣) ساڵیا کۆچی دوایی کرد لەسەر ڕاسپاردەکەی خۆی لەگردی (مامەیارە) نێژرا.

ئەوەشمان لە بیرنەچێت کە پیرەمێردی خواڵێخۆشبوو لە سەرەمەرگا وەسیەتی کرد کە ئەبێ چاپخانەو ڕۆژنامەکە بە پوختەیی بەخێو بکرێ.

بەڵێ... پیرەمێردی نەمر لە ماوەی (٢٦) ساڵی ڕەبەقا خۆی بە دەرکردنی ڕۆژنامەی (ژیان)و (ژین)ەوە ماندوو کرد، وە لەو ماوەیەدا هیچ فەرمانبەرییەکی میری نەگرتە دەست، ژیانی خۆی تەنیا بۆ پیشەی ڕوژنامەگەریو نووسینی وێژەیی تەرخان کرد.

هەروەکو خوێندەوارانی بەڕێز شارەزان کە پیرەمێرد بەتەنیا نووسەر نەبوە

بەڵکو دەسێکی باڵای بووە لە هەڵبەستوهونینەوەدا، خاوەنی دیوانێکی شیعری دەوڵەمەند بووە، وە لە بەرهەمە نازدارەکانی پیرەمێرد ئەمانەن:-

١ ـ لە پاشماوە دێرینەکانی پیرەمێرد (١٠٠٠٠) دەهەزار دێرە هۆنراوەکانیەتی کە بە شێوەی (پەندی پێشینان) هۆنیویەتەوە لە ڕووپەڕەکانی ڕۆژنامەی (ژین)دا لەژێر ناوی (پەندی پێشینان)دا هەموو جارێ چەند دێریکی بڵاوکردۆتەوە وە لە ساڵی (١٩٦٩)ز بە سەرپەرشتی مامۆستا (کاکەی فەللاح) چەند بەرگێکی لەچاپ دراوە.

٢ ـ هۆنراوەکانی شاعیری نەمر (مەولەوی) کە پیرەمێرد لەسەر شێوەی سۆرانی هۆنیویەتەوە وە لە دوو بەرگا لەچاپخانەی (ژین) چاپیکردوون.

٣ ـ (مەم وزین) لەسەر شێوەی چیرۆکی پەخشان چاپیکردوە.

٤ ـ (دوانزە سوارەی مەریوان) چیرۆکێکە دەربارەی ئازایی کورد.

٥ ـ (مەحمودئاغای شیوەکەڵ) چیرۆکێکی ڕوودا وە لەناو کوردەواری‌یا.

٦ ـ (گاڵتەوگەپ) بریتیە لە پەندو سەرگوزشتەی کوردی.

٧ ـ (کەمانچەژەن) چیرۆکێکی ئەڵمانی‌یە لە تورکی‌یەوە کردویەتی بە کوردی.

ئەم بەرهەمانەی باسمان کردن هەموویان چاپ کراون و بڵاوکراونەتەوە.

سەرچاوە: لە کتێبی مێژووی ڕۆژنامەگەری ساڵی ١٩٧٠ز.

(وەسیەت نامەکەی پیرەمێرد)

ئەمجارە ئەمرم، لە مردن ناترسم، ژیانێکی باش و عومرێکی درێژم رابواردوە، گەلێ شاران و وڵاتـان گەڕاوم، گەورەو پادشـاهـانم دیوە، تاڵ‌و سوێری زۆرم چەشتـوە، بە نیـوەخـوێنـدەواری لە سلێمـانی دەرچووم و خوێندنێکی بەرزم هێنایەوە، بە سەر بەرزی ئەزانم کە لە رێی باوەری خۆما حەپس و زیندانێکی زۆرم دیـوە لەم وڵاتـەدا، دوو چاوم هەبـووە یەکێ (زانستی)و یەکێ (ژین)، ئێستاکە ئیتر لەوانەیە کەڵکی خزمەتم پێوە نەمێنێ‌و ببم بە بار بەسەر خەڵکەوە، رووئەکەمە قاپی ئەبەدی، رووئەکەمە قاپی ئەبەدی بە بێ‌ئەوەی کە ماڵی کەسم خواردبێ، محتاجی کەس بووبێتم، هیچم پاشەکەوت نەکردوە، هیچیشم لەدوا بەجێ‌نەماوە، چاوم لەدوای خۆم نی‌یە، خۆم بە ئاخرخێر ئەزانم، هەرچەندە یەگانە هیـوام ئەبوو کە ببینم قەوم و میللەتەکەم پلەیەك لەمە بەرزترو خوێندەوارترو پێگەیشتوتر بن، بوو بە گرێ لەدڵما نەمدی، لەگەڵ ئەوەشدا بەختیارم چونکە بۆم دەرکـەوت کە قەوم و میللەتـەکـەم لە پێشکـەوتنـدان و هەمـوو جۆرە توانـاو قابلیەتێکیان تێدایە. ئامۆژگاریم ئەوەیە بخوێنن، کورو کچ تا خوێندەوار نەبن بێ‌سوودە، هەموو شتێك بە عیلم و فەنەوەیە، وەکو وتومە:

لای من خوێندەواری‌یە، ئا خوێندەواری‌یە
هەر میللەتێ کە فەننی نەبێ دەردی کاری‌یە
ئاخ خوزگە خوێندنیش وەکو من ئارەزوو ئەکەم
ببینم و نەبێتە گرێی قورسی کفنەکەم

ئامۆژگاریم ئەوەیە بەشوێن مادە نەکەون، دنیا زۆر بەگران مەگرن، تا ئەتوانن خزمەتی ڕاست و بێمقابلی قەوم و زمان و وڵاتەکەتان بکەن و دەستی داماوان بگرن و لە دین لامەدەن، خواو پێغەمبەری خۆتان بناسن و ڕەوشتتان پاك و خاوێن بێت.

ئامۆژگاریم ئەوەیە چاپخانەکە مەفەوتێنن، ئەم قەلەندەرخانەیە تێك مەدەن. ئەو یەك دوو کەسانەی ئەم بەینە لەم قەلەندەرخانەیەدا خۆیان داوەتە پەنای من بێنازیان مەکەن، حەقیان بەسەرمەوەیە، ڕۆژنامەکەش لەدەست مەدەن. چاپخانەکە ئیش پێبکەن چونکە، لە لایەکەوە ناکوژێتەوەو خزمەتێکی پێ ئەکرێ، لە لایـەکیتریشەوە ئەو جیهەتانەی من یارمەتیم داون بەڵکو بەهۆی ئیش کردنی چاپخـانەکەوە ئەو یارمەتییەیان لێ نەبرێت، ئامۆژگاریم ئەوەیە شیعرو نووسینەکانم کۆکراوەیە مەیفەوتێنن ئیستفادەی لێ ئەکرێت. ئامۆژگاریم ئەوەیە لە (گـردی یارە) بمنێـژن. بۆم مەگـرین، ئەگـەر زۆر بیرتـان کردم جارجـار سەرم لێبدەن. فایەق ئەم ئامۆژگاریانەم بۆ تۆیەو بۆ ئەوکەسانەیە بەتەنگمەوەن..

سەرچاوە:

پیرەمێردی نەمر ١٨٦٧ ـ ١٩٥٠ نووسینی محمد ڕسول «هاوار»

● مەلا حەمدوون زەکی

١٨٥٦ - ١٩١٨

شاعیرو بلیمەتی بەناوبانگ مەلا حەمدوون زەکی

ناوی مەلا محمدی کوڕی مەلا ئیسماعیلی کوڕی مەلا یوسفە لە بنەماڵەیەکی مەلازادە لە ساڵی ١٨٥٦ز لە سلێمانی لە گەڕەکی سەرکارێز بەکوێری هاتۆتە دنیاوە، دوو برای هەبووە یەکەمیان حاجی مەلا ئەورەحمانی دەرمان کوت کە لە سەرەداری «بیەکاژاو» پاش سوتاندنی دەرمانی تێکەڵ ئەکردو باروتی لێ دروست ئەکرد بۆ تەقـەمەنی، خەزوریٚ خەلفە فەرەجی وەستا توفیقی کەبابچی بوو، دووەمیان ناوی عەبدوڵڵا بووە کە لە شەڕی پشدەردا لە سەردەمی عوسمانی کوژراوە، خێزانەکەی ناوی «حەبیبە» خانی کچی صالح ئاغای حەمەمین ئاغای بینباشی بووە ئەمیش بەکوێری هاتوەتە دنیاوە لە گەڕەکی سابون کەران، ئەم ژنە دەنگی خۆش بووە، لە تەعزیەی ژناندا قورئانی خوێندوە، دوو کوڕی هەبووە
کەورەکـەیـان مەلاحیـدی شاعـیرە کە دەنگی خوش بووە لە تەعـزیـەو مەولودا
خوێنـدویەتی‌و حوجرەشی هەبووە، دووەمیان مەلا جەلالە کە لە کفری ژیاوەو هەر
لەوی‌و کوچی دوایی کردوە.

ئەم کوێرەبلیمەتە جگە لە قورئان کە لەبەر خوێندویەتی هیچ جۆرە قوتابخانەیەکی نەدیوە، بەڵام خوا زیرەکی‌یەکی وای دابوویە کە لە کەم کەسدا لە مرۆڤدا هەبووە، وە هەروەها بە بێ بێ‌چاو هەستێکی‌وای دابوویە کە لە هیچ چاوساغێکدا نەبووە، وە جگە لە کوردی بە فارسیش شیعری وتوە، مەلا حەمدون پیاوێکی رەشتاڵەی کونجی باڵا بەرزو رەقەڵە بووە، لە رێگاوباندا جارجار دەستیان ئەگرت وە.زۆرجاریش بەتەنها ئەسورایەوە تەنانەت بەوکوێری‌یە بە تاقی

تەنیا شارەزای هەموو کوچەو بازاری ئەستەمبوڵ بوو، هەمووساڵێك لە هاویندا لەگەڵ چەند کوێرێکی‌تردا چووە بۆ کوردستانی ئێران وەك سنەو سەقزو سەردەشت و سابلاغ و دێهاتی ئەو ناوچانە بۆ نان پەیداکردن تا پایزێکی درەنگ ئنجا هاتۆتەوە. بەبۆنەی ئەم هاتوچۆی دەرەوەو ئەو شارانە ناوبانگی شیعری‌و وریایی‌و بلیمەتی‌و بەسەرهاتی سەیری ناوی دەرکردبوو. ئەم کوێرە وریایە تابڵێی قسەخۆش و بەزەوق و دەم بەپێکەنین بووە، چوبێتە هەر کۆرێکەوە بووە بە بەزم و سەرگورشتە گێرانەوە ئەو دانیشتنەی خۆش کردوە زۆرجار یاری «شەترنج»و «دامە»یان لەگەڵ کردوە کەس نەبوە لێی بەرێتەوە. زۆری وەختی لەناو فەقێ‌و مەلاکاندا بەسەربردوە هەر جارە یاری‌یەکی وای لێ داهێناون هەموو سەرسام بوون.

جارێکیان چمکی هەردوو فەقیانەی فەقێیەك گرێ‌ئەدا لەپاشا فەقێیەکی‌تر دێنێ فەقیانەکەی ئەکا بە فەقیانەکەی ئەم فەقێیەدا وە چمکی هەردوو فەقیانەکەی ئەمیش گرێ‌ئەدا ئەمجا بەرەڵایان ئەکاو پێیان ئەڵێ بزانم بە بێ‌کردنەوەی یەك لەم دوو فەقیانەیە ئەتوانن خۆتان رزگار بکەن ئەوانیش هەرچەند ئەکەن نازانن چی‌بکەن دوایی بریار ئەدەن هەر خۆی نەبێ ناتوانن رزگاریان بێت، کوێرە دێت ئەمیان ئەکات بە کونی فەقیانەی ئەویاناو ئەوی‌تریان ئەکات بە کونی فەقیانەی ئەمیانا بەجۆرێك هەر خۆی ئەیزانێ چۆن هەردووکیان لە یەك جیابکاتەوە.

زۆرجار سەعاتیان تێك وپێك ئەداو پارچە پارچەیان ئەکرد ئنجا ئەیان دایە دەستی رێك وپێك چاکی ئەکردەوەو ئەیخستەوەکار، ئەگەر گوێی لە تەپەی پێی ئافرەت بوایە ئەیزانی ئەمەژ نە یان کچە، ئایەتی قورئانت لێ بپرسیایە ئەی‌وت

ئەم ئایەتە لە قورئانی حافظ عوثمانا کەوتۆتە فلان پەرەوە.

زیرەکی ئەم پیاوە بەوکوێری‌یە گەیشتبوە ڕادەیەك خەڵك ئەیان وت بەڵێ چاوی نی‌یە بەڵام جنۆکەی هەیە شتی پێ‌دەڵێ لە ژوورێکدا پێت بووتایە ئەم ژوورە چەند داری دارەڕای تیایە هەڵئەسایە سەرپێو هەردووباڵی لەم سەری ژورەکەوە بۆ ئەوسەری چەند جار ڕێك درێژ ئەکرد و ئەیوت ئەوەندە داری تیایە ئەگەر بتژماردایە کەم و زیادی نەبوو، فیشەکیان ئەدایە دەستی هەندێ دەستی لێ‌ئەخست وە دوایی لەناو سی چل فیشەك دا تێکەڵیان ئەکرد نوختەیان بە قەڵەم لێ‌ئەدا ئینجا ئەیان دایەوە دەستی یەکە یەکە دەستی لێ‌ئەخستن و لەناو هەموياندا فیشەکەکەی ئەدۆزیەوە، یان کتێبێکیان دابێتە دەست ڕووەکەی دۆزیوەتەوە واتە ڕووی کتێبەکەی کردۆتە خۆی وەك یەکێك بیەوێت بیخوێنێتەوە، یاخود سێ چوارکەسی نەناسیاو قسەیان لەگەڵ کردوە ئەم بلیمەتە وتویەتی ئەوەیان درێژەو باڵابەرزە ئەوەیان کورتەباڵایە یان ئەوەیان پیرەو ئەوەیان گەنجە یان سەیر ئەوە بووە کە جوان و ناشرینی بەدەنگیانا جیاکردۆتەوە لەمانە سەیرتر ئەوەیە ئەم کوێرە وشیارە لە کۆڕی دانیشتندا لێیان پرسیوە مامۆستا ئێمە لێرەدا چەند کەسین کەمێك گوێی گرتووە پاشان وتوویەتی ئەوەندە کەسن کە تەماشایان کردوە دەق ئەوەندە کەس دەرچووە.

بۆئەوەی زیاتر لە ژیانی ئەم بلیمەتە بزانن ئەوا چەند بەسەرهاتێکی خۆشتان بۆ باس ئەکەین لەگەڵ نموونەیەك لە شیعرەکانی:ـ

١ ـ مەلا حەمدوون و مەحمود پاشای جاف:

ـ ڕۆژێ مەحمـوود پاشـای جاف ئەڵێ حەمدوون بیستومە ئەڵێن لەناو تۆپێ جگەرەدا جگەرەیەك ئەدۆزیتەوە ئەویش ئەڵێت پاشـا وایە، ئەڵێت ئەگەر وەها بێ خەڵاتت ئەکەم، پاشا ئەڵێت و تۆپە جگەرەکەی بۆدێنن وە جگەرەیەك ئەداتە دەست حەمدون وە دەستی لێ‌ئەخات و ئەیداتەوە دەست پاشا، ئنجا پاشا ئاغزەکەی دەردێنیو ئاغزەیەکی‌تری تێ‌ئەخات وە بە قەڵەم نوختـەیەکی لێ‌ئەدات و تێکەڵی تۆپە جگەرەکەی ئەکات و ئەیدەنە

دەست حەمـدوون ئەویش یەکە یەکە جگەرەکان ئەگرێت بەدەستیەوە وە باش دەستی لێئـەخـات کە ئەگـاتە سەر ئەو جگەرەیە ڕائەوستێت و هەر ئەم سەرو ئەوسەری ئەکات و دای ئەنێ مەحمود پاشا ئەڵێت ها کوێرە بۆ دایئانێیت، ئەڵێ پاشا بەخوا ئەم جگەرەیە خۆیەتی بەڵام سەرم لە ئاغزەکەی سورماوە لەو ناچێت ئەبێت گۆڕیبێتت، ئنجـا مەحمـوود پاشـا ئەڵێت کوێرە بە کەلامی خوا، خوا زانیویەتی چاوت گەرەك نی یە بۆیە پێی نەداویت.

٢ ـ حەمدون و سەعاتەکەی:

________________: ـ حەمـدون لە ئێرانـەوە دێـتـەوە لای سەقـزەوە سەعاتەکەی لەبەری ئەپەڕێت و سەعات ژمێرەکەی و دەقیقەژمێرەکەی ئەشکێت، هەر لەوێدا حەمدون دائەنیشێت و شقارتەکەی دەرئەهێنێت لە تەختەی قەپاغی شقارتەکە سەعات ژمێرو دەقیقەژمێری لێ دروست ئەکات و ئیشی پێ ئەکات هەتا ئەگاتەوە سلێمانی.

٣ ـ حەمدون و عەلی ئاغای گەورە:

________________: ـ حەمدون لە خانوویەکدا ئەبێت لەژوور ماڵی عەلی ئاغای گەورەوە، لە گەڕەکی سەرکارێز، وا ڕێك ئەکەوێت ئەو ئاوەی دێت بۆ ماڵی عەلی ئاغـا لە کارێـزەوە بە گونـج بەوخـانـووەدا دێـت کە حەمـدونی تیـایـە، حەمدون دێت بۆلای عەلی ئاغاو ئەڵێت ئاغا من کوێرم وە خێزانەکەشم هەر کوێرە کە ئەچێت بۆ کارێز بۆ ئاو زۆر زەحمەت ئەبینێت خێرت ئەگاتێ ڕازی ببە ئەو ئاوە بەقەدەر مەرکانەیەك هەڵبدەینەوە بۆ بەکارهێنانی وە پەیمانت ئەدەمێ کە پیسی ناکەین وە زۆر چاك ئاگاداری ئەکەین، لەمە عەلی ئاغا تورەئەبێت و ئەڵێ کوێرە من ئاو لە ماڵما سەرچاوەیە تۆ هەڵت دایەوە ئەو پاکیەی نامێنێت و خەڵك پێی فێر ئەبێت بەخوا پەنجەی لێ بدەیت پەنجەت ئەبڕم.

حەمدون بەزویری دێتە دەرەوە ئەڵێت باشە دەستی لێنادەم.

دوای ماوەیەك بە عەلی ئاغا ئەڵێن، ماوەیەکە نابینین مەلاژن بێت بۆ کارێز بۆ ئاو، ئەبێ ئاوەکەی هەڵدابێتەوە ئاغا بە مەلا ئەڵێ و مەلاش ئەڵێ نەبوە، ئاغا لێی

ڕۆشن ئەبێت کەوا حەمــدون ئاوەکەی هەڵداوەتەوە وا بە باش ئەزانێت خۆی ئازاری حەمدون نەدات وە بە حکومەت تەمێ ی بکات.
خەبەر ئەدات بە قوڵاغاسی ئەوڕۆژەی زەمانی تورك بە چەند زەفتیوّە دێت بۆ ماڵی حەمدون و موختار لەگەڵیاندا ئەکەونە گەڕان لە ماڵی حەمدون حەوش و هەیوان و ژوور هیچیــان بۆ نادۆزرێتــەوە حەمــدون و مەلاژنیش هەر ئەبــۆڵێنن و دۆعا ئەکەن و ئەڵێن ئەمە حەقی دراوسێیەتی‌یە؟ قوڵاغاسیو زفتێ بێنێتە سەر کوێری بێدەسەڵاتی وەکو ئێمە قوڵاغاسی لە عەلی‌ئاغا گرژ ئەبێت و ئەڵێ‌ئاغا عەیبە گەر بە کوێــرێکی وەهــا ئەکــەیت کوا ئاو، ئاغــا ئەڵێت قوربــان باوەڕ بکــە ئاوی هەڵداوەتەوە ئێمە نای‌دۆزینەوە تۆ ئەمە ناناسیت، ئەڵێ ئاغا ئاو چۆن ون ئەبێت ئاخــر کوا؟ ئاغا لە دیوارێکدا دۆڵابێ ئەبینێ ئەڵێ حەمدون ئەبێ ئەو دۆڵابە بکەیتەوە حەمدون ئەڵێ ئاغا تۆزێ غیرەتت بێ ئەمە جل وبەرگی مەلاژنی تیایە عەیبە، ئەبێ بەقرەیان مەلا دولابەکە ئەکاتەوەو ئەڵێ ئەو قورئانەی سنگم کرد بەگژتا بۆ بێ‌غیرەتیت، دۆڵاب ئەکاتەوە بەڵێ جل وبەرگی مەلاژنی تیایە، قوڵاغاسی تەواو لە عەلی ئاغا تورە ئەبێت دێتە دەرەوەو ئەڵێت بڕۆ ئیتر ناوی ئەم کوێرە بێنیت خراپت پێ‌ئەکەم دیارە تۆ شتێکت هەیە لەگەڵ ئەم کوێرە ئیش لە ئاوا نی‌یە، ئاغا بە هەناسەی ساردەوە ئەڕواتەدەرێ. تومەس دۆڵاب سەیارەو ئاوەکەی وا لەژێردا ئیشی پێ‌ئەکەن و دۆڵاب قایم ئەکەنەوە. حەمدون ئەڵێ مەلاژن ئیمرۆ قنچکە بامێو تڵپە ترشەکەی برێژە ئاوەکەوە با بچێ بۆ ماڵی ئاغا، ئاغا سەیر ئەکات وا قنچکە بامێو تڵپەترشی بە ئاوەکەدا بۆ دێتە خوارێ، بەڵام چی‌بکات ئاوی نەدۆزیەوەو قوڵاغاسی هەڕەشەی لێ کردوە ناوی حەمدون بێنێ.
سبــەینــێ مەلاژنی نارد ڕەنگی سوورو سەوزو شین و زەردی بۆ کڕی لە سلێمــانی. ڕەنگــە سوورەکــەی دا بەدەم ئاوەوە بۆ ئاغا، ئاغا سەیری‌کرد وا سوراوی بۆ دێتە خوارەوە سەرێکی ڕاوەشاندو وتی بەخوا سەرچاوەی چاکم هەیە تۆزێکی‌تر بوو بە سەوزەئاو، نەختێکی‌تر بوو بە شین، ئاو نزیك عەسر بوو بە زەرداو بە ڕاکردن ڕۆیشت بۆ ماڵی حەمدون قاپی داخرابو دای لە قاپی حەمدون وتی کێیە عەلی‌ئاغا وتی منم مەلا وتی چی‌یە ئاغا دیسان چی‌یە بۆچ وازم لێ ناهێنی لەباتی یاریدەو خزمەتم شەڕم پێ ئەفرۆشی، گەورەی گەرەك وەها ئەبێت،

بابە ئەم خانووە چۆڵ ئەکەم وئەڕۆم بۆ گەڕەکێکی‌تر، عەلی‌ئاغا ئەڵێ مەلا مەیکە بە هەرا بەخوا ڕازیم، ڕازیم هەر ڕەنگی تێ‌مەکە، بەڵام پێم بڵێ چۆنت دزیوە شەرت بێ هیچ دەنگ ناکەم و تۆش پیسی مەکە، ئەڵێ وەرە ژوورەوە، دۆڵابەکەی پیشان ئەدات سەیرئەکات مەرکانەیەك وا لەژێریا لەلایەکەوە ئاوەکەی‌تێ ئەچێ‌و لەلایەکەوە ئەچێتەوە بۆ گونجەکە.

٤ ـ کەرەتێك مەلا حەمدون کەڵەشێرێکی چاکی ئەبێت زۆری خۆش ئەوێت، ڕۆژێك لێی ئەدزن، بە دزینی ئەم کەڵەشێرە زۆر دڵ تەنگ ئەبێت هەر لە بیری ناچێتەوە، پاش ساڵێك بە گەڕەکێکی‌تردا تێ‌ئەپەڕێ گوێی لە دەنگی کەڵەشێرێك ئەبێت بە دەنگی خوێندنیدا دەی‌ناسێتەوە کەڵەشێرەکەی خۆیەتی ئەچێتە سەریان بە ناونیشان لێ‌یان ئەسێنێتەوە.

٥ ـ مەلا حامیدی کوڕی مەلا حەمدون گێڕایەوە جارێکیان مەلا حەمدون لە ماڵی حاجی مەلا ئەورەحمانی دەرمان کوتی برای لە حەوشەکەیان دائەنیشێ لەوکاتەدا ماڵی حاجی مەلا ئەورەحمان کەسی لێ نابێت جگە لە ڕەحمەخان کە خێزانی حاجی مەلا ئەورەحمانە پاشان ئەویش دەڕوا بۆ ماڵە دراوسێ‌یەکیان ماڵ چۆڵ ئەکەن لە حەوشەکەدا حاجی مەلا ئەورەحمان بەرانێکی نایاب و وریایان دەبێت ناوی «مەرجان» دەبێت، مەرجان هەمووکات بەرەڵا ئەکرا بۆ دەشت و لەوەڕ بێ‌ئەوەی کەسی لەگەڵ بێ خۆی لەپاش لەوەڕ هاتۆتەوە بۆ ماڵەوە کە مەرجان مەلا حەمدون ئەبینێ ئەچێتە پێشەوە لێی دەست ئەکات بە جوونی فەقیانەکانی مەلا حەمدون، تا وای‌لێ‌دێت مەلا حەمدون هەردوو دەستی قورس ئەبی‌و بێ‌تاقەت ئەبێ لەپڕ مەلا حەمدون بە هەموو هێزی خۆی هەردوو دەستی ڕائەپسکێنی بۆئەوەی لەدەست مەرجان ڕزگاری بێت لەوکاتەدا مەرجان دوور ئەکەوێتەوە بۆ ئەوەی گوڕ ببەستێتەوەو بە هەموو هێزی شۆقێك لە مەلا حەمدون بدات ـ مەلا حەمدون وتویەتی کە مەرجان دوورکەوتەوە زانیم ئەیەوێ گوڕ بخواتەوەو بە هەموو هێزی شۆقم لێ‌بدا.. ئا لەوکاتەدا ئەم بلیمەتە توانیویەتی لەو ماوە کەمەدا کە مەرجان خەریکی گوڕبەستنەوە بوو ئەو دارتووە گەورەیەی لە حەوشەکەیاندا

بوو دۆزیویێتەوەو بە یەك هەناسە سەرکەوتوّتە سەرەوە تا لە شاخەکانی مەرجان ڕزگـاری بێت، گەر چاوسـاغ بکـەوێتـە حاڵەتی واوە کونەمشکی لیٚ ئەبێ بە قەیسەری، کاتێك کە ڕەحمەخانی خێزانی حاجی مەلا ئەورەحمان دەگەڕێتەوە تەماشا ئەکات مەلا حەمدون دیار نی‌یە.. ئەم لا ئەکا ئەولا ئەکا بێ‌سوود دەبێت - پاشان مەلا حەمدون لەسەر دار توەکەوە هاوار دەکات بڕوانە ڕەحمە وام لێرە دڵت هیچ نەکات - - پاشان دێتە خوارەوە.

٦ - مەلا حامیـد گێڕایـەوە وتی کەرەتێك مەلا حەمدون میوانی شێخ طیبی تاڵەبـانی ئەبێ ... هەموو شەو کە لە حوجرە نانی بۆ دائەنێن تا لە مزگەوت دەگـەڕێتەوە تەماشا ئەکات نانەکەی کە شێخ طیب بۆی داناوە لە تەکیەکەی نەمـاوەو خوراوە شەویٚ دووشەو سیٚ‌شەو ئەمە دووبارە ئەبێتەوە، پاشان بۆی دەرئەکەویٚ کە پشیلەیەك بە نانەکەی فێر بووە، مەلا حەمدون زۆر داخ لە دڵ دەبیٚ‌و هەر شەو بیٚ‌شێـو سەرئـەنێتەوە هیچ دەنگ ناکات ئەم کوێرە بلیمەتە ئەهێنیٚ چوار پۆتین لە گوێز هەڵدەکۆڵیٚ بە قەڵەم بڕ ئامادەی دەکات و کەمیٚ قیر پەیدا دەکات، شەویٚ لە شەوان پیرە پشیلە دەگریٚ‌و بە قیر قاچەکانی پشیلە لە گوێز دەگریٚ‌و پاشان بەرەڵای دەکات و دەڵیٚ دەبڕۆ بۆ ناودیٚ، دەیکاتە خۆراکی سەگ و لەکۆڵ خۆی دەکاتەوە..

٧ - مەلا حامید گێڕایەوە وتی سەفەرێك مەلا حەمدون ئەچیٚ بۆ لای عبدوڵڵا بەگ «ئەدەب» لە دیٚی «ئەرمەنی بلاغی» کە دیٚی «ئەدەب» بووە، ئەچێتە دیوەخان، لە دیوەخان نابێت، جوابی بۆ ئەنێرن کەوا مەلا حەمدون هاتووە بۆ خزمەتت لە سلێمانیەوە، حەزدەکات بێتە خزمەتت، ئەویش نایەت بۆ دیوەخان و ئەڵیٚ جاریٚ کاتی ئیسراحەتە دوایی ئەیبینم، خیرا مەلا حەمدون ئەم شیعرەی بۆ دێت .. کە دەڵیٚ:

که تۆ میصباحی دیوانی وڵاتی
قەراری سەبرو ئارام و ثەباتی
شل و توند ناوقەدم گرتی لەکوندا
کەچی کلکت پسا بۆم دەرنەهاتی

ئنجا مەلا حەمدون دیوەخان بەجێدەهێڵێت و دەڕات، پاشان کە میصباح الدیوان «ئەدەب» دەزانێ مەلاحەمدون ڕۆیشتووە پەشیمان دەبێتەوە، بەڵام مەلا حەمدون ناگەڕێتەوە هەرچەند پیاوەکانی بەسواری دەچن بەشوێنیدا دەڵێ هەموو ئێرانم لەسەر تاپۆ بکەن ناگەڕێمەوە.

٨ ـ جارێك مەلا حەمدون لە لادێ بزنێکی دەست ئەکەوێ، ئەو ماڵەی تیایدا ئەبێ حەوشی نابێ، شەوێ خۆیو خاوەن ماڵەکە لەسەر بان ئەنوون بزنەکە لە خوارەوە ئەبەستێتەوە بە گوریسێکەوە، سەری گوریسەکە لە سەربان ئەبەستێ بە دەستی خۆیەوە نیوەشەو گورگێك دێتە سەر بزنەکە، کوێرە خەبەری ئەبێتەوە بە جوڵانەوەی گوریسەکە، عاستی گورگەکە ئەدۆزێتەوە لەتەنیشت خۆیەوە دەست ئەداتە تفەنگ، تفەنگێ ئەنێت بە گورگەکەوە ئەیکوژێ ئنجا خاوەن ماڵ خەبەریان ئەبێتەوە.

٩ ـ لە سلێمانی «عەجەم ئۆغلێ» ناوێك لەگەڵ شەش هاوڕێیتری کوژران، ئێرانی بوون، لە دوکانێکدا نزیك ئەصحابەسپی، ئەم خوێنەیان هێنا بەسەر مەلا مەحمودو مەلا ڕەشیدی کوڕانی حاجی مەلا ئەوڕەحمانی دەرمان کوت دا، کە برازای مەلا حەمدون بوون، هەردووکیان ڕائەکەن ئەچن بۆ دێی «دووڕووە» لە ئێران، لەپاش چەند ساڵێك مەلا ڕەشیدیان ئەیەوێت بەدزییەوە سەرێکی سلێمانی بداتەوەبۆ بینینی دایکیو باوکیو کەسوکاری لە ڕێگا لە نیوەشەوێکا خۆی ئەکا بە دێی «وکان»دا ئەچێتە ماڵی عبدالقادری مەهدی کە موختاری ئەو دێیەیە و ناسیاوی خۆیانن وە بێچرپە دەست ئەنێت بە دەرگای دیوەخانەکەوە، کە ئەچێتە ژوورەوە تەماشا ئەکات دوو کەس لەژێر لێفەدا نوستون لە چونە ژورەوەکەی ئەم کوێرە وشیارە خەبەری ئەبێتەوەو سەری لێفەکەی لائەدا ئەڵێ ڕەشید ئەوە کەی هاتیت؟! ئەمیش لەبەرئەوەی کە بە قاچاغی هاتووە قسە ناکات، ئەمجا تێیئەخوڕێ ئەڵێ ڕەشید ئەوە بۆ قسە ناکەیت؟ ئەمیش ئەڵێت بەخوا مامە ئێستا گەیشتومەجێ، مەلا ڕەشید هەتا مرد هەر ئەی وت ئێستاش نازانم ئەو چۆنی ناسیمەوە، بەو نیوەشەوەو بەدەم خەوەوە، چۆنی زانی لە ئێرانەوە گەیشتومەتە ئەوێ.

١٠ - جارێکیان مەلا حەمدون لە ژووری خۆی دائەنیشێ لەگەڵ خێزانەکەیدا لەپڕ گوێی لە تەپەی پێی زەلامێك ئەبێت لە سەربانەوە تێئەپەڕێت لەپاش نیوسـەعـات دووبـارە گوێی لە تەپەی پێی زەلامیك ئەبێت لە سەربا نەوە ئەگەڕێتەوە، ئەم کوێرە بە ژنەکەی ئەڵێ: ئەم هاتوچۆیە یەك زەلامە کە ڕۆیشت کچ بوو، کە گەڕایەوە لەوسەرەوە بووە بە ژن. خێزانەکەی ئەڵێ باوانت شێوێ چۆن ئەبێت شتیوا، کە ئەچنە بنج و بناوانیەوە دەرئەکەوێ کە قسەکەی ڕاست بووە و کێ بوەو کێ نەبووە.

● ● ●

ئەم شاعـیرە بلیمـەتە (مەلا حەمدون زەکی) لە زستانی ساڵی ١٩١٨ز لە هەڵەبجـە کۆچی دوایی کردوەو لە گۆڕستـانی (پـیرمحەمە) بە خاك سپێراوە، بێئـەوەی یەکێ لە کێلی گۆڕەکەی بنوسێ.... ئەمە گۆڕی بلیمەت و هەڵکەوتوو شاعیری گەورەی کورد (مەلا حەمدون زەکی)یە.

نمونەیەك لە شیعری مەلا حەمدون کە بەسەر (سەفەربەلگ)دا هەڵیداوە:

ئەم ڕۆژە چ ڕۆژێکە کە عالەم شڵەژاوە؟
هەرکەس بە جەخارێ جگەری قیمە کراوە؟
دنیا پڕی ئاشووبە خەلایق بە عموومی
ئاسایشی لێ مەنعە ئەڵێی هێرشی ئاوە!..
کامەی کە ئەڵێی خۆشیەتی دوورە لە میحنەت
ڕیشەی دڵی ئالاوە بە سەد دەردو بەڵاوە!
گیرۆدەیە ئەم عالەمە هەرکەس بە سیاقێ
کەوتوونەتە زنجیرەیی ئەنواعی بەڵاوە!
وەك تەرزە ئەبارێ بە هەموودەم ئەسەف و غەم
هەوری غەزەب و قەهری خوا توندو بەتاوە!
نیك و بەدی ئەم زومرەیی ئیسلامە بەجارێ
کەوتوونە کەشاکەش بە قوماندەی ئومەراوە.

ئەم زاڵمی سەففاکی «سەفەربەلگە» ئەمڕۆ
فەرمانی بە خوێن ڕشتنی ئەم عالەمە داوە
ژاندرمە ئەسورێتەوە وەك واشەیی برسی
بۆ لاشەیی میللەت بە فروفێڵ غەزاوە!..
فەوتاوە لەبەر سوغرە کەرو ئێسترو یابوو
حوشتر سەقەت و شەل بووە، گا پشتی شکاوە!
کەر شەوقی زەرینی نییە حەتتا لە بەهارا
ترسی هەیە نەك بیخەنە ژێر باری قەزاوە
هەر شەش جیهەتی گرتووە ئاشووب و موسیبەت
مێشوولە مەجالی نییە دەرچێ لە حەواوە!
تەییارە بە ئەسبابی شەڕو فیتنەوە دایم
جەولانی ئەڵێی هەورە بەسەر مەرکەبی باوە!
باڵۆنی «هەڵۆ» شێوەی لەگەڵ دێتە تەحەڕڕوك
عالەم لەنەزەریا بە مەسەل پۆری خوراوە!
ئەم جووتە بەلازادەیی باڵندەیە ئەمڕۆ
سەییارەیی فەوقن بە ئەلکتریکی چراوە
عالەم لە شریخەو شەرەری بم بمی بۆمبا
حەیران و سەراسیمەوو عەقڵی خەرەفاوە
بەرقی غەزەبی دانەوو نارنجەك و تۆربید
ئاگر ئەپژێنێ لە زەمین و لە سەماوە!
شەو ڕۆژە لەبەر بەرقی قلیچ و ڕم و سوتنی
لەمعەی قەسەتۆرەش بەمەسەل بەرقی هەتاوە!
دەشت و جەبەل و بەحرو جزیرەو هەموو دنیا
شەق شەق بووە مەجمووعی بەدەم تۆپی قەزاوە!
وشك و تەری ئەم سەتحی کورەی ئەرزە بەجارێ
گوڵگون بووە، ڕەنگینە بە خوێنی شوهەداوە!
تا حوکمی تەماشایی تەسەوور لە هەموولا
هەر لاشەیی جنراوو سەرو دەستی شکاوە!

رووسی غەم و ئینگلیزی خەفەت هەردوو بەجارێ
هاتوونەتە سەر مؤمینیعوشرەت بە سوپاوە
هەر لەحزەیێ سەد لەك، چ لە مؤمن، چ لە موشریك
واسڵ بە دوو جێمن، بە عەتاوو بە خەتاوە!
واپۆڕی سەفینەو بەلەم و کەشتیو ئوستوڵ
ئامادەیێ حەربن، لە هەموو لا تەنراوە
گیراوە بە هێزی چەك و تەییارەوو ساروخ
مەعموورەوو وێرانە هەچی ناوی براوە
لەوڕۆژەوە دنیا هەیە تا ئەم دەمە بێشك
مەغلووبەیی بەم غایەتە نەبووەو نەکراوە!
بۆ گرتن و بۆ کوشتنی ئەم عالەمە یەك سەر
ئەم عەرسەیی ئافاقە ئەڵێی حەلقەیی داوە!
ئەم دینە لەپێشا وەکو سەرچاوەیی زەمزەم
بێغەش بوو، ئەمێستاکە ئەڵێی عەینی قوڕاوە!
بنچینەیی دەرکەوتووە بنیادی شەریعەت
یەك سەر هەرەسی بردووە ئاساری نەماوە
پڕگەردی غەمە ناوی سەعاتی دڵی عالەم
ڕەققاس و چەرِوزەنبەلەك و چەرخی شکاوە!
یارەببی لەبەر حورمەت و اکرامی «محمد»
ڕەحمێ بکە بەم باقییی ئیسلامە کە ماوە
کەم زۆرە ئەگەر نەسرەتی حەق ڕاهنما بێ
بێنەسرەتی حەق لەشکری «دارا» سەرە واوە!
«حەمدی» دڵی یەخسیری فەرەنگی غەمە ئەمرۆ
بەربوونی بە بەربوونی گەرووی «بەسرە» وو «فاو»ە!

سەرچاوە:

---

١ ـ ئەدەبی کوردیو لێکۆڵینەوە. علاءالدین سجادی، ١٩٦٨.

٢ ـ شانۆی ناوماڵ، نوسینی مەلا مستەفای حاجی مەلا ڕەسوڵ (صفوەت)، ١٩٧١.

٣ ـ گۆڤاری ڕۆژی نوێ، شێخ محمدی خاڵ.

٤ ـ کەمال فەرەج توفیق، کە ژیان و بەسەرهاتی لە مەلا حامیدی کوڕی مەلا حەمدون وەرگرتووەو نوسیویەتەوە، کە ئامۆزای دایکی‌یەتی.

* * *

تێبینی: [1] خۆزگە شیعرەکانی ئەم شاعیرە بلیمەتەمان ئەدۆزرایەوە کە ئەزانین لای هەندێ کەس هەیەو لەکاتی خۆیدا چەند کەسێك شیعرەکانی لە مەلاحامیدی کوڕی یان وەرگرتووە. بەڵام بەداخەوە تا ئێستا هیچیان نەگەیاند بە ئامانج. ئەمەش نمونەیەك لەشیعرە ون بووەکانی بە شانازیەوە ئەڵێت:

هەرچەندە کە چاوم نیەتەعریفی قەمەرکەم
ئەمما بە زەکا مومکینە سەمعم بەبەصەرکەم
ئیسپاتە چ موحتاجە کە ئیظهاری هونەرکەم
هەردەم غەزەلی تازەیی طاهیر کە لەبەرکەم

٢ ـ دەستەی عەجەم ئۆغلی ساڵی ١٩١٣ لە سلێمانی کوژ راون.
[نووسەر]

کەریمی عەلەکە

- ١٨٤٥ز - ١٩٤٨ز

● خواجە کەریمی ئەلەکە
١٨٤٥ - ١٩٤٨

ناوی رەوشتی چاك ئەمێنێو نامرێ ئەگەرچی ئەوکەسە لە ژیانیشا نەمابێ، بەڵام کاتێ کە ناوی هاتە پێشەوە لای خەڵکی بەرێزەوە ناوی ئەبرێ، تەنانەت چاکەو کرداری باشی لە دەروونی خەڵکیا جێگیر ئەبێو ناکوژێتەوەو لە شوێنێکی واشا جێیئەکاتەوە کە هەزاران بەسەرهات رووبدا ئەو هەڵنەکەنرێو لەجێی خۆشیا بەسەرهات و چاکەو پیاوەتی لێ بگێررێتەوە.

لەم دوایی‌یەدا کە شارەوانی ناوی شەقامەکانی ناوشاری سلەیمانی نا شەقامێك ناونرا بە ناوی (کەریمی عەلەکە)وە، ناوبراویش لە بنەماڵەیەکی کۆنی ئەم شارەیەو پشتاوپشت لەگەڵمان هاتونەخوارێو لە خۆشیو ناخۆشیا بەشدار بوون و خۆیان جیانەکردۆتەوە.

عەبدول کەریم کوڕی ئەلیاسە . جا لەبەرئەوەی خەڵکی خۆشیان ویستوە (ئەلیاسە)کەیان گۆڕیوە بۆ (عەلەکە)، وە عەلەکە بوە بە ناونیشانی خێزانیان.

کەریمی عەلەکە لەسەر ئاینی باووباپیرانی خۆی (مەسیحی) بوو، وە تابڵێی پیاوێکی راست و پاك و لەخواترس بوەو کرداری جوانی خۆی پێشی خستوە لە ژیانا. سەرەتای ژیانی بە بازرگانی‌یەوە خەریك بووە تا لەئەنجاما بەجۆرێ نیشەکەی پەرەی سەندووە کە هەموو ناوچەی کوردستانی عیراق و ئێرانی گرتۆتەوە. وە شوێنی کەسابەتی لە خانەسووتاو لەگەڵ هاوشانەکانی ئەوسای خۆیا بووە.

له دەوری حوکمی شێخ مەحمودی نەمرا لە ڕۆژی (١٠)ی تشرینی یەکەمی ساڵی (١٩٢٢)ز بەشـــداری کردوەو فەرمـانی (وەزیـری دارایی مالیـە)ی پێ سپـێرراوە. خوالیخـۆشبـوو یەکێك بووە لە پیاوماقوڵانی دیوەخانی بابانەکان و شیخانی ئەو سەردەمە، وە پیاوێکی زۆر عاقڵ و زیرەك و دووربیین بوە، لەبەرئەوە هەر کە هەستی کردوە بە ڕوودانی شەری جیهانی یەکەم، دەغڵ ودانێکی زۆری عەمـار کردوەو، لە ڕۆژی ڕەشـا بە پارەیەکی کەم فرۆشتویەتی بەوەی توانای کریینی هەیە بۆئەوەی لە شارەکەدا، دەغڵ و دان زۆر بێ ئەمە جگە لەوەی کە هەموو ئێوارەیە چێشتی لێناوە بە مەنجەڵی زنجیرە داری گەورەو بەسەر هەژارانا دابەش کراوە، چاکەو پیاوەتی ئەم زاتە بەوەشەوە نەوەستا، ئاوی کارێزی (حاجی عەبـاس)کـە بە مڵکـایەتی هی خۆی بوو بەخشی بەو مزگەوتانەی کە ئەکەوتە سەری، وەکو مزگەوتی (حاجی شێخ ئەمین)و مزگەوتی تەکێ ڕووتەو مزگەوتی (هەمزاغا)و مزگەوتی (شێخ محەمەدی بەرزنجی).

لەکاتێکا کە ئینگلیزەکان تالانی ماڵی شیخانیان کرد بەتایبەتی ناوبراو دەستی یارمـــەتی بۆ درێـــژکـردن و چییـان ویست دریخی نەکـردو بە قەرزو قۆڵە دەستیگرتن، تاکوو کەوتنە سەرخۆیان و قەرزەکەیان دایەوە.

لە بۆردومانی شاری سلەیمانیا تاکە ماڵێ کە شاری چۆڵ نەکرد لە گەرەکی گۆیژە ماڵی حاجی برایماغاو ماڵی کەریمی عەلەکە بوو، لەپاشا کە فەرمان داری شار لێیان پرسی هۆی نەرۆیشتن و چۆڵ نەکردنتان چیبوو؟ لە وەڵاما ئەڵێ: من نەوەی ئەم خاکەم چۆنی بەجیبهێڵم!!! وە پاشەڕۆژی من ئەبێ هەر لەگەڵ ئەم خاکەدا بێ.

ناوبراو جگە لەوەی کە زبانی (کلدانی) زبانی دیینی بوو کوردیو فارسیو عەرەبی زۆر باش زانیوە. کۆتایی ژیانیشی لە بەغا بردۆتە سەر تا ساڵی (١٩٤٨)ز وە لەم ساڵەدا گیـانی پاکی بە یەزدان سپـاردووەو هەرلەوێش لە گۆرستانی (کاسولیك) نێژراوە... دوای تەمەنێکی پڕ لە چاکەو خێرخواییو نیشتمان پەروەری.

سەرچاوە: بڵاوکراوەی سلەیمانی

له بڵاوکراوەکانی - شارەوانی سلەیمانی
ژمارە (٩) ساڵی (١٩٦٨)ز لاپەڕە (٥١)
نووسیینی - غەرییب زێوەر.

* * *

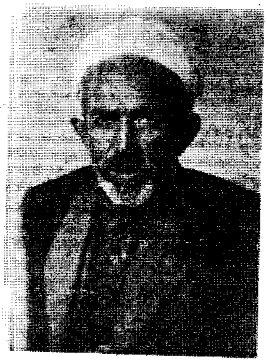

(سەرگوزەشتەی زانایەکی نەمر)
حاجی مەلاعەلی مەڵکەنی

● حاجی مەلا عەلی مەڵکەندی
١٨٥٨ - ١٩٤٨
بە پێنووسی مامۆستا نەجمەدین مەلا

رۆژنامەی (ژین)
ژمارە (١٦٢٩)
دووشەممە ١٩٦١/٧/٣١ز
خویندەوارانی بەرێز

پیویستە لەسەرمان کردەوەی چاکەی ئەو پیاوە چاکانە لەیادنەکەین کە دەربارەی مرۆڤ چاکەیان کردوەو رێی راستی‌یان پیشانی مرۆڤ داوە چونکە رێزی رۆییوان بگیرێ ئایندە بەچاکەو بەرێز یەتە کایەوە، ئەوا ئەم وێنەیەی خوالێخۆشبوو (مامۆستا حاجی مەلا عەلی مەڵکەنی)م پێشکەش کردن لەگەڵ سەرگوزەشتەی ژیانی تا ببێ بە نمونەیە هەمووکەس لە ژیانیا بۆ ئایین و جیهان تێکۆشێ وە لە کارو کردەوەی چاکە دریغ نەکا.

حاجی مەلاعەلی مەڵکەنی: کوری (حاجی عەبدوڵلا)ی (محەمەد ئەمیناغا)یە کە بە سێ پشت ئەچنەوە سەر (سوبحاناغا)ی خاوەنی (سەراوی سوبحاناغا).ساڵی (١٨٥٨)ز لە سلەیمانی لە گەرەکی مەڵکەنی هاتۆتە دنیاوە. خوێندنی لە حوجرەو لە مزگەوتەکانی سلەیمانی لای مامۆستایانی دینی بووە بۆ خویندن تا شاری (سنە)ش چووە.

دوای کۆچی دوایی باوکی خێزانێکی زۆری بەسەرا کەوتوە بەڵام بە بەرهەمی زەوی‌وزارو چەند دووکانێك کە لە باوکی‌یەوە بۆی بەجێ‌ماوە بەخێوی کردوون، وە خۆیشی بە کشت وکاڵ و بازرگانی‌یەوە خەریك بووە. وە لە مزگەوتی مەڵکەنیا بە بێ مووچەو بەخۆڕایی دەرسی وتوەو پێش نوێژی کردوە.

حاجی مەلاعەلی مەڵکەنی: پیاوێکی ڕەوشت و خوو بەرزو دڵ و دەروون خۆش و باش و هێمن بوو لە ئەنجوومەنا قسەی نەستەق و شیرین بوو، مەلایەکی عەسری‌و بەخشندە بوو هەمیشە حەزی بە چاکەو سەربڵندی نەتەوەکەی ئەکرد، خاوەنی سەرگوزەشتەی جوان جوان بوو، لە سەردەمی عوسمانیا (ئیمامی تابوور) بوو، ماوەیەکیش قازی (ئاغجەلەر) بوو، کە دەور گوڕاو بوو بە دەوری ئینگلیز وازی لە مووچە خۆری هێنا چونکە مووچەی ئینگلیزی لەلا حەرام بوو، لەبەرئەمە لە دووکانێ لە دووکانەکانی خۆی لە بەردەرکی سەرا بە مۆرهەڵکەندن و سکاڵانووسینەوە خەریك بوو، لە زمانی بێگانەدا عەربی‌و تورکی‌و فارسی باش زانیوە، وە ماوەیکیش بە پارێزەری لەگەڵ (فەتاحەفەنی شەیدایی)و (مەلا عەلی مامەشێخە)دا هاوکار بووە.

لە هەمووی سەیرتر کە ئازایی‌و ماف پەرستی (مەلاعەلی) پیشان بدا ئەوەیە کە (مێجەرسۆن) حاکمی سیاسی ئینگلیز کە لە هەموانەوە زانراوە یەکجار دڵ ڕەق و زۆردار بوو کە بە شەقام و بازارا ئەڕۆیی ئەبوایە دانیشتوان لەبەری هەستانایەو ڕێبواریش ئەبوایە ڕابوەستایەو مل کەچ سڵاوی بۆ بکردایە چونکە خۆی بۆ ئەمە فەرمانی دابوو.

ڕۆژێ (مێجەر سۆن) بە بەر دووکانەکانی بەردەرکی سەرادا دێتە خوارێ هەموو دووکاندارەکان لەبەری هەڵ ئەسن تەنیا (مەلا عەلی) لەبەری هەڵناسێ (مێجەر سون)یش یەتە بەردەمی (مەلا عەلی) ئەڵێ: بۆچی ئەم هەموو خەڵکە لەبەرم هەڵساو تۆ لەبەرم هەڵ نەسای؟. (مەلاعەلی)یش ئەڵێ تۆ پیاوێکی غەیرەدینی بە دینی من، دروست نیە لەبەر تۆ هەڵسم چونکە خوا فەرموویەتی: (یاایها الذین آمنو لا تتخذوا الیهود والنصاری أولیاء لکم فمن یتخذهم منکم فهو منهم). (مێجەرسۆن) ئەمەی زۆر پێ ناخۆش ئەبێ بەڵام هیچ قسە ناکاو بۆ سبەینێ توورەکەیە پڕ ئەکا لە پارەو ئەینێرێ بۆ (مەلا عەلی) ئەویش

گلی‌ناداته‌وه‌و ئه‌ڵێ:
پاره‌ی غه‌یره‌دین به‌که‌ڵکی من نایه‌و من پێویستییم به پاره نی‌یه‌و ده‌وڵه‌مه‌نم.
دوای ماوه‌یه چه‌ند ئینگلیزێ یه‌نه لای (مێجه‌رسۆن) ئه‌ویش باسی (مه‌لا عه‌لی)یان بۆئه‌کا ئه‌ڵێ: مه‌لایه‌کی هوشیارو زیره‌که ئینگلیزه‌کان ئه‌نێرن به‌شوێن (مه‌لا عه‌لی)یا ئه‌ڵێن:
ئێوه بۆچی به فه‌رمان ره‌واییو حوکمی ئێمه رازی نین؟ ئێمه رێی پاکو خاوینی‌مان پشانداند و رێوبان و شه‌قاممان بۆ زۆر کردوون؟ (مه‌لا عه‌لی) له وه‌ڵاما ئه‌ڵێ: پاك و خاوێنی دروشمی موسوڵمانه‌و موسوڵمان هه‌میشه جل وبه‌رگ و له‌شی خاوێنه‌و له شه‌وورۆژێکا (٥) جار ده‌س نوێژ ئه‌شوا، وه رێوبان ته‌خت کردن و دروست کردن کرده‌وه‌ی موسوڵمانانه‌و ئاینی ئیسلام ئه‌ڵێ هه‌رکه‌سێ به‌ردێ له‌سه‌ر رێگا ببینێ پێویسته له‌سه‌ری لای‌به‌رێ نه‌وه‌کوو یه‌کێکی لێ هه‌ڵ نووتێو بکه‌وێ، هه‌روه‌ها ده‌سی یاریده درێژ کردن و ئازووقه زۆر کردن پیشه‌ی ئێمه‌یه. ئێوه وازمان لێ‌بێنن و سواری سه‌رمان نه‌بن وڵاتی کوردستان ئه‌وه‌نده به‌فه‌رو به‌ره‌که‌ته به‌شی زۆری جیهان به‌خێوئه‌کا. ئینگلیزه‌کان ئه‌م وه‌ڵامه‌یان له‌لا جوان ئه‌بێو ئافه‌رینی ئه‌که‌ن.
داخی گرانم ئه‌م پیاوه زانایه له ته‌مه‌نی (٩٠) ساڵیا رۆژی (١٩)ی تشرینی یه‌که‌م ساڵی (١٩٤٨)ز له سله‌یمانی کۆچی دواییکردو له گردی جۆگا نێژرا که ئه‌و زه‌وی‌یه هی خۆی بوو به‌خشی که بکرێ به گۆرستانی گشتی.

* * *

(شێخ لەتیف ی دانسان)

شێـخ لەتـییف لە ساڵی (١٨٨٨)ی ز لە سلەیمـانی لەدایـک بووە لەدوای وەفات کردنی باوکی، شێخ لەتیف زۆر مناڵ بووە تەمەنی چوار پێنج ساڵ بووە، دوای وەفاتی باوکی بە شەش مانگ دایکیشی ئەمری خوا بەجێ‌یەنێ، لەگەڵ برا گەورەکـەیا کە شێخ ڕەحیمی ناو بوەو تەمەنی حەوت هەشت ساڵ بووەو دوو خوشکیـان هەبـوە ناچار ئەبێ بچن بۆلای مامە شێخ محەمەد سەعیدیان کە مودەڕیسی مزگـەوتی (خـورماڵ) بووە، دوای ساڵێ ئەویش وەفات ئەکاو شێخ نەسییم کە مامی باوکیـان بووە ئەیان باتە لای خۆی‌و ئەویش دوای ماوەیەك وەفات ئەکا. دوای ئەوە چەند شوێنێکی‌تر ئەکەن و دەردی سەری زۆریان تووش ئەبێ‌و بەم جۆرە ژیـان ئەبـەنەسەر تا زەمانی (سەفەربەر) کە حوکم بەدەس تورکەوە ئەبێ، ئەوکاتەش تەمەنی‌شێخ لەتییف ئەگاتە تەمەنی گەنجی واتە (١٧ - ١٨) ساڵ، ناچار لەترسی عەسکەری خۆی ئەشارێتەوەو لەماڵەوە خەریکی (زەردداڕشتن)و مۆرهـەڵکـەنـدن و قەڵەم بڕ دروست کردن ئەبێ‌و دوای ئەوە گرانیەکەی بەسەرا دێ، لەوەشا بەهۆی چەندخزمێکیەوە ڕزگاری ئەبێ لە مردن.

لەکاتی بۆردومانی سلەیمانیا شێخ لەتیێف ئەچێ بۆ هەڵەبجە لەوێ دەست ئەکاتەوە بە سنعەتەکەی خۆی، لەوکاتەدا کابرایەك دێت بۆ (بیارە) بۆئەوەی تاقمی دان دروست بکا بۆ (شێخ عەلا دین)و (جەعفەر سوڵتان)ی سەرۆکی هەورامی‌یەکانی (لهۆن) بە پارەیەکی زۆر (شێخ مەولانا خالید)ی کوری (شێخ عەلادین) فێر ئەکا، شێخ لەتییف ئەمەی لێ ئەبێ بەمەراق و خولیاو ئەچێتە سەری‌یەوە تا لە ئەنجاما نهێنی‌یەکەی فێر ئەبێ، یەکسەر دەس ئەکا بە دروست کردنی تاقمی‌دان.

شێخ لەتییف چونکە مرۆڤیکی زیرەك و بەسەلیقە بوو گەلێ سنعەتی‌تری ئەزانی، وەکوو سەعات چێ‌تی‌و تەنانەت ئەڵێن سەعاتی لە دار دروست کردوە، بەناوبانگ بوە بەوەی کە (سکەی لێداوە) واتە پارەی دروست کردوە.

جارێکیان ماڵی (ئەحمەد بەگی ڕیشێن) ئەپشکنن زەربێکی لیرە ئەدۆزنەوەو حاکمی هەڵەبجە کە ئینگلیز بووە سەیری ئەکاو ئەڵێ ئەمە ئیشی کەس نی‌یە شێخ لەتییف نەبێ! ئەمری گرتنی شێخ لەتییف دەرئەکاو ئەویش کە پێ‌ئەزانێ رائەکا، تا لەدواییا (شێخ عەلادین)و (جەعفەر سوڵتان) ئەبنە هۆی لێخۆش بوونی، لەدواییا حاکمەکە بانگی شێخ لەتییف ئەکا لەوکاتەدا (تەل سزی) ئینگلیزەکان خراپ ئەبێ بە شێخ لەتییفی چاك ئەکاتەوەو زۆر هەوڵ ئەدا کە بینێرێ بۆ (لەندەن) بەڵام شێخ لەتییف ئەمە قوبوڵ ناکا.

لەدواییا شێخ لەتییف یەتەوە بۆ سلەیمانی‌و دوکانی سەعاتچێتی دائەنێ. لەوکاتەدا (مێجەرسۆن) حوکمداری سلەیمانی ئەبێ ئەوکاتە وا باو بوو کە (مێجەرسۆن) بەناو بازارا ئەگەڕاو بە بەردەمی هەر دوکانێکا برۆشتایە لەبەری هەڵئەسان، جارێ بە بەردەمی دوکانی شێخ لەتییفا ئەڕوا جا یا شێخ لەتییف ئاگای لێ نابێ یا خۆی لێ گێل ئەکا هەڵناسێ لەبەر (مێجەرسۆن)، ئەمییش ئەگەڕێتەوەو ئەچێتە ناو دوکانەکەی شێخ لەتییفەوە، لەوێ چونکە شوێنی خۆیەتی لە بەری هەڵئەسێ‌و (مێجەرسۆن) دەس ئەداتە مقەستێ کە لەوێ دانرابوو، سەیرئەکا زەمبیلەیە هەڵواسراوە بە مقەستەکە پەتی زەمبیلەکە ئەقرتێنێ‌و سەیرێکی شێخ لەتییف ئەکاو پێی ئەڵێ ئەم مقەستە سەرێکی پێم ئەڵێ لەت لەتت بکەم و سەرەکەی‌تری پێم ئەڵێ ڕێزت لێ‌بگرم، دوایی کە لە مقەستەکە

ورد ئەبێتــەوە ئەبینێ لێی‌نوسراوە (دەسکردی کوردستان ـ عەبدول لەتیف) ئیتر مقەستەکە هەڵ ئەگرێ بۆ خۆیو ئەڕوا.

شێخ لەتیف جگە لەوەی سنعەتکارێکی وردبووە خولیای قەومەکەشی لەناخیا هەر جووڵاوەو هەوڵی داوە بۆ یەکخستنی، لە زەمــانی شێخ مەحمودا هەوڵێکی زۆری لەگەڵ خەڵکی داوە کە لە شێخ دوورنەکەونەوەو پشتگیری‌بکەن وە خۆی ئەگەڕاو ئەچوو بۆلایان و باسی ئەوەی بۆ ئەکردن کە کورد ئەبێ یەك بێ.

لە ساڵی (١٩٣٥)ز (کۆمەڵی برایەتی کورد)یان دامەزراندو شێخ لەتیف یەکێ بوو لە دامەزرێنەرەکان و ئەم کۆمەڵە پەرەی سەندو ئەندامانی گەیشتە سەدەها هەزار کەس و لقی لە هەموو شارەکانی کوردستانی عیراق و ئیران دا بڵاوبۆەوەو نامەی پشتگیری‌یان لە تورکیاو سوریاشەوە بۆ ئەهات، وە ئەم کۆمەڵە لە هەموو جۆرێ خەڵکی تیا بووە وەك مەئموورو کاسبکارو سەربازو پۆلیس و کریکار و هەمووجۆرێ کەسانی‌تر. لەبەرئەوە حکومەتی کۆنەپەرستی (عەبدول ئیلا) ترسی لێ پەیــابوو، وە بە گەورەکەی ڕاگەیاند کە (سەفیری بەریتانیا) بوو لە بەغاو بە موافەقەتی هەردوکیان دەسیان کرد بە گرتنی ئەندامانی ئەم کۆمەڵەو لە مانگی تەموزی ساڵی (١٩٣٩)ز یەکێ لەو ئەندامانە کە شێخ لەتیف بوو بۆ ماوەی (٣٩) ڕۆژ گیــرا، چونکــە یەکێ‌لە بەکــرێ‌گــیراوەکانی ئینگلیز کە موتەسەڕفی سلەیمانی بوو داوایان کرد کە حوکمی ئەندامە گیراوەکان بدەن بۆ ماوەی (٦) مانگ، بەم جۆرە حوکمی (١٩) کەسیان لێ‌دراو لە سەرێکی‌تریشەوە ئینگلیزەکان ئەیان ویست کە شۆڕشێ هەڵگیرسێنێ. شێخ لەتیف و هەندێ لە برادەرەکانی داوایان لە کۆمەڵ کرد کە بێ‌دەنگ بن تا ئەو هەلە لەدەس ئینگلیزەکان بدەن، وە هەرواش بوو نەیان توانی بە ئامانجی خۆیان نەگەیشتن وە ئەم گرتن و بڕینە زیاتر بوە هۆی چاوکردنەوەی کورد .

«شێــخ. لەتیف»ی زیرەك گەلێ سنعەتی زانیوە وەك دارتاشیو تۆکمەچێتیو هەڵکەندن و خەت نووسین و تفەنگ سازیو کیمیاگەریو سکەلێدان وە لە ژیانی خۆیا چوار مقەستی پۆلابڕو هەزاران قەلەم بڕی شووشەبڕی دروست کردوە، وەلەم دواییەدا کۆمەڵێ بەرینەو چەکوش و پینج تفەنگی هەوایی دروست کردو لە هەموویان بەخەتە خۆشەکەی ناوی خۆی لەسەر هەڵکەندوون. ئیستاش یەکی

● شێخ لەتیفی
دانساز ١٨٨٨
- ١٩٤٨

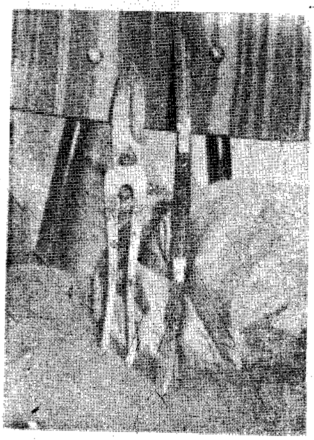

● مقەستو قەڵەم بڕ،
دەستکردی شێخ
لەتیفی دانساز

لەوتفەنگانە لای یەکێ لە کورەکانی ماوەو یەکێکی تریشیان لای خوشکەزایەکی یەتی لە هەڵەبجـە. لەکاتی جەنگی جیهانی دووەما لەشووشەی پەنجەرە گەڵێ ژێرپیاڵەی دروست کردوە.

هەروەها شێخ لەتییف زۆر ئارەزووی جوانی باخ و سروشتی بووە، باخێکی گەلێ جوانی ڕازانوەتەوە کە پڕبووە لەگوڵی جوان و میوەی بەردار وپێیان وتوە دوەم باغە لەسلەیمانیا دوای باخی گشتی کە هی میری بوو.

شێـخ لەتـییف دوای گرتن و بەردانی تێکـەڵی خەڵکی کەم کردەوەو خۆی بەدانسازییەوە خەریک ئەکرد. لەئێوارەی ڕۆژی ١٨/٥/١٩٤٨ز لەناو باخەکەیا کە لە مەجلسا دانیشتبوون وەفاتێکی کوتوپڕی کردو ئەوانەی لەو مەجلیسەدا دانیشتبون بەڕێزان (قازی ئەحمەد موختار و مەلا عینایەت و مەلا ساڵح کوردەو شێخ محەمەد سەعی چنارەو) گەڵێ پیاو ماقوڵی تربوون.

شێخ لەتییف دوای خۆی شەش کوری هەیە کەئەوانیش ئەمە ناوەکانیانە بە پێی تەمەنیان ـ شێخ عەبدوڵلاو شێخ بابا عەلیو شێخ عوسمان و شێخ فاروق و شێخ محەمەد سەعیو شێخ سەمەد. لەمانە شێخ عەبدوڵلا کەکوری گەورەیەتی توانی دانسازی کە فرمانی باوکی بوو بیگریتە دەس و بیبابەڕێوە.

سەرچاوە: شێخ عەبدوڵلای شێخ لەتیفی دانساز کە بە سەرهاتی ژیانی باوکی کۆکردوەتەوە لەگەڵ هەندێ سەرچاوەیتر.

* * *

(هونەروەر حەسەن فەلاح)ی
وێنەکێشی بەناوبانگ

ناوی (شـەمسـەدین)ە کوڕی شێخ عەبدوول قادری کوڕی شێخ سەلامی قازی یە لەپێشا لە حوجرەو لەدواییا لە قوتابخانە خوێندویەتی، مرۆڤێکی وریاو زیـرەك و بلیمـەت بووە، هەر لە سەرەتای ژیانی‌یەوە خەریکی وێنەکێشی بووە لەدوایشا هەر ئەوەی کردوە بە پیشە، وە زۆر ناوی بە وێنەکیشی دەرکردووە، تەنانـەت نەك هەر لە سلەیمـانیـا بەڵکـو لە زۆر ناوچەکانی‌تری کوردستانا، ئەی‌تـوانی وێنـەی هەرکەسێك لە بەردەمیا بوەستێ بیکێشێ، وێنەی سروشتی جوان جوان و بە خەیاڵی خۆی لە گەڵێ چایخانەو شوێنە گشتی‌یەکانا کردبوو جگە لەو وینانەی لەسەر لەوحە کردبوی‌و ئەیکرد.

(حەسەن فەلاح) پیاوێکی گەڕۆك بوو، هەر ڕۆژەی ئەچوە شوێنێ، جارێك ئەچێ بۆ موسڵ؛ بۆلای براکەی کە لە دەوروپشتی (موسڵ) مودیری ناحیە ئەبێ، ئەم برایـەی ناوی (خـالیـد) بوە، بێـوەژنێك مارە ئەکات کە ناوی (سەکینیە حەسەن)بوە کچێکی خۆی ئەبێ کە لە براکەی (حەسەن فەلاح) نەبووە، ئەم کچە ناوی (نەدیمە) بووە (حەسەن فەلاح) مارەی‌ئەکا. ماوەیەك (حەسەن فەلاح) لە (کەرکوك) دائەنیشێ‌و لەگەڵ ئینگلیزەکانا ئییش ئەکاو کەرەتێ لەگەڵیانا ئەچێ بۆ کەشف بۆ دەوروبـەری (کفـری) لە ساڵی (١٩٣٧ ـ ١٩٣٨)ز، کاتێ کە تاریـك دایـە (٣) سێ جەردە بەچەکەوە ئەدەن بەسەریاناو ڕووتیان ئەکەنەوەو چییان پێ‌ئەبێ لە پارەو سەعات و شتی بەنرخ لێیان ئەسێنن، لەوکاتەدا یەکێك لە جەردەکان دەماخەکەی دەم وچاوی لائەدا، (حەسەن فەلاح) فرسەت یەنێ‌و جگەرەیەك دەرئەهێنێ‌و بەو بیانووەوە داوایان لێ ئەکات کە شقارتەیەکی بۆ لیدەن بۆئەوەی جگەرەکەی داگیرسێنێ کە ئەزانێ کوردن بە کوردی ئەیان دوێنێ‌و ئەڵێ من لەگەڵ ئەم ئینگلیزانەدا کارئەکەم، ئەوانیش کە ئەزانن کوردە خێرا شقارتە دەریەنن و جگەرەکەی بۆ دائەگیرسێنن.

● وێنەکێشی ناسراو
حەسەن فەللاح
١٩١٠ - ١٩٧٧

ئەمیش چاك دەم وچاوی ئەو جەردەیەی دەماخەکەی لادابوو ئەبینێو لەمێشکیا هەڵئەگرێ، کە جەردەکان دوورئەکەونەوە بەپەلە وێنەی کابرا لەسەر پشتی پاکەتەکەی ئەکێشیوەو هەر ئەو شەوە ئەچنە ناحیەی (قەرەتەپە)و بۆ بەیانی خەبەر ئەدەن بە پۆلیس و ئەچن بۆلای مودیری ناحیەو کارەساتەکەی بۆ ئەگێرنەوە، (حەسەن فەلاح) پاکەتەکەی دەرئەهێنێو ئەڵێ ئەمەش وێنەی یەکێکیانە، مدیری ناحیە ئەنێرێ بەدوای خەڵکی ئەو ناوچەیەدا کە ئەمەی لەنیوانا کراوە، وە بەهۆی وێنەکەوە دزەکە ئەناسنەوەو ئەیگرن و بەم جۆرە تاوانەکە دەرئەکەوێو دەستی بەسەرا ئەگرن و شتەکانیان لێئەسێننەوەو ئەیدەنەوە بەمان و ئەوانیش ئەدرێن بە دادگە بۆئەوەی سزای خۆیان وەرگرن.

لە ساڵی (١٩٤١)ز لە کاتی شەڕەکەی (ڕەشید عالی گەیلانی)دا کە ماوەیەك حوکمیان بەدەستەوە بوو (حەسەن فەلاح) لە گۆڤاری (حەبەز بۆز) دا لە بەغا بە کاریکاتێر وێنەی (عەبدول ئیلا - وەسی) لەگەڵ (نووری سەعید)و (جەمیل مەدفەعی)و (عەلی جەودەت) ئەکێشی بە شێوەیەکی نەنگیو گاڵتە پێکردن، کە بڵاو ئەبێتەوە بەناو خەڵکا زۆر سەرنج ڕاکێش ئەبێ، لەدواییا کەئەمان دەس ئەگرنەوە بەسەر حوکما، (حەسەن فەلاح) لەتاوا ڕائەکاو ئەگەڕێتەوە بۆ سلەیمانیو، لەوکاتەدا ئەبێ کە تازە دوای (١٠) دە ساڵ دوورخراوەیی (شێخ مەحمود) گەراوەتەوە سلەیمانیو لە (داریکەلی) دائەنیشی ئەمیش واتە (حەسەن فەلاح) ئەچێتە (داری کەلی) بۆلای شێخ کە خاڵۆزای دایکییەتیو لەوێ

دائـەنیشێو لەوێ ناوی خۆی ئەنێ (حـەسـەن فەلاح) چونکە لەوەبەر هەر بە (شەمسەدین) ناسراو بوە.

لە ساڵی (١٩٤٧)ز هەر بە ناوی (حـەسـەن فەلاح)ەوە ئەچێ بۆ (کویت) لەوێش هەر خەریکی وێنەکردن ئەبێ.

جارێك وێنـەیـەکی جوانی ئەمیری (کویت) ئەکاو بۆ ئەمیری (کویت)ی ئەنێرێ، ئەویش کە وێنەکە ئەبینێ ئەنێرێ بەدوایاو رێزی لێ ئەگرێو خەڵاتێکی باشی ئەکات بەم جۆرەو بە وێنەکێشان لە (کوێت) ناوبانگ پەیدائەکات و هەر لەوێوە پارەی ئەناردەوە بۆ ماڵ و مناڵەکانی بۆ سلەیمانی.

(حەسەن فەلاح) ماڵیان لە سلەیمانی لە گەڕەکی کانێسکان بوو لە کۆڵانێ بەرامبەر شەخسەکەی (شێخ جافر) لە شەقامی (کاك ئەحمەدی شێخ).

لە ساڵی (١٩٥٥)ز ئەگەڕێتەوە بۆ سلەیمانیو دەس ئەکا بە وێنەکێشان، بەڵام بەداخەوە لەگەڵ خێزانەکەیا نەگونجاوە لەبەر ئەم هۆیەش بووە کە بەشێوەیەکی دائیمی لە سلەیمانی نەماوەتەوە.

لە ساڵی (١٩٦٣)ز خێزانەی بەجێئەهێڵێو ئەچێتە بەغا لەوێ دائەنیشێ، لە ماڵی (مـەلیحـەخـان)ی خوشکی، وە لەپـاش (٥) پێنـج ساڵ خێزانەکەی بە هەرجۆرێ ئەبێ خانوەکەی ئەفرۆشێو ئەمانیش ئەچنە بەغا لەوێ دائەنیشن و بەم جۆرە ئەمێننەوە تا لە ساڵی (١٩٧٧)ز (حەسەن فەلاح) کۆچی دوایی ئەکا لە تەمەنی (٦٧) ساڵیاو هەر لەوێ نێژراوە.

(حەسەن فەلاح) چوار کچ و چوار کوڕی بووە و یەکێك لە کوڕەکانی عەسکەر ئەبێ لە (دەربەندیخان) لە ساڵی (١٩٦٧ ـ ١٩٦٨)ز لەوێ لە ئاوی دەربەندا مەلە ئەکاو، ئەبێ بەهۆی ئەوەی لە ئاوەکەدا بخنکێو ئەیهێننەوە بۆ سلەیمانیو لە (گردی جۆگا)ی نزیك گەڕەکی کۆنی خویان ئەینێژن.

تێ بینی:

لەبەرئەوەی (حەسەن فەلاح) سلەیمانی بەجێهێشت لە ساڵی (١٩٦٣)ز و کەس نەیزانی بۆ کوێ چوو و چی بەسەرهات زۆر بەگران ئەوانەی باسمان کرد دەسمـان کەوت، ئەویش بەهـۆی خزمـەکانی سلەیمانییانەوە دەستمان کەوت

تەنانەت ناردیان بۆ بەغا بۆلای کەس وکاری لەوێ، وە وێنەیەکی خۆیمان دەس کەوت لەگەڵ چەند وێنەیەکا کە بەدەستی خۆی کێشابووی بۆیان هێناین... زۆر سوپاسیان ئەکەین.

سەرچاوە:
بەڕێز (شێخ فەتحوڵڵای شێخ ڕەشید) تەنەکەچی کە پوورزای (حەسەن فەلاح)ە.

* * *

● شەڕی دەربەندی بازیان دەستکردی حەسەن فەللاح

● وینەیەکی تری حەسەن فەللاح سالی ١٩٦٣

پیاوی سوعبەتچیو قسەخۆش

ئەوەندەی لە زەمانی ڕابوردودا گاڵتەوگەپ و قسەی بە توێکڵ (بەڵام بیٚکینە)و پیاوی قسەخۆش و سوعبەتچی زۆر بووە بەپێچەوانەی ئەمە ئێستا نە ئەو پیاوە قسەخۆشانە ماون، نە گاڵتەو ڕابواردن ماوە، بێگومان هۆی ئەمەش گۆڕان و پێشکەوتنی ژیانی کۆمەڵایەتیو ڕێگای نان پەیداکردنە، جاران خەڵکی بەسادەیی ژیاون و قەناعەتیان هەبووە... ئەوەندە بیریان لە شت نەکردوتەوە، هەر خەریکی ڕابواردن بوون.

ئێستاکە قەناعەت نەماوە، چاولێکەریو خۆپەرستی هەموو شتێکی لەبیر بردوەتەوە، هەروەها تەنگ و چەڵەمەش ڕۆژ بەڕۆژو ساڵ بەساڵ لە زیاد بوونایە وەك پێشینان ئەڵێن (ساڵ بەساڵ خۆزگەم بە پار)..

ئەو پیاوانەی قسەخۆش و سوعبەتچی بوون ناویان هەبووە لە شارەکەدا، خەڵك لێیان کۆئەبونەوە بۆئەوەی بیان جووڵێنن بۆ قسەو سەرگوزشتەی خۆش، ئەوەندەی توانیومانە ناوی ئەو پیاوە قسەخۆشانەمان کۆکردوتەوە لەگەڵ نیشەکەیان. (١)

. . . .

(١) زۆر جار قسەی خۆش و گاڵتەوگەپ لەگەڵ شاری سلێمانیدا دەبێتە هاوتاو هاووشە . ئەگەر نووسەر لێرەدا نزیکەی دووسەدوپەنجا ناوی کۆکردبێتەوە، ئەوە هەر بە دانانی تاقە نوقتەیەك دووهەزارو پێنج سەد قسەی خۆش و گاڵتەی مانادار کۆدەبێتەوە لاپەرەکانی چەند بەرگەکەی (رشتەی مرواری)ی مامۆستا عەلادین سجادیو (گاڵتەوگەپ)ی پیرەمێردو (شانۆی ناوماڵ)ی مستەفا سەفوەت زۆر قسەی خۆشی ئەم شارەیان تێدایە. خۆ خاڵە رەجەب خۆیشی لە (ترش و شیرین)ەکەیدا کۆمەڵێکی بۆ گێراوینەتەوە. نووسەری ئەم کتێبە پرۆژەی کۆکردنەوەی گاڵتەوگەپ و قسەی خۆشی شاری سلێمانی بەدەستەوەیە خۆزگە دەستی یارمەتی بۆ درێژ ئەکراو وئەو سامانە بەنرخەمان لەکیس نەدەچوو.
(ع.م.ر)

تێبینی: بۆ بەجێهێنانی ئەم پرۆژەیە تکایە بە نووسین دەستی یارمەتیمان بۆ درێـژبکرێو بەرهەمی گاڵتەوگەپمان بەهۆی چاپخانەکەی کاکەی فەللاحەوە بۆ بنێرری، چونکە ئەو شاعیرە بەرێزەش سەروکاریی ئەو پروژەیەمان ئەکات.
نووسەر

«ناوەکان ئەمانەن»

١ ـ شێخ مەحموودی نەمر.
٢ حاجی ئەحمەدی کرنو ـ شەربەت فرۆش لە هاوینا، وە لە زستاندا قەنیلەی نۆك (قاورمەی نۆك)، تەنیشت دوکانی وەستا توفیقی کەبابچی باوکی خەلفە فەرەجی کەبابچی.
٣ ـ حاجی مستەفا پاشای یامولکی، ئەفسەر لە سەرکردایەتی ئەرکانی سوپای عوسمانی.
٤ ـ حاجی قادر ئەفەندیی یامولکی، برای حاجی مستەفا پاشا.
٥ ـ عیزەتی فاتەی خولەدرێژ (عیزەت تۆبچی) ئەفسەری زەمانی عوسمانی.
٦ ـ حەمە میرخان، ئەفسەری زەمانی عوسمانی.

٧ - کەریم ڕۆستەم شالوم، ئەفسەری زەمانی عوسمانی،
٨ - ئەحە نەسیم، قەسابی سەرپێیی.
٩ - ئەورەحمانی خامە، ئاسنگەر.
١٠ - مەجۆلی خامە، چایچیو چاوەشی شارەوانی.
١١ - تۆفیقی گوڵناز، پینەچی.
١٢ - عەزیز بەگی سەراج، توورەش دەبوو.
١٣ - حاجی صالحە شەلە، صابونچی.
١٤ - خولە ئایشێی دەلاڵ، کۆنەفرۆش.
١٥ - تۆفیقە زلە، خەیات.
١٦ - ئەورەحمانی حەسەن لەلە، موچەخۆری عوسمانی، بە بن باخەڵ بۆی لێئەدا.
١٧ - وەستا بەکری مارف، پانیبەرزدروو، توورەش دەبوو.
١٨ - عیزەتی حاجی ئەمینی ئاشچی، چاوەشی شارەوانی.
١٩ - صاڵحە ترێل، جارچی.
٢٠ - محانی جارچی.
٢١ - ئەحەی نەبی سەقا، لە ناوبازاڕ لە جرت لێدانا بەناوبانگ بوو.
٢٢ - ڕەشید دارا، موچەخوری عوسمانی.
٢٣ - ڕەشەی بابەجان، موچەخۆری عوسمانی.
٢٤ - ڕەشەی پێخاوس، بارچاوەشی عوسمانی.
٢٥ - ڕەشەی حەسەنی گورون، کاسبی توتن.
٢٦ - حەمەی قالەی پیرۆت (حەمە دووباش) چاوەشی ئیشغال.
٢٧ - کەریم خان، قەڵەمچی - (بازرگانی توتن بەکۆمەڵ).
٢٨ - خولەی گوڵناز - خەیات.
٢٩ - حاجی بارام حاجی کەریم - مەلاك و سەرەکی بەردکێشی مەڵکەندی.
٣٠ - ئەمینی لاوە - چایچی.
٣١ - حەمەوبەگ (میران) چاوەشی شارەوانی - توورەش ئەبوو.
٣٢ - وەستا مارفە درێژ - بەنا.

٣ ـ تۆفیقی حەمە خێل ـ بەردکێش و بەفرکێشی مەڵکەندی.
٣ ـ کەریمی جاو ـ خەیات، خوشکەزای ئەجەی جاو.
٣ ـ خولەی ئەمینی بووك ـ باخەوان، توورەش ئەبوو.
٣ ـ بەکری میسری ـ چایچیو جەڕاح.
٣ ـ شێخ محەمەدی گولانی ـ عالم و مەلاك.
٣ ـ عەونی ئەفەنی حاجی کورون، ئەفسەری زەمانی عوسمانی.
٣ ـ زەکی ئەفەندی، مامۆستا.
٤ ـ صاڵح گوێرەپ ـ نانەوا.
٤ ـ مەلا محیدینی ماستاو ـ ماستاوفرۆش.
٤١ ـ حاجی ئەمینی کاکەحەمە ـ تاجر، مامی فایەق بێکەس.
٤٢ ـ ـ فایەق بیکەس ـ ماموستاو شاعیر.
٤٤ ـ محەی هەمزاغا ـ خەیات.
٤٥ ـ حسە کەڕ ـ چایچی.
٤٦ ـ صاڵحی وەستا بستە ـ چایچی.
٤٧ ـ ڕەشەی موختار ـ موختاری گویژە.
٤٨ ـ سدیقی مەحموود ئاغا ـ برای ڕەشەی موختار، پۆلیسی سوارە.
٤٩ ـ حەمە گاسوار ـ قەبرهەڵکەن.
٥٠ ـ فەرەجی حەمەمراد ـ چایچی.
٥١ ـ سەعەی سالەی وەنەوش ـ خەیات.
٥٢ ـ عەلیوەیسی ئەفەندی ـ زارع و سەر بە شێخ مەحموود.
٥٣ ـ بلەشەل ـ پیاوی شێخ مەحموود.
٥٤ ـ شێخ سەمەد ـ پیاوی شێخ لەتیف.
٥٥ ـ مستەفای حاجی ئەحمەدی زلغ ـ کەوش دروو.
٥٦ ـ یەزینك ـ لوقنتەچی.
٥٧ ـ قادر زەکی ـ ئوتومبێلچی ئیشغال.
٥٨ ـ ئەحمەد پیاوخور ـ توونچی.
٥٩ ـ سالە گاکوژ ـ قەساب.

٦٠ ـ ئەحەی حەمەعەزیز ـ قەساب.
٦١ ـ عارفی فیتك ـ قەساب و چایچی.
٦٢ ـ مینەی قالە شوان ـ جامبازی ئاژەڵ (حەیوان)، تووڕەش ئەبوو.
٦٣ ـ عەبەی شەمام ـ جامبازی وولاخ، تووڕەش ئەبوو.
٦٤ ـ بریسە کەچەڵ ـ توونچی.
٦٥ ـ فەرەجی ئەمینی حەسەن ـ دارتاش.
٦٦ ـ ڕەشەی خەجیەلاو ـ کاسبی هەمەجۆرە.
٦٧ ـ عارفی ئاڵی ـ پینەچی.
٦٨ ـ مەحموود بەگی جەڕاح ـ جەڕاح و مەلاك.
٦٩ ـ مەجید بەگ برای مەحموود بەگ ـ پانیبەرز دروو، تووڕەش دەبوو.
٧٠ ـ محەی مێفنجان ـ خەیات.
٧١ ـ حەمەوبەگی بەقاڵ ـ بەقاڵ.
٧٢ ـ حەمە فەرەجی لارە ـ نان فرۆش (دەستگێڕ).
٧٣ ـ فەرەج شۆکل ـ چایچی.
٧٤ ـ عەلی شاملی ـ ریخۆڵەچی.
٧٥ ـ ڕەشەی سنگ هەڵکێش ـ قاچاخچی.
٧٦ ـ حەسەنەکۆڵ ـ کاسبی سەرپێیی.
٧٧ ـ سەعەی دەوڵەت ـ عەمی ـ قەڵەمچی.
٧٨ ـ حەسەنی دەوڵەت ـ بەقاڵی وشکە.
٧٩ ـ سەعە دەرەناری ـ کاسبی توتن.
٨٠ ـ عەبەی قالەی مارفە ڕەش ـ چاوەشی ئیشغال.
٨١ ـ حەمەی برازا ـ کاسبی سەرپێیی.
٨٢ ـ عەلی تورکە ـ موچەخۆر لە شارەوانی.
٨٣ ـ حسەین مەزلوم، موچەخوری زەمانی عوسمانی.
٨٤ ـ حەمەی ئەمینی ئەفەندی (باوکی موحەررەم)، موچەخۆری عوسمانی.
٨٥ ـ شیخ بابا عەلی تەکیە ، نیمامی مزکەوتی شیخ باباعەلی.
٨٦ ـ شێخ نوری شێخ باباعەلی ، ئیمامی مزگەوتی شێخ باباعەلی.

٨٧ ـ مەلا سەیغەفور ـ ئیمامی مزگەوتی سەیحەسەن.
٨٨ ـ سەی ئەحمەدی شێخ ئەورەحمانی عازەبانی ـ ئیمامی مزگەوتی (هەلاجەکان).
٨٩ ـ مەلا عەلی کانیکەوەیی ـ ئیمامی مزگەوتی شێخ مستەفای نەقیب.
٩٠ ـ مەلا مەحموود (بێخود) ـ شاعیرو ئیمامی مزگەوتی موفتی.
٩١ ـ مەلا سەلام ـ ئیمامی مزگەوتی مەلا حسەینی پیسکەندی.
٩٢ ـ ئەحەی ناصر ـ گۆرانی بێژ.
٩٣ ـ مەلا ئەحمەدی دیلان ـ قەڵەمچی.
٩٤ ـ ئەحمەدی تەها ـ قەڵەمچی.
٩٥ ـ مەلا کەریم ـ برنج فرۆش.
٩٦ ـ عەبەی حەمە خەیات ـ بەقاڵی میوە.
٩٧ ـ عەلی ئاگا ـ بەڕێوەبەری قوتابخانەی فەیسەڵیە.
٩٨ ـ مچەی مەولود ـ بەڕیوەبەری قوتابخانەی خالیدیە.
٩٩ ـ تۆفیق قەزاز ـ مەلاك.
١٠٠ ـ قوتبەدین ئەفەنی ـ دکتۆری بەیتەرە.
١٠١ ـ حاجی مەلا فەرەجی پڵاوخۆر ـ بەقاڵی وشکە.
١٠٢ ـ حەمە ساڵحی ڕیش ـ عەلاف.
١٠٣ ـ میرزا مارف ـ شاعیر.
١٠٤ ـ شێخ سەلام ـ شاعیر.
١٠٥ ـ عەلادین سوجادی ـ ئەدیب و زانای گەورەی کورد.
١٠٦ ـ حەمەوبەگی حاجی ڕەسوڵ بەگ ـ مەلاك.
١٠٧ ـ خولە سنەیی ـ شەربەتچی.
١٠٨ ـ حەمەی سەعەی فەتاح ـ کاسب.
١٠٩ ـ عەلی دەرویش ئەمین ـ حەمامچی.
١١٠ ـ حەموش ئاغا ـ کاسب.
١١١ ـ مامەسەعە سوك سوك ـ چایچی لە بەر خانەقا.
١١٢ ـ حەمە ڕەشی تۆفیق ـ چایچی لە بەر خانەقا.

١١٣ - عارفه شيت - كونه‌فروش.

١١٤ - مه‌حموود ده‌لی - جگه‌رچی.

١١٥ - ئه‌مین ئه‌فه‌نی عه‌لی شه‌یدایی - مه‌لاك.

١١٦ - عومه‌ره شه‌لی حاجی سه‌عیدی عاسم - بازرگان.

١١٧ - ساله‌ی ئه‌حه‌ی خوله - چایچی.

١١٨ - حه‌مه‌ومین ئاغا - له انحصار.

١١٩ - سه‌ی عه‌لی عه‌تار - عه‌تاری داوودەرمان.

١٢٠ - که‌ریم ئاغا - عه‌تاری شه‌کرو چا.

١٢١ - ئه‌وره‌حمان حاجی عه‌زیز - وه‌کیلی سنگر.

١٢٢ - قادر ئاغای برایم ئاغا - عه‌تار له قه‌یسه‌ری نه‌قیب هاتوچۆی مالّی شێخانی ئه‌کرد، توره‌یان ئه‌کرد.

١٢٣ - سابیری ته‌په‌چنه - [illegible]ات.

١٢٤ - که‌ریمی ته‌په‌چنه - [illegible]سبی سه‌رپێیی.

١٢٥ - عه‌لی حاجی شه‌ر[illegible]ه‌تیت)، چایچی‌و جگه‌رچی پشتی شێخ جافر ده‌شتی کۆلك.

١٢٦ - ئه‌حمه‌دی توفیق ئه‌فه‌ندی - موچه‌خور له شاره‌وان.

١٢٧ - عه‌زاوی برای ئه‌حلان و که‌ریم چاوشین - چایچی.

١٢٨ - فه‌ره‌ج چاوشین - برای عه‌زاوی، پۆلیسی سواره.

١٢٩ - ده‌روێش ئه‌حمه‌دی چایچی - چایچی ده‌ستگێر.

١٣٠ - حاجی ره‌حیمه کۆلکه - نۆبه‌چی له ئیشغال.

١٣١- ئه‌مینی عاسه‌ی ته‌له‌عفه‌ر - به‌یارمه‌تی خه‌لْك ئه‌ژیا.

١٣١ - عه‌لی چاوه‌ش - قه‌پانچی.

١٣١ - حه‌مه گوێزه - چایچی.

١٣ - حه‌مه‌ی مه‌لا برایم، چایچی.

١٣ - مینه‌ی مه‌لا برایم - چایچی.

١٣ - ئه‌حه‌ره‌شی مه‌لا برایم، چایچی.

١٣ - ئه‌حه تێلاّ - دارتاش.

١٣٨ ـ ئەحە دێرەیی ـ بەقاڵ، توورەش ئەبوو.

١٣٩ ـ عەبلی عەبان ـ پولیس.

١٤٠ ـ خولەشەلی خەیات ـ خەیات.

١٤١ ـ غەفوری خولەدرێژ ـ کۆپان دروو.

١٤٢ ـ مەلا سمایل ـ ئەشکالا نووس و حیکایەت خوان.

١٤٣ ـ ئەمین چتیر ـ بەقاڵی وشکە.

١٤٤ ـ دەروێش شەریف ـ چایچی.

١٤٥ ـ کەریمی عەزولە (خاڵە کەریم) ـ چایچی.

١٤٦ ـ فەتاحی قادر ئاغا ـ خاوەنی کەراجی سەی نوری، پێش فەرەج ئەفەنی برای مەحموود ئەفەنی سەرۆکی شارەوانی بوو.

١٤٧ ـ توفیق تەیارە ـ ئوتومبیلچی.

١٤٨ ـ خولەسنەیی ـ قەتارچی.

١٤٩ ـ رەشەی شێخەلی ـ مەلاك.

١٥٠ ـ حەمە جەلیل ـ جگەرچی.

١٥١ ـ صالح نەریمان ـ قەتارچی.

١٥٢ ـ غەریبە کوێر ـ بەفرکێشی مەڵکەندی.

١٥٣ ـ مچەی حاجی برایم ئاغا (خاڵە مچە، موچەخۆر لە بەڕێوەبەرایەتی ناوخۆ.)

١٥٤ ـ مەحموودی قالە شەوقە ـ باش کاتب لە پۆلیس خانە.

١٥٥ ـ صاڵح عەلی صاڵح ـ سەرپەرشتیاری وەرزش.

١٥٦ ـ ئەحمەدی عەزیز ئاغا ـ مامۆستاو فەرمانبەر.

١٥٧ ـ شێخ لەتیفی حەفید ـ مەلاك.

١٥٨ ـ رەشۆڵ عەبدوڵلا ـ بەڵێندەری یانەی فەرمانبەران.

١٥٩ ـ غەفورئاغای حاجی مەلا سەعید ـ مەلاك.

١٦٠ ـ ئەحەی میرزا عارف ـ بەڕێوەبەری زەریبەی عەقار.

١٦١ ـ خاڵە رەجەب ـ فەراشی سەرۆکی شارەوانی.

١٦٢ ـ نوری کاکەحەمەی ئەمینی عەتار ـ ئەندازیار.

١٦٣ - بەشیری گاور - تاجیر.

١٦٤ - ئەڵڵاوێردی گاور - موتابچی.

١٦٥ - مەتی ئەڵڵاوێردی - فەراشی ئیعاشە.

١٦٦ - ئەورام شالوم تاجیر جولەکە.

١٦٧ - سەبیلە - بازرگان جولەکە.

١٦٨ - ویسە، جولەکە - کوتاڵ فرۆش ، دەسگێر.

١٦٩ - جریوە، جولەکە - کوتاڵ فرۆش، دەسگێر.

١٧٠ - ئەلیاو، جولەکە، بەهاراتی ئەفرۆشت و کتێبیشی ئەگرتەوە، دەسگێر.

١٧١ - عەزەی قەساب - قەساب، جولەکە، جرتی لێئەدا.

١٧٢ - حەمە کەریم، چەرخچی.

١٧٣ - حسەی قالە حەیتە - جگەرچی، برای عەبودی پاڵەوان.

١٧٤ - کەریمە شێت - کەوەرفرۆش.

١٧٥ - ئەحەی خلە - بەنا - جرتی چاکی لێئەدا توورەش ئەبوو.

١٧٦ - عوسمانی حەمە نادر، بەقاڵ.

١٧٧ - عومەری نەعمان - چاوەشی ئیشغال.

١٧٨ - عەلی دەدە - توتن چی.

١٧٩ - قالەی ساڵحەفەنی - قالە مەرمەما، چاوەش لە ئیشغال.

١٨٠ - عەزە بابوجی - چایچی.

ئەم چوارکەسەی سەرەوە زیاد لە (٦٠) شەست ساڵ برادەر بوون. ئەمە نمونەی برادەرایەتی ئەو زەمانەیە.

١٨١ - ئەورەحمانی وەستا گورون - دارتاش.

١٨٢ - جەلال حەمدی - مامۆستا.

١٨٣ - مەلا عوبێدی مەلا حەسەن - موچەخۆر لە بانقی زراعی.

١٨٤ - فارسی قاوەچی - قاوەچی دەسگێر.

١٨٥ - شێخ مستەفای شێخ موحەمەدی گوڵانی - خاوەن کتێبخانە.

١٨٦ - حەمەی حاجی قادر - چاوەشی شارەوانی.

١٨٧ - بلەی ئەولێ - نۆبەچی (مرور).

١٨٨ ـ ئەحەی حەمەی ئەولێ ـ موچەخۆر.
١٨٩ ـ حەمەومین ئەفەنی ـ برین پێچ.
١٩٠ ـ حسە دەبۆی قەڵەو ـ ئوتومبێلچی لە خەستەخانە.
١٩١ ـ حەسەنی سەید ئەحمەد ـ موچەخۆر لە تەسویە.
١٩٢ ـ بلەکوێری قەساب ـ قەساب بوو، بو بە ژێر ئوتومبیلەوە.
١٩٣ ـ حەمەلوری ـ ئوتومبێلچی (ئەم بەتاریکی لە ڕێی سەرچنار بلە کوێری کرد بەژێرەوە).
١٩٤ ـ حەمەی کەللەی بابم ـ ئوتومبێلچی.
١٩٥ ـ ئەحمەد هوشیار ـ خەیات.
١٩٦ ـ ئەورەحمانی سۆفی کەریمی سەراج (حەکە) قوتابی.
١٩٧ ـ ئەحەی سەعە بانەیی ـ بازرگان.
١٩٨ ـ حەمەی سەید ئیبراهیم ـ بەقاڵ.
١٩٩ ـ عومەری حەمە قاوەچی ـ برین پێچ.
٢٠٠ ـ جەلالی فارسی قاوەچی ـ موچەخۆر.

* ئەم شەش کەسەی سەرەوە زۆر برادەر بوون و زۆر بەزم و ڕەزمیان پێکەوە هەبووە..

٢٠١ ـ عەبەی حاجی حەملان ـ حەڵواچی.
٢٠٢ ـ ڕەفیق چالاك ـ موچەخۆر.
٢٠٣ ـ مەجید عەبدوڵڵا سەبری ـ موچەخۆر.
٢٠٤ ـ ئەحمەدی سۆفی صاڵح ـ معاونی پۆلیس.
٢٠٥ ـ ڕەحمەتوڵڵا غەفور ـ لە بەڕێوەبەرایەتی ناوخۆ.
٢٠٦ ـ حسەینی میرزا صاڵح ـ فەرمانبەر لە بەلەدیە.
٢٠٧ ـ بەهجەتی عەونی ئەفەنی ـ ئەفسەر.
٢٠٨ ـ حەمە تۆلە ـ ئەفسەر.
٢٠٩ ـ حسەین قەراخی ـ لە ئیستگەی کوردی.
٢١٠ ـ مچەی مەلا حەکیم ـ مەلاك.
٢١١ ـ ئەحمەد شوکری ـ شاعیر.

٢١٢ ـ مەولود مریەم ـ فەرمانبەر لە مەعاریف.
٢١٣ ـ عەلی فەوتاو ـ دوکاندار لە قاوەخانەی سەرچیمەن.
٢١٤ ـ جەمیلی سەعی بەگ ـ کاسب.
٢١٥ ـ حسەینی سەی ئەحمەد ـ فەرمانبەر لە بانقی زراعی.
٢١٦ ـ قادر دیلان ـ هونەرمەند.
٢١٧ ـ حەمەی بەکر ـ خاوەنی نەقلیاتی سلێمانی.
٢١٨ ـ عەبە عەفریت ـ مامۆستا.
٢١٩ ـ ئەحمەدی میرزا غەفور ـ خاوەنی کۆگای شیرین.
٢٢٠ ـ ئیبراهیمی شێخ فەرەج ـ ئاسنگەر.
٢٢١ ـ عومەری عارف قاپ ڕەش ـ مودەریس.
٢٢٢ ـ ئیبراهیم ئەمین باڵدار ـ مامۆستای زانکۆ.
٢٢٣ ـ شەماڵ صائب ـ مامۆستای زانکۆ.
٢٢٤ ـ عەبدوڵڵای ئوسواغا ـ فەرمانبەر لە انحصار.
٢٢٥ ـ ئاغای حاجی صاڵحی قاسم ـ لە زەراعە.
٢٢٦ ـ عەبدوڵڵای کەریم چاوشین ـ بەڕێوەبەری کتێبخانەی گشتی.
٢٢٧ ـ عەبدوڵڵای میرزا مارف ـ مامۆستا.
٢٢٨ ـ مەسیح ئەسکەندەر ـ مودەریس.
٢٢٩ ـ ئەنوەر ئەدهەم ـ فەرمانبەر لە انحصار.
٢٣٠ ـ عومەر مەجید ـ فەرمانبەر لە ئەوقاف.
٢٣١ ـ حسەڕەش ـ خەیات.
٢٣٢ ـ جەمال حەکیم ـ مەلاك.
٢٣٣ ـ ئەحە سوور ـ دەلاك.
٢٣٤ ـ ئەحەی عارف هەڵو ـ چاوەشی بەلەدیە.
٢٣٥ ـ ساماڵی حەماغای عەتار ـ فەرمانبەر لە ئیعاشە.
٢٣٦ ـ عەلی حاجی مەجید ـ ئوتوچی.
٢٣٧ ـ عومەری عارف وەیسی ئەفەنی ـ لاسیك بڕ.
٢٣٨ ـ مەلا عەبدوڵڵای مەلا حەسەن ـ بەقاڵی وشکە.

٢٣٩ ـ ئەحە لەگلۆش ـ پۆلیس.
٢٤٠ ـ ئەحمەد کەریم ولۆبەیی ـ نانەوا.
٢٤١ ـ عەلی حاجی صالّح ـ موختاری سەرشەقام.
٢٤٢ ـ مچەی بەکر ـ پانی بەرز درووو.
٢٤٣ ـ سەیئەحمەد عازەبانی ـ لە دائیرەی ئاو.
٢٤٤ ـ ئەحەی عەبەی شەمام ـ ئوتومبێلچی.
٢٤٥ ـ عومەر میراو ـ لە کارگەی چیمەنتۆ.
٢٤٦ ـ هادیە کوێر ـ ئوتومبێلچی.
٢٤٧ ـ عومەری عارف فیتك ـ قەساب.
٢٤٨ ـ حەمەی سارۆ ـ ئوتومبێلچی.
٢٤٩ ـ سدیق ئەبوشوارب ـ کاسب.
٢٥٠ ـ قادر برسی ـ شاعیر ـ موچەخۆر لە شارەوانی.
٢٥١ ـ بلەی حەمەبەگ ـ بەقالّ.
٢٥٢ ـ نوری عەبە پاشا ـ موچەخۆر.
٢٥٣ ـ شەوکەتی عەبە پاشا ـ کاسبی هەمەجۆر.
٢٥٤ ـ فەریقە کوێر ـ قاوەچی دەسگێر.
٢٥٥ ـ عەبدولی سوران ـ موچەخۆر لە کارگەی جگەرە.
٢٥٦ ـ جەزای میرزا حسەین ـ موچەخۆر لە زەراعە.
٢٥٧ ـ حەسەن حسەین میرزا سالّح ـ مامۆستا.
٢٥٨ ـ جەمال ئەحمەد ـ مامۆستای زانکۆ.
٢٥٩ ـ فوئاد ئەسکەندەر ـ مودەریس.
٢٦٠ ـ جەمیل نوری (مەدفەعی) ـ لە کارگەی جگەرە.
٢٦١ ـ تالب سەی عەلی ـ لە کارگەی چیمەنتۆ.
٢٦٢ ـ ئەحەی مارف مۆریاسی ـ مامۆستا.
٢٦٣ ـ رەئوف کەریم چاوشین ـ مامۆستا.
٢٦٤ ـ شەوکەتی حەمەوبەگ ـ مامۆستا.
٢٦٥ ـ کەریمی وەستا ئەحمەدی بانەیی ـ موچەخۆر لە دوکان.

٢٦٦ - فەخری حاجی عەبدوڵڵا بۆسكانی - مامۆستا.

٢٦٧ - یاسین خەلیل چاوەش - بەڵێندەر.

٢٦٨ - سەردار مستەفا مەزهەر - موچەخۆر لە كارگەی شەكر.

٢٦٩ - ماجید ئەحمەد عەزیز ئاغا - پزیشك.

٢٧٠ - بەكری سەعە رەش - ئوتومبێلچی.

٢٧١ - عەباس ئوبوشوارب - كەبابچی.

٢٧٢ - عەزیز ئەحمەد جۆلا - خاوەن گەراچی شتن و چەوركردن.

٢٧٣ - لوتفی مەحموود ئەفەنی - بەناوبانگ بو بە (كشمیش) - وێنەگر.

٢٧٤ - عیزتی حاجی ئەمین ئیسماعیل - بەناوبانگ بوبە (عیزەت یەك پارچە) - قەزوان فروش.

٢٧٥ - بەشیر رەشید - فەرمانبەر لە تاپۆ.

تێبینی:- هەر لە كۆنەوە لە هەموو كوردستاندا خەڵكی سلێمانی بەناوبانگ بوون بە قسەی خۆش و گاڵتەوگەپ، چوبنەهەرچ شوێنێك لە دەرەوەی شارو وولات بەزم ورەزمی خۆیان هەر كردوەو زانیویانە خەڵكی سلێمانین ئێمە ئەم ناوانە كە تۆمارمان كردوە هەر ئەوەندە هاتووە بە بیری خەڵكدا مانای ئەوە نی‌یە بەبیرەوەری هەر ئەم زاتانە بوبێ، خۆی شارەكە بەگشتی حەزیان لە قسەو بەزم ورەزم هەیە بەڵام ئێمە هەر ئەوەندمان دەست كەوتووە، بۆ ئەو پرۆژەیەی بەدەستەوەیە داوا لە خەڵكی شارە خۆشەخویستەكەمان ئەكەم ئەتوانن ناوی ترمان بۆ بنێرن بە خەتێكی خۆش لەگەڵ نمونەی قسەی خۆش و كردەوەی سەیریان تا ئەو پرۆژە گەورەیە پێك بێنین بە هەمەوولایەك، لەم كاتی تەنگ و چەڵەمەیەدا پێشكەش بكەین بە شارەكەمان بۆئەوەی تۆزێ زاخاوی مێشكیان و دەرونیان بدەنەوە.

● حاجی مستەفا پاشا

١٨٨٦ - ١٩٣٦/١/٢٥

● شێخ لەتیفی حەفید

١٩١٧ - ١٩٧٢/٥/١٢

● حەمە گاسوار ١٨٦٤ - ١٩٧١

● قوتبەدین ئەفەندی

١٩٠٦ - ١٩٧٥

● عیزەت توپچی ١٨٨٧

- ١٩٥٤

● ئەوڕەحمانی خامە سنەیی

● عەلی وەیسی ئەفەندی

● فەرەجی حەمە موراد

● ئەحمەد هوشیار ١٩٢٤
- ١٩٦١

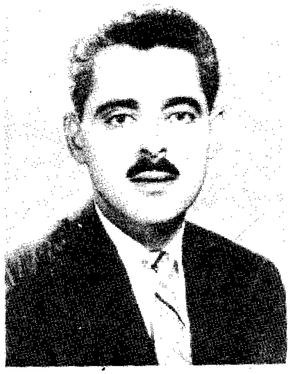

● جەمیل سەعید بەگی بابان

● ئەحمەدی عەزیز ئاغا
١٨٩٩ - ١٩٦٩

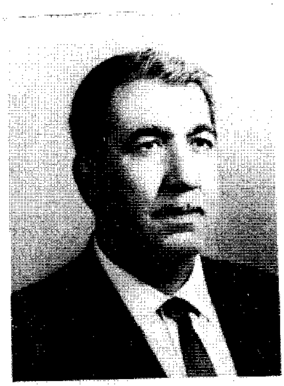

● عومەری حەمە قاوەچی
١٩٢٤ - ١٩٧٤

● خاڵە ڕەجەب ١٩١٣
- ١٩٨٤

ساله ئەحەی خوله
١٩٠٢ - ١٩٧٦

● قالەی سالحەفەنی
١٩٠٩ - ١٩٦٨

● عەزەبابی

● سابیری تەپەچنە
١٨٩٠ - ١٩٧٥

● توفیقی گولناز

● کەریم خانی حاجی حسەین
ئاغا ١٨٦١ - ١٩٦٨

● قادر زەکی

● عوسمانی حەمە نایەر

● رەشەی شەریف ئەفەندی
موختار ١٩١٣ - ١٩٧٠

● عیزەتی حاجی ئەمین
١٩٠٧ - ١٩٧٥

● مەلا سمایلی حاجی حەسەن
١٨٩٥ - ١٩٧٣

● وەستا بەکری پانی بەرزدروو
١٨٧٨ - ١٩٦٨

● حەسەنی دەولەت

●مەجولی خامە سنەیی

● ئەمین چتیر

● حسە دەبو، سالی ١٩٣٢
لە دایك بووە

● عەزیز ئەحمەد جولا

● بەکری حاجی سەعە ڕەش
١٩٣٩ - ١٩٧٨

● بلە کویری قەساب

● عەلی دەدە ١٩٠٧ ـ ١٩٨٦

● حەمەی سەی برایم
١٩٢٥ ـ ١٩٨٤

● کەریم شالووم ١٨٨٥ ـ ١٩٦١

● عومەری نوعمان ١٩٠٣ ـ ١٩٨٤

● مەتی ئەڵلا وێردی

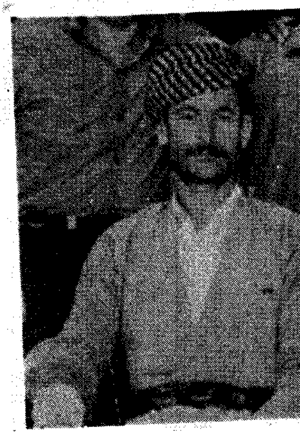

● لوتفی مەحموود نەفەندی
«کشمیش» ١٩٣٥ - ١٩٧٠

● سدیق ئەبو شەوارب

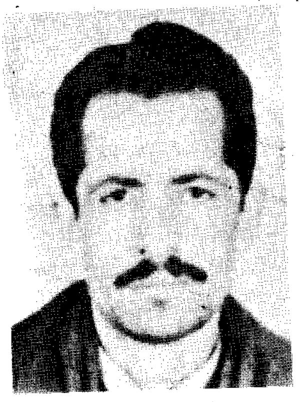

● عیزەتی حاجی ئەمین
«یەك پارچە» ١٩٣٨ - ١٩٧٠

● عەلی ئاگا ١٩٠٧ - ١٩٨٢

● ئەوڕەحمانی حاجی
عەزیزی ئاغاڵە

● ئەوڕەحمانی سوفی کەریمی
سەڕاج «حەکە» ١٩٢٢ - ١٩٤٤

● فەریقە کوێر و شەوکەتی
عەبە پاشا

هەندێك پیاوی تایبەتی

١ ـ ئەحە تێلاّ: ئەم پیاوە دووکانەکەی لەژێر پردەکەدا بوو زۆر جار لەبازا ئەبینرا باڵی پان کردبووەوەو بە خەڵکی ئەووت ئەندازەکەم لێ تێك مەدەن ناو (وەستا ئەحمەد) بوو بەلاّم بە ئەحە تێلا ناوئەبرا، دارتاش بوو پەیژەی دروسـ ئەکرد بەقەدەر بالاّی خۆیو کە تەواوی ئەکرد بە بازارا ئەیگێڕا بۆ فرۆشتن
٢ ـ ئەحەی محەی جگەر: ـ ئەم پیاوە خەیات بووە لە جادەی مەولەوی لا شەیـدای خەیاتەوە، لەدواییدا لە ماڵەوە ئیشی دەکرد، شاگردی نەبوو، کەو ژنانەی ئەدووری. پیاوێکی زۆر قوشمەو قسەخۆش بوو وە زۆر سەیر بوو دوکانەکەیدا هەموو جۆرە تەیرێکی ڕاگرتبوو، وە لە مەولوودا بەشداری دەدَ چونکە دەنگی خۆش بوو بە جیسابی خۆی دەروێشی قادرکەرەم بوو. زۆر ـ بوو لە ئیشکردندا، بە ساڵێك کەوایەکی تەواو نەدەکرد هەتا خوا حەزی بکرد مێباز بوو. تا مرد ژنی نەهێنابوو.
٣ ـ ئاخ سەمـــەنێ: ـ ئەم پیـــاوە ناوی (مـــامـــەعـــەبـــە) بوو کابـــرایـــە لەســـەرخـــۆریشێکی سپی درێـــژی هەبـــوو هەمووکات پەستەکێکی لەبەرابو چیرۆکی بۆ خەڵك ئەگێڕایەوەو یارمەتیان ئەدا وە کە لە چیرۆکەکە دەبۆوەوە ئەم دەووت:ـ
ئاخ سەمەنێ. داخ سەمەنی پێم لێ ئەنێیت، ڕووم لێ مەنێ، ڕووم لێ ئەنێیت ڕ لێ مەنێ تو شێخەکەی قازیبەنێ.

٤ ـ فەرەجی حاجی ڕەشید :ـ پیاوێکی بێدەنگ و دڵساف و بێوەی بوو، بەناوبانگ بوو بە (فـەریـد) چونکـە یەکە پشت گیری (فەرید ئەترەش)بوو. زۆری حەز بە گۆرانیو ئاهەنگ ئەکرد، دەنگی خۆی بەلاوە یەکەم بوو. هەمووجار بۆ ڕابواردن پێیان ئەووت: کاکـە فەرەج بۆچی شریتت زۆر نیـە لە بازاڕدا ئەویش ئەیووت بابە گیان شریتی من لای محـافـظ و فلان مودیـرو سەرەك عەشیرەت و فلانە وەزیر هەیە. هەرچەندە لەڕاستیدا دەنگی وا نەبوو بەڵام زۆر خۆشەویست بوو لەلایەن خەڵکی سلیمانیەوە، وە هەمیشە گۆرانی فەریدی ئەووت وە گیرفانی هەمیشە پڕبوو لە هەموو جۆرێ نوقوڵ چکلێت و پاکەتە جگەرەو شقارتە، کە هەندێ جار لە ئاهەنگدا گۆرانی ئەووت لەجێی دەسکەگوڵ ئینجانە گوڵیان بۆ ئەبردە سەرشانۆ.

٥ ـ مەلای خەیاڵ:ـ لە حەوتساڵیدا بە ئاوڵە کوێر بووە، ناوی (حەمەی خەیاڵە) هەمـوو جۆرە کاسبیـەك دەکـات زۆر زیـرەکـەو پۆشتەو فەنتازە، ئەگەر یەکێك لە تەنیشتیـەوە بێت ئوتـومبیل لێئەخوڕێ، کۆترباز‌ێکی سەیرە وە لەسەر بان کۆتری هەڵداوە زانیوییەتی کامیان تەقلەی لێداوە، دەستی لە فەرش داوە بە دەنکە شقارتە زانیویەتی فەرشێکە باشە یان نا، دەنگی خۆش بووە بۆ کاسبی هاتووچۆی ئێرانی زۆر کردووە، سورەتێـك لە قورئـانی ئەخوێند لە تەعزێی ناسیاودا، لە گەنجیدا کوڕێکی ئازا بووەو خەنجەری وەشاندووە، وە هەروەها لەسەر جولانەوەی نیشتیمانی بەنـدکـراوە، وە کوڕێکی قسـەخـۆشە. لە ساڵی ١٩٤٨ز کە هەڵبژاردنی ساختەی نوێنەرانی پەرلەمان بووە خەڵك کەوتنە خۆپیشاندان، زۆر گیران، مەلا خەیاڵ یەکێك بوو لەوانە جا لە بەندیخانەی سلێمانیدا هاواری ئەکرد:

«أنتخابات حرة و ملای خیاڵ في السجون»...

٦ ـ محەمەد کوڕی محیەددینی کوپان درووی: ـ بەم پیاوەیان ئەووت (حەمەدەم هەتا بلێی زیرەك و دانا بوو بلیمەت بوو بەکوردی‌یەوە هەشت زمانی ئەزانی وەکو. عربی، ئینگلیزی فەرەنسی، ئەلمانی، هیندی، فارسی، تورکی، بەلام ئینگلیزی‌یەکەی وەکو بلبل قسەی پێئەکرد وەکو کوردی، سەربازی لیوی بوو لە حەبانی‌یە لەگەڵ ئینگلیزەکاندا زۆر شوێن و وولات گەڕابوو دوایی ژیانی بە بێکاری بردۆتەسەر وە لە ساڵی ١٩٦٣زدا لە ڕێگای جەلەولا بە بەندی یەتی بە رووداوێك کوژرا.

٧ ـ ئەحەی بەکری پانی‌بەرز درووی: کوڕێکی زۆر قسەخۆش بوو هەموو کاسبی‌یەکی ئەکـرد زۆر گاڵتـەچی بوو هەر ڕۆژەی جۆرە بەرگێکی ئەکـردەبـەر، ڕۆژێـك جلی

کەرکوکیی، ڕۆژێك جلی کوردی خۆمان ڕۆژێك چاکەت و پانتۆڵ یان چەفتەو عەگالی لەسەر ئەکرد. لە دەوری مەلیکی‌دا ماوەیەك بەرامبەر بەندیخانە چایخانەیەکی کردبووەوە چەند کۆترێکی سپی ڕاگرتبوو کە حەپسی سیاسیان ئەهێنا بۆ بەندیخانە ئەم کۆترەکانی هەڵئەدان بەسەریاندا بەمانای منیش ئاشتی خوازم.

٨ ـ مەلا نوری کەریم چاوەش:ـ ئەم پیاوە هەر لە منداڵییەوە قاچێکی نەبووە بە دارشەق ئەڕۆیشت بەڵام وەکو مرۆڤێکی ساغ هەڵسوکەوتی ئەکرد، یاری تۆپێنی ئەکرد هەروەها یاری ئاسن بازی دەکردو کۆتربازی دەکرد، وە زۆر بەهێز بوو زۆر جار گرەوی لەسەر دەست بادان دەکرد وە هەمووی ئەبردەوە وە زۆر یاری‌تری ئەکرد کە بە هێزی دەست و بازوو دەکرا، دووکانی هەبوو لە تەنیشت شەخسەکەی پیرمەسوورەوە، وە لە لافاوەکەی سلێمانیدا ساڵی ١٩٥٧ز ماڵەکەیان پڕبووبوو لە ئاو، ئەمیش دوو بەرانی گەورەی لە حەوشەکەدا بەستبۆوە وە توانی یەکەیەکە بەرانەکان بەرێتە سەربان و لە خنکانیان ڕزگار بکات ئەمەش بەهۆی خستنە سەرشانیەوە بوو، ماوەیەك بەندکراوە لەسەر خەنجەر وەشاندن کورێکی زۆر قسەخۆشە.

٩ ـ عبدالرحمن محمد سعید بەناوبانگ بوو بە (ئەورەحمانە شەل):ـ

لە ساڵی ١٩٢٥ز لەدایك بووە ئێستاش کە تەمەنی نزیکەی ٦٠ ساڵە ئیمچە دوکانێکی لاکۆڵانی هەیە لە گەڕەکی مەڵکندی لەپشت سەرای کۆنەوە، لە تەمەنی (١٦) ساڵیدا کە لە پۆلی شەشەمی سەرەتاییدا ئەخوێنێ لەکاتی پشوی ساڵانەدا بەهۆی هەژاریی و دەست کورتی‌یەوە لەگەڵ باوکیا ئەچێت بۆ کەرکوك بۆ کرێکاری، لەوێ شەوێك بەدەم خەوەوە هەڵئەستێت و لە سەربان ئەکەوێتە خوارەوە گازەرای پشتی ئەشکێت و لەکەمەری بەرەو خوار ئەمرێت. ئەوەی شایانی باسە ئەورەحمانەشەل هەتاکو ئێستا بە عەرەبانەکەی ئەڕوات و بەوپەڕی شەرەفەوە خۆی ئەژێنێت و لەوە زیاتر خاوەنی هیچ سامانێکی‌تر نییە لەگەڵ ئەوەشدا ئەوەندە سەربەرزە هەوڵ ئەدا بۆ هان دانی خەڵك بۆ یارمەتی لێقەوماوان و هەژاران. کاك ئەورەحمان بەم هەموو دەست کورتیی و لێقەوماوییەوە هەتا ئێستا لەباتی ئەوەی بەزەیی بەخۆیدا بهاتایەتەوە هەر بەزەیی بە فەقیرو هەژاردا دێتەوە بیر لە لەوان زیاتر ئەکاتەوە ئەمەش زۆر جێی شەرەف و شانازی‌یە کە خۆی ئەژێنێ. لەپاڵ ئەو شەلیی و شکستییەیی و داماوی‌یەدا نانی منەتی کەس ناخوات.

ئەم پیاوە هەمیشە هەستی نیشتیمان لە دڵ و دەروونیا بووە وە هەر بۆ ئەو مەبەستەش تووشی ئەشکەنجەو تەنگ و چەڵەمە بوە، بۆنموونە لە سەردەمی موتەسەریفی عومەر عەلیدا راپێچی بەندیخانە کراوە لەرێی گەلەکەیدا لەتەك کۆمەڵێك لە نیشتیمان پەروەرانی‌تردا، هەر عومەر عەلی خۆی لە بەرچاوی بەندەکان پێی‌دەڵێت [شەلە ئەگەر هیچ کوێت ئێش ناکات، خۆ دڵ و زمانت ئێش دەکات] ئەوەش بەڵگەی ئەوەیە کە کاك ئەورەحمان بەو گرفتارییەوە لە کاروانی تێکۆشانی گەلەکەی دوانەکەوتووە. زۆرجار کە وەکو فەلسەفەیەك لەسەری بڕوا باسی شت ئەکات کە وشەکان کاریگەرو بەهێزن ئەوانەش :ـ

أ ـ رزق :ـ هەتا سەرم بجوڵێت و دڵم لێبدات خۆم بەخێو دەکەم و، داوای رزق لە کەس ناکەم و نانی منەت و شەرمەزاری کەس ناخۆم.

ب ـ گوناه: ـ چونکە خۆم بەرامبەر بە هیچ کەسێك بە تاوانبار نازانم لە هیچ روویەکەوە لەبەرئەوە هەتا ماوم داوای لێبوردن لە کەس ناکەم.

ج ـ تەمەن: ـ لەبەرئەوەی لە سەرەتای لاویمەوە تائێستا هیچ جۆرە خێرو خۆشیەکم نەدیوەو لە هەموو چێژو هیواو ئاواتێکی پڕ خەوو خەیاڵاتی لاویم بێبەش بووم لەبەرئەوە داوای تەمەن درێژی لە کەس ناکەم.

هەر لە دڵیەوە هەڵئەقوڵا کە زۆر جار گوێمان لێ‌ئەبوو ئەیووت :ـ

(ئای رۆژگار بەخوا نە بە بەرخی تێر شیر بووم نە بە کاوری تێر گیا).

تێبینی: کاك ئەورەحمان کە برای قادر برسی‌یە نموونەی دوو برای خۆشەویست بوون کە زیاد لە پەنجا ساڵ لەگەڵ کاك قادرو خێزانەکەی بردوەتەسەر. ئەم پیاوە بەهەوڵ و رەنجی خۆی لەگەڵیاندا ژیاوە تا دوا هەناسەی کە لە رۆژی ١٧ / ٢ / ١٩٨٥ کۆچی دوایی کردووە.

١٠ ـ عەلی تۆفیق شلك (عەلی فەوتاو) :ـ کاك عەلی لە سلێمانی لە گەرەکی گۆیژە لە قاوەخانەی سەرچیمەن، لە ساڵی ١٩٢٤ز لەدایك بووە، خوێندنی هەتا پۆلی پێنجەمی سەرەتایی لە قوتابخانەی زانستی تەواوکردووە، حەزی بە بەرزی نیشتیمانەکەی کردووە، کورێکی ناسراو بووە لەناو خەڵکداو خۆشەویست بووە، لەگەڵ ئەوەشدا قسەخۆش و دەنگ خۆش بووە وە هەموو ژیانی بەسادەیی

ردۆتەسەر. لە تەمەنی حەوت ساڵیدا ئەبێت کە دایکی ناوساجَی سورئەکاتەوەو کاك عەلی دەست ئەبات بۆ ناوتاوەکە ئەپرژێت بەچاویاو پاش ماوەیەکی کەم چاوێکی کوێر ئەبێت. دوای ئەوەی کە لە زانستی دێتە دەرەوە ئەبێت بە شاگردی تەنەکەچی لای شێخ جەلال لەناو بازارا نزیك خەلفە فەرەجی کەبابچی بۆ ماوەی پێنج شەش ساڵ. لەدواییدا لەلای عەبە دەلاك ئەبێت بە شاگرد دەلاك لە ئەسحابە سپی هەتاکو ساڵی ۱۹٤۲، هەر لەم ساڵەدا لە کاتی بەهارا لەگەڵ هاورێکانی ئەچن بۆ شارەزوورو دەوروپشتی هەڵەبجە بۆ سەیران و ڕاو لە (قوروچیا] بەهەڵە دەست ڕێژیان لێئەکەن، لەئەنجامی ئەم گوللەبارانەدا کاك عەلی گولەیەك بەر دەم ولوتی ئەکەوێت هەروەها لەوێدا حەسەنی ڕەزا بەگ و نوری حاجی محمد کۆچی دوایی ئەکەن و جەمیلی سەعید بەگ گولەیەك تیغ ئەکات بەسەریەوە هەروەها ئەیوبی ئۆتۆمبیلچی بریندار ئەبێت و پاش هەفتەیەك وەفات ئەکات.

حەمۆل غەفوریش دوو پەنچەی بریندار ئەبێت، لەدوای ئەم بەسەرهاتەوە کاك عەلی چونکە هەر لەوەپێش چاوێکی کوێر بوبو وە لێرەشدا دەم ولوتی بەرکەوت ئیتر ناونرا عەلی فەوتاو.

هەر لەپاش ئەم ڕووداوە لە گەرەکی خۆیان دوکانی عەتاری دائەنێت لە قاوخانەی سەرچیمەن وە هەتاوەکو ئێستاش هەر لەو دوکانەدا لەکاسبی بەردەوامە.

لە ساڵی ۱۹٥۰ زوە هەتاوەکو ۱۹٦۳ز جگە لەوەی کە دوکانی هەبوو لە سینەمای ڕەشید لە قاپی چلی بلیتی ئەفرۆشت ئیتر هەرچەندە لە کۆڵانەکاندا منال ئەیانبینی ئەیان ووت ئەوە پیاوی سینەماکەیە. لە ساڵی ۱۹٥۹ز وە هەتاکو ۱۹٦۰ز مانای بۆ ماوەی ساڵێك کە بەهۆی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژەوە نەقابەی کرێکارانی سینەماکان کرایەوە کاك عەلی بو بەسەرۆکی ئەو نەقابەیە، بەڵام لەبەرئەوەی لە سلێمانیدا دوو سینەما هەبوو وە ئەندامانی ئەو نەقابەیە نزیکە (۱۰کەس] بوون لایان بردوو خستیانەسەر نەقابەیەکی تر.

هەر لە ساڵی ۱۹٥۹زدا کاك عەلی ڕۆیشتووە بۆ چیکوسلۆفاکیا بۆ چارەسەرکردنی دەم ولوتیوە لە [پراگ] ئەبێت بە میوانی قادر دیلان کە لە بەشی مۆسیقا ئەیخوێند، وە هەروەها برادەری کۆن بوون و کوری یەك گەرەکیش بوون، وە بۆ ماوەی سێ مانگ ئەمێنێتەوەوە وە نەختێك بۆی دەستکاری ئەکەن وە دوای ئەوە پێی ئەڵێن بمێنەرەوە

بەڵام ئەم تاقەتی ئەچێت وە بە نیوەچڵی بەجێیدێڵێت ئەگەڕێتەوە بۆ سلێمانی کاک عەلی بەسەرهاتی خۆشی هەیە، یەکێك لەوانە:ـ جارێکیان کە بەنهێنی لە جولانەوەی نیشتیمانی ناوشاردا ئیش ئەکات لە سالی ١٩٥٤زدا وە ئەم جولانەوەیە پەرەئەسێنێت و میری دەستیکردبوو بە لێدانیان و هەروەها گرتنی جەماوەر، لەوکاتەداو برادەرێك لە خۆی بەرزتر نامەیەکی بەنهێنی ئەداتێ کە بەگورج وگۆڵی بیگەیێنێتە برادەرەکانیتریان لە سابونکەران و کاك عەلی بەپەلە ئەروات و برادەرەکەی لە شوێنێکدا چاوەڕوانی ئەکات پاش ماوەیەك سەیرئەکات کابرایەك دەماخی کردووەو عەینەکی قەپاغلی لەچاودایە جوتێ گۆرەیو پوزەوانەی بێهەڵکێشاوەو کۆمەڵێکی زۆر منداڵی بەدواوەیەوە دێتە بەردەمی دەماخەکەی لائەبات سەیر ئەکا کاك عەلیە پێیئەڵێ ئەوە چیت کردووە ئەڵێت هەروەها گەرامەوە چونکە منداڵان ئەبونە هۆی ئەوەی کە پۆلیس بمناسێتەوە بەردەستیان بکەوم لەبەرئەوە هیچم بۆ نەکراو لەترسی ئەم منداڵانە گەرامەوە برادەرەکەی دەست ئەکات بەپێکەنین و پێیئەڵێ: ئەڵێی لە چلەی زستاندایت وە ئەچیت بۆ دزیو ماڵ برین، ئیتر نامەکەی لێ وەرئەگرێتەوەو بە یەکێکیتردا ئە ینێرێت.

بەڵام کاك عەلی لەدوای سالانی شەستەوە دەست ئەکات بە نوێژکردن و دوای ئەوە ژن دێنێت وە پاش چەند سالێك بێخشپە ئەچێت بۆ حەج و هەتا ئێستاش کەم کەس ئەزانێ کە حەجی کردووە من خۆم زۆر برادەرێکی نزیکی بووم یەکێکم لەوانەی کە ئاگام لە حەجەکەی نەبووە هەتاوەکو لەم دواییەدا کە چوومەلای بۆ نوسینەوەی ژیانی، لەدوای هاتنەوەی لە حەج خوا کچێکی داوەتێ ناوی چراخانە کە هێشتا لە پۆلی سێهەمی سەرەتاییە لەخوا داواکارم کە چراخان ببێتە چرایەك بۆ خزمەتی نیشتمان و هەروەها تەمەنی درێژیش بۆ کاك عەلی لەخوا داواکارین.

١١ ـ عوسمانی شەریف ئەفەندی (عوسمان دانش): ـ لە سالی ١٩١٧ ز لە گەرەکی مەڵکەندی لەدایك بووە سەرەتایی تەواوکردووە دوای تەواوبونی لە عەسکەری لەبەر بارو دۆخی رامیاری وولات نەی توانیوە جێگیر بێ لە کارو گوزەرانی میریدا ناچاربووە بە سکالانوس [ئەرزوحاڵ چی].

کاك عوسمان سالی ١٩٤٦ز بەشداری کۆمەڵەی جمهوریەتی مەهابادی کردووە زۆر جار لەسەر جولانەوەی نیشتیمانی گیراوەو دوورخراوەتەوە. پیاوێکی قوشمەو

ڕوویەکی کۆمەڵایەتی خۆشی هەبوە، زۆر ئارەزووشی لە خواردن هەبووەو ناسراوە بە زۆرخۆری، لە ژیانیا درێخی لە خۆیو ماڵ و منالی نەکردووە. بەڵگەش بۆئەوە لەدوای کۆچی خۆی هیچ شتێکی ئەوتۆی بۆ دوارۆژی منالەکانی بەجیٚنەهێشتووە، تەنها ئەو دەستمایەیە نەبێت کە منالەکانی شانازی بە ناوونیشانی باوکیانەوە بکەن بەرادەیەکیش دڵسۆز بوو بەرامبەر براکانی ئەوەندەش هاوپەیمان بوو هەتا مردنەکەیان لەتەك کاك رەشیدی موختاری برایدا تەنها سێ ڕۆژی بەین بوو، لە ڕۆژی ١٠/ ١٠/ ١٩٧٠ لە بەغدا [مدینة الطب] لە بەغدا کۆچی دوایی کردو تەرمەکەیان هێنایەوە بۆ سلێمانی وە لەگردی سەیوان نێژرا.

١٢ ـ (خاچادۆر کریکۆر خاچادۆری ئەرمەنیی):

خاچادۆر کوڕی کریکۆری نانەوا بوو.

مرۆڤێکی تابڵێی ڕوو خۆش و لەسەرخۆو ڕاست گۆ بوو، هەمییشە لەناو کۆڕو کۆمەڵی لاوانی سەردەمی خۆیا بەخۆشی کاتی بردۆتەسەر لە ژیانیا مووچەخۆری میری نەبووە، لە کاتی خۆیا یارمەتی باوکی داوەو لە سالانی چلەکانا لە سلەیمانی لە سینەمای (سەلاحەدین) بلییت فرۆش بوو.

لە سالەکانی پەنجاکانا کۆگایەکی جوانی خنجیلانەی دانا نزیك چێشتخانەی لاوانی ئێستا لەژێر دائیرەی ئەوقافا بەرامبەر (سینەمای رەشید)، هەمووکاتێك لاوانی ئەوسا کۆڕیان لە بەر کوگاکەیا ئەبەست و ئەمیش بەبێئەوەی پێی ناخۆش بێ پێشوازی ئەکردن و قسەی خۆشی بۆ ئەکردن.

چەند سالێك بەم جۆرەی بردەسەر دوایی چونکە مەبەستی پارە دەس کەوتن نەبوو لەبەر دڵ پاکی خۆی دووکانەکەی هەموو بەقەرزقۆڵە لەدەس چوو، بە بێ دەس مایەو ئیش مایەوەو لەوکاتەدا تووشی نەخۆشیی (شەلەل) هات و هەرئەوەش بوو بە هۆی کۆتایی ژیانی، زۆر حەزی بەوە ئەکرد کە خزمەتی خەڵك بکاو هەرکەسێکی بناسیایەو نەیناسیایە ئەم مەرحەبای لیٚ ئەکردو مەرجی ئەوە نەبوو وەلامی بدرێتەوە، ناوبراو ناوی خەڵکی زوو لەبیرئەچووەوە، بە زۆر کەسیی ئەوت (مەهرەبا رەشید).

خوالیٚ خۆشبوو لە دێی (ئەرەب گیێر) لە تورکیا هاتۆتە دنیاوە لەنزیك (ئەستەموول) پاش قەتڵعامی ئەرمەن بە چەند سالێك، لە سالی (١٩٢١)ز هاتۆتە دنیاوەو لە ڕۆژی (١١/ ١/ ١٩٧٥)ز لە سلەیمانی وەفاتیکردوە. ناوبراو کووڕیك و

کچێکی بوە کچەکەی ناوناوە (لوشقارت) کە لە ساڵی (١٩٥٨)ز لەدایك بووە،
کوورەکەیشی ناوی (سێڤان)ە لە ساڵی (١٩٦٠)ز لەدایك بوەو ئێستا هەردوکیان لە
شاری سلەیما نین لەلای کورکێنی مامیانن .

● جاچادۆر کریکۆر ١٩٢١ - ١٩٧٥

● فەرەجی حاجی ڕەشید «فەرید»

●ئەحەی بەکری پانی بەرزدروو

● مەلای خەیاڵ

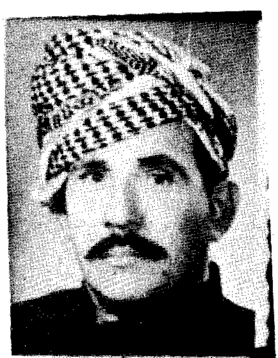

● مەلا نوری کەریم چاوەش

● عوسمان دانش ١٩١٧ - ١٩٧١
«وێنەی ساڵی ١٩٤٦ مەهاباد»

● ئەوڕەحمانە شەل ١٩٢٥ ـ ١٩٨٥

●عەلی فەوتاو

هەندێك پیاوی سەیر

هەنـدێ پیاوی سەیر هەبووە لە شارەکەماندا وێنەیان نەبووە، هەریەکە لەمانە جۆرە ئیشێـك و جۆرە خوورەوشتێکی تایبـەتیان هەبووە هەموویان خۆشەویست بوون و ناسراو بوون لەنـاو خەڵکـا زۆربـەی کاتیان بە قسەی خۆش ئەبردەسەر. ئەمەش ناوو باسی چەند کەسێك لەمانە:

١ ـ مچەی حەبێ کشمیش: کابرایەکی کەتەی گەورەو دەموچاو پان و سوروسپی بوو، جووتێ سمێڵی گەورەی پێوەبوو، زۆر دڵ تەربوو، هەمیشە جلوبەرگی جوانی لەبـەرئەکرد، بەزۆری کەواو سەڵتەی عاسمانیی لەگەڵ جووتێ فەقیانەی گەورەی کەتانی ئەبەست و جووتێ کەوشی ڕەشی لێوارسوری لە پێ ئەکرد. زۆریش ژنانی بوو هەمیشە حەزی بە ناوژنان ئەکرد، تەنانەت دەنگی ناسك بوو وەکو ژن، زۆر جار لەناو ژنانا ئەیگوت بەزیای خێرم نەکرد مێردەکانتان چۆنتان لێ قبوول ئەکەن چۆن چێشت لێنان و جل شتن وائەبێ، چونکە خۆی جوانترین چێشتنی لێئەناو جلی ئەشت، ئەم پیـاوە زۆر کچ کە شووی بکردایە یان کور ژنی بهێنایە ئەبوایە ئاگاداری ئەمیان بکردایە ئەچوو بۆ خوازبێنی بۆ لای کچەو دایکی کچەو لە هەمان شاییشدا ئەبوایە سەرچـۆپی هەڵپـەرکێکەی بگرتایە. زۆر بەرچاو فەرەح بوو ڕەزیل نەبوو، زۆر جار زیافەتی بۆ خەڵك ئەکرد خۆشی چێشتنەکەی لێئەنا، ئیشێکی تایبەتی نەبووە، هەر بەم جۆرە ژیاوە بەڵام لە ژیانیا ژنی نەهێناوە ئەشیتوانی ژن بێنێ ئەم کابرایە ناوی دەرکردبوو لەشارا تائێستاش ئەمە هەر بووە بە مەسەل یەکێك ئەگەرتۆزێ ژنانی بێت پێیئەڵێن ئەڵێی [مچەی حەبێ کشمیش] ٥

٢ ـ حەمـە عاشق: ـ لە زەمانی تورك و ئینگلیزدا لیفەیەکی ئەدا بەشانیا لەبازارا ئەسـورایەوە لیفەی ئەفرۆشت، شان و پشتی دووعای پیا هەڵواسیبوو، کڵاوەکەی سەری هەمـووی شەوەو شیلانی پێوەبوو، هەموو ساڵێك لە رەمەزانا پێش ئەوەی کارەباو رادیۆ بێتە سلێمانی‌یەوە ئەم ئەچوو بۆ لای قازی قورئانی ئەخوارد ئەیووت من مانگم دیوە، زۆر قسەخۆش بوو خەڵکی گەرەکی (سەرچیمەن) بوو.

٣ ـ مەلاعەلیە شێتە: ـ ئەقلی سووك بوو هەمیشە جلەکانی شڕ بوو، کەواو سەڵتەی لەبەرابوو، خەڵك خێری پێ ئەکرد کە تورەیان ئەکرد هاواری ئەکرد ئەیووت: [ئێوە خۆخۆرن وەك کەو وان].

٤ ـ پیران: بەنـاو کوڵ گێر بوو واتـە [حەماڵ] توورە ئەبوو کفری ئەکرد. هەر کە توورەیان بکردایە پێیان ئەگوت [عەرز بیگرە عاسمان قووتی‌دە]، ئیتر توورەو دەهری ئەبوو دەکەوتە کفری خراپ کردن.

٥ ـ عالا دەلعوونە: ـ ئەم کابرایە زلەیەکی سوروسپی دەروێش بوو پرچە سپی‌یەکەی شۆر ببـووەوە، دەستگـێر شتی بەکـۆلانـانـا دەگـێراو دەی‌فـرۆشت و منـداڵان دوای‌ئەکەوتن بە (عالادەلعوونە) ووتن، زۆر توورە ئەبوو جوێنی پیسی ئەداو کفریشی لەگەڵا ئەکرد.

٦ ـ کەریمی لۆقتنـەچی: ـ بەرامبەر [چێشتخانەی تارا] پیاوێکی زۆر توورە بووە ئەگەر خەڵکی سەریان بکردایە سەری هەرچی چێشت هەبوو لە لۆقنتەکەیا هەمووی ئەرشت بەتایبەتی لە رەمەزانا کە پۆلیس و چاوەشی شارەوانی نەیان ئەوێرا بە بەردەم لۆقنتـەکـەیـا برۆن چونکە یاساغ بوو و بیان ووتایە یاساغە هەموو مەنجەڵەکانی تێ‌ئەگرتن بەچێشتەوە بەڵام پیاوێکی هەژارو بەسزمان بوو.

٧ ـ قالانە: ـ پێیان ئەووت [قالانە، پاشانە، چاکانە] ئەمیش خۆی هەر بەوشێوەیە وەڵامی ئەدانەوە ئەم پیاوە بە عەرەق خواردنەوە مرد.

٨ ـ مامەحەمەی عەقراوی: [باوکی خولە تەرەزان] بوو توورەیان ئەکرد پێیان ئەووت [مامەحەمەی عەقراوی ـ هێلکە ئەکا بە مراوی].

٩ ـ حەمە کەچەڵ: ـ لە بەرماڵی خۆیانا کە بەرامبەر سەرا بوو قیرتەبەقی دانابوو بە بەتاڵی‌و منداڵان توورەیان ئەکردو پێیان ئەووت [مامەحەمە گون تەمتەمە..].

١٠ ـ قادر ئاغـای ئبراهیم ئاغا: ـ عەتار بوو لە قەیسەری نەقیب هاتووچۆی ماڵی

شێخانی ئەکردو لەو ماڵانە تووڕەیان ئەکردو ئەویش دەستی ئەکرد بە جنێودان و ئەهاتە دەرەوە.

١١ - وەهــابە کەچەڵ:- ئەم پیاوە حەماڵ بوو خەڵکی تووڕەیان ئەکرد ئەیان ووت [کولایەوە] ئەویش بەگژ دارو بەردا ئەچوو.

١٢ - قاقامچە:- ئەم پیاوە دەستگێر بوو هەر ڕۆژەی لە شوێنێك بوو، قسە خۆش بوو جارجار کە تووڕەیان ئەکرد جنێوی ئەدا، وەکو کابرایەکی تورك فێری کوردی بووبێت وا جنێوی ئەدا [گەواد، کوڕ گەواد، تەرەس کوڕ سەگباب کوڕ قەحبە دایك]. زۆری ژیــانی لە کەرکــووك و بەغــداد بردۆتەسەر. یەکەم کەس بووە شتی لەسەر سینی فرۆشتووە، ئەیگێڕا وەکو پارووە هێلکەو ترشیات، جەژنان لگاوی دادەنا ئەم لگاوە جۆرە قومارێکە بە مۆری تاوڵە ئەکرا لەسەر مێزیك بەقووتوویەك یاری پێ‌ئەکرا.

١٣ - سەی عەلی بسم الله:- بەوە تووڕە ئەبــوو بە هەر شوێنیکــا بڕویشتــایــە پێیان بووتایە بسم الله ئیتر کەللەیی ئەبوو ئەچوو بەگژ دارو بەردا.

١٤ - ساڵح دەمــانچــە:- ئەم کابــرایــە حەڵوای ئەفــرۆشت بەوە تووڕە ئەبوو کە پێیان ئەووت (ساڵح دەمانچە) زۆر تووڕە ئەبوو، گوچانێکی پێ‌بوو هەڵی‌ئەسوراند یان ئەی‌هاویشت بۆ ناو خەڵکەکە جا بەر کێ ئەکەوت خۆی‌و شانسی.

١٥ - ئەحە خورشە:- ئەم پیاوە شاگرد خەیات بوو لە قەیسەری وەسمان پاشا، تۆزێ عەقــڵی سووك بوو، بەڵام زۆر خۆش بووەو شتی سەیــری لێ ئەگــێڕنەوە. ئەڵێن لە ژورێکی قوردا لە گەڕەکی شێخان هەر خۆی بە تەنیا ژیاوەوە بەردەمی ژوورەکەی لەسەر کۆڵان بوو بە تووڕەکەو گلۆڵەبەن و میزەڵانی حەیوان و کاغەزی چکلێت و پاکــەتی جگــەرەی بەتــاڵ هەڵ واسیبــوو، هەروەهــا لە ژوورەکەشیا کلاشەکۆن و کەوشــەکــۆن و لێفەکۆن و کەواکۆن و کەلوپەلی‌تری هەڵواسیبوو سەربانەکەشی بە پارچە قوماشی کۆنی گەورە داپۆشیبوو دایکوتابوو بە بزمار ئەی‌ووت بادلۆپە نەکات، زۆر کات بەکولانانا بە تووڕەکەیەکەوە پەڕوکونی کۆئەکردەوەو یان هەندیکی ئەخستە گیرفانیەوە زۆر قسەخۆش بوو بە هەموو کەسێکی ئەووت [ڕەفیق] زۆر جاریش خەلك تووڕەیان ئەکرد.

١٦ - قەزەڕۆسی دەلاك: - خەڵکی قەفقاس بوو پێش ئەوەی بێتە سلێمانی چووبوو بۆ بیــارە بولای شێخ علائەددینی بیارە لەوێ ژنیان بۆ هێنا، پاشان هاتە سلێمانی

دووکـانی دەلاکی کردەوە بەرامبەر خەلفە ڕەشیدی کەبابچی تەنیشت سینەمای سیروان، پاشان گواستیەوە بۆ کانیسکان بەرامبەر ماڵی شێخ لەتیف چاکەت و پانتۆڵی لەبەرئەکردو کڵاو مشکی لەسەر ئەکرد کەس نەیئەوێرا بچێتە لای بۆ سەرتاشین نەك لەکاتی سەرتاشینا توورەی بکەن و شوێنێکی ئەوکەسە بە گوێزان بریندار بکات، بەڵام ئەوکەسانەی کە نەشارەزا بوون و نەیان ئەناسی ئەچوون سەریان ئەتاشی ، کە دائەنیشتن هەموو سەروچاوو پشتیملی ئەکردن بە کەف سابوون، بەس چاویان دیار ئەما، خەڵك زۆر ئەهاتن بۆلای پێیان ئەووت قەزەڕۆس.....، ئەویش تەورێکی هەبوو ئەیگرتە خەڵکەکە زۆریش بەهێز بوو هەرکەسێکی بگرتایە ئەینایە ژێر خۆی. ئەڵێن زۆرجار شێخ لەتیف ئەهاتەوە بۆماڵ لەودیوو دەرگاکەیانەوە بانگی ئەکرد (قەزەڕۆس) ئەویش توورە ئەبوو جنێوی پیسی ئەدا پاشان ناچار سلێمانی بەجێئەهێڵێ لەبەرئەم بەزم ورەزمە.

١٧ ـ ئینگـرام:ـ ئەم پیـاوە سەیدێکی ئەو خوارانە بوو نەگبەتی گرتبوی هاتبوو سلێمـانی بۆئـەوەی خەلك یارمـەتی بدەن، جلەکانی وەکو سەیدی خواروو وابوو کورتەباڵا بوو لەبەر ئەوە پێیان ئەووت [ئینگرام] جنێوی ئەدا بە کوردیو عەرەبی ناچار سلێمانی بەجێهیشت، ڕۆژێك لە بەغدا بەرێکەوت توێکڵە مۆزێك لە بەر قاچی پێی پیـا دەنێو دەکـەوێو لە بەردەمی کۆمـەڵێکـا هەڵی ئەستێتـەوە، بەرێکەوت هەموویان خەلکی سلێمانی دەبن ئەبێ یەکسەر دەیناسنەوە پێیئەڵێن (ئەڵڵا بلخیر) دەست ئەکا بە جنێودان و دەڵێ [ئەهلی سلیمانی مایجوزون مني] لە ساڵی ١٩٥٦دا جارێك لە کەرکوك بەند ئەبێ لەوێ تووشی کۆمەڵێك خەڵکی سلێمانی ئەبێت هەرچەند ئەیەوێت خۆی ئاشکرا نەکات بەڵام ئەوان ئەچنە لایەوە پێی ئەڵێن [ئینگرام] ئەو چیئەکەیت لێرە؟ ئەویش بەتوورەییەکەوە دەڵێت لەتاو خەڵکی سلیمانی هاتوومەتە ئێرە لێرەش وازم لێ ناهێنن.

١٨ ـ خەلیل ژنانی :ـ ئەم پیاوە باڵابەرزێك بوو پاکو تەمیزو جل بەرگی سەوزو سوری لەبەرئەکردو دەستی لە خەنە ئەگرت و چاوی بە کل ئەرشت و سمێڵی ئەتاشی وەکو ژن قسـەی ئەکردو ئەرۆیشت بەرێگەدا لای حاجی تۆفیق (پیرەمێرد) بو خزمەتی ئەکردو چێشتی بۆ لێئەناو هاتوچۆی ئەو ماڵە دراوسێیانەی ئەکردو لەگەڵ ژنەکان ئیشی ئەکردو نانی لەگەڵا ئەکردنەوە بە نان پێوەرەکەی ئەووت ئێسکت مرێ مەیەڵ

نانەکەت بسوتێ با نەبێ بە (کۆڵو)، ئەم کابرایە قسەخۆش بوەو کەسیشی نەبووە لێرە.

١٩ ـ حاجی فری:ـ هیچ ئیش وکارێکی نەبوو و. هەموو شوێنێك دەگەرا پێیان ئەووت حاجی فری ئەویش ئەیکرد بە چەپڵە لێدان و ئەیووت [کەمەرە لوولە هەیاسە ـ حاجی شێت بووە بۆ عاسە] تابڵێی پاك و تەمیز بوو، چاویشی بە کل ئەرشت، زۆر قسەخۆش بوو، سوعبەت چی بوو. خەڵك یارمەتی ئەدا کەرێکی بچوکی هەبوو هەموو ناوچەی سلێمانی پێئەگەرا بەتایبەتی هاتووچۆی بەگزادەکانی هەڵەبجەی ئەکرد زۆر خۆشیان ئەویست و یارمەتیان ئەدا.

٢٠ ـ فەرەج قوزێك بەرەوە:ـ ئەم پیاوە حەماڵ بوو منالان توورەیان ئەکرد پێیان ئەووت [فەرەج قۆزێك بەرەوە] بەمە زۆر توورە ئەبوو، هەرچیەکی پێبوایە دایئەناو دوای منالەکان ئەکەوت بە جنێودان.

٢١ ـ مجەی دەرابە: ئەم کابرایە هەموو ئیشەکەی ئەوەبوو دارێکی درێژی پێبوو سەرەکەی پەرۆی تێوەئالاندبوو تەنەکەیەك رۆنی ئۆتۆمبیلی هەڵ ئەگرت و دەرابەی دووکانەکانی چەور ئەکرد کە ئەچووە بەردوکانێك لەباتی بڵێت [چەوری‌کەم] ئەیووت [چەوری عام] هەمیشە سەرخۆش بوو ئەم گۆرانییەشی ئەووت:ـ [عەبدی مەیخانە پارەم پێنیە ـ عەرەقی بونو عارەق بونو]

[عەبد مەیخانەچی‌یەك بووە لە سلێمانی جوولەکە بووە].

٢٢ ـ تۆفان بەگ (تۆفەخرە): ناوی تۆفیق کوری ئیبراهیم بەگی مارف بەگە برازای فایەق بەگی مارف بەگە ناسراوبوو بە [تۆفەخرە]، پیاوێکی کورتەبنە بوو، بە لەنجەولار ئەرۆیشت بەریگادا هەروەکو مراوی، عادەتی وابوو کە لە ناوبازارا ئەگەرا بە هەچ دوکاندارێك بگەیشتایە پێی‌ئەووت: ئەم دوکان و بازارە یاخود ئەم حەمام و قەیسەری‌یە هەمووی هی منە، باوکم بۆی بەجێهێشتووم و خەڵك لێی داگیرکردووم، ئەوانیش پێیان ئەووت: زۆر چاکە برۆ دوو شایەت و مختارێك بەرە بۆ تاپۆو ئەرزوحالێك بنووسە بۆت جێبەجێ ئەکەن، بەم جۆرە تۆفە بەدائیمی لە تاپۆ کەووتبوو، لەوێش فەرمان بەرەکان لەگەڵی راهاتبوون و هەر ئەم ژوورو ئەو ژووریان پێئەکرد، رۆژی وا هەبوون بەقەدەر دوو فەراش ئیشی خۆیان پێئەکرد، بە ناوی ئیشەکەی خۆیەوە لەدواییدا پێیان ئەووت ناردوومانە بۆ بەغا کە بۆت ساغ بکەنەوە، لەگەڵ ئەوەشدا تۆفە زۆری حەز لە ژن بوو، دایم هەر باسی دەکرد. جارێکیان عەزەی

بارام کە دەلالی نقلیاتی سلیمانی بوو پێی ئەڵێت: تۆفە گیان خۆم ژنت بۆ ئەهێنم بەم جۆرە هەڵیئەخڵەتێنێت و ڕۆژێك ئەیبات بۆحەمام زۆر چاك ئەیشۆن و دەستێك جلی جوانی تازەی لەبەرئەکەن و هەندێك ئالاو والای پێوەئەکەن و شاییو بەزمی بۆ دروست ئەکەن، کەریمی بارام ئەکەن بە بووك و عوسەگۆج ئەکەن بە بەربووك و لە کەلاوەکەی بەرماڵی عەزمیبەگی بابان سێ شەوو سێ ڕۆژ بەزم ئەگێرن و لەدواییدا بە (٢٠) قەمەرەیەك بە بەزم و هۆرن لێدان ئەیبەن بۆ ماڵی مام بارام لە سەرکارێزو ژنانی گەڕەك ئەیبەنە ژوورەوو داخڵی ژووری بوکێی ئەکەن تۆفەش بەخۆشیەکەوە ئەچێتە لای بوکەوەو عەباکەی لەسەر لائەبا، کە چاوی بە کەریم ئەکەوێ ڕائەکاتەدەرەوەو هەرچی بەدەمیا بێت پێان ئەڵێت. ئەوانیش بە چەپلەڕێزان بەرێیئەکەن. ئەم ڕووداوە لە ساڵی ١٩٥٢ ـ ١٩٥٣زدا ڕوویداوە. ئەم کابرایە ساڵی ١٩٧٤ لە مزگەوتی (هەلاجەکان) ئەنوست بەیانیەك لەو مزگەوتە لەپڕ دڵی ئەوەستێو کۆچی دوایی ئەکات.

● جەمال ڕەسوڵ «کەرەی نەوت»

● توفان بەگ

بە بەرگی زاوایەتی یەوە

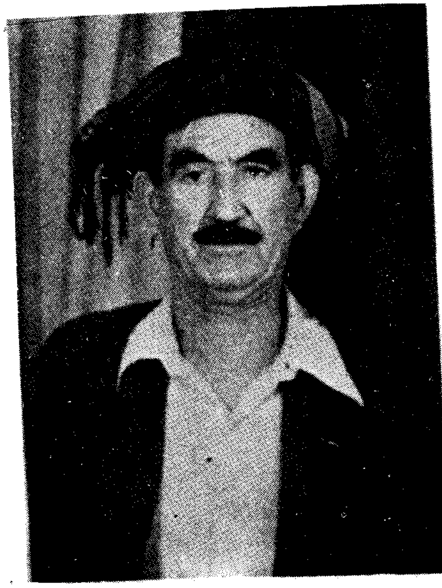

● ئەنوەری ڕەزا بەگ

● سالْح پیرۆت «کەڕەی تەنەکەچی»

● ئەحە خورشەی خەیات

«پەك كەوتە» «كەڕەكان و شێتەكان»

ئێستـا لە زۆر ولاّتی جیهاندا مەسەلەی بایەخدان بە پەك كەوتە «معوق» بووەتە ئەركێكی گرنگی كۆمەڵ، چۆن ئامادە بكرێن بۆ هەندێ ئیش وكار، چۆن هەندێ توانـایان بەرەوپێشەوە ببرێت، بیرمە كەباسی كاك ئەحمەدی شێخ دەكرا، باوكم «مەلا مستەفای سەفوەت» لەپێش هەموو كارێكی گەورەی كاك ئەحمەددا باسی ئەوەی ئەكرد كە چۆن هەموو كوێرەكانی شاری لە مزگەوتی گەورەدا كۆكردۆتەوەو بناغەی فێربوون و خوێندنی قورئانی بۆ دامەزراندوون و بەوچەشنە هۆی ژیان و نان پەیداكردنی بۆ دابین كردوون. حەپسەخانی نەقیبیش ئەو ڕێیەی كوێر نەكردەوە.

ئەمە كوێرەكانی شار. هەرچی كەڕو لاڵ و پەك كەوتەی ئەم شارەیە، ئەوە بۆ كەسێك بەدوایدا بگەڕێ لە مێژووی سلێمانیدا ڕێبازی تایبەتیی بایەخدان بەم مەسەلەیە ئەبینێ كە بەشێكی هونەری تاقە كەسێكەو هەندێكی لەخۆیەوە هاتووە، لەبـەرئـەوە سەیر نییە كە لەنـاو پەك كەوتـەكـانی شاردا تەنـانـەت كەسی دیارو هوشیاریش هەڵكەوتبێ ئەمەش لە باسی كەڕەكانی شاردا ئەبینی.

لە تەمەنی خۆم دا لە كەم شاری ئەم جیهانەدا ئەو دیاردەیەی شاری سلێمانیم بینیوە، كە شێتــەكـانی شار بەخێوبكـرێن و یارمـەتی بدرێن و ببنـە كەرەسـەی رابواردن و دڵخۆش كردنی خەڵكی شار.

ئەم چەنــد لاپـەڕەیەش كە نوسـەر بۆ باسی هەنـدێ لە شێتـەكـانی شاری تەرخان كردووە لەپاڵ ئەوەدا كە تەزوویەكی خۆشت ئەدەنێ، سەرەتای كەرەسە دۆزینەوەو دامەزراندنی هەندێ شەخسییەتیشە بۆ چیرۆك نوسەكانمان.

«ع . م . ر»

کەرەکان

١ ـ رەزا کەر:ماڵیان لە سەرچیمەن بوو، بانگوشیو کرێکاریی ئەکرد.
٢ ـ کەرەی ماڵی شێخان: لە کانێسکان هاتوچۆی ماڵی شێخانی ئەکردو ئیشی بۆ ئەکردن.
٣ ـ کەرەی ماڵی حاجی مەلا سەعید: ناوی حەمەعزیز بوو، ئێشی بۆ ماڵی حاجی مەلا سەعید ئەکرد.
٤ ـ کەرەی شاڵی: ناوی حەمە ئەمین بوو، لە سەرچیمەن ئێشی بۆ ماڵی حاجی ئەولای مستەفابەگ ئەکرد.
٥ ـ کەرەی قالەی شاڵی: ماڵیان لە دەرگەزێن بوو، ئیشی نەئەکرد.
٦ ـ کەرەی شەربەت: دووکانی هەبوو لەخوار حەمامی سوورەتەوە، لەوێ شەربەتی دروست ئەکردو ئەیکردە کووپەوەو ئەیگێڕا بەناو بازاڕدا، هەر لە دوکانەکەی خۆی ئەنوست.
٧ ـ ئەحەکەر: کوڕی رەشەی سورکە بوو، ماڵیان لە مەڵکەندی بوو، ئەمە پێستە رێوی ئەفرۆشت. جارێك پێستە رێوی پێ ئەبێت ئەیگێڕێ بەناو شاردا ئەچێتە بازاڕ لای حاجی رەشیدی سەعیدی قادر ئاغا کە ئەوکاتە تاجر بوو هەموو جۆرە پێویستیەکی ئەکڕی وە لەگەڵ ئەحەکەردا معامەلە ئەکات، لەدواییدا ئەحە پێی ئەڵێ: «ئەترِی بترە ناترِی حاجی برایم ئاغا ئەترێ».

مانای ئەوەبە ئەگەر تۆ نایکری ئەو ئەیکرێت. ئەمە بوو بە باو لەناو شاردا، بەسەر زمانی خەڵکەوە بوو.

٨ ـ کەرەی خەیان: ناوی ئەحەکەری خەیات بوو.

لە مەزادخانەکە لای خولەشەلی خەیات و ماڵیان لە کانێسکان بوو، ئەحە هەر کەواو سوخمەی ژنانی ئەدوری.

٩ ـ کەرەی عێزەت بەگ: ناوی عەلی بەگ بوو ماڵیان لە سەرگۆل و کوری عیزەت بەگی وەسمان پاشا بوو.

١٠ ـ کەرەی رەزابەگ: ناوی ئەنوەرە، ماڵیان لەسابونکەرانە، کوری رەزابەگی قایمقامە، ئیش ناکات، ئەم کەرە هەر لە تەمەنی لاوی‌یەوە پاکو تەمیزو جل وبەرگی جوانی لەبەرئەکردو هەر خەریکی مێ‌بازی بۆ.

١١ ـ کەرەی تەنەکەچی: ناوی صالح پیرۆت برای بلەی پیرۆتی تەنەکەچی بوو، هەر لەگەڵ ئەوا ئیشی ئەکرد. ماڵیان لە مەڵکەندی لەپشت شەخسەکەی شێخ جافرەوە بوو.

١٢ ـ کەرەی نەوت: ناوی جەمال کوری مام رەسولی نەوت فرۆش بوو کە ئەگەرا بە کۆلانانا لەگەڵ باوکیا عەرەبانەکەیان رائەکێشا ئێستا سائیقە لەسەر بیلدۆزەر لای میری.

شێتەکان

١ - ئەسپەڕەش: لە زەمانی عوسمانلیدا کابرایەکی کەتەی زلی ڕەش تاڵەی شێت بووە، پێیان وتووە ئەسپەڕەش. ڕۆژێك بەردێك ئەکێشێت بە پیاوێکداو ئەیکوژێ، پیاوە ئەبەن ئەینێژن. لەپاش دا شەو جومعانەی بۆ ئەکەن و حەلْوای بۆ ئەبەخشنەوە، ئەسپەڕەش ئەچێو هیچی بەش نادەن و دەری‌ئەکەن، ئەویش ئەیکات بە هەراو هاوار ئەڵێ سەیرکەن سەیرکەن من خۆم کوشتومەو حەلْواشم بەش نادەن.

٢ - فەرەجی پۆزێ، کارگەچی‌و پیاوی شێخ مەحموود بوو، لە پێش دا شێت نەبووە، هەمیشە ئەسوڕایەوە. زۆر جار جلەکانی دائەکەندو بەڕووتی ئەسوڕایەوە، تەنانەت لە زستانیش دا وای‌ئەکرد. زۆر حەزی لە ماست کردووە، لە هەر شوێنێ ماستی بدیایە چنگی پیا ئەکرد و ئەیخوارد. ئێوارەیەك لە ماڵەوە نان ئەخوات و لێفەیەك لەگەڵ خۆی ئەبات بۆ ماڵی شێخ مەحموود لە سلێمانی شەو لەوێ ئەنوێت بە لێفەکەی خۆی، بەیانی خەبەری نابێتەوە، شێخ مەحموود ئەبینێ فەرەج نوستووە بە قاچ خەبەری ئەکاتەوەو

پێی ئەڵێ: بۆچی تائێستا نوستووی؟ هەڵسە..؟

فەرەج وەڵامی ئەداتەوە ئەڵێ خۆم بە نانی خۆم و لێفەی خۆم نوستوم بە نان و لیفەی تۆ نەنوستوم. ئیتر شێخ وازی لێ دێنێ.

٣ ـ ئادوو ئادوو گەڕ ئەکات: هەر ئەڕۆیشت بەرێگاداو ئەیوت ئادوو ئادوو گەڕئەکات. خەلك هەر بەوناوەوە ئەیان ناسیو بانگیان ئەکرد.
٤ ـ مێشۆ: ناوی تۆفیق بووە، سەرباز ئەبێ لە سوپای عوسمانلیدا. کەرەتێ لە عەسکەریدا چەکی پێ ئەبێ لە کاتی شەودا لە گایەك ئەخوڕی، دیارە گا وەلام ناداتەوە یەکسەر تەقەی لێ ئەکات کە بەری‌ئەکەوێت گاکە ئەبۆڕێنێ، ئەویش ئەڵێ: قوزەڵقورت بۆ نەت ووت من گام، لەسەر ئەمە لە عەسکەری دەری ئەکەن ئەڵێن نەك یەکێ بکوژێ وەك گاکە.
٥ ـ ئەحەی جاو: حەڵوافرۆش لەسەر سینی ئەگەڕا بە بازاڕو چاخانەکاندا، هەمیشە دەستەیەك کاغەزی قوماری پێ‌بوو لەگەڵ خەڵك دا ئەسکەملی پێ‌ئەکرد. . پێ‌یان ئەوت حەڵوا بە چەند؟ لە وەلام دا ئەی‌ووت: بە لیرەیەك، ئەی چۆن خانوو دروست بکەم و چۆن ژن بهێنم. . . بەدەم جوێن دانەوە ئەم قسانەی ئەکرد. بەیانی کە هەڵ ئەستا ئەچوو بۆ بازاڕ ئەی‌ووت ئەم خەڵکە بۆ شەو ئەمرن و بە ڕۆژ زیندوو ئەبنەوە؟
دیسان ئەی‌ووت: لەکوێ جێگە هەیە ئەم هەموو خەڵکەی تیا بنوێ؟
جارجاریش گۆرانی ئەوت. کەرەتێ ئەحە لە بەر حەمامی موفتی‌دا ئەبێت ئافرەتێك دێتە دەرەوە لە حەمامەکە منداڵێکی پێ‌ئەبێت داوای حەڵوای لێ ئەکات. . دایکی منداڵەکەش بە ئەحە ئەڵێ حەڵوایەکی بدەرێ، ئەویش ئەڵێ بە لیرەیەك، ژنەکە ئەڵێ: چۆن بە لیرەیەك؟ منالەکەش هەر ئەگری حەڵواکەی ناداتێ. جارێکی تریش ئەحەی جاو ئەچێتە سەردوکانی کەریمی جاوی خوشکەزای لە قەیسەری غەفوراغا بە کەریمی خوشکەزای ئەڵێ خۆزگە بەو ساڵە کە دایکت ژنی من بوو، کەریمی خوشکەزای پێ‌ی ئەڵێ خۆ دایکم خوشکتە چۆن ئەڵێ‌ی ژنم بوو؟ پاشان ئەڵێت کەریم ڕاست ئەکەی لەبیرم چۆتەوە.
ئەحەی جاو سینی‌یەك حەڵوای ئەکری دوو سێ دانەی بە گران بە پیاوان ئەفرۆشت تا پارەکەی دەرئەهێنایەوە، ئیتر ئەوانی‌تری بەخۆڕایی ئەدا بە منداڵان و ئەچوو سینی‌یەکی‌تری ئەکری.
٦ ـ ڕەحەشێت: ئەم کابرایە ناوی عەبدولڕەحمان بوو زستان و هاوین بە پێ‌ی پەتی ئەسوڕایەوە، لە زستان فەرەنجی‌یەکی لەبەرئەکرد، ئەگەر یەکێ لەدواوە شەقێکی

تێ‌هەڵدایە ئەمیش کێ لەپێشەوە بوایە شەقی لەو هەڵ ئەدا.

کەرەتێ شەقی تێ هەڵ ئەدەن، ئەمیش جەندرمەیەکی تورکی لەپێشەوە ئەبێت شەقێکی تێ‌هەڵ ئەدا، جەندرمەکە ئەیکاتە هەرا ئەیەوێت بیبات حەپسی بکات خەڵکەکە کۆئەبنەوە پێ‌ی ئەڵێن ئەمە شێتە هەرچی شەقی تێ‌هەڵبدا، کێ لەپێشەوە بێت لەو کەسە هەڵ ئەدات.. لە بەرچاوی ئەیکەنەوە ئەویش وازی لێ دێنێ.

٧ ـ مەلا حەسەنە شێتەی صابونچی: هەمیشە کۆتری لە باخەڵا بوو هەڵێ ئەدا کۆترەکە ئەهاتەوە ئەیخستەوە باخەڵی.

٨ ـ فەحە شێت: «جارچی» پێ‌یان ئەوت کەرێك بەبارەوە ون بووە... ئەویش بۆ ئەوەی پارەی بدەنێ ئەی‌وت کێ کەرێکی دۆزیوەتەوە بەبارێکەوە هەر ئەوانیش جریتان بۆ لێ‌ئەدا ئەمیشە تورە ئەبوو و جنێوی ئەدا.

٩ ـ شەریفە شێت: ئەی‌وت ئەسپەکەی شەریف وەختی جۆیەتی.. ئەسپەکەی شەریف شەریف رۆیەتی.

١٠ ـ کەریم قەلان: کە پێ‌یان ئەوت کەریم قەلانی کە دەرپێ‌کـەی دائـەکـەنـد گەڵ وگونی بۆ خەڵکەکە دەرئەخست. هەموو کاتێك جامێکی پێ‌بوو کە تینووی ئەبـوو ئەچـوو بۆ دەبـاشان لە کانی‌یەکە ئاوی ئەخواردەوە.. رۆژی چەند جار تینووی ببوایە هەر ئەچووەوە بۆ دەباشان.

١١ ـ جانی‌یە شێت: ئوتومبیلچی بوو، تابلێ‌ی کورێکی قۆز بوو رەگەزی ئەرمەنی بوو. ئەم جانی‌یە ژنێکی زۆر جوانی ئەبێت ناوی «لولو» بووە کورێکی مەسیحی ژنـەکەی لێ هەڵ گێرایەوە شوی بەو کرد وازی لە جانی هێنا... پاشان جانی شێت بوو. خەڵکەکەبەوە تورەیان ئەکرد جنێویان بە «لولو»ئەدا، ئەویش تورە ئەبوو جێگای نوستنی مزگەوت و توونی حەمامەکان بوو هەتامرد.

١٢ ـ ئەحـە سەرایلی: لەپێشا جەندرمەی عوسمانلی بوو، لەدوایی‌دا خووی دایە تلیاك خواردن، تێك ئەچـوو، بە هەرکـەسێ ئەگـەیشت قسەی هەلەق ومەلەقی ئەکرد: «دەمنویەی بەبەی من و قازی مراغا منو قازی چەمچەماڵ وامان وت»

هەمیشە گۆچانێکی بەدەستەوە بوو، ریشیشی قەڵەم ئەکرد. سوارچاکیش بوو.

١٣ ـ ئایشێ شێت: ئافرەت بوو، لە گەنجیدا جوانیش بووە. کورو کچی بووە،

پاشـان تێك چووە، لەناوشاردا ئەگەڕا، بەشەرواڵێکەوە بە پێ‌خاوسی. بەگوێزان سەری ئەتاشی، هەمیشە دارێکی بە دەستەوە بوو، لە قەراخ شار شوێنی ئەدۆزیەوە خانووی بە قوڕو بەرد دروست ئەکرد، وەك کولانەسەگ ماوەیەك تیا ئەبوو پاشان ئەی‌ڕوخان و ئەچووە شوێنێکی‌تر دروستی ئەکردەوە، بەڵام شێتیکی بێ‌دەنگ بووە.

١٤ ـ بەهێ شێت: ئافرەت بوو ئەسوڕایەوە بەناو شاردا تووڕەیان ئەکرد، بەردی ئەهاویشت، ئەچووە سەر قەسابەکان بەزۆر گۆشتی لێ‌ئەسەندن. کە ئەچووە لای قالەی عاسەی قەساب ئەی‌وت: من ژنی تۆم ئەبێ بەخێوم بکەیت. ئەم ئافرەتە کوڕێکی هەبوو.

١٥ ـ نەنەبیستی: ئەم پیرێژنە ئەقڵی سووك بوو، بەناو بازاڕدا سواڵی ئەکرد، منداڵان دوای‌ئەکەوتن، پێ‌یان ئەوت: نەنە بیستی بۆت بکەم بەسی، بۆت بکەم بە چل.. بۆت بکەم بە جل. ئەویش جنێوی ئەدا.

١٦ ـ سەعـە شێت: پێ‌یان ئەوت سەعە کاژاو، سووتا. ئەویش سێ کەڕەت ئەی‌پرسی هەر سووتا؟ دوایی لە بەر نانەواخانەکانا بەتایبەتی نانەواخانەی گوێڕەپ لە مەیدانی خوڕ بەلەدی‌یەکە پەلاماری نانی ئەدا، سێ نانی ئەفڕاند، ئەی‌وت: منیش سێ نان ئەبەم بۆ کاژاو سێ جار سووتا.

١٧ ـ ڕەشیدە فەنی‌یە شێتە: «ڕەشیدی حاجی برایم ئاغا» برای خاڵە مچە. ئەم کابرایە مولازم ئەووەل بووە لە زەمانی عوسمانلی‌دا لە «قاهرە» لەکاتی شەڕی تورك و فەرەنسی‌یەکـان بریـنـدار ئەبێت ئەیبـەن بۆ خەستەخانە ڕووتی ئەکەنەوە بۆئەوەی تیماری بکەن، کیسەیەك لیرەی ڕەشادی پێ‌ئەبێ لیێ‌ی ئەسێنن و ئەی‌دزن. دوای چاك بوونەوەی ئەڕوانێ کیسە لیرەکەی نەماوە، لەتاوا مێشکی تێك ئەچێ. پاشان لە عەسکەری دەری‌ئەکەن، دێتەوە بۆ سلێمانی. ئەم پیاوە ئەڵێن زۆر جار بە ماتۆڕ لە سلێمانی‌یەوە چووە بۆ ئەستەموڵ، وە بە پاسکیل ئەچوو بۆ کەرکوك و ئەهاتەوە. زۆر حەزی لە ناخونەك ئەکرد. ئەچووە لای بەقاڵەکان بۆ ناخونەك. ڕۆژێك پێ‌ی ئەڵێن دایکت مردووە، بڕۆ بۆ ماڵەوە؟ ئەویش ئەڵێت ناچمەوە بۆ ماڵەوە.. ئەڵێن بۆچی؟ ئەڵێ تائێستا دایکم بووە ئێستا کە لە دایکیم دەرچووە من حەقم نییە بەسەریەوە.

ناوبراو یەکەم کەس بوو لە سلێمانی سمێڵی ئەتاشی. . جارجاریش بە پێ ئەچوو بۆ کەرکووك و ئەهاتەوە.

١٨ ـ ئەحەکەرێ: شێتیکی زۆر بێدەنگ بوو، کراسێکی درێژی شینی جاو نەبێ هیچی‌تری لەبەرنەئەکرد. پێی پەتی بوو، سەری رووت بوو، بەگوێزان ئەیتاشی. هەرکاتێ کە برسی ئەبوو ئەی‌وت: پەپە ئیتر خواردنیان ئەدایە، جارجاریش ئەگەر ژنێك تەڵاق بدرایە مەلا بیوتایە ئەتوانێت بە جاش مارەی بکەنەوە ئەحە کەرێ‌یان بۆ جاش بەکارئەهێنا. لەبەرئەوەی بێدەنگ بووەو هیچی نەزانیوە.

١٩ ـ سالە شێت: لەپێشا بە منالی شاگرد ئاسنگەر ئەبێت. وەستاکەی لەکاتی نوستنا لیێ‌ئەداو تێك ئەچێ. سالە کوری سەعەی قالە دەستگێری شەربەت بوو، بە ناوبازارا لەگەڵ خۆی ئەیگێرا. سالە کراسێکی درێژی لەبەرئەکرد، جارجاریش شەرواڵی لەبەرئەکردو سەری پاك ئەتاشی زۆر جاریش سدارەی لەسەر ئەکرد، سالە کە تورەیان ئەکرد، بە دوو پەنجە ژمارەی پێنجیان بۆ دروستبکردایەو پێ‌یان ئەوت سالە پێنج قەید ئەکات، ئیتر توورە ئەبوو و بەردی ئەهاویشت چی لە بەردەما بوایە ئەیدایە بەر شەق. دەستی خۆی ئەگەزی، سالە شێتێکی زۆر بەلا بوو،لە هەر گوزەرێکدا کە توورەیان ئەکرد هەموو دوکانەکانیان دائەخست لەترسی سالە. هەرکەسی ببینایە خۆی ناوێکی لێ‌ئەنا ئیتر هەر ئەو ناوە بوو لە بیری نەئەچووەوە.

سالە سالانی دوایی ژیانی لە شیتخانەی بەغدا بردەسەر، خەڵکی شار جارجار بە ئیجازە ئەیان هێنایەوەو ئەیان بردەوە.

٢٠ ـ فەرەجە شێت: ئەم کابرایە گۆج و شەل بوو، زمانیشی ئەیگرت. جارجار گۆرانی ئەوت بۆ منالان. ریشێکی سپی‌و درێژی پێوەبوو. هامشۆی مالانی ئەکرد. بە ئافرەتەکانی ئەوت: «ئاغاش خۆش بێت خانم گیان لە منیش و لەویش». زۆرجار سواری کەرێك ئەبوو بە دێهاتانەوە ئەگەرا بۆ یارمەتی.

٢١ ـ عەبە شەکەنە: ئەرۆیشت بە رێگاداو ئەی‌وت: عەبە نوقسانی هەیە. مانای پارەکە کەمە. یان تەنەکەیان بۆ دائەنا ئەیان وت عەبە بازئەدات، ئەویش ماوەیەکی زۆر خۆی ئەهێناو ئەبرد، ئەی‌وت: بەحری سوورە، لەپر بازی ئەدا بەسەر

تەنەکەکەدا، ئەی‌وت: هەر شەکەنە، زۆر جار کە پارەی پێ نەبوایە دەستی ئەکرد بە بۆرەبــۆرو گریان بۆ پارە. پێ‌یان ئەوت ئەو پارەیەت بۆ چی‌یە؟ ئەی‌وت: ئەیبەمەوە بۆ پیرۆز «کە دایکی بوو».

٢٢ ـ نۆزدەی قەڵب:

پێش شێت بوونی عەریفی پۆلیس بووە، بە ناوی «عەریف سەعید»ەوە پاشان وردە وردە شێت بووە. لەپێشـا لەسەر قەیاغەکەی دوکان سینیە حەڵوای پێ‌بووە ئەی‌فرۆشت، چەند جار ئەم قەیاغە ئەمبەرو ئەوبەری بکردایە دانەئەبەزی، پاشان هاتــەوە ناو شار لە کونــە گورگێکــدا ئەژیا، سەرو بانقی رافیدەینــەوە. هەمیشە زەمیلەیەکی پێ‌بوو شت وەکی خۆی لەگەڵ عەرەقەکەی تیابوو. بە عەرەقی ئەوت گۆشت قاز، پارەیان ئەدایە ئەیانوت: ئەوە بۆ گۆشت قازەکەت. کە تورەیان ئەکرد ئەیانوت نۆزدەی قەڵب یان نۆزدەی هار ئەویش جنێوی‌ئەدا ئەی‌وت دایکتان واو باوکتان واو

کێری هەرچی تەیارەچیەکانی لەندەن هەیە بە «. . . . .».

٢٣ ـ ئاڵتوونی گاور: پێ‌یان ئەوت ئەوساویلێ، بەمە تورە ئەبوو. ئەم شێتە گۆرەوی بەنی ئەفرۆشت، لە گەرەکی گاوران بۆیان دروست ئەکرد. . . ئەیهێنا بۆ ناوبازار ئەی‌دا بە شانیا. ئەم کابرایە زۆرترین کاتی لە کەلاوەکانی گاوران بوو. منداڵان لێی کۆئەبوونەوە بە ئەوسایلێ تورەیان ئەکرد.

٢٤ ـ مەلا فایەق: ئەم کابرایەش تێکچونەکەی وەهابوو بەهاران بە شەوو بە رۆژ ئەچوو بۆ سەرقەبران. هەروەها هاتوچۆی ماڵانی ئەکرد، هەموو جارێك خۆی بە خۆی ئەوت باینجان و تەماتە. . ئەم شێتی‌یەی من هەڵاتە. لە ساڵی ١٩٨٢ بوو بەژێر ئوتومبێلەوە لە خەستەخانە مرد. لە قسەکانی:

باینجان و تەماتە ـ شێتی‌یەکەی من هەڵاتە

باینجان شێتی کردم ـ عەقل و شعوری بردم.

٢٥ ـ بە هادین برای مەلافایەق: قوتابی بوو، لە پۆلی پێنجی عیلمی‌دا شێت بوو کاغەزو چیلکەی کۆئەکردەوە، ئەیکردە تورەکەیەکەوە ئەیدا بەشانیا. جگەرەیەکی ئەکرد بە پەئاگوی‌یا جاروبار وتاری ئەخوێندەوە بەئینگلیزی‌و عەرەبی.

٢٦ ـ خولــە بووز: شێتێکی زۆر بەســەزمـان بوو، کە ئەرۆیشت بە رێگـادا

لەبەرخۆیەوە قسەی ئەکرد. جنێوەکەشی ئەی‌وت «میف» مانای «حیز». ئێواران کە ئەرۆیشتەوە فەقیانەکانی پڕئەکرد لە شت ئەی‌بردەوە بۆ دایکی. خولەکێ لە بەردەمیەوە بڕۆیشتایە بزێکی پێوە ئەکرد. کە قۆڵیت ئەگرت ئەی‌وت:

ئەی ئەی بەرمە خنکام. لە ساڵی ١٩٧٤دا شەو هاتبووە دەرەوە بۆ سەر ئاو لە گەڕەکی مەڵکەندی گوللەیەکی وێڵ ئەی‌پێکێ‌و ئەمرێ.

٢٧ ـ ئەلە شێت یان ئەلە دۆم:

منالان توڕەیان ئەکرد بە «ئەلەفیش» جنێوی‌ئەداو بەردی تێ‌ئەگرتن. کە قسەی ئەکرد لیك بە دەمیا ئەهاتە خوارێ، چارۆکەیەکی پێ‌بوو پەڕۆکۆنی کۆئەکردەوە ئەی‌برد بۆ دۆمەکان بۆ ژێری کلاش. ئەلەشێت جاروبار بۆ مەسەلەی «جاش» بەکاریان ئەهێنا.. پاشان لێ‌یان ئەپرسی ئەلە خۆش بو؟ چیت کرد؟ ئەی‌وت: بردمیانە حەمام تا بەیانی دوو سێ‌یەکم «.......» ئەمەندە خۆش بوو ئەمەندە خۆش بوو. ئەلەکە گۆرانی ئەوت: «وەی وەی باوانم لەیلی... کوشتەی چاوەکەی تۆم بۆ وا بێ‌مەیلی»ی.

٢٨ ـ حەمەی حەماڵ: شێتێکی زۆر هەژارە کە قسەئەکات بە خاوو خلیچکی ئەدوێ، لیك بەدەمیا دێتە خوارەوە هەمیشە گوێنی‌یەك ئەدا بەشانیا بۆ حەماڵی... خەڵك وردە ئیشی سووکی پێ‌ئەکەن و یارمەتی ئەدەن. زۆربەی کات بە پێ‌ی پەتی ئەسووڕێتەوە. جاروبار سمێڵی ئەتاشێ ئێستاش لەژیاندایە.

٢٩ ـ نامیقە شێت: لە عەسکەریدا برین پێچ بوو، عەریفیش بووە.. کە لە عەسکەری دەرچوو کەوتە سەموون فرۆشتن... وردە وردە تێك چوو و کەوتە جنێو دان و کفرکردن. کە خەڵك توڕەیان ئەکرد ئەیان وت نامق ئەڵێن خزمەکانت یارمەتیت ئەدەن.. ئەمیش بەوە تووڕە ئەبوو، جنێوی ئەداو کفری دنیای ئەکرد. رۆژێك بەیانی زوو دێتە دەرەوە سەربازێك تەقەی لێ‌ئەکا، قاچی بریندار ئەبێ، ئیتر لەوساوە بە دارشەق ئەڕۆیشت تا ئەوکاتەی کە بەیانیەك ئەچن ئەبینن لە ژوورەکەیا ڕەق بوتەوەو مردووە.

٣٠ ـ قالەی تەقی: شێتی ئەم کوڕە زکماکی‌یە، زمانی کەمێك لاڵە خەڵك یارمەتی‌ئەدەن چونکە شێتێکی فەقیرە. پێ‌ی ئەڵێن: قالە لەم شۆستەیەوە باز بدەرە سەر جادەکە.. لە وەلاما ئەڵێت ناوێرم ئەخنکێم... ناوی خەڵکی زوربەی

شارەکە ئەزانێ بەتایبەتی ئەوانەی پرسیاریان لێ ئەکرد.

* * *

● مەلا فایەق

● قالەی تەقی

● وەهابە کەچەل

● سالە شێت لە شێتخانەدا

● حەمەی حەماڵ

● عەبە شەکەنە

● فەرەجە گۆج

● نۆزدەی قەڵب

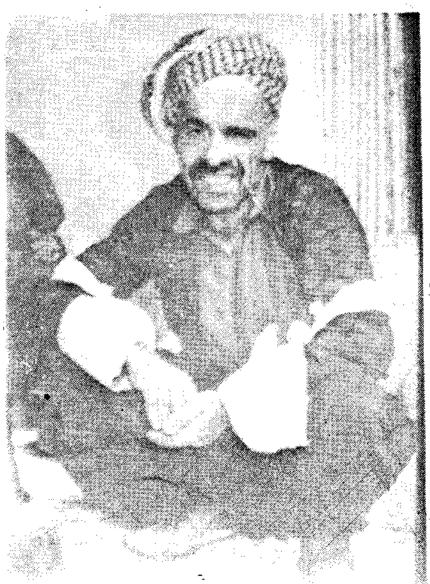

● خولە بوز

● بەهادینە شێت

کوری ئازاو شەڕە گەڕەك[1]

ناوی ئەو کوڕە ئازایانەی کە لە کاتی خۆیدا لە گەنجیەتیدا لە گەڕەکەکاندا خۆیان بە کوڕی گەڕەك داناوە، وە ناویان هەبووە لە گەڕەك و ناوشاردا ئەم کوڕانە شتی خراپیان قبوڵ نەکردووە، لەسەر ناهەقی ئینسانی بێدەسەڵات هەڵیان داوەتیو لە گرتن و بەندیخانە نەترساون لەگەڵ ئەوەش دا ڕێزی خەڵکیان گرتووە بەتایبەتی پیاوی بەتەمەن. . ئەم کوڕانە ناویان دەرکردبوو، هەندێکیشیان لە شەڕە دەمانچەو هەندێکیان لەشەڕە خەنجەردا، هەندێکیشیان لەشەڕە گەڕەکا بە شەڕەقۆچەقانی و شەڕە کوتەك و تێلا، پێش کوڕانی گەڕەك کەوتوون. . هەندێکیان لە کاتی خۆیدا گەورەی گەڕەك بوون و کوڕی گەڕەك ڕێزیان لێگرتووە. . . ئەو فەرمانی بۆ دەرکردوون وە زۆر جاریش نەیان هێشتووە بێتەکۆڕی شەڕەوە.

ئەگەر دوو کوڕیئەووەختە لەسەر شتێکی لێیان ببوایە بە شەڕ، ئەبوایە هەردوکیان ناویان بوایەو شەڕکەر بونایە، ئەگینا پێیان ناشیرین بووە بچن بەگژ ئینسانی بێدەسەڵاتا وە ئەوەی خۆی بە کوڕ بزانیایە نەئەچون گەلەکۆمەکی لە یەکێ یان دووکەس بکەن.

ئەم شەڕەگەڕەکە تا ساڵی ١٩٥٠ بەردەوام بوو ئیتر باوی نەما بەهۆی جوڵانەوەی نیشتمانیو خوێندەواریەوە، بەڵام هیچ کاتێك کوڕی ئازا لەم شارە نەبڕاوەو نابڕێت. . ئێمەش ناوی ئەو کوڕە ئازایانە ئەنووسین تا ساڵی ١٩٥٠ز کە تا ئەوکاتە شەڕەگەڕەك باو بووە ناویان هەبووە. .

. . . .

«١» چەند فلیمێکی میسریم دیوە کە پەردەی ڕۆژانی «فتوەی گەڕەك» ئەگێڕنەوە کە هەر لە بەزمی شەڕەگەڕەکی خۆمان ئەچێت. بێگومان تازە نابێ شەڕەگەڕەك پەسەند بکەین، بەڵام ئەو باسە کەرەسەیەکی باشی بۆ نووسەران تێدایە، کە لەڕێی نەخشەکێشانی شەڕەگەڕەکی ئەو سەردەمەوە بەرامبەر بەدیمەنی ناپەسەندی دووبەرەکی ئەمڕۆ بووەستن و ئازایەتی بەرەو ڕێبازی سوودمەندی خۆی بەرن.
«ع . م . ر»

چۆن شەڕە گەڕەك دروست ئەبوو؟

زۆر جاریوا بووە لەنێوان لاوانی دوگەڕەکی شارێکدا شەڕە گەڕەك لەسەر ناخۆشیو تێکچونێکی سادەی بێمانا دامەزراوەو کراوە بە خۆبادان، بەفیزەوە هاتوچۆکردن بە کۆلانانی گەڕەکێکی ترداو پلارو توانج گرتن لە کیژۆ لەکانیان هاتەچۆیەکی نالەبارو پشاندانی ڕەوشت و خویەکی ناشیرین بەرامبەر بە گەنجانی گەڕەکێکیتر . . . بە زۆرەملێ خۆنواندن و شەڕکردن لەگەڵ یەکێك لە دانیشتووانی ئەو گەڕەکە کە بوتە هۆی لەیەکتردان.

ئەم هەموو هۆیانە بونەتە هۆی پەیدابوونی «ناخۆشیو دوژمنایەتی» لەنێوان لاوانی ئەو دوو گەڕەکەدا. بۆ تۆڵەکردنەوەی هاورێکانیان وەلامیان یەکتری گێراوەتەوە کە شەڕە گەڕەك بکەن. ئینجا بۆ ئەم مەبەستە شوێن و کات و ساتیان بریارداوە، جۆری شەڕە گەڕەکەکەشیان ناو نووس کردووە وەکو: شەڕەگەڕەك بە قۆچە قانی یان بە دارو تێلا یان بە چەقۆو خەنجەرو دەمانچەو تەورزین.

پاش ئەوەی لاوانی ئازاو یەکییەکیو کەڵەکەڵەی هەردوو گەڕەکەکە بریاریان لەسەر شەڕەکەو جۆرکەیدا ئەوسا لە ڕۆژو کات و ساتی خۆیدا لەشوێن شەڕەکە بەرامبەر بە یەك بەدووری «١٠٠ ـ ٢٠٠» گەز زیاتر ڕائەوستان زۆرجاری وابووە چەند گەڕەکێکیتر یارمەتی گەڕەکە شەڕ کەرەکان ئەدەن. هەڵمەت دەر لەپێشەوەبووە یارمەتیدەری یەکەم یارمەتی بەشی سێیەم کە ئەم یارمەتیدەرانە بۆ کاتی تەنگانەو شکاندنی لایەکیان یارمەتی ئەدەن. ئەگەر شەڕەکە شەڕەقۆچەقانی[1] بوایە دوو تیپەکە بە قۆچەقانییەکانیان یەکترییان بەر بەرد ئەدا، ئینجا ئەو بەردانە یان بەر سەریان ئەکەوت ویان بەر دەست و قۆڵ و قاچ و ئەیان شکاندن. جاریوا هەبووە بەر چاویان ئەکەوت کوێری ئەکردن یان بەر دڵیان ئەکەوت یەکسەرئەمردن. لەکاتێکدا گەڕەکێکیان زۆری بۆ بهاتایەو گەڕەکەکەیتر بیان شکاندایە یارمەتی دەرەکانیان ئەهاتن بەدەنگیانەوە لەسەریان ئەکردنەوە، ئینجا شەڕەکە لەنێوانیان دا گەرم ئەبوو لەئەنجام دا ئەبوو بە شەڕەکوتەك و[2] چەقۆو خەنجەرو تەورزین[3] و دەمانچە. بەمە چەندان لاوی بێگوناه لەناو ئەچوون یان کەفتەکار ئەبوون.

زۆر جاری‌وا بووه شەڕەکەیان سێ تا چوار سەعابت درێژەی ئەکێشا تاوەکو گەڕەکێکیان بەتەواوەتی ئەشکاندو ڕاویان ئەنان، ئەوسا پیاوماقووڵ و عاقڵەکانیان ئەکەوتنە ناوبژی کردنیانەوەو ئاشتیان ئەکردنەوە ئەوجا کۆتایی‌یان بە شەڕەکە ئەهێنا.

تێبینی :

١ ـ بۆ کۆکردنەوەی لاوە شەڕکەرەکانی گەڕەکەکە وە یان بۆ سەیرکردنی «منالانی گەڕەکەکە» سەر لە ئێوارە پاش نان خوارن کە دنیا نەختێك تاریك ئەبوو لە ماڵ ئەهاتنە دەرەوە وە لە کۆڵان هاواریان ئەکرد: منالی گەڕەك، سەر بنە خەڕەك، وەرنە دەرێ بۆ شەڕەگەڕەك.

٢ ـ ئەو دوو گەڕەکەی کە لەگەڵ یەکتری‌دا دوژمن بونایە نەیان ئەهێشت بە گەڕەکی یەکتری‌دا تیپەڕ ببن و پیایدا بڕۆن بۆدەرەوە بۆ «گەشت و سەیران» ڕێگایان پێ ئەگرتن و لە سەربانەکانیان بۆیان دائەنیشتن لە «سەنگەر» بەردو پلاریان تێ ئەگرتن و بەر دەمانچەشیان ئەدان، گەڕەکەکەی‌تریش بەرەنگاریان ئەبوون شەڕێکی گەورە لەنێوانیان دا بەرپائەبووەوەو ئەبووە هۆی کوشتنی زۆریان.

٣ ـ بەلام ئێستا ئەم چەشنە شەڕانە نەماوە، مندال و گەنجەکانمان باش پەروەردەکراون و هۆشیارن خەریکی خوێندن یان کاسبی‌کردنن.

. . . .

١ ـ قۆچەقانی: لە بەنی سەوزو سوور دووستکراوە، ناوەکەی نەختێك پان چنراوە، دوو کلکی درێژی هەبوو.

٢ ـ کوتەك: دارێکی قایمی سەر خڕی پتەوە.

٣ ـ تەورزین: پارچە ئاسنێکی دەم تیژە لە وێنەی داس دا کراوە بە سەری دارێکەوە.

ناوی کوڕە ئازاکان گەڕەك بە گەڕەك

«گەڕەکی مەڵکەندی»

١ ـ تۆفیق ئاغای حەسەن ئاغا .
٢ ـ خولەی حەسەن ئاغا: برا بوون، قەتاری وڵاخیان هەبوو.
٣ ـ مەجیدی قالەی حەمامچی ـ توتنچی .
٤ ـ محەی سالە سوور ـ توتنچی .
٥ ـ ئەحلان چاوشین ـ عەلاف.
٦ ـ عارفی صاڵحی ڕەشە ـ ڕیخۆڵەچی .
٧ ـ ئەلە گون سووتاو ـ چایچی لە شەڕی بەردەرکی سەرادا شەهید کرا.
٨ ـ عەلی سەرسوور ـ کەوش دروو.
٩ ـ ئەمینە خێل ـ کەوش دروو.
١٠ ـ قالەی مەحموود ئاغا ـ موختاری گەڕەك .
١١ ـ پەتولی شانەگەر ـ پۆستەچی زەمانی تورك .
١٢ ـ ڕەشەی خلەی بلە ـ چاوەشی ئیشغال .
١٣ ـ نووری عەلی قادر چاوەش ـ دەلاك .
١٤ ـ ئەحەی عەزەی هەمزە ـ ئاسنگەر.
١٥ ـ حسێنی توفیقی حەمەخێل ـ بەردکێش و بەفرکێش .
١٦ ـ ڕەشەی کاکە ـ بەردکێش و بەفرکێش .

١٧ ـ مچەی حەمەبۆر ـ دارتاش.
١٨ ـ حەمەڕەشی خاتوون ـ جگەرچی.
١٩ ـ تۆفیقی عەلیی چایچی ـ چایچی.
٢٠ ـ ئەحەی عەبدوللاّ ـ بەقاڵ.
٢١ ـ کەریم دار سەلیم ـ دارتاش.
٢٢ ـ تۆفیقە گەڕە ـ جگەرچی.
٢٣ ـ عەول کەریم خەرابەیی ـ بەقاڵ.
٢٤ ـ کەریمی قالەی قجول ـ بازرگان.
٢٥ ـ ئاغای حەسەن قەرەنی ـ عەللاف،
٢٦ ـ عەلی حەسەنی قەرەنی ـ عەللاف. له بۆردومانەکە بەرکەوت.
٢٧ ـ کەریمی حەسەنی قەرەنی ـ ئەفسەر، ئاغاو عەلیو کەریم برابوون.
٢٨ ـ عەلیدەدە ـ توتنچی.
٢٩ ـ حەمەعەلی قالەی حەمامچی.
٣٠ ـ عوسمانی تۆفیقی حەسەن ئاغا ـ قوتابی.
٣١ ـ قالەی حەمەوبەگ ـ قوتابی.

گەڕەکی گۆیژە:

١ ـ کەریمی هەیەر ـ قەساب.
٢ ـ حەمە گورگە بۆر ـ مزگەر.
٣ ـ تۆفیق تریشقە ـ کۆپاندروو.
٤ ـ محەمەدی حاجی مەلا سەعید ـ مەلاك.
٥ ـ وەستا سەعی‌ی وەستا حەسەن ـ بەنا.
٦ ـ سەید ئیبراهیم ـ بەقاڵ.
٧ ـ ئەحمەدی سەعەی فەتاح ـ بەلێندەری قەسابخانە.
٨ ـ خولەی شێخ قادر ـ خەیات.
٩ ـ بلەی ڕەسوڵ ـ چایچی.

١٠ ـ عەزەی سەعی چاوەش، عەزە کەچەڵ ـ خەیات، ئەمە لە شەڕەگەڕەکێکدا گوێژەو دەرگەزێن بوون بە یەك لەدژی سەرشەقام و چوارباخ «ئاغالیە» کێرە سەرشەقامی بە دەمانچە کوشتی.
١١ ـ محەی قرگەیی ـ جامبازی وڵاخ.
١٢ ـ صادقی سەڕاج ـ سەڕاج.
١٣ ـ مەولودە درێژ ـ تەنەکەچی.
١٤ ـ عەبەی قالەی مارفەڕەش ـ چاوەشی ئیشغال.
١٥ ـ حەمەی عەلی ی وەستا حەبیب ـ بەنا.
١٦ ـ تۆفیق حەسەنە قوچ ـ قاچاخچی دەمانچە.
١٧ ـ ئەحمەدی حەسەن ـ تەنەکەچی، برابوون.
١٨ ـ حەمەی مامە ـ چاوەشی ئیشغال.
١٩ ـ حەمکوڵی کەریمی هەیەر ـ قەساب.
٢٠ ـ ئەحە نەبەرد ـ هەلاج.
٢١ ـ قالەی ساڵحە فەنی ـ چاوەشی ئیشغال.
٢٢ ـ ڕەمزی قەزاز ـ خاوەنی سینەمای سەلاحەدین.
٢٣ ـ کەمال عەلی ی قەزاز ـ نائیب زابت.
٢٤ ـ قالەی بلە شێخە ـ عەللاف.
٢٥ ـ کەریمی سۆفی ساڵح ـ برنج فرۆش.
٢٦ ـ قالە بابی ـ سابونچی.
٢٧ ـ نوری ی ئەحمەد بەگ ـ قوتابی.
٢٨ ـ تایەری ئەحمەدبەگ ـ قوتابی.
٢٩ ـ حەمە گەلیین ـ قوتابی.
٣٠ ـ قالە سوری گەورە ـ ئوتومبیلچی.
٣١ ـ عارفە شێتی قەزاز ـ کاسبی سەرڕێیی.

گەڕەکی دەرگەزێن

١ ـ غەفووری زارا ـ سەڕاج.
٢ ـ عەولەسیس ـ چایچی، لە شەڕی بەردەکی سەرادا شەهید کرا.

٣ ـ فەتاحی سەعە گۆج] سەرەك پاسەوان.
٤ ـ ئەنۆلی سەعە گۆج] خەیات.
٥ ـ ئەورەحمانی خامە ـ ئاسنگەر.
٦ ـ مەجۆلی خامە ـ چایچی.
٧ ـ سالەی ئاغا نورە ـ قۆلچی مالیە.
٨ ـ محەکەری وەنەوش ـ لێفە فرۆش.
٩ ـ عارف جوکل ـ چایچی.
١٠ ـ حاجی عەلی ـ ئەلەکەچەڵ ـ چاوەشی ئیشغال لە شەری بەردەرکی سەرادا برینداركرا.
١١ ـ حەمە خورشە ـ باجگر.
١٢ ـ قالەی عەبە نەوتە ـ باجگر.
١٣ ـ ئەحەسیس ـ خەیات.
١٤ ـ ئەحە تێلا ـ دارتاش.
١٥ ـ مچەسیس ـ خەیات.
١٦ ـ سالەی حەبەخان ـ کەوش دروو.
١٧ ـ سەغەی ئەحمەدکۆیی ـ کەوش دروو.
١٨ ـ عەلی ئەورەحمانی خامە ـ ئاسنگەر.
١٩ ـ عەلی ئەحەی ئەمین ـ کاسب.
٢٠ ـ نوریی ئەحمەدی تەها ـ قوتابی.
٢١ ـ عەتای کاکەحەمە ـ قوتابی.
٢٢ ـ حەسەنی رەزابەگ ـ قوتابی.
٢٣ ـ عومەری محەی قازی ـ قوتابی.
٢٤ ـ مەولووی رەسول ـ چایچی.
٢٥ ـ سەعەی ئەحەی رێحان ـ باخەوان.
٢٦ ـ حسەرەش ـ خەیات.

گەرەکی سەرشەقام و چوارباخ

١ ـ کەریمی کاکەرەش ـ عەللاف «گەورەی گەرەك» ئەم زاتە سالی ١٩١٨ لە گرانی

گەورەکەدا دەرگای لەسەر خۆی و خێزانی داخست **پیی ناشیرین بوو داوای نان لە** خەلك بکات نەهاتەدەری تاهەموو لەبرسان دا مردن.

٢ ـ ئەحەی قەفەز ـ کەوەرفرۆش.

٣ ـ عەبەی خەجێ ـ کەوەرفرۆش.

٤ ـ ئاغالیە کوێرە ـ چراچی.

پێش ئەوەی ئەلەکتریك «کارەبا» بێتە سلێمانی ئیواران چراکانی بە شاپلێتە دائەگیرسان. موچەخۆری بەلەدیە بوو. لە شەرەگەرەکدا بە دەمانچە عەزەی سەعەی چاوەش ساتبونکەرانی ئەکوژێ.

٥ ـ عەزەی مەمەند ـ دەباغچی.

٦ ـ فەتاحە سوور ـ قەساب.

٧ ـ کەریمی کاکەزاڵ ـ باشچاوەشی جەندرمەی سوارەی عوسمانلی.

٨ ـ مەحموودی قادر غەزال ـ جەندرمەی سوارەی عوسمانلی.

٩ ـ کوردەی ئەحە چاوشین ـ کرێکار.

١٠ ـ حەمەڕەشی خاتوون ـ نانەوا.

١١ ـ عارف ڕەزای کاکەیی ـ چایچی.

١٢ ـ فەتاح بەگی سەڕاج ـ سەڕاج

١٣ ـ سەعەی داود ـ قەتارچی «خاوەن کەمەن».

١٤ ـ حەمە نەجمی حاجی وەسمان قەتارچی «خاوەن کەمەن».

١٥ ـ ئەحەی سۆفی ـ قۆلچی گومرگ.

١٦ ـ کەریمی حەمەی شەمسە ـ قۆڵچی گومرگ.

١٧ ـ حەمە کوردە ـ مزگەر.

١٨ ـ حسین ئەسعەد ـ بارچاوەش.

١٩ ـ حەمە قادر ـ چایچی.

٢٠ ـ ئەحەی ئەمین ـ حەماڵی گومرگ.

٢١ ـ نامیق ئاغای مستەفا ئاغا ـ قەڵەم چی.

٢٢ ـ حەمە نوری ڕیحان ـ جامبازی وڵاخ.

٢٣ ـ ڕەشەی بەکر ـ خەیات.

٢٤ ـ عوسە ڕەش ـ چاودێر لە شارەوانی.

٢٥ ـ حەمەئەمین سۆفی ـ چاودێر لە شارەوانی.

٢٦ ـ حەمەی عارفی زبە ـ قۆڵچی گومرگ.
٢٧ ـ ئەحەی مارفە ڕیچە ـ نانەوا.
٢٨ ـ وسەینەلی ـ دەسگێر.
٢٩ ـ فەیزەی باجی ئیساف ـ نانەوا.
٣٠ ـ مەلای خەیاڵ «کوێر بووە» ـ کاسبی سەرپێی.
٣١ ـ قەجەری ـ سیوجگەرچی.
٢٢ ـ حەمەی بلە باڵ پان.

گەڕەکی کانی ئاسکان

١ ـ سەعەی بەرغەش ـ قەساب.
٢ ـ تۆفیق عەنتەر ـ حەکیم.
٣ ـ ڕەفیقی گلە ـ کەوش دروو.
٤ ـ قالەی نوعمان ـ قەساب.
٥ ـ ئەحەی بەکر ـ قەساب.
٦ ـ مەجی ی بەکر ـ قەساب.
٧ ـ ساڵح سك ڕەق ـ قەساب.
٨ ـ حەمە سك ڕەق ـ قەساب.
٩ ـ تۆفیق صالح «تۆفیقە» ـ کەبابچی.
١٠ ـ کەریمی حاجی ڕەسووڵ ـ چایچی
١١ ـ ڕەشەی دایانەکە ـ کەوش دروو.
١٢ ـ فەرەج کوردی ـ بەقاڵی میوە.
١٣ ـ حەمەی سەکینە ـ چایچی.
١٤ ـ ئەحەڕەشی شیرگەر، شیرگەر «لە شەڕی بەردەرکی سەرادا شەهید کراوە».
١٥ ـ سەعەشەڵ ـ بۆیەچی.
١٦ ـ حەمەی قالەی ئاغال، برای سەعەشەل، پانیبەرزدروو «لە شەڕی بەردەرکی سەرادا شەهیدکراوە»

١٧ ـ قالەی مەلا کەرە ـ چایچی .

١٨ ـ عەزەی مەلا سەعید ـ کەوش دروو

١٩ ـ حەمەی مەلا سەعید ـ برا بوون، کەوش دروو.

٢٠ ـ عەلی ئەحەی شەرەف «تەڕەزان» ـ کاسبی دەسگێڕ.

٢١ ـ عەبە پشی ـ کاسبی سەرپێیی .

٢٢ ـ کوردەی فەتاح باوەمردەیی ـ بێ ئێش .

٢٣ ـ ڕەزا حەمەعەلی ژاڵەیی ـ چایچی لە حامیە .

٢٤ ـ ئەولای سەعەی جاف ـ بێ ئیش .

٢٥ ـ سالەی ئەحەی خولە ـ چایچی .

٢٦ ـ عارف قەرەچەتانی ـ کوتاڵ فرۆش .

٢٧ ـ عومەری سەعەی بەرغەش ـ باجگر.

٢٨ ـ عومەری عە بەی مەنیج ـ جگەرچی .

٢٩ ـ ئەحەی حەمدی ـ موچەخۆر لە مەلاریا .

٣٠ ئەحەی تالەی شاسوار ـ خەیات

. . . .

تێبینی : ئەو ناوانەی لەو گەڕەکانەدا ناویان براوە مەرج نەبووە هەموو بەشداریی شەڕەگەڕەکیان کردبێت، بەڵام لەبەرئەوەی بە کوڕی ئازای گەڕەکی ئەوکاتە ئەژمێر رین بۆیە ناومان بردون .

※ ※ ※

[١]حەمە گورگەبۆر: لەسەفەر بەردا لەگەڵ کۆمەڵێك سەربازی خەڵکی سلێمانی و دەورو بەری لە ئەستەمبوڵەوە هەڵدێن لەشام ئەگیرسێنەوە بەومە بەستەی لەورێگایەوە بینەوە خاکی کوردستان و خزمەتی بێگانە نەکەن بەڵام بەداخەوە لەوێ ئەگیرێن وئەوەی بەردەست ئەکەوێ لەوێ لە سێدارەیان ئەدەن .

« نووسەر»

ياخی بوەكانی دەوروپشتی سلێمانی

ئەوانـەی لە كۆن دا لە میری یاخی ئەبوون بەرامبەری ئەوەستان و شەڕیان لەگەڵ ئەكردو زەرەیان پێ ئەگەیاند، پێ یان ئەوتن چەتە . .
زۆربـەی ئەمانە لە دەست عەسكەری ڕایان ئەكردو لەگەڵ ڕژێم تێك ئەچوون و بەرەنگاری یان ئەكرد، هەروەها هەندێكی تریان خۆیان بە كوڕی ئازا زانیوە گوێ یان نەداوەتە گرتن و كوشتن وە زۆر لە پیاوە دەستەڵات دارەكانی دەرەوەش پشتگیری یان كردوون وەكـو ئاغـاو شێخـەكـان و داڵدەیان داون، ئەمانە هەریەكە لە ناوچەیەكدا توانیویانە بەرەنگاریی هێزێكی تایبەتی میری بكەن بەتایبەتی لەو ناوچانەدا كە خۆیان شارەزایی تەواویان تیا هەبووە .
لەوكەسانەی كەزۆر دیار بوون وەكو ئاشكرایەو پیاوی شارەزا ئەیگێڕنەوە ئەمانەی خوارەوە بوون :
١ ـ نالە پێ پان : لە ساڵی ١٩٠٩ی زایینی دا تابورێ عەسكەری تورك لە كەركووكەوە دێن بۆ سلێمانی ، لە ڕێگا لە دەربەندی بازیان عەشیرەتی هەمەوەند بۆیان دائەنیشن وە ژمـارەیەكی زۆریان لێ ئەكـوژن تەنـانەت لەدوایی دا خەڵكی سلێمانی ئەم تابورەیان ناونابوو تابووری گوێ براو، چونكە زۆربەی زۆریان گوێچكەیان برابوو هەر لەوساڵەدا لە سلێمانی دیوانی عورفی تەشكیل كراوە ئەو فەوجـە عەسكەرەی لە سلێمانی هەبوو كەوتە تەعقیبی هەمەوەندەكان وە لەوەدا نالە پێ پان گیرا لەگەڵ كەریم بەگی فەتاح بەگ

وچەند کەسێکی تروە لەدوایی‌دا واتە لە ساڵی ١٩١٠ی زاینیدا حوکمی خنکاندن درا بەسەر ناڵە پێ‌پان دا. لە بەردەرکی سەرادا کرا بە پەتا وەکو ئەیگێڕنەوە زۆر بەئازایانە خۆی چوتــە بەردەمی سێدارەکــەو چۆتە سەر کورسی‌یەکەو پێش ئەوەی کورسی‌یەکە لابرێت لەلایەن جەندرمەکانەوە ناڵە پێ‌پان خۆی شەق لە کورسی‌یەکەی ژێری هەڵ ئەدات و ئەخنکێت، هەروەها ئەوانەی لەگەڵ ناڵەدا گیرابوون بەئێجگاری نەفی‌کران.

ناڵە پێ‌پان کورێکی لەپاش بەجێ‌ما ناوی حەسەن بوو پۆلیسی سوارە بوو ژنەکەی ناڵەش ناوی خەجێ بوو دوای ناڵە شووی کردەوە بە سەعەی قالە کە باوکی سالەشێتەو سالەی لەو بوو.

٢ ـ شەریف ڕەننان: لە ناوچەی بازیان و چەمچەماڵ.

٣ ـ مەجید شانە شینی: ناوچەی بازیان

٤ـ حەمەتاڵ: ناوچەی پێنجوین و بانە.

٥ ـ سەید عەتا: ناوچەی شارباژێرو پێنجوین.

٦ ـ خولە قەویلەیی ناوچەی شارباژێرو پێنجوین.

٧ ـ خولەپیزەو دەستەو هاورێکانی:

ناوچەی شارباژێرو پێنجوین و ئێران.

ئەو هەواڵەی خوارەوە کە لە کاتی خۆیدا لە ڕۆژنامەی «ژین»دا میری بڵاوی کردۆتەوە ئێمەش بۆیە ئەینووسینەوە چونکە کات و ساتی دروست بوونی ئەم کۆمەڵەو مێژووی ڕوداوی ئەو بەسەرهاتانەی تیایە لە سەرەتاوە تا کۆتایی‌یان، ئێمەش دوای ئەوەی چەنــد ساڵــە بەدوای ڕاستی‌و زانیاری ئەو کۆمــەڵــە کە کۆمان کردۆتەوە ئەیخەینە بەرچاوی خوێنەری خۆشەویست.

لە ڕۆژنامەی ژین ژمارە ١٢٥١ ڕۆژی پێنج شەممە ٢٠/٦/١٩٥٥:

دەستە چەتەکانی خولەپیزە دوای پانزە ساڵ چۆن لە بنەڕەت دووایان هات..؟

بەیانی ئەم سێ‌شەمووی ڕابوردو لەپێشا بەمقۆمقۆ لەدوایی‌دا بەئاشکرا وە لەپڕ لە هەمووولایەکەوە بڵاوبووەوە کە تالە پیزەو دەستەو تاقمەکەی کوژران و ئێمەش دوایی لە سەرچاوەیەکی ڕەسمی‌و ڕاستەوە چۆنێتی کارەساتەکەمان زانی لێرەش هێندێکیان چۆن بە چاوی خۆمان دی وا بەکورتی لەسەر داوای خوێندەوەرانی خۆشەویست ئەیخەینە بەرچاو تا ژمارەیەکی‌تر ئەوسا دوورودرێژ باسی ئەم کۆمەڵە چۆن پەیدا بوون وە حیاز کرد؟ وە چۆن دواییان هات بەوێنەو نیگارەوە پیشانتان ئەدەین.

لەم چەنـد ساڵەی دوایی دا تاله پیزەو براکانی تریو دەستەو تاقمەکەیان بەتەواوی ناوچەی شارباژێریان تێك دابوو وە بەو ڕەحمەیان نەزانی میری لەگەڵیان کردن، عەزەی مینەڕەشی مامیان چووە کەمەکیان هەر بەئیجگاری شوڵیان لێ هەڵکێشابوو، ئەوەبوو کاربـەدەستان بەتایبەتی لەم دوایی یەدا کەوتنە خۆ بۆ دوایی پێ هێنانی ئەمە. . چەند مانگێك لەمـەوبـەر دیسـان فرسەتێکی تریان دانێ کە بێنەوە سەر ڕێ بەڵام نەچوو بەگـوێیانـا، ئەرە ـەو ئەوساکە لە پەلامارێکا کە برایە سەریان بۆرەی براى تالە کوژراو چەند کەسێکیان لێ گیراوە ئیتر دوای ئەوە بەتایبەتی ئەمە مانگێکە کاربەدەستان هەموو تەرتیبێکیان کرد بۆ گرتن یا بەدەست گرتن یا کوشتنیان، چەند ڕۆژێك لەمەوبەر تەنگیان پێ چنراو کران بەودیو ئێرانا وە بۆئەوێ شوێنیان کەوتن تا هێزانەوە ئەم دیو ئینجا ئەم بەیانە ڕەسمی یەی کە لەخوارەوەیە دەکرا:

وە یارمەتی ئەهالیو هێزی حکومەت ڕێك خرا وە دووشەممەی رابوردوو کە لە ئێرانەوە هاتنەوە ئەم دیو بۆ شاخی «زاخە» هەموو چواردەورو کەل و قوژبنێکیان لێ گیرا. وە ئەو بەیانەشیان دەست خرا ئینجا خۆیان کە هەشت کەس بوون بە تەئسیری ئەم تەرتیباتەو ئەو بەیانە بوون بە دوو بەشەوە.

بەشێکیان «کەریمە ڕەش و کورەکەیو ڕەحیمەکوڵ و شەریف» بەشەکەی تریان گوێیان نەدایە ئامۆژگاری یەکانی میری تا سەر لە بەیانی سێ شەممەی رابوردوو هەر ە «زاخە»وە ئەو بەشەیان «تالە پیزەو خولە سەلکەو عەزەی مینە ڕەش و ڕەسوڵ بێورەیی» کوژران و چوارەکەی تریش تەسلیم بوون، کوژراوەکـان لاشـەکـانیان هێنـایەوە بۆ سلێمانی وە لە بەردەرکی سەرادا فڕێیان داو خەڵك هاتن بۆ سەیری لاشەکانیان. .

دەستە چەتەکانی خولەپیزە چۆن پەیدابوون؟

ئەی دەستیان دایە ئەم ڕێگایە؟

پیزە کێ یەو لەکوێ یە؟

کوشتن و برین لە هەموولایەکەوە. . . چۆن حاکمی تەحقیقی هەڵەبجە کوژرا؟ گرتنی طاهر پیزە بەبرینداری. . . کوشتنی خولەپیزە. . دوایی پێ هێنانیان.

خولەپیزە کە سەرکردەی ئەم دەستەو تاقمە بوو، ناوی مەحمود کوری حەمە خەڵکی دێی «چمیاڵە»یە کە ئەکەوێتە قەزای چوارتاوە خولە خۆیو براکانیو هاورێکانی لەپێش دا خەریکی مەرو ماڵات لەوەرانـدان بوون «پیزە» کە خولە بەمەوە مەشهورە دایکیانە وە ناوی پیرۆزە هەر ئەم بووە هانیداون وە یارمەتیداون لە هەموو بارێکیا.[1]

ئیتر هەر وەکو لە لایەکیتری ئەم رۆژنامەیە باسمان کردووە ئەم دەستەیە کە دەستیان دایە کوشتن و برین ئەوەبوو طاهیریان گیرا لە کارەساتێکی پێشترادو بەرەڵڵا کرا لەپاش ئەوەی کە حوکم درا وە لە ساڵی ١٩٤٧دا خولـەپیزە «مـوحـەمە ئەمین بانیشاری»ی کوشت کە ئامر مەخفەری ولیاوا بوو لەکاتێکا کە چوو بوو بیگرێ بەپێی قانوون.

ئیتر لەپاش ئەمە هەموو براکانی لە خۆی گردکردەوە، وە زیاتر شوڵیان لێ هەڵکێشا وە زۆر سوودیان لەچـۆنێتی ئەو ناوچـەیە وەرئەگرت چونکە سەخت بوو وە هەمووی شاخ و دۆڵەو دارستانە وە کە زۆریان بۆ ئەهات خۆیان ئەکرد بە ئێران دا.

حاکمی هەڵەبجە:

لە رۆژی ٥/٥/١٩٥٠دا لەکـاتێکا کە خوالێ خۆشبوو «عبدالباقی» ساحێب قران حاکمی تەحقیقی هەڵەبجە ئەچوو بۆ پێنجوین وە کە ئەگاتە ناوچەی ناڵپاریز لای ئێوارە ئەبێت دەستەوتاقمەکەی خولەپیزە خۆیان بە شاخەکەوە مەلاس ئەدەن و ئوتومبێلێکی لۆری رائەگرن لەپێش گەیشتنی ئوتومبیلەکەی حاکم دا وە دەست ئەکەن بە تەقەکردن لێیان وە لە ئەنجام دا ئەبێ بە شەر لەگەڵ پۆلیسەکانی حاکم دا، شەو دێ بەسەرداو تەقە نامێنی خولەپیزەو هاورێکانی لە شاخی «هەرزەلە»وە ئەیانەوێ دەرباز بن وە بچن بۆ ئێران لەپاش ئەوەی کە خوا لێخۆشبوو «عبدالباقی» بە گوللەی ئەوان ئەکوژرێت وە «حەمەخان» ناوێك لەگەڵ پۆلیسێکدا بریندار ئەکرێن و هەرچییان پێ ئەبێت لێیان ئەسـەنن و لەبـەر ئەوەی کە تەعقیبـاتی ئەم چەتـانـە بەرێك وپێکی ئەرۆی لە «بەردەبەکۆس» لە شاخی سورکێو لەسەر سنوری ئێران لەکاتێکا کە ئەمان ئەیانویست بگەرێنەوە بۆ عیراق بۆ کوشتن و برین سەرلەنوێ لەوێدا برای خولەپیزە «طاهر» بریندار

ئەکرێت، وە بە برینداری ئەیرفێنن بۆ ئێران، بەڵام هێزی پۆلیس توانی شوێنەکەی بدۆزێتەوەو بیگرن وە لەپێش دا ئینکاری ئەکرد کە ئەو طاهیرە بەڵام لەپاش دا دەرخرا کە ئەوە بیجامەکەی خواڵێ خۆشبوو حاکمی لەبەردابوو هەر وەها سەعاتەکەی حەمەخانی لەدەست دا بوو، وە مەحکمەی کوبرا لە سلێمانی حوکمیدا بەسەریا بە ئیعدام وە لە ٢٤/١٢/١٩٥٠ ئیعدام کرا لە سلێمانی لە بەردەرکی سەرا. . .

«کوشتنی خولە پیزە»

ئیتر هەر لەسەر رێ‌وشوێنی خۆیان ئەرۆیشتن بە کوشتن و برین هەتا خولەپیزە کوژرا لەگەڵ عەول گوڵچین لە ساڵی ١٩٥١دا لە شاخی کەتوی چوارەتاوە کە ئەکوژرێن شەو ئەبێ هەرلەوێ ئەیان نێژن بەڵام پاش دوو رۆژ دۆزرانەوەو هێنران بۆ چوارتا وە لەپاش ئەوەی کە بەتەواوی دەرکەوت کە ئەمە خولەپیزەیەو هێنایانن بۆ سلێمانی وە لە بەردەمی سەرادا بۆ پیشاندان دایان نان ئینجا بردیان بۆ ناڵبارێز ناشتیان لەو شوێنەی کە حاکم عەبدول باقی تیا کوژرا.

تالب پیزە

لەپاش ئەوەی کە خولەپیزە لەناوبرا تاقمەکەی بە سەرۆکیی تالەپیزە «برای خولەپیزە» ماوەیەك لەسەر ئەم کوشتنە رۆشتن وە ماوەیەکیش لە ئێران دا خۆیان ئەشاردەوە وە لەپاش دا تالب داوای کرد کە عەفو بکرێ‌و تۆبە ئەکات وە لەپاش ئەوەی کە تەعقیباتی قانوونی کە لەحەقیان هەبوو وەستێنرا لەدێی تیمار دانران بەڵام ئەو رەگ و دەمارەی هەر وازی لێ نەهێنان و چەکیان فڕێ‌نەدا وە دانیشتوانی ئەو ناوچەیەیان بەگیرهێنابوو خۆیان سەپاندبوو بەسەریانا هەتا وای لێ‌هات لە دوا رۆژەکان ساڵی ١٩٥٤ داسەعادەتی موتەسەریفی لیوای سلێمانی «زەعیم روکن عومەر عەلی» لەگەڵ مودیری پۆلیس گەرانێکیان کرد لە ناوچەی چوارتادا وە بۆیان دەرکەوت کە ئەمانە هەر خەریکی خراپەن لەپێشەوە ئامۆژگارییان کردن کە چەك فڕێ بدەن وە لە شوێنێکدا دابنیشن کە حوکمەت بۆیان دائەنێ بەڵام ئەمەیان پێ باش نەبوو بەتایبەتی تالب پیزە وە لەبەر ئەوە ئەمر درا کە دیسانەوە

دەست بکرێت بە تەعقیب کردنیان و موتەسەریفی لیوا دوهەم جار گەڕایەوە سەریان وە بە پێ لە چوارەتاوە چووە شوێنەکەیان وە دیسانەوە ماوەی دانێ کە خۆیان تەسلیم بکەن بەڵام براکەی خولەپیزە «بۆرە» دەستی خۆی وەشاندو دوو پۆلیسی کوشت وە هێزی پۆلیسیش مەجبوور بوو کە دەست بکاتەوە وە لەم ماوەیەدا «بۆرە» کوژرا وە هەندێکی تریان لێ گرتن بەڵام تالیب و عەزەی مینەڕەش و خولەسەلکە چونکە لەوێ نەبوون هەر مانەوە وە لەپاش ئەوە تەعقیبیان بەهێزتر بوو لەحەقیان وە ئەهالیش دەستی یارمەتی‌یان زیاتر درێژ کرد بۆ گرتنیان هەتا وای لێهات بەتەوای تەنگیان پێ هەڵ چنرا وە لە جارێکی تردا لەکاتێکا کە ئەیانویست بێنەوە ناو عێراق یەکێکیان لێ کوژرا وە دوانیان لێ گیرا وە لەپاش ئەوەش هەر وازیان نەهێنا بەڵکو مانگی ڕەمەزانی پیرۆز تالیب و عەزیزو خولەو ڕەسوڵ بێورەیی چونە سەر کوێخا ڕەحیم لە دێی سورەدزێ خۆی و براکەیان کوشت وە چونەوە بۆ ناو ئێران .

. . . .

]١« بۆ ئەوانەی لەبیریانە ئەزانن و ئەوی لە بیری نییە بە خوێندنەوە سەیری لاپەڕەکانی موحاکەمەی یاخی بوونی عومەر عەلی بکەن لە شۆڕشی پیرۆزی ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨ ، ئەم دایکە بە شایەت دەبینیٚ و دەزانێ کە وێنەی دایکێکی مەردی دڵسۆزی پڕ لە عاتیفە بوو، خۆشەویستی کوڕەکانی و کۆرپەی ئەو کوڕانە کە عومەر عەلی بەزیندوویی سوتاندنی لە **عاتیفــە** و سوزی کەم نەکرد بووە.

«ع . م . ز»

«دوایی پێ هێنانیان»

لەپاش ئەم هەموو کارەساتە وە لەپاش ئەوەی کە کاربەدەستان لەوە شت کە ئەمانە چاك ببن دەست کرا بە تێکۆشانێکی ڕاست وە بە تەقیباتێکی زۆر بەتوندی وە هەموو ئەو ناوچەیەیان چنی وە چوارەدەوریان نان چ لە عێراق و چ لە ئێران وە بەهۆی ئەو یارمەتی یەی کە دایان وە وای لێهات هەموو خۆیان کردەوە بە عیراق دا وە ڕۆژی ٢/٦/١٩٥٥ دانرا بۆ ڕۆژی هێرش بردن بۆسەریان دا کە دواییان پێ بهێنرێ، وە لە شەوی ٣٠/٥/١٩٥٥ خۆیان کرد بە قەلای زاخە لە شاخی «هەلۆرانە »دا وە لەم کاتەدا هەموو هێزەکانی حکومەت لەگەڵ ئەهالی خۆیان ئامادەکرد بۆ هێرش بەلام لەوکاتەدا هەستیان بەم کارە کردبوو وە بەیانەکەیان خوێندەوە کە بۆیان دەرچووبوو لە ژمارەی «هەرە پێشوودا بلاو کرایەوە»وە لەبەر ئەمە بوون بە دوو بەشەوە بەشێکیان ئەم چوارە بوون :

١ ـکەریمە ڕەش

٢ ـ کورەکەی کەریمە ڕەش

٣ ـ شەریف فیتك «تووتکانی»

٤ ـ ڕەحیمە کۆڵ

وە بەشەکەی تریان :

١ ـ تالیب پیزە

٢ ـ عەزەی مینە ڕەش

٣ـ خولە سەلکە

٤ ـ ڕەسووڵ بێورەیی

بەشی یەکـەم هەستیان کرد کەوا پێویستە تەسلیم ببن ئەگینا ئەنجامیان کوشتنە، بەلام بەشی دووەم هەر لەسـەر کەللەڕەقی خۆیان ڕۆشتن وە دواڕۆژیان هاتبوو بۆیە کوژران وە ئەوانی تر خۆیان تەسلیم بە میری کرد.

کۆمەڵەکەی خولەپیزە . . .

لە ساڵی ١٩٤٢ وەوە هەتا ئەمڕۆ . .

٩٤ ـ قەزییەی غەیر موجیزە، کارەساتی گەورە نووسراوە.

٢٣ کارەساتی ڕووتکردنەو سووتاندنی گەورە.
١٣٢ کەس کوشتن و بریندارکردنیان، یەکەمین کارەساتیان زیانیان گەیاند بە «فەرەج قادر» ناو لەبەینی دێی «بەهێو سپیارە»دا لە قەزای چوارتا...

گرتنی تاهیر پیزە بە برینداریو ئیعدام کردنی، کوشتنی خولە پیزەو عەول گوڵچێن و تالە پیزەو خولە سەلکەو ڕەسووڵ بێوەریی، چواردە ساڵ لەمەوبەر ڕۆژێ خولە پیزەو عەزەی مینە ڕەشی مامیو دوو کەسیتر ڕێگەیان بە «فەرج قادر» ناو خەڵکی دێی «کورری» ئەگرن وە لەبەینی «بەهێو سپیارە»ی چوارتادا بۆ پەنگ ڕووتی ئەکەنەوە وە بەم جۆرە دەستیان کرد بە ڕێگری.

لە ساڵی ١٩٤٤دا تاهیری برای خولە دوای ئەوەی کە چەند سەر گایەکی یەکێ لە دێهاتییەکان بۆ ئەتك و پەنگ ئەبات گاکان و پۆلیس توشی دێن وە لەو شەرە تفەنگەدا بریندار ئەبێت وە ئەگیرێ وە لە مەحکەمەی جەزای سلێمانی دوو ساڵ حوکم ئەدرێت.

لە ساڵی ١٩٤٦ کە لە بەندیخانە دەرئەچێتەوە کۆمەڵی ئەوان لە ساڵی ١٩٤٧دا کە پۆلیس ئەچن خولە پیزە بگرن، خولە ئامر مەخفەری ولیاوا» حەمە ئەمین بانیشاری ئەکوژێت، ئیتر بەم جۆرە خولە خۆیو عەزەی مینە ڕەشی مامیو تاهیرو تالیب و بۆرەو شەریفی برایو خولە سەلکەی ئامۆزایو زاوای یەك ئەگرن و جاروبار ئەو پیاوکوژو خراپەکارانەی کە لە عەدالەت هەڵهاتوون پاڵ ئەدەنە کۆمەکیان بەم جۆرە بەزۆری لە قەزای شارباژێردا وە جاروبار بۆ پێنجوێنیش لەو شاخ و داخی حدودەوە دەستیان ئەدایە کوشتن و برین و تاڵان و سووتاندن و ڕێگرتن و دەست درێژی زۆر جار کە زۆریان بۆ ئەهاتت ڕایان ئەکرد بۆ ئێران.

تێ بینی:

زۆرم مەبەست بوو زیاتر لە بەسەرهات و دروست بوونی باری خولەپیزەو دەستەکەی «تاقمەکەی» بگەم چونکە لە کۆتایی ساڵەکانی چل و سەرەتای ساڵەکانی پەنجادا بەجۆرێ سەریان لە میری شێواندبوو، تەنانەت میری بۆ ئەو مەبەستەو بۆ لێدانی جووڵانەوەی نیشتمانیو بۆ نەهێشتنی ئەم دەستەیە زەعیم ڕوکن «عومەر عەلی»ی کرد بە موتەسەریفی سلێمانی. وە هەموو دەسەڵاتێکیان دابوویە بۆ نەمانیان ئەویش دەستی کرد بەهێنانی پۆلیسی «قووەی سەیار». وە چەند فەوجێکی هێنایە سلێمانی بێجگە لە پێکهێنانی غەیرە نیزامی کە لە ئەهلی دێهاتەکان میری چەك و پارەیان ئەدانێ بۆ لەناوبردنیان.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشا لە کوشتنەکەی ئامر مەخفەری ولیاوا حەمە ئەمین بانی شاری کە خولـە پیزە کوشتی، لە ساڵی ١٩٤٧ز تا ١٩٥٥/٥/٣٠ کۆتـاییان هات ئەو ماوە دوورودرێژە ئەم هێزە زەفەری پێ نەبردن، تا بە پیلانی ئەو چوارە کە خۆیان تەسلیم کردو بوون بە پۆلیس لەژێرەوە لەگـەڵ میری دا رێك بوون ئەو چوارە کە نووستبوون کەسی یەك بوون بەڵام چوارەکـەی تر بێگانە بوون پێیان. وەختی خۆی چووبوونە تەکیانـەوە بۆیە ئەو فروفێڵەیان سەری گرت، کاتی خۆی خەڵکی نیشتمان پەروەری سلێمانی بەگشتی وە قوتـابیان بەتـایبـەتی هەمـوو کاتێك بەدوای هەواڵی جوڵانـەوەو بەسەرهاتی خولەپیزەو هاورێکانیان ئەگەڕان من ئەوسا قوتابی بووم لە سانەوی شەو لە رێکخراوی قوتابیان بووم زۆرجار باس هەر باسی ئەوان بوو هەموکات دڵمان لایان بوو، چونکە هەردوو لامان دژی ئەو رژێمە بوین ئەوان لەو شاخ و داخە بەچەکەوە ئەجەنگان لەگەڵ میری دا ئێمەش بە تێکۆشانی سیاسی هەموو کاتێك لەناو خۆماندا ئەمان وت خۆزگە ئەو کورە ئازایانە ئەهاتنە ژێر ئالای رێکخراوی سیاسی و بەرەو شۆرش ئەیان د، حەیفە ئەو پاڵەوانانە هەروا بەفیرۆ برۆن، کاتێ کە هەواڵی کوشتنی ئەو چوار شێرانە ەات شاری سلێمانـی بەجـارێ ماتـەمینی دایگـرت، منیش لە ساڵی ١٩٤٩ لە شتنەکەی حەمە ئەمین بانی شاری یەوە کە لەو خاڵەوە دەنگی ئەم کۆمەڵە دەنگی دایەوە سلێمانی تا کوشتنی ئەم **چوارە**، بە چاوی خۆم دیم ساڵی ١٩٥٠ ئەو بەیانیەی تایەر لواسرابو لە بەردەرکی سەرا هەروەها دوو لاشەکەی خولە پیزەو عەول گوڵچین ساڵی ١٩٥٤ ئەورۆژەی لەسەر پاص قەمەرەیەك هێنایانن لە بەردەرکی سەرا فرێیان دان وە ەرەهـا ئەورۆژەی ئەو چوار لاشەیەیان هێنا بۆ سلێمانی هەمویم بە چاوی خۆم دی ەورۆژەوە خولیای کۆکردنەوەو دروست بوونی و بەسەرهاتی ئەم کۆمەڵەم لەمێشکدا رو.

ئەمجا ویستم یەکێك لەو دەستەیەی لەگەڵ خولەپیزەدا بەشداری کردبوو ببینم ئەوە و لە رۆژی ١٩٨٤/٦/٣ لە قەڵاچـوالان لە ماڵی کاك «فـەتـاح توتکـانی» برای شەریف توتکانی» چوین بۆ ئەو مەبەستە بە میوانی بەڵام لەپێشا ویستمان هەرلەوێ چینێ بۆ ماڵی شەریفی برا بچووکی خولەپیزەو خوشکی خولە کە فاتمی ناوە، لەگەڵ لورانی خولە کە دوانَ بوون بە سکێ، ناویان ناسر و سوارە بوو بەڵام سوارەیان چەند ماڵێك لەمەوبەر قاچی بەر تەور ئەکەوێت دوایی ئەمری خوای بەجێ هێناوە، بەڵام

ئەمان لە ماڵ نەبوون ئیتر لە ماڵی کاك فەتاح لەگەڵ برادەرێکی خۆم کە ناسیاوی ئەوان بوو دانیشتین دەست کرا بە قسەکردن و پرسیار کردن، لە وەڵام دا ئەم بەسەرهاتانەی بۆ گێرامەوە؛ ووتی:

لەپێش ڕووداوەکەی کوشتنی حەمە ئەمین بانی شاریدا تاهیری برای خولەو ڕەشە لوتەی ئامۆزای لە ڕوداوێکدا لە قەڵاتی لای چەمیاڵە ڕەشە ئەکوژرێو تاهیر بە برینداری ئەگیرێو حوکمی ئەدا بەسەرا دوایی لە بەندیخانە رائەکا... لەپاشا مەفرەزەیەك پۆلیسی سوارە ڕەشە «هەولۆ»یی و کەریم عەبدوڵڵاو حەمەعەلی کاکی و فەتاح باپیرو چەند پۆلیسێکی تر بە سەرکردایەتی ئامر مەخفەری ولیاوا حەمە ئەمین بانی شاری دێتە سەریان لە دێی چمیاڵە بۆ گرتنی تاهیری برای بەڵام ئەو لەوێ نابێ ئیتر گر لە خولە پیزە ئەئاڵێنن، ئەڵێن تۆش عەسکەریت لەسەرە وەرە لەگەڵمان، خولە ئەڵێ من موعیلی ماڵ و مناڵەکانم و براکانمم، وازم لێ بێنە جارێ نەخۆشم، دوایی خۆم دێم بۆ چوارتا، بەڵام بێ سوود ئەبێت ئەمجا ڕەحمەی ژنی قورئان بەرەوپیری ئەبات، کە نەخۆشەو وازی لێ بێنێو خۆی بەپێی خۆی دێت بۆ چوارتا، هەر سوودی نابێت ئەڵێت: وەڵڵاهی «٢٩» کەسم کوشتووە بە تۆوە ئەیکەم بە «٣٠» کەس، ئەت دەم بەسەر کەرە ڕەشی خۆتاو ئەتبەم بۆ چوارتا ئەگەر خوت نەدەی بەدەستەوە. دوایی پیزەی دایکی قورئانەکە ئەگرێت بەدەستەوە ئەڵێت:

بیکە بۆ خاتری ئەم قورئانە من سەرم سپی یە، بە قسەی من بکە..؟ هیچ کەڵك ناگرێ. ئەمجا خولە ئەزانێ سوودی نی یە، دەست ئەداتە تفەنگەکەی... لە پەنجەرەکەوە تەقەی لێ ئەکات و ئەیکوژێو هەڵدێو سەرو ماڵ بەجێ دێڵێت ئیتر لەم خاڵەوە تێك هەڵچون و یاخی بوونەکە دەست پێ ئەکات.

پرسیارم لە کاك فەتاح کرد، **ووتم**

- بێجگە لە خۆیان کەس وکاریان ناوی چەند کەسێکم پێ بڵێ، کە لەگەڵ خولە پیزە بەشداری‌یان کردووە منیش پێش نووسینی ئەوناوانەی بەشداری‌یان کردووە ئەڵێم:

ئەم بەسەرهاتەی خولە پیزەو دەستەکەی بەدرێژایی ئەوەندە ساڵ کە نووسراوەتەوەو کاتی خۆی لە ئیستگەکانی جیهانی باسی ئازایی خولەپیزەو دەستەکەیان ئەکرد بەتایبەتی ئیستگەی پاریس کە خۆم یەکێك بوم گوێم لێ‌بوو باسی ئەکردن. ئەمە لە هەر وڵاتێکی تر ڕووی‌بدایە نووسەران ئەگەڕان بەدوایا ئەیان کرد بە چیرۆکێکی ڕاستەقینەو

رووداوێکی سەرسوڕهێنەرو بە کتێبێك و چەندان جار فلیمیان لەسەر دەرئەکرد، ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێت کەوا زوڵم و زۆر چۆن پاڵ بەخەڵکەوە ئەنێ لەباتی پاراستنی ئاشتی لەو ناوچانەو کە خەڵکی بە زەرعات و ڕەزو باخ و مەڕومالاتی خۆیانەوە خەریك بن، نەك بە زۆر وایان لێبکەن لەبەر پاراستنی شەرەفی خۆیان و ماڵ و منداڵیان پاڵی بەمانەوە نابێ بۆ گرتنی ئەو ڕێگـایە تەنـانـەت ئازایەتی خولـەپیزەو هاوڕێکانی دەنگی دابووەوە لە کوردستانی ئێران و عێراق دا ناوی خولە پیزە بەسەر زمانی خەڵکەوە بەشێوەی شیعرو گۆرانی فولکلوری ئەوترایەوە. تەنانەت مامۆستا هەژار لە شەرەف نامەدا ناوی هێناوە.

هەروەهـا چەنـد جمـوجـۆڵیان بووە لەگەڵ هێزی میریدا لە ناوچەی شارباژێرو پێنجـوین ئەوەندەشیان کەم تر نەکردووە لەودیو لەگەڵ هێزی پۆلیسی نیزامی ئێرانیو مەخفەرەکانیان، تەنانەت لەوێ ناوی خولە پیزە ئەبرا بە «مەحموود خانی پیرۆز خان» لێرەدا دوو نمونەی ئازایەتی خولە پیزەو خولە سەلکەی ئامۆزای باس ئەکەین کە ئەمە هەر لە فلیمدا بینراوە لەگەڵ چەند دێریك شیعری فولکلۆری کە ئەوکاتە بوو بەگۆرانی بەسـەر زمـانی خەڵکیەوە لە کۆتایی باسەکەمان ئەیخوێنینەوە، هەروەها ئەو وێنانەی خولەپیزەو هاوڕێکانی لەم کتێبەدا ئەبینین بەچەکەوە ساڵی ١٩٤٩ گیراوە لە سلێمانی لە ماڵی شێخ قادری حەفید کە یەحیائەفەندی ڕەسام گرتونی ئەوکاتە هاتبوون بەنهێنی بەو مەبـەستەی حەپسەخانی نەقیب ڕێکیان خات لەگەڵ میری بەڵام دوایی نەگەیشتنە ئامـانجێك بۆی دەرباز بوون. لەوکاتەوە من ئەم وێنانەم هەڵگرتووە کە بۆ ئەم ڕۆژە سوودی لێ وەرگیرا، بەڵام وێنەی پیزەی دایکی خولە لە دادگای میللی لە بەغدا کە بۆ شایەتی چوو بوو دوای شۆڕشی چواردەی تەموزی ١٩٥٨ لەسەر عومەر عەلی لەوێ گیراوە بەڵام وێنەی فاتمەی خوشکیو ڕەحمەی ژنی لە خۆیانم وەرگرتووە. ئیتر ئەگەر بێتوو ئەم ڕووداوانە کەس وکاریان کۆیبکەنەوە یان چەند چیرۆك نوسێك بۆ ماوەیەك خۆیان تەرخـان بکـەن بۆ کۆکـردنـەوەو تۆمـارکردنی ئەبێتە داستانێکی ڕووداو کە بۆ یادگارێك بمێنێتەوە کە باسی ئازایەتیو پاڵەوانیەتی خەڵکی ئەو ناوچانەی کوردستان ئەکات.(١)

هەروەهـا ئەم زانیاریە بۆ یەکەم جار بڵاوئەکەینەوە، ئەو برادەرەی کە دوو جار لەگـەڵم هات بۆ شەمساوا بۆ زیاتر ڕوون کردنەوەو زانیاری دەربارەی دروست بوونی جولانەوەی خولەپیزەو هاوڕێکانی ئەویش دیار بوو لە من زیاتر مەبەستی بوو چونکە

ئەوکاتە خەڵکی دێی بۆسکان بوەو نزیك بووە لەوانەوە تەمەنی ئەوکاتە یانزە ساڵان بووە زۆر باش لەبیریەتی ئەڵێت لە ساڵی ١٩٤٨ لە شاخی سورکێو چام بۆ خولەو هاوڕێکانی لێ ئەنا دوو کەس لە سلێمانیەوە هاتبوون بۆلای بەهۆی ساڵحاغای بۆسکان پەیوەندی یان پێوە کرد کە ئەو دووانــە لە پارتێکی سیاسیەوە هاتبـوون کە پێ یان وتـوە بێتـە ژێر ڕێکخـراوی حیزب، ئەگـەر بەتەنیا بێت ئەفەوتێت ئەگەر بێتە پاڵ ئێمەوە ئەمێنیتەوە ئەویش لە وەڵام دا ئەڵێت بەهـۆی ساڵحـاغـاوە دوایی وەڵامتـان ئەدەمەوە ئیتر ئەوان ئەگەڕێنەوەو هیچیان دەستگیر نابێت ئیتر ئەڵێت دوایی نازانم چی بەسەرهات بەڵام خولە پیزە هەڕەشەی لێ کردم کە ئەمە نەدرکێنم، ووتی بۆیەکەم جار ئەمە باس ئەکەم.

یەکێ لە نمونەی ئازایەتیەکانی «خولە پیزە» :-

جارێکیان خولە لە شەڕدا ئەبێت لەتەك پۆلیس و غەیرە نیزامیەکانی ئەوسای میری لە کێوی هەلۆان، لەپڕێکدا هەواڵێکی پێ ئەگات کە گوایا ڕەحمەی خێزانی لە تەنیا ماڵەکەی سۆفی حسەین لە هەمان کێودا دەست گیر کراوە لەلایەن مەفرەزەیەکی پۆلیس و غەیرە نیزامی یەوە بەرەو چوارتـا براوە، خولـەش ناکـاتە نامەردی لەبەرئەوەی بەرگری کردنێکە لە شەرەف و ئابروی خۆی و خێزانەکەی شەڕەکە بەجێ دێڵێ و بەپەلە سواری ئەسپەکەی دەبێت و بەدوای شوێن پێ ی مەفرەزەکەدا ئەڕوات نایەڵێ بگەنە چوارتا هەر لەوبـەر چەمی چنـارەوە بەتەنیا بۆیان لە سەنگەر ئەدا، دائەمزرێ هەتا خێزانەکەی و مەفـرەزەکە ئەگەنەجێ، هەروەکو شێر لێ یان ڕائەپەڕێ و چەند کەسێکیان لێ بریندار ئەکـات وە پۆلیسێك لەوێدا ئەکـوژێ وە خێزانـەکـەی خۆی بەوپەڕی ڕووسووری و شەرەفــەوە دەست ئەکـەوێتـەوە، بەرەو کێوەکـە بەرەو دواوە ئەگـەڕێتـەوە، ئەمـە لە ١٩٤٧/٢/٢٧دا ڕووی داوە.

یەکێ لە نمونەی ئازایەتیەکانی «خولە سەلکە» :

جارێ لەجاران میری خولەسەلکە بەی دەست ئەکەن، ئیتر بە هەر فروفێڵ و جۆرێك ئەبێت، هەردوو باڵی لەپشتـەوە ئەبـەستنـەوەو ئەیهـاوێژنە پشتی یەکێك لە ئوتومبیلی پۆلیسەکان. بە هێزێکی زۆرەوە، پاشا واتە «عومەر عەلی» لەکاتی گەڕانەوەیان بەرەو شاری سلێمانی لە وەستانێکدا یەتە سەر تەماشاو دیداری خولە سەلکە وە بە لاقرتی و گاڵتە پێ کردنێکەوە دەستێ ئەبات بۆ فیشەك لغە خاڵیەکەی ملی خولە سەلکە، بە قاقاو پێکەنینێکەوە ئەڵێت ئەم ملوانکەو بەرمووروە چی یە لەملتا؛ ئەویش بە توڕەیی و مۆنێکەوە

لە وەلام دا ئەلێت باشام ئەمە ملوانکە نی یە بەڵکو فیشەك لغەو بۆ پیاو کراوە.

دوای ئەوە ئەکەونەوە ڕێگا بەرەو سلێمانی لە نزیکی دێی «پارەزان» لەناکاوێکدا بەو دەستە بەستراوەوە خۆی هەڵئەداتە خوارەوە بەرەو ئەو شیوو دۆڵە و دارستانە چڕەی پارەزانەوە بۆی دەرباز ئەبێت، لە هەمان کاتدا پاشا خۆی و ئەو ژمارە پۆلیسانەی کە لە پێنج سەد پۆلیس زیاتر بوون ئەی‌کەنە تەقەو قرمەو دەستڕێژ بەدوایا لەئەنجامدا بە نامومێدی ئەگەڕێنەوە.

ئەوەش لە پاداشتی ئەو توانج و پلارەی پاشا ئاراستەی خولە سەلکەی کردبوو. ئەمەش ئەنجامەکەی بوو.

. . . .

«١» لێرەدا لە باسی یاخی بووەکان دا بە تایبەتی خولەپیزەدا دوو وێنەو دوو کرانەوە ئەبینین لە دوو ڕوانگەی جیاوازەوە، یەکەمیان ئەوەیە کە لە ڕۆژنامەی ژین دا نووسراوە کە زیاتر لە ڕوانگەی بەگشتی تاوانبارکردنی تاوان و پیاوکوژی‌یەوەو لەلایەك و لە ڕوانگەی میری و عومەر عەلی موتەسەریفی ئەوسای سلیمانیەوە نوسراوە کە نەی‌ئەویست هیچ جۆرە توانا و دەسەلاتێك لەم ناوچەیەدا بهێڵێت.

دووەمیشیان ئەوەیە کە نووسەر نووسیویتی و هۆی ڕاستەقینە بۆ ئەوە دەدۆزێتەوە کە زوڵم وزۆر پیاو بەرەو تاوان کردنیش ئەبات. ئەگەر ئەو ئازایەتی و ڕووبەڕووی زوڵم ڕاپەینەی خولە پیزە لە هەل و مەرجێکی مەوزوعی‌تردا بووایە لەجیاتی ڕووکردنە تاوان، هەڵبەتە ڕووی ئەکردە شۆرش و شۆرشگێڕان.

ئەگەر وێنەو ڕوانگەیکی‌تر مابێ بۆ ئەم ڕووداوە سامناکەی بیست ساڵێك ناوچەی سلێمانی خەریك کرد ئەوە لە فولکلوری سەرزاری خەڵکدا ئەیدۆزینەوە کە تا ئێستا لە ناوچەی شارباژێڕدا بلاوەو کۆنەکراوەتەوەو زوربەی بە چاوی ئازاو مەرد نەترس ئەڕوانێتە خولە پیزەو دەستەکەی.

«ع . م . ر»

ناوی ئەوانەی کە لەگەڵ خولە پیزەدا بەشداری‌یان کردووە :ـ

١ ـ عەزە توتکانی برای شەفە توتکانی : لە شەڕی سیاگوێز گوژرا .

٢ ـ فەرەج ڕەنگینەیی «ماترلی» ئەلێن لەبەر ئەوەی هیچی لەبارا نەبو وازیان لێ‌هێنا هەتا پێش ئیعدام کردنی تاهیر، وە لە سلێمانی کوشتیان لەبەر داوێن پیسی .

٣ ـ حەمە داداش : دوای ئیعدام کردنی تاهیر نزیکەی بە ساڵێك وازی لێ‌هێنان لەبەر ئەوەی پێ‌یان ئەوت خەتای تۆ بووە تاهیر بە برینداری گیراوە، لەسەر ئەوە ڕۆیشت . ناوبـراو خەڵکی باریکەیە لای عەربەت ئێستاکە لە دێی لەتیفاوا لە ناوچەی بازیان فەلاحەت ئەکات .

٤ ـ مەلا کەتـان : خەڵکی ئێرانـە لە سەرەتـاوە شکی لێ ئەکەن و گیرفانی ئەگەڕێن نامەیەکی پێ‌ئەبێ کە پەیوەندی بە میری‌یەوە ئەبێت ئیتر لەوێ لە ناوچەی بێوری ئەیکوژن .

ئەم ڕووداوە پێش کوشتنی خولە پیزە بە ساڵێك زیاتر بوو.

٥ ـ مەجی‌ی ئەول موحەمەد : ئەم کابرایە خاڵی عەول گوڵچینە ، لەپێشا لەگەڵ خولە پیزەدا بوو، دوایی هەڵدێت و ئەچێتە لای عەلی ئاغای ئەحمـاوا پێش کوشتنی خولە پیزە ساڵی ١٩٥١ .

٦ ـ ڕەحیمی مەلا فەتاح «ڕەحیمە لات» : لەپێش کوشتنی خولە پیزەدا جیابووەوە چووە لای حسە تاقە دووساڵ لەگەڵ ئەودا بوو دەوری بینی ، دوایی چووە لای مەحمود بەگی ڕەشەقەڵات لە ئێران ، دوای نەمانی حسە تاقەو دەستەی خولە پیزە هاتەوە بۆ «بارێ» لە ساڵی ١٩٥٧ لەنێوانی چوارتاو چنارەدا کوژرا ، لەسەر ئەوەی وەختی خۆی بە ناهەق کەریم ئاغای وێڵەو کوڕەکەی کوشتووە وەختێك کە لەگەڵ حسە تاقەدا بووە .

هەروەها ئەم پێنج کەسەی خوارەوە هەموو پێکەوە، وازیان هێنا دوای شەڕەکەی تیمار کە بۆرەی تیا کوژرا . خۆیان تەسلیمی میری کرد لە ساڵی ١٩٥٤ ، ئەڵێن زۆری لەبەر ئەو هۆیە وازیان هێنا چونکە بێ‌تاقەت بوون . . هەموو ژنیان هێنا تەنها ساڵح کۆیی لەوەوپێش لەناویانا ژنی هەبوو.

٧ ـ ساڵح کۆیی : وەختی خۆی پۆلیس بوو کە هاتە ناو تاقمەکەی خولەوە، لە ژیان دا نەماوەو کۆچی دوایی کردوە.
٨ ـ فەتاح توتکانی : خەڵکی دێی توتکان ناوچەی باسنێ «سیوەل» ئێستاکە لە قەڵاچوالان دائەنیشێت.
٩ ـ حەمە ئەمین توتکانی برای فەتاح توتکانی : ئێستا لە سلێمانی لە گەڕەکی «زەرگەتە» دائەنیشێت.
١٠ ـ ئەحە تیماری : خەڵکی دێی بوڵکی ناوچەی سیوەیل ئێستا لە سلێمانی لە گەڕەکی «کارێزەوشك»دائەنیشێت.
١١ ـ حسە تاقە. : دوای ئیعدام کردنی تایەر جیابوەوەو خۆیشی تاقمی هەبووناوبراو لە بەندیخانەی سلێمانی ڕائەکات دەست ئەکات بە جموجۆڵ دوای کوشتنی خولە پیزە، لە پشتی قزڵجـە کورەکـانی کەریمە کەشکە لەگەڵیا ئەبن وە ژن برای ئەبن لە فرسـەتێکا ئەیکوژن لەگەڵ سمایلی مامەخەلانیو کابرایەکیتری ئێرانی لەسەر ئەوەی وەختی خۆی بەزۆر خوشکەکەیان لێ سەندبوون ئەوانیش پێیان ناشرین ئەبێت لەگەڵیا ئەبن تا تۆڵەی لێ ئەکەنەوە.
کوڕەکانی کەریمە کەشکە :
١ ـ ڕەحمان
٢ ـ حەمە ئەمین
٣ ـ عەبدوڵڵا
وەختی خۆی حسە تاقە لەگەڵ برایەکی کە دەروێش ڕەشیدی ناو ئەبێت بە منداڵی لە مەریوانەوە دێن لای ئەورەحماناغای نۆرك ئەمێنێتەوە دوایی ئەچێتە لای خولەپیزە بەڵام براکەی لەگەڵیا نەبوو ئەو لە «ساڵیاوە» لە ناوچەی پێنجوین دائە نیشێت.
ئەڵێن ئەو شەوەی کە ڕێکەوتای ٣٠/٥/١٩٥٥ کە تالەو هاورێکانی لە ئێرانەوە دێن بەم دیوا لە قەڵای زاخـەی شاخی «هـەڵوان» لەوێ ئەوشەوە تاقمی کەریمەڕەش کە بریتی بوو لە «حەمەی دوریو شەریف توتکانیو ڕەحیمە کوڵ» لەکاتی خەو «تالیب» خولەسەلکەی ئامۆزاییو ڕەسوڵ پێورەیی ئەکوژن.
ئەڵێن لەژێرەوە لەگەڵ میریدا ڕێکەوتبوون، ئیتر بە نەمانی ئەمان کۆتاییان هات.
بەڵام ئەو چوارە چیان لێ بەسەرهاتدوایی بوون بە پۆلیس : ١ ـ حەمەی کوڕی

کەریمەی ڕەش: ئەمیش لە ساڵی ١٩٦٦دا لە سلێمانی لە شەڕێك لە سەرقەبرانی گردی سەیوان لەنێوانی دوو بەرەی بەهێزدا ڕووی‌دا لەئەنجام ناوبراو کوژرا.

٢ ـ کەریمە ڕەش: لە ساڵی ١٩٧٢ لە سلێمانی لە گەڕەکی مەڵکەندی ئەیکوژنەوە.

٣ ـ شەریف توتکانی: لە سلێمانی لەدوای کوشتنی کەریمە ڕەش لە گەڕەکی مەڵکەندی لای حەمامی بەرخی ئەکوژرێ.

٤ ـ ڕەحیمە کوڵ: پۆلیسی تەقاویتە ئەڵێن لە ناوچەی هەولێر دائەنیشێ.

لە ڕۆژی ٢٥/١١/١٩٨٤دا بۆ جاری دووەم لەگەڵ هەمان برادەردا چوین بۆ قەڵاچوالان و شەمساوا بۆ هەمان مەبەست بۆ کۆکردنەوەی زیاتر زانیاری ئەم کۆمەڵە چونکە خۆم لە سەرەتای پەنجاکان تائێستا کە ئەمەم مەبەست بوو، چوین بۆ ماڵی فاتمەی خوشکی خولە پاش ئەوەی ڕێزێکی زۆریان لێ گرتین و نانی نیوەڕۆمان لەوێ خوارد، لەگەڵ کۆمەڵە پێك هاتین «فاتم و شەریف» خوشك و برای خولە پیزەو «نامیق و سدیق ئەحمەد» کوڕانی فاتم واتە خوشکەزای خولەن لەگەڵ «تەهاکوڕی تالەپیزە»و «ناسر»ی کوڕی خولەپیزەو چەند کەسێکی تر لە کەس و کاری خۆیان وە ئەم زانیاری‌یانەمان دەست کەوت لێیان کە بە پێویستم زانی ئەمیش لێرەدا بنووسم.

وەك بۆیان گێڕاینەوە چەند کەسێکی تریش بووە لەگەڵ کۆمەڵی خولە پیزەدا بەشداری‌یان کردووە وەك:

١ ـ جانەی حەمەومین خەجێ

٢ ـ عەلی حەسەن بەگی باریی گەورە.

ئەم دوو کەسەش بە پیلانێکی دروست کراو لەلایەن میری‌یەوە لە خەوا هەردووکیان کوژران، هەر لە دێی «بارێ گەورە».

هەروەها «ڕەحیم»ی برای خولەپیزە کە پێیان ئەووت «بۆرە» لە دێی «تیمار» کوژراو «عومەر عەلی» کە موتەسڕیفی ئەوسای سلەیمانی بوو. دڵ ڕەقانە لەناو خانووەکەدا بە خانووەکەوە ئاگری تێ‌بەرداو سووتاندی.

ئەمە پاش ئەوەی شەڕێکی دلێرانەی لەگەڵ کردن و چەند پۆلیسێکی لێ کوشتن.

بۆ ئەوەی خوێندەواری بەڕێز بۆی ڕوون بێتەوەکاتێ کە «تایەر»ی برای خولەپیزە لە سلێمانی لە بەردەرکی سەرا لە سێدارە درا لەلایەن میری‌یەوە، بەڵەدیە مەیتەکەی لە گردی سەیوان ناشت وە پاش ماوەیەك کەسوکاری بەدزی‌یەوە مەیتەکەیان دەرهێنایەوە لە

گۆڕو بردیانــه دێی «سیتــەك» لەوێ ناشتیان، هەروەها پیزەی دایكیان لە سەرەتای ساڵانی حەفتاكاندا لە دێی «قەڵاتێ» لە ناوچەی «سرۆچك» كۆچی دوایی كردووەو هەر لەوێش نێژراوە.

بێینــەوە سەرەوكاری كوڕەكانی خولەپیزە كە ناویان «ناسر»و ئەوی تریان «سوارە» بوون، ئەمانە باوكیان لەكاتی خۆیا ناوی نابوون «هەڵپاچ»و «داپاچ» دوایی ئەم كوڕانە ناوەكانی خۆیان گۆڕی بە «ناسر»و «سوارە».

دایكی ئەمانیش كە ناوی «ڕەحمە» بووە ئێستا ئەویش لە دێی «شەمساوا» دائەنیشێ.

وە ئەم خێزانە لەئەسلا لە تیرەی «بێسەری»ن وە ئێستا گەلێكیان لە «قەڵاچوالان»و هەندێكیان لە دێی «شەمساوا» بەرامبەر قەڵاچوالان دائەنیش.

«هەندێ لەو هۆنراوانەی بەسەر خولەپیزەو براكانی دا «هەڵد راون»

كاڵێ وەی كاڵێ تۆم حەمە تاڵێ
تۆم ئامیر مەخفەر ناحیەی خورماڵێ
فیشەك ئەهێنم بە بارو بە تا
ئەی كەم بە قرچە لە پشتی چوارتا
ڕەحیم بانگی كرد تایەریان پێكا
لوقمانی حەكیم عیلاجی ناكا
ئەم بەرم شاخە دوو چڵ قەیاخە
سەرم هەڵبڕی قەیاخ نەمابو
دوو پێ لەوڵاتر تایەر گیرابو
مەحموود بانگی كرد هۆ ساڵح كوێیی
تایەرمان گیرا شەرەفمان ڕۆیی
ئەو ئۆتۆمبیلەی شینی قەزوانی
تایەریان تێ خست بۆ سلێمانی
ناڵە ناڵێ دێ بەسەر شارەوە
لاشەی تایەرە بە سێدارەوە
بلێن بە میری وا من بەتەمام

چاوەڕوانیانم لە ئاشی بارام
یاخوا بەخێربێن پۆلیسی سواری
تفەنگ و فیشەك دێنن بەدیاری
شاخەکەی کەتوو پلە پلەیە
تەقەی بڕنەوی تالەو خولەیە
ئەم بەرم شاخەو ئەوبەر نەکەڕۆس
ئەڵێن تەقەیە لە بەردەبەکۆس
بڵێن بە دایکم خۆی نەکا ئاڵۆز
گوللەکەی مەحموو ئەیکا تەپوتۆز
سەری دەرهێنا وەك شێرلەسەنگەر
شەشی لێکوشتن لە خودەبەسەر
ئەڵێن تەقەیە لە چەمی ئاشان

حەوتی لێ کوشتن لە بڕنەو بەشان
ئاغام شێخ لەتیف ببمە قوربانی
بۆ دێی عەلیاوا تەشریفی هانی
هەڵگرنە تەرمی ڕووەو چەمپاراو
شینی بۆ بکەن گوڵچین و حەلاو
حەوت ساڵ یاخی بون لە دەشت و دەری
سەرکردەت کێ بوو خولە بێسەری
کاڵێ گیان کاڵی تۆم حەمە تاڵی
تۆم ئامیر مەخفەر نوقتەی تەیناڵی
کاڵێ وەی کاڵی تۆم بای شەماڵی
بە تەقەی بڕنەو بۆم نابی حاڵی

* * *

● لە ڕاستەوە: جانەی حەمەومین خەجی، خولە پیزە.

● تایەر پیزە

● عەول گولچین

● عەزەی مینە رەش مامی خولە پیزە

● عەزە توتکابیو هاورییەکی خولە پیزە

● شەریفی برابچووکی خوله پیزه

● حسه تاقه

● پیروز خان «پیزه»

● رەحمەتی ژنی خولە پیزە

● فاتمەی خوشکی خولە پیزە

«ئافرەتان لە گەڕەکەکاندا»

«مامان»

هەر گەڕەکێك چەند ئافرەتێکی تیابوو پێیان ئەوتن «مامان»، ئەم ئافرەتانە بەساڵاچوو بوون و شارەزا بوون چونکە ئەوکاتە «ممرضه» نەبوو، ئەم مامانانە هەر ماڵێك ژنەکە ژان بیگرتایە ئەچوون بەشوێن مامانا ئەمیش بە شارەزایی خۆی ئەمایەوە لای ژنەکە تا منالەکەی ئەبوو پاش منالّ بوونەکە سێ چوارشەو ئەمایەوە پاشان پارەی خۆی وەرئەگرت و خواحافیزیی ئەکرد.

حەکیم «پزیشکی میللی»

لەکاتی خۆیا کە پزیشك و دەرمان کەم بوو ئەم ئافرەتانە شارەزاییان هەبووە لە چارەسەرکردنی هەندێ نەخۆشیدا وەك چاوئێشە، سك ئێشە، سك چوون، وە بریز و لەجێ چوونی ئێسقان وە کەچەڵی، بۆ هەریەکە لەم نەخۆشییانە داوو دەرمانی تایبەتیی خۆیان بۆ کردووە، ئەیاندا بە نەخۆشەکان و چارەسەریان ئەکردن، لە هەر گەڕەکێکا چەند ئافرەتێك هەبوون لەم پزیشکی میللیانە بۆ چارەسەر کردنی نەخۆشیی منالّ و ئافرەت.

نان پێوەدەر «نان کەر»

لە هەموو گەڕەکێکا چەند ئافرەتێك هەبوون نان پێوەدەرییان ئەکرد بۆ گەڕەك بەپێ ی زۆری‌و کەمی نانەکە پارەیان وەر ئەگرت، زۆر لەم نان پێوەدەرانە بێ دەرەتانی‌و فەقیری ناچاری کردبوون کە ڕۆژ تا ئێوارە لەبەر قرچەی گەرمی ئاگری تەنوردا نان پێوە بدەن بۆ ئەوەی منالەکانیان برسی‌و ڕووت نەبن و موحتاجی دەستی ناپیاو نەبن.

«سوعبەت چی‌و قسەخۆش»

لە سەردەمی ڕابووردوودا لە گەڕەکەکاندا ئافرەتەکان زۆربەی کاتیان بەیەکەوە لەگەڵ دراوسێکانیان ئەبردەسەر بە قسەی خۆش و سوعبەت بەزۆری لە سەرتەنوور لەکاتی نان کردنـدا یان هاوینـان لە بەر دەرگـای ماڵێکـا کۆئـەبـوونەوە هەندێ لە ئافرەتان زۆر قسەخۆش و سوعبەت چی بوون لێیان کۆئەبونەوە، زۆری کاتیان بەخۆشی ئەبردەسەر.

«ئەو شتانەی کە لە قوڕەسوور دروست ئەکران»

هەندێ ئافرەت لە گەڕەکەکاندا لە قوڕەسوور زۆر شتیان دروست ئەکرد، پاش سوورکردنەوەی لە ئاگرا ئەیان فرۆشت بە پارە وەك کوپە، گۆزە، دیزە دەرخۆنە، سوێنە، کورەی تاسکـەبابی، کەندوو، تەنوور، وە زۆر شتی‌تر. لەکاتێکا ئەم شتانە لەبازاڕا پارەیان ئەکرد چونکە قاپ و قاچاغی مەعدەن زۆر کەم دەست ئەکەوت وەك «مس» بەلام «فافۆن» هەر نەبوو، ئەم جۆرە شتانە کە دروست ئەکران قوڕەسوورەکە موی بزنی تێکەڵ ئەکراو چوار دەوری بە تەپاڵە دائەپۆشراو ئاگری تێ بەرئەدراو سوورئەکرایەوە.

«سپیاو دەم وچاو هەڵگرتن»

چەند ژنێك هەبوون كە دەم وچاوی ژنانیان هەڵئەگرت لە گەڕەكەكانا، هەر ژنێك دەم و چاوی هەڵبگرتایە ئەینارد بەشوێنیا ئەویش ئەهاتە,ماڵەوە لەپێشا دەم و چاوی بە سپیاو سپیئـەكرد تا ساف ئەبوو، ئینجا بە كشتەكێ دەستی ئەكرد بە هەڵ كێشانی مووی دەم وچاوی ئافرەتەكە، سپیاو لە قەڵایی دروست ئەكرا بەم شێوەیە:
دیزەی ڕۆن كە ئەشكا پارچەكانی پێیان ئەووت سواڵەت، قەڵایییەكە ئەكرایە ناو پارچەیەك سواڵەت و ئەخرایە سەر ئاگرو داری ئەخرایە ژێر وە زوو زوو تێك ئەدرا بە پارچەیە ك ئاسن كە دەمەكەی پان بوو وەك كەوگیر وابوو شەوو ڕۆژێك زیاتر گەرم ئەكراو تێك ئەدرا تا ڕەنگی سپی ئەبوو، وەك گەچی لێ ئەهات دوایی ئەیان بێژایەوە تا ئەبوو بە تۆز ئەوسا پێیان ئەووت سپیاو ئینجا ژنان ئەم سپیاوەو سووراوە كە لە بازار لای عەتارەكان ئەیان كری خۆیان پێ ئەڕازاندەوە بۆ شاییو سەیران و گەڕان.
تێ بینی: سوراوو سپیاو تەنها ژن بەكاری هێناوە عادەت نەبووە كە كچیش بەكاری بهێنێ هەتا شووی نەكردبێ.

«لاوانەوە لە تەعزێدا»

شیوەن: ئافرەتێك بە ئاوازەوە لە شێوەی هۆنراوەدا بەسۆزەوە مردووەكە ئەلاوێنێتەوەو پرسەكەران ئەگرین وە لە خۆیان ئەدەن وە بۆی ئەسێننەوە، بەتایبەتی بۆ گەنجەكان كە پێیان ئەوتن **جوانەمەرگ**

●●●

ناوی مامانـەكـان و حەكیمەكان و ئافرەتە سۆعبەت چیەكان و ئەو ئافرەتانەی لە قوڕەسوور شتیان دروست كردووەو ئەو ئافرەتانەی دەم وچاویان هەڵگرتووەو سپیاویان دروست كردووە لە گەڕەكەكاندا، هەروەها ئەو ئافرەتانەی لە تەعزێدا ئەیان لاوانەوە:
«گەڕەكی مەڵكەندی»
أ ـ مامانەكان:
١ ـ عاسەی سەكینە٢ ـ ڕەحمەی دایە عەمەر

٣ ـ فاتەی ئەلە

٤ ـ گوڵچینی فاتەی ئەلە

٥ ـ حەولای فاتەی قاوەچی

٦ ـ گوڵچینی عەدە

٧ ـ ئایشێی خلە

٨ ـ حەبێی خدر

٩ ـ باجی حەبیب ژنی محەی هەمزاغا

١٠ ـ خا لەیلێ

١١ ـ خورشە چاوشین

١٢ ـ ئامەی خاتوون

١٣ ـ باجی ڕەحمە خوشکی کەریمی مەجرووم

١٤ ـ باجی خونچە ژنی ڕەشەی سورکە

١٥ ـ ئامەی مەلا ژن

١٦ ـ ڕەحمەی پەڕۆ

١٧ ـ خونچەی تەنوور

١٨ ـ ئامە تیتان

١٩ ـ ئامە درێژ

٢٠ ـ حەبێی ڕێحان

ب ـ حەکیم (پزیشکی میللی):

١ ـ عاسەی سەکینە

٢ ـ نەنە خونچە دایکی حاجی بارام

٣ ـ خاتوو ئامینە ژنی شێخ محەمەدی کاکە لاو

٤ ـ خانمی ژنی عەزیز ئاغا شەلە

٥ ـ حەلاوی مینە حەکیم

٦ ـ خورشەی حەمە [illegible]شێر

٧ ـ ڕەحمەی دایە عەمەر

٨ ـ ڕەحمەی پەڕۆ

٩ ـ خەجێی گوڵە
١٠ ـ ئامە درێژ
١١ ـ گوڵچینی عەدە
١٢ ـ باجی حەبیب ژنی محەی هەمزاغا

جـ ـ سۆعبەت چی یەکان (قسە خۆش):

١ ـ عاسمە خانی حاجی حەسەن ئەفەندی
٢ ـ فاتمە خانی ژنی مەلا عەلی مەڵکەندی
٣ ـ ئەختەر خانی ژنی شێخ مەجید
٤ ـ حەمدی خانی ژنی شێخ عارف
٥ ـ فاتمەخانی ئەمین ئاغا
٦ ـ ڕەعنای ئەمین ئاغا
٧ ـ خورشید خانی حاجی قادری ئاسنگەر
٨ ـ عاسۆلەی مەلا قادر
٩ ـ فاتمە خانی ژنی ئوسواغا
١٠ ـ زبێدە خانی ژنی ئەحلان چاوشین
١١ ـ ئینجی خانی ژنی سەعید چاوەشی تەلخانە
١٢ ـ حەبێی شاناز
١٣ ـ ئامەی حەلیمێ
١٤ ـ حەبێی ڕێحان
١٥ ـ دادە حەمەی پوورە عاسە
١٦ ـ بەهێی ژنی خاڵە هەباس
١٧ ـ باجی فەیم ژنی مینە ترێ
١٨ ـ ئامەی گوڵناز
١٩ ـ باجی ڕەحمەی ژنی مامەلی (کوورە)
٢٠ ـ حەبە خانی ژنی تۆفیقی حەمە خێل
٢١ ـ ئایشێ خانی حاجی ساڵح ئاغا
٢٢ شەمسە خانی ژنی حاجی بارام

٢٣ ـ عاسمە خانی ژنی مەحموودی حاجی کەریم
٢٤ ـ ڕەحمە خانی ژنی ساڵحی مەحموود
٢٥ ـ ئەختەری عەونی ئەفەندی
٢٦ ـ عیسمەت خانی ژنی تۆفیق قەزاز
٢٧ ـ ڕەحمەی دایە عەمەر
٢٨ ـ مریەم خانی ژنی محەی سالە سوور
٢٩ ـ بەهێ خانی عارفە ئەفەندی
٣٠ خـ ـی ژنی عەزیز قەزاز
٣١ ـ عەدلە خانی حەمە خدران
٣٢ ـ ڕەعنای دایکی خولە بووز

د ـ ئەو ئافرەتانەی شتیان لە قوڕە سوور درووست کردووە:

١ ـ مینای کەنعان
٢ ـ ئامەی کەنعان، خوشك بوونە لە پیرمەسوور
٣ ـ زبەی چەقۆ گەر
٤ ـ ئامەی چەقۆ گەر، خوشك بوون لە پیرمەسوور
٥ ـ پۆزی درێژ، پیرمەسوور
٦ ـ ئایشێی خلە، حاجی حان

هـ ـ ئەو ئافرەتانەی دەم و چاویان هەڵگرتووەو سپیاویان درووست ئەکرد:

١ ـ گوڵچینی ڕابی سپیاوی درووست کردوە
٢ ـ ئامەی مەلاژن سپیاوی درووست کردوە و دەم و چاو هەڵگر
٣ ـ ئایشێی خوشکی دەروێش قادر، دەم و چاو هەڵگر
٤ ـ ڕێحان چل گسەز، دەم و چاو هەڵگر
٥ ـ پەری زادەی ژنی مام کەریم، دەم و چاو هەڵگر
٦ ـ پەری زادەی ژنی وەستا ڕەسوڵ، دەم و چاو هەڵگر
٧ ـ ئامینەی مەلا، دەم و چاو هەڵگر
٨ ـ خونچەی ژنی فەتاح گەنکاوایی، دەم و چاو هەڵگر
٩ ـ ڕەعنای دایکی خولە بووز، دەم و چاو هەڵگر

١٠ ـ ڕەعنای شێخ ئەحمەد، دەم و چاو هەڵگرد

و ـ ئەو ئافرەتانەی لە تەغرێدا ئەیان لاوانەوە:

١ ـ عاسمەی ئە چەخان

٢ ـ حەبێ ی کەریمی مەجرووم

٣ ـ حەلاوی مام ئەوڵا

٤ ـ خانمی مەلا سابیر

●●●

«گەڕەکی گۆیژە»

أ ـ مامانەکان:

١ ـ عاسە بیجەڕێنە

٢ ـ ئایشێ ی گوڵە

٣ ـ ڕەحمەی ڕەنێ

٤ ـ ڕەحمەی پەڕۆ

٥ ـ حەلاوی مارفە سوور

٦ ـ باجی خانزاد

٧ ـ حەپسە خانی ژنی حاجی کەریمی شومقار

٨ ـ حەبێ ی سەعەی خەجە خانی

٩ ـ خورشی خانی کوڵە سپی

١٠ ـ حەلاوە ڕەش

١١ ـ فاتە سوور

١٢ ـ نەنە خەجێ

١٣ ـ عاسمەی ئەلەقەساب

١٤ ـ ڕەحە جەندرمە

ب ـ حەکیم (پزیشکی میللی):

١ ـ عاسە بیجەڕێنە

٢ ـ باجی خانزاد

٣ ـ ئاتە خان خوشکی عەبە زیرەك
٤ ـ حەلاوە خانی حسەین ئاغا
٥ ـ باجی زوهرە
٦ ـ خا لەیلێ دایکی حاجی تۆفیقی لەیلێ
٧ ـ حەلاوی مارفە سوور
٨ ـ حەپسەخانی ژنی حاجی تۆفیقی لەیلێ
٩ ـ خا ڕەعنای ژنی مامە لفتە
١٠ ـ خورشی خانی کوڵەسپی
١١ ـ فاتمە خانی ژنی عارفی شانەگەڕ
١٢ ـ حەلاوە خانی خوشکی کاکی‌ی مەحموود ئاغا
١٣ ـ ئاسکۆڵی قەندیلە
١٤ ـ بدریە خانی ژنی سۆفی کەریمی سەڕاج

ج ـ سوعبەت چی‌یەکان «قسەخۆش» :ـ

١ ـ ئافتاو خانی قەفتان
٢ ـ حەولای مەلا سمایيل
٣ ـ باجی حەنیف خەسوی خاڵە ڕەجەب
٤ ـ ئامەی شەریف «دایە ئامە»
٥ ـ حەلاوی مارفە سوور
٦ ـ حەبێ‌ی چەرخ و فەلەق
٧ ـ حەبەلە خانی ژنی حاجی ئەوڕەحمان مەحموودی باپیر
٨ ـ ڕەحمەی خاڵەلە
٩ ـ شەمسە خانی ژنی عارفی خومەیس
١٠ ـ عاسەی مەلا ئەحمەدی نانەوا
١١ ـ لەعلەخانی ئەحەی ڕەسووڵ
١٢ ـ پورە ئەجێ «ناتری حەمامی موفتی»
١٣ ـ دایە فاتە ژنی ئەحەی مەلا
١٤ ـ بەهۆلە خانی کچی حاجی کەریمی شمقاڕ

١٥ ـ هەیبەتی ئەوڕەحمان چاومار

١٦ ـ حەمدی چاوەش

١٧ ـ ئامە تیکە

١٨ ـ دایە عەزاو

١٩ ـ ڕەحمە خانی دایکی خەسرەو ئاغا

٢٠ ـ گوڵچین خانی دایکی عەزیز ئاغا

د ـ ئەو ئافرەتانەی شتیان لە قوڕەسوور دروست کردووە :-

لەم گەڕەکەدا هیچ ئافرەتێك نەبووە کە لەقوڕەسوور شت دروست بکات.

هـ ـ ئەو ئافرەتانەی دەم چاویان هەڵگرتووەو سپیاویان دروست ئەکرد:

١ ـ ئامەی بەکر ـ دەم وچاو هەڵگر

٢ ـ فاتەی مەجی ـ دەم وچاو هەڵگر

٣ ـ خاتو حەلاو ـ دەم وچاو هەڵگر

٤ ـ قەمەر ناز ـ دەم وچاو هەڵگر

٥ ـ سوەیبە ـ دەم وچاو هەڵگر

٦ ـ خورشەخانی ژنی حاجی ساڵح ـ دەم وچاو هەڵگر

٧ ـ ئەجێی شێخەلی ـ دەم وچاو هەڵگر

٨ ـ حەلاوی مارفەسوور ـ سپیاوی دروست ئەکرد

٩ ـ فاتەخانی مارفە سوور ـ سپیاوی دروست ئەکرد

١٠ ـ ئامە لاڵ ـ سپیاوی دروست ئەکرد

١١ ـ هەیبەت خان ـ سپیاوی دروست ئەکرد

و ـ ئەو ئافرەتانەی لە تەعزێدا ئەیان لاوانەوە :-

١ ـ ئامینی حەلاوی مارفە سوور

٢ ـ حەبێی حەلاوی مارفە سوور

٣ ـ شەمسەی ژنی ڕەحیمی چایچی

٤ ـ سەبری حاجی کەریمی شمقاڕ

٥ ـ خەجێی مەلامین

٦ ـ شەمسەی کەریمی دەلاك

«کەرەکی دەرگەزێن»

أ ـ مامانەکان :

١ ـ سەلمەی شاڵی
٢ ـ حەلاوی حەمە مراد
٣ ـ ئایشێی وەستا نادر
٤ ـ باجی عەدلە
٥ ـ خورشەی ڕەشید ئاغای هەمەوەند
٦ ـ باجی گوڵناز
٧ ـ مریەم ئەولاّ بانەیی
٨ ـ زەینەبی عەبەی ڕێحان
٩ ـ حەبێی قالەی خاتر
١٠ ـ ڕەحە جۆلانێ
١١ ـ فاتەی خولە درێژ
١٢ ـ خەجێی مەلامین
١٣ ـ پیرۆزی حەسەن مورتکەیی
١٤ ـ زەریفی دەروێش مەحموود
١٥ ـ ڕەحمەی عەباس
١٦ ـ زەینەبی حەمە پاخاڵ
١٧ ـ حەبێ خێلە
١٨ ـ حەبێی دەوڵەت
١٩ ـ باجی وەنەوش

«ب» ـ حەکیم «پزیشکی میللی»

١ ـ فاتمەی حەمە دیلان
٢ ـ ئامینەخانی ژنی مەلامینی ئەحمەد بەقاڵ
٣ ـ حەلاوی حەمەمراد
٤ ـ خورشەی ڕەشید ئاغای ،**هەمەوەند**
٥ ـ فاتمەخانی میرزا مەولان
٦ ـ حەبەخانی دایکی حسە ڕەشی خەیات

«ح» ـ سوعبەت چی یەکان «قسەخۆش» : ـ

١ ـ سەلەی قالە گورگین

٢ ـ ئامینە خانی فەقێ مەحموود ـ دایکی عەلی کەمال

٣ ـ گوڵەخانی دایکی عەتای کاکە حەمە

٤ ـ فاتمەی حەمە دیلان

٥ ـ خانمی مامەلی

٦ ـ فاتمەی شازێ

٧ـ حەپسە خانی ژنی تۆفیق ئەفەندیی ئاغا فەتحوڵڵا

٨ ـ فاتمەی سەعەی حەمە خاڵە

٩ ـ حەلاوە خانی ژنی حاجی ساڵحی قاسم

١٠ ـ ئامەی شێخ مەحموودی باراوی

١١ ـ لەعلە خانی ئەحمەد چاوەش

١٢ ـ [illegible] خانی ژنی حاجی [illegible] پڵاو خۆر

١٣ ـ ئامەخانی ژنی حاجی مەجیدی دەلاك

١٤ ـ نەجیبە خانی ژنی ئەحمەدی حاجی ڕەسووڵ

١٥ ـ بەهێ خانی حاجی حەمە ئاغا

١٦ ـ عەتێ خانی ژنی نەشئەتەفەنی

١٧ ـ خورشید خانی ژنی حاجی مەلا ئەمین

١٨ ـ حەپسە خانی حاجی ڕەشیدی حاجی سەعیدی قاراغا

١٩ ـ گوڵچین خانی ژنی حاجی سەعیدی شالی

٢٠ ـ گوڵچین خانی دایکی حاجی ئەحمەدی کەریم ئاغا

٢١ ـ حەبەخانی دایکی حسە ڕەشی خەیات

٢٢ ـ ڕابەی حەمە لاڵ

٢٣ ـ نەعەی حەمە لاڵ خۆشك بوون

د ـ ئەو ئافرەتانەی شتیان لە قوڕە سوور دروست ئەکرد:

١ ـ فاتمە خانی عەمەر خان

٢ ـ فاتمەی حەمە دیلان

٣ ـ ئاغا ژنە کوێرە

٤ ـ فەیمەی مامەوڕەحمان

٥ ـ عاسمی ڕەشەی گەوهەر

٦ ـ ئایشێی غەفوور

٧ ـ بەهێی کەریمی سلێمان

٨ ـ رێحانی ئەحمەدی شوان

هـ ـ ئەو ئافرەتانەی دەم وچاویان هەڵگرتووەو سپیاویان دروست ئەکرد :

١ ـ عەیلەی ناتر ـ دەم وچاو هەڵگر

٢ ـ جەمیلەی ناتر ـ دەم وچاو هەڵگر

٣ ـ شەمسەی حەلاوی ئامەی لەلە ـ دەم چاوی هەڵگرتووەو سپیاوی دروست کردووە .

٤ ـ ئامە دەم خوار

٥ ـ مریەمی حەسەنەلی «١» ـ دەم وچاو هەڵگر

و ـ ئەو ئافرەتانەی لە تەعزێدا ئەیانوانەوە :

١ ـ رابەی حەمە لاڵ

٢ ـ نەعەی حەمە لاڵ

٣ ـ ئامەی سەفە

. . . .

«١» ئەم ئافرەتە زۆر ئازاو مەردو ئیشکەرو قسەخۆش بوو لە بەر باری بێکەسیو نەبوونیدا بەمەردیو گەلێك کاری وەك کلاو فرۆشتن و شتیتری ئەکردو تاقە کورەکەیو خۆیی ئەژیاند، ئازایانەو بە سەربەرزی ئەچووە ناو پیاوانەوە .

«ع . م»

«گەڕەکی سەرشەقام و چوارباخ»

أ ـ مامانەکان:

١ ـ ڕەحمە خانی ژنی برایم دەروێش

٢ ـ ڕەحمەی ئەمینی کورتەك

٣ ـ دایە حەبە

٤ ـ عەیلەخان

٥ ـ پیرۆز خان

٦ ـ باجی ڕێحان

٧ ـ خا فاتمی حاجی مەنیج

٨ ـ باجی تەمین

٩ ـ پورە حەلاو

١٠ ـ دایە ڕەحمە

١١ ـ لەعلە خان

١٢ ـ حەبێ‌ی عەباس

١٣ ـ بەهێ خانی کاك جەلال

١٤ ـ زبەی مامان

١٥ ـ پیرۆزی شەربەت چی

١٦ ـ عەتێ‌ی خورشە

١٧ ـ دایە نەعە

١٨ ـ گوڵ جەمین

١٩ ـ نەنە زەعفەران

ب ـ حەکیم «پزیشکی میللی»:

١ ـ ڕەحمە خانی ژنی برایم دەروێش

٢ ـ سەلمە مێشوولە

٣ ـ باجی فەووم خوشکی عەلی شاملی

٤ ـ عاسەی کەڵەنتەر
٥ ـ ئایشێ سەرچیلکە
٦ ـ پوورە حەلاو
٧ ـ ئەجێی حاجی مستەفای مام ڕەگ
٨ ـ حەبێ شەلی ئەستێر
٩ ـ **خانم** خاس
١٠ **خورشی** خانی قالەی مەنێ

ح ـ سوعبەت چی‌یەکان «قسە خۆش»:

١ ـ باجی عەواشی سەروپێ
٢ ـ حەپسە خانی دایکی ملا گوروون
٣ ـ ئامە خانی نەزهەت ئەفەندی
٤ ـ حاجی فەووم
٥ ـ ڕێحانی ژنی خەلیفە عەبدولکەریم
٦ ـ ڕەعنای خدر
٧ ـ حەلاوی خاتونی فەتحوڵڵا سنەیی
٨ ـ ئامەی خولە سنەیی
٩ ـ ئامە خانی عەبە تەشیلە
١٠ ـ ئاتەخانی قالەی داود ژنی ڕەفیق چالاك
١١ ـ عاسەی وشکە وەرد
١٢ ـ دایە ئامەی ژنی حەمەومینی ئایشەخان
١٣ ـ بەهێی عەبۆش
١٤ ـ لەعلەی حەسەن
١٥ ـ حەنیفە خانی حاجی ڕەشیدی ڕێوی
١٦ ـ حەبە خانی مارف ئاغا
١٧ ـ ئامە خانی وەستا عەباس
١٨ ـ فاتمە خانی حاجی فەرەجی ئاسنگەر
١٩ ـ گوڵ جەمین

٢٠ ـ ئامەی ڕەشان

٢١ ـ ڕەحمەی ئەمین کورتەك
٢٢ ـ حەلاوە خانی ژنی عەبەی حاجی قەساب
٢٣ ـ ئایشێی ساڵحی خلە
٢٤ ـ سەلمەی مێشوولە
٢٥ ـ لەعلە خانی ژنی حاجی محەمەد
٢٦ ـ عاسمەخانی ژنی عەبە خورشەی خانچی
٢٧ ـ ئامە کوڕانی
٢٨ ـ مینا خانی دایکی سدیق عەبدوڵڵای پارێزەر

د ـ ئەو ئافرەتانەی شتیان لە قوڕە سوور دروست کردووە :ـ

١ ـ شەمسەخانی فەقێ فەرەج
٢ ـ فاتمە خانی حاجی فەتحوڵڵا

هـ ـ ئەو ئافرەتانەی دەم وچاویان هەڵگرتووەو سپیاویان دروست ئەگرد :ـ

١ ـ خورشە شەل ـ دەم و چاوی هەڵگرتووە
٢ ـ باجی خونچە
٣ ـ خەجێی حەمەی ئاشەوان
٤ ـ ئامەی قوربانی

و ـ ئەو ئافرەتانەی لە تەعزێدا ئەیان لاوانەوە :ـ

١ ـ ڕەعنای چنگ شین
٢ ـ حەلاوی ژنی قالەی داود
٣ ـ ئامەی ڕەشان
٤ ـ شەمەی ئەمین باڕۆیی

«گەڕەکی کانیئاسکان»

أ ـ مامانەکان :ـ

١ ـ فاتمەی گلە دایکی ڕەفیقی گلە
٢ ـ شێخ ژن
٣ ـ گوڵەی عەزیز ئاغا
٤ ـ خا فاتمە
٥ ـ باجی ئامینەی دەروێش عەزیز
٦ ـ خاتوونی فەتحوڵڵا سنەیی
٧ ـ باجی حەپسە
٨ ـ پیرۆزخان
٩ ـ باجی کچیل
١٠ ـ خەجێ زلە
١١ ـ ئامینەی وەستا حسەینی دەلاك
١٢ ـ گوڵچینی سالەی ڕەنگان
١٣ ـ عاسەی مەلا ڕەزا

١٤ ـ باجی فاتم کونجرینی
١٥ ـ پور حەلیمی

ب ـ حەکیم «پزیشکی میللی» :ـ

١ ـ ئایشێ خان ژنی حاجی حەسەن دایکی مەلا سمایل
٢ ـ فاتمەی گلە
٣ ـ گوڵچینی قالەی ئاغاڵ دایکی سەعەشەل
٤ ـ پوورە حەپسە ژنی مام عەلی
٥ ـ حەلاوی ژنی عومەری بەکری میسری
٦ ـ گوڵچینی ئەحە تەنکە

٧ ـ باجی ناسکەی ژنی عارفی پینەچی
٨ ـ عەتی ی حاجی سەعەڕەس
٩ ـ ئامەی عەلی کەبابچی
١٠ ـ باجی لەیلێ دایکی حەمەی شیرگەر

ح ـ سوعبەت چی‌یەکان «قسەخۆش» :ـ

١ ـ ڕەحە کانێسکانی
٢ ـ عاسە تاس بەسەر، خوشکی ڕەحە کانێسکانی
٣ ـ ئامەی بەرغەش
٤ ـ ئامەی دایەنەکە
٥ ـ ڕەعنای گوروون دایکی عومەری نەعمان
٦ ـ ئامەی ژنی مەجیدی حاجی ڕەسووڵ
٧ ـ حەبێ ی جەمەلە
٨ ـ خەجێ خانی ژنی حاجی محەمەدی خێلە
٩ ـ ئامەی شاسوار
١٠ ـ فاتمەخانی ژنی وەستا فەرەجی دەلاك
١١ ـ گوڵچینی ئەحە تەنکە
١٢ ـ خەجی ی خلەتاشەوان
١٣ ـ خورشەی بەکر ماوزەر
١٤ ـ بەهێ زلەی ژنی حەمە نەخۆش
١٥ ـ باجی ئامان
١٦ ـ مینای خەنان دایکی مەلا ڕەئوف
١٧ ـ باجی شەمسەی دایکی ڕەئوف یەحیا
١٨ ـ گوڵەی عەبەدەلاك
١٩ ـ فاتۆڵەی دەروێش فەرەج
٢٠ ـ باجی عاسمی خوشکی تۆفیقی گاکوژ
٢١ ـ باجی سەلمەی ژنی مام جەلیل

د ـ ئەو ئافرەتانەی شتیان لە قورەسوور دروست کردووە :ـ

١ ـ ڕەحەکانێسکانی

٢ ـ ئەجێی ژنی حەمەی دەباغچی

٣ ـ باجی ڕەحمەی تەنوورکەر

٤ ـ حەمدیی هۆمەر

٥ ـ هندیی هۆمەر

هـ ـ ئەو ئافرەتانەی دەم وچاویان هەڵئەگرت و سپیاویان دروست ئەکرد :

١ ـ خانمی ژنی مەلا عەلی ـ دەم وچاو هەڵگر

٢ ـ ڕەحمەی ژنی عەلی حەمەقیلە ـ دەم وچاو هەڵگر

٣ ـ باجی گوڵەی ژنی وەستامارفی بەنا ـ دەم وچاو هەڵگر

٤ـ **حەمدی خان** دەم وچاو هەڵگر

٥ ـ فاتەی دەم وچاوی هەڵگر ـ دەم وچاو هەڵگر

٦ ـ ئامەی نەجمەدین ـ دەم وچاو هەڵگر

و ـ ئەو ئافرەتانەی لە تەعزێدا ئەیان لاوانەوە :

١ ـ دەروێش خورشەی بەکر ماوزەر

٢ ـ ڕەحمەی مەلا فەرەج

٣ ـ حەلاوی شێخ عەول

❋ ❋ ❋

«لە هەر گەڕەکەی شاژنێك»
«گەڕەکی مەڵکەندی»
«حەبەخانی قالە بازیانی»

حەبە خان پوری ئاغای قەرەنییەو ژنی یەکەمی حاجی ئەمین مەڵکەندی بوو کە براگەورەی حاجی بارامە.

ئەم ئافرەتە وەك کوڕێکی ئازاو چالاك لە شەڕی جیهانی یەکەم «سەفەربەر»داو لە ساڵی بۆردومانەکە لەبەر ئەوەی ناوشار کوڕی کەم تیا مابوو وە تورکەکان مێردەکەشیان بردبوو بۆ عەسکەری، ناوشار ئاسایشی تیا نەمابوو وە دزو پیاو خراپ پەیدا بووبو، ئەم ئافرەتە شەو ئێشکی مالّی خۆیو دراوسێکانی ئەگرت بەتفەنگەوە هەتا بەیانی بە ڕۆژ بەسواری ئەسپەوەو تفەنگ بەشانەوە سەرپەرشتی زەرعاتەکەیانی ئەکردو بەسەرەوە ئەگەڕا وە سوارچاکیش بوو، وە یارمەتی ژنانی گەڕەکی ئەداو ژنێکی ئاینیش بوو، لە ساڵی ١٩٣٤ زایینیدا لە تەمەنی دەوری چل وپێنج ساڵیدا بە نەخۆشی دڵ کۆچی دوایی کردووە.

ئەم ئافرەتە منالّیشی نەبووە.

«گەڕەکی گوێژە»
«ئامینەخانی سەی حەسەن»

خێری ھەژاران و دەست گیرویی داماوان تەرخان کردبوو وە هەموو کاتێك ئامۆژگاریی ئافرەتانی ئەکردو ڕێی چاکەی پیشان ئەدان و خاوەن سەرگورشتەو قسەی نەستەقیش بووە.

ئەم ئافرەتـە لەگـەڵ شێخ مەحموودی حەفید خالۆزاو پورزا بوون، لەبەرئەوەی ئافرەتێکی هەڵکەوتو بوو شێخ مەحموود هەرچەند بهاتایەوە ناو شار سەرێکی لێ ئەدا.

وه له خواپەرستی و ئاین پەروەریشدا وەك نەجمەدین مەلا لەسەری نوسیبوو بەبۆنەی کۆچی دوایی‌یەوە له ڕۆژنـامـەی ژین ژماره (١٤٣٢) پێنج شەممە ١٩٥٩/٢/٢٦دا ئەڵێت رابعـەی عەدەویەی کوردوستان لەم هەفتەیەدا له تەمەنی حەفتاساڵیدا کۆچی دوایی کرد خوا پایەی ئەو دنیای بڵندکا وه شوێنی بەهەشت بێ.

ئەم ئافرەته سێ کچ و دوو کوڕی لەپاش بەجێ‌ماوه.

«گەرەکی دەرگەزێن»
«ئامینەخانی حاجی شێخ ئەوڕحمانی قەراخی»

له بنەماڵەی مەردۆخەیی، ئامینه خان کچی شێخ ئەوڕەحمانی قەرەداخی باپیری زانا شێخ مارفی شێخ هۆمەره کوێری شێخ عەبدولەتیفی گەوره بووه. ئەم زانایه که هاته سلێمانی میری بابان مزگەوتێکی بۆ دروست کرد که بەناوبانگه بەمزگەوتی شێخ مارفی قەرەداخی وه به مودەریس لەوێ داینا ئەم مزگەوته وەختی خۆی خانەقا بووه شوێنی تەریقـەتی نەقشـەبەندی بووه، دوای مردنی شێخ مارف شێخ عەبدوڕەحمانی باوکی مزگـەوتەکەی بردووه بەڕێوه، دوایی وازی له دەرس ووتنەوه هێناوه به (تەسەوف)ەوه خۆی خەریك کردووه، ئامینه خانیش پێ‌وشوێنی باوکی گرتووه، ئافرەتێکی خوێندەوار بووه قورئان و گەلێ شتی ئایینی خوێندووه، له دوایی‌دا شووی کردووه به حاجی شێخ مستەفا که قازی ئەو سەردەمەی سلێمانی بووه.

دوای کۆچ کردنی باوکی و مێردەکـەی ماڵەکەی خۆی کردووه به تەکیه بۆ ژنان بۆ دەرس ووتنەوەو ژنان هەموو کاتێك لەدەوری کۆئەبونەوەو ئامۆژگاری و ڕێنمایی چاکەی ئەکردن وه هەموو سێ شەممەو جومعانێك خەتم و تەهلیلەی بۆ ئەکردن.

ئەم ئافـرەتـه هەمـوو کاتی خۆی له ڕێی ئاین و ڕێنمایی کردنی ئافرەتاندا تەرخان کردبـوو، دوای ماوەیەك هاتەوه ماڵی باوك که له پشت مزگەوتەکەوه بووه، وه هەر به هەمان ڕێبازدا ڕۆیشتووه تا دوا هەناسەی، وه زۆر یارمەتی هەژارو لێ قەوماوانی داوه بەتـایبـەتی ساڵی گرانی‌یەکـه، ئەم ئافرەته تاقانه بووه، وه منداڵیشی نەبووه، له ساڵی ١٩٣٨ز له تەمەنی دەوری ٧٥ ساڵیدا کۆچی دوایی کردووه.

***

«گەرەکی سەرشەقام»
«ئامینەخانی نەقیب»

لە بنەماڵەی سادات، ئامینە خان کچی سەید ئەحمەدی نەقیب و خوشکی سەید نوری نەقیبە، وە باپیرە گەوری شێخ حەسەنی گڵەزەردەیە، ژنی شێخ ساڵحی قازی بووە کە برای شێخ ئەحمەد فائیزی بەرزنجی بووە ئەمانیش نەوی شێخ حەسەنی گڵەزەردەن واتە خزمی خۆی بووە.

ئەم ئافرەتە بێجگە لە خواپەرستی و ئاین پەروەری ژنێکی بەدەسەلات و ئازاو خاوەن دیوەخان و پیاو بووە لە سلێمانیدا ناوی دەرکردبوو، وە زۆر یارمەتی هەژارو لێقەوماوانی داوە بەتایبەت ساڵی گرانی یەکەوە لە شەری جیهانی یەکەم (سەفەربەر)داو ساڵی بۆردومانەکە لەبەرئەوەی ناوشار ئاسایشی تیا نەمابوو لەترسی دزو پیاوخراپ خۆیو پیاوەکانی شەوبە تەنگ ئیشکی کەرە کەکەیان ئەگرت وە جاروبار پیاو خراپی ئەگرت و بەندی ئەکردو سزای ئەدان، وە زۆر جار شێخ مەحموودی حەفید لەبەرئەوەی خزمایەتیان هەبووەو ژنێکی ئازا بوە سەری لێئەدا. ئەم ئافرەتە لە زەمانی چەپمەن ساڵی ١٩٢٥ز لەبەرئەوەی دژی ئینگلیزەکان ئەجولایەوە دوو ساڵ دووریان خستەوە بۆ دێی ئاڵیاوە بەردەمی دەربەندی گڵەزەردە. وەختێك شێخ مەحموود پاش بۆردومانەکە سلێمانی بەجێهێشت و چوو بۆ مەریوان ئەم ئافرەتە لەوکاتەی دوورخرابۆوەوە بۆئاڵیاوە لەوێوە لەگەڵ چوار چیاویو ئافرەتێك خۆی ئەگەیەنێتە مەریوان بۆ سەردان بۆلای شێخ مەحموود. ئەم ئافرەتە مناڵی نەبوە، شێخ رەئوفی سەید نوری ئەڵێ: پوورم لە تەمەنی هەشتا ساڵیدا لە ساڵی ١٩٣٤ز کۆچی دوایی کردووە.

* * *

«گەڕەکی کانیئاسکان»

«حەپسەخانی نەقیب»

ئەی ئافرەتانی کوردستان پێویستە هەموو ساڵێك یادی حەپسەخانی نەقیب بکەنەوە.

لەبنەماڵەی شێخان، وەك چۆن لە پیاوا شێخ مارفی نۆدێو کاك ئەحمەدو شێخ مەحموودی قارەمانی تیا هەڵکەوتووە هەروەها لەئافرەتیشا حەپسەخانی نەقیبی هەبوە، کە نموونەی ئافرەتی دڵسۆزو کوردپەروەری کورد بوو.

حەپسە خانی نەقیب کچی شێخ مەعروفی حەفیدی کاك ئەحمەدی شێخە، لە شاریسلێمانیلەساڵی ١٨٨١ی زایینیدا لەدایکبووە. خوشکەزای شێخ عەلیی شێخ عارف وە شێخ قادر وە شێخ محەدی سەرکارە، وە ئامۆزای شێخ مەحموودی قارەمانی نەمرە وە خێزانی شێخ قادری حەفیدە، بۆیەپێی ئەڵێن حەپسە خانی نەقیب چونکە باوکی کە شێخ مەعروفە (نەقیب) بووە. ئەم (نەقیبی) یەش لەلایەن حکومەتی عوسمانییەوە پێی بەخشراوە بەوهۆیەوە کە نوێنەری (سادات ـ شێخان) بووە.

لە ١٥ی نیسانی ١٩٥٣دا بە نەخۆشی سەرەتان کۆچی دوایی کردووە. وە لە گردی سەیوان (گردۆڵکەی شێخ محەمەدە بچکۆلە) نێژراوە.

(ڕەوشتی)

حەپسە خان یەکێك بوو لەئافرەتە هەرە بەناوبانگەکانی کوردو ،بە سەرگەورەی ئافـرەتـانـی شاری سلێمـانی دائـەنـرا ئافـرەتێکی دڵ نەرمی ڕەوشت بەرزی زمـان شیـرینی دەروون پاك بوو، دیـوەخـانەکەی هەمیشەجمەی ئەهات، پڕبوو لە ژنانی سلێمانیو دەرەوەی. هەر ئافرەتێك تووشی کێشەو تەنگ وچەڵەمەیەك ببوایە لەڕووی نەبـوونیو زۆرلێکـراوییـەوە پەنـای ئەبردە بەر حەپسەخان و ئەویش وەك دایکێکی دڵسۆز بەبێی توانای یارمەتی ئەدا.

حەپسـەخـان سەرکـردەی ڕاستـەقینـەی ئافـرەتـان بوو لەڕووی کۆمـەڵایەتی‌یەوە وە لەڕووی کوردپەروەری‌یەوە، دەستێکی ئەوتۆ باڵای هەبووە کە هەمیشە نەك ئافرەتان بەڵکـو تێکـڕا کورد پەروران شانـازی‌یـان پێـوە ئەکـرد، وە هەروەهـا لەڕووی مرۆڤـایـەتیشـەوە نمـونەیەکی نایاب بوو. لەدیوەخانی حەپسەخانا لەباتی باسکردنی جلوبـەرگی ئاڵـووالای ژنـان و باسی ئەم و ئەو کردن هەمیشـە باسی خوێندەواریو ڕەوشت پاکیو کوردپەروەری بوو، دیوەخانەکەی قوتابخانەیەکی بەرزی کۆمەڵایەتی کورد بوو.

((تێکۆشانی))

١ ـ لەساڵی ١٩٣٠ی زایینی‌دا حەپسەخان نامەیەکی دەربارەی مافی نەتەوایەتی‌ی کورد نووسی بۆ (عصبة الأمم).

٢ ـ هەوڵێکی بێ‌پایانی دا بۆ کردنەوەی قوتابخانەیەکی ژنان کەبە ئێواران ژنانی کورد لەو قوبخـانـەیـەدا بخـوێنن بۆ فێـربـوونی نووسین وخـوێندنەوە، حەپسەخان خۆشی بوو بە قوتابی‌ی ئەو قوتابخانەیە کە یەکەم قوتابخانەی ژنان بوو لە مێژووی کورددا.

٣ ـ خانوویەکی خۆی‌بەخشی بە زانیاری کە بکرێ بە قوتابخانە وە ئەم خانووەی لەسەر زانیاری تاپۆ کرد.

٤ ـ کاتێ کە کۆماری کوردستان دامەزرا حەپسەخان بە هەموو جۆرێك بەهەموو توانایەکی‌یەوە کەوتە یارمەتی‌دانی ئەو کۆمارە پیرۆزەی کورد بەرامبەر بەمە پێشەوای نەمری کورد قازی محەمەد سوپاسنامەیەکی گەرم وگوڕی بۆ نارد.

یارمەتی‌دانی هەژار

ئەم ئافرەتە دڵسۆزەی کورد بە هەموو جۆرێك یارمەتی هەژاران و لێ‌قەوماوانی ئەدا، ئەگەرچی بێ‌گومان هەژاری وەك دەردێکی کۆمەڵایەتی نە بەو چارئەکراو نە بە کەسی‌تر تا لەبنەڕەتەوە چارنەکرێ بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بەخشینەی حەپسەخان بەڵگە بوو بۆ دڵ نەرمی ئەو دایکە دڵسۆزەو یارمەتی‌یەك بوو کە گەلێك لێ‌قەوماوی لە تەنگ و چەڵەمە ڕزگار ئەکرد.

«چەند دێرێك»

ـ حەپسەخان تەنیا کوڕێکی بووە کە ناوی «شامل» بووە بەڵام ئەوکوڕەش لە تەمەنی یەك ساڵاناکۆچی‌دوایی‌کردوە لەم کوڕە زیاتر نە کچی بووەو نە کوڕ.

ـ کاتێ کە شێخ مەحموود لە دەربەندی بازیان لەلایەن لەشکری ئینگلیزەوە بەدیل گیرا حەپسەخان لەگەڵ زوربەی شێخانا چووبۆکوردستانی ئێران لەم هەڵاتنەدا حەپسەخان دەردی نەبوونی و برسێتی و ئەرکی ڕێگەی زۆر چەشت.

ـ دەستە دەستە لە پارچەکانی‌تری کوردستانەوە، وە لە ئەوروپاوە ژن و پیاو ئەهاتن بۆ سەردانی حەپسەخان، وە هەمیشە ماڵەکەی پڕبووە لەو میوانانەی کە لە دەرەوەی سلێمانی‌و کوردستانی عێراقەوە هاتوون، وە میوان داری‌یەکی کوردانە کراون.

ـ مامۆستا شاکیر فەتاح لە نامیلکەیەکا (ئافرەتی کورد) نووسیوەتی کە: چەند حەپسێکی عەرەب (لە خەڵکی بەسرا) لە زیندانی سلێمانی ئەبن داوای یارمەتی لە حەپسەخان ئەکەن، ئەویش خۆی ئاسایی یارمەتی‌یەکی باشیان ئەدا وە ئەم

نامەیەشیان بۆ ئەنووسێ:-

« تا لە سلێمـــانی دان وابـزانن میـوانی پووری خۆتـانن ئەمـەی ناردوومـە شتێکی دەم ودەستە بم بەخشن لە کەم وکوڕی بەڵام بۆ لەمەوداو هەرچی یارمەتی‌یەك کوڕ لە دایکی خۆی داوا ئەکات لە منی داوا بکەن تا بە دیداری دایکتان شاد ئەبنەوە من لە جێگەی دایکتانم».

سەرچاوە:- ڕۆژی نوێ ژمارە - ١ - مارتی ساڵی ١٩٦١

* * *

«گەڕەکی گاوران»

مامانەکان

١ ـ ئیلیشوای پەترۆس

٢ ـ ئەسوما داود

٣ ـ نەعیمە داود

٤ ـ خاتوونەی پەترۆس

حەکیم (پزیشکی میللی)

١ ـ ئامینە نەنکی پەترۆس ئەسکەندەر

٢ ـ کاترینا ئیلیا

٣ ـ وەردە ئیلیا

٤ ـ وارینە شینا

٥ ـ ئیلیشوای پەترۆس

٦ ـ حەنیفەی ژنی موسی عەمران (دایکی نیسان)

٧ ـ جەمیلەی ژنی مەتی ئەلاوێردی

« قسەخۆش و سوعبەت چی »

١ ـ دایە نەجیبەی ژنی خواجە ڕەزوق
٢ ـ هەنیسەی ژنی ئەلاوێردی
٣ ـ حەسینەی دایکی بەهجەتی حەسینە
٤ ـ بەهی‌یەی ژنی نیسانی موسی
٥ ـ مەلیحەی ژنی مەرقۆسی ئەلاوێردی

تێبینی :ـ

أ ـ ئەو ئافرەتانەی کە شارەزایی‌یان بووە لە مامانیدا هەر وەکو پیاوە جەراحەکان پشتاوپشت بۆیان ماوەتەوە لە نەنك و دایکیانەوە فێری بوون هەر لەخۆیانەوە نەچوونەتە ناو کارەکەیانەوە بەشێوەی ڕەسمی ڕێ‌یان پێدراوە، وەك لەو بەڵگەنامەیەدا ئەیبینین.

ب ـ ئەو نان کەرانە هەموو دراوسێ و خەڵکی ئەو گەڕەکە بوون ئاشناو خۆشەویستی ئەو مالانە بوون. بە چاوێکی دایکانە سەیریان ئەکردن، بەئارەقی ناوچەوان لەپاڵ پیاوەکانیان منداڵەکا... بەخێو ئەکردن.

ج ـ ئەو ئافرەتانەی لە تەعزێدا ئەیان لاوانەوەو دەنگیان خۆش بووە بەتواناو لێهاتوو بوون، زوربەی بێ‌پارە بووە، هە لەبەر سۆزی خۆشەویستی و کەسایەتی و دراوسێ‌یەتی بووە.

❊ ❊ ❊

دائره ٔ رئاستِ صحه ی لوای سلیمانی

ژماره ٥ /

روژی ١٩٣٣/١/١١

MUTASARRIF LIWA SULAIMANI
زماره ... Date ٣٣/١/١٠ روژ
متصرف لوای سلیمانی

Rais Saleiya ...
وارده ژماره ٦٨
روژ ٣٣/١/١٨

بو سعادتمآب متصرف لوای سلیمانی

بابت — رخصت‌نامه ٔ مامانه‌کان

ام مامانانه که ناویان له خواره وه عرض وبیان کراوه سالی بارله م دائره یه مسجلن وام سال لا بوکه بو تجدیدی رخصت‌نامه یان مراجعت بکه ن به م دائره یه حال وایه حتا ایستا مراجعتیان نکردوه ٠ بناء علیه رجا اکه م به واسطه ی دائره ٔ بلدیه وه امربفرمون تحقیق بکرێ ولیان سوال بکرێ اگر طالبن که ام سالیش دوام بکه ن به سرمهنتی خویان لازمه مراجعت بکه ن بو دائره مان بو تجدیدی اجازه یان واگر طالب نین بو ایشکردن بی‌وبسته ئه و اجازه نامه یه که لای خویان محفوظه بو دائره مان تسلیم واعاده بکه ن ودائره عدم اشتغالیان سندیان بده ین به دائره مان که ایتر ایش بحتی مامانی ناکان ٠ ایتر حرمت ٠

رئیس صحه ی لوای سلیمانی

صورتیکی بو — مودیری صحه ی عامي بغداد — بو حصولی معلومات ٠

ناوی مامانـــــــ	مقنة زماره ٔ اجازه ی
رحمه کچی کریم	٥٢٣
اسومه کچی داپیر	٥٢١
خدیجه کچی ملا محمد	٥١٩
حلاو بنت عثمان	٥١٧
زینب کچی احمد	٥١٥
حبیبة کچی مصطفی بك	٥١٢
خاتون کچی محمد	٥٠٥
نماز کچی عزیز	٥٤٣
عائشه کچی امین	٥٤٢
رحمه کچی اوسطه کسروف	٥٣٨
رحمه کچی حمه رشید	٥٣٦
حبیبه کچی فتاح قهوه‌جي	٥٣٥
آمینة کچی عزیز	٥٣٢
فاطم کچی ابراهیم	٥٢١
فاطم کچی احمد	٥٢٦
فاطم بنت علی	٥٢٥
تروزه کچی سینلی	٥٠٤
رحمه کچی اوسطة اورحمان	٨٦٩

● ئافرەتێ لە کاتی نان کردنەوەدا

● حەلاوە خانی ژنی حاجی ساڵحی قاسم

● ئامه خانی ژنی نەزهەت ئەفەندی

١٩٠٠ - ١٩٦٠

● ئامینه خانی سەید حەسەن

١٨٨٩ - ١٩٥٩

● حەپسەخانی نەقیب ١٨٨١ - ١٩٥٣

● وێنەی کچه کوردی،

دەستکردی هونەرمەند جەمال بەختیار

● بوکێکی کوردەواری

● مەسعودە خان ساڵی ١٩٣٨ بە بوکی ژنی شێخ جەلالی شێخ رەشید

● سەلمەخانی شێخ محەمەد سەکار

● ئافتاوخانی قەفتان ١٩١٢ - ١٩٨٢

● حەبەخان دایکی حسە ڕەشی خەیات
١٨٩٥ - ١٩٧٩

● فاتمەخان خیزانی وەستا فەرەجی
دەلاك سالی ١٩٦٥ کۆچی دوایی کردووە

● عاسمه خانی حاجی
حەسەنەفەندی ۱۸۹۰ - ۱۹۷۲

● چەپسە خان ژنی
جەمیل سائیب.

● پورە حەپسە ژنی مام عەلی

● وێنەی ئافرەتێ کە تەنوور لە قوڕەسوور درووست ئەکات

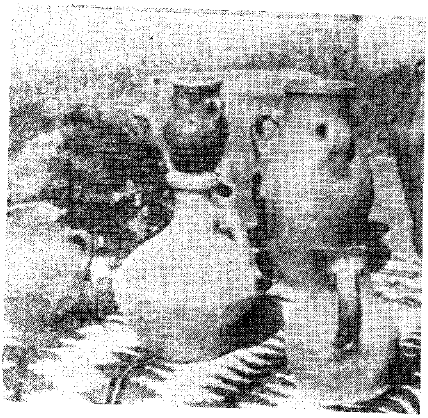

● له علەخانی سالحی ئامان

● وێنەی کوپەو گۆزە کە ژنان درووستیان ئەکرد

● بەدریە خانی ژنی سۆفی کەریمی سەڕاج ١٩٠١ - ١٩٨٧

فۆڵکلۆری لەبەرکردن و ڕازاندنەوە

(پیاوانە)

١ ـ کەوا: لە قوماشی تاقەی کوجەرات، شیرداخ، شەعری سپیو نەباتیو، سادە دروست ئەکرا.

٢ ـ سەڵتە : لەچۆغەو فاسۆنی ڕەش و شین دروست ئەکرا.

٣ ـ ڕانك و چۆغە.

٤ ـ شەڕواڵ و ستارخانی.

٥ ـ شەڕواڵ و مرادخانی : بێناو وە ناودار (لۆکەدار).

٦ ـ کڵاو : گرێچن لە ئاوریشم و، دەزووی سپی ئەچنرا لەسەر ئەو قوماشەی ئەکرا بە کەوای ژنان.

٧ ـ سەروپێچ : ـ (مشکی، چەفتە، جامانە).

٨ ـ پشتێن: شوڵگە لەسەر کەوا ئەبەسترا، لە شاڵی ئێرانیو ، جەلسەی یابانی دروست ئەکرا.

٩ ـ کراسی فەقێیانەدار لە بلووری.

١٠ ـ فەقێیانە لە بلووریو کرێشە.

١١ ـ سووخمە لە قوماشی کەوا.

١٢ ـ کورتەك : ـ ناودار بوو، لۆکەی تێئەخرا لە شێوەی چۆغە تا سەرئەژنۆ لە سەر کراسەوە لەبەرئەکرا.

١٣ ـ دەرپێ‌ی درێژ لە بلووری‌و لە خام.
١٤ ـ دەمەرقۆپان: شەرواڵ لە ناوماڵ و لە ژێر کەوادا لەبەرئەکرا لە زستانا.
١٥ ـ پەستەك .
١٦ ـ فەرەنجی.
١٧ ـ کسلێتە لە خوری.
١٨ ـ گۆرەویی خوری : پوزەوانە تا سەر ئەژنۆ، میرزایی تا خوار ئەژنۆ.
١٩ ـ کەوش :ـ سوورو رەش.
٢٠ ـ کلاش :ـ هەوارمان، دۆمی، کەتان.
٢١ ـ لاپچین: وەکو پووتی پیاوانەی ئێستا وابووە (لە چەرم) دروست کراوە پێشیان ئەووت (یارم پۆتین).
٢٢ ـ کاڵەو پێ‌تاو:ـ (پێستی سەری گا کون ئەکرێ‌و ئەکرێتە قاچ وە بە بەنی موویین ئەبەسترێ) ئەمە بەزۆری لە زستانا بەکارهاتووە بۆ راو.
٢٣ ـ عەبای‌شان سورمە:ـ ئەم جۆرە قوماشە لە رووسیاوە ئەهات وە ئەم قوماشە هەمەرەنگ بوو وە کەم خەیات ئەیتوانی ئەم قوماشە بکات بە عەبا وە ئەم جۆرە عەبایە هەر پیاوی ماقوڵ و بەتەمەن ئەیدا بەشانیا وە سەرشان و بەرۆکەکەی بەسیم ئەچنرا وە هەر لەناو شاریشدا بەکارئەهات.

❊ ❊ ❊

فۆلکلۆری لەبەرکردن و ڕازاندنەوە

(ژنانە)

١ ـ کەوا :ـ ناودارو بێناو لە گوروونی گوڵ باتمان، گوڵ وەقە، گوڵ بە سورمەی تاقە، قەنەوس ، شەعری گوڵ دار دروست ئەکرا.

٢ ـ کراس :ـ لە جامانە، کرێشە، قەنەوس، گورونی ، خامەك (مۆر، سەوز، سوور، پەمەیی ، بەنەوشەیی).

٣ ـ سووخمە :ـ قۆڵدارو بێقۆڵ لە قوماشی کەواو کراس.

٤ ـ دەسماڵ :ـ لە جامانە.

٥ ـ ئاوەڵ کراس = دەربێ : ـ لە بلووریو قوماشی کەوا.

٦ ـ سەڵتەی سوورمە: بەدەست ئەچنرا لە سەر قەدیفەی ڕەش وە شین.

٧ ـ کۆڵوانە : لە مشکیو چەفتەی مەلیکیو پووشین.

٨ ـ سەرپۆش: لە کرێشە، کچان بۆ لەچکیش بەکاریان ئەهێنا.

٩ ـ فێست = کڵاو .

١٠ ـ سەروپێچ: ئەمانەی بۆ بەکارئەهات:ـ
سرکەیی، مشکی، چەفتە، عەلیخانی.

١١ ـ چەکمە:ـ لە پێ ئەکرا:
سووربۆکچان، زەردبۆ پیرەژن.

١٢ ـ کەوش : أ ـ پلکەدار.

ب ـ زەهاوی (ڕەنگاوڕەنگ).
١٣ ـ پانی بەرز.
١٤ ـ قاپ قاپ.
١٥ ـ چارشیــو : ـ لە عەبــا پانتــرو درێــژتــر بوو لە قومــاشی نـەنـەوزو سورمـە دروست ئەکرا .
١٦ ـ جووت عەبا:ـ بریتی بووە لە دوو عەبا، یەکەمیان لەژێرەوە لەبەرئەکرا لە قەنەوزی شین هەتا سەرشان قۆڵیان تیٚهەڵئە کێشاو دووەمیان لە قوماشی چەفتەو سورمە هەر لە شیوەی عەبا بەسەر ئەوی ترا لەبەر ئەکرا.
١٧ ـ پەچە : ـ لەقوماشی ڕەش بەتایبەتی لەجورجێت ئەدرا بەسەر دەم وچاودا.
ئارایشت :ـ ژنان و کچان بەم شتانەی خوارەوە خۆیان جوان ئەکرد و ئەڕازاندەوە :ـ

خەنە، وسمە، سووراو، سپیاو، دیمەشۆرە، سابوونی سەرکەف، گڵەسەر، کل و کلتــوور، گوڵاو، ، پرچ هۆنینــەوە، ملوانکـەی بۆن و بەرامـەدار (حـەت حەتۆکە، سمڵ، مێخەك، گوڵەباخ، دەنکەشیلان)، لەگەڵ شتنی سەر بە هێلکە.
مت ومــووروو:ـ شەوە، شیــلان، بەرمــوور، بەردی خاڵ خاڵاوی، یەشــم، مووروویکــارەبــا، زەردوویی، گۆ، کووژەکــە، زەنگیــانــەو پولــەکە (بۆ ژێرچەنە، بەرچــاوگــە، پشتێنی ڕازانــەوەی کراس ، فەقیــانــە، دەستمــاڵ، کراس، پاوانـە بەکارئەهێنرێ)، یاقووت، پیرۆزە، نقێم، بازن.
تێبینی :ـ ئەم مووروووانــە زۆری لەدەرەوە هێــزاون بەڵام چۆنیــەتی بەکــارهێنــان و ڕازاندنەوەیان فۆلوکلۆریو ئارایشت و ڕازاندنەوەیە لە کوردوستاندا.

ئاڵتوون و زیو

١ ـ لاگیره
٢ ـ لوله‌و زنجیر
٣ ـ سه‌رپه‌رچه‌م
٤ ـ گۆبه‌رۆك
٥ ـ عاشق به‌ند
٦ ـ پشتێن
٧ ـ بازن
٨ ـ دووگمه‌و دۆلاب
٩ ـ کرمه‌ك
١٠ ـ گه‌ردانه
١١ ـ په‌روانه
١٢ ـ مێخه‌ك به‌ند
١٣ ـ ته‌زبیح
١٤ ـ حه‌بالی
١٥ ـ ژێرچه‌نه
١٦ ـ کلاوی ئاڵتوون
١٧ ـ مه[illegible]
١٨ ـ پاوانه
١٩ ـ که‌شکۆل
٢٠ ـ مله شیلان
٢١ ـ لووته‌وانه (غه‌زێم)
٢٢ ـ ساج لغ
٢٣ ـ گواره
٢٤ ـ مستیله
٢٥ ـ هه‌یاسه
٢٦ ـ که‌مه‌ره
٢٧ ـ لوله
٢٨ ـ بازی به‌نگ
٢٩ ـ ئه‌ڵقه‌و قولاپ
٣٠ ـ گوێ ده‌ست
٣١ ـ پشته سه‌ر
٣٢ ـ قاب قورئان
٣٣ ـ ده‌رزیله
٣٤ ـ کلاوزه‌ڕ

زەڕەنگەرەکان :

١ ـ ڕوفائیل :ـ زەڕەنگەر بوو لەگەڵ باوکیدا ئیشی ئەکرد ئەڵێن ئەم پیاوە بە خواردنی پارووییەك هێلکە مردووە.

٢ ـ نوری سیمانە

٣ ـ شیلان عەبەدیا

٤ ـ عەبدوڵلای مام ڕمیا

زیو گەرەکان :

١ ـ عەبە دیا

٢ ـ ئیبراهیم ئەوسوو

٣ ـ بلە جوو.

٤ ـ عەبدوڵلای مامۆ خدر

سەرچاوە :ـ لە کتێبی (سەرنجێك لە دەروازەی فولکلۆری کوردەوە) لەگەڵ هەندێ خەیات و ژنی شارەزا.

* * *

(هەندێ نەریتی کۆنی کوردەواری لە سلێمانی)

لە جیهانی زانستدا «ئەتنوگرافیا»، ئەوزانستەی کە باس لە ڕەسم وعادەت و خووڕەوشتی خەڵك ئەکات، لەلایەکەوە دەبێت بە بەشێك لە «ئەنترۆپۆلوژیا» کە زانستی ناسینی ڕەگەزی ئادەمیزادەو لەلایەکیترەوە لەگەڵ فۆلکلۆردا تێکەڵ دەبێت، یا بلێین سوود لە فۆلکلۆردەبینرێ بۆ ساغکردنەوەی لێکۆڵینەوەی ئەتنوگرافی و ئەنترۆپۆلۆژی.

جیهانی ئەتنوگرافی کوردەواری زۆر ڕەگەزی کۆنی تێدایەو دیمەنێکی گشتیی ئیسلامی خۆی بەسەرردا کێشاوەو هەندێ شتی تایبەتیی کورد خۆیو هەر ناوچەیەش لەم ناوەدا خۆی دەنوێنێ.

ئەم کەرەسانەی نووسەر کۆیکردوونەتەوە، بەشێکیان بۆ زانا ئەنترۆپۆلۆژی‌یەکان و هەندێکیان بۆ داچەسپاندنی ڕێ و شوێنی ئەتنوگرافی ئەم ناوچەیە دەبنە کەرەسەی لێکۆڵینەوەو دۆزینەوەی هەموو هاوکێشە گشتیو تایبەتی‌یەکانی ئەم بابەتە لە مێژوو و زانستدا.

بۆ فۆلکلۆریش وەك دەزانین فۆلکلۆر لای زۆربەی ئەوانەی لە جیهاندا لێی کۆڵیونەتەوە کردوویانە بە دوو بەشەوە:-

یەکەم: فۆلکلۆری دەستی

دووەم: فۆلکلۆری دەمی

نووسەر کە کەرەسەی سەر بە شاری سلێمانی کۆکردۆتەوە لە بەشی یەکەمی ئەم فۆلکۆرەدا بەدرێژی بابەتێکی جوان و خاوی داوە بەدەستەوە کە دەبێتە بناغەی لێکۆڵینەوەو نامەیەکی باش لەم بارەیەوە بۆ بەشی دووەمیش تەنیا چەند لایەنێکی گرتووە کە لە شوێنی خۆیدا چەند ووشەی دەربارە دەنووسین.

(ع.م.ر)

«هەندێ نەریتی کۆنی کوردەواری لە سلێمانی»

(١) لە ژن هێنانا:

هەڵ بژاردنی ئافرەت: ئافرەتێك کە کەسێکی کوڕەکە بێت ئەچێ کچێك ئەدۆزێتەوە وە نیشانەی ئەکا بۆ داواکردن ئەمە بەزۆری لە شارەکانا.

خوازبێنیو شیرینی خواردنەوە: کۆمەڵێ ئافرەتی سەربە زاوا ئەچن بە نهێنی هەموو مەرجێکی خوازبێنی ئەبڕیننەوە، دوای ئەوە بە ئاشکرا کۆمەڵێ پیاوانی سەر بە زاوا ئەچن بۆ داوا کردن و دەست ماچ کردن دوای ئەوە شیرینی ئەخورێتەوە.

چۆنیەتی گوێزانەوە:

جل برین: بازرگانێك بە کۆمەڵێ کوتاڵەوە ئەنێررێتە ماڵی بووك وە بە ئارەزووی خۆیان بەرگی بووك هەڵ ئەگرن وە ئەدرێتە دەست ئەو بەرگ درووەی کە لەوێدا ئامادە ئەبێ بەڵام لە لادێ ماڵی بووك و زاوا دێن بۆ جل هەڵگرتن.

خەنەبەندان: ماڵی بووك هەموو دەستە خوشکانی بووك بانگ ئەکەن و لەگەڵ ئافرەتە نوێنەرەکانی ماڵی زاوا بەگۆرانی‌یەوە دەست وپێ‌ی بووکەکەیان لە خەنە ئەگرن.

حەمام: کۆمەڵێك ئافرەتی سەر بە زاواو بووك بووکەکە ئەبەن بۆ حەمام بە گۆرانیو چەپڵە ڕیزانەوەو چاوەڕێی ئەکەن هەتا ئەشۆرێت و هەر بەو چەشنە ئەیبەنەوە بۆ ماڵی بووك.

گواستنەوە پیاوو ئافرەتی سەر بە زاواو بووك، بووك بە چەپڵەڕێزان و گۆرانی ووتنەوە ووردە ووردە ئەبەن بۆ ماڵی زاواو، وا باوە کە ئاوێنەیەك و سینیەك کە مۆمی لەسەر بێ لەپێش بووکەکەوە هەڵ ئەگیرێ، زۆر جاریش ئەگەر ماڵی زاوا دوور بێ بووك سواری ئەسپ ئەکرێو پیاوان و ئافرەتانیش بە سواریو بە پێ ئەڕۆن لەگەڵیا بە تەراتێن و ڕمبازی بووکیان ئەبەن لەدوای نان خواردن لە هەردوو ماڵ.

گەیشتنی بووك: کە بووك ئەگاتە ماڵی زاوا، زاوا بە قامیشێکی ڕەنگاوڕەنگ و گوڵینەوە لە سەربان لەسەر دەرگای چونە ژورەوەو لەگەڵ برا زاوا چاوەڕێی ئەکەن تا بووك ئەگات وە بەو قامیشە زاوا چەند جارێك ئەیکێشێ بە سەری بووکا گوایە بۆئەوەی سامی خۆی بنوێنێ بەسەریا وە لەوکاتەدا نوقوڵ بارانی بووك ئەکرێ.

زەماوەنـد: پێش گواستـەوەی بووك چەنـد رۆژێـك شایی و هەڵپـەڕکێ ئەکـرێ لە شوێنێکی تەختا، سا لە ماڵ بێ یان شوێنێکی‌تر. وە ئەم شایی‌یە بەردەوام ئەبێ تا ئێوارەی ئەوڕۆژەی بووکی تیا ئەهێنرێ کە کوڕەکە ئەبێ بە زاوا دێتەدەرێ، چەند تەقەیەك ئەکرێ بە دەمانچە یان تفەنگ بۆ نیشانەی ئاگادار کردن.

باوە خوون کردنـەوە: لەپـاش چەنـد ڕۆژێـك بەسـەر هێنـانی بووکـا، ماڵی بووك زیافەت ئەکەن بۆ ماڵی کەس وکاری زاوا بووك و زاواش ئامادە ئەبن، ئامانجیش لەمە ئەوەیە کە ئەو دوو خێزانە یەکتر بناسن بەم چەشنە کەس وکاری دووخێزان یەك لەدوای یەك ئەم زیافەتە ئەکەن وە لە زیافەتی یەکەمدا بووکێ بۆ چەند شەوێ لە ماڵی باوکی ئەمێنێتەوە تا زاوا ئەچێتەوە بەشوێنیا.

هێندێ شتی‌تر کە پێوەندی بە ژن هێنانەوەیە:

پاش تێلانە : ئەو دیاری‌یانەیە کە ئەیهێنن بۆ بووك لەپاش سێ ڕۆژ تێپەڕین بەسەر هاتنیا ئەمیش بریتی‌یە بە زێڕ، زیو، مشکی. . هتد.

برازاوا: زاوا پیاوێك هەڵئەبژێرێ لە دڵسۆزانی خۆی بۆئەوەی پشتێنی بووك ببەستێ لەپێش هێنانیا بۆ ماڵی زاوا، وە سەر پەرشتی‌ی زاوا ئەکا.

ڕێگـەگـرتن بە بووك: کە بووك ئەبـرێ هێنـدێـك جار چایچی کورسی دائـەنێ وە ڕێگەیان لێ ئەگرێ تا بەخشیشیان نەدەنێ ڕێگەکەی بەرنادا، هەروەها کەسانی تریش ئەم کردەوەیە ئەکەن.

(٢) هەڵپەڕکێ:

هەڵپەڕکێ هونەرێکی جوانی کوردانەیە کە خۆشی پیشان ئەدا. زۆر جار ئەبێ بە ڕەش بەڵـەك، واتـا ژن و پیـاوپـێـکـەوە دەستـیـان ئەگـرن و هەڵ پەڕن ئەم هەڵپـەڕکێیـانـەیش لە هێنـدێـك بۆنـەدا بەکـارئـەهێنرێ، وەك ژن هێنان، ناوڕان، دروێنە، سەیران، خەتەنە سووران . . هتد.

پێخەسوو: (بەربووك) ئەو ژنە سەرەیەیە کە لەگەڵ بووکا ئەڕوات بۆ ماڵی زاواو

هەمـوو جۆرە ئامـۆژگـاری‌یـەکی ئەکـات ، دوایيش ڕوو سووری‌یەکەی ئەباتەوە بۆ ماڵی بووك .

پۆیلانە : ئەو پارەیەیە کە ئەخرێتە پێڵاوی بووکەکەوە لە ماڵی خۆیان وە پێ‌خەسوو لە ماڵی زاوا هەڵی‌ئەگرێ بۆ خۆی.
خەڵاتی بووك: لەلایەن دایکەوە خەڵاتێك پێشکەش بووك ئەکرێ لەکاتی باوەخون کردنەوەدا.

(٣) منداڵ بوون:
شەوارە: دوای بوونی مناڵەکە ئاهەنگ ئەگێرێ‌و شەوچەرە ئەخورێ‌و یاری‌و پێکەنین درێژە ئەکێشێ شەو هەتا بەیانی ماوەی چەند شەوێك.
ناوکەبرانە : ئەو دیاری‌یانەن کە ئەهێنرێت بەبۆنەی پیرۆزباییەوە.
پۆیلانە: ئەو دیاری‌یانەن کە خزمی مناڵەکە ئەیهێنن.
حەوتە حەمام: پاش حەوت ڕۆژ زەیستانەکە ئەبرێتە حەمام و ئەشۆرێ‌و کە دێتەوە لەگەڵ هاورێکانیا لە ماڵی زەیستانەکە نان ئەخۆن،
وە بۆ ئەمەیش خەڵکی بانگ ئەکرێ بۆ خۆشتن.
ناونـان: پاش حەوت ڕۆژ مەلایـەك و چەنـد هاورێیـەك لەلایـەن باوکی منـاڵەکەوە بانگ ئەکرێ‌و ناوی مناڵەکەیان ئەنێن و بانگی بەگوێدا ئەدەن.
چلەشـۆر: لەپـاش تێپـەڕ بوونی چل ڕۆژ بەسـەر بوونی منـاڵـەکـەدا دایـك دیسان ئەچێتەوە بۆ حەمام.

(٤) مردوو مردن : بە شێوەیەکی تایبەتی مردوو ئەبرێ بۆ گۆڕستان وە لە هێندێ شوێنا ئێستا بە دەهۆڵ و زوڕنا ئەبرێ وە ئاوازی چەمەری بۆ لێ‌ئەدرێ.
پرسـە: ئەو ماوەیـەیـە کە پاش مردوو پیـاوان و ژنـان دائـەنیشن و خەڵـك دێن بۆ سەرخۆشی کردنیان، وە لە هێندێ شوێنا خواردن لە ماڵە پرسە دروست ئەکرێ‌و لە هێندێ شوێنا لە ماڵانەوە خواردن ئەچێ بۆ ماڵە پرسە.

پرسەشکاندن: دوای ماوەیەك کە بەزۆری ساڵێکە پرسە ئەشکێنرێ، وە لە پرسەدا بەزۆری جلی ڕەش یان شین لەلایەن کەس وکاری مردووەکەوە ئەپۆشرێ، وە ئەو ماوەیە ئافرەتان لە ماڵ ناچنە دەرەوە بۆ گەڕان یان سەیران. وە هەموو شێوەیەکی ماتەمینی لە ماڵا وەرئەگرن.

نان دروست کردن بۆ کۆست کەوتــووان: ماوەی سێ ڕۆژ کەس وکــاری مردوو لە ماڵانەوە نانیان بۆ دێت.

شیــوەن: ئافــرەتێــك بە ئاوازو هۆنــراوەو لە شێــوەی هۆنــراوەودا بەسۆزەوە مردووکەی ئەلاوێنیتەوەو پرسەکەران ئەگرین و لە خۆیان ئەدەن وە بۆی ئەسێننەوە.

گەرمەگۆڕ: ئەو خواردنەیە کە لەلایەن کەس وکاری مردووەوە ئەهێنرێت وە لەکاتی ناشتنی مردووەکەدا لەسەر گۆڕ ئەخورێت.

سێ ڕۆژگــانــە: لەپــاش تێپــەڕبــوونی سێ ڕۆژ بەســەر ناشتنی مردووەکــەدا خواردن لەلایەن خاوەن پرسەوە ئەبەخشرێتەوە.

حەوتم: یەکێــك کە حەوت منــاڵی نابــاڵغیی مردبێت قۆچێکی بۆ سەرئــەبــڕێت بەهیوای ئەوە کە هەر حەوت دەرگای بەهەشتی بۆ بکرێتەوە.

(٥) خۆتێوەشــانــدن: لە هەر ماڵێــك تەنــوور دابخــرایــە بۆ نان کردن پاش ئەوەی نانــەکــە تەواوئــەبــوو لە گەڕەکــەکــەدا ئەچــوون جلەکــانیــان ئەبرد بۆسەر تەنوورەکە تێیــان ئەوەشــان، ئینجــا چی ئــەسپێ لەو جلانــەدا بووایە ئەکەوتە تەنوورەکە وە ئیتر ئەوشەوە تێر ئەخەوتن.

(٦)تەبەقە ترانە: وەکو باسمان کرد لە زۆر شوێنی تر لە گەڕەکەکاندا کۆئەبونەوە لە ماڵێك وە دەستیان ئەکرد بە یاری‌کردن وە پێکەنین بە ڕێکەوت ئەگەر یەکێك ترێکی بکەندایە یەکسەر هاواریان ئەکرد ئەرێ وەڵلا تەبەقە ترانەکەی کەوتە سەر، ئینجا خاوەن ترەکــە ئەبــوایــە شتێکی بکــرێیــایــە بۆ ئەوکــەسانەی کە گوێیان لە ترەکەبوە بۆئەوەی لای کەسی‌تر باسی نەکەن ئەمە بووە تەبەقەترانە.

(٧) گوێــزەبــانــە: هەر ماڵێــك کوڕیــان ببــووایــە شەوێکیــان بۆ تەرخــان ئەکــرد ئاهــەنگێکیــان بۆ ئەکــرد ئەو شەوە زۆربــە خۆشی ڕایــان ئەبــوارد تا درەنگ، پاشان توورەکەیەکی گەورەیان ئەهێنا پڕبوو لە مێوژ و گوێزو بادام و باسووق و نۆك و ناوکە

شوتیو دەنگ کولەکەو زۆر شتی تر لەگەڵ نوقوڵ تێکەڵ ئەکرا، ئینجا هەریەکە شتێکی لەو توورەکەیە ئەکرایە دەستیەوە بەمە ئەووترا گوێزەبانە.

(٨) حەمام قۆرغ کردن: لە سەردەمی پیشوودا زوربەی ماڵەکان حەمامیان لە ماڵدا نەبووە هەندێ ماڵ شوێنێکی تایبەتیی هەبووە پێیان ووتووە (سەر شۆرك) مەنجەڵە ئاویان گەرم کردووە خۆیان تیا شتووە، بەڵام هەندێ خێزان کە توانایان هەبووە توانیویانە حەمامی دەرەوە بگرن بەتایبەتی بۆ خێزانێك، کەسیتر لەوکاتەدا نەیتوانیوە بچێتە حەمامەکە تا خێزانەکە هاتووەنەتە دەرەوە ئەمەبوو حەمام قۆرغ کردن.

(٩) شاربەدەر: شاربەدەر کرا:-

جاران ئافرەتێك یان پیاوێك زینای بکردایە یان شتێکی ناشیرینی بکردایە، سزاکەی ئەوەبوو سەری پاك ئەتاشراو پشتاوپشت سواری کەرێکیان ئەکرد، دوای ئەکەوتن بەرەو دەری شار ئەبرا خۆڵ و دۆیان ئەکرد بەسەریا. زۆر جاریش بەردەبارانیان ئەکرد.

(١٠) نانی جومعانە: ئێوارەی پێنج شەممان کە بەیانی جومعە ئەبوو مجەوری مزگەوت ئەگەرا بە ماڵەکانەوە داوای نانی ئەکرد ئەیگووت (نانی جومعانە رەحمەتتان لێبێت) لە رۆژانی تریشیدا چەند ماڵێك چێشتیان ئەنارد بۆ مجەورەکە لە هەر ماڵێکەوە هەر جۆرە خواردنێك هەبووایە بۆیان ئەنارد بۆ مزگەوت. ئەویش حاجەتی نەبوو ئەیکرد بەسەریەکا هەتا بووە بە مەسەل پێی ئەڵێن (ئەڵێی چێشتی مجەورە).

(١١) دەقنەی فەقێ: سەردەمی کۆن هەر مزگەوتێ نزیکەی پێنج تا دە فەقێی تیابوو لای مەلای مزگەوتەکە ئەیان خوێند ئەم فەقێیانە لەوکاتەدا هیچیان مووچەیان نەبوو، زۆریشیان خەڵکی دەرەوە بوون وە زوربەشیان فەقیر بوون، دیارە ئەوانەش پێویستییان بە خواردن هەیە لەو سەردەمەدا بووبوو بە عادەت خەڵك یارمەتی فەقێکانیان بەم شێوەیە ئەدا کە پێیان ئەگوت:

دەقنەی فەقێ، هەمووساڵێك لەپایزدا لە مانگی دەدا کە حاصلات دەرئەچو هەر فەقێیەك گوینییەکی هەڵئەگرت ئەچوو بۆ ئەو ماڵانەی عائیدی مزگەوتەکە بوون

ئەچوونە بەر هەر ماڵێك ئەیان ووت «دەقنەی فەقێ بچنە بەهەشتێ» هەر فەقێ‌یەك گوێنی خۆی جیا بوو بۆ جۆرێ خواردەمەنی‌یەکە، یەکێك برنج، یەکێك ساوەر، یەکێك ماش، یەکێك گەنم، یەکێك نۆك، یەکێك نیسك وە هەموو جۆرەکانی‌تر بۆ ڕزقی ئەوساڵە کۆیان ئەکردەوە بۆ زستان تا پێ‌ی‌بژین.

(١٢) ڕاتبەی فەقێ : عەسرانی هەموو ڕۆژێك یەکێك لە فەقێ‌کان هەڵ ئەستا ئەگەڕا بە ماڵەکانا بۆ کۆکردنەوەی نانی ڕۆژانە ئەچووە بەر هەر ماڵێك لە دەرگاکەی ئەدا ئەی‌ووت: ڕاتبـەی فەقێ ڕەحمـەتتـان لێ بێت، ئەوانیش نانێکیـان ئەدایـە بەم جۆرە ئەگەڕا بە ماڵەکانەوە.

(١٣) کاسەدراو سێتی : جاران هەموو ماڵەکانی گەڕەك کە ئێواران باو بوو چێشت لێ‌ئەنرا هەر ماڵە لە دەوری‌یەکدا چێشتی ئەنارد بۆ دراوسێکەی وە هیچ ماڵێك بێ دراوسێکـەی خواردنی نەئـەخـوارد، زۆر جار ماڵێـك خواردنی باشیـان نەبـووە، کوڕەکەیان حەزی لەو خواردنە نەکردووە چۆتە ماڵە دراوسێکەی ئەوان خواردنی باشیان

هەبووە، چونکە هەموو ماڵی یەکتریان بە هی خۆیان زانیوە. هەروەها ماڵێك لە گەڕەکەکەدا دیاری‌یەکیان بۆ بهاتایە وەکو میوە بەشی زۆری ئەو ماڵانەیان ئەدا کە نزیك بوون لێ‌یانەوەو بۆیان ئەناردن و گەڕەك بە چاوی یەك خێزان سەیری یەکیان ئەکرد.

(١٤) خەتـەنـەسـوران : کە منـداڵ خەتـەنـە ئەکرا، زۆر منداڵ تەمەنی ئەگەیشتە حەوت ساڵان و بەرەوژ وورتـر، گەڕەکیـان دەنـگ ئەدا خزمـان و دراوسێ بانـگ ئەکـران، ئینجـا نانێکی زۆریـان دروست ئەکـرد بۆ نیـوەڕۆو ئێـوارە، لە دەمەدەمی عەسردا ئەوکەسانەی کە منداڵیان خەتەنە ئەکرد وەك حاجی کەریم، سەید خلیل، وەستا ئەمین، وەستا تۆفیق، ئەمانە خۆیان دەلاك بوون منالێشیان خەتەنە ئەکرد بە خۆی‌و جانتاکەوە ئەهات، ئینجا ماڵەکە منداڵەکەیان لە سەر کورسیەك لە باوەشی یەکێك دا دائەنیشاند، هەردوو دەستی‌و قاچی توند ئەگیرا، دەست ئەکرا بە لێدانی تەپـڵ و دەف لەولاشـەوە دەلاکـەکـە چەقـۆ تیـژەکـەی ئامـادە ئەکـرد، یەکێـك بە منـداڵـەکـەی ئەگـوت سەیـری ئەو چۆلـەیـەکـە بەئـاسمـانـەوە، منـاڵەکەش سەری

هەڵ ئەبری لەوکاتەدا منالەکە خەتەنە ئەکرا بەدەم لێدانی تەپڵ و دەفەوە کە منداڵەکە ئەگریا ڕەحەتە لقومێکیان ئەخستە دەمیەوە، دوای خەتەنەکە منالەکە کراسێکی درێژیان لەبەر ئەکرد بۆئەوەی برینەکەی نەکولێتەوە.

(١٥) حاجی: هەرکەسێك بچووایە بۆ حەج پێش چەند ڕۆژێك هەموو شتێکیان بۆ ئامادە ئەکرد (تەدارەك) خواردنی چەند مانگێکیان ئەبرد لەگەڵ خۆیان چونکە بە قافڵەی وولاخ و ووشتر ئەڕۆیشتن، چون و هاتنیان زۆری پێ ئەچوو، پاشان ئۆتومبیل پەیدابوو، ئەم ماوەیەکی کەمی پێ ئەچوو، پاش حەج کردن کە ئەگەڕانەوە لە بەغداوە هەواڵیان ئەنارد کە فلان ڕۆژ دێنەوە، ئینجا لەوڕۆژەدا کەس وکاری حاجی لەگەڵ منداڵی دەرو دراوسێ هەریەکە بەیداخێکی ڕەنگاوڕەنگیان هەڵئەگرت ئەڕۆیشتن بە کۆمەڵ بەرەو قوری‌یە شکاو لەوێ کۆمەڵەیان ئەبەست وە ئەسپێك ئامادە ئەکرا بۆ حاجی چاوەڕێ‌یان ئەکرد تا حاجی ئەگەیشتەجێ، ئینجا پاش دەست ماچ کردن سواری وولاخەکە ئەبوون و بەرەو شار ئەهاتن، بە تەپڵ و دەف و بەیداخەکانەوە، ئینجا حاجی ڕووی ئەکردە مزگەوتی گەورە بۆ زیارەتی کاك ئەحمەدی شێخ هەر لەوکاتەدا مەڕ سەرئەبڕرا، ئەکرا بە خێر بۆ فەقیری مزگەوتەکە ئینجا بەرەو ماڵ ئەهاتنەوە، نانێکی زۆر دروست ئەکرا تا سێ شەوو سێ ڕۆژ نان ئەخوراو هەرچی فەقیری شارەکە هەبوو ڕوویان ئەکردە ماڵە حاجی‌یەکان وە دەرگا لەسەر پشت بوو، بۆ ئەرکی ئەم نان کردنە کچ و ژنانی گەڕەك یارمەتی ماڵی حاجی‌یان ئەدا.

(١٦) نان کردن: زۆر لەو ماڵانەی کە دەوڵەمەند بوون سەرتەنووریان هەبوو بۆ شوێنی نان کردن، ماڵانی گەڕەك لەو سەرتەنوورانە نانیان ئەکرد، چونکە هەموو ماڵێك بەشی مانگێك یان زیاتر نانیان ئەکرد، لەبەر ئەوەی نانی بازاڕیان نەئەخوارد، هەرماڵێك کە نانی ئەکرد دەرو دراوسێ ژنەکانیان نانیان لەگەڵ ئەکردنەوە تا دەمەدەمی نیوەڕۆ، ئینجا چەند کولێرەبە ڕۆنێکیان ئەکردەوە بەشی هەریەکە لە نان کەرەکانیان ئەدا بە چاوە ئەیانخوارد بۆ نیوەڕۆ پاش پشوودان تەنوورەکە دائەخرایەوە دەستیان ئەکردەوە بە نان کردن لەسەر نان کردن ژنان کۆڕی پێکەنین و گۆرانیان ئەبەست.

ئەمـەش نیمچـە ئاهـەنگێـك بوو، ژنـان یەكە نانەكەیان ئەكردەوە، بە تیرۆكەكەیان ئەیـان خستـە سەر مایـەكـە وە نان پێـوەدەرەكـەش ئەیدا بە تەنوورەكەوە، كە ئەبرژا بەدەست نانـەكـەی لێ ئەكـردەوە، زۆرجـار نانەكە ئەكەوتە ناو تەتوورەكەوە، نیوەی نانـەكـە ئەسـووتـا، پێیـان ئەووت كولـو، ئینجا نانپێوەدەرەكە بە دارێكی باریك كە پێیان ئەووت كوڵەووژ نانە سووتاوەكەی ئەهێنایە دەرەوە، پاش نان كردن تەشتێك هەویـری تایبـەتی ئەشێلرا ئەكـرا بە كولێـرە بەڕۆن وئەبـەشرایەوە بە ماڵانی گەڕەكا لەگـەڵ نان كەرەكـان وە نان پێـوەدەرەكـەش كولێـرەو دەستـەوارەیـەك نانی ئەبـردەوە بەم جۆرە كۆتایی بە نان كردنی ئەوڕۆژە ئەهات، تا ماوەیەكی تر كورت یان درێژ.

(١٧) شەوی بەرات: جەژنێكی ئاینیە هەموو ساڵێك ئەم جەژنە ئەكرێت، ئەو شەوە چێشت لێ ئەنرێت و مۆم دائەگیرسێنرێو بخورد ئەسووتێنرێوە هەر ماڵە ئەو شەوە مێوژ و گوێزو نوقوڵ و خورما وە هەندێ پارە ئامادە ئەكەن پاش نان خواردنی ئێـوارە منـداڵان دەست ئەكـەن بە گەڕان بە ماڵانـدا وە ئەچنـە بەر هەر ماڵێـك بەم شێوەیە [بەرات] ئەكەن ئەڵێن شەوێ شەوی بەراتێ خوا دووكوڕو كچێكتان باتێ

خاتونێی سەر بە زێرێ دەست لە كەنوان بگێرێ

بەشی منالان بنێرێ

ئەم ماڵـەش بۆ هەر منـداڵێـك مشتێ مێـوژ و گوێـزو نوقـوڵیـان بۆ ئەكـەنـە ناو تورەكەكانیانەوە بەم جۆرە تا درەنگانێك منداڵان ئەگەڕێن پاشان ئەڕۆنەوە ماڵەوە. ئەم شەوە شەوی پانـزدەی شەعبـانـە، بەم بۆنـەیـەوە لە مزگەوتەكانیا ئەهلی گەڕەك كۆئەبنەوە قورئان و حەدیسی پێغەمبەر - ص - ئەخوێندرێتەوە، وە لە خوا ئەپارێنەوە بۆ ئەوەی ساڵە كە ساڵێكی بەخێرو بەرەكەت و بە رزق بێت.

(١٨) سەمـەنی: سەمـەنی خواردەمـەنی یـەكی كوردانـەیـە، بە ڕەنـگ لە دۆشـاو ئەكـات. تام و بۆنیشی خۆش و شیـرینـە. ئەم خواردەمـەنی یـەلـە چلەی زستـانـدا دروست ئەكـرێ. سەمـەنی ئەركی زۆرە، لەبـەرئـەوە هەمـوو خێـزانێـك ناتـوانێ دروستی بكـات، ئەوانـەی سەمـەنی ئەكـەن دێنن: گەنمـەكـە ئەشـۆنەوە وە لەسەر سەبەتەیەك بڵاوی ئەكەنەوە ڕۆژ بە ڕۆژ ئاوی لێ ئەپەرژێنن هەتا چەكەرە ئەكات وە گیـایـەكی نـاسكی تەڕوبـڕی لێدێتە دەرەوە، لەدوای ئەوە بە گیاو چەكەرەكەوە

لەناو دۆڵـێکا ئەکوترێ، لەناو تەشتێکا ئەگلۆفرێ وە ئەگوشرێ تا تلْپە ڕوونەکەی ئەمێنیەوە ئینجا تلْپەکەی فڕێ ئەدرێ، ئاوەکەشی ئەپاڵێورێو ئەکرێتە مە نجەڵێکی گەورەوەپـاش ئەوە بەپێی پێـویست ئاردو ئاوی تێئـەکـرێت وە ئەکـولێنرێ تا توند ئەبێتەوە وە ئەم کارە لە ئێوارەوە تا نیوەشەو ئەخاێنێ . لەم ماوەیەدا دەستەکچی ئەو گەڕەکە کە کۆبۆنەتەوە لەو ماڵە دەستئەگرن بەدەوری مەنجەڵەکەدا ئەسوڕێنەوە بە گۆرانی ووتن، هەمـوو کچـەکـان دەست و قاچیـان لە خەنـە ئەگـرن وە بۆ تێکدانی سەمەنی یەکە نەبێ حەوت کچ تێکی هەڵدەن ئینجا سەری مەنجەڵەکە دائەپۆشن تا بەیـانی ،پـاشـان ئەنـوون، بەیـانی سەری مەنجەڵەکە هەڵئەدەنەوە ئەبینن ئاوێکی زرنگ و ڕوون بەسەر سەمەنی یەکەوە وەستاوە سەمەنی یەکەش ئاڵ هەڵگەڕاوە (١) بەڵام لە هەموو شتێك سەیرتر لە کاتی دروست کردنیا بە هیچ جۆرێك شەکری تێ ناکـرێت کەچی پاشـــان لەبـەر شیـرینی ناخـورێ، ئینجـا تێی ئەکـەن ئەگێـڕن ئەیبـەشنـەوە بەسـەر خزم و کەس و کارو دراوسێـدا. سەمـەنی خواردەمـەنی یەکی تایبـەتی یـە لە کوردەواریـدا جگـە لەوەی کە خۆشـە بەبـۆنـەی دروست کردنیـەوە کەس وکـــارو دەرودراوسێ لە یەك جێدا کۆئـەبنـەوەو خۆشـەویستی و دۆستـایـەتی تازەئـەکـەنـەوە وە کەمـەری یەکێتی و برایـەتی ئەبەستنەوە. کورد لەم جۆرە خواردنە خۆشەوستیانەی زۆرە، گیپەو کەشکەك و ساوەر وە هەروەها دانولەش وەك سەمەنی سەرچـاوەی خۆشی و بەزم و ڕەزم وهـۆی بەهێـز کردنی کۆمـەڵایـەتیمانن، لەبەرئەوە پێویستە بە چاوێکی خۆشەویستیانە سەیریان بکەین.

---

(١)کە سەری مەنجەڵی سەمەنی هەڵئەدەنەوە هەموو جار ئەبینن پێنج پەنجە، واتە شوێن دەستێـك وا بەسـەر سەمـەنی یـەکـەوە، بەمە دەڵێن پەنجەی ئایشێ وفاتمە، دیـارە ئەبێ ژنێـك بەدزی یـەوە ئەم پەنجـەیەی پێوەبنێ. هەرچی ناونانەکەیە، ئەوە لەجیهـانی لێکـدانـەوە (ئەنتروبۆلوجیا)دا دەتوانین بە تێکەڵکردنی ناوی ئیسلامی ی بزانین لەگەڵ باوەڕی کۆنی پێش ئیسلامدا.

(ع . م . ر)

تێبینی :

دروست کردنی ئەم سەمەنی‌یە تەنها بۆ خواردن نی‌یە بەڵکو ئەوانەی کە خەریکی ئەبن لەکاتێکدا کە گەنمەکە ئەڕوێنن لە سەر سەبەتەکە ئەڵێن خوایە فلان مەقسەدم حاسڵ بکەیت، ئەویش یان شووە یان کەسێکی نەخۆشە ئەیەوێ چاك بێتەوە وە یان کەسێکی لە دوورە ئەیەوێت نزیك ببێتەوە.

(١٩) سیاوەرکولاندن : ساوەر ئەکوڵێ و ئەبرێتە سەربان بۆ ووشك بوونەوە، نیمچە ئاهەنگێك ئەگێڕرێ بەتایبەتی لە کاتی کوتانیدا.
(٢٠) برنج کوتان : ئەویشی وەکو ساوەر کولاندن ئاهەنگی بۆ ئەکرێ.
(٢١) دەستار : کۆمەڵێ ئافرەت تا ساوەرەکە ئەهاڕن گۆرانی ئەڵێن و بەزم ئەگرن.
(٢٢) خەرمان لۆغە : لەکاتی هەڵگرتنی دانەوێڵەد هەژار دەهات بۆ داوا کردنی بەشر، وەئەیوت : خەرمان بەرەکەت ، ئەوانیش وەلامیان ئەدایەوە ئەیان ووت : خ. و بەرەکەت، وە بەشیان ئەداو ئەڕۆیشت.
(٢٣) پیتاك : یەکێك سینیەك یان کلاویك یان دەستە سرێك ئەگێڕێ بەناو خەڵکدا لەو شوێنانەی کە چرن لە خەڵك بۆ پارەکۆکردنەوە بۆ لێ‌قەوماو.
(٢٤) ڕێز لەمرۆڤ گرتن : زۆر چەشنی هەیە وەك دەست ماچ کردن، وە ووتنی «نۆشتبێ» دوای خواردنەوە وە «فەرموو»ی ڕێزگرتنی لە خۆ بەتەمەن گەورتر ساڵە قسەکردنا یان لە دانیشتنا لەگەڵیدا... هتد.
(٢٥) جەژن وگەردن ئازادی : زۆر ناکۆکی لە جەژنا کۆتایی دێت بە گەردن ئازادی کە دەست ئەکەنە ملی یەکتر وە یەکێکیان ئەڵێ «گەردنم ئازادکە»ئەوی تریان ئەڵێ «گەردنت خۆش وئازادبێ».
(٢٦) ئاموشۆکردن : هاوڕێیان یان خزمان هەر لە ماوەیەکا جارێك ئەچن بۆماڵی‌یەکتری بۆ هەواڵپرسین.

تێبینی :

ئەم جۆرە خوو ڕەوشتانەی خوارەوەش لە لادیکاندا باو بوون :-

١ ـ ژنبەژن : لەزۆر شوێنی کوردەواریدا باوە کچ بە کچ ئەگۆڕنەوە ئەمەش نەریتێکی تایبەتی هەیە.
٢ ـ شارۆ : لەپاش باخ بەرەڵا بوون ئەچن بۆ چنینیەوەی میوە.
٣ ـ گوڵەوەچن : لەپاش دروێنەی گەنم وجۆو چەڵتووك ئەوگوڵانە ئەچننەوە کە بەجێ ئەمێنێ. ئەویش لەلایەن هەژارانەوە.
٤ ـ هەرەوەزی کشتوکاڵ : لەم فرمانانە دا خواردن ئەبرێو ئەکرێ بەسەیران و هەڵپەرکێو ئاهەنگ تا ئێوارە لە فرمانەکە ئەبنەوە ئەو فرمانانە ئەمانەن: جووت، جۆماڵ، دروێنە، پاچەکوڵە، بژار، خەرمان کوتان، شەتڵ لێدان، کۆکردنەی میوەی ناوباخ....
٥ ـ ژن و ژن خوازی : لە لادێکاندا باوە کە کچیان شوو نەکات بە خێزا نێکی‌تر وە کوڕیان لەخێزانێکی‌تر ژن نەهێنێ، بەڵکو لەناو خۆیاندا ژن و ژن خوازی ئەکەن وە ئەم هۆنراوەیەشی لەسەرە : ئەگەر چاکە حەیفە بۆ خەڵك خراپە عەیبە بۆ خەڵك.
٦ ـ نیشانەکردنی کورو کچ لە منالّیەوە بۆ یەکتری : کچ و کوڕێکی ساوا لە یەکتر مارە ئەکرێن لە لایەن باوکی هەردووکیانەوە تا گەورە ئەبن ئینجا کچە ئەگوێزرێتەوە بۆکورە.
٧ ـ خوێن خۆشکردن : دوو لاکە خوێن لە بەینیانایە بە پارە یان بە ژن خوازتن لە یەکتر خۆش ئەبن.
٨ ـ جل شتن : کۆمەڵێ ئافرەت ئەچنە سەر چەم وە جل ئەشۆن، ئەمەیش ئەکرێ بە سەیرانێك وە ئاهەنگ و بەزم و هەڵپەرکێی تێدا ئەکرێ تا ئێوارە دێنەوە وە پێی ئەوترێ «کوڵەکانی ـ چەماشۆر».

● ● ●

بووکی کوردەواریی کۆن

بووکمان هێنابە گیان ودڵ
گوڵمان هێنا بۆلای بولبول
پەروانە ومۆم عەترو سمبڵ

سورمە پۆشە مانگی تابان
هەروەك شنەو سروەی بەیان
دەستی زینمان بەمەم گەیان

بووکمان هێنا بەنازوداو
کل وکلتور سوورو سپیاو
ئارایيشت وپەرداخ کراو

خشڵ وئاڵتوون زیووتەڵا
زەرد وسەوز وئاڵ و واڵا
شادیوخۆشی دوورلەبەڵا

بارگە وێنە جڕو جیازی
سازو سەمتور بەرمبازی
ڕەشبە لەك وتەقەو وازی

بەجوانترین ڕەنگ وشێوە
بەوتارایە بەوچار شێوە
خاڵ وگۆنای داپۆشیوە

.ەم وکوڵمی بەفرو خوێنە
چاوو برۆی بەبێ وێنە
نیگای ڕێگابە ئاوێنە

بۆبووکی کوردەواری‌یە
بەخۆشی وبەدڵداری‌یە
زاوا خوێن گەرم وئاری‌یە

گوڵ وقامیش بەدەستەوە
بەئەسپایی‌و ئەنقەستەوە
ئەیدات لە سەروبەستەوە

بووکمان هێناو هاتینەوە
لەتانجەرۆ پەڕینەوە
لەزێ وسیروان پەڕینەوە
(قادر برسی)

* * *

هاتنەوەی حاجی فەتاحی حەڵواچی ساڵی ١٩٣٨ لە بەردەم مزگەوتی گەورەگیراوە.

(فۆلکلۆری باوەڕ)

شەماڵە گرتنەوە :

ژنان وا باوبوو لەناویانا ئەگەر نیازێکیان هەبوایە، ئێوارەی شەممە پێش دنیا تاریک بوون ئەوژنە لەشوێنێکا ئەوەستا کە سێ ڕێی یان بێت، وە گوێی شل ئەکرد لەو کەسانەی یەکەمجار بەڕێی هەر ڕێیەکیان بڕوات و ئینجا دوەمیان و ئینجاسێیەم بۆئەوەی بزانێ وتەی ئەم سێ کەسە یان ئەوکەسانەی کە تێپەڕبوون چونکە مەرج نیە چەند کەس بن وتەکە خێرو دڵخۆشی ئەگەیەنێ یان بەپێچەوانەوە . خۆ ئەگەر خێرو دڵخۆشی بگەیاندایە ئەوا بە دڵێکی خۆشەوە ئەو ژنە ئەگەڕایەوە ماڵەوەو ئەیوت مەرام و نیازەکەم بە باشی یەتەدیو ئەگەر بەپچەوانەشەوە بوایە ئەوا دۆش دائەماو خەفەتی پێ ئەخوارد.

مناڵ داخ کردن :

مناڵی سەردەمی ڕابووردوو ڕووکراوە نەبوون وەك ئیستا، بەدەگمەن ڕێك ئەکەوت مناڵێکی هارو هاج و بزبۆ هەڵکەوتابە، ئەمەش ئەگەر جارێ خەتایەکی گەورەی بکردایە بۆئەوەی دووبارە نەبێتەوە ئەهاتن بە مقاشێ پشکۆیە ئاگریان ئەهێناو مناڵەکەیان پێ داخ ئەکرد.

داخ کردن بۆ چاك کردنەوە (عیلاج):

ئەگەر یەکێ تووشی ئازاریك ببوایەو هەر چاك نەبوایەتەوە ئەیان هێنا پارچەیەك ئاسنیان لەناو ئاگرا سوورئەکردەوەو ئەوکەسەیان پێ داخ ئەکرد، بۆچاك بوونەوەی ئازارەکەی.

قورقوشم توانەوە بۆ ترس لابردنی منالّ :
ئەگەر منالّێك بترسایە لەخۆیەوەو هۆی ئەو ترسە نەزانرایە ئەیان هێنا قورقوشمیان ئەتواندەوەو ئینجا جامێ ئاویان ئەهێنا لەژوور سەری منالّەکەوە ڕایان ئەگرت و قورقوشمە تواوەکەیان تێ ئەکرد ،قورقوشمەکە کە یەك ئەگرێتەوە هەر شکلّێکی وەرگرتایە ئەمان سەیریان ئەکردو وەکو قاوەگرتنەوە لێکیان ئەدایەوەو ئینجا ئەچوون لای مەلایەك دوعایەکیان بۆ ئەنوسی بۆ چاك بونەوە.

خۆش کردنەوەی باران:
لەکاتێکا ئەگەر باران زۆر بباری‌یایەو خۆشی نەکردایەوە بەتایبەتی لە بەهارانا، ئەیان هێنا ناوی (چل) کەچەلّیان ئەنووسی‌و ئەیان خستە بەر بارانەکە بۆئەوەی خۆش بکاتەوە.

باران کەمی :

هەر سالّێ بێ‌بارانی بوایەو پەلّەی دوابخستایە خەلّکی زۆریان لەبەر گران ئەبوو، منالاّن ئەهاتن بووکێکیان لە قوماش درووست ئەکردو دەم وچاویان بۆئەکردو جل وبەرگیان ئەکردەبەرو ئەیان دا بەسەر دارێکی ڕاست و چەپاو دوو منالّ هەریەکەیان سەرێکی دارەکەی ئەگرت و مالّ بە مالّ بە بەردەمیا ئەڕۆیشتن لە مالاّنی گەڕەك و ئەمەیان ئەوت بەدەم یاری‌یەوە (بووکە بەبارانێ ئاوی بن دەغلاّنێ ، سەعاتی جارانێ) ئیتر ئەو مالّەی ئەمەیان بۆ ئەوتن ئەهاتنە دەرێ‌و هەندێ ئاویان ئەکرد بە سەری بووکەکەداو هەندێ پارەیان خەلاّتی تریان ئەدا بە منالّەکان و دوای ئاو پیاکردنەکە هەر مالّەی دەرزی‌یەکی ئەدا لە بووکە دروستکراوەکە بەهیوای ئەوەی ئاواتی ئەومنالاّنەکە باران بارینە بێتەدی، دیسان ئەیان وت (بووکەبە بارانێ ئاوی بن دەغلاّنێ سەعاتی جارانێ)و ئەشیان وت (هەیاران و مەیاران یاخوا داکاتە باران بۆ فەقیرو هەژاران).

خاوەنی چوارچاو:

هەرُ پیاوێك ئەگەر دوو ژنی ببوایە پێیان ئەوت (خاوەنی چوارچاو). ئەگەر یەکێك نە گەرەکا تووشی نەخۆشی ی (سێ بەرۆ) بهاتایە. ئەچوون بۆماڵی (خاوەنی چوارچاو)و لێیان ئەپرسی خاوەنی چوارچاو نە خۆشەکەمان چی بخوات چاك ئەبێتەوە؟ ئیتر ئەم پیاوە لەو کاتەدا چ جۆرە خواردنێکی بەسەر دەمدا بهاتایە ئەچوون ئەوجۆرە خواردنەیان ئەدا بە نە خۆشەکەو پێی چاك ئەبووەوە.

ئێشك گرتن:

جاران وا باوبوو کە کوریان ببوایە بەتایبەتی ئەوانە کە کوریان نەبوایە. ئەهاتن حەوت شەو لە ئێوارەوە تا بەیانی نەئەنوستن بە سەرگوزشتە گێرانەوەو حیکایەت کردن و شەوچەرە خوارنو گۆرەوی بازیو گەلێ شتی تر ئەیانبردە سەر بۆئەوەی شەوە مناڵەکەیان نەخنیکێنێ و جارجارێ سەری مناڵەکەیان ئەداو بەمجۆرە ئەو حەوتشەوەئەمانەوە.

گەسك دان:

جاران کە گەسکیان ئەدا لەماڵ بۆ پاك کردنەوەی نەئەبوو لەکاتی گەسکدانا گەسکەکە بەرکەس بکەوتایە چونکە ئەیان وت ئەوکەسەی گەسکەکەی بەربکەوێ عومری کورت ئەبێ. وە ئەگەر گەسکەکە بەر یەکێك بکەوتایە خێرا چڵێکیان لە گەسکەکە ئەشکاندەوە بۆ ئەوەی عومری کورت نەبێ.

ناڵ:

کاتی خۆی ئەگەر یەکێك خانویەکی بکردایە ئەیانهێنا ناڵی کەرێکیان بە بەردەمی خانوەکەوە هەڵ ئەواسی لەبەر چاوەزار بۆئەوەی بەچاوەوە ەبن.

نیینۆك كردن :

جاران برو وبووركە منالْ تا تۆزێ گەورە نەبوایە نیینۆكیان نەئەكرد، ئەیان ووت ئەگەر بە منی نیینۆكی بكرێت بە گەورەیی دز دەرئەچێ .

مانگی سەفەر :

لە مانگی سەفەر كەم كەس سەفەری ئەكرد مەگەر بەدەگمەن وە یا زۆر پێویست بوایە ئەو سەفەرە بكرێ چونكە ئەیان وت ئەم مانگە مانگێكی شووەمەو سەفەری تیابكرێ . لە مانگی سەفەرا رۆژێكی تیایە پێی ئەڵێن (كوڵە چوارشەمووی مانگی سەفەر) ئەورۆژەش ئەكەوێتە چوارەم هەفتەی مانگەكەوە . وە ئەورۆژە ئێوارەكەی ماڵان ئەچوونە سەربان . یان هەر لە بەردەرگا شتێكیان ئەشكاند وەك كوویە یان شەربە . . . ئەیان وت قەزاو بەڵا ئەبات لەگەڵ خۆیا . هەروەها لەم رۆژەدا دۆعایەك هەیە بۆ بەڵا لەسەر لابردن مەلاكان بەتایبەتی مامۆستای حوجرە لە دەوری كاشییان ئەنووسییەوە وخەڵكی ئاوی ئەو كاشییان ئەخواردەوە بەنیازی دووركەتنەوەی بەڵا . ئەم بەیتە شیعرە بۆ ئەم رەژە وتراوە : (ئەورۆژەی من بووم رۆژی خەتەر بۆو ـ گوڵە چوارشەمووی مانگی سەفەر بوو) .

ئاهـ كردن (پەیمان كردن ـ عەهدكردن) :

جاران ژنێك ئەگەر كوری نەبوایەیان منالْی نەبوایە ئەیوت (ئاهبێت) واتە عەهد بێت خوایە كورێكم ببێ و بچێتە كۆڵان و سەری بشكێنن و بەسەروچاوی خوێناوی یەوە بۆمبێتەوە ، ئەوەی سەری شكاندووە هێلكەو رۆنێكی بۆ بكەم . یان لەلادیكانا ئەگەر ژنێك بەم جۆرە بوایە ئەیوت (ئاهـ بێ) خوایە كورێكم بدەیتێ و گەورە بێ رۆژێك ئەیكەم بە شوان .

ئاوی دەباخ خانە :

ژنێك ئەگەر مێردەكەی لەگەڵیا خراپ بوایە ئەیوت ئەوە نوشتەی رەشییان لێ كردووم ، ئەینارد لە دەباخخانە شوشەیە ئاوی دەباخ خانەی بۆ ئەهات و ئەیكرد بە

ڕێگـاو ژووڕەکـانی ناومـاڵـەکـەدا بۆئەوەی کە مێردەکەی بەسەریا ڕۆیشت نوشتەی ڕەشی یەکە بەتاڵ بێتەوە، سەیر ئەوە بوو ئەوکەسەی کە ئەچو ئاوی دەباخ خانە بێنێ ئەبوایە کە شووشەکەی پرکردو هاتەوە تائەو شوێنە ئاوڕ نەداتەوە !

* * *

(فۆلکلۆری باوەڕی کۆن)

دەردە کۆپان:

نەخـۆشی‌یـە بووە پێیـان وتـوە (دەردەکـۆپان) . ئەگەر یەکێ تووشی ئەو نەخۆشی‌یە ببـوایـە ئەیـان هێنـا نەخـۆشـەکەیان بۆ ماوەی چەند دەقیقەیەك ئەخستە ناو کۆپانی کەرێکەوەو دوایی دەریان ئەهێناوە .گوایە ئەڵێن ئەو نەخۆشیی‌یە بەوجۆرە چاك ئەبێتەوە.

ڕەقیتە:

جاران هەرکـەسێ کەرێکی بوایـە خاوەنی سامـان بوو بەتـایبـەتی لە دێکانا چونکە هەمــوو کاروبــارێکی گواستنــەوەو کاسبی بەکـەر ئەکـرا لەبـەرئـەوە کەرئـەوسـا خۆشەویست بوو . ئەگەر بهاتایە کەرێك سەرمای ببوایە ئەیان وت توشی ڕەقیتە بووە کەرەکـەیـان ئەهێنـا ئێـوارە دوای حەمـام چۆڵبـوون کەرەکەیان ئەبردە ژووری گەرمی حەمـامـەوە لەوێ‌دایـانئـەنـا تا بەیانی بۆئەوەی ئارەق بکات و چاك بێتەوە . هەندێ‌جار پیاوی وابووە حەزی بەوە کردوەبەیانیان زۆر زوو بچێت بۆ حەمام و کە چوەو لەپڕ لەژووری گەرمی حەمامەکەدا کەرێکی دیوەو ئەم مەسەلەیەی نەزانیوە، ئەوەندە ترساوە تووشی نەخۆشی بوە.

لەرزوتاو (لەرزبرین):

ئەگەر یەکێ توشیی نەخۆشی لەرزوتا بهاتایە ئەچوو لە لای شێخێ یا مەلایەك دۆعایەکی ئەخوێند بەسەر پەتێکی چەند گرێ لێدراوێکاو ئەکرایە مەچەکی نەخۆشەکە بۆئەوەی نەخۆشییەکەی لێ بێتەوە بەمەشیان ووتوە (لەرزبرین).

هاڵ)ی زەیستان و مووررووی هاڵ:

مووررووەیەکە لە بەردێکی خاڵخاڵاوی دروست کراوە پێیان ووتوە (مووررووی هاڵ). بەکارهاتوە بۆ ژنی زەیستان، لەکاتی مناڵ بوونیاوە کردویانەتە ملی ژنە زەیسێتانەکە بۆئەوەی هاڵ کە جنۆکەیەکە زەرەر ئەدا لە ژنی زەیستان. ئەم بەم مووررووە لەمل کردنە نەجاتی بێ لێێ چونکە وتویانە ئەو زەیستانەی ئەم مووررووەی لە ملا بێ هاڵ لە مووررووەکە ئەترسێو ناچێ بەلایا.

کوژەکەی شین:
مووررووەیەکی شینە بەکارهاتوە بۆچاوەزار، کراوە بەسەری مناڵی تاقانەو وڵاخ و شتومەکی خۆشەویست بۆئەوەی چاوی پیس کاری تێنەکا.

حەوت ئاسنە:
ئەڵقەیەکە لە حەوت جۆر مەعدەن دروست کراوە، ئەکرێتە پێی ژنی نەزۆك بۆئەوەی سکی پڕبێو مناڵی ببێ.

تەنەکەو تەپڵ:
کۆن وا زانراوە ئەگەر لەکاتی مانگ گیرانا تەنەکەو تەپڵ لێبدرێ مانگەکە بەرئەبێو رزگاری ئەبێ.

تەقەکردن واتەتفەنگ تەقاندن :ـ واباوبووە کە ئەگەرئافرەتێك جەرابووبێ لەکاتی ژان گرتنا تەقەیان کردوە بۆئەوەی زوو رزگاری بێ .

تەرووبادان :
ئەمە بەکارهاتوە بۆ نەهێشتنی بالووکە .

کەڵەکەبەرد دروست کردن :
کەڵـەکـەبـەردیان دروست کردوە لەسـەر ڕێگـاوبان بۆئەوەی ئەو ڕێبوارەی کە لەوێوە ڕۆیشت بیرووخێنێ تا بالووکەی ئەو بپەڕێ کە بەردەکەی کەڵەك کردووە .

میزکردن بە پشیلەدا :
وتراوە گوایە ئەمەیە ئەبێتە هوی ئەوەی مرۆڤ تووشی بالوکەدەران بێت .

خورووی بەری پێ :

وا زانراوە کە گوایە هەرکەسێ بەری پێی بێتە خوورروو سەفەری دێتەبەر.
خوورووی بەری دەس :

وازانـروەکە گوایە هەرکەسێ بەری دەستی ڕاستی بێتە خوورروو پارەی دێتە دەست، ئەگەر بەری دەستی چەپی بێتە خوورروو پارەی ئەڕوا .

ڕێوی بەپیرەوە هاتن :

گوایە ئەگەر لەسەفەرا لە ڕێگاوبانا ڕێوی هاتە سەر ڕێی هەر کەسێ ئەوا لەو سەفەرەدا تووشی سود ئەبێ و ئەبێ بە سەفەرێکی هات بۆی .

کەرۆیشك بەپیرەوە هاتن:
ئەمەش نیشانەی نەهاتی‌یە.

دەم وچاو شتنی پشیلەی ناومالّ:
ئەمەش نیشانەی میوانی خۆشەویست هاتنە.

بایەقوش خوێندن:
نیشانەی کاول بوونی ئەو شوێنەیە.

پیرەمێردی شاعیر ئەلّی:

بایەقوش لە هەر جیٚیە بخوێنیٚ
یاخێوی ئەمریٚ یائە یڕوخێنیٚ

خوێندنی مریشك وەك کەلّەشێر:
گوایە نیشانەی سەرخواردنی خاوەنیەتی و گورج مریشکەکە سەرئەبڕن بۆئەوەی سەری خۆی خواردبیٚ.

بارخستنی مریشك:
بارخستنی مریشك و گسکدانی منالّ لەخۆیەوەو شلّپەی ئاو کە ئەڕێژ ریٚ ، نیشانەی میوان هاتنە.

پیلاّو سواربوون:
ئەمەش نیشانەی سەفەرکردنە بەرەو ئەو شوێنەی لوتی پێلاّوەکەڕووی تیٚ‌کردوە.

چاوفڕیین:
چاوی ڕاست فڕین نیشانەی خۆشی‌یەو چاوی چەپ فڕین نیشانەی ناخۆشی‌یە.

مقەست دانە دەس یەکتر:
مقەست دانە دەس یەکتر بە بێ دانانی ئەبێتە هۆی ناکۆکی ئەو دووکەسە.

نینۆك کردن بە شەو:
ئەمەش گوایە باش نی‌یە.

ئاوڕشتن بەدووی کۆچکەرا:
هیوایە بۆئەوەی زوو بگەڕێتەوە.

کەڵەشێری ناوەخت:
گوایە کەڵەشێر لە ناوەختا بخوێنێ نیشانەی مردوو مردنە، وە بۆ ئەوەی ئەو کارە بەتاڵبێتەوەو ڕوونەدا، خێرا کەڵەشیرەکەیان سەربڕیوە.

دەنگی کڵپەی ئاگر:
کە دەنگی کڵپەی ئاگری گڕ هات نیشانەی ئەوەیە ئەوەی ئاگرەکەی داگیرساندوە غەیبەتی ئەکرێ.

مێرووله:
ئەڵین گوایە مێرووله ڕووبکاتە هەر ماڵێك بار بە خاوەنەکەی ئەکات.
شەڕی چۆلەکە: نیشانەی خەبەری خۆشە بۆ ئەو ماڵەی چۆلەکە شەڕی تیا بکات.

بەستنی زاوا:
گوایە ئەگەر لەکاتی مارە کردنا، پەت گرێ‌بدرێ یان پەنجە بتەقێنرێ یا چەقۆ دابخرێ یا تۆز فرێ بدرێ ئەبێتە هۆی بەستنی زاواو لە پیاوەتی ئەکەوێ لەکاتی زاوایی‌یا تا ئەو شتە ئەکرێتەوە.

مێردەزمە (مۆتەکە) :
باوەڕ وایە کە ئەگەر یەکێ لەسەر پشت بنوێ (مۆتەکە) یەتە سەری بۆ ئەوەی بیخنکێنی ، وە ئەگەر هاتو لەوکاتەدا ئەوکەسە دەس بەرێ بۆ (بەندەخوێنی) دەرپێکەی دەس بەجێ ڕائەکاو ئەوکەسە ڕزگاری ئەبێ .

جنۆکە :
باوەڕ وایە شتێکی نهێنی‌یە ئەتوانێ خۆی بخاتە شێوەی هەموو گیان لەبەرێکەوە . بەزۆری لە گەرماوو سەرکانی‌یا زۆرە .

کڵاوی چڵکن :
ئەڵێن گوایە پارەدار کڵاوی چڵکنە .

تەماشای ئاوێنە کردن بەشەو:
ئەڵێن ئەگەر بە شەو تەماشای ئاوێنە بکەی ئەچی بۆ غەریبی .

کڵاو هەڵ وگێر کردن :
ئەڵێن ئەگەر کڵاو بە هەڵەوگێڕاوی بکرێتە سەر نیشانەی هاتنی گرانیە .

ئەم شتانەش وتراوە :
ئەڵێن : دووکەڵی تەپاڵەبۆ ڕەوە مێشوولە باشە .
ئەڵێن : پیاوی پشت مل پان نەفامە .
ئەڵێن : شەو گسك دان باش نی‌یە .
ئەڵێن : سەری زل دەوڵەتەو پێی زل نەگبەتە .
ئەڵێن : گوێی ڕاستت بزرنگێتەوە هەواڵی خۆش ئەبیسی‌و گوێی چەپت بزرنگێتەوە هەواڵی ناخۆش ئەبیسی .
ئەڵێن : سەگ بلوورێنێ هەواڵی کۆستی پی‌یە .

ئەڵێن: پۆلیس لەخەوا مەئمووری خوایە.

پێشینان وتوویانە:
- خۆراك ئەبێتە هۆی گۆڕینی کردەوەو ڕەوشتی مرۆڤ.
- ئەو ژنەی حەز لە خواردنی شیرو ئەو شتانەی لە شیر دروست ئەکرێ بکات، هەمیشە هێواش و لەسەرخۆ ئەبێ.
- ئەوەی حەز لە سەوزە بکات، دڵسۆز ئەبێ.
- ئەوەی حەز لە گۆشت بکات، حەز لە گەورەیی ئەکات و بلیمەت ئەبێ.
- ئەوەی حەز لەمیوە بکات، چاوی جوان و سەرنج ڕاکێش ئەبێ.
- ئەوەی حەز لە چەوری بکات، تەمەڵ و تەوەزەڵ ئەبێو حەز لە جوڵان و یاری ناکات

***

داوو دەرمان.

- لە زۆر وولاتی پێشکەوتودا بەتایبەتی لە وولاتانی سۆشیالیستیدا، ئێستا بەگەرمی ڕوویان کردۆتەوە داوودەرمانی میللی‌ی کۆنی خۆیان.

ئەم دەرمانانە کە زۆرتری لە گژوگیاو ڕوەك (نبات)ە، بەری تەجروبەی هەزارەها سالانی ژیانی خەڵکە، لەبەر ئەوە بایەخی زۆربەیان لە تاقیکردنە وەدا سەرکە وتووو زانستی تازە دان بەم ڕاستیانەدا دەنێ و هۆی عیلمی‌یان بۆ ئەدوزێتەوە.

بۆ ئەمڕۆی ئێمە، ئەرکی سەرشانی ئەو کەسانەی فۆلکلۆر کۆئەکەنەوە ئەوەیە کە بەدووای ئەم چەشنە داوودەرمانە دا بگەڕێن، ناوو شوێنی بوون و چۆنێتی‌ی بەکارهێنانیان تۆماربکەن. بەمە کەرەسەیەك بۆ زاناو پسپۆرەکانمان ئامادە ئەکەن خۆزگەش بەوە ئەخوازین کە زانایەکی پسپۆڕ ئەرکی لێکۆڵینەوەی زانستی بگرێتە ئەستۆی و ئەم کەرەسەیبە بکات بە بابەت نامەیەکی زانستی‌وبباتە بەردەم دەستگاکانی زانستی جیهان.

هەرچی لەو بابەتەیەو لە دووتوێی ئەم کتێبەدایە، ئەوە وەرگرتنە لەسەرچاوەیەکی بەنرخی پێشووەوە نووسەر بەمە ڕێگەی گەڕان و ولێ زیادکردن و کەرەسەی لێکۆڵینەوەی بۆ ئەو مەبەسەی باسمان کرد خۆش کردووە، دیسان دەتوانین لەم کەرەسەیەدا شتی تایبەتی‌ی کوردستان، یا سلێمانی ببینینی‌و ڕەنگە شتی گشتی‌ی ئەم ناوچەیە یا جیهانیش هەبێ، بەتێکڕا ئەمە ڕێگە خوشکر دنێکی باشەو چاوەڕێ هەوڵی مەردانەی پسپۆڕانین.

(ع . م . ن)

فۆلکۆری تیمارکردن

هی مرۆڤ و هی ئاژەڵ
هی مرۆڤ: بە دوو چەشن تیمار ئەکرێ

١ ـ بە دەرمان:
* ئەم دەرمانە سادانە بەکارئەهینرێن بۆ چارکردن:
بەیبونە گوڵەفەقێ: جۆش ئەدرێن هەریەکەیان بۆ ژانەسك.
عەرەقی نەعنا: ئەخورێتەوە بۆ ئینتەلاو ژانەسك.
ئاوخواردنەوەی بەیانیان: بەناشتا بۆ یاریدەدانی ئازیمە.
گوڵە باخی ئەسل: بە کوڵاندن ئەیدەن بە نەخۆش بۆ ڕەوانی [جۆش ئەدرێ].
بنێشتەتاڵ: ئەخورێ بۆ ڕەوانی.
گەلاتووتن: بۆ ملەخرە بەکاری ئەهێنن [ئەخرێتە سەری]
گەڵاتو: ئەکوترێو ئەیخەنە سەر شوێن پێوەدانی دووپشك.
گەڵای سیس عومەر: ئەکوترێو ئەنرێ لەشوێن پێوەدانی دووپشك.
مۆرد: بەکاری ئەهێنین بۆ وەستانەوەی ڕەوانی.
قەیتەران: ئەیکوڵێنن و ئاوەکەی ئەخورێتەوە بۆهێزپەیداکردن و لابردنی لەرزینیی جومگە.
توێکڵەبی: ئەکوڵێنرێو ئاوەکەی ئەخۆن بۆ بەهێزبوون.
گەڵای‌بی: بە تەڕی ئەیخەنە سەر قاچوقولی یەکێك کە تای توندی لێ‌هاتبێ بۆ فێنك کردنەوەی ئەو تایە.
گەڵا چەق چەقە: پاش کوڵاندنی ئاوەکەی ئەدرێ لە زیپکە.
گوڵەهێرۆ: بەکوڵاندن بەکارئەهێنرێ بۆ کۆکە.
قنگاوڵێ: پاش کوڵاندنی بە ڕۆن سوری ئەکەنەوەو ئەیخۆن بۆ ڕەوانی‌و بەهێزکردنی گەدەو ڕیخۆڵەکان.
شەلـەمـە: [شـەرواڵ بەکـۆل]: بە شاخە سەختەکانەوە هەیە، سەلکێکی گۆشتنی

[١] هەروەها بۆلابردن و نەهێشتنی بەردولمی گورچیلە [ع. م. ر]

هەیە کە پڕیە لە شیلە، بە کاڵی ئەیخۆن بۆ ڕەوانیو کرم فڕێدان، یاوەکو کلۆیەك شەکر شیلەکەی هەڵ ئەمژ ن هەرکاتێك بیانەوێ کلۆشەکرەکە ئەخۆن بۆ ئەم مەبەستە.
چای فەریکە قەزوانی ووشك: بۆ وەستاندنەوەی ڕەوانی بەکار هێنرێت.
ڕێواس: ڕێواس بۆ کرم دانان و بۆ ڕەوانیش بە کاڵی ئەیخۆن.
مالەوێچە: بە کوڵاوی ئەخورێ بۆ ڕەوانی.
شاتوو دۆشاوی شاتوو: بۆ خروزەك و دەنگ نوسان.
گەڵاهەنجیر: بۆ کەچەڵی باشە ئەویش سەری کەچەڵی پێ ئەشۆن.
گەڵاتوو: ئەخرێتە سەربرین بۆ دەربوون.
گەڵاگوێز: ئەخرێتە سەربرین بۆ دەربوون.
پیازی نەپیشاو: بۆن ئەکرێت وە ئەیخۆن بۆ هەڵامەت.
تووتنی وورد: لە سەرلەپی دەست هەڵی ئەمژ ن بۆ هەڵامەت.
بە هێ‌ی‌پیشاو: ئەیخۆن بۆکۆکەو قورگ نووسان.
هەناری شیرینی پیشاو: گەرمی ئەکەن و ئەیخەنە سەر گازی مارو جێ‌ی پێوەدانی دووپشك.
پێزی هەویر: ئەخـرێتـە سەر شوێنێ کە دەرزیو دڕکی تیابێت لە لەشی مرۆڤدا بۆ دەرهێنانی [بەتایبەتی دەست وپێ].
بۆسۆ: ئەدرێ لە لووتی بێ‌هۆشێ بۆ هێنانەوە سەر هۆش.
شەکراو: بۆ سووتاندن بە کاری ئەهێنن.
مەرەکەب: بۆ سووتان بەکاری ئەهێنن.
ماست: بۆ سووتان بەکاری ئەهێنن.
گەڵای گەرچەك: ئەدرێ لە ئاڵۆی کەوتوو.
ڕێحانە کێویلە: بە کوڵاوی ئەیخۆن بۆ کۆکەو ئازاری سنگ.
جاترە کێویلە: بە کوڵاوی بەکاری‌ئەهێنن بە خواردن بۆ سەرماو ژانەسك.
ڕۆنی کونجی: شوێنی سووتاوی پێ چەور ئەکرێ وە پێش شێلان یشتی پێ

پیازی پیشاو! بۆدەربونی برین کە بخرێتە سەری وەبۆهەڵامەت .

برۆیش: ئەخرێتە سەر برینێك کە ئاوسابێ بۆ نیشتنەوەێ ئاوسانەکە.
ڕۆنی درکەزی: ئەیسوتێنن و ڕۆنەکەی ئەدرێ لە بیرۆ.
ڕونی داری گوڵەباخ: ئەیسوتێنن و ڕۆنەکەی ئەدرێ لە بیرۆ.
دۆینە: ئەیگرنە سەری نەخۆشی گرانەتێدار.
ترخێنە: ئەنرێتە سەر مووسڵانی منالْی باژێڵەدار. وە ئەخورێ بۆ کۆکەو هەڵامەت.
ڕۆن بادام: بو سورێژەو ئاوڵە دەرکردو، بەکارئەهێنرێ، وە ئەخورێ بۆ ڕەوانی.
ئاوی کەرەوز: ئەخورێ بۆ میز بەردان.
پێستی ئاژەڵی ووردە: بە خوێنەکەوە ئەنرێ لە شوێنی گازی مار دوای هەڵژینی بە کەڵەشاخ.
ڕۆنی ژیشك: بۆ ترەکینی دەست بەکارئەهێنرێ.
شەربەتی مێوژ: بۆ خوێن زۆر کردن و قەڵەو بوون.
دۆشاوی ڕەگی هەنجیر: پێستی پێ چەور ئەکرێ بۆ بای سەودا.
دووکەڵی جگەرە: قانگی گوێی ئێشاوی پێ ئەدرێت.
هەنگوین: بۆ گرفت ئەیخۆن، هەروەها بۆ بەهێزکردنی گەدەو ڕیخۆڵە.
ڕێخۆڵەی ژیشك: بۆ باژێڵەی منالْ.
تۆوی پەڵپینە: بۆ میز بەردان.
گوشتی ڕێوی: بۆ باداری باشە لەبەرئەوە ئەیخۆن.
فرووجار: بۆ بەهێزبوون و حەسانەوە.
بەزەتاو: ئەنرێتە سەر برین و ترەکینی پێست.
تۆو کەتان: ئەنرێتە سەر خەیارە بۆ گەیاندنی.
هیزە: بۆ کۆڵنج و ڕەقیتە.
پێستی بەرخ: یا بزن: بۆ دەرهێنانی گوللە لە گۆشتا. بۆ گرتنەوەی شکاوی و لەجێ چوون.

شەکر: وورد ئەیهاڕنەوەو ئەیکەنە سەر برین ؛ بۆ دەربوون.
دووکەڵی شەکری سووتاو: بۆن ئەکرێ بو هەلامەت.
هەڵمی سرکە: بۆن ئەکرێ بۆ سەرئێشە.
ئاوی کولاوی ساردەوەبووی بەر سایەقە : بۆ نەخۆشیێکە ئاوی پێ نەدرێ.
ئاوی گەلابی : بۆ گڕی دەروون.
بەرمێو : ئەخرێتە سەر دوومەڵ بۆ دەربوون.
ئاوی سەروپێ : ئەخورێتەوە بۆ چاك بوونی ئێسکی شکاو.
بەردووگ : بو نیشاندنەوەی ئاوساوی برین.
دۆی گەرم کراو : ئەدرێ لە شوێنی پیوەدانی دووپشك و مارو مەگەز.
دۆی دۆنیە : ئەخورێت و ئەگیرێتە سەری خۆربردوو بۆ چاك بوونەوەی.
شیر : ئەیدەن بە ماران گاز کە بیخواتەوە.
ڕۆنی قرچاو : بۆ خوێن بەستنی ئەندامێك کە پەڕیبێت.
گوشتی قەلەباچکە: ئەیدەن بە سێبەڕۆدار بۆ چاك بوونەوەی.
توێکڵە هەنار : گەرم ئەکرێو ئەنرێ لە تامێسك.
بەلالووك: بو ڕەوانیو ژانەسك.
بەڵخی بەردی ناوئاو: ئەیدەن لە برینی دەم و چاوی منالْ.
گۆگرد: بۆ نەخۆشی پێست.
زاخ : شافی لێ دروست ئەکرێ.
گڵەسوور : بوئەوەی گلاوێ پێ دەربکەن و پاك کردنەوە گازی مەگەز
خوڵەمێشی کورەی ئاسنگەر : بۆ کەچەڵی.
ژەکی ژن: بۆ بیرۆ.
ناوکە کولەکەی کالْ : بۆ کرم دانان.
توێکڵە شووتی: ئەیدەن لە پێست بۆ لابردنی گەرمەژنە.
* دەرمانە تێکەلاوەکان بەکارئەهێنرێن بۆ چارەکردن:
نانی تیری + گەلامێوی ووشك + سابوونی ڕەقی = مەڵحەمێکە بۆ دومەڵ.
گەلا گویز + خەنە = بۆ ژانەسەر.
گولە وەنەوشە + شیریکچ = ئەخورێ بۆ ئەسپەك

[١] لە مۆسکۆ لە دەرمانخانە کان بۆ ئەومەبەستە ئەیفرۆشن [ع. م. ر]

رازیانە + شەکر = بۆ دڵ ئێشەو ڕەوانی.
ئاردی گەنم + زەردێنەی هێلکە = ئەبێ بە مووشەما بۆ سەر برین .
هەویر + ڕۆن = نیونمەکە ئەیخەنە سەر برین و سەر ڕەقیتە.
گیاوەردێنە + شیری کچ = بۆ چاوئێشە.
خەنە + ئاوی شاتەرە = بۆ قلیشانەوەی ژێرپێ و خارشت (حەرارەت).
رازیانە + شیر = ئەخورێ بۆ دڵ ئێشەو قەڵەوبوونی منداڵ.
گوڵە هەناری فارس + سمڵ + زاخ + توێکڵە نارنج + گڵە ئەرمەنی = توزێکە بۆ پووك ئاوسان و دان ئێشە.
کەفی ترشێ + گڵەسوور + خوێ = بۆ هەڵ پشکووتنی لێو.
ترشەسماق + خوێ + ئاو = بۆ ئاگرە.
قاوە + ڕۆن = بۆ دەنگ نووسان.
پوونگە + خوێ = بۆ ژانەسکی منداڵ .
سێپەرە + ئاردەبرنج = بۆ ژانەسکی منداڵ .
زاخ + ئاوی گەڵابی + خەنە = ئەگیرێ لە لەشی منداڵی گەرمابردوو.
پوونگە + ڕۆن = بۆ کوڵنج .
ترشە سماق + گوڵاو = ئەیکەنە چاوی سووریژە دارەوە بۆ پاراستنی.
کەفی ماشی ڕەش + سابوونی ڕەقی = ئەخرێتە سەر سێبەنەی منداڵێك میزبکات بەخۆیا.
هەنگوین + توور = بۆ گرفت.
هێلکە + ڕۆن + ترش = بۆ وەستانەوەی سك چوون.
تۆراخ + فەریکە قەزوان =بۆوەستاندنی سك چوون.
گۆشت + زیرە = ئەکرێت بە شفتەو ئەخرێتە سەر لاجانگ بۆ سەرئێشە.
گوشتی گا + تاڵیشاری = ئەخرێتە سەر موسڵانی منداڵ بۆ باژیلە.
کووزەڵە + ئاڵەت + زەنجەفیل = بۆئەوە بەکاری دێنن کەمناڵی پێ لە باربەرن (ئافرەتێك سکی پربێ و بیەوێ سکەکەی فرێبدا).
مێوژە ڕەشکە + سیر = بۆ مایەسیری ئەیخۆن.

* مورووبەکی یاقیق ئەخرێتە ئاگرەوە لەلایەن یەکێکەوە کە وومی بێت [ووم دار ئەوکەسەیە کە لە باووباپیریەوە بۆیماوەتەوە گوایە دەستی بە فەرە] تا سوورئەبێتەوە دوایی ئەنرێ بە سەروی ناوچاوانی منالا وە ئەیسوتێنن دایکەکەی سێ رۆژ لەسەر یەك تفی خوێ لیێئەدا تا شوێنی سووتانەکە ئەبێ بە برین، ئەمەش بۆ چارکردنی منالی خەرکانەدارە دوایئەم هەنگاوە مەلحەمێك دروست ئەکرێ لە :

خەنـە + قەتـرانی خەرکـانـە (وەکـو دۆشـاوی رەش وایـە) + رۆنێ بێگـانـە (رۆنی مالێکیتر) = ئەدرێ لە برینی خەرکانەکە.

*جۆ + گەلابی + مەرداسەنگ (وەکو گوگردە بەلام ئەم سوورە) + گوگرد + زاخ + خەنە + رۆن + دووکەلی بن مێچ + [illegible]ۆرنج + ترش + گەلای دارەبەن = ئەمانە هەمـوویـان پێیـان ئەوتـرێ (حـەوت دەرمـانـە) بۆ کەچـەلی بەکاریدێنن گەلای دارەبەن ئەکولێنرێ تا دۆشاوێکی خەستی لێ دەرئەچێ وە ئەیدەن لە سەری کەچەل.

* گەلاگایمە : گەلایەکی گەورەیە ئەکرێ بە مووشەماو ئەدرێلە پشت بۆ باداری.

* بابنی پیچ : بەری گیایە لەگەل حەوت دەنك ریقنەی چۆلەکە بۆ ژانەسکی منال.

* قژی ئافرەت: ئەهێنرێ بەناو دەمی منالا بۆ بوقژە.

* توێکلی شووتی + رۆنی کزن = بۆ کەچەلی.

* خوێی هاراو + خەلووزی هاراو = بۆ پاك کردنەوەی دەم ودان.

* رۆنی دووگ + کزنی سووتاو = بۆ کەچەلی.

٢ - چارەکردەن بە بێدەرمان :

بە دوو جۆر نەخۆشی چار ئەکرێ :

أ - بە بروا کە لەفۆلکلۆری ئاینەوانیا بەدرێژی ئەیخوێننەوە.

ب - بە کردار کە ئەمانەن:

* ناوك گرتنەوە : بە پەت . بەکووپەلە . بەسەرمەقولات بردن. بە خوراتەکاندن

بەمەرجێ قاچی لە زەوی ببڕێت.

* دڵ گرتنەوە : بە دەست خستنە سەر سك.
* کولْنج بە شێلان.
* فریشك گرتنەوەی منالْ : بۆ فریشك کەوتن.
* مەلاشوو هەلْ دانەوەی منالْ بۆ چاك بوونی خێلی.
* شکاویو لەجێچوون گرتنەوە و چاك کردنەوە.
* شمشمالْ ژەندن بۆ یەکێ کە ئەسپەك گرانەتا لێیدابێ.
* دەست بە سکا هێنان بۆ گرفت.
* تیرۆك بە پشتا هێنان : بۆ پشت وەرگەڕان.
* ئەلْقەرێز : بە بەیانیان ئەهێنرێ بەلالغاوەدا بۆ لغاوەبڕە.
* بینی مەلاشوو لە تەپلی سەرا: بۆ خروزەك.
* ئالْووگرتنەوە : پەنجە ئەکرێ بە قوڕگا بو تەقاندنی.
* ناوچەوان و ڕومەت جنین بە نەشتەر : بۆ ماشەرا (نەخوشییەکە دەم وچاو گیڤ ئەکاو سووریئەکاتەوە).

* زەرو : ئەنرێت بە پێستەوە خوێنی پیس هەلْئەمژێ.
* کەلْەشاخ : بۆخوێن گرتنی پشت و ناوشان و بوگەستنی مار.
* خوێن گرتنی ژێر زمان و بن گوێچکە.
* نەخۆش خستنە ئاوی ساردەوەو داچلەکاندنی، بۆ پەڕاندنی لەرزو تا.
* پووشینی ڕەش: بۆفێ لێهاتوو ئەدرێ بەسەریا.
* کۆپان: منالْێ کە دەردەکۆپانی بێت ئەخرێتە ناو کۆپانیکەوە.
* بۆ ترس دەرکردنیمنالْ: سێ ئێوارە لەسەریەك لە بەردەرگای مالْ پشکۆ ئەکوژێنرایەوە بەسەر منالا بۆئەوەی ترسی دەرچێت.
* پەڕ بەکارهێنان : ئەکرێ بە قوڕگا بۆ ڕشانەوە.
* گیا بەکارهێنان : ئەکرێ بەلوتا بۆ پژاندنیو ڕوون بونەوەی چاو.
* بەردی گەرم: ئەنرێ لە جێی پێوەدانی مەگەزی وەك زەردەواله.

* خشت گەرم کردن : مایەسیریدار لەسەری دائەنیشێ.
* تفەنگ تەقاندن بەسەر ئافرەتی ژان گرتوودا : بۆ ئەوەی زوو منالەکەی ببێ.
* بەیانیان چوونە ناو ئاوی ساردەوە پێش هەتاوکەوتن سێ ڕۆژ لەسەریەك : بۆخۆر بردوو.

● ● ●

تیمارکردنی ئاژەڵ

توێکلەهەنار + ماست : بۆ برینی وولاخی بەرزە.
جەوی : بۆ برینی ئاژەڵێك کە کرمی تیا بێت.
ناوکە قەیسی تاڵ : بۆ برینی ئاژەڵێك کە کرمی تیا بێت.
گەڵای قۆخ : ئەکوترێ‌و ئاوەکەی ئەکرێتە برینی ئاژەڵ.
داخ کردن : بۆ ولاخی ژان لی‌هاتوو.
گوێ بریندارکردن : بۆ ولاخی ژان لێ هاتوو.
نەوتی ڕەش و
گوێنی کۆن و
تووتن و
گزگل :
بۆ برینی ولاخی بەرزە.

دۆشاوی ڕەش : بۆ مەقاوی ولاخی بەرزە.
برویش : ئەنرێ لە برین.
قوری پیس : بۆ گەڕی.
تفەنگ تەقاندن بەسەر ڕانا : بۆ پەرینی دەردی تەبەق لەناو ڕانەکەدا.
دۆی ترش : بۆدۆوکەی چاو.
ڕبەنار، ترش وخوێ : بۆنە خۆشی مریشك.

ریقنە: ئەنرێ لە ئێسکی شکاوی باڵندە.
بنێشتەتاڵ: بۆ شکاوی ئێسکی ئاژەڵ.
دۆشاوی تویکڵەداری بناووچ: بۆ برینی پشتی وڵاخی بەرزە.
سەرچـــاوە: ـ لە کتـێـبـی [ســەرنـجـێـــك لە دەروازەی فۆلـکـلـۆری کوردەوە] لە بڵاوکراوەکانی نەقابەی مامۆستایان، ساڵی ١٩٦٠ ز.

* * *

(ئەو شتانەی لە ماڵانا بەکار ئەهێنران)

١ ـ مەسینەو لەگەن، لە مس دروست ئەکرا، بۆ دەس شتن بەکارئەهات.
٢ ـ سەماوەرو قۆریی شووشەو وپیاڵەو ژێرپیاڵەو کەوچك و چاپاڵێو.
٣ ـ کورەیچالێنان بە گڵەسوور دروست ئەکرا بە خەڵوز بەکارئەهێنرا.
٤ ـ ئاگردان ـ بە گڵەسوور دروست ئەکراو داری ئەخرایە ژێر بۆ چێشت لێنان بەکارئەهێنرا.
٥ ـ مقەڵی زەردو ژێرمقەڵیو مقاش، ئاگری خەڵوزی گەشاوەی ئەخرایە سەرو لە مەجلیسا دائەنرا لە زستانا.
٦ ـ مەسینەی حەوت جۆش و مەسینەی مس بۆ ئاو گەرم کردن. بۆئاوەدەسخانەبەکارئەهێزا.
٧ ـ سەبەتەی پڵاوپاڵێو پڵاوی پێ ئەپاڵێوراو بۆ نان تەڕکردنیش بەکارئەهات.
٨ ـ قولێنە؛ نانی تیا هەڵئەچنرا بۆ هەڵگرتن.
٩ ـ سەرهەویر : پارچەیە خام بوو ئەدرا بەسەر هەویراو لەکاتی نان تەڕکردنا ئەدرا بەسەر نان دا.
١٠ ـ سوێنە ـ بەگڵەسوور دروست ئەکرا، بۆ جل شتن بەکارئەهات.
١١ ـ تەشتی مس ـ بۆ جل شتن و هەویر شێلان بەکارئەهێنرا.
١٢ ـ سوزگی مس تەشتۆلکەیەکی کون کون بوو بۆ شت تیا ئاوەچۆڕ کردنی دوای شتنەوە بەکارئەهات.

١٣ ـ لەگەن بۆ چیشتی شلە بەکارئەهات.
١٤ ـ یەغنی‌کیش بۆ چیشتی شلە بەکار ئەهات.
١٥ ـ دەوری‌و چینی (فەغفوری) بۆ شلەو برنج.
١٦ ـ کەوچکی دار بۆ چێشت تێك هەڵدان چونکە گەرم نابێ‌و بو چێشت خواردنیش بەکارئەهێنرا، گەورەو بچووکی هەبوو.
١٧ ـ کاسەی دار ـ بۆ ئاوودۆ خواردەنەوە بەکارئەهات.
١٨ ـ جامی فافۆن بۆ ئاوودۆ خواردنەوە بەکارئەهات.
١٩ ـ کاشی ماستاووکەوچکی ماستاوی دار بۆ مامستاوخواردنەوە بەکارئەهات.
٢٠ ـ دییزە بە گڵەسووردرووست ئەکرا بۆ رۆن تیا هەڵگرتن و قاورمە بەکارئەهێنرا.
٢١ ـ گۆزە بە گڵەسوور دروست ئەکرا بۆ ئاو.
٢٢ ـ دەرخۆنە بە گڵەسوور دروست ئەکرا بۆ **سەری مەنجەڵ**.
٢٣ ـ مەنجەڵی پەردەپلاو لە مس دروست ئەکرا بۆ چێشتی پەردەپلاو.
٢٤ ـ مەنجەڵی مس بۆ چێشتی شلەو برنج.
٢٥ ـ سێپا ی چێشت لێنان لە ئاسن دروست ئەکرا، داری لەژێرا ئەسوتێنرا هەموو جۆرە مەنجەڵێکی ئەخرایەسەر.
٢٦ ـ کوورەی تاس کەبابی لە گڵەسوور دروست ئەکرا ئاگری خەڵوزی تێ‌ئەکراو تایبەتی بوو بۆ لێنانی جێشتی (تاس کەبابی).
٢٧ ـ کەوگیر لە مس دروست ئەکرا بۆ تێك هەڵدانی چێشتی برنج و تێ‌کردنی بەکار ئەهێنرا.
٢٨ ـ دۆڵ و دەسکەدۆڵ لە بەردیش دروست ئەکراو لە داریش بۆ شت کوتان تیایا.
٢٩ ـ دەسکەوانەی زەرد دوبارە بۆ شت تیاکوتان.
٣٠ ـ دەستاڕ ـ لە بەرد دروست ئەکرا بۆ دانەوێڵە هاڕین وەك گەنم و ساوەرو نیسك.
٣١ ـ کەننوو ـ بە گڵەسوور دروست ئەکرا دو سێ فەردە گەنمی ئەگرت، گەنم و جۆو چڵتووکیان تیا هەڵئەگرت.
٣٢ ـ پنەو تیرۆکی دار بۆ نان کردنەوە لەسەری بەکارئەهێنرا. پنەش هەبوو لە گەچ

یا لە دار دروست ئەکرا.
٣٣ ـ کووپە بە کلەسووز دروست ئەکرا بۆ زەخیرە
٣٤ ـ لەنکەری تەختە زەخیرەی لەسەر بەبائەکرا.
٣٥ ـ شەربە بۆ ئاو ساردکردن بەکارئەهات.
٣٦ ـ ئەسکوی کەوچکیکی گەورەی دار بوو بەکارئەهات بۆ دووماستاوو چیشتیشی پی تی ئەکراو رۆنی لە دیزەدا پی دەرهینرا.
٣٧ ـ هیلەك وپێژنگ ووالابیژ بۆپیژانەوەبەکارئەهات.
٣٨ ـ گومگومەی مس بۆ ئاوی گولاوو ئارەقی نەعنا بەکارئەهات.
٣٩ ـ کورسی تەختە بەنکی گەورە لە هاوینا هەلئەدراو خیزان لەسەری ئەنوستن و بە پەیژە بوی سەرئەکەوتن.
٤٠ ـ چیغ :ـ ئەمەش بە بەرچیغ دروست ئەکرا وە لە هاویندا وەکو ژور ئەیانگیرا بەدەوری خویانداو لەناویا ئەنوستن بوئەوەی لە سەربانانەکانی ترەوە نەبینرین.
٤١ ـ شەکرشکین: ئەمەش بەکارئەهینرا بۆ پارچە پارچە کردنی کەللە شەکر لە شیوەی کلودا بۆ پیوەخواردنەوەی چای دیژلەمە.
٤٢ ـ شەکردان :ـ ئەمەش بەزوری لەسەر دار دروست ئەکرا وە کەللە شەکری لە سەر پارچە پارچە ئەکرا بە شەکرشکین.
٤٣ ـ چەپەجاخ :ـ ئەمەش لە ئاسن دروست ئەکرا وە بەکارئەهینرا بۆ وردکردنی گوشت و بۆ قیمە کردن.
٤٤ ـ گولاوپرژین :ـ گولاوپرژینی وارشاو، گولاوپرژینی شووشە، ئەمەش گولاوی تیئەکراو ئەپرژیننرا بەسەر دەست و دەم و چاوا.
٤٥ ـ ئاشی قاوە: لە زەرد دروست ئەکرا بۆ هاڕینی قاوە.
٤٦ ـ جزوەو فنجانیی قاوە :ـ ئەمانەش کەرەسەیەك بوون بۆ لینان و پیشکەش کردنی قاوە.
٤٧ ـ ڕەندەیی پەنیر :ـ ئەمەش بە زوری لە تەنەکە دروست ئەکرا وە بەکارئەهینرا بۆ وردکردنی سەلکە پەنیر لە شیوەیەکی ڕیك وپیکدا.
٤٨ ـ بوخچە :ـ ئەمەش لە پارچە قوماش دروست ئەکرا وە بەکارئەهینرا بۆ

پێچانەوەی جل بەرگ لە ناویدا، وە هەروەها کەرەسەی خۆشتنی تێئەخراو ئەپێچرایەوە بۆ حەمام.

٤٩ ـ سندووقی بوڕاق :ـ ئەمەش لەجیاتی کەنتۆری ئێستا لە تەختە دروست ئەکرا ئاوێنەبەند بوو جل وبەرگ و بوخچەی تیادا هەڵئەگیرا.

٥٠ ـ تاسی حەمام :ـ ئەمەش لە مس دروست ئەکرا کەرەسەی خۆشتنی ئەخرایەناو، وەکو لفکەو سابوون و شانەو بەردەپێو هەندێ شتیتر.

٥١ ـ تەختەی حەمام :ـ بەزۆری بۆ حەمامی ماڵەوە بەکاردێت بۆ دانیشتن لەسەری لەبەر گەرمی وە هەروەها لە حەمامی دەرەوەش هەر بەکاردێت.

٥٢ ـ چرا :ـ ئەمیش لە شووشە دروست کراوە وە نەوتی تێئەکرێت وە ئاگر ئەنرێت بە پلیتەکەیەوە وە بەکاردێت بۆ ڕوناکی.

٥٣ ـ قوتیلە :ـ ئەمەش هەر بەکار ئەهات بۆ ڕوناکی وەدروست ئەکرا لە تەنەکەو وە پەڕوو دەزووی ئەستوری تێهەڵئەکێشراو نەوتی تێئەکراو دائەگیرسێنرا.

٥٤ ـ چرای ئاوێنە :ـ ئەمیش هەروەکو چرا وایە بەڵام ئاوێنەیەکی پێوەیە کە ڕووناکیەکە بڵاوئەکاتەوە وە ئەخرێتەسەر کورسی تەختە.

٥٥ ـ بەرماڵ :ـ ئەمیش لە بەنێکی (خوری) ڕەنگاوڕەنگ یان سادە دروست ئەکرێت وە جارجار بە نەخش و نیگارەوە بەکارئەهێنرێت بۆ نوێژکردن لەسەری.

٥٦ ـ قورئان و کورسیو ژێرقورئان :ـ ئەمانەش کەرەسەی قورئان خوێندنن.

٥٧ ـ کەرەسەی خەوتن :ـ وەکو لێفەو دۆشەك و سەرینی پەڕو سەرینی لۆکەو هەروەها جۆرە سەرێنیکیتر کە پێیئەوترێ پشتی .

٥٨ ـ جاجم :ـ ئەمیش هەر لە کەرەسەی بەرماڵ دروست ئەکرا بەڵام گەورەتر بوو وە بەکارئەهێنرا بۆ داپۆشنیی کەرەسەی نوستن واتە (نوێن).

٥٩ ـ باوەشێن :ـ ئەمەش لە پووش دروست ئەکرا وە دەسکێك دارینی هەبوو لە هاویندا خەڵك خۆی پێ فێنك ئەکردەوە، وە هەرەها لە زستاندا بەکار ئەهات بۆ گەشاندنەوەی ئاگر.

٦٠ ـ بەڕەو حەسیرو فەرش بۆ داخستن.

٦١ ـ کەرەسەی بەفر پاکردنەوەو بان گێران لە زستاندا وەکو پەیژەو بانگردێن و بەفرماڵ.
٦٢ ـ بێشکە: ئەمەش منداڵی ساوای تیا ئەکرێتەخەو وە بە دەسرازەکانی ئەبەسرێتەوەو توندئەکرێت.
٦٣ ـ کەرەسەی مناڵ :ـ ئەمیش هەروەکو بێشکە بۆ منداڵ بەکارئەهێنرێت وەکو بلوێرو قەعادەو رەوەڕەوەو جوڵانەی تەختە.
٦٤ ـ تەشی :ـ ئەمەش بەکارئەهێنرا بۆ ڕستنی خوری .
٦٥ ـ میچی کولێرە :ـ ئەمەش ئێسقانی هەندێ ئاژەڵ بوو (پێچکە) کە بەکارئەهات بۆ نەخشاندنی کولێرە.
٦٦ ـ بەردە یاپراخ :ـ ئەمەش هەندێ بەردی تایبەتی یە کە زۆر تەنك و ساف و پانە کە ئەخرێتە سەر یاپراخە لێنراوەکە لەناو مەنجەڵەکەدا بۆئەوەی هەڵنەوەشێت ئینجا سەرقاپەکەی ئەنرێنەوە.
٦٧ ـ گوش و سوژن :ـ ئەمەش جۆرە کەرەسەیە بەکاردێت بۆ دورینەوەی دەمی گونیە.
٦٨ ـ تەِنــافی جل :ـ ئەمــەش پەتیکــە لە دوولاوە ئەبــەسترێت وە بە بەرزەوە هەڵئەواسرێت کە دەستی ئادەمیزاد بیگاتێ وە بەکاردێت بۆ هەڵواسینی جل دوای شتنی بۆ ووشك بوونەوە.
٦٩ ـ سواڵــەت :ـ ئەمــەش بریتی بــوو لە پارچە شکاوی گۆزەو دیزەو کووپەو بەکارئەهات بۆ دانانی خواردن بۆ مریشك و پشیلەو سەگ.

* * *

(خواردنە کۆنەکان)

زۆر جۆر خواردن دروست ئەکرا کەئێستا زۆربەی ماڵان نەیان بیستوە، تەنیا ماڵەکۆنەکان نەبێت.

ئەم خواردنە کۆنانە، هەریەکەی جۆرە تام و لەزەتێکی خۆی هەبوو وە هەریەکەیان جۆرە سوودێکی لێ وەرگیراوە بۆ لەشی مرۆڤ ، ئێستا تەواو کەم بوونەتەوەو هاتۆتە سەر چەند خواردنێکی کەم جۆرەو بەتایبەتی شلەو برنج هەرچەندە برنج سودێکی ئەوتۆی نی یە لەوە زیاتر وورگ گەورە ئەکا، جاران هەفتەی جارێك یان دووجار لێ ئەنرا یان هەینیو هەینی، یان سێ شەممەو هەینی لێ ئەنرا لە ماڵە دەس کورتەکانیشا مانگی جارێك یان ئەم جەژن بۆ ئەو جەژن، بۆیە جاران مرۆڤی تەنگەئەستور کەم بوون و مرۆڤی جاران زوربەیان کەمەرباریك و تەمەن درێژ بوون و کەم نەخۆش ئەکەوتن.

جۆری خواردنەکان:

١ - ترش وتەڵاش (چەوەنەر بەترش):

نیسك و نۆکیان ئەکوڵاندو چەوندەریشیان لە ڕەنە ئەداو لەگەڵ ڕۆنا تێیان ئەکرد وەکوو شۆربا وابوو مەزەیەکی ترشیشیان ئەداو ئەخورا، ئەم خواردنە لە زستانا زۆر لێ نراوە.

٢ - قلی زەنێ:

ئەم خواردنە بریتیبووە لە برنج و ڕۆن و قەیسیو کشمیش و گۆشت، بە چێشتە خۆشەی کۆن بەناوبانگ بوو.

٣ ـ بێبەرە:

دوو سەلك ترخێنەیان ئەهێناو جوان جوان ئەیان كوڵاندو ئەخورا، هەركەسێك تووشی هەڵامەت ببوایە، بەم چێشتە چاك ئەبووەوە، وەك دەرمان بەكار هاتوە.

٤ ـ دانوولە شێخانە:

گەنمە كوتاو لەگەڵ نۆك لێ ئەنراو (گیادانو)یان تێ ئەكرد كە گیایەكی بۆن خۆش بوو، چەند ئێسقانێكیشی تێ ئەكرا ئەم خواردنە بەزۆری لە پایزو زستانا لێ ئەنرا.

٥ ـ هەرشتە بەترش:

ئەم خواردنــە بە هەرشتــەو نیســك و چەوننــەرو دۆشــاوی تەمــاتــەو رۆن دروست ئەكراو لێ ئەنرا، وە ئەمە خواردنی زۆربەی خەڵكی بووە.

٦ ـ كەبابی بێوەژن (ترش و پیاز):

پیــازو تەمــاتــەیــان ئەجنیو ترشی كوتــراویــان پێــوە ئەكردو تیكەڵیان ئەكرد ئەمە بەزۆری خواردنی خەڵكی دەست كورت بوو ئیستا بوە بە جۆرە زەڵاتەیەك.

٧ ـ گۆشت تەنوری:

كە ماڵێك نانیان بكردایە، شیشێكی درێژ یان ئەهێنا پارچە گۆشتی پل گەورەی پێوە ئەكراو خوێیان پێوە ئەكردو ئەیانخستە ناو تەنورەكەوە تا ئەبرژا.

٨ ـ پرپوڵە:ـ

نیسكی خریــان ئەكــوڵانــد و كوزەڵــەیان ورد ورد ئەجنیو تێیان ئەكرد، ئاردیان ئەهێنــا لەســەر كەولی نان بڵاویــان ئەكــردەوەو وەكــو نان تەریــان ئەكرد واتە ئاویان لێ ئــەپــرژان، ئەبــووبــە وردە هەویــری خر خرو ئەیان كردە مەنجەڵێكەوەو تێكەڵیان ئەكرد ئەیان كوڵان ئەم خواردنە هەموو كاتێك تا كوزەڵە دەس بكەوتایە لێ ئەنرا.

٩ ـ چەن سووتەكە:

چەند سەلكەترخێنەیەكیان ئەهێناو ئەیان كوڵانو ساوەرو دۆشاوی تەماتەی لەگەڵ تی ئەكراو لەگەڵ ئێسقانا ئەگەر ببوایەو نەش بوایە هیچ ئەكولێنراو ئەخورا.

١٠ ـ پییرخەنییلە:

رۆن و پیازی بۆ سوورئەكرێتەوەو دۆشاوی تەماتەی تێ ئەكرێ ئینجا پییرخەنییلە شۆراوەكەی تێ ئەكرێ كە ووردەساوەرە لێی ئەگەرێن تا ئەكولێو بەگەرمی پێشكەش

ئەکرێ ئەم خواردنە بە پیازەوە خۆشەو خواردنێکی زستانەیە.

١١ - لەپەترشی:

ڕۆن و پیازی بۆ سوورئەکرێتەوەو گۆشت وە یا ئێسقانی تێ ئەکرێ لەگەل لەتکەنۆك و کشمیش و دۆشاوی تەماتەو نەعنا لەگەڵ کەمەکێ وردەبرنج، لەباتی گۆشت یان ئێسقان ئەتوانرێ سپی یان جگەری تێبکرێو یان یەکێکیان لەم دوانە، کاتی خۆی ئەمە لە شایی‌یا پێشکەش ئەکرا.

١٢ - ترخێنە:

نیسکی خڕو نۆکی بۆ ئەکولێنرێ لەگەل چەوەنەری سپی خۆمان کە بۆی لە ڕەننە ئەدرێ لەگەل گۆشت و ئیسقانی گۆشتاویو بەهێبێ لە ڕەننەدراو یان قاش کراو یان جنراو هەندێ کەیبانوو کفتەی وردیشی بۆ ئەکات لەگەل مێوژە سوورکەو کاکلە گوێزو چەند سەلکە ترخێنەیەك بەوجۆرە ئەکولێنرێ تا پێ ئەگات.

ئینجا پلاویکی بەزیرەی بۆ لێ‌ئەنرێو پێشکەش ئەکرێ. ئەمە بەتایبەتی لەڕۆژی بەفربارینا پێشکەش ئەکرێو یەکێکە لە خواردنە هەرە خۆشەکانی زستان.

١٣ - دۆکولیوو:-

ماست جوان خاوئەکرێتەوەو نەعنای ووشك یا تەڕی تێ‌ئەجنرێو ئەیکولێنن تا کولێ ئەدا ئینجا برنجی تێ‌ئەکرێو تێك ئەدرێ لەسەر ئاگرەکە تا ئەکولێو خەست ئەبێتەوە و پێشکەش ئەکرێ ئەمیش دیسان خواردنێکی زستانەی بەلەزەتە.

١٤ - گەنمەکوتاو:

لەپێشا ئیسقان و گوشتەکەی بۆ نیوەکول ئەکرێو دوای ئەمە گەنمەکوتاوەکەی تێ ئەکرێ دوای شتنەوەی، زووزوو تێك ئەدرێ بۆئەوەی بن نەگرێو خەستیش بێتەوە، ئەمیش خواردنێکی زستانەیە. بێ‌گومان هەموو خواردنێك خوێی تێ‌ئەکرێ بەگوێرەی خۆی لەگەل ڕۆن ئەگەر ئەو خواردنە ڕۆنی بوێ.

١٥ - ماشێنە:

ماشە ڕەشەکە ئەکرێتە ئاو پێش ماوەیەك ئینجا ئەکولێنرێو دوای ئەوە ئاوەکەی ئەڕێژرێو ئاوێکی ساردی پیا ئەکرێ بۆئەوەی توێکلەکەی بەربدا، بە کەوگیر توێکلەکەی ئەگیرێو فڕێ ئەدرێو، ئینجا ڕۆن و پیازی بۆ سوورئەکرێتەوەو لەگەل

تۆزێ برنجی شۆراوەو پرووشێ خوێ ئەخرێتەوە سەر ئاگر تا ئەکوڵێ و گەلێ ماڵە دەس ڕۆیشتو گۆشت و ئێسقانیشی تێ ئەکەن.

١٦ ـ پەڵپینە بەتر ش:

پەلپینەکە ئەجنرێ دوای شتنەوەو لەگەل نیسکی هاڕراو دۆشاوی تەماتەو پرۆشی ترش و خوێ لەگەل بەگوێرەی خوێ برنج و ئەیکوڵێنن، ئەمەش خواردنێکی بەلەزەتە.

١٧ ـ سویجگەر بەتر ش:

سیوجگەرەکە جوان ئەجنرێ و کولێکی پێ ئەدرێ و ئاوەکەی ئەرێژرێ پێی ئەڵێن (زەردکردن) دوایی ڕۆن و پیازو دۆشاوی تەماتەو نەعنای تێ ئەکرێ و هەندێ وردە برنج ، ئەخرێتە سەر ئاگر تا ئەکولێ ئینجا پێشکەش ئەکرێ بەگەرمی و ئەم خواردنە جاران بەخێر ئەنێرا بۆ ماڵە دراوسێ.

١٨ ـ لەپە ساوەر:

گۆشت و ئێسقان سوورئەکرێتەوەو دوایی پیازی جنراوی تێ ئەکرێ و ئاوو ساوەرە شۆراوەکەی تێ ئەکرێ لەگەل بەگوێرەی خوێ خوێ و لێ ئەوەستێ تا ئەکولێ ئەمەش بە ترشیات و پیازی وشك و سەوزەوە خواردنێکی بەلەزەتی زستانەیە.

١٩ ـ دۆکەشك:

کەشکەکە پێش ماوەیەك ئەکرێتە ئاوو دوایی لە سونیەدا ئەسوو یتەوە تا دۆیەکی خەستی لێ یەتە بەرهەم ئەخرێتە سەر ئاگر تا یەتە کول و بەگوێرەی خوێ برنجی پلاوی تێ ئەکرێ و ئەخرێتە سەر ئاگر تا ئەکولێ و ئینجا دوای کولان دائەگیرێ و لە قاپا هەرکەسەی بە ئارەزووی خوێ بوی تێ ئەکرێ، ئەمەش خواردنێکی پڕ کالیسیومی زستانەیەو زوریش بەلەزەتە.

٢٠ ـ قاورمەی گۆشت:

لە بەهارا ئەو ماڵەی بیبانویستایە، کارو بەرخییان ئەکری و بەخێویان ئەکرد بە پاشەرۆکی میوە وەك توێکلە کاڵەك و شوتی لە هاویناو لە دەشت ودەری خۆیان ئەیان لەوەراندو گەورەیان ئەکرد تا کاتی پەلەو دوایی پایز، هەندێ ماڵی تریش ئەمەیان نەئەکرد چونکە ئەرکی زۆر بوو خۆشیان دەس ڕۆیو بوون لە کۆتاییی پایزا

یان مەڕیان ئەکرێو یان گۆشت.

ڕۆنەکەدا بۆئەوەی هەوای تێ نەچێو خراپ نەبێ. ئەمە تۆزیکێش سوێرخوێ بۆیـە زۆر بەلـەزەت بوو. لە شوێنێکی فێنـك هەڵئـەگیـراو لە زستانا کەگۆشت کەم ئەبوو لە بازاڕاو خەڵکی لەبەر سەرماو سۆڵە ئەوەندە کاسبیان نەئەکرد، وردە وردە لەم قاورمەیە بەڕۆنەکەیەوە دەرئەهات چ لە گۆشت بەگوێرەی ئەو خوارنە تێی ئەکراو چ لە ئێسقان دەرئەهێنراو بەکارئەهات بۆ ئەو خواردنانە ی کە بە قاورمە ئەکران وەك هێلکەو قاورمە بۆسەر قبوڵی ساوەرو هەندێ جار بۆ مزرۆکەو گەلێ خواردنی تر کە بە قاورمە ئەکرا، وەك لەپەساوەرو ئیسقانەپەراسووەکانی بۆ ژێر یاپراخ و بۆ ناو گەنمە کوتاوو گەلێ چێشتیتر . قاورمە وەك باستورمەیەکی کوردی وابو کەمەبەست لە هەردوکیان لە گۆشت هەڵگرتنە بۆ ماوەیەك.

ئەو خواردنانەی باسمان کردن هەرچەندە زۆر بەکەڵکن لەڕووی خۆراکیەوە بەڵام بەداخەوە باویان نەماوە بەهۆی ئەوەوە کە گوایە ئەمە شتێکی کۆنەو ئێستا سەرودەمی نوێیە. بەڵام ئەم خوارنانەی لەمەودوا باسی ئەکەین هێشتا ماون و کۆن نەبوون و لە زوربەیماڵاندا لێ ئەنرێن :-

١ - پەردەپڵاو
٢ - پڵاو
٣ - قوبووڵی
٤ - تاس کەبابی
٥ - کفتە
٦ - شلە قاورمە
٧ - یاپراخی تێکەڵ
٨ - یاپراخی گەڵامێو
٩ - نیسکێنە
١٠ - سەرووپێو گیپە
١١ - قوبوڵی ساوەر
١٢ - سڵقاو
١٣ - سپێناغ و هێلکە
١٤ - شلەی سپێناغ
١٥ - ئاوو گۆشت
١٦ - قاورمەی نۆك
١٧ - کنگری کوڵاو
١٨ - کنگر ماسی
١٩ - مزرۆکە
٢٠ - قارچك و دوومەڵان
٢١ - قەرەخەرمان
٢٢ - خورماوڕۆن
٢٣ - خورماو ڕۆنی بەهێلکە
٢٤ - هێلکەی کوڵاو

٢٥ ـ هێلکە ورۆن

٢٦ ـ هێلکەو قاورمە

٢٧ ـ هیلکە بەمزرۆکە

٢٨ ـ هێلکەی دەڵەمە

٢٩ ـ هێلکەو سلقی سوورەوەکراو

٣٠ ـ کەلانەو شلکێنە بە هەنگوین، بەدوشاو، بەشەکر.

جگە لەم خواردنانەی کە باسمان کردن رەنگە گەلێك خواردنمان بیرچوبێ‌و یان دەسمان نەکەوتبێ. ئەو شورباو شلانەی کە دروست کراون و ئێستاش دروست ئەکرێ دوور نی‌یە گەلێکی زۆرمان دەس نەکەوتێ وەیا هەر نەمان بیستبێ.(1)

تکای لێ بووردن ئەکەین هەروەها ئەم خواردنانەش دروستکراون و خوراون و ئێستاش لێیان ئەخورێ‌و دروست ئەکرێ ئەمەش ئەوانەیە کە ئێمە دەسمان کەوتوە:

١ ـ پەڵووڵە

٢ ـ تۆڵەکە

٣ ـ حەڵوای شەکر

٤ ـ سەمەنی

٥ ـ کولێرە بەرۆن

٦ ـ پەنجەکێشی

٧ ـ کولێرە بەچزڵێك

---

(١) هەندێ لەم خواردنانە تازە چوونەتە ناوڕیزی فولکلۆرەوەو نەماون . هەندێکی تریش کە نووسەر لای وایە ماون، هەر بەودەردە چوون. زیندووکردنەوەیان لە زۆر رووەوە کەڵکی هەیە هەرچەندە چێشتلێنان بە (کەتەلۆك) زۆر زەحمەتەو جێی شارەزایی ناگرێتەوە، بەلام خۆزگە یەکێك لە کچە خوێندە وارەکانمان شارەزایی یەکی وای پەیدا ئەکرد وڕێبازێکی بۆ کەتەلۆکی خۆراکی ئێمە دائەناو بلاوی ئەکردەوە وەکو کەتەلۆکو ڕێبازی گەلانی‌تر.

(ع . م . ر .)

٨ ـ کولێرە ساوەر
٩ ـ مارمارۆکە
١٠ ـ ناوەشکێنە (ناسکەنان)
١١ ـ حەڵوای دۆشاو
١٢ ـ ناوساجی
١٣ ـ کولیچە
١٤ ـ خەپلەی ساوەر
١٥ ـ فرنیی

لەزستانیشا شەوان بەدەم یاری‌کردن و ڕابواردن و شەو بەسەربردن و حیکایەت کرنەوەو ئەم وردە شتانەکراون و ئەخوران:

١ ـ باسووق
٢ ـ سجووق
٣ ـ مێوژ
٤ ـ بادام
٥ ـ نۆکی برژاو
٦ ـ گوێز
٧ ـ گوێزی سوێر
٨ ـ حەڵوای گەزۆ
٩ ـ خۆشاوی مێوژ و هەرمێ
١٠ ـ مرەبا بە هەموو جۆرە میوەیەك.

تێ بینی:

زۆر سەیر بوو چونکە جاران چێشتخانە لە حەوشە بوو وە چێشتییش لەسەر ئاگر لێ ئەنراو سەر بەرەڵلا بوو کە بە گەڕەکێکا بڕۆیشتیتایە بە بۆن ئەتزانی چ ماڵێك چییان لێ‌ناوە.

* * *

کارەساتو بە سەرهاتی شاری سلێمانی

- ئەزانی -

لە رۆژنامەی (ژین) ژمارە ١٣٧٨ی ١٩٥٨/١/٢٣

لە ساڵی ١٧٨٥ کە برایم پاشای بابان بنچینەی شاری سلێمانی داناوە تا ئەمڕۆ کە ساڵی (١٩٥٧) ی‌زیە چەند کارەساتی گەورەی بەسەردا هاتووە وە هەریەکەی چەند ساڵی بەسەردا تێپەریوە . ئەگەر هەمووی کۆبکەیتەوە بە ئەبجەد ئەکاتە (شاری کولۆڵی) = ٦١٣

کارەسات	مێژووی کارەسات	تا ئەمڕۆ
نەخۆشی چاوەقووڵکە	١٧٩٥	١٦٢ ساڵ
روخانی حکومەتی بابان و ئاژاوە	١٨٥١	١٠٦ ساڵ
گرانی گەورەو شەڕی فارس و بایزید	١٨٧٦	٨١ ساڵ
رشانەوە	١٩٠٤	٥٣ ساڵ
ئاژاوەی موسڵ	١٩٠٨	٤٩ ساڵ
گرانی و لەبرسامردن	١٩١٨	٣٩ ساڵ
بەدیل گرتنی شێخ مەحمود	١٩١٩	٣٨ ساڵ
بۆمباردومان	١٩٢٤	٣٣ ساڵ
ئاژاوەی ئەیلوول	١٩٣٠	٢٧ ساڵ
لافاوی پێشوو	١٩٣٢	٢٥ ساڵ
لافاوی ئەمجارە	١٩٥٧	

ئەم مێژووی کارەساتانە هەندێکی لە لێوەرگری ڕاست وەرم گرتووە، ئەوی تریشی بیرەوەری خۆمە پێشکەشم کرد بە مامۆستای پایەبڵند (ج. بابان). هیوا ئەکەم بۆ ئەو مێژووەی کە بەدەستی‌یەوەیە سوودی لێ وەبگرێ.

مامۆستا نەجمەدین مەلا

● ● ●

ڕۆژی شەشی ئەیلول، ساڵی ١٩٣٠
شەڕی بەر دەرکی سەرا

ئەم ڕووداوە لە ڕۆژی هەینیدا بووە لە سەعات نۆی زەواڵیدا پێش نیوەڕۆ لەسەر هەڵبـژاردنی نوێنـەری ڕاستـەقینـەی شاری سلێمـانی. میـری نەیویست نوێنەری ڕاستـەقینـە دەرچێت، جەمـاوەریش بەدەم هاوارەوە شاڵاویـان بردە سەر داگیرکەران لەسەرادا کە هەڵبژاردن و هێزی میری لەوێ بوو، بەر بەردو قۆچەقانییان دان، سەری چەنـد پۆلیسێـك و عەسکـەریـان شکـانـد، ئەوانیش بەفـەرمانی قوماندانی عەسکەری (عەلی ڕەزا بەگ) خەڵکەکەیان دایە بەر دەسرێژی تفەنگ و ڕەشاش بەدەهـا خەلـك شەهیـدو برینـدار بوون وە لەدواییدا بە سەدان خەڵکی نیشتمـان پەروەریان خستە بەندیخانەوە، ڕۆژێ لەپێش هەراکەدا واتە ەی ئەیلول جەماوەر کۆببوونەوە لە بەر دەرکی سەرادا بۆ پروپاگەندە بۆ دەرچوونی نوێنەرانی ڕاستەقینەی میللەت. چەنــد کەسێـك دەوری سەرەکی بینی لە پاڵ پێـوەنـانی جەمـاوەر بۆ پشتگیری نوێنەری میللەت و خۆپیشاندان و هاوارکردن. وە هەر لە بەدەرکی سەرا دوو دروشمیان هەڵواسیبوو لە دروشمی یەکەم نوسرابوو :

١) ڕەوابێ مەتالیبی کورد
٢) بژی عەدالەتی عوسبەتول ئومەم. ناوی چەند کەسێك لەو ڕۆژەدا شەهید کراون :

١ ـ عەولە سیس : چایچی
٢ ـ ئەلە گون سووتاو : چایچی
٣ ـ حەمە قالەی ئاغال : پانیبەرز دروو برای سەعە شەل
٤ ـ محەی خولە درێژ : کۆپان دروو باوکی حەمە دەمە
٥ ـ ئەحە ڕەشی حەسەنی دەروێش : شیرگەر

٦ ـ مستەفابەگی فەتاح بەگ : مەللاك

٧ ـ سەعەی حەمەی ئامی : حەمالّ

٨ ـ عەزیزی مامە حەمە : پینەچی

٩ ـ حەمە چاوشین

١٠ ـ عەلی سیوجگەر

١١ ـ ئەحمەد ناوێك : نان فرۆش

١٢ ـ هەڵۆ بەگ

تێ بینی :

کاك قادری مەلا ئەحمەدی حاجی مەلا ڕەسولّ بۆی گێرامەوە ووتی : لەوکاتەدا من لە خەستەخانەی خوارەوە کەوتبوم لەوێ بە ڕووداوێك لە گەڕەکی خۆمان لە کۆڵان پارچەیە ئاسنی لوولم دۆزی‌یەوە خەریکی ئەوە بووم ناوەکەی هەڵکۆڵم بەدەستما تەقیـــەوە مەچـــەکی دەستی چەپی بردم، تومـــەس ئەم پارچـــە ئاسنـــە هی کاتی بۆردومانەکەی ئینگلیز بووکە کردی بۆسەر سلێمانی‌و دەورو پشتی ، لەکاتی خۆی‌دا نەتەقیوەوەو ماوەتەوە بۆ ئەم نەگبەتی‌یە، وتی :

لەوکـــاتـــەدا لە خەستـــەخـــانـــە کوژراوو بریـنـد اریـان ئەهێنـا دوایی گوێم لێ بوو ئەیان وت : بیستونۆ (٢٩) کەس کوژراوە بە بێ بریندار ٫

* * *

[١] نووسەران وڕوناکبیرانی ئەوسەردەمەی کوردستان بە شیعروچیرۆك وپەخشان لەم کارەساتە دواون . مەسەلەکە ئەوەندە گرنگ بووە ئەگەر بمانەوێ ئەوبەرهەمە کاریگەرانە کۆبکەینەوە کتێبێکی گەورەی لێ دەرئەچێت . [نووسەر]

لافاوی سالی ١٩٣٢

له سالیٚ ١٩٣٢زدا لافاویـك رووی‌دا له‌سلیٚمـانی كه ریٚكـه‌وتی مانگی تشـرینی دووه‌می هه‌مان سالٚ بووه، زیانیٚكی زوٚری له مالاٚن داوه‌و بازاری پركردووه له ئاو، ئه‌وه‌ی تیابووه نه‌بوٚته هوٚی له‌ناوچوونی خه‌لكی. حه‌مدی‌ی شاعیر له قه‌سیده‌یه‌كدا باسی كاره‌سات و چوٚنیٚتی ئه‌م لافاوه ئه‌كات له دیوانه‌كه‌یدا . به‌م شیٚوه‌یه ده‌سپیٚ ئه‌كات:

لافاوی سلیٚمانی

سالٚی جاریٚ هه‌ر ئه‌بیٚ ئه‌م شاره بیٚته مه‌زبه‌له /یابه بوٚمبا یا به ئاگر یا به بارانی په‌لٚه ئاگرت تیٚبه‌ربیٚ گه‌ردوون وا ئه‌بیٚ ده‌ورو خولت/ نایه‌لٚی قه‌ت مه‌زره‌عه‌ی ئومیٚدی كورد بیٚ دووپه‌له

بروانه دیوانی حه‌مدی چاپی ١٩٥٧ لاپه‌ره ١٠٤-١٠٥

× × ×

لافاوی سالیٚ ١٩٥٧

له روٚژنـــامـــه‌ی (ژین) ژمـــاره ١٣٦٦ی ١٩٥٧دا وا نوسـراوه: «گـه‌وره‌تـرین كاره‌سـات به‌سـه‌ر سلیٚمـانی‌دا دیٚت لافـاویٚكی نیوسه‌عاتی له‌ناكاو زیانی نزیكه نیو ملیون دینار ئه‌داو (٣٨ - ٤٠) كه‌س ئه‌خاته ژیٚر گلٚه‌وه چوٚن شه‌قامه‌كان بووبوون

بە ڕووبــارو لاشــەو دارو بەردو ئوتــومــبــێـلی بەســەرەوە ئەڕۆیشــتــن. ڕۆژی ١٨/١٠/١٩٥٧ سەعــات چواروده دەقیقــە بوو کە باران دەستی پێ‌کـرد بەسـەر سلێمــانی‌دا هەتــا گوێـژە. . دوای ئەوە کردی بە تەرزە کە هەر تەرزەیـەکی وەکـو هێلکەیەك گەورەتر وابوو وە ئەم باران و تەرزەیە هەتا سەعات پێنچ چارەکێك کەم مایەوە دوای ئەوە ئەو بارانە کە باریبوو وە هەمووی توایەوە و شار نەیگرتە خۆی. وە بەخوڕم خۆی‌دا بە سلێمانی‌دا وە لەپێشەوە لە گەڕەکی مەڵکەندی‌و پیرمەسوورەوە دەستی پێ‌کرد وە زێرابەکانی نەیگرتە خۆی وە هەمویان تەقین.

ئینجـا ئاوی لافـاوو ئاوی زێـرابـەکـان دەستیان کردبە خانوو ڕووخاندن وە هەرچی ماڵێـك لە ڕێگـای ئاوەکـەدا بوو ڕۆخـاو خەڵکی بوون بەژێـری‌یـەوە هەتـا هەندێ کەسی هێنا لەگەڵ خۆی بەسەر ئاوکەوە مردبوون.

وە لەبـەر ئەوەی کە هەمـوو خەڵـك لەدەرەوە بوون و لافـاوەکـەش لەنـاکاو هات کەس فریای ئەوە نەکەوت خۆی یان شتومەکی ڕزگار بکات، لەبەرئەوە هەرچی شت هەبوو لەناو ماڵ و شتی ناو دووکان و ئوتومبێل و عەرەبانە ئاوەکە لەگەڵ خۆی بردی وە دووکـان و خانـووی سەرشـەقـامـەکـانی سلێمـانی ئەوەی ڕووخـا ئەوەیشی نەڕووخا تا نیوەی پڕ بوو لە ئاو وە لەمانە سەرای سلێمانی بوو کە قاتی خوارەوەی پڕبوو بوو لە ئاوو لیتە وە هەروەها قەیسەری‌یەکانی ناوبازاڕ لە بەر نزمی پڕبوون لە ئاوو تەرزەو لیتاو زیانێکی زۆری لە خاوەن دوکانەکان دا چونکە فریا نەکەوتن کە شتەکانیان لابەرن وە هەتا (سێ) ٣ ڕۆژیش کرێکاری بەلەدی‌یە هەر خەریکی پاك کردنەوەی قەیسەری‌یەکان بوون.

وە لەکـاتی لافـاوەکـەدا کاربـەدەستـانی لیوا بە سەرۆکایەتی موتەسەریف بەسەرەوە ئەگەڕان، بەڵام زۆریی ئاوەکەو خێرایی ڕێگای کەسی نەئەدا کە بجوولێنەوەو ئەم ئاوەو هەرچی بە سەرەوە بوو ڕووەو گەڕەکی سەرشەقام ئەڕۆی بەناو شەقامەکاندا، وە لەگــەڕەکی کانێسکــان شیــوی دۆزەخ مینــەش بەتــەواوی هاتبــووەوە کەس نەی‌ئەتوانی خۆی لێ‌دا بەڵام ئەوەی چاك بوو کە ماڵی لە بەردەم دا نەبوو هەردوو سێ ماڵ نەبێت کە زوو ڕزگارکران وە چەند ماڵێکیش پڕبو لە ئاو وە دوایی زانرا ئەو خانوانەی کە ڕووخاون ٧٤ وە نزیکەی ١٠٠ ـ ١٥٠ خانوو ئاویان تێ‌چووە.(١)

ناوی ئەوانەی کە لەم کارەساتەدا کۆچی دواییان کردووە وە خنکاون:

ناو	تەمەن	گەڕەك
١ ـ ڕەشید مەستی	٨٠ ساڵ	مەڵکەندی
٢ ـ وەستا موحەمەدی خەیات	٦٠ ساڵ	دەرگەزێن
٣ ـ عەلی تورکە	٥٠ ساڵ	مەڵکەندی
٤ـ شێخ عەبدوڵلای شێخ عومەر	٣٠ ساڵ	مەڵکەندی
٥ ـ کامیل مستەفا (قوتابی)	١٨ ساڵ	مەڵکەندی
٦ ـ دایکی کامیل	ـــ	مەڵکەندی
٧ ـ مەنیجەی عەلی موحەمەد	٦٠ ساڵ	سەرشەقام
٨ ـ فاتمە کەریم	٦٠ ساڵ	سەرشەقام
٩ ـ عەدلە ئەمین	٥٠ ساڵ	سەرشەقام
١٠ ـ ڕەعنای مەلا عەزیز	٤٥ ساڵ	سەرشەقام
١١ ـ ئەحمەد ڕەشید	٤٠ ساڵ	سەرشەقام
١٢ ـ ئاسکۆڵ شێخ موحەمەد	٣ ساڵ	سەرشەقام
١٣ ـ خەدیجەی فەقێ ڕەحیم	٣٥ ساڵ	سەرشەقام
١٤ ـ موحەمەد عەلی	٦ ساڵ	مەڵکەندی
١٥ ـ خۆشناو ڕەشید	٥ ساڵ	مەڵکەندی
١٦ ـ خەلیل عەلی تورکە	٣ ساڵ	مەڵکەندی
١٧ ـ سەرکۆ عەلی تورکە	٣ ساڵ	مەڵکەندی
١٨ ـ عەبدوڵلا جەلال	٣ ساڵ	مەڵکەندی
١٩ ـ سەلاح ئیسماعیل	٢ ساڵ	مەڵکەندی
٢٠ ـ بەکر عەبدوڵلا	٢ ساڵ	مەڵکەندی
٢١ ـ یاسین حسێن	١ ساڵ	مەڵکەندی
٢٢ ـ سوعاد حسێن	١٢ ساڵ	مەڵکەندی

٢٣ ـ گێلاس عەلی	٩ ساڵ	مەڵکەندی
٢٤ ـ ئەڵماس عەلی	٧ ساڵ	مەڵکەندی
٢٥ ـ زینەب مەجید	٧ ساڵ	مەڵکەندی
٢٦ ـ لەیلا ڕۆبین	٦ ساڵ	مەڵکەندی
٢٧ ـ سۆزان ڕۆبین	٤ ساڵ	مەڵکەندی
٢٨ ـ سەبریە مەجید	٣ ساڵ	سەرشەقام
٢٩ ـ فائیزە ڕەشید	١ ساڵ	سەرشەقام
٣٠ ـ عائیشە ئەحمەد	١ ساڵ	سەرشەقام

بێجگە لەڕۆژنامەی ژین، زۆر شاعیرو نووسەر ئەم کارەساتەیان بە شیعرو نووسین دارِشتووە.

ع.م.ر

تێبینی :ـ هەندێ لەو بەیان نامانەی کەلەم بەشەدا بڵاومان کردۆتەوە کە لە ساڵی بۆردوومانی شاری سلێمانی‌دا لەگەڵ دەروروپشتەکەی کە ئینگلیزەکان لە ئاسمانەوە بە فرۆکە فرێیان ئەدایە خوارەوە لەگەل بەیان نامەیەك کەدوای شەری بەردەرکی سەرا واتە دوای شەشی ئەیلولی ساڵی ١٩٣٠ کە شێخ مەحموود لەسەر ئەو خوێن ڕشتنە کە میری کردی دژی خەڵکی سلێمانی جارێکی‌تر ڕاپەڕی لێیان نە شەری ئاوباریك دا تۆڵەی لێ‌کردنەوە میریش ئەو بەیانەی بۆ دەرکرد.
هەروەها شیعرەکەی مامۆستا (گۆران) بە یادی شەشی ئەیلولەوە لەگەڵ هەڵبەستەکەی (حەمدی صاحبقران)ی شاعیر بەسەر لافاوی ساڵی ١٩٣٢دا ئەخوێننەوە.

شەهید

« بە یادی شەشی ئەیلوول، شەڕی بەردەکی سەراوە»

هەزارو نۆصەدو سی بوو، شەشی ئەیلوول کە ڕۆژ هەڵهات:
غریوی ویستنی حەق کەوتە ناو شاری سلێمانی؛
(هەڵو بەگ) ئەو جوانەی پڕ دڵی بوو بۆ وەطەن ئاوات،
لەپێش جەمێکەوە تا بەرسەرا ڕووی هەڵمەتی هانی.

لەگەڵ یارانی ئەیوت «ئەی حوکومەت! تا نەکەی تەثبیت
حوقووقی کوردەواری، نایەوێ کورد ئینتخابات.!
ئەوانەی بانگ کران و تۆ بە قووەت دەوریان ئەگریت:
دەنیو قازانج پەرستن، هیچ نەبێ پێیان موبالاتت!

ئەوانە کەی لە میللەت بوون هەتا تەمثیلی ڕەئیی کەن؟
حوکوومەت! ئێمە کوردین، وا ئەڵێن: «نامانەوێ نوواب
کە داوێنی غەرەز بگرن بە هەردوو دەست! وەطەن بەردەن!
نەکەی، مەشروع نی‌یە.. دەرکە لەسەر سەودایی ئینتخاب!..»

ئەمە جوملەی قسەو ئامالی یارانی هەڵوبەگ بوو،
نە نامەشرووعی تیابوو، نە تەجاوز بوو بە ئەمنی‌یەت..
کەچی عەسکەر بە مەترالیوزەوە بۆ قەتلی عام دەرچوو!
درایە بەر ئەلقەی شەستیر ڕجاو ئامالی میلییەت!

شەقەی شەستیرو قرچەی دەستریژو هەڵمەتی‌سونگی
بە خوێنی وردی بێ‌تاوان شەپۆلی خستە سەر جادە:
نەما جوانێ کە سونگی نەیسمیێ صەد کەرەت سنگی،
نەما پیرێ لە ریزی گوللە بووبێ قەلبی ئازادە!..

هەڵۆ بەگ گوللەیی ئەووەڵ لە رانی دا، دووەم دەستی:
کە خۆی‌و قەومەکەی وا دی بەچەشنی شێر نرکانی،
پەلاماری کە دا بۆ ضابطێ: یەك زللە خپ خستی..
دەمانچەی سەنگ لە دەستی‌و ئاگری‌دا تاوەکوو توانی...

بەڵام فیشەك نەما، هەر ضابط و یەك دوو نەفەر کەوتن..
لەپاشا عەسکەریش دەستریژی لێ کردو بەلاداهات؛
لەسەر دەریایی خوێن بوو کەشتی‌یی عومری بەرەو مردن
ئەچوو، ئەیوت: خوا حافیظ، ئەوا ئەمرم وەطەن! هەیهات،

لە باوەشتا پشووی عومرم نەدی تاوێ بە سەربەستی،
هەتا مردن زرەی زنجیری دیلی بوو لە گەردنما،
ژیانم عارو ذیللەت بوو لەژێر پێلاوی دوشمنما،
بە خوێن بێ‌و، گڵ هەڵی‌لووشێ، کە وابێ، هەیکەلی هەستی!..

خواکەی بولبولی باغی سەرا!.. هەرچەندە پاییزە،
بە خوێنی خۆم گوڵت بۆ ئاو ئەدەم، سا بۆم بلاوێنە!
لەگەڵ ئەو جوانە پاکانەی لەدەورم مەیتیان رێزە
لە خوێنا وێنە شێواوین، بە دایکمان بناسێنە!..

بڵێ بەو بووكی تازەی یەك شەوەم گەر هاتە سەر نەعشم،
نەڵێ خۆی بۆ وەطەن كوشت و لە ڕێی عەشقی منا نەژیا...
وەظیفەم بوو لەپێناوی وڵاتێكا سەرم بەخشم:
كە تۆی پەروەردە كرد بۆ من لە داوێنی چیاو كەژیا!..

ئەگەر خوای گەورە بەخشی پێت هەتیوێ، پێی‌بڵێ: ڕۆڵە
لە من فرمێسكی ویست باوكت، لە تۆش داوا ئەكا تۆڵە!...

(گۆران) ئەیلوولی ١٩٣٢

لافاوی سلێمانی

« ئەم هەڵبەستە لە ساڵی (١٩٣٢م) ووتراوە بەهۆی لافاوێکەوە کە گەلێ زیانی لە شاری سلێمانی داوە»

ساڵی جارێ هەر ئەبی ئەم شارە بێتە مەزبەلە
یا بە بۆمبا، یا بە ئاگر، یا بە بارانی پەڵە
ئاگرت تێبەربێ گەردوون وا ئەبێ دەوروخوولت
نایەڵی قەت مەزرەعەی ئومێدی کورد بێ دووپەلە
بۆ مەضەرِەت هەر تەنەزولتان کە فەرموو بۆ زەمین
عادەتت وایە کە کوردستان بکەیتە مەرحەلە
بۆچی بوویتە مەسخەرەی ئەرض و سەما ئەی مەملەکەت
بۆچی بوویتە مەعرەضی ئافات و فتنەو وەلوەلە
خەڵقی وەك تینووی بەراون بۆ نمێ باران کەچی
بەو نمە بارانە ئێمەت خستە ئەم مەرگەمەلە
یا بە حاڵی ئێمە گریا گۆیژە فرمێسکی بەخورِ
هات و لێشاوی سلێمانی کە خستە زەلزەلە
هاژەیی لافاوو گرمەی هەورو چەخماخەی هەوا
لەرزی هێنایە مەلەك ئینسانی خستە هەلهەلە
سەددە هەڵ دەستێ لەبەر لافاوی کوردستان کە بێ
دجلە لێڵ و وێڵ ئەکا شەیتانە دەیخاتە پەلە
موقتەضای خاکە کە هەر شەیئیکی تێدا هەڵ کەوێ
هێندە بەرزو دیاری‌یە وەك دارەکانی سەرکەلە

کوندەبووی نەگبەت وەهای زانی کە ئەیوانی جەمە
ئەم کەلاوانەی کە دی گف بوبوو ئەتووت هۆکەڵە
ئەم برینانە زەمانە هەر دەبێ سارێژی کا
(حەمدی) ئەمما بۆ ئەمەش پێویستە سەعی‌و حەوسەڵە
(حەمدی صاحبقران)

* * *

(١) بۆ دەقینـە ـ فەقێی مزگـەوتەکـە خۆی‌و چەنـد فەقێی مزگـەوتی تر و چەند کەسی ناسراوی گەڕەك کۆدەبوونەوەو بە کۆمەڵ و بە زەمزمە بە ماڵانی گەڕەکەوە ئەگـەڕان و شتیـان کۆدەکـردەوە. دیـارە ئەم عادەتـە لە دەوری داگیـرکـەری عوسمانی‌یەوە پەیدابووە، پێشتر میرەکانی بابان فەقێیان ئەژیاند.
(ع.م.ر)

(١) باوەڕی موسوڵمانان وایە لەو شەوەدا هەمووساڵێك خوا لە (أم الكتاب) دا تەمـەنی خەڵکی سەلـەنـوێ ئەنـووسێـتـەوە ئەوەی ناوی نەنـووسـرێتـەوە لە ساڵی داهاتوودا دەمرێ. لەناو عەرەبی عێراقدا ئەم شەوە (ليلة المحيا)ی پێ‌دەڵێن، لەم شەوەدا لەم ساڵانی دوواییەدا بە پۆتایی تەقەدەکرا.
(ع.م.ر)

(١) هەروەها بۆ لابردن و نەهێشتنی بەردو لمی گورچیلە.
(ع.م.ر)

(١) لە مۆسکو لە دەرمانخانەکان بۆ ئەو مەبەستە ئەیفرۆشن
(ع.م.ر)

(١) نوســـەران و ڕونـاكبیـرانی ئەو سەردەمـەی كوردستـان بە شیعـرو چیـرۆك و پەخشان لەم كارەساتە دواون. مەسەلەكە ئەوەندە گرنگ بووە ئەگەر بانەوێ ئەو بەرهەمە كاریگەرانە كۆبكەینەوە كتیبێكی گەورەی لێ دەرئەچێت.

نووسەر

(١) بێجگە لە ڕۆژنامەی ژین بەڵكو زۆر لە شاعیران و نوسەران ئەم كارەساتەیان بە نووسین و هۆنراوە دارشتووە

(١) هۆكـــەڵ : كورەگـــورەی قۆز بە جلی ئاڵ ووالا خۆیـــان ئارایـشـی ئەدەن بەرامبەر بە دەستگیرانیان بەتایبەتی لەناو جافدا.

(له یادگاری كەریم ئەفەندی غەفوور ئەفەندی ئەحمەد بەگزادە).

«هەندێ یادگار»

نووسەری كتێب دەربارەی ئەم یادگارانەی تۆماری كردووە نووسیویێتی: لە یادگاری كەریم ئەفەندی غەفوور ئەفەندی ئەحمەد بەگزادە (١٩٠٠ ـ ١٩٦٨) كە بە خەتی خۆی نووسراوە ئەم بەشانەمان لێ هەڵبژاردووە هەروەك نووسەر ئیشارەتی ئەوە دەكات كە خاوەن یادگاریا یاداشت باوكی كاك كەمال كەریمی بەڕێوەبەری كۆمپانیای نیشتمانیی تەئمیقە لە سلێمانیو ئەم ئەو یادگارانەی لەوەوە دەست كەوتوە.

دیارە ئەم یاداشتانەی كەریم ئەفەندی زۆر فراوان ترەو نووسەر هەر ئەوەندەی لێ وەرگرتووە كە بە بینینی خۆی پەیوەندی بە باسی كتێبەكەیەوە واتە بە شاری سلێمانی‌یەوە هەیە، هەرچی ئەم بەشەی یاداشتەكەشە، كە من هەموویم نەدیوە، ئەمە هەندێ ڕاستیمان نیشان ئەدات:

یەكەم: ئەمە یاداشتی كەسێكە كە تەواو لەناو ڕووداودا نەبووە بەڵام لێشی دوور نەبووە. هونەری ئەم لەوەدایە كە دەستی داوەتە قەڵەم و زۆر شتی ئەوتۆی تۆمار كردووە كە نەوەی ئەمڕۆ ئاگایان لێی نی‌یەو زۆر شت بووە بەهۆی ئەوەی كە نەشیان بیستبێ.

دووەم: دەتوانین لەگەڵ زۆر بیرو لێكدانەوەی خاوەن یاداشت دا نەبین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بەو بیرو لێكدانەوەیەی جۆری بیركردنەوەی هاوشان و هاوتەمەنەكانی خۆیمان بۆ دەرئەخات كە ئەمەش شتێكە شایانی تۆمار كردنە بەتایبەتی بۆ نەتەوەیەكی وەك ئێمە كە كەم شتمان تۆمار كراوە، بۆنموونە:

دەتوانین دەربارەی ڕیزكردنی چینەكانی گەل و باس لە ڕەوشت و نەریتی كۆن كردن و پەسەندكردنی چەشنە لێكدانەوەیەكی‌ترمان هەبێ یا لەگەڵیا نەبین، بەڵام

ئەبێ ئەوەشمان لەبیرنەچێت کە ڕژێمی سەرمایەداری لە مێژوو و ڕێرەوی کۆمەڵ دا پلەیەکی پێشکەوتوترە لە پلەی دەرەبەگی بەڵام چەشنی دزیو چەوساندنەوەکەی شارراوەترو زۆر دوورترە لە ڕەوشت و خووو مەردایەتی‌یەوە..

لە لایەکی‌ترەوە هەموو چەشنە کێشەیەکی خوورەوشت و نەریتی کۆمەڵایەتی ناچێتە ناو جوغزی ناکۆکی‌ی چینایەتی‌یەوە بەڵکو هەندێکی بریتی‌یە لە ناکۆکی‌و گۆڕانی پشتاوپشت کە شتێکی سروشتی‌یەو لە هەموو دەورو ڕژێمێکدا دیارە.

خاوەن یاداشت هەموو شتی کۆنی لا پەسەندە، ئەمەش بەشێکە لە سروشتی ئادەمیزاد لە پەیوەندی بە یادگاری کۆنەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر لەوکاتەدا کە خۆی باسی لەش ساغی‌و کەمی نەخۆشی دەکات لە زەمانی زوودا، گورج دێتە سەر باسی ڕشانەوەکە کە چۆن هەر لە یەك ڕۆژدا بە سەدان کەسی لە تاقە شارێکی بچووکی وەك سلێمانی‌دا کوشتوە.

نازانم خاوەن یاداشت چەند نزیك بووە لە ڕووداوەکانی دەوری شێخ مەحموودی مەزنەوە، لەبەرئەوە زانیاری‌یەکانی ئەبێ لەگەڵ یاداشتی ڕەفیق حیلمی نەمردا بەراورد بکرێن بەتایبەتی کاتی بڵاوکردنەوەی هەموو یاداشتەکە کە شایانی بڵاوکردنەوەیە هەرچی باسی بۆمباردوومان و درەندیی ئیمپریالیزمی ئینگلیزە کە یەکەم بۆمباو فرۆکەی خۆی لە سەری کورددا تاقی کردەوە ئەوە شایەتی‌یەکی بەنرخی هاووڵاتی‌یەکی کوردستانەو بایەخی خۆی هەیە.

(ع.م.ر)

خاوەنی یادگار کەریم ئەفەندیی غەفوور

ئەفەندیی ئەحمەد بەگزادە ١٨٨٨ - ١٩٧١

«ئەتوارو ڕەوشتی میللەتی سلێمانی»

خەڵکی سلێمانی نزیکەی هەشت یەکێکی لە بەگزادەکانی بابان و سادات و ئاغاوات و کاربەدەستی گەورەی میری بوو، هەموو نەجیب و خانەدان و ساحێب مەجلیس و دیــوەخــان بوون، بەڵام حەوت بەشــەکــەی تری کە کاسبکــارو صنعــەتکــارو فەلاح و ڕەنجبــەر بوون و ئەمانەش هەموو ساحێب تەوازوع و ئیکــرام و ئەهلی جومعەو جەماعەت بوون وە لەعاستی غورەباو میوان دا زۆر بەخــزمەت بوون وە هەموویان حەزیان لە سوعبەت و گاڵتەوگەپ ئەکرد لەگەڵ یەکتریدا وە یەکتریان خۆش ئەویست و دنیایان بە پێکەنین و شتی خۆش ئەبردەسەر.

لە هەمووماڵێکی پیاوە دەوڵەمەندەکاندا لەجیاتی ئەم کورسیو مێزەی ئێستا هەیە، فەرشی نایاب و دۆشەك و پشتی بوو، بەردەوام قاوەی حازر لەسەر ئاگر بوو، وە لە هەموو ڕەفەکاندا پارچەیەك کاشیو چینیو فەخفوریو بلوریان تیا دائــەنــرا، وە لە تاقــەکانی خوارەوە تاق پۆشێکی بە ساچاخ و قوزاغە تەرتیب کراوی تیــا ڕائــەخــراو ئەنجا سندوقێکی لەسەر دائەنراو لەسەر سندوقەکەوە بوغچەیەك وە ئەمجا سەرپۆشێکی ئەدرا بەسەرا، لەجیاتی تەباغی چێشتی ئێستا داری سوتاندن، لە جیاتی تەباغی چای ئێستا سەماوەری زەرد کە وەکو ئاڵتوون وابوو یا سەماوەری وەرشاو، کە وەکو زیوو وابوو. لەجیاتی عەلادین لە بەعزێ ماڵا مەقەڵی پڕ لە ئاگری گەشاوە وە لە بەعزێکیتردا داری سوتاندن یا سۆپا یا کورە بوو.

بۆ شەوچــەرەی میوانیش غەیری چاو قاوە لەجیاتی تریو کاڵەك و شووتی ئێستا پرتەقاڵ و هەناری بەغا بوو. وە لە ئیشی هەویر پاقلاوەو برمەو فنجان برِو چۆرەك و شەکرلەمەو لوقمەقازیو خانم بودیو وە لە ئەنواعی (ڕەچل) مرەباش چوار نەوعی ئەهێنــرایــە مەجلیسەوە وە لە زۆری ماڵەکاندا باسوق و خورماو گوێزو مێوژ دائەنرا.

بۆ نان خواردنیش بەزۆری پلاوو بامیو دەم پوخت و شێـخ مەحشیو شلە قاورمــەو تاسکـەبـابیو یەغنیوەزیـری بوو وە بۆ دەعـوەتی پیـاوە گەورەکان پەردەپلاوو گیپە چێشتێکی مەقبول بوو، بەلام تەنها بۆ قاوەلتی، بۆ بەرچایی بەزۆری توراغ بوو (توراغ شتێك بوو ماستێکی زۆرخوێی تەواوی پێوە ئەکرا ئەمجا تۆوی شویت و فەریکە قەزوان و گەلای خونچەو گولەباخی گولاوی زۆر تێئــەکراو لەپاش حەل کردنی ئەخرایە ناو کیسەیەکی گەورەوە لەپاش رۆژێك بەونەوعە مانەوەی ئەمجا دەست ئەکرا بە خواردنی لە بەرچاییدا).

وە لەجیاتی ترشیات رەنگاو بوو (رەنگاو شتێك بوو وەك خۆشاوێکی لەبەینی سرکەو دۆشاودا، لە ترێ رەشکە دروست ئەکرا وە ئەخرایە ناو کوپەی گەورەوە وە لە جێگای ساردا دئەنرا بە بێدان هەر ئاو بوو تەنها رەشە هەرمیو هێشوە ترێی بەساغی تێئەکرا)

وەها باو بوو کە چێشت هەر ئێواران لێ ئەنرا، بەلام بۆ قاوەلتی کەم خێزان شتێکی بەسیت، وەکو نیمرووخ یان مێخلەمە یا مزرۆکە یا کەباب بوو وە لە مالە فەقـیرەکـان و ئەهـلی لادێشـا ساوەرو دۆینـەو دۆکـەشك و کەلانەو دۆکولێوو پیرخەنیلەو چەنسووتەکەو ترخێنەو ماشەرەش و شۆربای سائرە بوو.

لەبەینی عالم و جاهیل و خازیل و عادی وە شەریف و دەنیو گەورەو بچوکدا، فەرقـێـکی یـەکـجـار زۆر هـەبـووە، فـەلاحـەکـان چـاویـان لـە تـیـجـارو ئـاغـاو بـــەگ نـــەئـــەکـرد، فـــەراش و ژنـــی فـــەراش چـــاویـــان

لە کاتب و ژنی کاتب نەئـەکـرد، ئەوانیش چاویـان لە قائمقام و ژنی قائمقام نەئەکردو هەموو کەسێك حەدی خۆی ئەزانی. وە بەقەدەر بەرەی خۆی پێی رائەکێشا زۆر لە شتی عەیب و حەرام و بێشەرعی خۆیان ئەپاراست.

- نیمرووخ: جۆرێکە لە هێلکەو رۆن.
- یەغنی وەزیری: شۆربای کندر.
- ساچاخە : ریشوەدار
- قۆزاخە : گولنگەدار
- رەچل : هەموجۆر
- فنجان پر: کولیچە

ئەو دیانەتەو ئەو رەوشتە شیرینە جوانانە کە لەو دایك و باوك و مامۆستاو ئامـیرەکان و دیانەت پەروەرەکان بلاو ئەکرانەوە کە لە مەرکەزێکی وەکو لیوای سلێمانیدا بەغەیری ئەوەی کە لە هەموو مزگەوتێکا لەپاش جەماعەت لە هەموو نوێـژی عەسرێکـا لەلایـەن ئیمام و عالمانی دینەوە بە خوێندنەوەی ئەحادیسی پێغـەمبەرو نەسیحەتێکی زۆری دینی هەبوو وە غەیری ئەو هەموو قوتابخانە غەیـرە رەسمیـانـەش کە لە هەمـوو گەرەکێکـدا هەبوون ئەوەڵ و ئاخریەکەی ئیعدادیەی مولکیو ئەوەیتریش روشدیەی عەسکەری دوو مەکتەبی رەسمی تیا هەبـووە لەو دوو مەکتـەبـەدا جگە لە کاتی نوێژی نیوەروان و لە کاتی چوار فەرزەکـانی تردا قوتـابیـان لە مەکتـەبەکاندا نەئەبوون، وە بۆ هەموو نوێژی نیوەرۆش لە هەردوو مەکتەبەکەدا لەو عالمە دینیە فازیلانەی موعەلیمی دەرسی عەرەبیو دین بوون وە لە تەفسیری قورئانی پیرۆزو ئەحادیسی پێغەمبەر دەرس و ووتنـەوەو ئیرشادی دینیان ئەکرد یان مدیر خۆی یاخود یەکێك لەو ئامیرانەی **ساحـب تاج و نەجـمـە بوون وموعـەلـلیم بوون بە شاوڵ هەمـووتەلـەبـەکـانی** کۆئەکردەوە، وە ئەیان ناردن بۆ تەهارەت گرتن، ئەمجا موعەللیمەکە لە کەناری ئەو حەوزە گەورەیەی لە حەوشی مەکتەبەکانا بوون، خۆیان لە بەرچاوی قوتابیەکان دەست نوێژێکی شەرعی جوانی ئەشت و ئەیووت بە تەلەبەکان تەماشای من بکـەن، ئەبێت ئێـوەش وەکـو من دەست نوێـژ بشـۆن بەونـەوعە، وە لەپاش دەست نوێژ شتنیان ئەمجا خۆی ئەبوو بە ئیمامیان و پێش نوێژییان بۆ ئەکردن وە قوتابیەکان بەونەوعە لەپشتەوە چاویان لێ ئەکرد، ئەمە قوتابیانی مەکتەبەکان بەم جۆرە بوو، بەلام لە جهـەتی عەسکەرییەوە ئامیرانی تەعلیمی عەسکەری لەدوای تەواو بوونی دەرس ووتنەوە هەموو ئێواران و بەیانیان هەموو جارێ لە **کۆتـایی هەمـوو دەرسێکـدا ئەمـریـان ئەکرد بە عەسکەرەکان و ئەیان ووت پێنج وەقت** نوێژی فەرزبکەن وە دوعا بۆ پادشا بکەن ئەمجا لەرووی ئەو دەرس و تەربێتە جوانانەوە لە مکاتب جیهەتی عەسکەریو قوتابخانەو مزگەوتەکاندا وەکو باس کرا

[١] شاوڵ: فیکە

گەورەو بچـوکی فامـین و شەرم و ئەدەب لەدەرەجـەیـەکی وادا بوو کە چۆن ئیتاعەتی دایك و باوك و مامۆستا ئەگیرا.

هەروەها هی هەموو کەسێك ئەگیرا، کە بە تەمەن لە خۆیان گەورەتر بووایە، لەبەر ئەدەب و حەیاو شەرم هیچ کورێك نەئەچووە چایخانەوە چونکە لە چایخانەکەدا پیاوانی لە خۆیان گەورەتری تیا ئەبوو هەروەها لەبەینی موزە‌ ف و کاسبەکان و ئەشراف و ئەرازیل و فەقیرو دەوڵەمەندا زۆر جیاوازی هەبوو. ئەفەندی‌یەکانی مولکی‌و عەسکەری‌یەکە چاکەت و پانتۆڵیان لەبەرئەکرد، پانتۆڵەکانیان بە عەلاگە لەسـەر هەردوو شانیـەوە هەڵ ئەواسی‌و لە دەرەلنگەکانیشیان لە دیوی ناوەوە بەم بەرو بەوبـەردا دوو قۆپچـەیـان پیـادا ئەدروو قایشێکی باریکیش لەژێر قۆنـدەرەکـانـەوە بەو دوو قوپچـەیـەوە قایم ئەکـران. لەو حاڵەتەدا کە پێوەی ئەرۆیشتن هەروەکو هیچ چرچ و لۆچێکی تیادا نەبێ وەها بوو، دەرئەکەوت کە هەر ئێستـا لە ئوتـو دراوە هەتا تەنانەت گۆرەویەکانیشیان دەرنەئەکەوت، لەو زەمانی پێشووەدا لە ئەشراف هەرکەسێك غەیری دەم وچاو بەروپشتی دەستی، هەر جێگایەکی تری دەربکەوتایە بە پیاو ی عادی‌و بێ حورمەت ئەدرایە قەڵەم، خۆ یەکجـار قیسمی زابتـەکـان و ئامیرە عەسکەری‌یەکان بەو شەرمو شکۆهو لیباسە کیبارانەوە بە بێ‌ئاوردانەوە بەم لاو ئەولا (ئوین قورمە) عەلامەتی زابتی بەسـەر شانیـانـەوەو قایشێکی بەسـورمە چنراو بەناو قەدیانەوە بەستراوە بە

قیسمی ژنانیش بە بێ‌عەباو پەچە وە یا چارشێوو پەچە بە هیچ جۆرێك لە ماڵی خۆیان دەرنەئەچوون وە چارشێو شتێك بوو گەلێ لە عەبا پانترو درێژتر بوو لە ڕەنـگی چەفیـە‌ـسورمـەدا بـوو، هەردووقـۆڵیـان تێ‌هـەڵ ئەکێشـاو لە ناوقەدیشیانەوە بە پشتێنێك لە ڕەنگی خۆی ئەبەسترا، وە پەچەکانیان لە پەچەی ئێستـا گەورەتـرو ئەستوورتر بوو و پێڵاویشیان لە لەڕەنگی سوور یان زەرد چەکمە بوو، (چەکمە شتێ بوو وەکو جزمەقووڵ بوو بەڵام دەرکیان گەلێ لە دەمی جزمە پانتر بوو) ئەویش بۆیە ئەوەیان لە پێ ئەکرد کە پێان تێ‌بخستایە **هەموو** دەرەلنگی پولداش کراسەکانیشیان ئەکەوتە ناویەوە وە باش ئەشارایەوە، ئیتـر لەوحاڵەدا هیچ ئیمکان نەبوو کە کەس بتوانێ لەش یا دەم وچاویان یا

لیباسەکانیشیان ببینێت، قیسمی ژنانیش هەروەها لەو جیهەتەوە بوو نمونەی شەرم و حەیاو هیچ شکی تیادا نی‌یە کە ئەولادی ئەم نەوعە ژن و پیاوانە لەرووی ئەو ئەخلاق و کردەوە شیرینانەی دایك و باوك و تەربییەی ئەو نەوعە مامۆستایانەوە چ لەعاستی دایك و باوك و مامۆستایان وە چ لەعاستی هەموو کەسێك لە خۆیان بە عومر گەورەتر شەرم و ئەدەبەکەیان لە مەرکەزێکی ئەوتۆدا بوو ئەگەر ئەو تەعریفە بخرێتە سەر کاغەزو تازە پێگەیشتووەکانی ئێستا ببینن بەپێکەنین و قەشمەری سەیری ئەکەن، بەڵام هەر ئەو ئەخلاق و ئەدەب و کردەوە شیرینانە بوو بەهۆی هەرزانیو بەرەکەت و زۆری رزق و فەرەحیو خۆشیو خواردنی هەمووکەس سحی بوو وە لەرقی یەکتری هەموو نەوعە خواردنێکیان نەئەکرد بەسەریەکاو وە لە جل و بەرگ دا لە شەوو رۆژێکدا دوو سێ جار خۆیان نەئەگۆری، لەعەسرەوە هەتا وەختی هەتاو گەرم بوون و چوونە دائیرەو بازاڕو سەرکارو کاسبی، سبەینێ بە یەك بیجامەی تەنك و یا فانیلەی عەلاگەو قوڵ و شان رووت کردن نەبوو، لە بـ ازار چیان لەبەر بووایە بەدایم هەر ئەوەبوو وە ئەگەر فەسل و مەوسیمێ سەرماو گەرما جل وبەرگیان بگۆڕیایەو شەوو رۆژ باوە لەسەر یەك سیفەت و یەك تەبیعەت بوو، لەبەرئەوە نەخۆشی یەکجار کەم بوو، هەوەکو نەبووبێ وابوو، چونکە هەموو نەوعە نەخۆشی‌یەکیان لە سەرما یان لە گەرما وەیا لەکاتێکا دوو سێ جار سەرماو گەرما بەسەرا هاتنە بەهۆی دوو سێ جار جل گۆڕینـەوە وە یاخـود خواردنی ساردو گەرم و ئەمـانە نەخۆشی پەیدا ئەکات، بە هەمووسلێمانی تەنیا (عەزەی حەکید رایم)

ناوێك حەکیمی جولەکەو مستەفا ئەفەندی ناوێك دکتۆری عەسکەریو سەلمان ئەفەندی ناوێك جەراحی عەسکەری بوو، بە هەموو قەزای هەڵەبجەو عەشائیری ئەترافەکەی تەنها (حەکیم خوادە) حەکیمێکی جولەکەی ئێرانی تیابوو ئەویش بە ناوی (تەبیب) حەکیمی ماڵی عوسمان پاشابوو لە هەڵەبجە بوو، مەگەر چۆنها لە مانگێکدا یەکێك موراجەعەتی بکردایە لەبەرئەوەی لەو زەمانە کۆنەدا نەخۆشیو برینداری یەکجار کەم بوو، لەبەرئەوەش بوو کە زۆر ئیهتیمام نەئەدرا بە دکتۆرو خەستەخانە.

« هەرزانی شتوومەك و كەرەسە»

لە زەمـانی پێشوودا پارە بەو كەمیەوە كە هەبوو لەبەر هەرزانی ئەرزاق و هەموو كەرەسەیەك ئەو پارە كەمە ئەوەندە بەقیمەت بوو هەرچەند بەئارەزووی خۆت شتت لێ بكـریـایەو مەسرەفی ماڵ و منداڵت بكردایە هەر تەواو نەئەبوو، ماڵێكی ساحێب خێزان بە تەواوی رەفاهیەتەوە رۆژی بە دوو تارانی كە موعادیل (٣٧ر٥) فلسی ئێستا بوو ئیدارەی ئەكرد.

موتــەسەریفێك كە مەعاشەكەی دوو هەزار قرۆش بوو، كە موعادیلی هەژدە دینــارو حەوت سەدو پەنجــا فلسی ئێستــا بوو، كاتبێكی زەبتی مەحكــەمــە مەعـاشەكەی سێسەد قروش بوو كە موعادیلی دوو دینارو هەشت سەد فلسی ئێستا بوو، كرێكارێك دە سەعات زیاتر ئیشی ئەكرد رۆژانەكەی یەك تارانی بوو كە موعادیلی هەژدە فلس ئێستا بوو.

حەماڵی ووردە حەقەكەی دوو پوول بوو، بەڵام حەماڵی گەورە كۆڵ قورسەكان حەقەكەی چوار پوول بوو، واتە چوار فلسی ئێستا، لەرووی هەرزانی ئەرزاق و هەموو كەرەسەیەكەوە هەموو كەسێك بەو پارە كەمانەی دەستی ئەكەوت ئەیتوانی لەپاش تەئمینی ژیانی ماڵ و مناڵی، ئەملاكی پێ بكرێت، چونكە حۆقەیەك گۆشت كە ئەكاتە سێ كیلۆونیو بە دوو تارانی بوو مانای سیوحەوت فلس ونیو، حۆقەیەك رۆنی خاڵسی مەرو بزن بە سێ قران بوو كە ئەكاتە پەنجاوشەش فلسی ئێستا.

ربەی گەنم كە بریتییە لە سیویەك كیلۆ نیو بە دوو تارانی واتە سیوحەوت فلس و نیو، سیو جگەرێك بە چوار پوول بوو.

ئەو هەرزانیو فەرەحیو خۆشییەی ئەوسا بوون لام وایە هەمووی لە رووی ئەو دینداریو ئەدەب و گەورەو بچوكیو فامینەوە بوو كە هیچ كورێك جەسارەتی نەئەكرد بەرامبەر باوكی یا مامۆستای یان كەسێكی بەعومر لە خۆی گەورەتر دانیشێت یان بچێتە چاپخانەكانەوە.

«نەوعی پارەی ڕەواج»

لە ساڵی ١٩٠٠ م لە زەمانی حکومەتی عوسمانیدا لە شاری سلێمانی پارە زۆر کەم بووە هەروەهـا مەعاشیش کەم بوو، وە نەختێ بە نارەحەتی دەست ئەکـەوت وە ئەو پارەیـەی کە هەبـوو لەوانەی حکومەتی عوسمانی هەندێك لە ئاڵتوونی ساغ، وەکو پێنج لیرەییو دوو لیرەو نیویو یەك لیرەییو نیو لیرەییو وە چواریەك لیرەیی بوون وە هەندێك لە زیوی ساغ وەکو مەجیدی کە غازیشی پێ ئەووترا، هەروەها نیو مەجیدیو چواریەك مەجیدیو وە یەك قرۆشیش هەبووە.

وە لە مەغـشـــوشـــە [بیشلغ]یـــەعنی پێنـــج قرۆش وە دووقرۆش و نیـــوی کە قرانی ڕەشیشیان پێ ئەووترا.

لەکاتێکدا کە سەربەستی بڵاوکرایەوە لە ساڵی ١٩٠٩م دا بوو لە مەسکوکاتی مەعدەن (نیکل) کە جۆرە شتێك بوو وەکو مەعدەنی ١٠ فلسی ئێستا لە (٥) پارەییو (١٠) پارەییو (٤٠) پارەییو جۆرە پارەیەکی تریش لە ووردە بە ناو شارانا بڵاوکرایەوە، یەك لیرە بە (١٠١) قروش ئەچوو کە ئەکاتە (٩٦٠) فلس، وە هەروەها تەفەروعاتەکانی تری هەر بەونیسبەتە بوو، بۆ نمونە یەك مەجیدی بە ١٩ قرۆش ئەچوو وە هەر قرۆشێکیش (٩/١ر٤) فلس بوو هەروەها قرۆشێك عیبارەت بوو لە (٤٠) پارە وە لەمیش یەك پولیو دوو پول هەبوو وە هەر پولێکی موعادیلی فلسێکە.

وە لە مەسکوکاتی ئێرانی، لە زیوی خالیس جووتە تارانیو یەك تارانی هەبوو وە لەمیش یەك پول و دوو پول هەبوو، وە هەر لە زیویش بێچو هەبوو، وە لەبابەت ڕەواجـەوە لە دەوائـیری ڕەسمیو بازارو موعـامەلەدا هیچ نەوعە جیاوازییەك لەبـەینی پارەی عوسمـانیو ئێرانیـدا نەئەکرا، تەنانەت لە بازاڕدا بۆ کڕین و فرۆشتن و سەوداو موعامەلە.

* * *

«ڕشانەوەکە»

ڕشانەوە کوشندەکە کە مەشهووری ئافاق بووبوو وە لە ڕەسمیا ناوی (قوولرا) بوو لە ساڵی ١٩٠٣م.

ئەو عیللەتــە واقیع بوو، یاخوا ئیتر کەس نەیبینێ، ڕۆژ نەبوو سەد هەتا سێسەد کەس پێی نەمرێ، لە کوڕو ژن و پیاو ساغ و سەلیم و مل قەوی، بێ ئەسباب هەر لە خۆیەوە لە پڕ قوڵپێك زەرداو یا ڕەشاو ئەڕشایەوە حاڵەن هەردوو چاوی بەقوڵا ئەچوو، زەردو ڕەش هەڵئەگیرسا، لە موودەی (٢٠) دەقیقەدا ئەمرد.

زۆر کەم واقیع ئەبوو کە ئەوەی بەیانی بڕشایەوە بکەوتایە نیوەڕۆ وەیان نیوەڕۆ بڕشایەوە بکەوتایە ئێوارە، زۆریوا هەبوو کە کوڕی یا کچی یا باوك و دایکی تووشی ئەو ڕشانەوەیە ئەبوون نەیان ئەوێرا بچن بەلای ئەو مردووەدا وە لەترسی خۆی نەوەك خۆشی توشی ببێــت، هەر ڕەحمی خوایی بوو کە ئەو مردووانــە ئەشۆران و ئەشاررانەوە. ئەهلەکەی سلێمانی ئەوەندەی تریش کەم بوو بووەوە وە هیچ کەسێك زەوقی لەسەر خواردن و خواردنەوەو لەزایزی دنیای نەمابوو. وە تا مودەتێك زك و زاش نەمابوو، وە هەچ کەسێکیش بۆ پارێزگاری خۆی بچووایە بۆ دێ وەیا جێگایەك خەڵقی ئەو جێگایە قبوڵیان نەئەکردن و دەریان ئەکردن، وە پێیـان ئەگـوتن ئێمـەش دووچاری ڕشانەوە مەکەن ئەم غەزەبە (لە الحمد) تەقریبەن هەر یەك مانگ دەوامی کرد وە ئەگەر دەوامی ببوایە بەشەر لە شاری سلێمانیدا [illegible].

«ساڵی گرانیەکە»

لە مانگی نیسانی ١٩١٦ی میلادی موسادیفی ساڵی ١٣٣٤ هجریەوە گرانیەکی زۆر بەشیددەت و کوشندە دەستی پێکرد وە هەتا نیهایەتی کانونی یەکەمی ساڵی ١٩١٨ی میلادی موسادیفی ساڵی ١٣٣٦ی هیجری کەوا دوو ساڵ و دە مانگ بەتوندی دەوامی کرد وە لەم ماوەیەدا ڕۆژ بەڕۆژ گرانیتر ئەبوو وە نزیکەی چواریەکی میللەتەکە لەبرسا مردوون، وە زۆر بەزەحمەت ئەگەر کولێرەیەك کە بە دوو تارانی بوو کە موعادیلی سیوحەوت فلس ونیو بوو دەست کورێکی چالاك بکەوتایە ئەویش عیبارەت بوو لە پەموودانەو کزنو پووشە چەڵتوك ئەگینا گەنمی هەر تیا نەبوو، ئەو کورەش بۆ موحافەزەی نەوەك فەقیرانی برسی بەزۆر کولێرەکەی لێ بسێنن یا لێی بفرێنن، لەبەرئەوە کولێرەکەی بە هەردوو دەست توند یە سنگیەوە ئەنووسان، هەرچەندە هەچ کەسێکیش لەو کولێرانەی بخواردایە هەر پێی ئەمرد، لەگەڵ ئەوەشدا فەقیرانی برسی لێی کۆئەبوونەوە، پەلاماریان ئەداو کورەش کولێرەکەی لەژێر سنگیەوە قایم ئەکرد، ئینجا بەونەوعەش هەر کولێرەکەی پێ ڕزگار نەئەکرا وە هەر لێیان زەوت ئەکرد. لە ٣١ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩١٨دا بەموناسەبەتی ئیعلانی هودنەوە لە حەربی عوزما لە شاری سلێمانیدا غەیری موتەسەریفێك کە ناوی ڕەزابەگ بوو، تورك بوو، وە هەندێك لەو زابتانەش کە لەسەر مەخزەن و شت مابوونەوە، حکومەتێکی ئەوتۆی تیا نەمابوو، وە فەلاحەت و زەراعەت نەئەکرا، ئیتر ئەوەندە گرانیەکە زیاترو کوشندەتر بوو وە ڕۆژ نەبوو لە کۆڵانەکاندا خەڵك لەبرسا نەکەوتبێت و نەمردبێت.

تووی هەورامان بەوشکی حوقەیکەیشتە یەك لیرەی ڕەشادی وە لەباتی شەکر بەکارئەهێنرا چونکە شەکر دەست نەئەکەوت وە بە دیشلەمە چایان پێ ئەخواردەوە.

وه زۆری پیاوه گەورەکان فێری قاوه خواردنەوه بووبوون تۆوی کنگرو درکیان ئەبرژان هەندێك لەگەڵ قاوه تێکەڵیان ئەکرد وه هەندێکیش بەتەنها لێیان ئەنا لەجیاتی قاوه ئەیان خواردەوه.

بەلام چا لەناو قوتودا بە (گەروانکه) له ئێرانەوه ئەهات بەلام زۆر بەگران دەست ئەکەوت.

لەگەڵ نەبوونی دەغڵ و دانیشدا حکومەت چەند مەئموریکی بەناوی مەئموری مبایعەوه تەعین کردبوو کە لە فەلاحەکان هەچ کامیکیان له نانی خوی کەنم جوی زیادی هەبێ بەسورەتی مبایعە بەو فیئاتەی لە حکومەتدا مۆر بوبوو بۆ ئیعاشەی جیهاتی عەسکەری‌و مەئموران وەرگری چونکە لەو گرانیەدا لە جیاتی ئەو پارەی غیلای مەعیشەتی ئێستا ئەدرێ ئەوسا له طەرەف حکومەتی عوسمانیەوه لە گەنم وه رون وه برنج له مەخزەنی عەسکەری‌یەوه بەنیسبەت مەعاشەوه عەینەن ئەرزاق ئەدرا بەقیمەتێکی زۆر کەم.

زور جار لەناچاریدا فەقیری برسی کوی‌دریژی سەرنەبری وه سی‌و جکەرەکەی ئەبرژان و ئەیخوارد.

(گەروانکه): بریتی بووه لە قوتوی بچوك چای تیا بوو، دروست کرابوو لە تەنەکە هەر دوو قووتو بریتی بوو لە هۆقەیەکی ئەستەمبوول.

«بۆردومانەکە»

لە (٤-٥)ی مایسی ١٩٢٣ کە (کەپتان چایمەن)ی ئینگلیز لە سلیمانی دەرکرا ئەمجا حکومەتی ئینگلیز ویستی بە بۆمباردومان سلێمانی ئیصلاح بکات وە لە پێشا هەتا چەند رۆژێك تەیارە زۆر بەنەزمی بەسەر شاری سلێمانیدا ئەسوورانەوە، تەنانەت کە خەڵك لە چایخانەکان و بەسەر بازاردا هەڵئەستان وە ئەیانویست رابکەن تەیارەچیەکان لەناو تەیارەکەوە بە دەست ئیشارەتیان ئەکردن کە دابنیشنەوە هیچ ناکەن وە بەم جۆرە هەتا چەند رۆژێك خەڵکی سلێمانیان ئەمین کردەوە، بە هیچ نەوعێك ترسی بومباردومان لە دڵی کەسا نەما.

هەتا رۆژی ١٣ - ١٤ مایسی ١٩٢٣دا لەناکاو بەنەزمی تەیارەی زور هاتە سەر شاری سلێمانی وە کتوپڕ دەستیان کرد بە بومباردومان وە یەکەم بۆمبایان کە زۆر گەورەو موسیبەت بوو دای بە ماڵی عارف بەگی عەلافدا وە خانووەکەی بەجارێ داروو خاندو پەرش وبلاوی کردەوە، وە هەچ ژن و پیاو منداڵ و هەرچ روح لەبەریکی تیدابوو بەساغی دەرنەچوو وە هەموو بووبوون بەژێر خانووە کەوە، وە وا دەرکەوت ئەو بۆمبایانە کە زۆر موهیم بوو بەخسوسی بۆ خانووەکەی شێخ مەحمود یان بەردابۆوەو بە قەزاو قەدەر بەرماڵی عارف بەگ کەوتبوو چونکە شێخ مەحمود، لەو تەئریخەدا گواستبویەوە خانوەکەی عیزەت بەگی عوسمان پاشای جاف کە لە نزیك خانووەکەی عارف بەگەوە بوو، بەڵام بومباکانیتری گەرچی لە هەندێك خانووی عادیش نەختێك پێ لێ روخاوە بە پارچەی ئەو بۆمبایانەی کە ئەتەقینەوە بەعزێکەس بریندار بووبوون، ئیتر کە خەڵکی سلێمانی ئەمەیان بینی هەموو رۆژێك پێش ئەوەی دنیا رووناك ببێتەوە بە گەورەو بچوك و ژن و پیاو منداڵەوە رایان ئەکرد بۆ ژێر پردەکان و ناوچەی دەشتاییو

سەرقەبران و جێگاکانی‌تر کە دوور بوو وە خۆیان ئەشاردەوە وە هەتا رۆژئاوا نەبووایە وە دنیا تاریك نەبووایە نەیان ئەویرا بگەرێنەوە ناو شارو ماڵەکانی خۆیان، وە هەروەکو سەراو حکومەت نەمابوو بازارو دوکان و کەسایەتیش نەمابوو شێخ مەحمودیش وەکو ئەو عالەمە ئەچوە دەرەوە، وە بەزۆری لە تەکیەکەی شێخ مارف دائەنیشت کە نزیك سەرقەبران بوو لەپاش چەند رۆژێك تەیارە زۆر بەبەرزیەوە هاتە سەر شاری سلێمانی وە هەروەکو کوللە چۆن بەری ئاسمان بگرێت بەو نەوعە بەیان نامەی زۆری بڵاوکردەوە کە لە شاردا خانوو نەمابوو دووسێیەك نەکەوتبێتە ناو حەوشەکەی وە لەو بەیان نامەیەدا نووسرابوو لە بەغدا فلان پاشا قەراری‌داوە کە لە دوو سبحەیەوە سێ رۆژ لەسەریەك جێگای شێخ مەحمود بومباردومان ئەکرێ ئەمجا ئەی ئەهلی سلێمانی وا ئاگادارتان ئەکەم ئاگاتان لە خۆتان بێت وە ئەوانەی شتی باش و خۆشەویستی هەیە لە مودەتی ئەم دوو رۆژەدا لە جێگای باش قایمی بکات] ئیتر هەر لەدوای ئەم بەیان نامەیە خەڵکی سلێمانی بەجارێ بە ئەشیاو خاوو خێزانەوە هیجرەتیان کرد بۆ دێهاتەکانی دەوروپشتی سلێمانی وە یەك ماڵە لادێ نەمابوو کە ٤ ـ ٥ ماڵی لە ئەهلی سلێمانی تیا نەبوبێت وە زۆر بەئیحترامەوە خزمەتیان ئەکردن وە ئەوەی شتەکەی ئاسان کردبوو ئەوەبوو کە لە هاوینا بوو وە هەمووکەس ئەیتوانی لە سەربان و بەردەرگاو دەشت بنوێت.

بۆمباکانی بۆمباردومانی ئەمجارە وەك هینەکانی پێشو گەورە نەبووبوون نەوعە شتێ بوون وەك چراقوتیلکە نەوتەکانی لادێ بەسەرهەچ خانوو سەربانێکا بکەوتایە وەك میزراح لەعاستی خۆی ئەخولایەوە هەتا بانەکەی کون ئەکرد وە ئەگەیشتە سەر زەل و گەلاکەی ئنجا ئاگری تێبەرئەداو ئەیسوتان وە هەچ کەسێك بچووبایە بۆ ئاکر کوژانەوەی خانووەکەی تەیارە چیەکان ئەیاندایە بەر گوللەی رەشاش.

(تەشکیلاتی نەفسی شاری سلێمانی لەتەرەف شێخ مەحموودی حوکمدارەوە)

لە رۆژی ١٨ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩١٨ م دا کە مێجەر نۆیلی حاکمی

سیاسی گەیشتە سلێمانیو بەدوای ووتار خوێندن کەوە شێخ مەحموود کرا بە حوکمداری کوردستان وە دەستیکرد بە تەشکیلات بۆ شارەکە، شێخ قادری برای دانرا بۆ سەرلەشکرێتی (رەئیس ئەرکانی جەیش)وە شێخ حەمەغەریبی زاوای کرا بە وەزیری داخلیە وە لە میللەتی نەسرانی خواجە کەریم عەلەکە بوو بە وەزیری مالیە وە سەید ئەحمەدی شێخ محەمەدی شێخ عەبدول رەحیم کە ناسرابوو بە سەید ئەحمەدی دان زێر بوو بە مودیری ئەمنیەتی عام (مدیر عام للشرطة) وە حاجی سەید حەسەن کە مامی خۆی بوو بوو حاکمیەتی مەحکەمەو حاجی ئاغای حەسەن ئاغای تفەنگچی باشی (طابور آغاسی‌ی ژاندرمە) وە مستەفا ئەفەندی ئەحمەد ئەفەندی حاجی مەحمود ئاغا کە باوکی فایق هوشیاری حاکم بوو وە مستەفا ئەفەندی حاجی ئیبراهیم ئاغا کە لە ساڵی ۱۹۵۹دا لە مودیریەتی مالی قەزائی مەرکەزدا تەقاویت کرا وە لە تایەفەی فەرخەش عومەرئاغا ناوێك کە خزمی ئەو تاهیر ئەفەندی محەمەد ئەفەندی کەریم ئاغایە بوو لەگەڵ سەید ئەحمەدی دان زێرو ئەو جمعیەتەی چووبوونە کفری مێجەر نویلی حاکمی سیاسیان لەگەڵ خۆیان هێنا بۆ سلێمانی، ئەمانە هەموو بە قۆمیسەری لەژێر ئەمرو نەزارەی مودیری ئەمینەتی عامدا بوون ئەحمەد بەگی فەتاح بەگی ئەرازی کە مەشهوورە بە حەمدی شاعیر بوو بە وەزیری گومرگ و رێژی تەعینی کردن وە هەموو موستەخدەم و موەزەفەکانی زەمانی حکومەتی عوسمانی هە تا نیهایەتی کانوونی دووەمی ساڵی ۱۹۱۹ موەقەتەن هەر بەو مەعاشەی کە بووبوویان لەسەر وەزیفەکانی خۆیانیانە هێشتنەوە، وە هەر لەورۆژەدا لەدوای تەواو بوونی خوتبەکەی مێجەرنوێل ناردی بەدوای هەموو موختاری گەرەکەکاندا وە بانگی کردنە لای خۆی وە لە هەموو گەرەکێکدا چەند پیرەمێردو پیرێژن و تەقاعدو ئیفلیج و گۆج و کوێرو فەقیرو لێقەوماو هەیە ناونیشانی وەرگرتن وە لە کۆتایی هەموو مانگێکدا لە بەردەمی دائیرەی سیاسیدا کە لەدواییدا کرا بە مەکتەبی فەیسەڵیە هەموویانی کۆئەکردەوە، بەناوی مەعاشەوە پارەی ئەدانێ وە هەتاوەکو نیهایەتی کانوونی دووەمی ۱۹۱۹ واتە دوو مانگ و دوانزە رۆژ بەونەوعە دەوامی کرد.

تێبینی:

———— :- خاوەنی ئەم یاداشتە کەریم ئەفەندی غەفوور ئەفەندی ئەحمەد بەگزادە لە ساڵی ١٨٨٧ز لەدایك بووە، وە لە ساڵی ١٩٧٠ز کۆچی دوایی کردووە.

وە خوێندەوارێکی ئەو سەردەمە بوە، لە زەمانی عوسمانیدا نەرمانبەر بووە.

شایانی باسە ئەم زاتە لە ساڵی ١٩٠٠دا کە هۆشی کردوەتەوە تا ساڵی ١٩٦٨ ئەو کەشکـۆڵەی کە بۆی بەجێهێشتـوین کە دەربـارەی مێژوو و ژیانی کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابووریو رۆشنبیریو کارەسات و بەسەرهاتی ئەم شارەی بۆ تۆمار کردوین رۆژ بەرۆژ بەمێژوو بە سەعات کە خۆی لەگەڵیا ژیاوە، ئەو بەسەرهاتانەی بە چاوی خۆی دیوە کە بایەخێکی زۆری هەیە بۆ ئەم رۆژە. وە کەڵکێکی زۆری لێ ئەبینین، کە ئەو پیاوە لەو سەردەمەدا بیری لەوە کردوەتەوە کە رۆژێك ئەبێت سوودی لێ وەرگیرێ.

خۆزگە هەموو نووسەرێك لەکاتی خۆیدا ئەم لایەنانەی سەر بە شارەکەی تۆمار ئەکرد وەك ئەم کابرایە کە نووسەریش نەبوو کۆی کردوٚتەوە لەکاتی خۆیدا، ئێستا کە ئێمـەش وەك میللەتـانیتـر کتێبخانەی کوردیمانی پێ دەوڵەمەند ئەبوو، وە جێی شانازیش بوو، نەوەی داهاتوش کەڵکێکی زۆریان لێ وەرئەگرت، لە گلەییش بەدوورئەبوون.

● ● ●

سەربازی بێناو

ڕۆژی ڕەشی شەشی ئەیلوول
لە سلێمانی مات و مەلوول
سەربازێکی بێپارەو پوول
خوێن گەرمێکی ئازاو عەجوول
ئەخولایەوە وەك گەردەلوول

بەدوای مەرگا هەرای ئەکرد
شاڵاوی بۆ دوژمن ئەبرد
لەپڕ کوژرا من ناڵێم مرد
کوژرا بۆ تۆ، بۆ گەلی کورد
هەموو دوژمن باسیان ئەکرد

بە جوانترین ناوونیشان
فیداکاری بۆ نیشتمان
لەپێناوی گەل و ژیان
گیانی پاکی چوو بۆ ئاسمان
بوو بە پێشەنگ بۆ شەهیدان

ئەیوت: بڵێن بە مناڵەکان
بە نەوەی نوێی وەرزێرەکان
لەرووی زەوی هەموو جیهان
لە گشت ڕەنگ و توخمی ئینسان
هەر کورد ماوە بە بێ گیان

(قادر برسی)

● «بە بیرەوەریی من»

نووسینی: مام برایم

بە بیرەوەری من سلێمانی تەنیا پێنج گەڕەکی گەورە بوو (سەرشەقام، دەرگەزێن، گوێژە، کانێسکان، مەڵکەندی).

ئەوسا شەقام نەبوو نە قیرتاو کراوو نە قیرتاو نەکراو، جگە لە چەند کۆڵانێکی فراوان، هەموو کۆڵانەکان تەنگەبەر بوون وە لە چەند شوێنێکیش دا (چوخم) هەبوو وەك چوخمەکەی سابونکەران و دەرگەزێن کە ئێستا ماون. شیوەکان سەریان نەگیرابوو، کۆڵانەکان لە هاوینا تەپ وتۆزو لە زستانا هەر قوڕو چڵپاو بوون. ئەوسا (کارەبا» نەبوو بەڵام شارەوانی لەسەر سیلەکان شەو چرای دائەگیرسان. ئەوسا پرۆژەی ئاو نەبوو، هەر گەڕەکەو لە چەند کانیو کارێزێکەوە ئاویان ئەبرد وە گەلێ ماڵیش بیریان هەڵ ئەکەند.

لەبیرمە کە تازە چا داهاتبوو، لە قاوەخانەکان دا قاوەمان ئەخواردەوەو نێرگەلەمان ئەکێشا، زۆر کەس چای نەئەخواردەوە ئەیانوت: بۆ چاڵی لێدێت. ئەوسا بەیانیان ئێمە نیسکێنەو دۆشاوی رەش و ئەم چەشنە خواردنانەمان ئەخوارد. بە بیرەوەری من بامێ هەر هەبووە، بەڵام تەماتە نەبوو بامێمان بە زەردەچەوە لێئەنا وە هەروەها تاسکەبابێیش کاتێ کە تەماتە داهات زۆر کەس نەیان ئەخوارد. بە بیرەوەری، من لێرە هیچ قوتابخانەیەك نەبوو، یەك قوتابخانەی لەشکری نەبێت خوێندن تەنیا لە مزگەوتەکان و حوجرەکاندا هەبوو وە بەدەگمەن هەبوو کە بزانێ بەکوردی بنوسێو بخوێنێتەوە، بە تورکیو فارسی و عەرەبی گەلێ کەس هەبوون کە نامەیان پێ ئەنووسی،

جگە لەوەش کە هەر بەم زمانانە ئەیان خوێند. بەڵێ ئەوسا شارەکەمان لە گەڵێ رووەوە دواکەوتوو بوو، بەڵام ئێستا لەزۆر روەوە پێشکەوتوو و رازاوەیە، وە هۆی حەسانەوەو کات بەسەربردن زۆرە بەڵام داخەکەم ئێستە:

ئەگەرچی خوێندەواری زۆرە، بەڵام وەفاداری کەمە. شەقامەکان پاکن، بەڵام زۆر دڵ پیسن. خواردنی خۆش و هۆی حەسانەوە هەیە، دەرامەت کزەو دەردی دەرون زۆرە.

ئەوسا «دراوسێتیێ» پیرۆزتر بوو، هاورێیەتی بەهێزتر بوو، پیاوەتی باوی بوو، بەڵام داخەکەم ئێستە (پارە) جێی بە زۆر سروشتی پاك و رەوشتی بەرز لێژ کردووە. ئەوسا بەخۆراکی کەم لەگەڵ سەربەرزی‌یا بوایە دائەکەوتین بەڵام ئێستە هەڵپە زۆرە، چاو تێر نابێ، دڵ رەقترە، بەزەیی کەم.

سەرچاوە:

گۆڤاری سلێمانی (بڵاوکراوەی شارەوانی‌ی سلێمانی)، ژمارە (٢) ساڵی ١٩٦٨..

* * *

ا[redacted]ں

بو خلقى لواى سليمانى

واطر[redacted]مجاوره

[illegible]

يان شاريك د[redacted]ات بشيخ محمود
افندى يان پياوه[redacted]هچ وقتيك ببيت)
او شاره يان اودب[redacted]رجب عين معامله
دەبيت وك لشا[redacted]ـليمانى لى هاتوه
وبسرى گوت [redacted] يا بولى همو كس
اعلان كرا .

بوهمو ضابطه‌کان وعسکره‌کانی لوی سلیمانی

معلومه‌که له‌ایوه دیاره که‌ایستا ایشی شیخ محمود تواوه وفائیده‌ی نیه بوایوه مدتیکی‌تر لای اوبمینن به‌کیشتی اماعلانه ایوه ابی درحال بولای اوقوماندانی عسکری قوه‌ئی دولتی که نزیکتره بین واثبات وجود بکن اوانه‌ی که‌درحال دین عفوابن واوانه‌ی مسلح دین هراووقته معاشی مانکیك وراکرن وله‌اداره‌یی تازه‌له‌سلیمانی قید ابن

۳۱ مارت ۱۹۲۳ مشاور کرکوك

اعلان

برای عموم اهالی از طرف قوماندان کل قوای دولت فخیمه

در این وقت محضا تأمین اسایش واستراحت عامه حکومت می خواهد حرکات عسکری بنماید ودر این حرکات حکومت در فکر انتقام از حرکات سابق بهیچ کس نیست هر کس که این دفعه بحکومت مقاومت بنماید فقط اورا دشمن خواهد دانست واورا تنبیه خواهد کرد لهذا هر کس که سلامتی خودرا آرزو دارد از مفسدین که درداخل حدود ولایة موصل مشغول افساد هستند کناره کیری نمایند وهرکس راکه قوماندان کل دعوت نمایند لازمست بدون خوف وتلاش فی الفور حاضر بحضور شان بشود والا اورا دشمن دانسته معامله دشمن با او جاری خواهد شد

بغداد ۲۸ مارت ۱۹۲۳

اعلان رسمي

قرارمان دا كه لهم روژانه دا قوتيكي عسكريه بنيرينه سلماني بو تنظيم أدارهٔ مملكت وترتيب امور قضا ونواحى. أشرآف مملكت ، روٴساى عشاير ، مأمورين حكومت ، [illegible] و به دليكى صاف وصادق دخالت وتسليم به قومندان أو عسكره بين، كه اكاته سليماني.

خبردارتان ده كين آى خلقينه كه اكر ايوه مخالفت ومقابلهٔ عسكركه نكهن أو آن به هيچ كوه جى دخلى ايوه نا كهن وضررتان لى ناده ن وهيچ اذيتيكتان پي ناكه يي ن. فقط أو كسانه كه مقابله بكهن عسكر تعقيب وتأديب اوان واتباعيان ده كات.

واكر [illegible] سرام ايقاظنامه به ملت [illegible] دشمنانه مقابلهٔ عسكركه مان بكهن وتفنك بو عسكر وطياره بهاويژن أوسا مسؤليت كوره أكه ويته سر أو كسانه كه مسبب بن وعسكر دست ده كات به تعقيب وتأديبيان.

باش قومندان قوات هوائيه وعساكر بريهٔ اردوى برطانياى كوره له عراقداء
« آى روايس مارشال » فريق اول
آردوى هوائى.

CPSI...115...17...1,000...2-5-23.

بیاننامە بوکوردەکانی لوای سلیمانی

به پي اتفاقنامه يك كه له سال ١٩٢٧ دا امضای کردوه شیخ محمود تعبدی کرد بوکه له دی يكدا له خارج حدود عراق دا اقامت بكا و به بی اذني حكومت داخلی عراق نه بیتەوەوبه هیچ وسيله يك له له لوای سليمانی و نه له هیچ جیگایکي تری عراق دا مداخله اداره حكومت عراق نكا.

شیخ محمود ام شرطانەی ئمو شکاندوه و هرچند امری پي کراوه که خاکي عراق بجي بیلي اطاعت او امرانەی نکردوه که درلعرجي ولم جند هفته رابوردوه دا له مناطق لوای سليماني دا دستي كردوه به سورانەوه و لوئناتشبثي کردوه که له ضد حکومت شورش برپابکا. لبراوه امری پي کراوه فوراً خاکي عراق بجي بهيلي و اکر اطاعت ام امره نكا له حق خوی واتباعي اجرا آت لازمه اتخاذ اکری.

بناء علیه و ا اخطارتان اکه ین که هرکس پنا بدا به شیخ محمود واتباعي و یامعاونت یان بکا خوی توشي جزای شدید اکا.

٢٠ / ١٠ / ١٩٣٠

أ - وەرزش لە شارەکەمانا -

جووڵانـــەوەی وەرزش بە بیرەوەری چەنـد کەسـێـکـی شارەزا لە زەمـانـی عوسمانی یەکانەوە هەبووە[1] لە شارەکەمانا بەتایبەتی لە قوتابخانەکاندا.

وەك: یاری (جـومـنـاستیك)و (سویدی) و (توپی پێ) بە میزەڵان پەڕۆیان تێوە ئەپێچاو بەنیان تێوە کری ئەداو قوتابیان و منداڵان یاری یان پێ ئەکرد.

مامۆستای وەرزشی ئەو سەردەمە (محەمەد زەکی)ی خوشکەزای (رەشید کابان) بوو. لە زەمانی داگیرکەری ئینگلیزدا لە ساڵی ١٩١٩ تا ١٩٢٢ جووڵانەوەیەکی نوێ هاتە پێشەوە لەناو قوتابیانی (مەکتەبی نموونەی سەعادەت)دا کە لەو سەردەمەدا تاقە قوتابخانە بوو.

لە حەوشی مەکتـەبـەدا کەشوێنی (قشلەی عەسکەری تورك) بوو لەناو خۆیانا یاری یان ئەکرد بە توپی لاستیك و چەرم. بۆیەکەم جار توپەکە توپی ئینگلیزەکان بوو لە مەعاریفەوە بۆیان ئەهات جاروبار لەگەڵ (لیڤی یەکان) سەربازی ئینگلیزەکان لە دەشتی تەیارەخانەکە یاری یان ئەکرد بە سەرپەرشتی ی مامۆستا:

١ - شێـخ ئەورەحمان ئەفەندی. ٢ - ئەحمەدی عەزیز ئاغا. ئەو قوتابی یانەی کە ئەوکاتەدا بەشداری یاریی توپیان ئەکرد:

١ - تاهیر یەجیا بەگ - مامۆستای وەرزش

٢ - قادراغای حاجی مەلا سەعید - مەللاك

٣ - غەفووری سەعید ئەفەندی - مووچەخۆر

٤ - شێخ کەریم باراوی - مامۆستا

٥ - ئەحمەدی قازی - مامۆستا

٦ ـ قالەی محێدین ـ سەرباز
٧ ـ جەمال مەجید سەلیم ـ مامۆستا
٨ ـ سالّح عەلی ـ مامۆستای وەرزش و دیدەوان
٩ ـ ئەحمەدی سالّح ئەفەندی ـ معاونی پۆلیس و چەند قوتابی‌یەکی‌تر.

. . . .

(١) لە دەوری بابانیشدا میستەر ڕیچ باسی گەلێك چالاکی وەرزش ئەکات.

(ع.م.ر)

وە هەروەها (نمایشی گشتی) (استعراض عام) هەر قوتابی‌یانی نموونەی سەعادەت سالّی ١٩٢٠ ـ ١٩٢١ لە تووی مەلیك بۆ یەکەم جار بە سەرپەرشتی کاپتان (هۆلّد) کە ئەفسەرێکی ئینگلیز بوو دەرسی ئینگلیزی پێ ئەووتن.

یاری‌یەکانی نمایشەکە:
١ ـ سواری
٢ ـ راکردن
٣ ـ جل لەبەرکردن بەخێرایی
٤ ـ کورسی کورسی
٥ ـ کەوچك و هێلکە
٦ ـ گۆرانی‌و هەلّپەرکێ‌و دەهۆلّ و زورنا. وە هەروەها لەو سالّەدا لە حەوشی مەکتەبەکەدا یاری کۆلارەی بە قوتابی‌یەکان ئەکرد بۆ جوانترین و باشترین کۆلارە کە هەلّیان ئەدا وە بە دەها کۆلارەی ڕەنگاوڕەنگ بەئاسمانەوە دیمەنێکی جوان بوو.

تێبینی:
ـــــــ وەرزش هەموو جۆرەکانی کە بە رێك وپێکی دەستی پێ‌کردبێت لەسەر یاسای وەرزشی‌و تیپی قوتابی‌یان یاری‌زانی چاك پەیدا بووبێ جل وبەرگی تایبەتی‌ی خۆیان بووبێت لە سالّی ١٩٣١ دەستی پێ‌کرد چونکە وەکو ئەزانن لە سالّی ١٩١٤ لە سەرەتای شەڕی جیهانی یەکەم تا شەڕی بەردەرکی سەرا سالّی ١٩٣٠ ئەم شارە

تووشی ناخۆشی و نارەحەتی و تەنگوچەڵەمە بوو لەبەرئەوە ماوەی ئەوە نەبوو کە وەرزش بە ڕێکوپێکی دروست بێت هەروەها یاری (ڤاڵی بۆڵ)و (باسکت بۆڵ) هەر لەم ساڵەدا دەستی پێکرد وە زۆر جار قوتابی یانی شارەکەمان بەشداری یان کردووە لەگەڵ تیپی تۆپی شارەکانی ترو گشتی لە بەغداو کەرکوك بۆنموونە لە ساڵی ١٩٣٣ ـ ١٩٣٤ سلێمانی بەشداری ی نمایشی گشتی ی کرد کە هەموو شارەکانی عێراق بەشداری یان کرد لەو ساڵەدا سلێمانی یەکەمی وەرگرت لە ڕاکردنی (٤٠٠) مەترو دووەمی بەدەست هێنا لە هەڵدانی (ڕم) لەلایەن قوتابی (عەبدول ڕەحمان موفتی)یەوەو چەند مەدالیایەکی تریشیان وەرگرت. هەروەها لە ساڵی ١٩٣٢دا تیپی تۆپی پێی قوتابی یانی سلێمانی چوون بۆ کەرکوك لەگەڵ تیپی کەرکوك یاری یان کرد، لەئەنجامدا سلێمانی دوو گۆڵی کرد بەرامبەر بە یەك گۆڵ، هەروەها ساڵی ١٩٣٧ ـ ١٩٣٨ سلێمانی بەشداری کرد لە کەرکوك لە نمایشی گشتی و یاری تۆپی پێدا لەنێوان شارەکانی باکووری عێراق داو لە ئەنجامدا سلێمانی لە چەند یاری یەکدا یەکەمی و دووەمی بەدەست هێنا وەك ڕاکردنی (٢٠٠)م و هەڵدانی (ڕم) لەلایەن قوتابی (ئەورەحمان موفتی)یەوە کە تائێستا ئەو وێنانەی لاماوە وە هەروەها سلێمانی لە یاری تۆپی پێدا بەر (هەولێر) کەوت و لەئەنجامدا سلێمانی بردی یەوە.

وە لە ساڵی ١٩٤٥دا تیپی قوتابی یانی سانەوی سلێمانی چوون بۆ کەرکوك لەگەڵ تیپی قوتابی یانی سانەوی کەرکوکدا یاری یان کرد لە تۆپی پێدا. لەئەنجامدا سلێمانی بردی یەوە دوو گۆڵ بەرامبەر بە یەك گۆڵ.

ا دیدەوانی (کەشافە)

لە زەمانی عوسمانیدا لە قوتابخانەی (ئەعدادی‌یەی موڵکی) مەشقیان بە قوتابی‌یان دەکرد و بە چەکەوە وە جلی قاوەیی‌یان لەبەر ئەکرد ئەوسا پێیان ئەووت (ئیزچی) مانای (فتوة) پاشان لە شەری جیهانی یەکەمەوە نەما بەهۆی تەنگوچەڵەمەی شەرو تا هاتنی ئینگلیزو داگیرکردنی وولات و شەری شێخ مەحموودی نەمر لەگەڵ ئینگلیزو بوردومانی سلێمانی‌و دەوروپشتی، تا ساڵی ١٩٢٤ کە دوبا هاتە سلێمانی بو یەکەم چار بەلام لە ساڵی (١٩٢٥)دا دەوامی قوتابخانەکان بەرێکوپێکی کراوە لەم ساڵەدا (دیدەوانی) دروست بووە بە هاتدانی مامۆستا (عەبدولواحید نوری)و مامۆستا (مستەفا سائیب)و بەسەرپەرشتی مامۆستا (فوئاد رەشید).

دیدەوانی ئەکریت بەم بەشانەی خوارەوە:

١ ـ کوران:

لە پۆلی یەکەم تا پۆلی چوارەم پێیان ئەووترێت (بێچووەشێر ـ ئەشبال).

وە لە پۆلی پێنجەم و شەشەم پێیان ئەوترێت (دیدەوان ـ کەشافە) و ە لە ناوەندی‌دا پێیان ئەووترێت (فتوة).

شێوەی جلەکانیان پانتۆڵ خاکی کوران کورت یان درێژ لەگەڵ کراسێکی خاکی‌و سدارەی خاکی‌و پێلاوەکانیان قاوەیی.

کچان:

پێیان ئەووترێت (رابەر) - (مرشدات) جلەکانیان تەنوورەی نیلی وە کاسکێتی نیلی وە کراسێکی خاکیو گۆرەوی‌یەکانیان زەیتوونی ئیجا مامۆستای وەرزش لە هەر پۆلێك چەند قوتابی‌یەکی هەڵئەبژاردو ئەیکردن بە

دیدەوان لە هەفتەیەکدا دوو جار (دووشەممان و پێنج شەممان) لە یاریگای قوتابخانەکەدا وەیان لە دەشت مەشقیان پێ ئەکردن وە زۆر جار بە تەپڵ و مۆزیقە ئەگەران بەناو شاردا ئەمانیش وەکو سەرباز چەند کەسێك لەپێشەوە بە تەپڵ و مۆزیقەوە ئەرۆیشتن، وە هەندێ جار رۆژانی پێنج شەممەو هەینی ئەچوون بۆ دەرەوەی شار وە لەسەرچنارو قلیاسان و زۆر شوێنی‌تر ئەمانەوە پێیان ئەووت (موخەیەمی کەشفی، چادرگا).

تێبینی: زۆر سالانی ئەو سەردەمە نمایشی گشتی وە (چادرگای دیدەوانی (مخیم کشفي) ئەکرا لە بەغداد هەموو قوتابیانی شارەکان بەشداری‌یان ئەکرد لە گۆرەپانی (کەشافە) کۆئەبوونەوە بۆ ماوەی چەند رۆژێك و چادریان دا ئەکوتاو خواردنیان لەوێ دروست ئەکردو جلی‌کەشافەیان لەبەرئەکردو مەشقیان پێ‌ئەکردن بە سەرپەرشتی مامۆستای وەرزش، ئەویش لەوێ چەند قوتابی‌یەکی چالاك و وریای بەسەرەوە دائەنان تا رۆژی نمایشی گشتی کە هەموو قوتابیانی شارەکان لە یاریگای (کەشافە) بەمەشق ئەرۆیشتن و ئالای ئەو شارە لەپێش قوتابی‌یانەوە وە لەدوای مامۆستاوە هەڵیان ئەگرت.

لە ساڵی ١٩٣٣ - ١٩٣٤ سلێمانی بەشداری کرد بە سەرپەرشتی مامۆستای وەرزش (شاکیر سەید حەکیم) وە لەو نمایشە لەبەر ئەوەی سلێمانی یەکەم دەرچوو لە رێکوپێکی‌و پاکو تەمیزی‌دا وە لە جل لەبەرکردندا وە لەورۆژەدا بەیداخی شەرەفیان دا بە سلێمانی‌و هەڵیان کرد بە سەرپەرشتی (فازیل جەمالی) کە لەو کاتەدا لەلایەن وەزارەتی زانیاری‌یەوە دانرابوو بۆ سەرپەرشتی. ئەو شوێنانەی کە لە شارەکەمانا یاری تۆپی پێی تێدا ئەکرا:

١ - یاریگای دەشتی تەیارەخانەکە شوێن گەرەکی شۆرش (عەقاری).

٢ - یاریگای باخی پوورە بەگی (شوێن ئاشی ئەلەکتریکەکە) لە گەرەکی گۆیژە.

٣ ـ یاریگای بەردەمی گردی سەیوان (دەشتی فەقێیان).
٤ ـ یاریگای قوتابخانەی سانەوی دوایی بوو بە قوتابخای غازی سەرەتایی پشتی خەستەخانەی جمهوری.
٥ ـ یاریگای سانەوی کورانی سلێمانی.
٦ ـ یاریگای زانیاری خوار سانەوی کوڕان.

وە هەروەها (ڤالی بۆڵ)و (باسکت بۆڵ) لە گشت قوتابخانەکاندا دەکرا.
ئەو مامـۆستایانەی کە زۆر خزمەتی وەرزشیان کردووە لە ساڵی ١٩٣٠ تا ١٩٦٠ ئەمانە بوون:

١ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی یەکەم (شاکیر سەید حەکیم)
٢ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی دووەم (نووری حاجی ساڵح ئاغا)
٣ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی خالیدیـیە (تاهیر یەحیا بەگ، بابان)
٤ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی فەیسەڵیـیە (جەلال محەمەد سەیفوڵڵا)
٥ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی فەیسەڵیـیە (حسین ساڵح ئاغا غەفوور)
٦ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی ئەیوبیـیە (عوسمان عارف دەباغچی)
٧ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی فەیسەڵیـیە (ساڵح عەلی ساڵح)
٨ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی غازی (عەزیز محەمەد ڕەشید)
٩ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی مەڵکەندی (عومەر محەمەد ئەمین)
١٠ ـ مامۆستای وەرزشی مەکتەبی گۆیژە (قادر خەلیل حسەین)

سەرچاوەی ئەم بەشە:ـ
١ ـ مامۆستا فوئاد ڕەشید بەکر
٢ ـ مامۆستا ساڵح عەلی ساڵح
٣ ـ مامۆستا جەلالی ئەمین بەگ
٤ ـ عەبدول ڕەحمان موفتی

●●●

انمایشی گشتی (استعراض عام)

جاران پاش ئەوەی بەهار ئەهات دنیا تەشقی ئەشکاو قوتابخانەکان رۆژێکیان تەرخـان ئەکـرد بۆ نمـایشی گشتی لەنێـوان قوتـابخـانەکاندا سەرەتایی ناوەندی سانـەوی، ئنجـا پێش ئەم رۆژە هەموو قوتابخانەکان خۆیان ئامادە ئەکرد بۆ ئەو یاری‌یانەی کە لەورۆژەدا ئەکران وەکو:-

١ ـ راکردنی ١٠٠م ٢ ـ بازی بەرز ٣ ـ راکردنی ٤٠٠ م ٤ ـ یەك باز ٥ ـ سـێ‌بـاز ٦ ـ بازدان بە دار (زانە) ٧ ـ هەڵدانی سقل ٨ ـ راکردنی ناوگوێنی ٩ ـ ٨٠٠ م ١٠ ـ هەڵدانی رم ١١ ـ هەڵدانی قورس (قرص) ١٢ ـ یاری مۆز ١٣ ـ راکردنی ١٥٠٠ م ١٤ ـ راکردنی دووپشکی ١٥ ـ راکردنی بەرید ١٦ ـ یاری کەوچك و هێلکە ١٧ ـ پێش کەوتن بە سواری کەر ـ ١٨ ـ پێشکەوتن بە پاسکیل ١٩ ـ هەرەم ٢٠ ـ گوریس **کێشەکی (جرّ الحبل) ٣١ ـ ٢٠٠م.**

هەر لەم رۆژەدا هەر قوتابخانەیەك لە قوتابخانەکەی خۆیەوە قوتابیەکانیان ریز ئەکـردو دوو قوتابی هەریەکەیان بەیداخێکی لەپێشەوە هەڵئەگرت بەیاخێکیان هی عێراق و ئەوەی‌تـریـان نیشـانـەی قوتـابخـانەکەی بوو ئەرۆیشتن بەرەو دەشتی (تەیارەخانەکە) (گەرەکی شۆرش) بە تەپڵ و مۆزیقاوە تا ئەگەیشتنە ئەوێ ئنجا هەر قوتـابخـانـەیەك شوێنی دیاری کراوی هەبوو لێ‌ی ئەوەستان وە لەلایەکەوە چەند خێمـەیەك هەڵدراو بوو بۆ (موتەسەریف)و میوانەکانی وە ئەوانی تریش بەدەوری گۆرەپانەکەدا ئەوەستان هەروەها خەڵکی شارەکە ژن و پیاو ئەهاتن بۆ سەیرو ژنەکان لە لایـەکی جیـاوازەوە دوور لەپیـاوەکان دائەنیشتن ئنجا (سالحە فەنی) (صالح **عەلی**) کە لەوکاتەدا سەرپەرشتی‌کەری وەرزش و دیدەوانی بوو بە بۆری‌یەکی قەوان هاواری ئەکرد لە یاری‌کەرەکان کە ئامادە بن بۆ دەست پێکردنی یاریەکان وە

هەروەهـا قوتـابخـانەکان هاواری قوتابیانی خۆی ئەکرد کە بەشداری یاریەکانی دەکرد. وە بەم جۆرە یاری‌یەکان تەواو ئەکران ئنجا دوای هەموو یاری‌یەك یەکەم و دووەم و سێیـەم ریـزئەبوون دەچوونە لای خێمەکەی موتەسەریفەوە بۆ وەرگرتنی خەلات وە لەپـاش تەواوبـوونی گشت یاریـەکـان ئەو قوتابخانانەی کە بەیەکەم و دووەم و سێیەم دەرئەچوون خەلاتی تایبەتیان وەرئەگرت کاسی زیوی گەورە بوو، وە ئەو قوتابخانەیەی کە بە یەکەم دەرئەچوو قوتابیەکی یاری‌زانی باش ئەخرایە سەر شان و کاسە گەورەکەی دەدرایە دەست و هەموو قوتابیانی قوتابخانەکە لەدوایەوە هاواریان ئەکرد [هەمبۆل هەمبۆلی خۆمانە، کاسەی زیویش هی خۆمانە] بەچەپلە ریزان بەرەو ناوشار دەچوونەوە دوایی بلاوەیان لێ دەکرد.

تێبینی: ـ نمـایشی گشتی بۆ یەکـەم جار بەریکـوپێکی پێکیـان هێنابێ قوتابیانی مەکتەبی یەکەم پێکیان هێنا لە ساڵی ١٩٣١ ـ ١٩٣٢ز لە یاریگای قوتابخانەکە کە شوێنی قوتـابخانەی (فەیسەڵیە) جاران بوو بە سەرپەرشتی مامۆستای وەرزش (شاکیر سەید حەکیم).

سەرچاوە:

١ ـ مامۆستا ساڵح عەلی ساڵح چاودێری وەرزش لە بەرێوەبەرایەتی پەروەردە.

٢ ـ عەزیز محمەد رەشید مامۆستای وەرزش.

یاریزانەکانی تۆپێپێ پێ
لە ساڵی ١٩٣٠یەوە بۆ ١٩٦٠:-

یەکـەم تیـپ کە دامـەزرا دوای شەڕی بەردەرکی سەرا ساڵی ١٩٣٠ لە قوتـابخـانـەی ناوەندی لە مەکتەبی یەکەم کە قوتابخانەی (فەیسەڵیە) بوو بە سەرپەرشتی مامۆستای وەرزش (شاکیر سەید حەکیم)

ناوی یاریزانەکان

١ ـ محەمەد عەلی جەمیل سائیب ـ باڵیۆز لە کابول ـ لە بۆمبای کوژرا
٢ ـ جەمال حاجی برایم ئاغا ـ تاجر
٣ ـ قەدری تۆفیق فکرەت ـ ئەفسەر
٤ ـ بەدیع نەزهەت ـ معاونی پۆلیس
٥ ـ شێخ قادری سەی عومەر ـ کاتبی ناحیە
٦ ـ حسەینی میرزا ساڵح ـ مووچەخۆر لە شارەوانی
٧ ـ عەزیزی میرزا ساڵح بەڕێوەبەری قوتابخانە
٨ ـ حسێنی کەریم بەگ ـ مووچەخۆر لە مالیە
٩ ـ حامید قادر سەعید ـ ئەفسەر
١٠ ـ بەهجەت عەونی ـ ئەفسەر
١١ ـ جەلال ئەمین بەگ ـ ئەفسەر
١٢ ـ تۆفیقە ڕەش ـ معاونی پۆلیس (گۆڵچی)
١٣ ـ ڕۆستەم بەگەی ئەفراسیاو بەگ ـ ئەفسەر (گۆڵچی)

ئەم یاریزانانەی سەرەوە یەکەم تیپ بوون کە دامەزراون وە لە سالی ۱۹۳۲زدا چوون بۆ کەرکووك بۆ یاری لەگەلّ تیپی تۆپی پێی (کەرکووك) لەئەنجامدا سلێمانی بردیەوە بە ۲ گۆلّ بەرامبەر بە یەك گۆلّ. وە ئەو وێنەیەش وێنەی تیپەکەی سەرەوەیە پاشان هەندێ یاریزانی تریش پەیدابوون وەکو:

١ ـ عبدولرەحمان موفتی ـ ئەفسەر

٢ ـ مەحموود خەفاف ـ ـ ئەفسەر

٣ ـ عەبدوڵلابەگی حەمەعەلی بەگ ـ ئەفسەر

٤ ـ ئەحمەد بەگی مستەفا بەگ ـ ئەفسەر

٥ ـ حەمە سالّح ژاژلەیی ـ سەرۆکی شارەوانی (گۆلّچی)

٦ ـ خالید شەفیق بەگ ـ مامۆستا

٧ ـ جیهان بەخش ـ مامۆستا

٨ ـ ئیبراهیم فەتاح هەرمنی ـ مووچەخۆر

٩ ـ شەوکەت دەروێش ئەفەندی ـ نائیب زابت

١٠ ـ حەمەی سالّح فەندی ـ مووچەخۆر

ئەم ١٠ قوتابیەی سەرەوە لەگەلّ (٣) یاری زانیتر بە سەرپەرشتی مامۆستای وەرزش داود ئەفەندی سالّی ١٩٣٧ ـ ١٩٣٨ بەشداریيان کرد لە کەرکووك لەنێوان شارەکانی باکووری عێراق وە سلێمانی بەر هەولێر کەوتبوو لەئەنجامدا سلێمانی بردوویەتیەوە وە ئەم وێنەیەمان لە یاری زانی ئەو تیپە کاك (عەبدولرەحمان موفتی) وەرگرت، وە ئەم یاریزانانەش لەو کاتەدا یارییان ئەکرد سالانی ١٩٣٠ ـ ١٩٤٠:

١ ـ عەتای کاکە حەمە ـ ئەفسەر

٢ ـ نەجیب ئەسکەندەر ئەلەکە ـ ئەفسەر

٣ ـ عومەر سوران ـ کاسب

٤ ـ قالەی حەمەوبەگ ـ مووچەخۆر

٥ ـ مەولود مارف ـ مووچەخۆر

٦ ـ ئەنوەر حەمە ئاغا ـ مامۆستای سانەوی

٧ ـ مەحمووی تۆفیق شلك ـ مووچەخۆر (گۆلّچی)

٨ ـ سەعید شەفیق ـ بەڕێوەبەری تاپۆ
٩ ـ عەلی قادر ـ برین پێچ
١٠ ـ ڕەئووف قەرەنی ـ ئەفسەر
١١ ـ ڕەزا سەعید ـ بەڕێوەبەری گشتی لە کشتوکاڵ
١٢ ـ عەلی حاجی مەلا خالید ـ ئەفسەر
١٣ ـ عەلی حاجی محەمەد خاڵە ـ ئەفسەر
١٤ ـ عومەر حاجی فەتاح حەڵواچی ـ بەڕێوەبەری ئیعاشە (پارێزەر)
١٥ ـ حەسەن حسێن ـ بەڕێوەبەری کشتوکاڵ
١٦ ـ ئەحمەد محەمەد ـ مووچەخۆر
١٧ ـ ڕەئووفی شێخساڵح ـ مامۆستا
١٨ ـ عەلی ئەمین ـ مووچەخۆر
١٩ ـ ئەحمەد مەحموود بەگی جەڕڕاح ـ مووچەخۆر
٢٠ ـ تۆفیقی کەریم ئاغا ـ بازرگان
٢١ ـ ڕەئووفی سەعە دەلاك ـ پۆلیس
٢٢ ـ مستەفا ڕەشید چاوشین ـ مووچەخۆر
٢٣ ـ ڕەزا فەتاح ـ مووچەخۆر
٢٤ ـ محەمەد قودسی ـ ئەفسەر (گۆڵچی)
٢٥ ـ حەسەن ڕەشید ـ مامۆستا (گۆڵچی)
٢٦ ـ عەبدولوەهاب ڕەشید ـ (گۆڵچی)
٢٧ ـ پوتروس ئەسکەندەر ئەلەکە ـ بەڕێوەبەری کشتوکاڵ لە بەکر جۆ
٢٨ ـ کەمال ڕەشید ئەفەندی سەعاتچی ـ مووچەخۆر لە ئینحیسار
٢٩ ـ عەزیز عەبدوڵلا ـ پارێزەر
٣٠ ـ فارس خوارەحم ـ برین پێچ
٣١ ـ حەسەن ساڵح سەعید سلێمانی جەژنی ـ چەخماخساز
٣٢ ـ عەبەی مامە ـ مووچەخۆر لە سەرچنار
٣٣ ـ مستەفای حەمەی مەلا ـ برین پێچ
٣٤ ـ ئەحمەد ڕەشید فەتاح ـ مووچەخۆر لە ئینحیسار

تیپی توّپی پیّی ئەهالی لە سالْی ١٩٣٠ - ١٩٤٠

١ - تاهیر یەحیا بەگ - ماموّستای وەرزش
٢ - خەموّ - ئوتومبیّلچی
٣ - یووسفە سوور - ئوتومبیّلچی
٤ - کارنیکە سوور - کارەباچی
٥ - ئەنترانیك - کارەباچی
٦ - ئەحمەدی میرزا کەریم - قائیمقام
٧ - حەمەی سالْح ئەفەندی - مووچەخوّر
٨ - حسیّنی سالْح ئاغا - ماموّستای وەرزش
٩ - عوسمانی حاجی عارف دەباغچی - ماموّستای وەرزش
١٠ - مەتی خوّشابا - میکانیك
١١ - شیّخ قادری سەید عومەر - کاتبی ناحیە
١٢ - حەمید (جگەییر) - گوّلْچی
١٣ - ئەسکەندەر ئەلەکسەندەریان - ئەجزاچی
١٤ - دیکران ئەلەکسەندەریان - رادیوّ فروّش
١٥ - کەریم سوّفی سالْح - برنج فروّش

١٦ - [illegible]

تیپی توّپی پیّی قوتابیانی سالْی ١٩٤٠ - ١٩٥٠

١ - عەلی ئەحمەد تەها - بەریّوەبەری زەریبەی دەخل
٢ - غەفوور تاهیر خالّەلە - ماموّستای وەرزش
٣ - ئەمین مەولود - بەریّوەبەری ئینحیسار
٤ - عومەر محەمەد ئەمین - ماموّستای وەرزش

٥ ـ عومەری محەی قازی ـ مووچەخۆر

٦ ـ کەمال میرزا کەریم ـ پارێزەر

٧ ـ کەمال میران ـ ئەفسەر

٨ ـ عەلی فەقێ مەحموود ـ مووچەخۆر

٩ ـ حەسەن فەرەج ـ بەقاڵی ووشکە

١٠ ـ حەمەئەمین حاجی سلۆ ـ بەقاڵی ووشکە

١١ ـ عوسمان سابیر ـ ئەفسەر

١٢ ـ عەبدوڵلا کەریم چاوشین ـ مووچەخۆر

١٣ ـ ئیسماعیل حاجی عەبدولوەفا ـ مووچەخۆر

١٤ ـ کەمال حەمدی ـ مووچەخۆر

١٥ ـ رەزا شێخ محەمەد گولانی ـ مودیری پۆلیس (گۆڵچی)

١٦ ـ خەلیل ئەسکەندەر ـ مووچەخۆر

١٧ ـ عەبدولرەحمان حاجی عەبدوڵلا ـ کاسب

١٨ ـ عومەری عەبدولرحمانی خامە ـ کاسب

١٩ ـ سوورێن ـ ئەجزاچی

٢٠ ـ عەزیز محەمەد رەشید ـ مامۆستای وەرزش

٢١ ـ قادر خەلیل ـ مامۆستای وەرزش

٢٢ ـ عەباس شەرعی ـ بازرگان

٢٣ ـ عومەری مەحموود میرزا ـ مامۆستا

٢٤ ـ حەمە فەرەج ساڵح ـ مامۆستای وەرزش

٢٥ ـ عومەر سدیق شاوەیس ـ مووچەخۆر

٢٦ ـ ئیبراهیم حاجی عەلی ـ مامۆستا

٢٧ ـ کەمال مەولوود ـ کاسب

٢٨ ـ فەیزوڵلا ئەحمەد بابان ـ حاکم

٢٩ ـ نووری سەعید ـ مامۆستا

٣٠ ـ ئەمین شەوکەت ـ مقاول (گۆڵچی)

٣١ ـ عەبدوڵلا میرزا مارف ـ مامۆستا

٣٢ ـ محەمەد سەعید ناسر ـ مامۆستا
٣٣ ـ عومەر حاجی مستەفا ـ مامۆستا

یاریزانەکانی تۆپی پێی ئەهالی ساڵی ١٩٤٠ ـ ١٩٥٠

١ ـ حەمە ئەمین ئەگلی ـ کاسب
٢ ـ خاڵە حەمە ـ کەوش دروو
٣ ـ جەمال ئەستەمووڵی ـ خەیات
٤ ـ عەبە ناوساجی ـ بەقاڵ
٥ ـ بەکر ئەحمەد ـ کەبابچی
٦ ـ عومەر ئەبوشوارب ـ ئوتومبێلچی لە ئەشغال
٧ ـ مەولووی چایچی ـ چایچی
٨ ـ ئەحمەد حەمدی ـ کەبابچی
٩ ـ ڕەئووف مەلا محەمەد ـ توتنچی
١٠ ـ مچە کوێر ـ ئوتومبێلچی
١١ ـ عەلی مەلا کەریم ـ بەرگدروو
١٢ ـ ڕەئووف مەجید حاجی عارف ـ دەباغچی
١٣ ـ حەمە گەلین ـ پۆلیس
١٤ ـ ئەحمەد سەلیم ـ مووچەخۆر
١٥ ـ ووسەینەلی ـ کاسب
١٦ ـ عەبدوڵڵا حاجی قادر ـ عارەبانچی
١٧ ـ کەریم شەمسوڵڵا ـ دەستگێڕ ـ عارەقی نەعنا (گوڵچێ)
١٨ ـ غەفووری بایز ـ جامباز
١٩ ـ عارف حاجی بارام ـ بەفرکێش و بەردکێشی مەڵکەندی
٢٠ ـ عەبە کۆڕناڵ ـ کەوش دروو

تیپی قوتابیان لە تۆپی پێدا ساڵی ١٩٥٠ ـ ١٩٦٠

١ ـ تالیب شێخ عەلی ـ مووچەخۆر
٢ ـ یاسین حەمە ساڵح ـ مامۆستا
٣ ـ ڕەفعەتی مەلا عبدولڕەحمان ـ ماموستا
٤ ـ مەلا قادر سەعید ـ ماموستا
٥ ـ حەمەی فەتاح ـ ماموستا
٦ ـ عومەر عەزیز ئیسماعیل ـ ماموستا
٧ ـ مەحموود سابونچی ـ ماموستا
٨ ـ شەوکەتی حاجی عەلی ـ ماموستا
٩ ـ قادر کەریم (قالەڕەش) ـ ماموستا
١٠ ـ عەبدولڕەحمان قەدری ـ ماموستا
١١ ـ کەریم عەبدوڵڵا ـ ماموستا
١٢ ـ ئەحەسوور ـ ماموستا
١٣ ـ حەمە کاکە ـ ماموستا
١٤ ـ عارف حەسەن ـ ماموستا (گوڵچی)
١٥ ـ عەلی ئەحمەد حەمامچی ـ ماموستا
١٦ ـ ئەحمەدی کاکەحەمە ـ ماموستا
١٧ ـ عومەر محێدین ـ حاکم
١٨ ـ عەونی سابیر ـ موچەخۆر
١٩ ـ ئەحمەد ساڵح ـ ماموستا
٢٠ ـ عومەر نوری کەرکووکی ـ موچەخۆر
٢١ ـ عومەر نەمەڵی ـ موچەخۆر
٢٢ ـ عەبدولی سووران ـ موچەخۆر
٢٣ ـ بەهادین جەلال کابان ـ موچەخۆر
٢٤ ـ جەمال موفتی ـ موچەخۆر
٢٥ ـ فەرهاد میرزا ئەحمەد ـ دوکتور لە زانکۆ

٢٦ ـ تەها ئەحمەد تەها ـ بەڕێوەبەری ژووری بازرگانی
٢٧ ـ ڕەزاق تاهیر ـ کرێکار لە کارگەی جگەرە
٢٨ ـ فایەق تاهیر ـ مووچەخۆر
٢٩ ـ عوسمان شێخ محەمەدی بەنا ـ مووچەخۆر (گۆڵچی)
٣٠ ـ ئەکرەم مەحموود ئەحەرەش ـ مووچەخۆر
٣١ ـ مستەفای حاجی قادر ـ مامۆستا
٣٢ ـ فەرەج ئەحمەد ـ مامۆستا
٣٣ ـ نامق محی‌الدین ـ مامۆستا
٣٤ ـ کەماله سوور ـ مامۆستا
٣٥ ـ ئیسماعیل عەبدوڵلا ـ مفوض کۆچی دوایی کردوه
٣٦ ـ عومەری حەمەعەلیه کوردە ـ معاونی پۆلیس (خانەنشین)
٣٧ ـ ڕەفیق احمد بەگ ـ موچەخۆر لە بەلەدیە کۆچی دوایی کردوه
٣٨ ـ جەمال سووران ـ ئەفسەر
٣٩ ـ هیوا موفتی ـ ئەفسەر
٤٠ ـ عەلی صالح سەعید ـ بەڕێوەبەری (ئەجهیزەی دەقیقە)
٤١ ـ لەتیف شەرعی ـ لە کارگەی جگەرە
٤٢ ـ عەلی صالح غەفور ـ قوتابی
٤٣ ـ عبدالرزاق حاجی کەریم ـ لەئیدارەی محەلی [گۆڵچی]
٤٤ ـ دکتۆر فوئاد مەجید فەرەج ـ لێپرسراوی توتن پاکردنەوە

تیپی تۆپی پێی ئەهالی ساڵی ١٩٥٠ ـ ١٩٦٠

١ ـ عەلی ئیسماعیل ـ مووچەخۆر (گۆڵچی)
٢ ـ سەعدی مەحموود بەگ ـ لە کارگەی جگەرە
٣ ـ عەلی ئەحمەد تەها ـ مووچەخۆر
٤ ـ عوسمان محەمەد، (پیاوە بچکۆڵەکە) ـ مووچەخۆر
٥ ـ عەبدوڵلا حەمەئەمین ـ قەساب

٦ ـ کەریم ئەحمەد هۆمەر ـ قەساب

٧ ـ نووری بەدەوی ـ مووچەخۆر

٨ ـ نەجمەدین حاجی صالح (نەجمەسوور) ـ کوورەچی

٩ ـ جەمشید فوئاد رەشید ـ مووچەخۆر

١٠ ـ قادر رەشید ناسکە ـ ئوتومبێلچی

١١ ـ ئەحمەدی کاکەحەمە ـ مامۆستا

١٢ ـ جەمیل نوری مەدفەعی ـ کاسب

١٣ ـ تۆما میشۆ ـ مووچەخۆر

١٤ ـ عومەری فاتە ـ قەساب

١٥ ـ ساڵحەسوور ـ بەنا

١٦ ـ یۆنان بابا (برای عەموبابا)

١٧ ـ کەریم ئاغا ـ مووچەخۆر

١٨ ـ خەسرەو عارف نەجیب ـ کاسب

١٩ ـ موعتەسەم فەتحی ـ برین پێچ

٢٠ ـ عەبەدرکە ـ کرێکار (گۆڵچی)

٢١ ـ فەرەجی شیرین ـ قەساب

٢٢ ـ جەلال داعوری ـ کاسب

٢٣ ـ عارف حاجی ئەمین ـ موختاری مەڵکەندی

٢٤ ـ کەریم سەعید محەمەد ـ خەیات

تێبینی

ـــــــ: ـ هەندێ لەم یاریزانانەی لە تیپەکانی قوتابخانەکانداو هەندێ لەم یاریزانانەی لە تیپەکانی ئەهالیدا هەبوو، هەمووساڵێك تیپی هەڵبژاردەی سلێمانییان پێك هێناو، وە هەندێ یاری زان لەو ساڵانەدا کە نوسراون لە ساڵانی تریشدا بەردەوام بون، هەروەها پێڵاوی یاری ئەو سەردەمە زۆر قورس بوو، بزمار قاچی یاریزانی کون ئەکرد، وە تۆپی ئەوکاتە چەرم بوو کە تەڕ ببوایە زۆر قورس ئەبو، لە سەر لێدانا سەری یاریزانی ئازار ئەدا، ئەو تۆپە زمانیشی

هەبو بە پەمپ هەوای تێئەکراو ئەخرایە ژێر چەرمەکەوە بە قەیتان توند ئەکرا دووبارە لەسەر لێداندا ئەو قەیتان و زمانە بەر سەر بکەوتایە یاریزانی تەواو ئازار ئەدا.

لە ناوەراستی پەنجاکــان و بەدواوە جولانەوەیەکی وەرزش بەتایبەتی یاری تۆپی پێ پەیــدابــوو، یانەی وەرزشی سلێمانی لە ساڵی ١٩٥٦ بۆ یەکەم جار بەئیجازە کرایەوە. بێجگە لە تیپی قوتابیان و ئەهالیو تیپی هەڵبژاردەی سلێمانی کە بە رێك وپێکیو جل وبەرگ و قۆنەرەو لەسەر یاسای وەرزش لە ساڵی ١٩٣١ دەستی پێکراوە بەڵام لەم ساڵانەدا تیپی چاك لە گەرەکەکاندا پێك هات هەموو جێنیشتــەو کەرەســەی یاریو ساحــەی خۆیــان و سەرپــەرشتیــارو سەرۆك و راهێنەری تیپان هەبوو، زۆر جار ئەم تیپانە لەبەینی خۆیانداو لەگەڵ تیپەکانی شارەکانیتردا یارییان ئەکرد وە دەست کەوتی باشیان ئەهێنا وە زۆرکەس لە گەرەکەکاندا یارمەتیان ئەدان وە زۆر جاریش لەگەڵیاندا ئەچون بۆ ئەو شارانە بۆ پاڵ پشتیــان، ئەو سەردەمــە ئەو گەنجــانە بەهۆی ئەو تیپانە کە بوون بە یاریزان، وەزۆر لە گەنجی گەرەك و دەستــەکوری گەرەك بەهۆی بونی یانەی وەرزش زۆر لە سورانــەوە دوورئــەکەوتنەوە، هەر رۆژێك بیان ووتایە ئەمرۆ لە دەشتی تەیارەخانەکە یان یارێگای پەروەردە یارییە شارەکە ئەو رۆژە بە گەورەو بچــوك رویان ئەکردە ئەوێ لەبەرئەوەی جێگا نەئەما هەندێ ئۆتومبیلچی پاص قەمــەرەو لۆرییان ئەهێناو عەرەبانچییەکانیش عەرەبانەی خۆیان ئەهێنا. خەڵك بێجگە لە دیواری یاریگاکە ئەچونە سەر ئەم ئۆتومبیل و عەرەبانانە بۆ سەیرکردن تەنانەت ئافرەتیش ئەوساکە بەعەباوە ئەهاتن بۆ سەیرکردن، خەڵکەکە هاواریان ئەکرد بۆ یاریزانەکان یاریی جوان بکەن و گۆڵ بکەن، کە یاریش تەواو ئەبوو بەبێئەوەی هیچ ناخۆشییەك رووبدات بڵاوەی پێئەکرا.. ئەم تیپانە کە دروست بوون لە گەرەکــەکــاندا تیپی یەکەم و تیپی دووەمیان هەبووە کە تیپی دووەم دەستە بوون منداڵ تر بوون بۆئەوەی ئەوانیش وردە وردە ببن بە تیپی سەرەکی دوای ئەوە ئەوانیش پێئــەگــەیشتن و تیپیتــریــان دائــەمــەزران ئێمــە ناوی ئەوتیپانەمان نووسیوە کەلەو سەردەمەدا لە گەرەکەکاندا پێك ئەهاتن، بێجگە لەم تیپــانــە دوو تیپیتــر هەبــوون یەکێ بە ناوی کانیئاسکان و یەکێ بە ناوی

مەڵکەندی لەبەرئەوەی ئەوانەی لەم دوو تیپەدا یاری‌یان کردوە لە لیستەی ناوەکانی‌تردا ناویان هاتووە بە پێویستمان نەزانی ناویان دووبارە بکەینەوە. لەبەرئەوەی زۆربەی یاری زانەکانیان لە تیپی چوارباخ و دەرگەزێن و یانەی وەرزشی سلێمانی یاری‌یان ئەکرد.

سەرچاوەی ئەم بەشە: ـ لە زۆربەی سەرۆکی تیپەکان و یاری‌زانەکان وەرگیراوە.

● ● ●

تیپی (برسی) لە ١٩٥٧/٤/١٦ دامەزراوە

لێپرسراوی تیپ	قادر برسی لەبەدالەی شارەوانی
راهێنەری تیپ	مامۆستا سالار عبدالکریم
ناوی یاری‌زان	ئیشەکەی
١ ـ سالار عبدالکریم	مامۆستا، راهێنەری تیپ
٢ ـ عیزەت عەبدوڵلا نصراللە	مامۆستا
٣ ـ فەوزی مەلا مەحموود	مامۆستا
٤ ـ غەفور سەعید محەمەد	مەساح لە شارەوانی
٥ ـ نەجمەدین حەسەن موراد	بەنا، کۆچی دوایی کردوە
٦ ـ فایەق حەسەن موراد	لە شارەوانی
٧ ـ عومەری مچەی رەعنا	بەقاڵ
٨ ـ عەباسی مچەی رەعنا	بەقاڵ، کۆچی دوایی کردوە
٩ ـ عومەری عەلی نەجار	دارتاش
١٠ ـ عوسمانی عەلی نەجار	لە تاپۆفەرمانبەرە
١١ ـ بهاءالدین عەلی صالح رەشە	عەقیدی خانەنشین
١٢ ـ عوسمان صالح شەیدایی	لە کارەبا

١٣ ـ حامید عەبە ڕەش	لە کارگەی سەرچنار
١٤ ـ عوسمان عەزیز	مودەریس
١٥ ـ کەریم ئەحمەد بارام	مامۆستا
١٦ ـ ئیسماعیل وەستائەحمەد دارتاش	کرێکار، کۆچی دوایی کردوە
١٧ ـ لەتیف حسەین ئەفەندی	مودەریس
١٨ ـ نصرالدین عەلی عوسمان	معاونی پۆلیس
١٩ ـ حسەین شاخی	خەیات
٢٠ ـ لەتیف شێخ محەمەد	لە پەروەردە
٢١ ـ حەمە ڕەئوف قادر شاسوار	لە ئەورزدی
٢٢ ـ ڕەئوف صدیق مەحموود ئاغا	کاسب
٢٣ ـ عەلی مامە	لە ئەفریقی
٢٤ ـ عوسمانی مام ئەحمەد	بەنا
٢٥ ـ یاسینە ڕەش	قوتابی، کۆچی دوایی کردوە
٢٦ ـ قادر کەریم (قالەڕەش)	مامۆستا،گۆلچی

تێ بینی: ئەم تیپە سەر بە گەڕەکی مەڵکەندی بوو، وە لە گۆڕەپانی (ساحە)ی بەردەم شەخسەکەی شێخ جافر، شوێنی زراعەی ئێستا، یاری ئەکرد.

● ● ●

تیپی (هێرش) ساڵی ١٩٥٧ بەرەسمی ئیجازەی وەرگرت، بەڵام بە چەند ساڵێك لەوەوپێش پێك هاتبوو. ناوی تیپەکەش خوالێخۆشبو شاعیر ڕەمزی مەلا مارف ئەم ناوەی بۆدۆزییەوە.

ناوی یاری زان	ئیشەکەی
١ ـ مەحمود محەمەد صابونچی	مامۆستا، سەرۆکی تیپ
٢ ـ صاڵحە سوور	بەنا، کۆچی دوایی کردوە
٣ ـ کەریم حاجی فەرەج ئاغا	مەساح

٤ ـ نەجم الدین زەین الدین	لیوا روکنی موتقاعید
٥ ـ حەمە عەتا رەشید	ماموستا
ـ عەبدول رەحمان محەمەد (داعوری)	لە ئیدارە محەلی
٧ ـ حەمەی حاجی صاڵح	خاوەنی گازینۆی جمهوری، کۆچی دوایی کردوە
٨ ـ مستەفا رەحیم عەلی	وەکیلی ئەفریقی
٩ ـ فوئاد ئیبراهیم	فەرمانبەر لە کارگەی جگەرە
١٠ ـ ئەکرەم غەفور	ماموستا
١١ ـ جەلال میرزا عەبدوڵلا	فەرمانبەر لە ئیشغال
١٢ ـ جەمالی خانم	نائب ضابط
١٣ ـ ئیبراهیم تۆفیق حەسەنە قوچ	برین پێچ
١٤ ـ عەلی مەعصوم	کاسب
١٥ ـ حەمەی حاجی فەرەج ئاغا	لە کارگەی جگەرە
١٦ ـ کامیل وەستا ئەحمەدی بەنا	**مودەریس**
١٧ ـ تەیمور ئیبراهیم صاحبقران	ئەندازیار
١٨ ـ عوسمان صاڵح سەعید	ئەفسەر، گۆڵچی کۆچی دوایی کردوە
١٩ ـ عوسمان محمد موراد	پزیشك، گۆڵچی

تێبینی: ـ ئەم تیپە لە گۆرەپانی (ساحە)ی سەرو سانەوی کچان، شوێنی خانوەکانی ئیدارەی مەحەلی، یارییان ئەکرد، ئەم تیپە سەر بە گەرەکی گۆیژە بوو.

● ● ●

تیپی (سەیوان) ساڵی ١٩٥٤ تا ساڵی ١٩٥٦ بەردەوام بو تا یانەی وەرزشی سلێمانی لەو ساڵەدا دامەزرا یاری زانەکان چونە ئەو یانەیە.

سەرۆکی تیپ ـ ـ ئەحمەدی کاکە حەمە

ڕاهێنەری تیپ ـ مامۆستا عەزیز محەمەد ڕەشید
لێپرسراوی تیپ ـ حسەڕەشی خەیات
ناوی یاریزان ـ ئیشەکەی

١ ـ ئەحمەدی کاکەحەمە	مامۆستا
٢ ـ عوسمان محەمەد (پیاوەبچکۆلەکە)	لە مەلاریا
٣ ـ یاسین حەمەصاڵح	مامۆستا، کۆچی دوایی کردوە
٤ ـ شەوکەتی حاجی عەلی	مامۆستا
٥ ـ ڕەفعەتی مەلا	مامۆستا
٦ ـ مەلا قادر سەعید	مامۆستا
٧ ـ حەمەی فەتاح	مامۆستا
٨ ـ عەبدوڵڵا حاجی قادر	مامۆستا
٩ ـ عومەر نەمەڵی	لە کارگەی سەرچنار، کۆچی دوایی کردوە
١٠ ـ کەمال عەزیز میراو	مامۆستا
١١ ـ عارف حەسەن	مامۆستا، گۆڵچی

تێبینی: ـ ئەم تیپە لە گۆڕەپانی (ساحە)ی بەردەم سەرقەبرانی گردی شێخ ئەولاو گۆڕەپانی دەشتی تەیارەخانەکە یارییان ئەکرد. ئەم تیپە سەر بە گەڕەکی دەرگەزێن بو.

● ● ●

تیپی (خەبات) ساڵی ١٩٥٧ دامەزراوە سەرۆکی تیپ و ڕاهێنەر مامۆستا حەمەصاڵح

ناوی یاریزان	ئیشەکەی
١ ـ یاسین حەمەصاڵح	مامۆستا

٢ ـ عومەر ڕەزا — لە مەڵبەندی لاوان

٣ ـ بلە قاسم — مامۆستا

٤ ـ عومەری حەمەڕەش — لە کارگەی جگەرە

٥ ـ ئەکرەم عارف قەرەچەتانی — قوتابی کۆچی دوایی کردوە

٦ ـ عوسمان ئەحمەد (عوسیل) — مامۆستا

٧ ـ صلاح محەمەد کەریم — مامۆستا

٨ ـ حەمەغەریب عەزیز — قوتابی، کۆچی دوایی کردوە

٩ ـ غەریب لەتیف — قوتابی، کۆچی دوایی کردوە

١٠ ـ هادی مەلا سەلام — فەرمانبەر

١١ ـ ئەنوەر سەیعەلی — پایسکیلچی

١٢ ـ مەحمود مەلا ڕەحیم — مورشید زراعی. گوڵچی

١٣ ـ لەتیف شەشۆ — بیتاقەفرۆش. گوڵچی

تێبینی: ـ ئەم تیپە سەر بە گەڕەکی چوارباخ بووە. لە گۆڕەپانی (ساحە)ی سانەوی کوڕان یاریان ئەکرد.

● ● ●

تیپی (ئاکۆ) ساڵی ١٩٥٩

سەروکی تیپ — فەردیدون فەقێ ڕەشید

ڕاهێنەری تیپ — حەمەپشکە

ناوی یاریزان — ئیشەکەی

١ ـ فەرەیدون فەقێ ڕەشید — وەکیلی ئەفریقی (ئەم سیانە بران)

٢ ـ فاروق فەقێ ڕەشید — وەکیلی ئەفریقی

٣ ـ فەهمی فەقێ ڕەشید — لە کارگەی جگەرە

٤ ـ حسەین قەدری — بەڕێوەبەری گشتی پەروەردە لە هەولێر

٥ ـ کەمال توفیق — عەقید (خانەنشین)

٦ ـ هنوده	خەڵکی ناصریه بو
٧ ـ محەمەد ئەحمەد موراد	
(حەمە حموص)	لە کوژاندنەوەی ئاگر
٨ ـ عەبدوڵلا ئەحمەد (کۆرنال)	مامۆستا
٩ ـ وەهبی رەشید	مامۆستا
١٠ ـ کەریم عەلی گەراج	لە کارگەی جگەرە
١١ ـ جەلال ئیبراهیم بەلوعەچی	لە کارگەی جگەرە
١٢ ـ عوسمان فەتاح هەرمەنی	بەقاڵ
١٣ ـ غەریب لەتیف	قوتابی،کۆچی دوایی کردوە
١٤ ـ عەلی لەتیف	مامۆستا [بران]
١٥ ـ گوروون (دەرویش)	کاسب،گوڵچی،کۆچی دوایی کردوە

تێ بینی:

ـ ئەم تیپە سەر بە گەڕەکی چوارباخ بو لە گۆڕەپانی (ساحە)ی سانەوی کوڕان یاریان ئەکرد.

● ● ●

تیپی (هیوا) ساڵی ١٩٥٧ دامەزراوە

دامەزرێنەرو ڕاهێنەرو سەروکی تیپ مامۆستا حەمەکاکە بووە

یاریزان	ئیشەکەی
١ ـ حەمەکاکە	مامۆستا
٢ ـ عومەر ڕۆستەم	فرۆشیاری کەلوپەلی وەرزشی
٣ ـ کەمال حسەین صالح قەمە	سەرپەرشتیاری پەروەردە
٤ ـ جەلالی مینا	مامۆستا
٥ ـ جەبار عەبدول عەزیز	مامۆستا
٦ ـ ئەنوەر قادر	مامۆستای وەرزش

٧ ـ ئەنوەر بەکر	مامۆستا
٨ ـ ئیسماعیل عارف	برین پێچ
٩ ـ یاسین مستەفا	فەرمانبەر لە لاوان
١٠ ـ ئەحەی صالْح قەمە	فەرمانبەر
١١ ـ عەزیز صالْح	فەرمانبەر لە کارگەی جگەرە
١٢ ـ جەمال ڕەشید	مامۆستا
١٣ ـ ڕەزاق عارف	لە سینەمای دڵشاد
١٤ ـ ئەحمەد عارف	کاسب
١٥ ـ حەمەی مامەلی	کاسب ـ گۆڵچی

تێبینی

ــــــــ شوێنی یاری کردنیان لە گۆڕەپانی (ساحە)ی سانەوی کوڕان و یاریگای پەروەردەو دەشتی تەیارە خانەکە بو، ئەم تیپە سەر بە گەڕەکی چوارباخ لقی قەسابەکان بو، لەپێش ئەم تیپەدا تیپێك هەبوو ساڵی ١٩٥٤ بە ناوی تیپی گەڕەکی قەسابەکان.

تیپی (ئاسۆ) ساڵی ١٩٥٧ز دامەزراوە سەر بە یانەی وەرزش بووە سەروکی تیپەکە مامۆستا ئەنوەر ئەحمەد فەتاح بوو کە بە (ئەنوەر چاوشین) ناسراوە.

ڕاهێنەری تیپ: کەمال سەلیم میران بوو

ناوی یاریزان	ئیشەکەی
١ ـ ئەنوەر چاوشین	مامۆستا ـ سەروکی تیپ
٢ ـ کەمال سەلیم میران	قوتابی کۆچی دوایی کردوە
٣ ـ ئەکرەمی مەحمودی ئەحەڕەش	لە کارەبا
٤ ـ لەتیفی مەحمودی ئەحەڕەش	قوتابی ـ کۆچی دوایی کردوە
٥ ـ صالْح محەمەد ئەمین	مامۆستا

٦ ـ محەمەد تەها وەستا فەرەج	مامۆستا. کۆچی دوایی کردوە
٧ ـ حەسەن حاجی حەمە پۆکۆل	لە شارەوانی
٨ ـ کەمال عەبدوڵڵا	ئەندازیار
٩ ـ محەمەد سەعید نادر	مامۆستا
١٠ ـ عەلی عەبدوڵڵا	کەبابچی
١١ ـ کەمال عەلی رەشید	لە کارگەی جگەرە
١٢ ـ عوسمان ئەحمەد	بەرگ دروو
١٣ ـ عەزیز ئەنوەر	کاسب
١٤ ـ کەمال رەئوف	لە کارگەی جگەرە
١٥ ـ هۆگر موفتی	لە کارگەی جگەرە
١٦ ـ عوسمان ئەحمەد(پەستەك)	لە بەرید
١٧ ـ تایەر عەبدوڵڵا صاڵح	خاوەن پێشانگای ئوتومبیل
١٨ ـ لەتیف ئەمین مەحموود	پزیشك، سەروکی یانەی وەرزشی سلێمانی
١٩ ـ بورهان عومەر	لە خەستەخانەی گۆلچی.

تێبینی

ـــــــ: ئەم تیپە سەر بە گەڕەکی (کانی ئاسکان) بووە لە گۆڕەپانی (ساحە)ی دەشتی تەیارەخانەکە یاریان ئەکرد.

●●●

تیپی (ئەزمر) ساڵی ١٩٥٧ دامەزراوە.

سەروکی تیپ و ڕاهێنەری: نوری بەدەوی

ناوی یاری زان	ئیشەکەی
١ ـ حسەین ئیبراهیم دەرویش	**معاون محافظ**
٢ ـ ڕەزاقە سوور	فەرمانبەر لە کارگەی جگەرە
٣ ـ فایەقە سوور فەرمانبەر لە کارگەی چیمەنتۆ	

٤ ـ معتصم فەتحی	لە کارگەی جگەرە
٥ ـ جەمالی عەلی باپیر	قوتابی، کۆچی دوایی کردوە
٦ ـ قالەی شەریفە کوردە	ئەفسەر، کۆچی دوایی کردوە
٧ ـ کەمالە سوور	مامۆستا
٨ ـ صاڵحی عەیلە	مامۆستا
٩ ـ حەمە صالح محەمەدئەمین	فەرمانبەر لە خەزێنە
١٠ ـ جەلالە چاوشین	لە ئیشغال، کۆچی دوایی کردوە
١١ ـ غەریب زێوەر	خاوەن کتێبخانەی بێکەس
١٢ ـ جەلال کەریم پەری	خەیات
١٣ ـ حیکمەتی مەلا ئەحمەد	لە کارگەی جگەرە
١٤ ـ عوسمانی شێخ محەمەدی بەنا	لە کارگەی جگەرە، گۆڵچی

تێبینی:
______: شوێنی یاریکردنیان لە گۆڕەپانی (ساحە)ی بەردەم شەخسەکەی شێخ جافرو دەشتی تەیارەخانەکە بوو. ئەم تیپە سەر بە گەڕەکی کانیئاسکان لقی شێخ جافر بووە.

● ● ●

لە گۆڤاری (ڕۆژی نوێ)دا ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٦٠ لە لاپەڕە ـ ٢٦ ـ دا ئەم باسە وەرزشییە نوسراوە.

وەرزش

ئەم پرسیارانەی خوارەوەمان لە یانەی وەرزشی سلێمانی کرد. وا وەڵامەکانیان پێشکەش ئەکەین و زۆر سوپاسیان ئەکەین.

١ ـ یانەی وەرزشی سلێمانی چۆن پێک هات؟

٢ ـ چەند تیپی (تۆپی پێ) لە شارەکەماندا هەیە؟

٣ ـ دەنگوباسی وەرزش لەم ماوەیەی دواییدا چیە؟
٤ ـ چ پرۆژەیەکیان بەدەستەوەیە؟
٥ ـ دەربارەی قورسایی هەڵگرتن، یانە، چی کردووە؟
٦ ـ تا ئەمڕۆ یاری توپی پێ لەگەڵ تیپی تۆپی پێی شوێناندا کراوەو ئەنجامی یاریەکان چیبوون؟

وەڵامی یانە بۆ گۆڤاری ڕۆژی نوێ:
ئەوا بەکورتی وەڵامی پرسیارەکانتان ئەدەینەوە هیوادارین هەمیشە لە ڕیزی پێشەوەدا بن بۆ خزمەتی وەرزش.
١ ـ کە داوای دامەزراندنی یانەی وەرزشی سلێمانی کرا داواکە ئەمانەی خوارەوە ئیمزایان کردووە بە بەرواری ١٩٥٦/٩/٣
سالح عەلی ـ چاودێری وەرزش لە بەڕێوەبەرایەتی پەروەردە
خەلیل ئیبراهیم ـ مەئموری ئەملاکی سلێمانی
سەعید شەفیق ـ مامۆستای وەرزش
ئەحمەد زرنگ ـ پارێزەر
عەزیز محەمەد ڕەشید ـ مامۆستای وەرزش
عومەر محەمەد ئەمین ـ مامۆستای وەرزش
دیکران ئەلەکسەندەریان ـ رادیۆ فرۆش
ئیسماعیل عەبدولوەفا ـ خاوەنی کۆگای پرشنگ
حسە ڕەش ـ بەرگدروو
نامیق قەزاز ـ پارێزەر
وە بەگوێرەی نامەی وەزارەتی ناخۆیی ژمارە ١٢٣٦٠ بەرواری ٩٥٦/٩/١٧ ڕێگە درا بە یانە ئیش بکات.
٢ ـ تیپی فوتبۆڵ: ئەوانەی کە ناویان هەیە زۆرن بەڵام ئەو تیپانەی کە پەیوەندی‌یان بە یانەوە هەیەو چالاکی‌یان نوواندوە ئەمانەن:
ئەزمڕ، خەبات، ئاکۆ، هیوا، ئاسۆ، برسی.
٣ ـ یەکێتی تۆپی پێی ناوەند: بڕیاریدا کە هەموو شارەکانی عێراق لەناو

خۆیاندا یاری بکەن وە بۆ ئەمە عیراق کراوە بە پێنج بەشەوە هەر بەشەی تیپێکی بەهێزی تیایە کە لەمەوپێش ناوی دەرکردووە لە یاری فوتبۆڵدا وەکو: بەسرە، کەرکووك، موسڵ، تیپی عەسکەری عیراقی وە تیپی ئەهلی بەغدا، وە لەم خولانەدا سلێمانی بەر موسڵ و هەولێر کەوتبوو ئەوەبوو رۆژی ١٩٦٠/٢/٢٧ لە هەولێر لەگەڵ هەولێردا یاریکردو هیچ لایەك گۆڵی نەکرد، وە رۆژی ١٩٦٠/٢/٢٩ یاری کرد لە موسڵ لەگەڵ موسڵ دیسان هیچ لایەك گۆڵی نەکرد وە رۆژی ١٩٦٠/٣/٦ موسڵ هات بۆ سلێمانی وە یاریەکەی بردەوە بە دوو گۆڵ بەرامبەر بە گۆڵێك وە لەوەپێش موسڵ لە هەولێریشی بردبوّوە بە پێنج گۆڵ بەرامبەر بەگۆڵێك، وە بەگوێرەی خاڵ (نقطة) موسڵ بە براوە ئەژمێررێت لەم سێ شارەدا وە ئەچێت بۆ بەغداد بۆ یاری کردن لەگەڵ ئەو چوار تیپەی کە ئەمێنێتەوە.

٤ ـ لەم کاتەدا یانە دوو پرۆژەی بەدەستەوەیە یەکەم دامەزراندنی دوو تیپی منالان (ناشیء)وە سەرپەرشتی کردنیان بۆ پێگەیاندنی یاریکەری فوتبۆل بۆ دوواڕۆژ. دووەم دروست کردنی نیشتەجێیەك بۆیانە کە یاریگای تۆپی فرۆکەو تۆپی سەبەتەی تێدا بێت لەگەڵ حەوزێکی مەلەکردن، وە بێگومان ئەمەش پێك نایەت ئەگەر هاوولاتیان و کاربەدەستان دەستی یارمەتیمان بۆ درێژنەکەن.

٥ ـ باشترین یاریزانی ئاسن لە یانەکەماندا کاك ئیسماعیل ئیبراهیمە کە (عەتار)ە لە قەیسەری نەقیب وە فێرکەری تیپی ئاسنە وە قورسایی خۆی سووکە (وزن الخفیف)وە ئەتوانێت ٩٢ بە فراندن (خطف) وە ٨٨ کغم بە پاڵەپەستۆ (ضغط) وە ١١٨ کغم بە (نەتر) هەڵگریت وە هیوای زۆری لێ ئەکرێت کە پێشتر کەوێت.

٦ ـ تا ئەمرۆ یانەی وەرزشی سلێمانی گەلێ یاری فوتبۆڵی کردووە، بەلام ئەو یاریانەی کە گرنگ بووبن ئەمانەن:

رۆژی یاری	ئەو تیپەی یاری لەگەڵ کردووە	یانە	تیپی بەرامبەر	شوێنی یاری
١٩٥٧/٣/٢٧	شەریکەی بیتون و منیرباد	٧	١	سلێمانی
٩٥٧/٤/١٢	تیپی خانەقین	٥	٤	سلێمانی

٩٥٧/٤/١ تیپی شەریکەی دوکان ٦ ٠ سلێمانی
٩٥٧/٥/١٧ بروسکەی هەولێر ٣ ٦ سلێمانی
١٩٥٧/٧/١ کەوکەبی زەرقا ٥ ٠ سلێمانی
٩٥٧/٨/٩ یەکێتی خانەقین ئەهلی ٦ ٤ خانەقین
٩٥٧/٨/١٦ شوعلەی کەرکوک ٥ ١ سلێمانی
٩٥٧/٩/١٢ شوعلەی فەیلی بەغا ٣ ٣ سلێمانی
٩٥٧/٩/٢١ یەکێتی شێخلی بەغا ٤ ٢ سلێمانی
٩٥٧/٩/٢٣ بروسکەی هەولێر ٥ ٠ هەولێر
٩٥٨/٤/٢٩ تیپی فەیلی ١ ٢ بەغدا
٩٥٨/٦/١٣ شەریکەی نەوتی خانەقین ٢ ١ سلێمانی
٩٥٨/٦/٢٠ سەلاحەدین هەولێر ١ ١ سلێمانی
٩٥٨/٨/٢٣ تیپی فەیلی بەغا ٤ ٥ سلێمانی
٩٥٩/١/٢٩ لیوای پیادەی چوارەم ٢ ١ سلێمانی
٩٥٩/٢/١٨ کۆماری جەزائیر ١ ٨ سلێمانی
٩٥٩/٥/٢ ئاسووری کەرکووک ٢ ٤ سلێمانی
٩٥٩/٧/٣ نەهرێنی کەرکووک ٤ ١ سلێمانی
٩٥٩/١٠/٤ ئەلوەندی خانەقین ٢ ٢ سلێمانی
٩٥٩/١١/٢٠ نیقابەی کرێکارانی نەوتی کەرکووک ١ : ٥ سلێمانی
١٩٦٠/١/١٥ نیقابەی کرێکارانی نەوتی کەرکووک ٢ : ٣ سلێمانی
٩٦٠/٢/١٢ شەریکەی نەوتی کەرکووک ٥ ٠ سلێمانی
٩٦٠/٢/٢٧ هەڵبژێراوی هەولێر ٠ ٠ هەولێر
٩٦٠/٢/٢٩ هەڵبژێراوی موسڵ ٠ ٠ موسڵ
٩٦٠/٣/٦ هەڵبژێراوی موسڵ ١ ٢ سلێمانی

بەمەدا دەرئەکەوێت کە یانە تا ئەمڕۆ (٧٧) گۆڵی کردووە وە (٥٦) گۆڵی کراوە وە (١٢) یاری بردۆتەوەو (٨) یاری دۆڕاندووە وە لە (٥) یاریدا وەك یەك بووە.

عەلی ئەحمەد تەها

سکرتێری یانەی وەرزشی سلێمانی

یاریی ئاسن

یاریی ئاسن چۆن هاتە شارەکەمانەوە لەسەر یاسای تازەی وەرزش:

کاکە حەمەی میرزا سەعیدی مەلا عەباس لە حەپسخانەی (کوت) حەپس دەبێت لە ساڵی ١٩٤٨دا لەگەڵ یەکێك لە پاڵەوانەکانی عێراق لە یاری ئاسندا کە ناوی (جەعفەر ئەبولعیس) بوو لەوەوە فێری یاریی ئاسن هەڵگرتن بوو وە لە ساڵی ١٩٥٠دا کاتێك بەرئەبێت خولیای یاریی ئاسن دەکەوێتە مێشکیەوە وە کە ئەگەرێتەوە بۆ سلێمانی لە ماڵی خۆیاندا دەست ئەکات بە یاریی ئاسن وە هەر لەوکاتەدا لە سەرکارێز چەند لاوێکی تازە پێگەیشتوو یاری ئاسن ئەکەن وەك:

١ ـ حەمە رەشیدی ئەحە شانە (نانەوا)

٢ ـ تۆفیقی حاجی باقی (چایچی)

٣ ـ کەریمی مام ئەورەحمان **(تەنەکەچی)**

٤ ـ جەلالی وەستا محێدین (تەنەکەچی)

ئەم چوار لاوە سەرتای یاری ئاسنیان ئەبێت وە کاکەحەمە پەیوەندی‌یان پێوە ئەکات و یاری‌یان لە گەڵا ئەکات، لە پێشا کەرەسەی یاری ئاسن نەبوو تەنها بە شەفتی بۆری‌و وە فلنجەو دیشلی ئۆتومبێلیان پێوە ئەکردو یاری‌یان پێ‌ئەکرد، هەر لەم ساڵەدا چوون بۆ بەغداد بۆ یانەی سیحەو قووە (صحة و القوة) چوون بۆلای سەرۆکی یانە کە (ناسر غافقی) بوو کە پاڵەوانی ئاسنی عێراق بوو دیسان پاڵەوانی زۆرانبازی بوو کە چاویان بە یانەی بەغا کەوت ئەمانیش زیاتر خۆیان ئامادە کرد بۆ پەرەسەندنی یاری ئاسن لە سلێمانی کە گەرانەوە بۆ سلێمانی وە یەکەم کەس کە پەیوەندی‌یان پێوە کرد مامۆستا (ساڵح عەلی) بوو بۆ ئەم مەبەستە بۆئەوەی جێگایان بۆ پەیدا بکات و یارمەتیان بدات لەوکاتەدا

شـووی سەری ساڵی قوتـابخـانـەکان بوو قوتابخانەی (عاری) بو ـرـن بە نیشتەجێ وە لە یاریگاکەیدا یاری‌یان ئەکرد وە خۆشی سەرپەرشتی ئەکردن وە رۆژ لەدوای رۆژ بەرەو پێشکەوتن ئەرۆیشتن وە زۆر لاوی‌تر چوونە ناویانەوە وەکو ئەمانەی خوارەوە کە بۆ یاری ئاسن و جومناستیك بەشداری‌یان کرد:

١ ـ عەبەی رەحە	ئوتومبێلچی	یاری ئاسن
٢ ـ شێخ کەریم یاراوی	مامۆستا	جوانی لەش و جومناستیك
٣ ـ عومەر نەمەلی	قوتابی	جومناستیك و فوتبۆڵ
٤ ـ کورکێن کریکۆر	قوتابی	جومناستیك
٥ ـ جەمیل نوری عەلی	قوتابی	جومناستیك و فوتبۆڵ
٦ ـ ئەحمەدی کاکەحەمە	قوتابی	فێرکەری یاری فوتبوڵ
٧ ـ رەفیق سەید فەتحوڵلا	قوتابی	جومناستیك

هەر لەم ساڵەدا تیپی فوتبۆڵی تێدا دامەزرا لەگەڵ یاری جومناستیك چوون بۆ بەغـا جلوبەرگی فوتبۆڵ و تاقمی یاری ئاسنیان کری وە زۆر بەرێکوپێکی یاری‌یەکان ئەکراو زۆر لە لاوانی شارەکە هاتنە پاڵیان هەر لەم کاتەدا لە حامیەی سلێمانی فەسیلێك هەبوو هەموو جۆرە یاری‌یەکیان ئەکرد بە سەرپەرشتی مولازم (جەلال ئەحمەد فەهمی) کە خەڵکی شارەکە بوو وە لاوێکی ناسراوو یاری‌زان بوو هەمووجار ئەو سەربازانەی ئەهێنا بۆ یاریگاکەی ئەوێ بۆئەوەی یارمەتی ئەو کۆمەڵە بدات زیاتر پێشکەون وە لە ساڵی ١٩٥١دا کە قوتابخانە کرایەوە چوونە ماڵی (سـەیـد نووری سەید ئەحمەدی بابا رەسووڵ) لە کۆڵانەکەی بەرامبەر مزگەوتەکەی (سەیدحەسەن) لە سابوونکەران وە لێرە بریاریان دا کە زیاتر پەرەی پێ بسینن و بیکەن بە یانەیەکی (یاسایی) کە میری بریاری لەسەر بدات وە ئەم شتانەی لای خوارەوە پەیداکەن کە پەیوەندی هەیە بە وەرزشەوە وەك:
١ ـ مێزی بیلاردۆ ٢ ـ سپرینگ ٣ ـ کەرەسەی جومناستیك ٤ ـ مێزی تێنس.

لەم کاتەدا چەند یاریزانێکی ئاسن پەیدابوون وەك ئەم یاریزانانە:

١ ـ مەحموود چاومار	(تەنەکەچی)
٢ ـ غەفوور فەرەج	(قوتابی)
٣ ـ ئەحمەدی تەنەکەچی	(تەنەکەچی)
٤ ـ ئیسماعیل ئیبراهیم (سمەپاڵەوان)	(کاسب)

وە چەند کەسێکی تریش.

لەم کاتەدا ژمارەی ئەندامانی کۆمەڵەکە گەیشتە ١٨٠٠ ئەندام هەر لەم ساڵەدا پەیوەندی‌یان بەست بەچەند کەسێکی‌ترەوە کە بیکەن بە (یانە) وە داوای ئیجازە لە میری بکەن وە بڕیاریان دا دەستەی دامەزرێنەری یانە لەم چەند کەسەی خوارەوە پێك بێت:

١ ـ ساڵح عەلی ساڵح	سەرۆك
٢ ـ نووری ئەمین بەگ	جێگری سەرۆك
٣ ـ حەمەی میرزا سەعید	بەڕێوەبەری یانە
٤ ـ فوئاد مەجید بەگ	سکرتێر
٥ ـ ڕفیق سەید فەتحوڵڵا	ژمێریار
٦ ـ ئەحمەدی کاکەحەمە	فێرکەری فوتبۆڵ
٧ ـ کەریمی مام ئەورەحمان	فێرکەری ئاسن

وە دەستیان کرد بە نووسینی یاسای ناوخۆیی (النظام الداخلی)و پێشکەشی میری‌یان کرد بەڵام میری ڕێگەی نەدان.

وە هەر لە ساڵی ١٩٥١دا ویستیان ببن بە لقی یانەی (صحة وقوة)ی بەغا و ە چوون بۆ بەغا پەیوەندی‌یان بە (ناسر غافقی) سەرۆکی یانەکەوە کرد ئەویش بڕیاری لەسەر دا کە ببن بە لقی ئەوان وە هەر لەوێ پێشنیارێکیان دا بە وەزارەتی ناوخۆ بۆ ئەو مەبەستە وە گەڕانەوە بۆ سلێمانی وە پارچەیەك نووسینیان

هەڵواسی بە بەر ماڵەکەدا بە ناوی یانەی (صحة وقوة) پاش ماوەیەك ناصر غافقی هات بۆ سلێمانی بۆ یانەکە وە بەوبۆنەیەوە ئاهەنگێکی گەورەیان گێڕاو زۆر کەس بانگکرا وە بلیت دابەش کرا بەسەر خەڵکەکەدا وە هەموو جۆرە پیشاندانێکی جووڵانەوەی وەرزشی دەست پێکرا وە ناسر غافقیو گشت خەڵکەکە بەدڵیان بوو وە ئەوەندەیتر لاوی شارەکە چوونە ئەو یانەیەوە وە زۆر لاوی دوورخستەوە لە قومارکردن و عارەق خواردنەوەو زۆر شتیتر کە زیانی بە لاوان ئەگەیاند وە بەهۆی ئەم یانەیەوە گیانی برایەتیو هاوڕێیەتیو یەکتری ناسین پەیدابوو وە بۆیــە میری پێی ناخــۆش بوو تا لە ساڵی ١٩٥٢دا ئێــوارەیــەك

معــاونی پۆلیس و چەنــد پۆلیسێــك بە موســەللەحــەیەك چونە سەر یانەکە وە بەزۆردایان خست وە خەڵکی شارەکە زۆر زۆریان پێ ناخۆش بوو وە ناچار بوون کە لاوە وەرزشکارەکان ئاسن بکرن و لە ماڵی خۆیاندا یاریبکەن.

تێبینی:
ـــــــــ: ئەنـدامانی یانە مانگی (٢٥٠) فلس مانگانەیان ئەدا بەلام پارە لە قوتابی نەئەسێنرا وە هەروەها چەند کەسێك لەو ماوەیەدا یارمەتی یانەیان ئەدا بە پارەو زۆر شتیتر وەکو:

١ ـ قادراغای حاجی مەلا محێدین
٢ ـ دوکتۆر کەمال عەبدوڵلا ناجی
٣ ـ وەستا محێدین تەنەکەچی
٤ ـ ئەحەی سەعە بانەیی
٥ ـ حەمەی سەید ئیبراهیم
٦ ـ بابارسول سەید نووری، خاوەن خانووەکە
٧ ـ خەلیل ئیبراهیم (معاونی تەسویە)
٨ ـ ئەحمەدی وەستا مەحمووی دەلاك
وە چەند کەسێکی تریش.

تیبێنی:

ـــــــــ: یاری پاڵەوانبازیو میلبازی لە شارەکەمانا هەر لە زەمانی عوسمانلیەوە هەبووە لەماڵێکا ئەیانکرد لە سەرکاریز لای ماڵی (مەلا عەلی سەرکاریز) پێیان ئەووت (زۆر خانە) وە لەم ماڵەدا یاری زۆرانبازی میلبازی تێدا ئەکرا وە یەکێك لەو پاڵەوانانە کە ناوی (ئەورەحمانی خامە) بوو پێش بیرکردنەوە لەم کتێبە بە ماوەیەکی کەم کۆچی دوایی کرد تاوەکو لێمان بپرسیایە کە هاوەڵەکانیتری کێ بوون و چۆن یارییان کردووەو گەلێ پرسیاریتر، بەڵام لە ساڵی ١٩٤٦ ـ ١٩٤٧ زۆرخانە کرایەوە لە شوێنی چایخانەی ساڵحی وەستا بستە تەنیشت سینەمای رەشید وە خەڵك ئەچوون بۆ تەماشاکردن و چاخواردنەوە وە ئەوانەی بەشدارییان کردبوو ئەمانەن:

١ ـ عەبوودی پاڵەوان: قۆریو شووشەی شکاوی چاك ئەکردەوەو ئەگەڕا.

٢ ـ خاڵە رەجەب : قسەخۆش و نوکتەزانی بەناوبانگ.

٣ ـ رەحمەتوڵڵا

٤ ـ عیزەدین : دانیشتووی شاری کەرکووك بوو.

* * *

تایەربەگی یەحیا بەگ ١٩١١ ـ ١٩٧٩

عەزیز محەمەد ڕەشید

عەلی ئەحمەدی تەها

ساڵح عەلی ١٩١٢ ـ ١٩٨٦

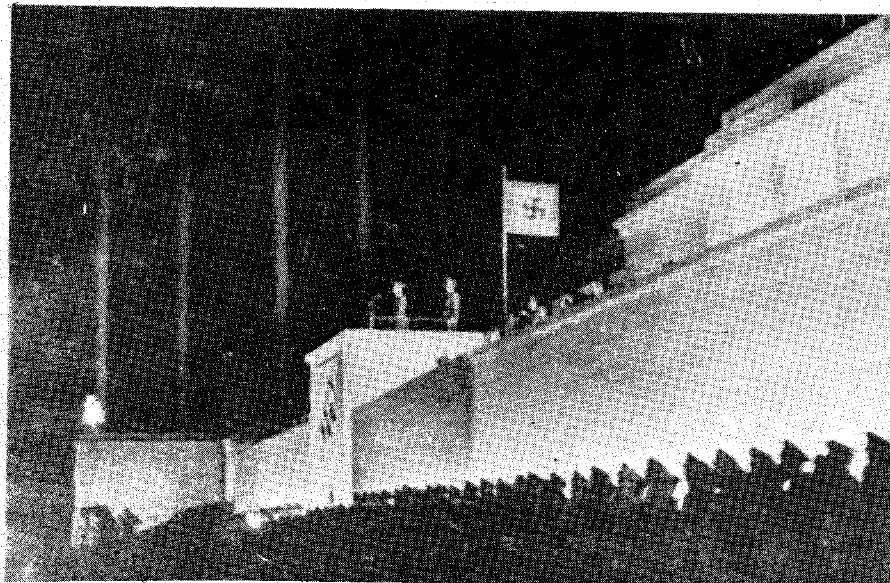

وەفدی عێراقی لە ئەڵمانیا ساڵی ١٩٣٨ ، لەم کاتەدا هیتلەر وتار ئەخوینەوە ،
تایەری یەحیا بەگ لە سلێمانی‌یەوە چووە.

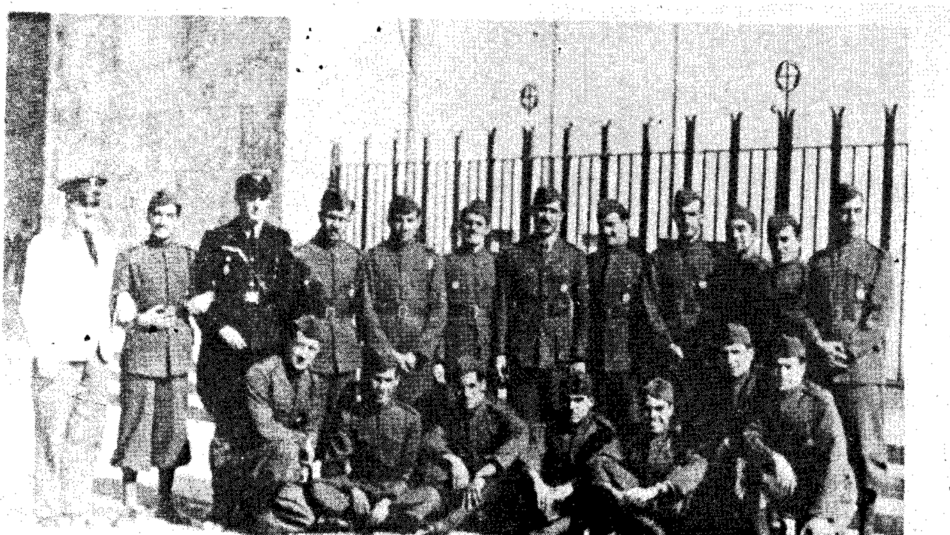

وەفدەکەی عێراق لەبەرلین ـ ١٩٣٨

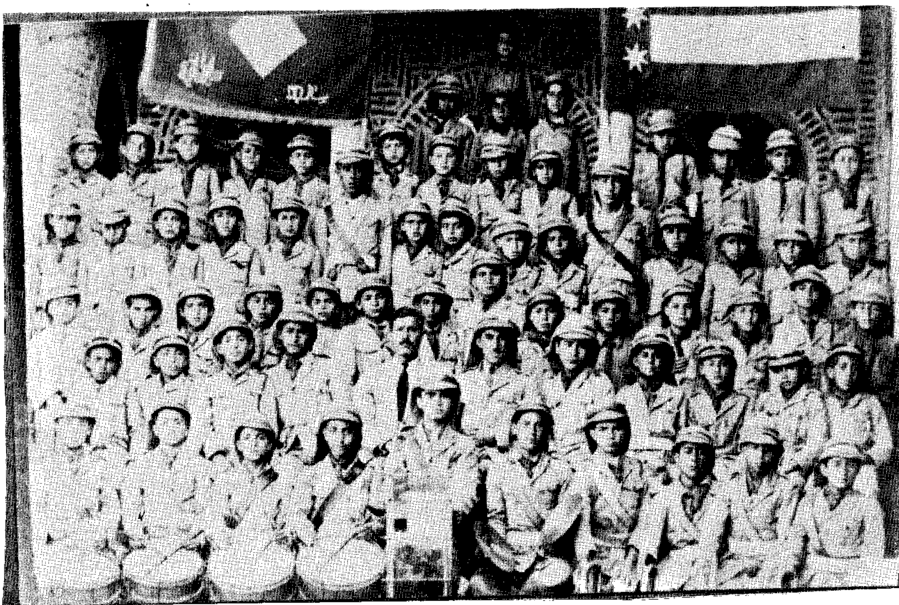

کەشافەی قوتابخانەی دووەم - ١٩٣١

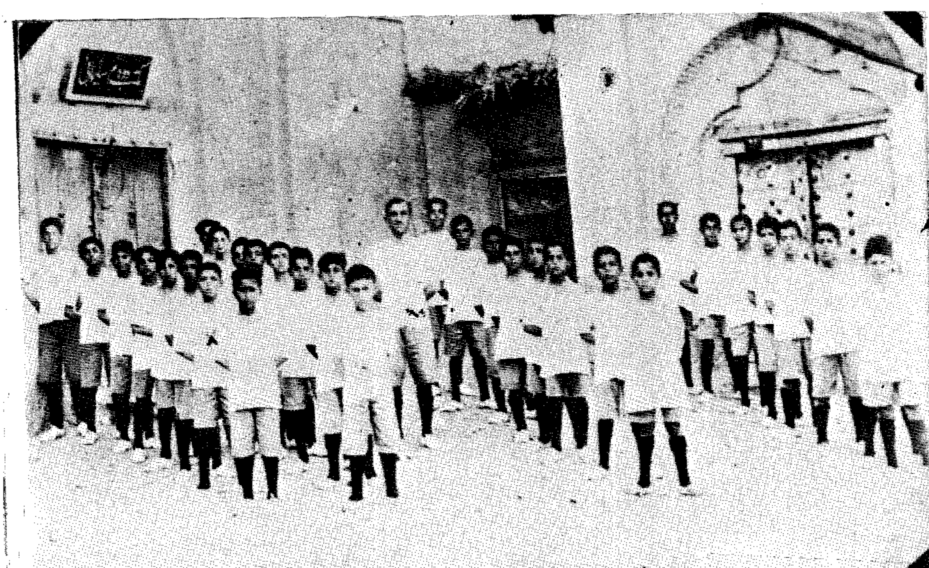

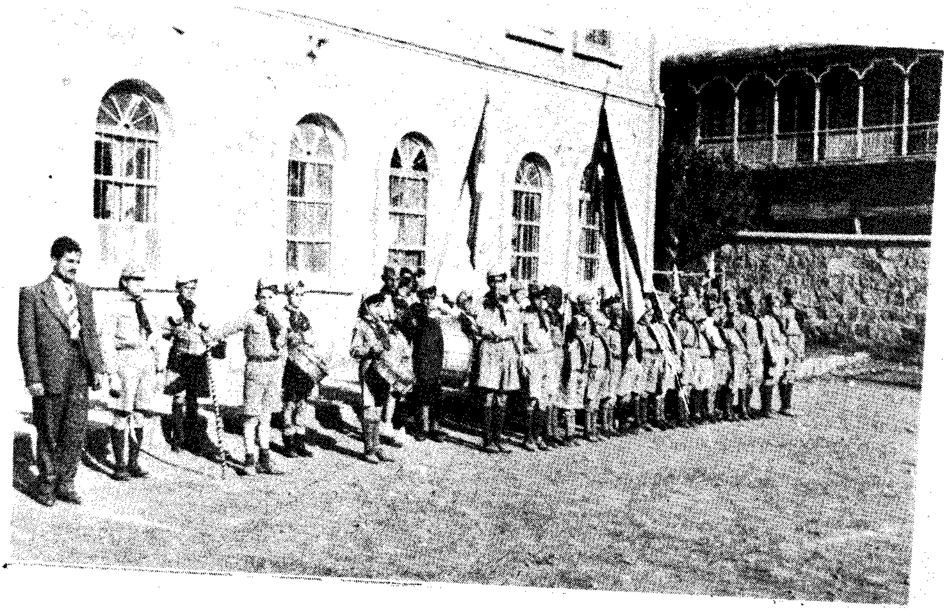

کەشافەکانی قوتابخانەی فەیسەڵی‌یە

نمایشتی گشتی ساڵی ١٩٤٩

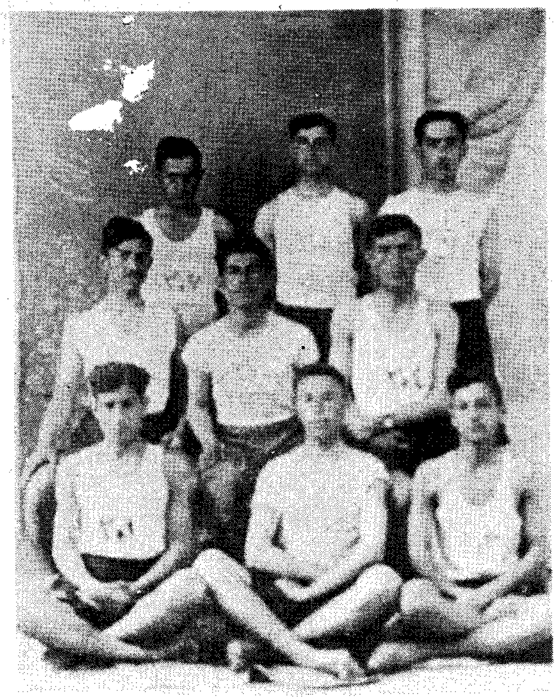

کۆمەڵی پێشکەوتنی سلێمانی - ١٩٣٤

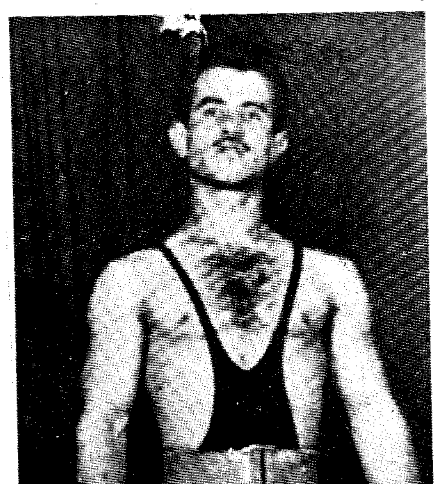

یاری کەری ئاسن عەبەی ڕەحە

کومەلی یاری‌زان لەسەرشانی عەبەی ڕەحە

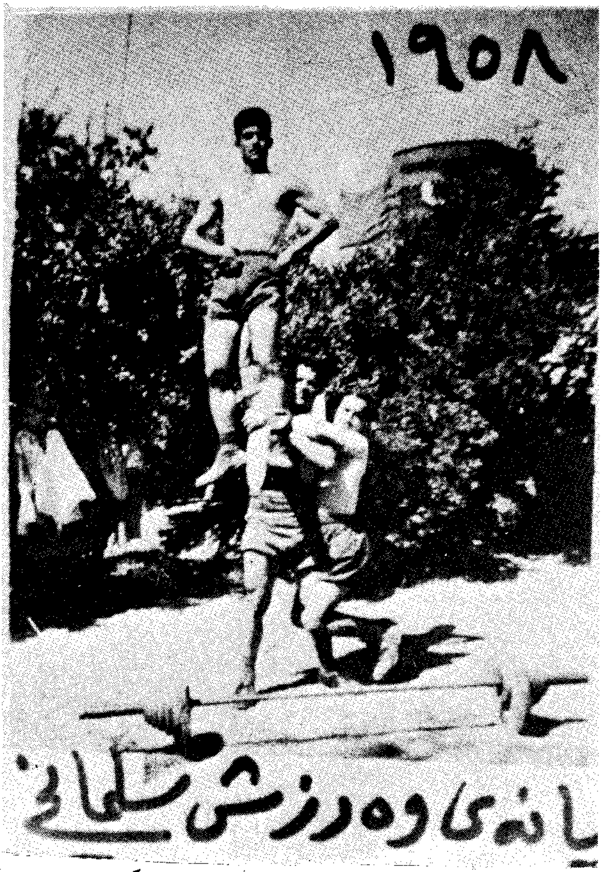

سمەپاڵەوان کوڕەزازای ئەحەی کڕنوو «دووەم کەس»

نمایشتی گشتی ساڵی ١٩٤٩ لەدەشتی تەیاری خانەکە

تیپی قوتابیانی سلێمانی - ١٩٣١

یاری زانایان کە بەشداربوون لە یاریی کەرکووک ١٩٣٧

هەڵبژاردەی سانەویی شەو ـ ١٩٥٣

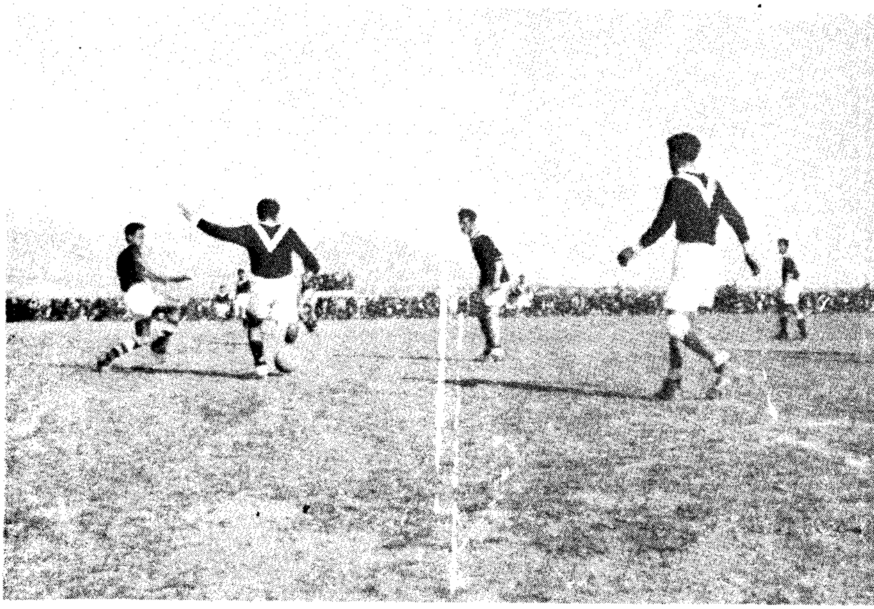

یاری تۆپی پێ لەنێوان تیپی ئەهالیو سوپا ـ ١٩٥٤

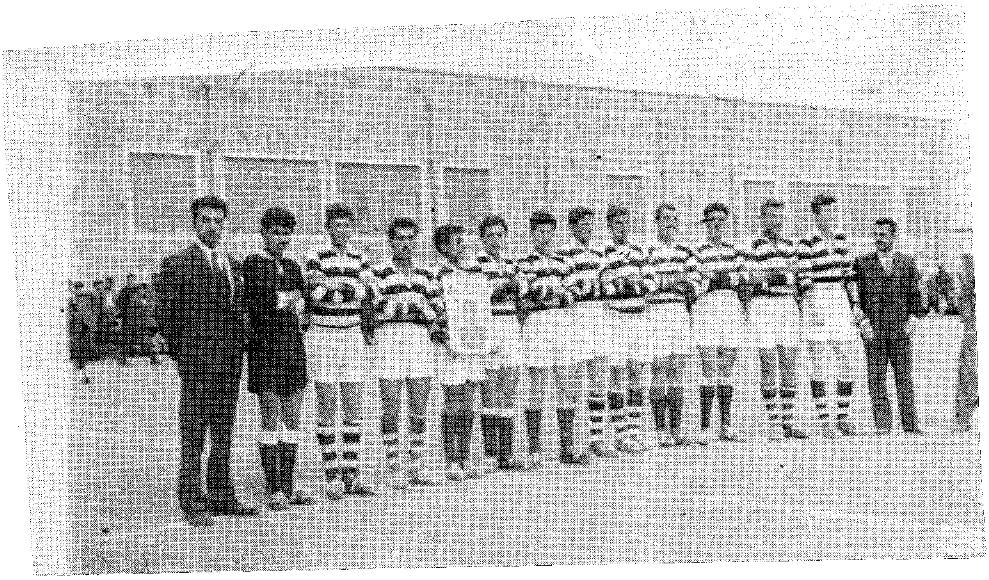

تیپی ئەزمەڕ ١٩٥٥ دامەزراوە

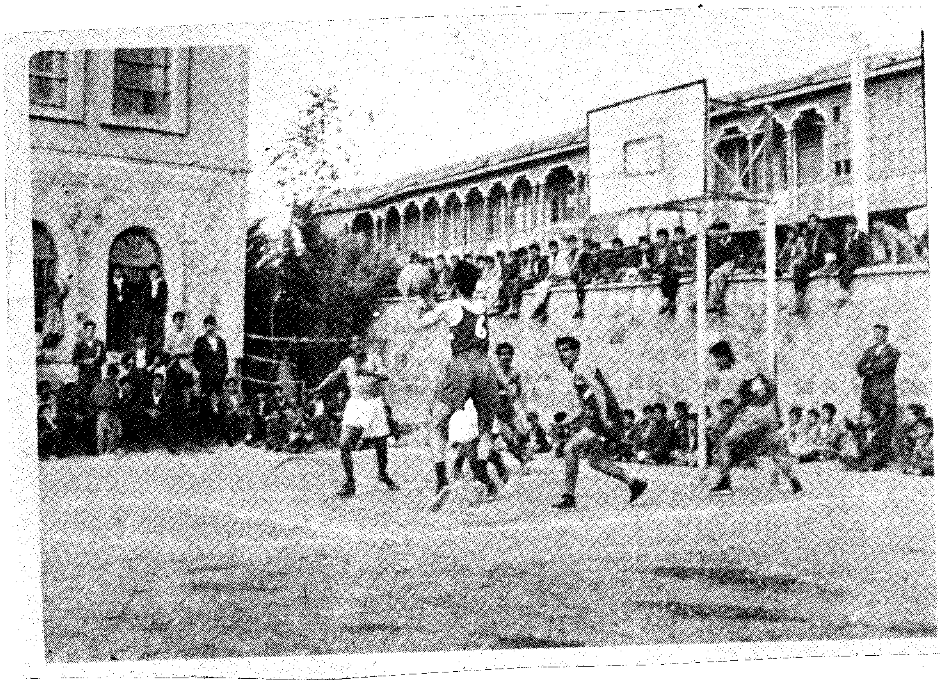

تۆپی سەبەتە ـ سانەویی رۆژو شەو ـ ١٩٥٦

تیپی برسی

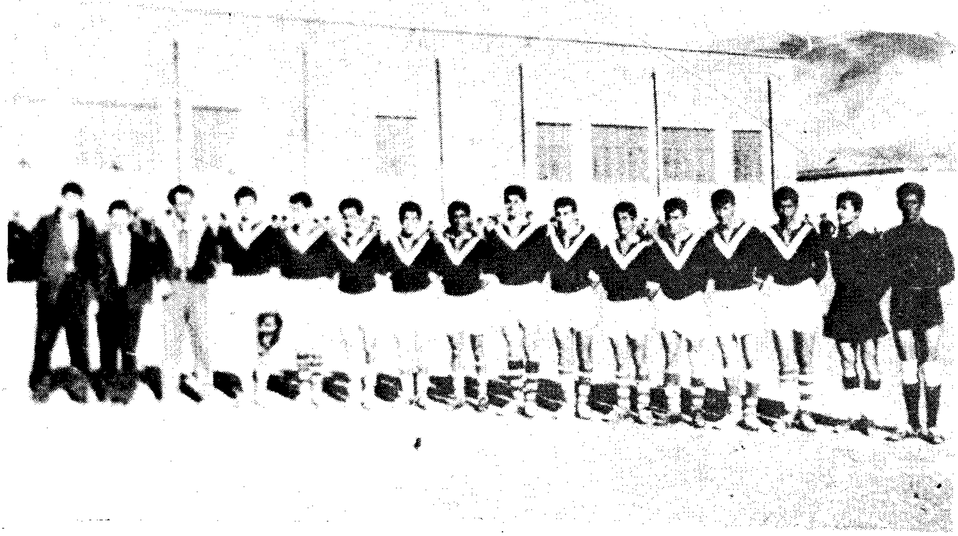

تیپی خەبات

تیپی ئاسۆ

هەڵبژاردەی سلێمانی ـ ١٩٥٨

تیپی ئاکۆ

هەڵبژاردەیی تۆپی پێ‌ی
سلێمانی وجزائر ساڵی ١٩٥٩

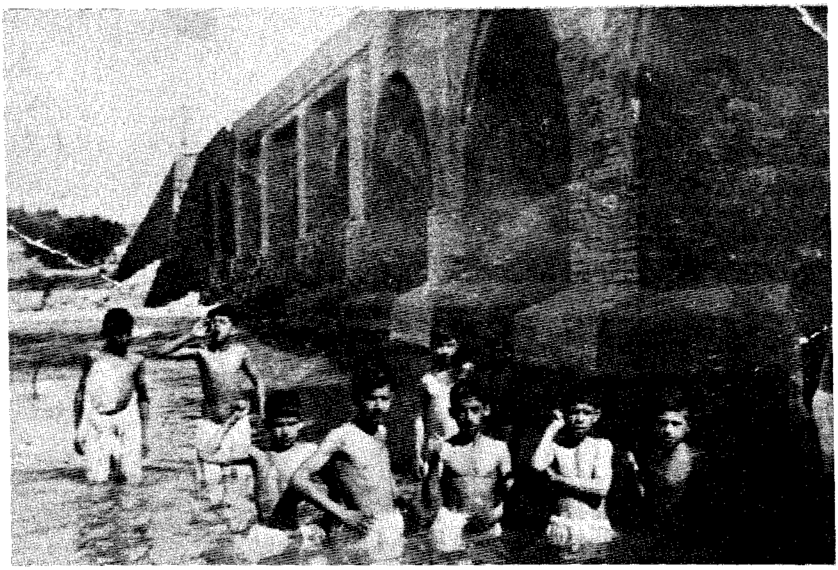

مەلە لەژێر پردەکەی قلیاسان ـ ١٩٥٣

(جووڵانەوەی هونەری لە شارەکەمانا)

نووسەر زۆرباشیی کردووە کە هەندێ لاپەڕەیتری ژیانی کۆمەڵایەتیی ئەتنوگرافیی شاری لەژێر باسی جووڵانەوەی هونەرییا تۆمارکردووە. ئەم بابەتانە ئەگەر دووریش بن هەر لە چەمسەریکەوە ئەچنەوە سەر بابەتی بووژاندنی هونەر.

نووسەر سەرڕۆژەوە کە فریا کەوتووە مێژووی ئەم بابەتانەی تۆمارکردووە. هەرچەندە زۆر لایەنیان هەر لە سەرەتای دروستبوونی شارەوە هەبوون. بۆنموونە باسی مۆسیقاو مۆسیقاژەن تەنیا لە شەست ساڵێك لەمەوبەرەوە باس کراوە لەکاتێکا کە (مستەر ریچ) هەر لە ڕۆژانی بابانەوە باس لە مۆسیقاژەنەکانی بەغا ئەکات (بڕوانە پێشەکی ئەم کتێبە). لەلایەکیتریشەوە هەندێ بابەت (وەك سینەما) هەر لە سەرەتاوە باس کرا. بەگشتی ئەم تۆمارەش مێژووی ئەم ساڵانەی بەباشی بۆ چەرخی ئایندە پاراستووەو کەرەسەی بۆ پسپۆڕان کۆکردۆتەوە.

(سەیران)

لە بڵاوکراوەکانی شارەوانی (سلەیمانی)
ساڵی ١٩٦٨ ـ ژمارە (٩) لاپەرە (٢٤)

ڕۆژی (١٦)ی نیسانی ساڵی (١٩٢٢)ز ڕێکەوتی یەك شەممە لەلایەن دانیشتوانی گەڕەکی (دەرگەزێن)ەوە سەیرانێك ڕێك خرا، پاشای ئەو سەیرانە (سەعی دەوڵەت) بوو، سەدری ئەعزەم (ڕەشی حاجی فەتاح)و نازری حەربیە (حەمەنەجیبی حاجی مەحمود)و نازری خاریجیە (فەرەجی حەمەی سمایل)و نازری مالیە (ئەحمەدی دایەنەکە) شابەندریش (ئەورەحمانی خامە) بوون. بەیاخ و تەپڵ و دوو بزن و حوشترێك و دوو کەس کڵاودارایی ڕێك خرابوو، پاشا پەنجا نەفەر عەسکەری پیادەو دە نەفەر سوارەو چوار نەفەریش حەربەدار بە جلی سوورەوە لەگەڵیا بوون بە ڕێك وپێکی بە ناوشارا ڕۆیشتوون تا بەرسەراو لەوێ ڕەسمیان گرتووە (خۆزگە ئەو ڕەسمەمان دەست ئەکەوت) دوای ئەوە بە هەموو بازار بۆلای (ئاشی بی‌یەکانی قرگە) لەوێ حەوت چادری گەورەو دەوارێکیان هەڵداوە بۆ ئەهالی، (١٠) ئەشراف و گەلێك مەئموورانیان بۆ ئەو ڕۆژەوەو ڕۆژی دوایی دەعوەت کردوە، شابەندەر زۆر زەبرو زەنگی خۆی نواندووە بۆ هەمووکەسێ، شاربەدەکردن و جەرییمەو فەلاقەو لەکۆت دان لای شابەندەر زیاتر بو، ئەمەش کە ئەکرا تەنیا بۆ خۆشیی‌و پیکەنیین بووە بە بێ‌غەرەز وە ئەم بەزمە تا ڕۆژی سێ‌شەممەی خایاندوە.

(سەیرانی قەسابەکان)

رۆژنامەی (ژیان) ژمارە (١١٤)
رۆژی ١٧/٥/١٩٢٨ز

رۆژی دووشــەممــەی (٧/٥/١٩٢٨)ز بە سورەتێکی مونتەزەم لە مەعیەت رەئیسا بە ناوشار گەران، لەدوای زیارەتی مەقامی حکومەت حەرەکەتیان کرد بۆ **سەرچنــار، لەوێ دەدوانــزە خێــوەت و رەشمــاڵیان هەڵدابوو، سەیرانەکە هەتا رۆژی** پێنج شەممە پاش نیوەرۆ دەوامی کرد.
وە لەو موددەیەدا عومومی روئەسای دەوائیرو هەموو ئەهالی سلەیمانی تاقم بەتاقم دەعوەتیان کردن

تێبینی:

شایــانی باســە کە (ســەعـۆلی خەلفــە کەریم)و (حەمەی عەزەی قەساب) هەرکــەسێ ئیتــاعــەتی رەئیسی نەکــردایە سزایان لێئەسەند بە پارە، پارەکەش بۆئەوەی خزمەتی قوتابی مەکتەبی زانستی پێبکەن، بەم جۆرە بەسزادانی خەڵك (١٧٠) سەدوحەفتا رووپێیان کۆکردەوەو تەسلیمی هەیئەتی تەعلیمی مەکتەبەکە کرد.
هەروەهــا (فــەرەج کوردی) بەرێوەبەری سەیرانەکە بوو وە بەزۆری ئەوەی سەرپەرشتی سەیرانەکەی ئەکرد جگە لەو سێ کەسە کە لەسەرەوە باسمان کردن. وە ئەمانەش بەشدارییان لە سەرپەرشتیا کردووە:

١ ـ (عەلی برزوو)
٢ ـ (حەمەد میینی عەبەی ئایشەخان)
٣ ـ (عەزیزی عارفی ئەمینە بچکۆل)
٤ ـ (وەستا گوورروونی کەبابچی).

وە لەم سەیرانەدا تەمسیلێکی گەورەی خۆشیان پیشکەش کردووە.

سەیرانی قەسابەکان لە سەرچنار ساڵی ١٩٢٨ حەوت شەوو حەوت ڕۆژی خایاند، ئەم لیژنەیەی خوارەوە ئیجازەیان لە موتەسەریف ئەحمەد ئەفەنێ هەولێری (ئەحمەد عوسمان) وەرگرت، هەر ئەم لیژنەیە لە سەیرانەکەدا ئەمریان دەرئەکردو سزای خەڵکیان ئەدا:

١ ـ صاڵحی ڕەشە

٢ ـ حاجی محی‌الدین باوکی حاجی دەروێش

٣ ـ حەمەی عەزەی چەکوش

٤ ـ سەعۆلی خەلفە کەریم

٥ ـ حەمە ئەفەنی صاڵحی ڕەشە

٦ ـ مەحمود ئەفەنی صاڵحی ڕەشە

ئەم لیژنەیە خوارەوە سەرپەرشتی سەیرانەکەیان ئەکرد:

١ ـ حاجی کوڵەك

٢ ـ عەبەی حاجی

٣ ـ حەمەی ماله

٤ ـ فەرەجی ماله

٥ ـ حەمومینی عەبەی ئایشەخان

٦ ـ ڕەشەی یارە

٧ ـ فەرەجی سمایل کۆیی

٨ ـ ڕەشەی مەلا ئەحمەد

٩ ـ عەبەی قالەی مریەم

١٠ ـ حاجی ئەحە کریس

ئەوانەی دەوری تەمسیلی پاشایان ئەبینی ئەمانە بوون:

ئەکتەرەکان:

١ ـ فەرەج کوردی دەوری پاشا بە جلوبەرگی حاجی مستەفا پاشاوە کاتێ کە لە سوپای عوسمانی لەبەری ئەکرد.

٢ ـ مەلا محی‌الدین ماستاو دەوری قازی بە جلوبەرگی قازی‌یەوە.

٣ ـ ئەحەی حەمە عەزیز پێستی بزنیان کەوڵ کردبوو لەگەڵ سەرو کەلەکەیدا لەبەری‌کردبوو.

٤ ـ ئەحەی حەمە گوێچکە پێستی بزنیان کەوڵ کردبو لەگەڵ سەرو کەلەکەیدا لەبەری‌کردبو.

دوو گایان ئەهێنا لەنزیك یەکترەوەو جڵەویان کردبون و تەختەیان خستبوە سەر پشتی هەردوو گاکە ئەم دووانە ئەچونە سەر پشتی گاکان هەڵئەپەڕین.

٥ـ بابا خولە پێستی گای لە شان ئەکرد وەکو عەبا سوری‌ئەدا ٦ ـ عارف فیتك

ئەم دوو زاتە دەنگ خۆشەش بە گۆرانی سەیرانەکەیان خۆش کردبوو:

١ ـ مەلا ئەحمەدی دیلان.

٢ ـ حاجی مەلا فەرەجی بەقاڵ.

ئەم دووانەش بە دەهۆڵ و زوڕنا سەیرانەکەیان گەرم کردبو:

١ ـ میرزا محەمەد.

٢ ـ عەبەی سەی‌زادە.

تێبینی: ـ لەم سەیرانە گەورەیەدا گۆرانی ، هەڵپەڕکێ، ڕمبازی، یاری‌کردن، تەمسیل ئەکرا، لەم سەیرانەدا ئەوەی نەهاتایە بۆ سەیرانەکە چوار جەندرمە بەسواری‌یەوە ئەچون بۆ ناوشار زەلامەکەیان ئەهێنا جەزایان ئەدا بە پارە یان ئەیان خستە ناو ئاوەکەوە بۆنمونە حەمەی ئەوڕەحمان ئاغا لە سەیرانەکە دواکەوتبو ٣٠٠ روپیە جەزایان لێ سەند.

لەم سەیرانەدا خەڵکیان زۆر بانگ کردبو لە میری‌و لە ئەهالی، لە میری موتەسەریف، مودیری پۆلیس، ئامر حامیە، ڕەئیسی بەلەدیە، قازی، حاکم، قائمقام.

میوانی ناوشار بۆنمونە وەك:ـ

١ ـ حاجی تۆفیق (پیرەمێرد) لەم سەیرانەدا شیعری «کەدەڵێن»ی هەڵبەست و بوو بە گۆرانی، مەلاکەریم ئەم گۆرانی‌یەی تۆمارکرد.

٢ ـ حاجی مەلا محی‌الدین

٣ ـ حاجی برایم ئاغا
٤ ـ حاجی مەلا سەعیدی کەرکوکلی‌زادە
٥ ـ غەفور ئاغای حاجی ئەولاّ
٦ ـ حەمەی ئەورەحمان ئاغا
٧ ـ توفیق قەزاز
٨ ـ مەحمود ئەفەنی رەسام
٩ ـ یەحیا ئەفەنی رەسام

لە چوارتاو سورداش و قەرەداغ و هەڵەبجەوە ئەهاتن وەك حامید بەگی جاف، لەم سەیرانەدا زیاتر لە پەنجا چادری عەسکەری‌یان داکوتابو لە حامیە وەریان گرتبو زیاتر لە ٢٠٠ حەیوان سەربڕرابو زیاتر لە ٣٠ فەردە گونیەی خەت سوور برنج و ٦٠ سینی پاقلاوە، هەمەجۆر خواردن، لەم سەیرانەدا چەند ژنێکی کەسوکاری خۆیان بردوە بۆ چێشت لێنان.

سەرچاوەی ئەم بەشە: عەلی صالح رەشە کە خۆی یەکێك بووە لەوانەی لەو سەیرانەدا بەشداری‌یان کردووە.

(سەیرانی دارتاشەکان)

لە رۆژی (٢١)ی مایسی ساڵی (١٩٤٦)ز دارتاشەکانی سلەیمانی سەیرانێکی ریك وپێکیان لە (قەڵاچوالان) کرد کە دوو شەوو دوو رۆژی خایاندوە، جگە لە دارتاشەکان میوانێکی زۆریشیان بانگ کردبوو، وە بە هەموویان ئەگەیشتنە دەوری سەد کەسێك.

وە ئەم ماوەی سەیرانە هەموو خەریکی خۆشی‌و گۆرانی‌و گاڵتەوگەپ و تەمسیل کردنوو یاری‌کردن بوون بێ‌ئەوەی هیچ کەسێك دڵی لە هیچ کەسێك زویر بووبێت، سەرپەشتی‌کەری ئەم سەیرانەش (حەمەسەعی جەعفەری دارتاش و وەستاورەحمانی وەستا خورشوون) بوون، هەروەها دوو ژنیشیان لەگەڵ

خۆیان بردبوو بۆ چێشت لێنان.

لەم سەیرانەدا تەمسیلێك پێشکەش کرا بە ناوی (پاشا)وە (حەمەسەعی جەعفەری دارتاش) دەوری پاشای بینیوەو جلی تایبەتی پاشایی لەبەرکردوەو پشتوێنی سووروو کلاوی گوڵنکەداری لەسەر کردووەو قایشی ڕاست وچەپ نیشانی کردوە بە بەرۆکی‌یەوەو ئەم پاشایە فەرمانی دەرئەکردە سزای خەڵکی ئەداو پەیڕەوی فەرمانەکانی ئەکرا.

ئەوانە بەشداری ئەم تەمسیلەیان کردووە ئەمانە بوون:

١ ـ حەمەسەعی جەعفەری دارتاش	لە دەوری (پاشا)دا
٢ ـ ئەورەحمانی وەستا گووروون	لە وەزیری دەستەڕاستا
٣ ـ ئەحەرەشی مەلا برایم	لە وەزیری دەستە چەپا
٤ ـ عەلی حەمەبۆر	لە سەگی پاشادا
٥ ـ مەلا کەریمی شووشە	لە دەم ڕاستی پاشا
٦ ـ عەبەی عەلیەفەنی	لە دەم ڕاستی پاشا
٧ ـ ئەحمەدی	لە پاسەوانی پاشا
٨ ـ فەرەجی قالە پەڕۆ	لە پاسەوانی پاشا
٩ ـ عەبەی حاجی حەملان	لە پاسەوانی پاشا

جگە لە تەمسیل و یاریو پێکەنیین چەند گۆرانی‌یەکی خۆشیش بە دەنگە زوڵاڵەکەی کاك ڕەشی (ڕەشۆل عەبدوڵڵا) پێشکەش کراوەو هەروەها (مەحمودی حەمەڵەیلێ) ش بەشداری کردوە لە گۆرانی‌وتنا.

هەندێ لەو دارتاشانەی بەشداریی ئەم سەیرانەیان کردووە ئەمانە بوون.

١ ـ رەشۆکاو
٢ ـ ئەحمەدی حاجی محەمەد
٣ ـ فەرەجی ئەمینی حەسەن
٤ ـ عەلی دایی
٥ ـ حاجی حسەینی یابوو
٦ ـ عەلی وەستا بستە
٧ ـ کەریمی دارسەلییم
٨ ـ کەریم لادێیی

هەروەها هەندێ لەو میوانانەی بانگ کرابوون ئەمانەبوون.

١ ـ مەلا کەریمی گەچ فرۆش.
٢ ـ مەلا عیزەتی گەچ فرۆش.
٣ ـ حاجی سالّحی شووشە.
٤ ـ ئەحمەد سامی.

(سەیرانی بەناکان)

لە سالّی (١٩٤٧)ی ز بەناکانی سلەیمانی هەستان بە سەیرانێکی جوان و قەشەنگ و رێك وپێك بۆ (تابیین)، ئەم سەیرانە بە قسەی خۆش و نوکتەو گالّتەوگەپ و تەمسییل کردن و گۆرانیو هەڵپەرکێ براوەتەسەر.

ئەمە یەکێ بووە لەو سەیرانانەی کە بەسەرهاتەکان و پروگرامەکە بۆ خۆشیو نوکتە ئەگێرِرایەوەو باس ئەکرا.

ئەوانەی کە سەرپەرشتی ئەم سەیرانەیان کردووە ئەمانە بوون.

١ ـ حاجی بارام.
٢ ـ وەستا عەزیزی ئیسماعیل.
٣ ـ وەستا مارفە درێژ.
٤ ـ وەستا ئەمیینی وەستا حەسەن.
٥ ـ وەستا کەریم چاوشیین.

هەر لەم سەیرانەدا تەمسیلێك كراو ئەوانەی بەشداری‌یان كردووە ئەمانە بوون.

١ ـ مەولوی برای خاڵە رەجەب ـ لە دەوری پاشادا.

٢ ـ وەستا مارفە درێژ لەدەوری وەزیر.

٣ ـ حەمەی ئاڵتوون لە دەوری وەزیر.

٤ ـ حاجی بارام لە دەوری قازی.

٥ ـ فەتاحی چایچی سەرۆك پاسەوان.

٦ ـ سەعەی شیبو لە دەوری جارچی.

لەم سەیرانـەدا شایـەرو دەنگ خۆشی بەناوبانگ (غەفور ـ گەرگەر) چەند كۆرێكی گۆرانی گێراوە.

(سەیرانی بازرگان و بەرگ درووەكان)

رۆژانی رابوردوو وا باوبوو لە بەهارا جگە لە خێزانی گەرەك و دەرو دراوسێ كە بە كۆمـەڵ سەیـرانیـان ئەكرد، گوزەرەكانی ناوبازاریش و قەیسەری‌یەكان سەیرانیان ریك ئەخست و بەم جۆرە بەهاریان ئەبردە سەر.

لە رۆژی (٣)ی مایسی ساڵی (١٩٤٥)ز خاوەن دووكـانـەكـانی قەیسـەری (وەسمـان پاشـا) كە زوربـەیـان بازرگـان و بەرگ دروو بوون، سەیـرانێكیان ریك خست بۆ (سەرچنار) ئەمەش بە یەكێ لەو سەیرانانە ئەژمێررێ كە نموونەی یەك دڵیو دڵپـاكی ئەو خەڵكەی ئەوسای سلەیمانی بوو كە رۆژێكی وایان بە قسـەی خۆش و سەرگوزەشتە گێرانەوەو پێكەنین و گۆرانی‌و خواردنی خۆش و بەلەزەت ئەبردەسەر لەو سەیرانەشا چەند وێنەیەكی جوانی پر یادگاریان گرتوە.

ئەوانەی بەشداری ئەم سەیرانە خۆشەیان كردووە ئەمانە بوون:

١ ـ حاجی كەریمی قالەی قجوول.

٢ ـ حاجی رەفیق.

٣ ـ وەستا كاكی مەحمودا غا.

٤ ـ وەستا غەفووری سەعەی لێفەدروو.

٥ ـ غەریبی حاجی سالحی زەریفێ.

٦ ـ وەستا سەعی مەکینەچی.

٧ ـ خوولەی وەستا سەعی مەکیینەچی.

٨ ـ حاجی ساڵحی مەحمود.

٩ ـ وەستا عەبدوڵڵای لێفەدروو.

١٠ ـ ئەحمەد هوشیار.

١١ ـ شێخ ئەحمەدی حاجی شێخ مستەفا.

١٢ ـ شێخ عوومەری حاجی شێخ مستەفا.

١٣ ـ برایمی وەستا ڕەشی.

١٤ ـ مستەفای حاجی مەلا مارف.

١٥ ـ لەتیفی حاجی ساڵحی زەریفێ.

١٦ ـ عەبەی حاجی پەتول.

١٧ ـ فەرەیدونی حاجی کەریم.

١٨ ـ برایمی حاجی عەلی غەوواس.

١٩ ـ غەریبی سەیعەلی بەقاڵ.

٢٠ ـ عەباسی قالەی مچیل.

٢١ ـ عەبدول و عومەری حاجیلەی شەربەتچی.

٢٢ ـ حسەینی عارفی هەلوو.

٢٣ ـ حسەینی حاجی عەبە جەدید.

٢٤ ـ عەبدوولی حاجی شێخ عارف.

چایچییەکەی ئەوسای قەیسەری نەقیب و چەندکەسێکیتریش بەشداری ئەم سەیرانەیان کردووە.

* * *

(تیاترۆ خانەکانی سلەیمانی)

لە ساڵی (١٩٢٧)ز کە زەمانی ئینگلیزەکانیان پێ‌ئەوت لە دەشتی (ئەحمەدی ساغـا) کە ئێستـا شوینی گەراجی (ئـەسحـابـەسپی)یـە سێ ئافرەتی تورك گۆرانی‌یـان ئەوت و سەمـایـان ئەکرد. ئەو ئـافــرەتـانـە یـەکێکێـان نـاوی (یــوڵــدز) بــوو دوەمـــیـان نـــاوی (لــوتــفـی‌یـــە)و ســێ‌یـەمـــیـان

(لویــزە) بوو، دوو پیـاویشیان لەگەڵ بوو یەکێکیان ناوی (نوباربەگ) بوو کە ئەرمەنی بوو، مێردی (لویزە) بوو قانوونی لێ‌ئەداو لەکاتی خۆیشیا قانون ژەنی سوڵتـان (عـەبدول حەمید)بوە، پیاوەکەی تریشیان ناوی (بارام)بووە کە ئیشی ئەوەبوو خەڵك بێنێتە پێکەنیین و تەنافبـازیش بوە.

ئەم کۆمەڵە لە تورکیاوە هاتبوون. ئەم تیاترۆخانەیە یەك هاوینی خایاندوە.

لە ساڵی (١٩٣٠)ز (لە باخی میللی) حەوشی سەرا چەند تەمسیلێك پێشکەش کراوە، ئەمانەبوون.

١ ـ (في سبيل التاج).

٢ ـ (سەلاحەدیین).

٣ ـ (مەدحەت پاشا).

٤ ـ (مەلیکی فەرەنسا).

ئەو ئەکتەرانەی لەم شانۆییانەدا بەشداری‌یان کردووە ئەمانە بوون:

١ ـ هونەروەری بەناوبانگی عێراقی ـ حەقی شبلی.

٢ ـ هونەروەری میسری بەناوبانگ ـ بەشارە واکیم.

لە کاتی پشــوودان و پەردەی تەمسیلەکـانـا. چەنـد تیـاترۆیەك ئەهاتن و دەسیان ئەکرد بە گۆرانی‌وتن و سەماکردن.

ئەوانەی لەم باردیەوە بەشداری‌یان ئەکرد لە تیاترۆکان ئەمانە بوون:
١ - (ماریا یەعقووب)   گۆرانی ئەوت.
٢ - (ماریا سەمعاون)   گۆرانی ئەوت.
٣ - (مارسێل)   سەمای ئەکرد.

ئەم کۆمەڵە هەندێکیان لە ئوتێلەکەی رەمزی ئەفەنی لە سابونکەران کە بەرانبەری گەرماوی موفتی بوو دابەزیبوون و هەندێکیان لە ئوتێلەکەی حاجی برایم ئاغا دابەزیبوون کە ئەکەوێتە دەس پێ‌کردنی شەقامی سابونکەران لە بەردەرکی سەراوە بە دەستە راستا بەرامبەر گەراجی عەبدە.

ئەم کۆمەڵە ئافرەتێکی پیریان لەگەڵا بوو کە خزمەتی تیپەکەی کردوە ناوی (زەنووبە) بووە، زۆر حەزی لە (کۆنکەن) کردن بووە، گەلێ جار ئەو گەنجانەی کە هاتووچۆی تیاترۆخانەکەیان ئەکرد بەرۆژ ئەچوون بۆلای (زەنووبە) دائەنیشتن و کونکەنیان لەگەڵا ئەکرد. ئەم تیاترۆخانەیەش یەك هاوینی خایاند.

لە ساڵی (١٩٣١)ز کۆمەڵێك تیاترۆ هاتوون بۆ سلەیمانی‌و لە ئوتێلەکەی (حاجی برایماغا) دابەزیبوون کە ناوی (ئوتێل سەعادە) بوو. بریتی‌بوون لە سێ ئافرەت و پیاو کە ئەمانە بوون.

١ - (تەتۆ) ئەم ئافرەتە خەڵکی (پشتکۆ) بوو بەکوردی بە شێوەی فەیلی گۆرانی ئەوت و سەماشی ئەکرد.

٢ - (سەدیقەتول مەلایا) - گۆرانی بێژ بوو.

٣ - (عەفیفە ئەسکەندەر) - ئافرەتێکی تازە پێ‌گەیشتوو بو هەرەتی جوانی بوو - ئەمیش گۆرانی‌بێژ بوو.

٤ - (ئەسکەندەر) - کەمانجەژەن بوو.

٥ - (حسقێل) - دومبوگی لێ‌ئەدا.

لە ساڵی (١٩٣٤ - ١٩٣٥)ز تیپێکی تیاترۆ هاتبوون بۆ سلەیمانی‌و ئاهەنگیان ئەگێرا بە گۆرانی‌وتن و سەماکردن، شوێنی گێرانی ئاهەنگەکانیان جێگای ئێستای (سینەمای سیروان) بوو کە ئەوکاتە کەلاوە بوو، بە حەسیر دیواریان

بۆ ئەکرد وە ـەیان رازانەوە، ئەو تیپەش بریتیبوون لەمانە.

١ ـ (مارسێل) ـ سەماکەر بوو.

٢ ـ (ماردۆخ) ـ دوومبگچی بوو.

٣ ـ (نازدارو ئەسمەر فەرهاد) ئەم دوانەش ئافرەت بوون و جوولەکە بوون و گۆرانی (نـەجیببە یار نەجیببە)یان ئەوت بە دووقۆلی، ئەم دوانە لە ئیستگەی کوردیش گۆرانی بێژ بوون.

٤ ـ (مامۆستا عەلی مەردان) هەرچەندە لەگەڵ ئەم کۆمەڵەدا نەبوو لەبەرئەوەی لەگەڵ ئەوانە لە ئیستگەی کوردی ئیشیان ئەکرد، جارجار بەهۆی دۆستایەتی فرمانەوە ئەهات لەگەڵیاناو بە چەند گۆرانییەك بەشداریی ئەکردن.

(شانۆ لە سلەیمانیدا)

- لە ساڵی (١٩٢٥)ز چیرۆکی (قارەمانی کورد) پێشکەش کراوە لە ماڵی (بەهێ) خانی دایکی (شێخ باباعەلی شیخ مەحمود).

- لە ساڵی (١٩٢٦)ز لەلایەن قوتابیانی قوتابخانەی یەکەمەوە چیرۆکی (نەتیجەی سەفاهەت - زوڵم و ئیستیبداد) هەر لە ماڵی (بەهێخان)دا پێشکەش کراوەو هەروەها چیرۆکی (حوجرە) کە چیروکێکی پێکەنیناوی (هەزەلی) بوو لە هەمان ماڵا پیشکەش کرا ئەم ماڵە شوێنەکەی نزیکی مزگەوتی گەورە بوو.

- لە ساڵی (١٩٢٧)ز چیرۆکی (نیرۆن) لەلایەن قوتابیانی قوتابخانەی (زانستی)یەوە لە سابوونکەران پێشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٣١ - ١٩٣٢)ز چیرۆکی (خوسرەوو شیرین) لەلایەن چەند ئەکتەرێکەوە پێشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٣٦)ز چیرۆکی (فاڵچی) لەلایەن قوتابیانی قوتابخانەی (فەیسەڵیە)وە کە قوتابخانەیەکی سەرەتایی بوو هەر لە هۆڵی قوتابخانەکەدا پێشکەش کرا، ئەم قوتابخانەیە لە بەردەرکی سەرا بوو لە جێگای (بازاڕی عەسری) ئیستا.

- لە ساڵی (١٩٣٤)ز چیرۆکی (شێرۆو نازەنین) پێشکەش کرا، لە شوێنی (سینەمای سەلاحەدین)و چایخانەی (حەمەڕەق) کە ئێستا چێشتخانەی (حاجی فەتاحە)، ئەم چیرۆکە لە نووسینی شاعیری نەمر أ.ب. هەوری بوو هەر بە سەرپەرشتی (پیرەمێرد) لەلایەن قوتابیانی (قوتابخانەی زانستی)یەوە پێشکەش کرا سوودەکەی کرا بە (٤) چوار ژوور لە شوێنی (قوتابخانەی گویژەی کوڕان و لە ساڵی (١٩٣٥) قوتابخانەی زانستی گوێزرایەوە بۆ ئەم شوێنە.

- لە ساڵی (١٩٣٥)ز چیرۆکی (مەم و زین) پێشکەش کرا لە ئوتێلەکەی (حاجی برایماغا) کە ئەم ئوتێلە چونکە (قالە چاو جوان) گرتبووی بەکرێ پییان ئەوت (ئوتێلی قالە چاوجوان).

ئەم چیرۆکــە بە سەرپـەرشتی کردنی (شێــخ حەسەنی شێخ حەمەمارف) پێشکەش کرا لەلایەن چەند ئەکتەرێکەوە.
- لە ساڵی (١٩٣٥)ز چیرۆکی (سوپایی دلێر) یان سەربازی ئازا - (الجندی الباسل) لەلایەن تیپی قوتابیانەوە پێشکەش کرا.
- لە ساڵی (١٩٤١)ز چیرۆکی (بـازرگانی ڤینیسیا) کە (ڤینیسْیا) شارێکە لە (ئیتالیا)و (بوندوقیە)شی پێئەڵێن کە لە نووسینی نووسەری بەناوبانگی ئینگلیز (شکسبیر)ە لە قوتابخانەی (خالدیە) پێشکەش کرا لە دەرهێنانی (تەلعەت موبارەك).
- لە ساڵی (١٩٤٦)ز لە قوتابخانەی گوێژەی سەرەتایی کوڕان لە ئامادەکردن و دەرهێنـانی (رفیق چالاك) چیرۆکی (لەرێی نیشتمـانا) پێشکەش کرا، ئەمەش سوودەکــەی تەرخان کرا بۆ باربووکردنی بوومە لەرزەکەی پێنجوین کە هەمان ساڵ رووی‌داو بوە هۆی ماڵ ویران کردنی گەلێك لە دانیشتوانی (پێنجوین).
- لە ساڵی (١٩٤٨)ز (تێکــۆشـــانی رەنجــدەران) کە لە چیرۆکی (کــەرەلۆتی مەنووچەر) وەرگیرابوو لەگەڵ چیرۆکی (هجرة الیهود)، کە ئەم دوو چیرۆکە لە نووسینی (برایم ئەحمەد)ی پارێزەرن، لە قوتابخانەی (غازی) کوڕان پێشکەش کراو ماوەیــەکی زۆری خایاند کە بریتی‌بوو لە (١٥) پانزە رۆژ دوایی میری دەستی بەسەرا گرت و هەندێکیش لە ئەکتەرەکان گیران و خرانە حەپس خانەوە.
- لە ساڵی (١٩٤٩)ز چیرۆکی (هــاملێت) پێشکەش کرا لەلایەن قوتابییانی سانــەوی رۆژەوە، ئەوەی دەوری سەرەکی بینیبــوو (هاملێت) (قادر دیلانی) هونــەرەوەر بوو، ئەم چیرۆکــە یەکێکــە لەچــیرۆکــە هەرە بەرزو بەناوبانگەکانی نوسەری ئینگلیز (شێکسبیر).
- لە ساڵی (١٩٥٢)ز چیرۆکی (کچ و بێوەژن) پێشکەش کرا کە لە نووسینی بەرێز (رەوف یەحیا) یەو مامۆستا (ئەنوەر تووفی) دەری‌هێنابوو.
- لە ساڵی (١٩٥٢)ز چیرۆکی (بــوونــە خەلیفــە بەخەیاڵ) لەلایەن قوتابیانی سانەوی شەوەوە پێشکەش کرا.
- لە ساڵی (١٩٥٣)ز چیرۆکی (کۆڵۆلان - البؤساء) لە نووسینی چیرۆك نووسی بەنــاوبــانگی رووسی فیکتــۆر هۆگۆ و ئامادەکردنی (کامەران موکری) لەلایەن

قوتابیانی سانەوی شەوەوە پێشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٥٤)ز چیرۆکی (جـەنابی موفەتیش) لەگەڵ چیرۆکی (بروسکەو شیرین) پێکـەوە لەسـەر شانـوی هۆڵی قوتـابخـانـەی سانـەوی ڕۆژ لەلایەن قوتابخانەی سانەوی شەوەوە پێشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٥٥)ز چیرۆکی (عوتەیل - ئوتیلۆ) لە نووسیینی چیرۆك نووسی بە ناوبانگی ئینگلیز (شیکسبیر)و گۆڕینی (نووری وەشتی) لە دەرهێنانی مامۆستا (ئەنوەر تووفی) لەلایەن قوتابیانی سانەوی شەوەوە پێشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٥٦)ز چیرۆکی (دەستی ماندوو لەسەر سکی تێرە) لە مەهرەجانی سانـەوی لەگـەڵ چیرۆکی (عـەلە ورگـەی شوتیدز) لە ئامادەکردنی (نووری وەشتی) لەسەر شانۆی هاوینەی سانەوی کوران پێشکەش کراو لەم ئاهەنگەدا (حەسەن زیرەك) بە چەند گۆرانییەك بەشداریکردووە.

- لە ساڵی (١٩٥٧) چیرۆکی (پیسکەی تەرپیر) کە لە چیرۆکی البخیل ی مۆلێرەوە بە دەسکارییەوە وەرگێڕراوە لەلایەن (ڕەفیق چالاك)وە لەلایەن (کۆمەڵی هونەرە جوانەکان)وە لە دەرهێنانی (ڕەفیق چالاك) کە خۆی دەوری سەرەکی تیا ئەبینی پیشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٥٩)ز چیرۆکی (شـەوی کۆتـایی) لەلایـەن تیپی (لاوان)ەوە پێشکەش کرا لە هۆڵی سانەوی کوران.

- لە ساڵی (١٩٦٠)ز چیرۆکی (تاوانێك لە ئاسمانا) - جريمة في السماء - لە نووسیینی (تەها بابان) پێشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٦٠)ز چیرۆکی (زێـڕین) لە نووسیینی (ئـەمـین میرزا کەریم) پێشکەش کرا.

- لە ساڵی (١٩٦٠)ز دووبارە چیرۆکی (ئەمرئەکەی بەگم - تأمربیگ) لە نووسینی (یـوسف العـانی)و وەرگـێڕانی (ئـەمین میرزا کەریم) پێشکەش کرا، لە هۆڵی سانەوی سلەیمانی کوران.

له ڕۆژنامەی (ژین)ەوە ساڵی (١٩٥٧)ز

ژمارە (١٣٣٤) لاپەڕە (١)، (٨)

تەمسیل لە قوتابخانە سەرەتایی‌یەکانی کچان و کوڕان لە مارتی ساڵی (١٩٥٧)ز بەم جۆرە بوو:

فەیسەلیەی کوڕان، ژیانی خێزانی لادێ ـ ٢٢،٢٣/٣/١٩٥٧ز

سەلاحەدینی کوڕان، دەس پاکی ـ ٢٢،٢٣/٣/١٩٥٧ز

کانێسکانی کوڕان، تا عەلە نەکەم وە ئەفەنی وازی لێ نایەرم ـ ٢٢،٢٣/٣/١٩٥٧ز

سەرشەقامی کوڕان، ئازاری ژیان ـ ٢٢،٢٣/٣/١٩٥٧ز

ئەم چیرۆك پێشکەش کردنانە ڕۆژێ بۆ ژنان و ڕۆژێ بۆ پیاوان بووە.

سدیقەی کچان، بوونە خەلیفە بە خەیاڵ ـ ٢٤،٢٥/٣/١٩٥٧ز

موختەلیتەی کچان، کچە پاشاو حەوت کورتە باڵا ـ ٢٤،٢٥/٣/١٩٥٧ز

تا جی کچان، کچە پاشاو حەوت کورتە باڵا ـ ٢٤،٢٥/٣/١٩٥٧ز

ڕەوزەی کچان، درۆزن هەر جارێ ناشتا ئەکا ـ ٢٤،٢٥/٣/١٩٥٧ز

مەڵکەنی کچان، شەونم و شای پەری‌یان ـ ٢٤،٢٥/٣/١٩٥٧ز

ئەمانەش ڕۆژێ بۆ ژنان و ڕۆژێ بۆ پیاوان بووە.

ئەیووبیەی کوڕان، منم پێش مەرگە ـ ٢٦،٢٧/٣/١٩٥٧ز

خالیدی‌یەی کوڕان، دەس پاکی هۆی کامەرانی‌یە ـ ٢٦،٢٧/٣/١٩٥٧ز

ئەمیر عەبدول ئیلاهی کوڕان، یارمەتی هەژار ـ ٢٦،٢٧/٣/١٩٥٧ز

ئەمانەش ڕۆژێ بۆ ژنان و ڕۆژێ بۆ پیاوان بووە.

زەهرای کچان، هێزی تاریکی ـ ٢٨،٢٩/٣/١٩٥٧ز

عیراقی‌یەی کچان، پیرەزیبحی هەزار - ١٨/ ١٦/ ١/ ١٩٥٧ز

مەلیکه عالیەی کچان، ئوپەریتی وەرزی ساڵ - ١٩٥٧/٣/٢٩،٢٨ز

گۆیژەی کچان. ڕاست گۆیی‌و خویندەواری - پەیژەی ڕزگاری - ١٩٥٧/٣/٢٩،٢٨ز

دووبارە ڕۆژێ بۆ ژنان و ڕۆژێ بۆ پیاوان بووە.

مەڵکەنی کوڕان، خۆم بە خۆمم کرد - ١٩٥٧/٣/٣١،٣٠ز

گۆیژەی کوڕان، مێشك لەناو قەفەزی تاوان باری‌یا - ١٩٥٧/٣/٣١،٣٠ز

غازی کوڕان، پەروەردەکردنی مناڵ - لە سێ جێگا ١٩٥٧/٣/٣١،٣٠ز

ئەمانەش ڕۆژێ بۆ ژنان و ڕۆژێ بۆ پیاوان پێشکەش کراوە.

یەکەم چیرۆکی تەمسیلی لەلایەن قوتابیانی کچانەوە پێشکەش کرابێ، لە ساڵی (١٩٢٨)ز بوو، لە حەوشی قوتابخانەکەدا کە قوتابخانەکە ئەوسا بەرامبەر ماڵی شێـخ قادری حەفید بوو تەنیشت مزگەوتی گەورە. ئەم چیرۆکە لە نوسیین و ئامادە کردن و دەرهێنانی (شێخ نووری شێخ ساڵح) بوو.

١ ـ بەیجەی محیّ‌دینەفەنی لە دەوری (دایك)دا

٢ ـ مەسییلە لە دەوری دوکتورەدا

٣ ـ شەفیقـە سەعی لەگـەڵ (حـەپسـەخـانی) خیـزانی (جـەمیـل سائیب) سەرپەرشتی تەمسیلەکەیان کردوەو خەڵکی‌تریش بەشداری‌یان کردووە.

* * *

(سینەما لە سلەیمانیا)

١ ـ سینەمای سەلاحەدین:

یەکەم سینەما کە لە سلەیمانیا کرایەوە، (سینەمای سەلاحەدین)بوو، وە لەشوێنی چایخانەکەی (حەمەرەقا بوو) کە ئیستا چیشتخانەی (حاجی فەتاحە) لەتەنیشت سینەمای (سیروان)ی ئیستاوە.

سینـەمای ئێستای سیروان و چایخانەکەی ئەوسای حەمەرەق بەزستان لە چایخانەکەداو بەهاوین لە شوینی سینەمای ئیستای سیروان ئیشی ئەکرد چونکە ئەوکاتە شوێنی سینەمای سیروان کەلاوە بوو.

(سینەمای سەلاحەدین) خاوەنەکەی (رەمزی قەزازو عومەر قەزاز بوون)، ئەم سینـەمـایە لە ساڵی (١٩٤٢)ز دانراو تا ساڵی (١٩٤٥)ز هەر لەم دوو شوینەدا بوو.

یەکەم فیلم کە لەم سینەمایەدا ئیشیکرد فیلمی (گەرانەوەی فرانك جێمس) بوو کە فیلمیکی ئەمەریکی بوو لە نواندنی (هەنری فوندا) جا لەبەرئەوەی کە یەك مەکینەی هەبوو سینەماکە ئەبوایە بۆ پشووی مەکینەکەو گۆرینی بەکرەی

١ ـ دیارە نووسەر لە هەمووکەس زیاتر ئاگاداری مێژووی سینەما دامەزراندنە لە سلەیمانیا، بەڵام ئەم مێژووە هەر سینەمای جێگیرو دامەزراوی گرتۆتەوە، لەکاتێکا کە سینەما بەشێوەی کاتیی لەزۆر زووەوە جاروبار ئەهاتە شارەوە. لە کۆتایی ساڵی سییەکانا سینەمای بیدەنگ ماوەیە لە چایخانەکەی (ساڵحی وەستا بستە) ئیشی ئەکرد، هەروەك لە رۆژانی جەنگی دووەمی جیهانا سینەمای فیـلمی جەنـگ رۆژ،نارۆژێ لە دەشتێکی قەراخ شار یان لە شوێنێکی پانی ناوشارا لەلایەن دەسگای پروپاکاندەی ئینگلیزەکانەوە ئیش پێئەکرا (ع.م.ر)

* * *

فیلمـەکـە لە ناوەڕاستی ئیش کردنـا پشـوویـەك ببوایە، وە بۆئەوەی خەڵکی بێتاقەت نەبن لەم بەینەدا (کەریم کابان) گورانی پیشکەش ئەکرد.

هەروەها ئەم فیلمانەش لەو سینەمایەدا پێشکەش کراون:

١ - ڕەفیق ئەبا فیلمیکی ڕووسیبوو

٢ - فرزەندی وەتەن هیندی

٣ - جەنگڵ پرنیس فیلمێکی هیندی

٤ - لم و خوین فیلمیکی ئەمریکی بوو لە نواندنی (تیرون پارەوەرو ریتا هیوارس).

ئەوانەی لەم سینەمایەدا ئیشییان ئەکرد ئەمانە بوون:

١ - (حەمادە): پیاوێکی عەرەب بوو، مەکینەچی بوو، خەڵکی بەغا بوو.

٢ -(ساڵح قەزازو غەفوور قەزاز) دوو برا بوون خزمی ڕەمزی قەزازو عومەر قەزاز بوون.

٣ - (سیرۆپ)، ئەرمەنی بوو بلیتی ئەفرۆشت.

٤ - (خاچادۆر): ئەمیش هەر ئەرمەنی بوو بلییتی ئەفرۆشت.

لە ساڵی (١٩٤٦)ز ئەم سینەمایە گوێزرایەوە بۆ ماڵی (ڕەمزی قەزاز) تا ساڵی (١٩٤٩)ز لە سابوونکەران، ئەم سینەمایە هەرچەند لەوکاتەدا ناوی (سینەمای سەلاحـەدین) بوو کەچی هەر بە سینـەمای (ڕەمزی) بەناوبانگ تر بوو، ئەم سینەمایە هاوینە بوو.

ئەمەش ناوی هەندێ لەو فیلمانەیە کە لەم شوێنە نوێیە پێشکەش کراون:

١ - (لەیلا بینتول ئەغنیا) بوو لە نواندنی (ئەنوەر وەجدیو لەیلا موراد)

٢ - (خەنجەر والی) فیلمێکی هیندی بوو

٣ - (چاپوك والی) فیلمیکی هیندی بوو

٤ - (عەنتەر والی) فیلمێکی هیندی بوو

٥ - (بەهادور) فیلمیکی هیندی بوو

٦ - (قیسمەت) فیلمێکی هیندی بوو

بەم جۆرە ئەم سینەمایە بەردەوام بوو تا ساڵی (١٩٤٩):

سینەمای گوێژە:

ئەم سینەمایە لە ساڵی (١٩٤٩)ز کرایەوەو خاوەنەکانی (ئەسکەندەری ئەجزاچیو ئەمیناغای حاجی مەلا محیّدین) بوون. شوێنەکەی لەجێی (بازاڕی زێوەر)ی ئێستا بوو بەرامبەر بە قوتابخانەی گوێژەی کوڕان و موڵکەکە هی بەلەدیە بوو، ئەم سینەمایە سینەمایەکی هاوینە بوو. یەکەم فیلم کە لەم سینەمایەدا پیشان درا فیلمی (ئوغنیەت شەهرەزاد)بوو.

هەروەها هەندی فیلمی تریش کە ناوەکانیمان دەس کەوتوەو لەم سینەمایەدا پیشان دراون ئەمانە بوون.

١ ـ ستصبح الارض حمراء: فیلمێکی ئەڵەمانی سیاسی بوو هەروایەکەم شەو دوو جار پیشان دراو دارو بەرد بەرنەنەکەوت و هەر هەمان شەو دوای ئەو دوو جار پشاندانە میری قەدەغەی کرد .

٢ ـ (عەلی باباو چل دز) لە نواندنی (تونی کیرتس) فلمیکی ئەمریکی بوو

٣ ـ (حەرام زادە) لە نواندنی (ئیڤون ساسۆن) فلمێکی ئیتالی بوو

٤ ـ (سەیبوونی ئەغەنی) لە نواندنی (سەباح) فلمیکی میسری بوو

٥ ـ (لەهالییبۆ) لە نواندنی (نەعییمە عاکیف) فلمێکی میسری بوو

٦ ـ (ئەمیر ئەرسەڵانی ڕومی) لە نواندنی (بانو دل کەش) فلمیکی فارسی بوو

٧ ـ (ژان دارك) لە نواندنی (ئەنگرید بێرکومان) فلمیکی ئەمریکی بوو

٨ ـ (مەشخەل و تییر) لە نواندنی (بیرت لانگستەر) فلمێکی ئەمریکی بوو

ئەوانەی لەم سینەمایەدا ئیشیان ئەکرد ئەمانە بوون:

١ ـ غەفوور ڕەشید داراغا ـ بەڕێوەبەری سینەما بوو.

٢ ـ ئەنترانییك ـ مەکینەچی.

٣ ـ ئەدوارد شەرام ـ یاریدەدەری مەکینەچی بوو.

٤ ـ سیرۆب ـ بلیت دڕین بوو لە بەردەرگای (٩٠) فلسی کە باشترین شوین بوو دوای (لۆجەکان).

٥ ـ درکە (دەریاویش) کوڕیکی گاور بوو ـ لە بەرقاپی (٤٠) فلسی.

٦ ـ حەمە فەرەج: بلییت فرۆش بوو.
٧ ـ ئاڵتـون (ئـەنتـوان) کورێکی گاور بوو ئەمیش بە هەمـوو جۆرە ئیشێ هەڵ ئەساو ناو هۆڵەکەی ئەبردبەرێوەو کارەبا چاك کەر بوو.
٨ ـ عەبدوڵڵا کەریم ـ بلییت درێنی بەرقاپی (٧٠) فلسی بوو.
٩ ـ عوسمان کەریم ـ یاریدەدەری مەکیینەچی بوو.
١٠ ـ قادر هەورامی ـ مەکیینەچی کارەبا بوو.
١١ ـ کەریم هەورامی ـ حەرەس بوو بە شەوان.
ـ حانووتی ئەم سیینەمایە جەمال بەشییرو تۆما گرتبویان. ئەم سیینەمایە تا ساڵی (١٩٦٠)ی خایـاندو دوای ئەمـە بەلەدیە ڕووخاندیو کرا بەم بازاڕی (زێوەرە)ی ئێستا.
١٢ ـ خولە تەرەزان ـ تەختەگێڕ.

تێبینی: ـ ئەم سینەمایە دوای ئەسکەندەری ئەجزاچیو ـ ئەمیناغای حاجی مەلا محی‌الدین تا داخـرا کەوتـە دەست کەریماغای خەیات و قادری حاجی حسەین و ئەحمەدی میرزا غەفوور.

(سیینەمای ڕەشیید)

ئەم سیینـەمـایـە لە ساڵی (١٩٤٨)ز دەس کرا بە دروستکردنیو لە ساڵی (١٩٥٠)ز تەواوبـووو دەسیکـرد بە ئیـیش کردن. کاتـی خۆی شوێـنی ئەم سیینـەمـایـە خەڵوزی تیـا ئەفـرۆشراو چوار دەورەکـەی دووکانی کۆن بوون موڵکەکەی هی کوڕانی (ساڵحی ڕەشەیە).

ئەوانەی سیینەماکەیان گرتەدەس ئەمانە بوون:
١ ـ ئیبراهیم مەعرووف.
٢ ـ جەمیلی سەعی بەگ.
٣ ـ ئەحمەدی مستەفا بەگ.

٤ ـ عومەر فەراز.

یەکەم فیلم کە لەم سینەمایەدا پیشان درا فیلمی (غەرام و ئینتقام)بو نواندنی (ئەسمەهان و یوسف وەهبی‌و ئەنوەر وە ـی).

ئەوی ئەبێ لەبیرنەکرێ لەکاتی رۆژانی ئەم فیلمەدا (ئەورەحمانی لێفەدروو)ی تیا کوژرا.

لە ساڵی (١٩٥٦)ز ئەم سینەمایە کەوتە ە دەست خاوەن موڵکەکەی کە کورانی (ساڵحی رەشە)ن. ئەمانیش لەوکـ تەدا توانیان سینەماکە پەردەو مەکینەکەی بکەن بە (سکۆب)و یەکەم فیلم ە (سکۆب)و رەنگاورەنگ بوو لەم ساڵەدا پیشان درا کە فیلمی (سوارەکانی ەوری مێزی خڕ) بوو لە نواندنی (رۆبەرت تایلەرو ئاڤاگادنەر)، کاتی پێشکەش کردنی ئەم فیلمە رێکەوتی جەژنی قوربانی ئەو ساڵە بوو.

لە کۆتایی ساڵانی پەنجاکان و سەرەتای ساڵانی شەستا دووفیلمی فارسی پیشان درا کە (سکۆب و رەنگاورەنگ) بوو، ئەو کاتەئەو جۆرە فیلمانە خەڵکی زۆریان پێ خۆش بوو، یەکەمیان (سوارەکانی کوردستان)و دوەمیشیان (حەسەن کەچەڵ) بەڵام فیلمی دووەم رەش و سپی بوو، تەرجومەی کوردیان لەسەر چاپ کرابوون لەبێرووت لە لایەن رەفیق چالاکەوە کرابوون بەکوردی ئەوانەی لەم سینەمایەدا ئیشیان کردوە ئەوکاتە ئەمانە بوون:

١ ـ عەلی ساڵح رەشە ٢ ـ عەزیز ساڵح رەشە ٣ ـ ئەکرەم ساڵح رەشە.

٤ ـ جەمیل سەعید بەگ. ئەمانە خاوەنی سینەماکە بوون و بەرێوەیان ئەبرد

هەروەها (عومەر عارف، عوسمان عارف و سەلاح حیکمەت کە مەکینەچی بوو، لەدواییشا عەلی حیکمەتی برای بوو بە مەکینەچی‌و عەلی فەوتاوو نامیق نووری‌و ئەحمەد رەشید فەتاح و فەرەجی عومەری ملۆزم و حەمەی عەلی گەنجۆو عەبە عیفریت و عەبدوڵڵا رەشیدو چەمال جەلال و حەمەعەلی عارف وە سادقیش تەختەگێر بوو)، ئەمانە هەر یەکەیان ئیشێکی سینەماکەی گرتبوە دەس.

لەپێشا (عەلی عارف) دووتەکەی بەکرێ گرتبوو لەدواییا کەوتە دەس (حەمە ساڵح دیلان).

ئەم سینەمایە تائێستا لەکارایەو بەدەس خاوەنەکانی خۆیەوەیەتی.

تێبینی: ـ ئەوکاتە باو کە فلیمی تازە ئەکورا شەو فلیمە تازەکە نیشی ئەکرد. هەر سینــەمایەك تەختەگێڕێکی هەبو ئەم تەختەگێڕە وێنەی فلیمەکەی دائەکوتا بەو تەختەیەدا کە درووست کرابوو بەئەندازەی وێنەکە لە ناوەراستی تەختەکەشەوە دەسکێکی لە دار وەك کلکە خاکەناز پیا دائەکوترا بۆ ئەو تەختەگێڕە دەستی پێوە ئەگـرت و ئەیخستــە سەر شانی بەناو بازار. ئەگەراو هاواری ئەکرد لە فلان سینەما ئیش ئەکات. زۆر جار وێنەی فلیمەکە ئەکرا بە (کلێشە) لەگەڵ هەندێ پیروپاگەندە بۆ فلیمەکە ئەیان نارد بۆ چاپخانەو چاپ ئەکرا تەختەگێڕەکە لەگەڵ ئەو تەختەیەی بەشانیەوە بو لەناو بازار بلاویئەکردەوە زۆرجاریش لە رۆژنامەی ژیندا بلاوئەکرایەوە. هەروەها باو بوو ئەو عەسرەی کە ئەو شەوە فلیمی تازە ئیشی ئەکرد ئەو تەختەگێڕە. عەرەبانەیەکی بەکرێ ئەگرت لەتەنیشت عەرەبانچیەکەوە دائـەنیشت تەختــەکــەی ئەگــرت بەد ست و شانیەوە لەگەڵ دەهۆڵ و زوورنا سەعاتێك بەناو شارا ئەگەران منالانیش دوای ئەکەوتن بۆ خۆشیو دیعایە گرتنەوە تا ئەهاتنەوە بەر سینەماکە ئەوشەوە لەسەربانی سینەماکە دەهۆڵ و زوورنا لێئەدرا، بەلام لەپێشا لە بەردەم سینەمای سەلاحەدین لە سابون کەران لەگەڵ دەهۆڵ و زوورناکەدا دەست ئەگیرا ئەبوو بە هەڵپەرکێ.

(سینەمای سیروان)

لە ساڵی (١٩٥٦)ز سیینــە مای سیروان هەر لەم شوێنــەی ئێستای خۆیا کرایەوە، بەلام ئەوکاتە سیینەمایەکی هاوینە بوو، ئەمە دووەم سیینەما بوو کە بتوانێ فیلمی (سکۆپ) پیشان بدا.

لە ساڵی (١٩٥٨)ز سیینەماکە کرا بە سیینەمایەکی زستانە.

ئەوەش لەیــادنــەکەین سیینەما هاوینەکەی یەکەم فیلم کە لێی پیشان درا فیلمی (سوارەکانی ئەرجەشین) بو لە نواندنی (رۆری کالهن و جێن بیتەرز).

بەلام کە کرا بە زستانە یەکەم فیلم کە پیشان درا فیلمی (دوپشك) بوو لە نواندنی (روپەرت میتشام ، وە ئەو کەسانەی کە لەم سیینەمایەدا کاریان ئەکرد ئەمانە بوون:

ئەوانـەی سیینـەمـاکـەیـان بەکرێگرتبوو (برایمی مەلا مارف و ئیسماعیل عەبدوڵڵاو ئەحمەدی مستەفابەگ) بوون کە خۆیان سەرپەرشتی بەڕێوەبردنیان ئەکـرد، هەروەها (سەلاح حیکمەت و عارف - کە پێی ئەوترا - عارەو سدیق ئەبـووشـوارب و عومـەر ڕەشییدو حسەینی عەبەدەلاك و بەکری مام برایم وە خولەی مەلاژن ئەوکاتە تەختەگێڕی ئەم سینەمایە بووە، ئەحمەدی عەبە دەلاك حانووتەکەی بەکرێگرتبوو. ئەم سینەمایەش تائیستا لەکارایە.

● ● ●

أ (مۆسیقا)

یەکەم تیپی مۆسیقا لە ساڵی (١٩٢٦)ز دامەزرا.

ئەوکاتە ئالەتی مۆسیقا بریتی بوو لە (١٦) شانزە پارچە کە بە پارەی ئەو چیرۆکە تەمسیلی‌یەی پێشکەش کرا لەلایەن قوتابیانی مەکتەبی یەکەمەوە لە ماڵی شێـخ باباعەلی کرا، ئەمەش ناوی ئەوکەسانەن کە بەشداری‌یان کردووە لەو تیپپەدا لەگەڵ ناوی ئالەتەکانا:ـ

١ ـ شاکیر فەتاح	کلارنێت
٢ ـ ساڵح عەلی	ترامپێت
٣ ـ جەمالی حەجی سەلیماغا	ترامپێت
٤ ـ عەلی قەفتان	ترامپێت
٥ ـ دکتۆر عەبدول ڕەحمان عەبدوڵلا	ترامپێت
٦ ـ فەهمی قەفتان	ترامپێت
٧ ـ کەمالی ڕەشی‌یەفەنی سەعاتچی	ترامپێت
٨ ـ توفیقە ڕەش	بۆری
٩ ـ حەجی ڕەشی بەکرەفەنی	هۆرن
١٠ ـ جەلالی حەجی سەلیماغا	دەهۆڵ
١١ ـ حسەینی میرزا ساڵح	ترامپێت
١٢ ـ ئەحمەدی میرزا عارف	هۆرن

١٣ ـ فوئاد سالح ئەلقان	ـ چێ
١٤ ـ ڕەحیم عەبدول کەریم	کلارنیت
١٥ ـ پەتروس ئەسکەندەر	ترامپێت
١٦ ـ شەوکەت محەمەد	دەف
١٧ ـ جەلال حەمدی	بلوێر
١٨ ـ عەلی عارفاغا	دەف

ئەمە لەکاتی ئیستیعرازو کەشافەو وەرزش و ئاهەنگی قوتابیانا بەکارئەهێنرا بەسەرپەرشتی مامۆستا عەبدول واحید نووریو مامۆستا فوئاد ڕەشید بەکر.

ئەمەش ناوی ئەو ئەندامانەن کە بەشداری‌یان کردووە لە دەورەی مۆسیقای ساڵی (١٩٤٧)ز:

١ ـ بەهجەت ڕەشید.

٢ ـ قادر دیلان.

٣ ـ ڕوبێن ئوفیك.

٤ ـ شەماڵ سائیب.

٥ ـ شێخ ڕەزای شێخ محەمەدی گوڵانی.

٦ ـ سەرکیس کیغام.

٧ ـ عەبدوەڵڵا جاف.

٨ ـ عەبدوڵڵا میدیا.

٩ ـ ئەحمەدی حەمەی لەیلێ.

١٠ ـ ئەحمەد زرنگ.

١١ ـ غەریب میرزا کەریم.

١٢ ـ جەمال فەتاح.

١٣ ـ مەحمودی حەمەی لەیلێ.

١٤ ـ نووری عەنبەر.

١٥ ـ عەلی ئیحسان.

١٦ ـ حەمە ساڵح.

١٧ ـ منالێکی ماموستا پەرتروس.

١٨ ـ جەمال ئەحمەد.

١٩ ـ کەمال ئەحمەد.

٢٠ ـ جەمال عەبدوڵلا.

٢١ ـ تۆفیق حەسەن دەولەت.

ئەمەش ناوی ئەو ماموستایانەن کە لە بەغاوە هاتبوون ئەو دەورە موسیقی‌یەیان کردبووەو دەرسیان تیا ئەوتەوە:

١ ـ حەنا بەتروس	دەرسی ئالەتە هەوایی‌یەکانی ئەوتەوە
٢ ـ غانم حەداد	دەرسی کەمانجە
٣ ـ جەمیل بەشییر	دەرسی کەمانجە
٤ ـ سالم حسەین	دەرسی قانوون
٥ ـ یەعقوب (یەعگوب)	دەرسی عوود
٦ ـ حەقی	دەرسی نای
٧ ـ شواع	دەرسی کەمانجە
٨ ـ مونییر	دەرسی کلارنێت

(تیپی مۆسیقای مەولەوی)

● ئەم تیپە لە ساڵی ١٩٥٥ز لە شاری سلەیمانی دامەزرا کە پێك هاتبوو لە کۆمەڵێك هونەروەران و مۆسیقا شو ناسان و ئەوانەی بە دوای هونەری کوردی‌یا ئەکەران، ئەوانەش بریتی بوون لەم هونەروەرانە:

١ ـ هونەروەر قادر دیلان.

٢ ـ هونەروەر ولیەم یوحەنا.

٣ ـ هونەروەر نەجات عەبدد.

٤ ـ هونەرودر بەهجەت ڕەشید.

٥ ـ هونەرودر حاتەم سەعید.

٦ ـ هونەرودر ئومید مەدحەت موبارەك.

٧ ـ هونەرودر هادی عەنبەر.

٨ ـ هونەرودر سەردار ڕەمزی فەتاح.

٩ ـ هونەرودر حەمە فەرەج.

١٠ ـ هونەرودر ساجید ڕەفیق.

١١ ـ هونەرودر نووری بەدەوی.

١٢ ـ هونەرودر قادر كوردی.

١٣ ـ هونەرودر حازم حەداد.

ئەم كۆمەڵە یەكەم تیپ بوون لە هەموو كوردستانا كە توانیان موسیقای كوردی بە شێوەیەكی ڕیك وپێك ببووژێننەوەو توانیان كە گەلێ ئاهەنگ لە هەموو ناوچەكانی كوردستانا بگێڕن و ڕەسەنی مۆسیقای كوردی بگەشێننەوەو بیخەنە بەرچاو، هەروەها گەلێ لە دەنگ خۆشانی ولاتەكەمان بەشداری‌یان لە ئاهەنگەكانی ئەم تیپەدا كردووە، وە لەوانەی كە لە دەنگ خۆشیا زۆر بەناوبانگ بوون ئەمانەن:

١ ـ هونەرودر كاك ڕەشید (ڕەسوڵ عەبدوڵلا).

٢ ـ هونەرودر كاكەحەمەی بەكر.

٣ ـ هونەرودر شەماڵ سائیب.

٤ ـ هونەرودر حەسەن زیرەك.

٥ ـ هونەرودر باكووری.

٦ ـ هونەرودر سیوە.

٧ ـ هونەرودر تایەر تۆفیق.

٨ ـ هونەرودر ڕەسووڵ گەردی.

٩ ـ هونەرودر ئیبراهیم محەمەد.

١٠ ـ هونەرودر فوئاد ئەحمەد.

١١ ـ هونەروەر قادر كابان.
١٢ ـ هونەروەر عوسمان عەلی.
١٣ ـ هونەروەر مامۆستای مەقام و گۆرانی عەلی مەردان.

١٤ ـ هونەرەوەر عوسمان سابوونچی.
١٥ ـ هونەروەر حەمەی ماملی.
١٦ ـ هونەروەر عومەر ڕەزا.
١٧ ـ هونەروەر قادری حاجی حسەین.
١٨ ـ هونەروەر ڕەفیق چالاك.
١٩ ـ فەرەجی حاجی ڕەشی. وە گەڵی لە دەنگ خۆشانیتر.

هەروەها ئەم تیپە توانیویەتی گەلێ ئاهەنگی خۆش خۆش بگێرێ بەتایبەتی لە جەژنی نەورۆزاو گەلێ ئاهەنگی تریان گێراوە لە قوتابخانەو باخچەی ساواكاناو زۆر جار ئاهەنگیان گیراوە بۆ یارمەتی هەژاران. بۆنموونە، دوای لافاوەكەی شاری سلەیمانی كە لە ساڵی (١٩٥٧)ز ڕوویدا، هەستان بە گیرانی ئاهەنگێكی گەورە كە لە شاری (هەولێر)و كۆیەدا بۆ چەندرۆژێ گیرایان و پارەیەكی باشیان كۆكردەوە بۆ لێقەوماوانی لافاوەكە. هەروەها ئەم تیپە توانیویەتی ئاهەنگی گەورەو جوان بگێرێ لە هەموو ناوچەكانی كوردستانا.. وەك هەولێرو كۆیەو دوكان و دەربەندیخان و چوارتاو هەڵەبجەو تەوێڵەو بیارەو گەلێ جێگایتر. هەروەها توانیویانە گەلێك ئاهەنگ سازبكەن لە بەغاو گەلێ گورانیو مۆسیقایان لە ئیستگەی ڕادیۆ تۆمار كردووەو توانیویانە كە گۆرانیو مۆسیقای ڕەسەنی كوردی بە گوێی خەڵكی دەرەوەی كوردستان ئاشنا بكەن. جگە لەمەش ئەم تیپە گەلێ جار دەورەی كردوتەوە لەسلەیمانیا بو فێركردنی قوتابیان و ئەوانەی حەز لە گۆرانیو مۆسیقا ئەكەن بەشێوەیەكی عیلمی ڕاست.

(کۆمەڵی هونەرە جوانەکان لە سلەیمانی)

هەڵبـژاردنی کۆمیتــەکـان و دەستــەی بەڕێـوەبـردنی ئەم کومەڵە لە ڕۆژی ١٩٥٧/٧/٥ز بوو، ئەویش بەم جورە بوو:

١ ـ کومیتەی نواندن (شانۆ):

أ ـ ڕەفیق چالاك.

ب ـ نووری وەشتی.

جـ ـ ڕەوف یەحیا.

د ـ تەها خەلیل.

هـ ـ نامیق محیَدین.

٢ ـ کومییتەی مۆسیقاو گۆرانی:

أ ـ قادر دیلان.

ب ـ ولیەم یوحەننا.

جـ ـ بەهجەت ڕەشیید.

د ـ نەجات عەبدە.

هـ ـ حاتەم سەعیید.

و ـ هادی عەنبەر.

٣ ـ کومییتەی نیگار وهەڵکۆڵیین:

ا ـ جەمال بەختیار.

ب ـ خالید سەعید.

جـ ـ ئازاد شەوقی.

د ـ شێخ مستەفای شێخ ئەحمەدی بەرزنجی.

هـ ـ سەی موحسین سەیسەمیین.

٤ ـ کۆمییتەی ئەدەب:

أ ـ حەمە سالّح دیلان.
ب ـ مستەفا سالّح کەریم.
دەستەی بەڕیوەبەریش بریتی بوون لەمانە:
١ ـ ڕەفیق چالاك ـ سەرۆك.
٢ ـ ڕەوف یەحیا ـ سکرتێر.
٣ ـ بەهجەت ڕەشیید ـ ئەمینی سنووق.
٤ ـ نامیق محیٰدین ـ موحاسیب.
٥ ـ جەمال بەختیار ـ ئەندام.
٦ ـ خالید سەعی ـ ئەندام.
٧ ـ نووری وەشتی ـ ئەندام.
٨ ـ ولیەم یوحەنا ـ جیٚگر.

هەروەها تیپی مۆسیقای مەولەوی بوون بە بەشێ لەم کۆمەڵەو شوێنەکەیان لە جێگای باخچەی ساوایان بوو کە بەرامبەری مزگەوتی گەورەیە.

(هەندێ لە هونەروەرانی بەناوبانگ)

ئەو زەمانە باوبوو لە کوردستان بەگشتی وە لە سلێمانی بەتایبەتی زۆربەی خەڵك سەبیلیان ئەکێشا چونکە ئەوسا پاکەت و دارجگەرەی بێگانە نەبوو، توتنی خۆماڵی هەبوو چەند هونەرمەندێ هەبوون لە سلێمانی وەستا بوون لە درووست کردنی سەبیل لە دار، بۆ جوانی چۆلەکەو باڵندەیان لەسەر سەبیلەکە درووست ئەکرد. هەندێ لەو هونەرمەندانە ئەم وەستایانەی خوارەوەن:ـ
١ ـ دەروێش ئەحمەدی سەبیل: سەبیلی بە قالّب و تیرۆك درووست ئەکرد لە ماڵی خۆیدا لە گەڕەکی چوارباخ یەکەم وەستای سەبیل بوە لە زەمانی عوسمانیدا.
٢ ـ وەستا حسەینی سەبیل: ئەم وەستایە بێجگە لە سەبیل شەکرشکێن و ـ قەڵەم بڕیشی درووست ئەکرد. دووکانەکەی لە ناو بازاڕ تەنیشت وەستا حەمەی لەیلێی شیرگەردا بوو.

٣ ـ ڕەحیمی سەبیل: لە قورەسوور سەبیل و باڵندەو شمشاڵ و فیکەی دروست ئەکرد. دووکانەکەی لە سابون کەران خوار چوحمەکە ئەشوێنی سمێنی سەبیل دا بوو پێش ئەوەی ئەم بێتە ناوی.

٤ ـ سمایلی سەبیل: ئەمیش لە قورەسوور سەبیل و باڵندەو شمشاڵ و فیکەی دروست ئەکرد. دووکانەکەی لەپێشا لەخوار پیرمەسوور بەرامبەر ماڵی ئوسوواغا بوو دوایی گواستیەوە شوێنی ڕەحیمی سەبیل لە سابون کەران.

٥ ـ عەبەپوشێ: لە تەلی ئەستوور قەمەرەو لۆری درووست ئەکرد بە گەورەیی ئەوەندەی منالّ تیادائەنیشت زۆر ڕێك وپێك و جوان دەسكیشی هەبوو بەلای ڕاست و چەپا ئەسوورایەوە لە ماڵی خۆیدا لەپشتی مزگەوتی شێخەلی خوار ماڵی توفیق قەزاز.

٦ ـ هونەروەر بەڕێز ـ حەسەن فەلاح ـ وێنەکێش.

٧ ـ هونەروەر بەڕێز شێخ مستەفا بەرزنجی ـ وینەکیش و پەیکەرتاش و مۆمیاگەر.

٨ ـ هونەروەر بەڕیز خالید سەعی ـ وینەکیش.

٩ ـ هونەروەر بەڕێز جەمال بەختیار ـ وێنەکێش و خۆش نووس.

١٠ ـ هونەروەر بەڕێز عەبدوڵڵا سالار وێنەکێش و خۆش نووس.

١١ ـ هونەرەوربەریز سەی موحسین خوش نووس.

١٢ ـ هونەروەر بەڕێز حەمە فەرەج خۆش نووس.

١٣ ـ هونەروەر بەڕێز فەتاح مام کەریم وێنەکێش.

١٤ ـ هونەروەر بەڕێز حەمەئەمین سۆفی هەموو جۆرە گوڵێکی درووست ئەکرد بە کاغەزی ڕەنگاورەنگ (کریێب پێپەر) ئەگەر لەباخا لەتەنیشت گوڵی سروشتی‌یەوە دات بنایە بەئاسان نەئەتوانرا جیابکرێتەوە لە دوورەوە.

(فۆلکلۆری سازو گۆرانی)

ئەمە دوو بەشە:

١ ـ ئامێرەکانی ساز.

٣ ـ ئاوازەكان.

١ ـ ئامێرەكانی ساز ئەمانەن:

[شمشاڵ] یا لوولك. ئەمە لە قامیش، زەردە، داری بەلاڵوك، فافون دروست ئەكرێ، ئەمانەش بە فوو پیاكردن لێئەدرێن بێئەوەی فیكەی هەبێ.

(تووتەك): ئەمە وەك شمشماڵ وایە بەڵام فیكەی هەیە، پێی ئەوترێ بوێرە كەتە. لە داری هیندستان وەیا لە قامیشی سورقاوشان دروست ئەكرێ.

(زوورنـا): لە دار دروست ئەكـرێ، سەرێكی پانی وەك رەحەتی هەیە. خۆی فیقەنەی هەیە بۆ دەنگ دەرهێنان پێشی ئەوترێ (پیكە) لەگەڵ ئەمەشا هەندێكیان دوو پییكەی هەیە.

(باڵەبان): ئامێرێكی سازە، شێوەی دروست كردنی: دارێكی ناو بۆشی كون كونە كە وەكـو شمشمـاڵە لە ناوەراستی خوارویـا قامیشێكی كورتی پێـوەیـە بە سەرەكەیتری قامیشەكەوە هەمانەیەك چەسپ كراوە، تا هەمانەكە پر نەبێ فووی پیـا ئەكـرێ، كە پربوو ئینجا هەوای ناو هەمانەكە بەناو دارە كوناوییەكەدا ئەروات، سازژەنـەكـەش بەپـەنجـە بە گرتنـو بەردانی كونی باڵەبانەكە ئاواز دەریـەنێ، وە بونەوەی بای هەمانەكە دەرنەچیت رێگریك (سەممام) لە كونی قامیشی فوتێكردنەكەوە چەسپ كراوە.

(تەپڵ): بنەكەی لە زەرد یا لە مس دروست ئەكرێو پێستی خاو بەدەمەكەیدا ئەگیرێو بە دوو قامیش لێئەدرێ، چەشنێكیتری هەیە بریتییە لە دوو تەپڵی بچووك كە بەیەكەوەن پێیئەوترێ تەپڵی سواری.

(دوردگ): ئەمیش جۆرە تەپڵێكە.

(دەهـۆڵ): كەمـەیـەكی قووڵی دارینـە، پێستی خاو گیراوە بە هەردوو روویا، دیوێكی بە كوڵە گۆچان، دیوەكەیتری بە شوڵێكی باریكی تایبەتی لێئەدرێ.

(كەرەنا): لە دارێكی یەك پارچە درووست ئەكرێ، دەنگەكەی گرە بو ئاگاداری جەنـگ بەكـارئـەهێنـرێ. ئێستاش بۆری جەنگی سووپایی كە لە زەردو مس درووست ئەكرێ هەر لەسەر ئەو شێوەیە دانراوە.

٢ ـ ئاوازەكان:

ئاوازە كوردییەكان دوو جورن، ترازوودارو بێترازوو،

١ ـ ترازوودار: ئەمیش سێ چەشنە:

ا ـ بەستە: ئەمییش خاوی هەیەو کورجی هەیە.

خاو: وەکو

ئەرێ هۆ لەیلی   باوانم لەیلی

کوشتەی خاڵی تۆم   بۆ وا بێمەیلی

خاوەر خاوەر خاوەر   شەکری لەپاڵ سەماوەر

نازدارەی نازەنیینێ   قەدباریکەی لیمۆ ڕەنگ

یارەکەم هەر تۆی   دڵەکەت نەبێ تەنگ

چاوڕەشە کاڵی بەکاڵت قەسەم

بە جووتێ لیمۆی بن باڵت بەستەم

هەی بەلارو بەلارو بەلارەوە   تو سەری باوکت وەرە ماڵەوە.

گورج: وەکوو:

ئای شیرینێ خانم   کچەکە تۆی باوانم

گەر کابرا لێیداوی   من ماڵی وێرانم

خر بیژەنە ژیناگە   وەك کاڵە کۆن گەیناگە.

ب ـ هەڵپەرکێ: ئەو ئاوازانەن کە لە زەماوەندا لەسەری هەڵ ئەپەڕن لەسەر بنچیینەی (دوردك) ـ تیمپۆ ـ دانراوە وەك (گوڵ شێنی، کەمەرە لەرزێن، ڕۆینە، شێخانی، هەڵپەڕینی گەورە).

جـ ـ ئاوازی بێدەنگ: ئەو ئاوازانەی کە بە ساز لێنەدرین.

وەکو: سەحەری، چەمەری، یاریایە.

٢ ـ بێتەرازوو: ئەو ئاوازانەن کە هەموو مەقامەکان نەکرنەوە، ئەمیش دوو بەشە:ـ

أ ـ پەیـژە گەورە: (پلە گەورە) وەکو مەقامی (ئەڵڵاوەیسیو ئەلوەن و سەهەرو
ەبـاحان و چوارگاو پینج گا).
ب ـ پەیـژە پچـووك: وەکـوو (قـەتارو لاوك و حەیران و ئایئایو خورشیدیو
هیجرانیو سیاچەمانەو نیوەشەویو عەبدالیو خەلیلوو مەترانوو بەیاتی کوردو
قەتاری سنە (دەشتی).

سەرچاوە:
١ ـ لە کتێبی (سـەرنجێـك لە دەروازەی فۆلکلۆری کوردەوە) بڵاوکـراوەکانی
نەقابەی مامۆستایان ساڵی ١٩٦٠.
٢ ـ لە نوسینەوەی ئاوازەکانا هونەروەر (قادر دیلان)

***

● شانۆگەریی لەڕێی نیشتماندا ـ ساڵی ١٩٤٦

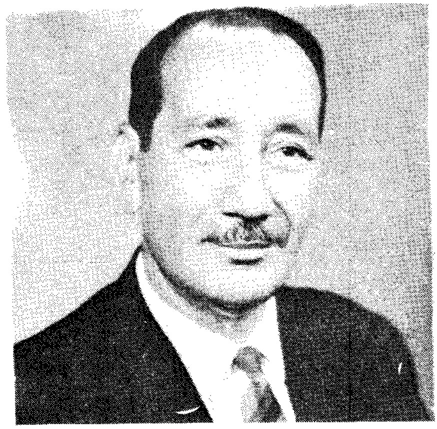

● هونەرمەندی خۆشنووس سەید مۆحسین
١٩٢١ - ١٩٧٧

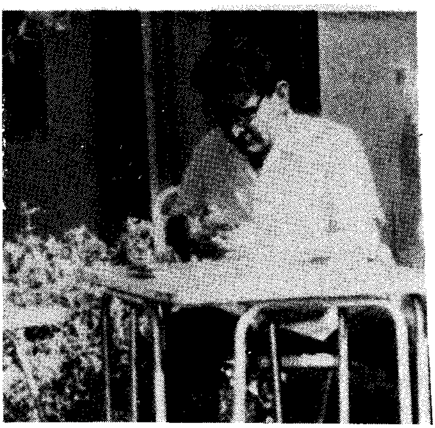

● حەممومین سۆفی، گوڵ درووست کەر بە
کاغەزی ڕەنگاوڕەنگ

● دەورەی فێربوونی مۆسیقا - ١٩٤٧

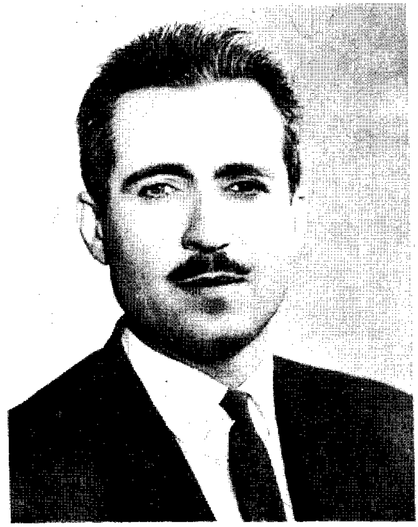

● هونەزمەند ڕەفیق چالاك ١٩٢٥ - ١٩٧٣

● سمایلی سەبیل درووست کەری باڵندە لە قورەسوور

● قوتابیانی سانەویی شەوسالّی ١٩٥٤ لە دوای پێشکەش کردنی شانۆگەریی جەنابی موفەتیش و بروسکەو شیرین

● تیپی مۆسیقای مەولەوی

ا پرۆژەی ئاوو ئەلەکتریك

لە گۆڤاری بڵاوکراوەی شارەوانیی (سلێمانی) ژمارە (٢) ساڵی ١٩٦٨ لاپەڕە (١١) دا نوسراوە:

«لە ساڵی ١٩٣٠ لە گەڕەکی گۆیژە لە شوێنێکا کە پێیان ئەوت (باخی پورە بەگی) بۆ یەکەمجار لەلایەن لیژنەی ئاوو کارەبا مەکینەی کارەبا دامەزرا. ئەم پرۆژەیـەش لە سەرەتـاوە بچـووك بوو بریتیبـوو لە دوو مەکینەی کارەبا کە هەریـەکـەیـان هێزی ٢٥ کیلۆوات بوو وە لە جۆری (دی، سی) بوو تەنانەت کۆڵەکـەی گلۆپی شەقـامەکانی ناو شار لە دار بوو وە بەمە زوربەی شاری سلێمـانی روونـاك کردبوەوە چونکە ئەوسا شارەکە بچووك بوو وە بەم شێوەیە فراوان نەبووبوو..

پرۆژەی ئاو

پرۆژەی ئاو هەر لەگەڵ پرۆژەی کارەبادا بڕیاری لەسەر دراوە وە هەر لەو ساڵەدا واتە ساڵی ١٩٣٠ دامەزرا، بەڵام بەشێوەیەکی بچووك و سەرەتایی لە ساڵی ١٩٣٤دا نەختێ زیـاتـر پەرەیسـەنـد وە گەڕەکەکان توانیان بەتەواوی سوودی لێ وەربگـرن چونکـە لەوەوپێش ئەو ماڵانە ئاویان لە کارێزەکانەوە بۆ ئەهات ئەویش بەهۆی گونجەوە رائەکێشرا بۆ ناوماڵەکەو حەوزی بۆ ئەکرا وە ئاوکێش بە پارە ئەیان برد بۆ ماڵەکانی گەڕەك، وە ئاوکێشانەیان وەرئەگرت، ئەمانە هەمـووی ئافـرەت بوون، هەروەهـا خاوەنی کارێزە سەرەکییەکە کە ئاوەکەی رائـەکێشرا بۆ ئەم حەوزانە پارەی لە خاوەنی حەوزەکە وەرئەگرت لەنێوانی ٣ روپیە هەتاکو ٥ روپیە، ئەمەش پێیان ئەوت حەوزانە. ئەم ئاوکێشانە بەردەوام بوو هەتا ساڵانی ١٩٥٠ وە دوای ئەوە وردە وردە کەمی کرد هەتاکو نەما.

* * *

ناوی شەقامەکانی شاری سلێمانی

١ ـ شەقامی مەولەوی: لە بەردوکانی حسێن حاجی وەلی‌تا بەرماڵی موتەسەریف چوارباخ.

٢ ـ شەقـامی سابونکەران: لە بەر دوکانی جەرجیس تا ماڵی ڕەشیدی کەریم هەیەر، گۆیژە.

٣ ـ شەقامی سەیوان: لە بەردەمی گەراجی سەرقەبرانەوە تا ماڵی فەقێ ڕەشید قەشان /چوارباخ.

٤ ـ شەقامی ئەمین زەکی: لە خەستەخانەی سەرشەقام تا ماڵی صدیق عەباس/ کانیسکان.

٥ ـ شەقامی سەربەستی: لە باخچەیٚ گشتی تا بەنزینخانە/ کانێسکان.

٦ ـ شەقامی سەلاحەدین: لە حامیە تا ماڵی شێخ ڕەئوف حەفید/ کانێسکان.

٧ ـ شەقامی کاك ئەحمەدی شێخ: لە مزگەوتی گەورە تا ماڵی زێوەر ئەفەندی/ کانێسکان.

٨ ـ شەقامی پیرەمەسوور: لە سەراوە تا ماڵی عەبدوڵای ساڵح قیروان/ مەڵکەندی.

٩ ـ شەقامی کاوە: لە سجنەوە تا ماڵی تۆفیق ئەفەندی.

١٠ ـ شەقامی مەڵکەندی: لە ماڵی حاجی ئەمین تا ماڵی قازی شێخ محەمەدی خاڵ.

١١ ـ شەقامی بابان: لە ماڵی عومەربەگی ساحێبقران تا سەرکارێز.

١٢ ـ شەقامی پیرەمێرد: لە ماڵی ڕەشید حەمەئەمین تا پشتی سەدەکە.

١٣ ـ شەقامی نالی: لە ماڵی بارام تا گەراجی ئەسحابەسپی.

١٤ ـ شەقامی سەرشەقام: لە بەر مەخفەری سەرشەقام تا کاریزەکەی سەرشەقام.

١٥ ـ شەقامی بێکەس: لە ماڵی تۆفیق ئەفەندی تا ڕێگای قەرەداخ/ جادەی تازە.
١٦ ـ شەقامی زێوەر: لە مودیریەی ئینحیـ...رەوە تا مزگەوتی عەبدوڵڵا لوتفی.
١٧ ـ شەقامی کانێسکان: لە ماڵی حەسەن ڕەفعەت تا ماڵی فوئاد مەستی.
١٨ ـ شەقامی جەمهوری: لە خانوەکانی عەقاری تا مەتاری کۆن.

تێ بینی:
______: ـ ئەدوای شۆڕشی چواردەی تەمووز شەقامەکان ئەم ناوانەیاین لێنرا.

سەرچاوە:
ڕۆژنامەی ژین ژمارە ١٤١٧ ساڵی (٣٣) ١٣/١١/٩٥٨

* * *

چاوەشەکانی شارەوانی

ئەم چاوەشانە سەر بە شارەوانی بوون وە پاك و تەمیزی ناوبازارو گەرەکانیان پێسپێررا بوو، وە هەر چاوەشێك چەند کرێکارێکی لەگەڵ دا بوو بۆ گسك دان و پاك کردنەوە. وە هەر ماڵە تەنەکەیەك خۆڵی لە بەر دەرگا دانابوو، وە ئەم کرێکارانە هەر تاقمە چەند گوێ درێژێکیان پێبوو بۆ گواستنەوەی خۆڵ وە ئەیانبرد بۆ قەراغ شار وە فڕێیان ئەدا وە جارو بار چاوەشەکان ئەیان سوتاند، ئەم چاوەشانە هەموو جلی تایبەتی‌یان لەبەردا بوو چاکەت و پانتوڵ و سدارە، وە نیشانەی بەلەدی‌یە لە شێوەی ئەستێرەدا ئەیانکرد بە سنگیانەوە، لەو چاوەشانە:

١ ـ مەجولی خامە سنەیی.

٢ ـ عەبەی فاتەی خولە درێژ برای (عیزەت تۆپچی).

٣ ـ حەمەی پوتی.

٤ ـ حەمە ئەمین باوکی عەلی شێر.

٥ ـ عارڤ خومەیس.

٦ ـ ڕەشەی عاسەی جومعە.

٧ ـ عارف هەلو.

٨ ـ حەمەوبەگ (میران).

٩ ـ خەلیل حسین (کەسۆك).

١٠ ـ مەحموودی عەبدوڵلا ئەفەندی.

١١ ـ عیزەتی ئەمینی ئاشچی.

١٢ ـ سەعەی ئامە درێژ.

١٣ ـ عەلی ئاغای ڕەشید ئاغا.

١٤ ـ كەریم بەگ.

١٥ ـ **عەمور بەگ**.

١٦ ـ خلەی عاسە.

١٧ ـ كاكی ئاغا.

١٨ ـ كەریمەڕەش.

١٩ ـ حەمەی حاجی‌قادر.

٢٠ ـ عەبەسوور.

٢١ ـ ئەحەی شیخ سەمەد.

٢٢ ـ عومەر سەعید.

٢٣ ـ ئەحەی عارف هەلو

٢٤ ـ سابیری فەقێ كەریم.

٢٥ ـ ئەحەی مەلا توفیق.

٢٦ ـ عوسمان شێخ عەلی.

٢٧ ـ مەحوودی ڕەشەی خلەی بلە.

تێبینی:

ـــــــــ: له سلێمـــانی بە موراقیبی شارەوانی دەوتـــرا چاوەش، بەلاّم لە هەنـدێ شوێنی‌تر وەك هەولێرو كەركوك كەششافیان پێ‌دەوت.

پۆلیسی پیادەو سوارە

پۆلیسی پیادە زەمانی ئینگلیز ساڵی ١٩٢٠ قەیدکران مانگی بە ٢٠ ڕوپیە واتە ١ر٥٠٠ دینارو نیوێ بۆ ئاسایشی ناوشار.

پۆلیسی سوارە زەمانی ئینگلیز ساڵی ١٩٢١ قەیداکران مانگی بە ٤٠ ڕوپیە = ٣ر٠٠٠ سێ دینــار بەڵام پۆلیسی سوارە ئەوەی توانــای ئەوەی هەبوبێ کە ئەسپی خۆی هەبێ ١٠ ڕوپیەی مەسرەفی ئەسپەکەشیان ئەدایە، بەڵام ئەوەی توانــای ئەسپ کڕینی نەبــوو ئەسپــەکەی لە میری وەرئەگرت، ئەوەی مەعاشی ئەسپەکەی نەبو پێیان ئەوتن (ئەسکەندرون)، پۆلیسی سوارە بۆیە مەعاشەکەی زۆرتر بوو چونکە ئەچون بۆ ناوچەکانی دەوروپشتی شار ئەرك و شەڕەشەقیان زیاتر بوو لە پۆلیسی پیادە کە لەناو شارو ماڵ و مناڵی خۆیدا بوون، ئەم پۆلیسی سوارانــە لە ناوچــەکـانی دەرەوە مەخفەریان بو کردبونەوە، لە دژی پیاوکوژو خراپ و دزو درۆزن کوڕی ئازا نەبوایە نەی‌ئەتوانی ببێ بە پۆلیسی سوارە.

میری هەر لە ناوچەی یەکێکی ئەکرد بە ئامیر مەخفەر بەڵام حوکمی حاکمێکی ئەکردو کونی کونداری دەرئەهێنا، پیاو خراپیان ئەهێنا لەدەرەوە ئەوائەی میری داوای کردبون یان لەدەست میری ڕایان کردبو بە پاشکۆی ئەسپەکانیانەوە بە مشکیو پشتێنــەکەی خۆیانەوە ئەیان بەستنەوەو وەکو فلیمی (کاوبۆی) بەرەو شار ئەیان هێنان، بەڵام زۆرجار کوڕی ئازایان لێ هەڵئەکەوتن دەرەقەتیان نەئەهاتن.

تێبینی: ـ کاتی خۆی کە پۆلیسیان قەید ئەکرد ئەبوایە خەڵکی شارو بنەماڵە بوایە. پاش ئەرزوحاڵ و مۆری موختار ئەبوایە هەیئەتی ئیختیاری محەلە بریاری لەسەر ئەم شەخسە بدایە کە ئینسانێکی پاکە، پاش ئەوەی یەکێکی دەوڵەمەند کە جێی باوەڕ بیت ئەبو بە کەفیلی پانزە دینار. لە سیەکاندا بو بە ٣٥ دینار، دوای ئەوە ئەنـدامانی بەلەدیەو سەرۆکی شارەوانیش بریاریان لەسەر بدایەو ئەیاننارد بو مودیری پولیس ئەویش ناوەکانی ئەنارد بو موتەسەریف بو ئیمز ئەمجا وەرئەگیرا.

زۆری خەڵکی ئەو سەردەمە ئەگێڕنەوە وا باو بوە ئەوانەی کە بون بە پۆلیس لەبـەرئـەوەی بوون بە مەعـاش خۆر داوای کچێکیان بکردایە زوو ئەیاندانێ. خەڵکی پێیان ئەوتن ڕێوی هاتووە بەرەو پیریەوەو کچی جوانیان ئەبوو بە نسیب.

سەرچاوە : ـ

١ ـ لە سجلی شارەوانی کۆنەوە.

٢ ـ حەمەی مەلای دەنگ گەورەکە کاتی خۆی پۆلیسی سوارە بووە. ساڵی ١٩٠٠ لەدایك بووە.

٣ ـ قادری مەلا عەلی حاجی گورون کاتی خۆی پۆلیسی سوارەبووە ساڵی ١٩٠٢ لەدایك بووە.

ناوی هەندێ لەو پۆلیسانە

١ ـ حەمە ئەمین بانی شاری ، دوو خەت، خولەپیزە کوشتی لە ساڵی ١٩٤٧دا. خولە لەسەرنەوە یاخی بوو.

٢ ـ باباشێخ قەرەداغی، سێ‌خەت و تاج.

٣ ـ حسین ئەسعەد، سێ‌خەت و تاج.

٤ ـ حامید ئەسعەد، سێ‌خەت و تاج.

٥ ـ عەبدوڵڵا مارف، سێ‌خەت و تاج.

٦ ـ حەمەسوری مەلا موحەمەدی دەنگ گەورە: سێ خەت و تاج.

٧ ـ حەمەبچکۆلی مەلا موحەممەدی دەنگ گەورە: سێ خەت و تاج، «ئەم دوانە برا بوون».

٨ ـ موحەمەد جەبار: سێ خەت و تاج.

٩ ـ ڕەزا کویی: سێ خەت و تاج.

١٠ ـ کەریم کۆیی ، برای بوو: سێ خەت و تاج.

١١ ـ حەمە تەورویزی: سێ خەت و تاج.

١٢ ـ نادر کۆیی: سێ خەت و تاج.

١٣ ـ میرزا حەبیب: سێ خەت و تاج.

١٤ ـ عەلی مارف چوارتایی: سێ خەت و تاج.

١٥ ـ سەید ڕەشیدی جەباری: سێ خەت.

١٦ ـ قالە کوردە: سێ خەت.

١٧ ـ ئەحمەد ڕوستەم: سێ خەت.

١٨ ـ شێخ قادری موحەمەد: سێ خەت.

١٩ ـ فەرەج چاوشین: سێ خەت.

٢٠ ـ عارف ئەمین: سێ خەت.

٢١ ـ حەمە عەلی کانی‌هەمزەیی: دوو خەت.

٢٢ ـ عیزەت وەلی: دوو خەت.

٢٣ ـ شێخ ساڵح قزلەری: دوو حەت.

٢٤ ـ شیخ محەمەدی مستەفا دوو خەت

٢٥ ـ مەجیدی قالەی شاسوار: دوو خەت.

٢٦ ـ عەبەی قالەی شاسوار: دوو خەت.

٢٧ ـ غەریبی مامەخەلانی: یەك خەت.

٢٨ ـ عەبەی شەمام: یەك خەت.

٢٩ ـ حەمەی رەشیدی یالانقۆزی: یەك خەت.

٣٠ ـ عەبە نازی: یەك خەت.

٣١ ـ خولە پێنجوێنی: یەك خەت.

٣٢ ـ عەلی کانیدرکەیی: یەك خەت.

سەرچاوە:

١ ـ هەندێ سجلی کۆن.

٢ ـ بۆلیسی سوارە عەبەی قالەی شاسوار.

تێبینی: هەندێ پۆلیسی سوارەش هەبوون لە ناوشار سەر بە کومرک بوون ب رۆژو بە شەو ئەچوون بۆ دەوریەیە بۆ دەورووپشتی شار، بۆ دۆزینەوەی قاچاخ چیەکان ئەگەران مەڵبەندی ئەم پۆلیسە سوارانە لە ناوشار پێیان ئەووت (تاوڵەی سواری) شوێنی خۆیان و ئەسپەکانیان بوو.

شوێنەکەیان پشتی ماڵی موتەسەریفی جاران شوێنی بەریدەکەو مزگەوتی مەولەوی بوو.

* * *

ناوی نۆبەچی‌یەکان (مرور)

١ ـ ئیبراهیم دەروێش سێ خەت

٢ ـ مەحموود عێراقی سێ خەت

٣ ـ تۆفیقی حەسەنە قووچ دوو خەت

٤ ـ شێخ ئەحمەد عومەر یەك خەت

٥ ـ حەمە فەرەج سێ خەت

٦ ـ شێخ ئەحمەدی خاڵە شێخ یەك خەت

٧ ـ عەفووری قالە شەوقە دوو خەت

٨ ـ حەسەن ساقی سێ خەت

٩ ـ حەمە کەورە یەك حەت

١٠ ـ حەمە کاکە یەك خەت

١١ ـ مچە بەردەرزدردی بی حەت

١٢ ـ ئەحمەدی ئەمین مێتو یەك خەت

١٣ ـ ئەمینی ساڵح نەریمان دوو خەت

١٤ ـ کەریم رەحیم (کەریمە سوور) یەك خەت

١٥ ـ قادر حەمە ئەمین دوو خەت

١٦ ـ عەریب ئیسماعیل یەك خەت

١٧ ـ شێخ غەریب یەك خەت

١٨ ـ بلەی نەولێ یەك خەت

١٩ ـ تۆفیقی حەمەی مەلا سێ خەت و تاج

سەرچاوە:

١ ـ شێخ ئەحمەدی خاڵە شێخ

٢ ـ توفیقی حەمەی مەلا

تێبینی

ــــــــ: بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٣٩ز شارەوانی دوو چەتری نۆبەچی دروست کرد یەکێ لە بەردەرکی سەرا ئەوی‌تریان لە بەر ئەسحابە سپی بۆ شوێنی وەستانی نۆبەچی (مرور) وە هەر لەو ساڵەدا ئەو دوو نۆبەچی‌یەی لەسەرەوە نووسراون بوی دانران.

* * *

ژمارەی دانیشتوانی شاری سلێمانی بەپێی گەڕەکەکانی، لە سجلی سەرژمێری دانیشتوان ساڵی ١٩٤٧ وەرگیراوە:

ناوی گەڕەکەکان	جۆر	ژمارەی دانیشتوان
مەڵکەندی	نێرینە	٣٤٩٩
	مێیینە	٣٤٠١
گۆیژە	نێرینە	٣٣٣٩
	مێیینە	٣٦٦٨
چوارباخ	نێرینە	١٩١٨
	مێیینە	١٩٨١
دەرگەزێن	نێرینە	١١٦٣
	مێیینە	١٢٦٣
سەرشەقام	نێرینە	٢٣٦٤
	مێینە	٢٥١٣
کانێسکان	نێرینە	٣٠٨١
	مێیینە	٣٠٧٢
جوولەکان	نێرینە	١٤٤٨
	مێینە	٧٦٥
کۆی گەڕەکەکان	نێرینە	١٦٨١٢
	مینە	١٦٦٦٣
ژمارەی گشتی ناوشاری سلێمانی	نێرینەو مێینە	٣٣٤٧٥

دابەشکردنی دانیشتوانی شاری سلێمانی بەپێی گەڕەکەکانی لە سجلی سەرژمێریی ساڵی ١٩٥٧ وەرگیراوە...

ناوی گەڕەکەکان	جۆر	ژمارەی دانیشتوان
مەڵکەندی	نێرینە	٥٣٨٣
	مێینە	٤٥٩٨
گۆیژە	نێرینە	٥٢٥٤
	مێینە	٤٩٧١
چوارباغ	نێرینە	٤٠٦٢
	مێینە	٣٨١٩
دەرگەزێن	نێرینە	١٤٥٧
	مێینە	١٣٨٤
سەرشەقام	نێرینە	٤٢١٣
	مێینە	٣٨٨٥
کانێسکان	**مێینە**	٥٢ ٧٩
	مێینە	٤٥٠٧
کۆی گەڕەکەکان	نێرینە	٢٥٦٤٨
	مێینە	٢٣١٦٤
(کۆی گشتی ناوشاری سلێمانی		٤٨٨١٢
کوی کشتی پاریزکای سلیمانی	نێرینە	١٥٨٦٢٤
بە قەزاو ناحیەکانیەوە)	مێینە	١٤٦٨٩٥
کۆی گشتی		٣٠٥٥١٩

* * *

بۆ یەکەم جار لە سلێمانی

١ ـ یەکەم دەستگای سینەما کە بە پیل ئیشی ئەکرد لە ساڵی ١٩١٠ی زایینی هاتە سلێمانی‌یەوە لە خانی شێخ ئەحمەد دامەزرا لەنزیك (تووی قۆجە)، خەڵك بە شەو ئەچوون بۆ سەیری کە ئەکەوێتە کۆتایی شەقامی سابونکەران.

٢ ـ یەکـەم سندوقی گۆرانی (گرام) حاجی عەبدوڵلا عەزیزو حاجی ئەمینی کاکەحەمە بە بازرگانی لە مۆسکۆوە هەریەکی سندوقێك لەگەڵ چەند قەوانێکیان هێنا لە ساڵی ١٩٠٨ی زایینی‌دا.

٣ ـ یەکەم چرای لۆکس ئەمینی مەلا برایمی چایچی ناردی لە ئەستەموولەوە چرایەکی بۆ هات ساڵی ١٩١٢ی زایینی.

٤ ـ یەکەم کارەبای دەستی کە بە پیل ئیشی ئەکرد واتە (لایت) مەلا حەسەن کوڕی مەلا قادری بیارە لە ساڵی ١٩١٢ دانەیەکی لە ئەستەموولەوە هێنا.

٥ ـ یەکەم فڕۆکە لە ساڵی ١٩١٦دا ئەفسەرێکی ئەڵەمانی هێنایە سلێمانی کەوتە شیوی (دۆزەخ مینە) فڕۆکەکە شکاو فڕۆکەوانە مرد.

٦ ـ یەکەم ئۆتومبێل **لە ساڵی** ١٩١٦دا خەلیل پاشا والی بەغدا پێ‌ی‌هات بۆ سلێمانی، وە لە ماڵی حاجی مەلا سەعید میوان بوو.

٧ ـ یەکەم دەستگای چاپ لە ساڵی ١٩٢٠دا مێجەرسۆن هێنایە سلێمانی‌یەوە.

٨ ـ یەکەم پایسکیل عەونی ئەفەندی حاجی گورون لە ساڵی ١٩٢٤زدا هێنایە سلێمانی‌یەوە.

٩ ـ کارەبا، شارەوانی‌ی سلێمانی هێنای لە ساڵی ١٩٢٩دا کەوتە ئیش کردن.

١٠ ـ یەکەم دەستگای (تەلگراف) لە ساڵی ١٨٩٧ی زایینی‌دا لە سلێمانی دانرا وە (موجریم ئەفەندی) ئیشی لەسەر کرد.

١١ ـ یەکەم ئاشی ئاگر لە ساڵی ١٩٢٦ز برازاکەی خواجە کەریم عەلەکە هێنایە سلێمانی‌یەوە.

١٢ - له ساڵی ١٩٠٠ زایینیدا قادر ئەفەندی گەورە عەرەبانەیەکی دروست کرد کە بە وڵاخ رائەکێشرا.

١٣ - یەکەم پزیشك کە خەڵکی سلێمانی بووە بێن باشی دوکتۆر حسێن ئەفەندی باباجان کە لە ساڵی ١٢٦٨ هـ لە سلێمانی لەدایك بووە لە (کولیەی توببی)ی ئەستەمووڵ خوێندویەتی وە بووە بە پزیشك لە سوپای عوسمانلیدا، ئەمیش کوری میرزا بەدیعە کە ناسراوە بە دوکتور میرزا بەدیع باباجان. حسێن ئەفەندی لە ساڵی ١٣٤٢ هـ لە کەرکوکەوە بەسواری ئێستر دێت بۆ سلێمانی وە کە ئەگاتە پردەکەی قلیاسان، ئێسترەکە هەڵ ئەتیزێنێو ئەیخاتە خوارەوە هەر لەوێدا ئەمری خوا بەجێدێنێت.

١٤ - یەکەم شەقام و یەکەم باخچەی گشتی بەیەکەوە دروست کران لە ساڵی ١٩٣٨ لەلایەن شارەوانیی سلێمانییەوە، وە ئێستا پێی ئەوترێ شەقامی مەولەوی لە زەمانی مەحمود ئەفەندی قادر ئاغادا، وە یەکەم باخەوان کە دەستیکرد بە دارناشتن، ئەورەحمانی باخەوان بوو، وە شەقامی مەولەوی لەپێش شۆرشی چواردەی تەموز پێیان ئەووت (جادەی تازە).

١٥ - یەکەم کارگە، کارگەی مستەفا بەگ لە ساڵی ١٩٢٧ - ١٩٢٨ ئەمەش کارگەی سۆدەو سیفۆن و لیمۆ بوو کە پێیان ئەوت (ناملێت) وە شوێنەکەی هەر شوێنی قاپیی سینەمای سیروانی ئێستا بوو لەکاتی خۆیدا کەلاوە بووە.

١٦ - یەکەم سینەما، سینەمای سەلاحەدین بوو لە شوێنی چایخانەی حەمەرەق کە لە ساڵی ١٩٤٢دا دامەزراوە.

١٧ - یەکەم کارگەی سەهۆڵ، کارگەی قەندیل کە لە ساڵی ١٩٥٨ دامەزراوە کە لە بەردەم گردی مشیرئاوا بوو وە خاوەنەکەی (گەرەبێت نعلبندیان) بوو.

١٨ - یەکەم کتێبی کوردی «دیوانی مەولانا خالید» بووە لە ساڵی ١٨٤٤ز لە ئەستەمووڵ چاپ کراوە.

١٩ ـ یەکەم کەس ماتۆرسکیلی هێناوەتە سلێمانی ڕەشید ئەفەنی حاجی برایم ئاغا برای خاڵە مچە کە ئەفسەرێکی عوسمانی بوو لە کۆتایی ساڵی بیستەکاندا هاتەوە سلێمانی بە پایسکیل، لە سەرەتای سییەکاندا ماتۆڕیشی هێنایە سلێمانی.
٢٠ ـ یەکەم تەلەفۆن تەلەفۆنی ژمارە (١)ی چاپخانەکەی پیرەمێرد بوو.
٢١ ـ یەکەم ئوتومبیل ژمارە (١) ئوتومبیلەکەی شێخ لەتیفی شێخ مەحمود بوو.
٢٢ ـ یەکەم بەڕێوەبەرو پێشکەش کەری بەرنامەی کوردی کە ئێستگەی بەشی کوردی کرایەوە لە بەغدا ساڵی ١٩٣٩ کامیلی کاکە ئەمین بوو.
٢٣ ـ یەکەم کەس لەناو مەلاکاندا فێستی سووری لەسەرکرد مەلا مستەفای حاجی مەلا ڕەسوڵ (صەفوەت) بووە.
٢٤ ـ یەکەم فرۆکەچی لە سوپای عوسمانیدا ملازم اول (فایەقی کاکە ئەمین) لە ساڵی ١٩١٤ لە ئەستەموول بووە بە ملازم ثانی، بەشداری شەری کردوە لە شەری (چەنەقەلعە) بریندار بووە، دوایی چوو ەتە مەدرسەی طەیران لە (سیسە فانوس)وە دەرچووە بە فرۆکەچی وە تەعین بوو، لە فەوجی دووەمی (ئیکنجی هجوم) بەشداری شەری بەناوبانگی کردوە لە ڕۆمانیاو بۆخارست وە بریندار کراوە وە وسامی وەرگرتووە بووە بە ملازم اول فرۆکەچی، کە جەنگی جیهانی یەکەم تەواو بو هاتەوە بۆ خاکەکەی خۆی لە سلێمانی، لە ساڵی ١٩٢٢ لە سوپاکەی حکومەتی کوردستاندا بو بە یاوەری سەرەك سوپا پایە بەرز ساڵح زەکی صاحبقران، دوایی کە دەوڵەتی عێراق دروست بوو چووە سوپای عێراق تا ڕوتبەی گەیشتە عقید ئەمجا خانەنشین کرا. لە (مشاهیر الالویة العراقیة) عبدالمجید فهمی حسن ساڵی ١٩٤٦.
٢٥ ـ یەکەم برین پێنج حەمەوەفای شاعیر دەورەی دیوە لە بەغدا. بەشداری کردوە لە شەری شێخ مەحمودا دژی ئینگلیز.
٢٦ ـ یەکەم کەس مامۆستا مەلا سەعید کابان کەدەستورێکی بۆ زمانی کوردی داناوە بە ناوی (مختصری صرف و نەحوی کوردی) لە ساڵی

١٩٢٨ چاپ كراوه. بێجگه لەمەش چەند پەراوێكیتری بۆ قوتابیان داناوه، یان گۆڕیویەتە سەر زمانی كوردی.

٢٧ - دامەزراندی یەكەم دائیرەی ئەوقاف لە ساڵی ١٩١٧ بووه.

٢٨ - یەكەم جار دامەزراندی دیدەوانی (كەشافە) لە ساڵی ١٩٠٨ دامەزراوه.

٢٩ - یەكەم كەس خاوەنی ئوتومبیلی خۆی بوو شێخ مەحمودی نەمر بوو.

٣٠ - یەكەم خۆپیشاندانی سیاسی بە دوو دروشمەوه لە پێنجی ئەیلوولی ساڵی ١٩٣٠ لە بەردەركی سەرا كە یەكەمیان لەسەری نوسرابو(ڕەوا بێ مەطلەبی كورد) دووەمیان لە سەری نوسرابو (بژی عەدالەتی عوصبەت الاەم). یەكەم كەس جگە لە مەئمورەكان لە ئەهلیدا چاكەت و پانتۆڵی لەبەركرد لە سلێمانیدا توفیق قەزاز بو.

(لە ڕشتەی مرواریەوه بەرگی هەشتەم).

٣١ - یەكەم پاسكیلخانە ساڵی ١٩٣٥ - ١٩٣٦ دامەزرا لە سابونكەران بەرامبەر ماڵی یەكتابەگ خاوەنەكەی سەی هادیبو.

سەرچاوه.

ـــــــــ: گۆڤاری شەفەق ژمارە - ١١ - ساڵی ١٩٦١ كۆكردنەوەی نەجمەدین مەلا تا خاڵی - ١٢ - وه بەشەكەیتری خۆم كۆم كردۆتەوه.

* * *

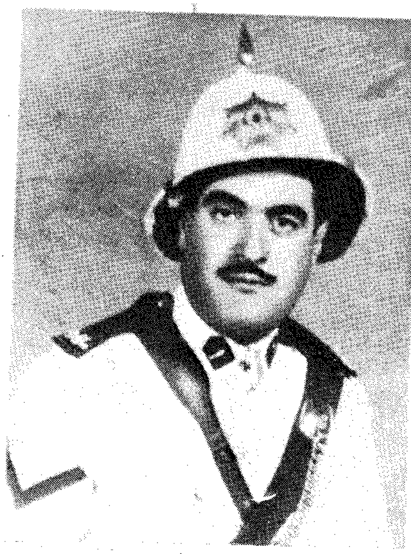

● نۆبەچی تۆفیقی حەمەی مەلا

● بلەی ئەولێ

● یۆحەنا خەنانیشۆ «پۆلیس»

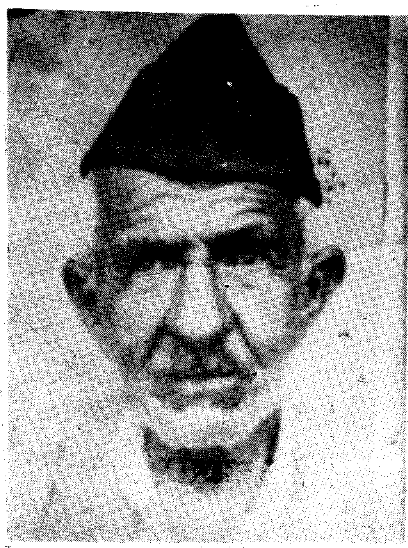

● عارفی خومەیس، چاوەشی بەلەدییە

● عەبدوڵڵا قادر شاسوار ١٩٢٤ - ١٩٨٤

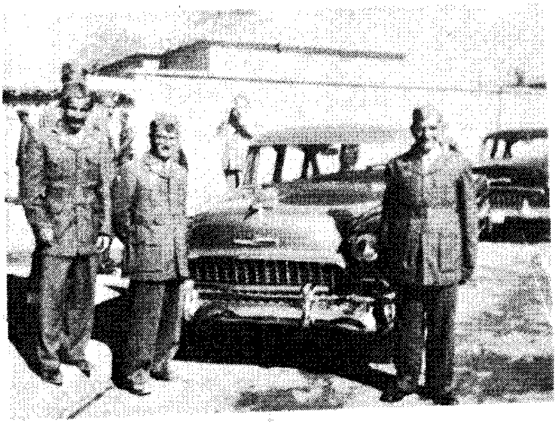

● خەلیل چاوەش، ئەحەی عارفی هەل لو،
عومەر سەعید

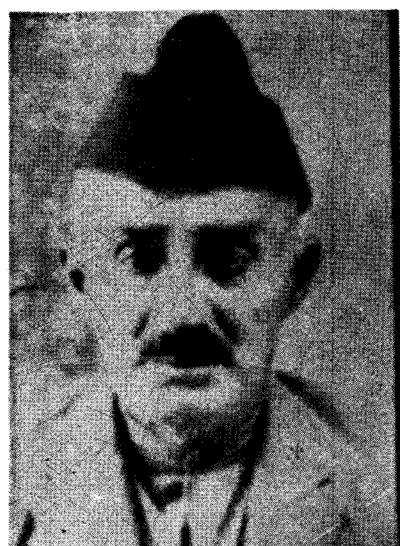

● عارفی هەلو

● خەلیل حسەین کەسوڵ «خەلیل چاوەش»
١٨٧٢ - ١٩٧٢

ئایا ئەزانی؟

١ ـ جاران بۆ ڕەمەزان و بەجەژن کردن لە سلێمانی لەجیاتی ئەوەی خەڵك خۆیان بۆ مانگ بگەڕێن چاوەڕێی گڵەزەردە بوون، لەوێلە بورجەکەی شێخ حەسەنی گڵەزەردە، کە ڕوانگەیەکی فەلەکیی بەرزی ڕۆژی خۆی بوو مانگ ئەبینرا ئاگر لەسەر شاخەکە ئەکرایەوە، ئیتر لە سلێمانی قازی بێشایەت دەیکرد بە ڕەمەزان یا بە جەژن.

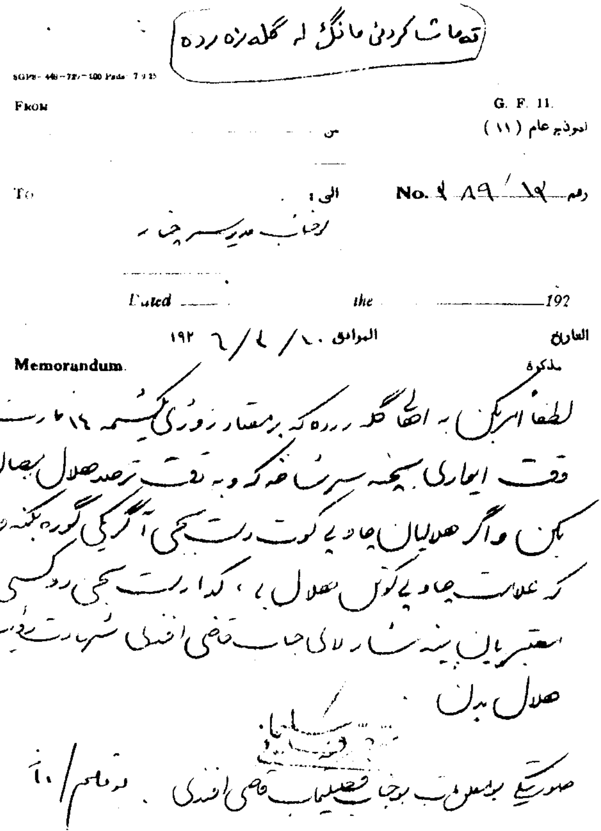

تماشا کردنی مانگ لە گلەزەردە

SGPB- 448-727-100 Pads 7-9-25

FROM — من

G. F. 11. — انموذج عام (١١)

TO — الی: بجناب مدیر سرچنار

No. ٤ ٨٩ / ١٢ رقم

Dated the 192

التاریخ — الموافق ١٠ / ٤ / ٦ ١٩٢

Memorandum. — مذكرة

لطفاً امر بکن بە اهالی گلەزردە کە بە مقدار زوری کسیمە ١٤ مارت
وقت ایواری بچنە سەری شاخەکە و بە دقت ترصد هلال بکەن
بکن و اگر هلالیان دی بوت رست شی آگرکی گورە بکەنەوە
کە علامت دی بکوتی هلال بی، کە اهالی شی ...
معتبریان ... لای جناب قاضی افندی شهادت ...
هلال بدن

صورتیکی بو معلومات بو جناب فضیلتماب قاضی افندی.

٢ ـ لە زەمانی عوسانیدا موچەخۆرو قوتابی فێستی سووریان لەسەر ئەکرد، وە لە زەمـانی ئینگلیـز بەدواوەو دامەزراندی دەوڵەتی عیراق موچەخۆر چاکەت و پانتۆڵ و سدارەی رەشیان لەسەر ئەکرد، وە قوتابی تاك تاك چاکەت و پانتۆڵیان لەبـەردابـوو، ئەوانە سدارەیان لەسەر ئەکرد ئەوانیتر هەموو بە جل وبەرگی کوردی، زۆری کەواو سەڵتـەیـان لەبـەرئـەکـرد یان عەزیزیو چاکەت، بەڵام هەمـوویان سەرو پێچیان ئەبەست. ٣٠ بەدواوە وردە وە قوتابیش بە سەری رووتی ئەچوون بۆ قوتابخانە.

٣ ـ لەو زەمـانـەدا سمێڵی زل باوی بووە، وە کەسیش لەم شارەدا بێسمێڵ نەبووە، ئەگەر کۆستە نەبووبێ وە مووی سمێڵیش سوێنی گەورەیان بوو وەك ئەڵێن (بە سمێڵی مەردانەت قەستەم).

٤ ـ سلێمانی تا ساڵی ١٩٦٠، یەکەم کەس کە شەبەقی لە ماڵ ئەهاتەدەرێ، دەرگای هەموو ماڵێك لەسەر پشت بوو تا دوا کەس شەو درەنگ کە لەدەرەوە ئەهـاتنـەوە ماڵەوە ئنجـا قاپی دائـەخرا. وە بەم رۆژگارە دراوسێی ماڵ هەر هاتوچۆی یەکتریان ئەکرد بۆ یارمەتیو پێویستی ناوماڵ و سەرزانی یەکترو کات بردنە سەر.

هەموو مزگەوتێکیش لەم شارەدا ساڵ دوانزەی مانگ قاپیی لەسەر پشت بوو، ئەگەر فەقیرێك یان غەریبێك جێگای نەبوایە شەو مزگەوت ماڵی خۆی بوو، وە هـەمـوو مـزگـەوتـێـکـیـش دوو دەرگـای هـەبـوو

لەم شارەدا، واتە لە دوو کۆڵانەوە هاتو چۆیان لێ دەکرد، هەروەها دوکاندارەکان لە کاتی قاوڵتی واتـە نان خواردنی نیوەرۆ یان ئیشێکیان بوبێت پەردەیەکی بچوکیان ئەگێرا بە بەردەمی دوکانەکەیانداو دوکانەکەیان بەجێئەهێشت.

٥ ـ لە کاتی خۆیدا هەموو دوکانێك لەم شارەدا دەرابەی تەختە بوو کە دارتاش سێ جۆری دروست ئەکرد.

أ ـ دەرابەی دووکانی بەقاڵ و سەوزەفرۆش ـ هتد...، ئەم جۆرە لە ناوەراستەوە بۆ سەرەوە بە ... قەد هەڵئـەدرایەوە لە سەرەوە شیشێکی کورت بەئەلقەیەکا

ئەكـرا بۆ ڕاگرتنی، وە لە ناوەڕاستیشەوە بۆ خوارەوە دائەدرایەوە بە دوو قەد بۆئەوەی سەبەتەوشتی بخرێتە سەر.

ب ـ دەرابەی دووكانی بازرگان و خەیات و عەتار.. هتد، ئەم جۆرە بریتی بوو لە دوو پارچە لە ناوەڕاستەوە كە ئەكرایەوە لایەكی بەلای چەپا بە دوو پارچە قەد ئەكـرا، لاكـەیتـری بە لای ڕاسـتـدا بە دوو پارچەقەد ئەكراوبە بزمارو پەت بەدیوارەوە قایم ئەكران .

جـ جۆری سێـیـەم كە بەزۆری لە قەیسەرییەكان بەكارئەهات، ئەم جۆرەیان شەش پارچـە بوو، هەر پارچـەی مەتـرێـك دوو دوو لەسـەریەك، واتە سیان لەسـەرەوەو سیان لەخوارەوە لە سكەی تەختە هەڵكێشرابون، لەپێشدا سیانی سەرەوە بەرزئەكرایەوە بۆ بنمیچەكە دوایی سیانەكەی ژێریشەوە بەرزئەكرایەوە بۆ بنمیچـەكە ئیتر دەرابەكە دیار نەئەما. وە ئاسنگەریش شیش و ئەڵقەی بۆ دروست ئەكـرد بۆ جێگـەی قفـڵ، وە قفـڵ و و كلیلەكـەش لای چەخماخساز دروست ئەكرا، تا ساڵی ١٩٣٨ كە یەكەم جادە كرایەوە جادەی تازە (مەولەوی) ئەمجا دەرابەی لەوح كەوتە شارەوە ئێستا تاك تاك دەرابەی تەختە ماوە لە چەند شوێنێك كە بەپەنجە ئەژمێرێ.

٦ـ تا كۆتـایی پەنجـاكـان هەمـەجـۆریاریكردن وشەرە كەڵـەشێـر وشەرە كەوو- شەرە سەگ و سەگ بازیو كۆتربازی لە گەڕەكەكاندا باوی بوو وە لە زۆر ماڵاندا هەمەجۆرە ئاژەڵ و باڵندەیان ڕائەگرت. ئەوكاتە كوڕی گەڕەك كەم كەم لە گەڕەكی خۆی دوورئەكەوتەوە چونكە. باوك و دایك ڕێگایان نەئەدان بە ئارەزوی خۆیان ئەم لاو ئەولا بكـەن، چایخـانـەش جێگـەی دانیشتی پیـاو بوو، كەلاوە لە گەڕەكـەكاندا جێگاو بنكەی كوڕی گەڕەك بوو وە لە هەموو گەڕەكێكدا ڕاوچی هەبـون كە ئەسپی چاك و تولەو تانجیو تفەنگی تاپریان هەبوو كە پاییزان و جارجار لە زستاندا كاتی بەفربارین وە بەزۆری لە سەرەتای بەهاردا ئەچوون بۆ شوێنی دوور بۆ ڕاو.

٧ ـ زوربـەی خەڵك لەم شارەدا تفـەنـگ و خەنجـەریـان هەبـوو، تفـەنگ و دەمانچەكەیان بە كیف و قایشەوە بەئاشكرا لە ماڵاندا بەدیواردا هەڵ ئەواسی، زۆركەسیش دەمانچەو خەنجەری لەخۆی ئەبەست و لە ناوشاردا پێوەی ئەگەڕا

بێئەوەی کەسێك لێی بپرسێتەوە، زۆریشی پاصی چەکیان هەبو کە دەریان هێنابو بۆ چەکەکەیان لەلایەن میریەوە، شایانی باسە ئەم هەموو چەکەش هەبوو چونکە دنیا ئاسایش بوو، شارەکەش بێگانەی تیا نەبوو هیچ شتێك رووینەئەدا.
هەر لەو سەردەمەدا تا سەرەتای سالی پەنجاکان لە دوکانێکی گەورەدا بەرامبەر مەکتەبی فەیصەلیە کە خاوەنەکەی حاجی عەزیز بەگی حاجی فەرەج بەگ بو بێجگە لە پێویستی مەکتەب دەفتەرو قەلەم و کامێراو شتیتر، پێشانگایەکی گەورەی دانابو پڕ بو لە هەمەجۆر مارکە لە دەمانچەو تفەنگی تاپرو فیشەك لە جامخانەکەدا. ئەم کابرایە ئیجازەی لە موديری پۆلیس وەرئەگرت پاش ئەوەی وەزارەتی ناوخۆ بڕیاری لەسەرئەدا. ئەم دووکانەی سالی ١٩٦٢ چۆل کرد شەوکەتی کوری کردی بە ئەجزاخانە (صیدلیە)ی شەوکەت.
٨ ـ لە زەمانی عوسمانی کاتی حوکمی سولتان رەشاد رابەر (پۆستەچی) لە سلێمانیەوە کە نامەیان ئەنارد بۆ ئەستەمبول یان لە ئەستەمبولەوە بۆ سلێمانی ئەو رابەرە پۆستەی بەسواری ئەسپ ئەبرد تا چەمچەمال وە لەوێوە چی هەبو پۆستە بەسواری ئەیهێنایەوە، ئەو پۆستەچیەش ناوی پەتولە کوێری شانەگەر بو خەلکی سلێمانیو مالیان لە گەرەکی مەلکەندی لای پیرمەسوور بو، دوایی زەمانی ئینگلیز صالحی ئاغا بو بە رابەر لەنێوان سلێمانیو چەمچەمال تا ئوتومبیل پەیدابو لە شارەکەماندا.
٩ ـ لە کاتی خۆیدا پێش ئەوەی کارەبا بێتە سلێمانی چرایان بەکارئەهێنا، دوو جۆر چرا هەبو جۆرێك بلورێکی درێژی ئەکرا بەسەرا لەلایەکەوە ئاوێنەی پێوە نەبو لەباتی بلور شوشە بو ئەم لاو ئەولای تەنەکە بو لە سەرەوە دەسکی تەلی هەبو بۆ هەلگرتن لە خواریشەوە جێگەی هەبو تەلیك بو دەستت پیا ئەنا بۆئەوەی هەلبرێو بە شقارتە دایگیرسێنی. ئەم چرایانە ئەخرانە سەر کورسیەکی بچکۆلەی تایبەتی، زۆر جار (قوتیلە) یان بەکارهێنا بۆ حەوشەو ئاودەست کە دروستیان ئەکرد لای تەنەکەچی، لە تەنەکە بەقەد پەرداخێکی بچوك دەسکێکی بچکۆلەی پێوەبو بۆ هەلگرتن کونێکی لە ناوەراستدا هەبو پەتێکی ئەستوری خری تێخرابو، نەوتیان تێئەکردو بەکاریان ئەهێنا، ئەوکاتە جادە نەبو لە بەردەرکی سەراو چەند کۆلانێك داری سپی خریان چەقاندبو چرایان پیا هەلواسیبوو لە

جۆری دووەم ئێـواران لەلایـەن (چـراچـی) یەوە کە سەر بە بەلەدیـە بو دایئـەگـیرسان وە مەلا بانگدان بەتاریك و رونی کە حەس حەس لە ناوبازار ئەڕۆشتنەوە ئەوان ئەیان کوژاندەوە. دوایی وردە وردە لۆکس پەیدابوو بەزۆری لە چایخـانەو حەمامەکاندا بەکاریان ئەهێنا، وردە وردە کە زۆر بوو کەوتیشە مالان. تا کارەبا پەیدابو کەوتە مالان و کۆلان بەلام لەپێشا هەموو مالێك کارەبای نەبـو یان ئەو مەکینـەیـە بەشی نەئـەکرد زوو زوو ئەکوژایەوە لەبەرئەوە هەر بەکارئەهات تا سالی ١٩٥٦ مەکینە کۆنەکەیان لابرد مەکینەی گەورەی تازەیان هێنا جۆری (ئای سی) لە شوێنی مەخزەنی بەلەدیە نزیك مزگەوتی پیرەمەگرون. هەروەها لە زەمانی عوسمانیەوە مۆم هەر بەکارهاتوەو لە سلێمانیش دروستیان ئەکرد لە پیو.

١٠ ـ حەس حەس و حەس حەس باشی (پـاسـەوان و پاسەوان باشی) لەکاتی خۆیدا ناوی ئەو حەس حەسانەی کە ناونوس ئەکران لەلایەن بەلەدیەوە موچەیان بۆ ئەبـڕینەوە. ئەبوایە مرۆڤێکی چاپوك و لایەق و ناسراوو باوەڕ پێکراو بونایە لەسەر سکالاکەیان هەیئەتی ئیختیاری گەڕەك و موختار مۆریان بکردایە پاش لێکـۆلێنـەوەئەبوایە کۆمەلی ئەندامانی بەلەدیەو ڕەئیسی بەلەدیە ئیمزایان لەسەر ئەکردو دوایی مودیری پولیس بڕیاری لەسەر ئەداو ئەینارد بۆ موتەسەریف بۆ بڕیارو ئیمزاکردنی.

هەروەها میری یەکێکی ئەکرد بە حەس حەس باشی کە سەرپەرشتیان بکات ئەبـوایـە پیـاوێکی ئازاو ناودارو جێی ڕێـزی خەلکی شارەکـە بوایـە. ئەم حەس حەسـانە پاش ئیشوکاری خۆیان ئێواران بە سەرپەرشتی حەس حەس باشی چەکیـان لە (تـاولەی سواری) وەرئەگرت کە ئێستاکە شوێنی (مزگەوتی مەولەوی‌و بەریدو تەلەفۆناتە) چونکە ئەو شوێنە بنکەی پۆلیسی سوارە بو کە سەر بە پۆلیسخـانـە بو ئەم حەس حەسـانـە بە بەرگی کوردیەوەو بەچەکەوە شەو ئەگەڕان بە ناوبازار لە دژی دزو درۆزن و پیاو خراپ، وە بە شاوێ (فیکە) لێدان یەکتری‌یان ئاگادار ئەکرد، ئەمەش ناوی حەس حەس باشی‌یەکان (سەرەك پاسەوانەکان):

١ ـ حاجی حسەین ئاغا   زەمانی عوسمانی
٢ ـ فەتاحی سەعە گۆج   زەمانی ئینگلیز
٣ ـ ئوسو ئاغا   زەمانی دەوڵەتی عێراق
٤ ـ کەریمی کاکەزاڵ   زەمانی دەوڵەتی عێراق

تێبینی: لە ساڵی ١٩٣٩دا حەس حەسێك موچەکەی مانگی دینارو نیوێ بوو، حەس حەس باشی مانگی پێنج دیناری وەرئەگرت.
هەرچی پۆلیس بوو ئەوە بە کۆڵانەکانا ئەگەران.
(لە سجلی کۆنی شارەوانی‌یەوە ساڵی ١٩٣٩).

١١ ـ (بانگوش) جاران بانگوش ئەگێرا بە ساڵانە لە وەرزی پاییزدا بۆ زستان کە باران دەستی‌پێ‌ئەکرد سەربانیان بە باگردێن و گوریس ئەگێرا جارجار تۆزی کاشیان پێوە ئەکرد، چونکە ئەو سەردەمە هیچ ماڵێك سەربانی کۆنکرێتی نەبووە هەمووی دارەڕاو قامیش و زەلی ئەخرایە سەرو گڵی پاکیان ئەکرد بەسەرا جوان ڕێکیان ئەخست دوای ئەوە بە گڵی سوور قوریان ئەگرتەوە کایان تێکەڵ ئەکرد جوان سەربانیان پێ سواغ ئەدا هەرچەند ساڵێك تێپەرێ بەسەریا جارێکی‌تر لە پاییزدا سواغیان ئەدایەوە، لە کاتی باران باریندا پێش ئەوەی بانگوش بیگێرێ لە بنمیچەکەوە لە چەند شوێنێکەوە دڵۆپەی ئەکرد ئەو شوێنانە حاجەتیان لێدا ئەنا بۆ ئەوەی ئەو فەرش و بەرەو نوێنانە تەڕ نەبێت تا بانگوش ئەی‌گێڕاو باران خۆشی ئەکردەوە، هەروەها بۆ بینای میریش ساڵانە بانگوشیان بۆ ئەگرت، ئەم پیشەیەش ئێستاش بەردەوامە ئێمە بۆ دواڕۆژ ئەمە ئەخەینە بەرچاو.

١٢ ـ (چوخم) لە هەندێ گەڕەکدا لە کۆڵانێکدا بۆ کۆڵانێکی‌تر واتە لەبەینی هەردوو کۆڵانەکە ماڵێك یەك ژوری دروست ئەکرد لە ماڵەکەی خۆیەوە بۆئەبەوبەری ماڵەکەی‌تر لە سەربانەوە هەردوو ماڵەکە بەیەکەوە ئەنوسان و لەژێرەوە خەڵك لەم کۆڵانەوە ئەچون بۆ کۆڵانەکەی‌تر ئەبو بە شوێنی هاتوچۆی خەڵك پێیان ئەووت چوخمی فلانە شوێن، وەکو لەخوارەوە نوسراوە:

أ ـ چوخمەکەی‌سابونکەران: بەرامبەر حەوزەکەی سابونکەران لای ماڵی حاجی

کەریمی شمقار.
ب ـ چوخمەکەی لای ماڵی کەریمی قالەی قجول: بەرامبەر ماڵی ئەحمەد بەگی فەتاح بەگ (حەمدی) شاعیر خوار مزگەوتی حاجی حان.
جـ ـ چوخمەکەی قاوەخانەی سەرچیمەن: گەرەکی گۆیژە لای ماڵی حاجی تۆفیقی تازە دەوڵەمەند.
د ـ چوخمی دەرگەزێن: لای ماڵی حاجی ئەحمەدی پیرۆز.
هـ ـ چوخمەکەی سەرشەقام: لای ماڵی حەمەسەعیدی عەبدوڵلائاغا،
ئەم چوخمە تائێستاش ماوە.
١٣ ـ (جلوس) بەبـۆنەی جەژنەکان وەك جەژنی لەدایك بونی پێغەمبەر (د)و جەژنی رەمەزان و قوربان و جەژنی لەدایك بونی مەلیك و چوونە سەر تەختی پاشاییو رۆژی سوپا، چەند رۆژێك لەوەپێش بەلەدیە خۆی ئامادە ئەکرد بە هەڵواسینی بەیاخ و گڵۆپی خڕی رەنگاورەنگ بۆ ئەو شەوە، لە بەردەرکی سەرادا دەهۆڵ و زورنا ئامادە ئەکرا پیاوان هەڵئەپەرین وەستا علی جاسوس کەبابچی ئەو سەرچـۆپیەکەی ئەگرت چونکە پیاوێکی بەزەوق بوو، دووکانەکەشی لەوێدا بوو، ژنـان و منالانیش سەیریان ئەکرد وە هەر لەو ئاهەنگەدا هەمو ساڵێك تۆفیقی دەلاڵ کە لە گەراجـی خاڵە عەبـدە بوو، بۆ ئەوشـەوە فیشـەکـە شێتـەی دروست ئەکـردو دایئـەگیرساندو هەڵیئەدا بەئاسماندا و پریشکی بڵاوئەبوەوە، بەم جۆرە ئەو شەوە کاتێکی خۆشیان ئەبردە سەر، ئەم پیشەیە لەدوای شەری بەردەرکی سەرا دەستیپێکـرد تا سەرەتای سالانی پەنجاکان. دوای ئەوە تا کۆتایی پەنجاکان بەس بەیاخ و گڵۆپیان هەڵئەدواسی. لەپێش ئەوەدا لە زەمانی عوسمانیدا بەبۆنەی لەدایك بوئی سوڵتان و چونە سەر تەختی سوڵتانی ئەوشەوە لەسەر گردی دەبۆی قشڵەی عەسکەری تورك کە گردێکی زۆر گەورەو پان بو بەیـاخی تورکیـان ئەچـەقـانـدو مۆسیقـای عەسکـەری لێئـەدراو شاپڵیتەیان دائـەگـیرسـانـدو دەهۆڵ و زورنا لێئەدراو دەست ئەکرا بە هەڵپەرکێ شاپڵیتە بریتیبو لە دارێکی خڕو باریك لە شێوەی کلکە خاکەناز لە سەرێکی دارەکەوە قتویەك یان پارچە تەنەکەیەکیان لێ قایم ئەکردو پەرۆیان تێئەکردو نەوتیان ئەکرد بەسەراو بە شقارتە دایان ئەگیرساند.
[١] لە تەمسیلێکی قوتابخانەی زانستیدا رۆڵی جاسووسی بینی ئیتر ئەوە بوو بە ناو بۆی.

١٤ ـ لە ساڵانی ١٩٤٢ ـ ١٩٤٣ لە سلێمانی ئیستگەیەکی ناوچەیی کرایەوە لە دوکـانـێـکی گەورەدا لە بەردەرکی سەرا تەنیشت حاجی عەلی جاســوسی کەبابچی، خەڵکی سلێمانی ژن و پیاو گەورەو بچوك بۆ گوێگرتنی ئەو ئیستگەیە شەو ئەهــاتنــە بەردەرکی سەرا لەم بەرو ئەوبــەری جادەکــە لای چەتــری نۆبەچی‌یەکە دائەنیشتن بۆ ئەوەی گوێ بگرن.

لە پرۆگـرامی ئەو ئیستگـەیـە، ئیستگـەکە بریتی‌بو لە ئیمپلیفایەریك و چەند موکەبەرەیەکی دەنگ کە لەسەر چەتری نۆبەچی‌یەکە دامەزرابو. پرۆگرامەکەش یەکێك ،دەنگ وباسی شەڕی جیهانی دووەمی بڵاوئەکردەوە، وە گۆرانی کوردیان لەسەر سندوقی قەوان لێ‌ئەدا وەك گۆرانی‌یەکانی حەمدیە فەنی‌و مەلاکەریم و رەشۆل عەبدوڵڵاو دایکی جەمال وە چەند دەنگ خۆشێك ئەهاتن لەوێ گۆرانیان ئەوت وەك تالب مەجید (تەلێ)و کەریم شایەرو کەریم کابان کە پرۆرامەکە تەواو ئەبو خەڵکەکە بڵاوەیان لێ‌ئەکرد، چونکە ئەوکاتە رادیۆ نەبو تاکە نەبێ لە هەندێ ماڵی دەوڵەمەندا هەبووە.

جاروباریش لە بەغاوە ئەهاتن سینەمای دەستی‌یان بەهۆی بەڕێوەبەری ئەم ئیستگەیەوە لە هەندێ شوێنی نزیك بەردەرکی سەرا لە شوێنێکی دەشتاییەکی بچکـۆلە مەکینــەو پەردەیــان دائــەمــەزرانــد لەبەرئەوەی ئەو شوێنانە خەڵکی زۆرئـەگـرێت شەو خەڵکی لێ‌ی کۆئەبونەوەو فلیمی وەسایقی شەڕی جیهانی بەینی ئینگلیزو ئەڵمانی پیشانی ئەو خەڵکە ئەدا. ئەو فلیمانەکە پیشان ئەدران لەکـاتی شەڕی جیهانی دووەمدا دیعایە بوون بۆ ئینگلیز، ئەو شوێنانەی کە فلیمی لێ پیشان ئەدرا بەزۆری خوار ماڵی توفیق قەزاز شوێنی حەمامی سەرچنار جارجاریش شوێنی مەکتەبی غازی جاران چونکە ساحەیەکی گەورەی لێ‌بو ئەو ئیستگەیە گواستیانەوە کۆڵانی سەرو گەراجی حەمەی فەرەجەفەنی تا ساڵی ١٩٤٨ سووتانیان.

١٥ ـ (مینۆرسکی) لە ساڵی ١٩٣٤دا بۆ بەشداری لە جەژنی هەزارەی فیردەوسی لە ئێران، هاتە سلێمانی‌و سەری لە چاپخانەی (ژیان)داو داوای لە پیرەمێرد کرد نمـونـەی شیعـری چەنـد شاعیرێکی کوردی نوێ‌ی بۆ کۆبکاتەوە شیعری گۆران و بێکـەس و میرزا مارف و بیخودو سەعید ناکامی دایە. (مینورسکی)

گەرۆك بوو لە لەندەن دائەنیشت لەئەصڵدا روسی بو.

١٦ - پاش هاتنی دەوڵەتی عێراق ٢ تۆپی زەمانی عوسمانی کە وەختی خۆی لە قشڵەی عەسکەری تورك بەجێمابو پاکیان کردبۆوەو هێنابویان لەناو حەوشی سەرا بەردەم بیناکە لەنزیك یەکەوە دایان نابون، منالآن ئەچون بۆ سەیری وە هەر لەو زەمانەدا ژنە جولەکە ئەهاتن منڵی ساوایان ئەهێنا لەگەڵ خۆیان دوو ژنــە جولەکە لەمدیوو ئەودیوی تۆپەکە رائەوەستان ئەو منڵەیان ٣ جار ئەدایە دەست ئەچونە لای تۆپەکەیتریش

٣ جار منالەکەیان ئەدایەوە دەست یەکتری بەدەم دۆعاکردنەوە. بەم دەستورە بۆ نیازی دڵی خۆیان.

ئەم دوو تۆپە تا سەرەتای سالآنی پەنجاکان هەر لەوێ مابون دوایی بردیانن بۆ بەغا لە بەردەم (وەزاررەتی دیفاع) دایان نان.

١٧ ـ لە سەرەتای ساڵی چلەکان حاجی لەق لەقێکی شەلی گەورە لەناو حەوشی سەرا بو، منالآن، ئەچون یارییان لەگەڵ ئەکرد، لەناو حەوشەکەدا کە پڕ بو لە داری میوە وەك داری سێوو قەیسیو هەنجیرو هەنارو داریتر.

ئەم حاجی لەق لەقــە چونکــە یانــەی عەسکــەری لەنــاو حەوشــەکەدا بوو خواردنیان ئەدایە بۆ ماوەی چوار پێنج ساڵێك مایەوە ناوی لە شارا دەرکردبوو بە حاجی لەقەلەقەکەی ناوسەرا.

هەروەهــا لەو سەردەمــەدا دوو سەگی ئینگلیـزی ناویان دەرکردبو.لە ناوشــار یەکێکیان سەگەکەی باباعلی شێخ مەحمودی گەورە بو، کە زۆر جار ئەیخستە ناو ئوتومبیلەکەیەوە بۆ گەڕان و بۆ ڕاو ئەیبرد لەگەڵ خۆی ئەویتریان سەگەکەی یەحیا فەنی رەسام **ئەم** سەگەی لەگەڵ خۆیدا ئەیگێڕاو زۆرجار ئەیبرد بۆ بازاڕ زەمیلەیەکی لە مل ئەکردو گۆشت و سەوزەی تێئەکرد، سەگەکە بەتەنیا ئەیبردەوە بۆ ماڵەوە بەرامبەر مەکتەبی غازی زۆرجاریش لەگەڵ خۆی ئەیبرد بۆ ڕاو، هەروەها لە سەرەتای ساڵی پەنجاکاندا میرزا حسەین توتیەکی گەورەی لەناو قەفــەزێکدا لە ژورسەری خۆیەوە هەڵواسیبو لە ئوتێلەکەی بەرامبەر مەکتەبی

فەیسەڵیە زۆر خەڵك ئەچون بۆ سەیری تورەیان ئەکردو یاری‌یان لەگەڵ ئەکرد.

هەروەها نەجمەدین مەلا پشیلەیەکی هەبو نازناوی (خولە) بو هەندێ شەو کە نەجمەندین مەلا زۆر خەیاڵ ئەبو بەدزیەوە پێکێکی دەرخواردی پیشیلەکەی ئەدا، کاتێ قوتابیان کە دەچونە لای بۆ خوێندن کە دەیان بینی پشیلەکە لە رۆشتندا ئەم لاو ئەولا ئەکات واتە خەیاڵ دەبو قوتابیەکان دەیان وت ماموستا خولە بۆ وادەروا ئەویش ئەیوت رۆڵەکانم ئەوە (دی‌دی‌تی) خواردوە وازی لێ‌بێنن.

تا جارێك خولە ئوتـومبیل کردی بەژێرەوە، پشیلەکە تۆپی دوایی ماموستا تەعزێشی بۆ دانا.

نەجمەدین مەلا لە ژیانیدا هەر پشیلەی راگرتوەو لەگەڵ پشیلەدا ژیاوە، دواییش کە مرد پشیلەکان دەم ولوتیان خوارد، راستە کە ئەڵێن پشیلە بێ‌سفەتە.

ئەم جۆرە شتـانە یادگاری ئەوکاتانەن کە خەڵکی ئەو زەمانە بەو شتانەوە خۆیان خەریك ئەکرد.

١٨ ـ لە سەردەمی پێشودا کە کچێکیان ئەدا بە شوو بەس ئەیان دا بە کوری شارەکـە هەتـا ئەکـەر لە گەرەکێکەوە ئەگەر کچیان بدیایە کوری گەرەکێکی‌تر کورانی گەرەك پێیـان ناخۆش بوو لەبەرئەوە کە بوکیان ئەبرد بۆ گەرەکێکی‌تر، چەند تفەنگ چی‌یەك بەسواری ئەسپ بوکیان ئەبرد بۆ گەرەکەکەی‌تر، لەبەرئەوە زوربەی خەڵکی کۆنی شاری سلێمانی خزمایەتیان هەیە لەبەر ژن و ژن خوازی، ئەوەش هۆی ئەوە بو کە خەڵکی شاری‌سلێمانی یەکێتی‌و یارمەتی‌و رێزی گەورەو بچوکی هەیە لەبەینیاندا هەر ئەوەش بوو کە خراپەو دزی‌و کوشتن زۆر بەدگمەن روویدات.

١٩ ـ حەماڵی شارەزا: لەو سەردەمەدا شار بچکۆلە بو خەڵکی هەموو یەکتریان ئەناسی، یەکێك بی‌ویستایە بچێت بۆ ناوبازار بەتایبەتی بۆ بەرمەیانی بەلەدیەکە بۆ کرینی گۆشت و سەوزەو میوە، کۆمەڵێك حەماڵ هەبوون یەکی زەمیلەیەکی گەورەیان بەقۆڵەوە بو، یەکێکیان بدیایە بیان زانیایە بۆ شت کرین هاتووە چەند حەماڵێك لەمانە دوای ئەکەوتن ئەیان وت کاکە حەماڵی شارەزات ناوێ ئەویش یەکێکی ناسیاوی خۆی هەڵئەبژارد لەگەڵ خویا ئەیبرد بۆلای قەساب و سەوزە فرۆش و میوەفرۆش زەمیلەکەی پرئەکردو ١٠ یان ٢٠ فلسی ئەدایە، حەماڵەکە

خۆی ماڵەکە شارەزابو ئەیبردەوە بۆ ئەو ماڵە، ئەگەر شارەزا نەبوایە ناونیشانی ئەدایەو ئەیبردەوە، ئەم حەمالانە تا کۆتایی پەنجاکان هەر بەردەوام بوون.

٢٠ ـ لە سلێمانی (شركة الشمال التجارية والزراعية المحدودة) لە ١٩٤٤/٦/٦ دامەزراوە، سەرمایەی سەدهەزار دینار بو. ئەم کۆمپانیایە دامەزرا بۆ دابەش کردنی ئازوقەو قوماش و هێنانی ئامێری زراعەت بۆ کێڵانی زەوی لە شارەزور کە تایبەت بو بە کۆمپانیایەکە. لە ساڵی ١٩٤٦ سەرمایەکەی بو بە ١٥٠ هەزار دینار دابەش کرابو بە ١٥٠٠ سەهم هەر سەهمی بە ١٠٠ دینار .
ئەم کۆمپانیایە لقی هەبو لە بەغاو موصل، تەلەفۆنی کۆمپانیا ژمارە (٧٤أ) بو سەرۆکی کۆمپانیا حاجی برایم ئاغاو بەڕێوەبەری جەلالی حاجی سەعید ئاغا بو.

سەرچاوە: ـ (مشاهير الالوية العراقية) ساڵی ١٩٤٦.

٢١ ـ ئەو زەمانە وا باوبو هەر لە زەمانی عوسمانییەوە کاتی بەربانگ تۆپیان ئاگر ئەدا لە قشڵەی عەسکەری لەدوای ئەوان لە باخی میللی تۆپیان ئاگر ئەدا کە باخێك بو بەرامبەر مزگەوتی گەورە، لە ساڵی ١٩٤٥دا لە ڕەمەزان دا یەکەم ئێوارە کاتی بەربانگ کە چاوەڕوانی تەقینی تۆپەکە بوون و خەڵك لێی کۆئەبونەوە وە بەتایبەتی منالان، لەکاتی تەقینی تۆپەکەدا لولەکەی دەرچو وە تۆپەکە لەوێدا تەقیەوە پارچەکانی بڵاوبۆەو چوار منالی بریندار کرد، لەوانە خوشك و برایەك کە سەبری‌و عوسمانیان ناو بو کچ و کوری حاجی ڕەشید ئاغای چاوبڕ بوون، سەبری مەچەکی پەڕی‌و ئێستا ژنی ماڵەوەیە وە عوسمانیش دوو پەنجەی قرتا ئێستا ئوتومبیلچی پاسی گواستنەوەی ناوشارە هەروەها حەماڵێك و منالێکی گاور بریندار بوون وە توپچیەکەش عەریف حسەین حەمەسوور بوو کە خۆی ئەم بەسەرهاتەی بۆ گێرامەوە، لەپێش عەریف حسەین دا حاجی سەعید تۆپچی بو ماڵیان لە بازارە بچکۆلە بو لە کانی ئاسکان لەپێش ئەویشدا صاڵح ئاغا بو ئەویش ماڵیان لە کانێسکان بو.
٢٢ ـ کەنیسەی گاوران ساڵی ١٨٦٢ز دروست کراوە لە گەڕەکی گاوران

ئیستاکەش هەر ماوە لە شوێنی خۆیدا.

٢٣ ـ چارشێوو پەچە (عەباو پەچە)ی ژنان لە کوردستاندا بەگشتیو لە سلێمانی بەتایبەتی لە زەمانی سوڵتان ڕەشادا پەیدابوو.

سوڵتان ڕەشاد + یوم الفساد

یەکەم جار حوکمی نالە پێپان بوو، دووەم عەباو بەچەی داهانی.

٢٤ ـ بە بیرەوەری خەڵکی ئەو زەمانە بەفرە زۆرەکەی سلێمانی لە ١٩٣٢/٢/٢٥دا باری.

٢٥ ـ هاتنی سمایل خانی شوکاك (سمکۆ) بۆ سلێمانی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ سەردانی شێخ مەحمودو پشتگیری کردنی لە ١٩٢٣/٢/٢٣دا بو.

٢٦ ـ لە ساڵی ١٩٥٤ لەسەر بڕیاری شارەوانی گەز بو بە مەتر وە حۆقە بو بە کیلۆ.

٢٧ ـ کارگەی چیمەنتۆ لە ساڵی ١٩٥٤دا دامەزرا.

٢٨ ـ بانقی ڕافیدەین لە دووشەمەی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٤دا کرایەوە لە شوێنی کتێبخانەی زێوەرو دوکانی شێخە صاڵح.

٢٩ ـ کۆمەڵی ساوایان، هیلالی ئەحمەرو موکافەحەی سیل لە ساڵی ١٩٥٥ دا لە مانگی تشرینی دووەمدا پێك هاتووە ئەمانەی خوارەوە دەستەی بەڕێوەبەری بوون:

١ ـ دکتۆر جەمال ڕەشید	سەرۆك
٢ ـ فائق هوشیار	نائیبی سەرۆك
٣ ـ دکتۆر کەمال عەبدوڵلا	سکرتێر
٤ ـ جەلالی حاجی سەعید ئاغا	ئەمین سندوق
٥ ـ پارێزەر قادر مستەفا	موراقیبی حسابات
٦ ـ ئیسماعیل قیردار	ئەندام
٧ ـ قادر ئاغای حاجی مەلاسەعید	ئەندام

٨ ـ حاجی برایم ئاغا ئەندام
٩ ـ مەلا حسەین حاجی مارف ئەندام

٣٠ ـ خەڵوز بردن بۆ بەغا: لە سەردەمی پێشودا ڕێگاوبان وەکو ئێستا نەبوەو هۆی بردنی شت بۆ بەغا نەبو، کە پەیدابو لە شارەکەماندا ئەوەندە ئوتومبیل نەبو بەتـایبەتی لۆری، چەند کەسێك هەبوون خەڵوزیان ئەکری ئەیان برد بۆ بەغا بەهـۆی ئاوی دوکانەوە، لەوێ چوار پێنج کەسی خەڵکی ئەو ناوچەیە هەبوون لەگـەڵیاندا ڕێك کەوتبون هەر جارەی هەزار گونیەی خەت سووریان لێرەوە بۆ ئەبـردن بۆ دوکـان ئەوانیش (کـەڵەك) ێکی گەورەیـان دروست ئەکـرد واتـە (کـەشتی)یەکی بچکۆلە، سپی داریان ئەهێنا لەیەکیان ئەبەست ژێری پەنجا (کوننە)ی گائاوس فویان تێئەکردو لەژێر دارەکانەوە قایم ئەکرا ٥٠٠ گونیەیان ئەهێنا پڕیان ئەکرد لە خەڵوز جوان دەمی گونیەکەیان ئەبەست، ئەم خەڵۆزەیان ئەهێنا لە دێهاتی دەوروبەری دوکان ئەمجا فەردەکانیان جوان یەك لەسەر یەك سەفتـە ئەکردو بە گوریس باش ئەیان بەست تەنورێکیان ئەهێنا ئەیان خستە ناوەراستی سەربـارەکـە بۆ نان دروست کردن بۆ ڕێگـا دوای ئەوە زەخـیرەو تروتفـاقیـان ئامـادە ئەکردو سەرو سەوڵیان ئەگرت بەدەستەوەو ئەکەوتنە ڕێ شەوروۆژ مەگەر بۆ پێویستیەك لە ڕێگا لەنگەریان ئەگرت، یەکێك لە خۆیان ئەچو بۆ تەماشا کردنی (کوننە)کان لەترسی خراپ بونیان، لە ڕێگا نوستنیان بە نۆرە بو. بەم جۆرە بە ١٥ ڕۆژ تا ئەگـەیشتنـە بەغـا ڕۆشتنیان بەم جۆرە بووە لە دوکانەوە بۆ تەق تەق لەوێوە بۆ ئاڵتون کۆپری ئەمجا بۆ دبس لەوێوە بەنزیك حەویجەدا تێئەپەری بۆ دێی زاب دوای ئەوە ئەو ئاوە ئەچێتە ڕوباری دیجلە ئەمجا بەناو بێجیدا ئەڕوات بۆ تکریت لەوێوە بۆ سامەڕا دوایی ئەوە بۆ بەلەد ئەمجا بۆ ناو بەغا بۆ شوێنی دیاری کراویان لە گوێ ڕوباری دیجلە پشتی خەستەخانەی مُەلیکی (باب المعظم) کە ئێستاکە (مدینة الطب)ە لەوێ لەنگەریان ئەگرت و ئەوەستان و کەڵەکەکەیان ڕائەگرت، لەوێ دووکەس خەڵکی سلێمانی کە خاوەنی خەڵۆزەکە بون چاوەڕێی ئەوانیان ئەکرد چونکە ئەیان زانی. بە ١٥ ڕۆژ ئەگەن، ئەگەر ڕێبکەوتایە خاوەن خەڵوز لەوێ نەبوایە، یەك دوانێکیان شوێنی

خاوەن خەڵوزەکەیان ئەزانی ئەچون پێیان ڕائەگەیاندن کەوا خەڵوزەکەیان گەیشتووە ئەوانیش لۆرییان ئەبرد، لەوێ خەڵۆزەکەیان دائەگرت و کەڵەکیان هەڵئەوەشان و دارەکانیان لەوێدا ئەفرۆشت کوننەکانیان فش ئەکردەوە، خەڵوزیان بارئەکردو ئەیان گواستەوە بۆ گەراجی صابونچی لە (مەیدان) ئەوانیش بە شەمەنەفەر ئەگەرانەوە تا کەرکوك لەوێوە بە ئوتومبیل بۆ سلێمانیو لەوێوە بۆ دوکان ئەگەرانەوە.

ئەو دووکەسە فەردەی خەڵوزیان لێ ئۆکرین بە ٨٠٠ فلس، چوارسەد فلسی خەڵوزەکەو چوارسەد فلسی هەقی گواستنەوەی لە دوکانەوە بۆ بەغا. ئەوانیش بەم شێوەیەی خوارەوە لەو گەراجە بە کیلۆئەیان فرۆشت:

أ - گەورەکەی کیلۆی بە ٥٠ فلس

ب - ناونجیەکەی کیلۆی بە ٢٥ فلس

جـ - خاکەکەی کیلۆی بە ١٥ فلس

د - کۆتەرەی دارەکەی کیلۆی بە ١٥ فلس

تێبینی:

ـــــــ: ئەم خەڵوزە لەوێ بەکارئەهات بۆ کەبابچیو سویجگەرچیو لوقنتەچی، بەوجۆرە ئەهات بۆ بەغا تا ساڵی ١٩٤٥ ئەمجا ئەوەندە لۆری کەوتە شارەکەمانەوە کە بتوانێ لەوێشەوە ئەو خەڵوزە بگوێزنەوە بۆ بەغا.

ئەو دووکەسەی ئەو خەڵوزەیان ئەکرییو ئەفرۆشتەوە لە بەغا یەکەمیان حاجی برایم قادر کە لە (سەفەربەلك)ەوە لە بەغا دائەنیشت وە خەریکی ئەو پیشەیە بو وە بەردەوام بو تا ساڵی پەنجاکان و هەر لەوێ کۆچی دوایی کردوە، دووەمیان عوسمانی سالەسوور برای عەلی دەدە بوو.

سەرچاوە: - عوسمانی سالەسوور کە خۆی ئەو پیشەیەی کردوە لە ساڵی ١٩٤١ تا ١٩٤٥ ئەمجا گەرایەوە بۆ سلێمانی

٣١ - کاتی خۆی بە سلێمانی ووتراوە شاری گوڵ عومەر یان گوڵ عەنبەر، کە ئەمە زۆرجار ناوی هەموو ناوچەکەش بووە واتە لە کەرکوکەوە تا هەورامان وولاتی گوڵ عومەری پێوتراوە، هەروەك خاکی (شارەزوور)یش بەرامبەر بەو ناوە بووە.

٣٢ ـ تا کۆتـایی پەنجاکان خەڵکی ناوچەی دەوروبەری سلێمانی کە ئەهاتنە ناوشـار بە جل وبـەرگ و قسەکردنیاندا ئەزانران خەڵکی ناوچەیەکن وەك ئەم ناوچانەی خوارەوە لەگەڵ جل وبەرگیاندا:

أ ـ ناوچەی شارباژێر: ـ ڕانکو چۆغە. لە زستاندا لەژێر چۆغەوە مرادخانیان لەبـەرئـەکرد لەگەل کڵاوو مشکی ڕەش و سپیو جامانەو پەستەك و پشتێن و گۆرەوی پوزەوانەو کەوش لە زستاناو جارجار لە هاویندا کڵاشیان لەپێئەکرد. لەدوای شەڕی جیهانی دووەمەوە جاش کەوشیش پەیدابو لەپێیان ئەکرد.

ب ـ پشدەر: ـ ڕانکو چۆغە، لە زستاندا لەژێر چۆغەوە مرادخانیان لەبەرئەکردو شەرواڵ و مراخـانیو کڵاوو چیتیـان ئەبـەست بۆ سەرو پێـچ ڕیشـوودار، پشتێنەکەشیان لە چیت ئەبەست ئەڵقاو ئەڵق لە زستاندا کەوشیان لەپێئەکردو لە هاویندا کڵاش.

جـ ـ بازیان: ـ ڕانکو چۆغە، لە زستاندا لەژێر چۆغەوە مرادخانیان لەبەر ئەکردو شەرواڵ و مرادخانیو پشتێن و کڵاو مشکی. ڕەش و سپیو جامانەو لە زستانا کەوشیان لەپێئەکرد لە هاویندا کڵاش.

د ـ قەرەداغ: ـ کەواو سەڵتەو پشتێن و کڵاوو مشکی ڕەش و سپیو جامانەو دەرپێی کوردی، لە زستاندا کەوشیان لەپێئەکردو لە هاویندا کڵاش.

هـ ـ شارەزوور: ـ کەواو سەڵتەو پشتێن و دەرپێی کوردی لە قوماش و کڵاوو مشکی مۆرو ڕەش و سپی جارجار تێکەڵ ئەیان پێچاو ئەبەست و لە زستاندا کەوشیان لەپێئەکردوو لە هاویندا کڵاش.

و ـ هەڵەبجـە: کەواو سەڵتـەو پشتـێن و کڵاوو مشکی مۆرو ڕەش و سپیو جامـانـەو عەلیخـانیو جارجار مشکی مۆرۆ ڕەش و سپییان تێکەڵ ئەپێچاو ئەبـەست دەرپێی کوردی لەبلوری لەژێـر کەواوەو کەوشیـان لە زستـانـدا لەپێدەکرد لە هاوینیشدا کڵاش.

بەڵام بەگزادەکان کەوای تاقەی گوڵ بێچوو کوجەرات و شیعریو شیرداغیان لەبـەرئەکردو چەفتەی مەلیکی سوورمەی گوڵنکەدارو مشکی مۆریان ئەبەست دوایی قۆندەرەی یارم بۆتین (لابچین) داهات لەپێیان ئەکرد.

س ـ هەورامان تا دەوروپشتی هەڵەبجە: ـ ڕانکوچۆغە، پشتێن و لە زستاندا.

لەژێر چۆغەوە مرادخانیان لەبەرئەکردو کلاوو مشکی مۆرو کوڵەباڵ و، لەزستاندا کەوشیان لەپێئەکردو لە هاویندا کلاش.

ص - پێنجوین: - رانکوچۆغە، لە زستاندا لەژێر چۆغەکەوە مرادخانیان لەبەرئەکردو شەرواڵ و مرادخانی پشتێن و کلاوو مشکی رەش وسپی، وە لە زستاندا کەوشیان لەپێئەکرد لە هاویندا کلاش.

تێبینی: - هەموو خەڵکی ئەم ناوچانە بەدرێژایی ساڵ دەرپێی کوردی وەکو شەرواڵ، لەژێرەوە کراسی فەقیانەداریان لەبەرئەکردو فەقیانەکەیان لەسەر سەڵتەو چۆغەو مراخانی ئەبەست و زوربەی خەنجەریان بە لاقەدا ئەکردو تەزبیحی کارەبایان لە دەسکەکەی ئەپێچا، لە زستاندا لە ناوچەی خۆیاندا کاڵەو پیتاویان لەپێئەکرد. بەڵام مشکی زۆرتر بەکارئەهات لە جامانە، مشکی هەر لە ئێرانەوە ئەهات. چونکە نزیك بوو بەڵام جامانە لەکاتی خۆیدا لە شامەوە لە رێگەی موسڵەوە هاتووە.

٣٣ - ئەمین زەکی بەگ: ١٨٨٠ - ١٩٤٨/٧/٩ز پایەبەرزو مێژوونوسی گەورەی کورد، مامۆستا ئەمین زەکی جگە لەو فەرمانە بەرزانەی کە پێیدراوە لە دەوڵەتی عوسمانیدا وەکو ئەوەی ماوەیەك بوو بە یاریدەدەری مستەفا کەمال (ئەتاتورك) کە ئەوکاتە فەرماندەی سوپای حەوتەمی عوسمانی بوو لە سوریا، وە لە دەوڵەتی عێراقدا بێجگە لە (ئامیر کولیەی عەسکەری) ساڵی ١٩٢٤ لە بەغا، بۆ یەکەم جار بەپێی فەرمانێکی تایبەتی رۆژی ١٤ی تشرینی دووەمی ١٩٢٥ بووە بە وەزیر لە دووەم وەزارەتی عەبدول محسن سەعدوندا کە لە ٢٦ی حوزەیرانی هەر ئەوساڵەدا دامەزرابو، لەوساوە تا رۆژی نۆی شوباتی ١٩٤٢ز مامۆستا ئەمین زەکی یانزە جار بوە بە وەزیر هەروەها جگە لە زمانیزگ ماکی خۆی، ئینگلیزیو فەرەنسیو ئەڵمانیو تورکیو فارسیو عەرەبی چاك زانیوە.

سەرچاوە:

د. کەمال مەزهەر ئەحمەد، مێژوو، ل ١٥٥ ، ١٥٦

٣٤ - ناوی ئەو شوێنانەی کە بە شتی تایبەتی خۆیان بەناوبانگن:

برنجی بازیان و بانیخێلان - پیازی عەوالان - ماستی خەراجیان پەنیری

یاخیان ـ گوێزی هەورامان ـ تەرتووی ولیان ـ کاڵەکی مەرەنگیو شەمەو وێڵەکەو قەڵاچــوالان ـ شووتــی گەرمەدێ ـ ترێی خەمــزەو قوولەرەش ـ خەیــاری سورقاوشان ـ ترۆزی خەرابەو ئابڵاخ ـ هەنجیری هەناران ـ باسووقی چنگیان ـ نیسک و نۆکی مۆریاس ـ ترشی سەفرەو زەرروون ـ تووری مەولانا ـ ناسکە هەرمێی وەراس ـ ڕۆنی قاین جە و سەراو ـ ڕێواسی کەلیخان ـ هەڵووژە ڕەشەی چنگیان خەڵووزی چوخماخ ـ گۆزەو دیزەی بێورێ ـ مانگای مالوان ـ ڕێوی قەمچۆغە ـ دووپشکی عەربەت.

٣٥ ـ ئەم گەڕەکانە، هەر گەڕەکەی بەشتێکەوە ناوبانگی هەبوو:

أ ـ مەڵکەندی: بە بەفری گۆێژەو بەردی مەڵکەندیو مەڕوماڵات.

ب ـ گۆێژە: بە سابوون و کفتەی سابونکەران.

حـ : دەرگەزێن: بە کلاوچنین.

د ـ سەرشەقام و چوارباخ: بە ولاخ داری.

هـ ـ کانی ئاسکان: بە کلاش چنین.

٣٦ ـ ئایا ئەزانی: ـ لە شوباتی ١٩٨٣ز ئەوراقی بەلەدیە کە چەند تەنێك ئەبوو کە ئەوراقی کاتی عوسمــانیو کاتی شێــخ مەحمــوودو دەوڵەتی عێراق بوو لە تانجەرۆ سووتاندیان وە بە شۆفڵ خۆڵیان کرد بەسەریا دوایی کە پێمان زانی لەگــەڵ مامــۆستــا عەبدول ڕەقیب و مامۆستا ئەحمەد حسەین کە لە تانجەرۆ ئەویش بەهــۆی قوتابیەکانیەوە پێیزانیو خەبەرمان زانی دوایی بە سێ قۆڵی چوین بۆ تانجەرۆ هەندێ ئەوراقمان لەژێر خۆڵ دەرهێنا، هەندێ کورتە هەواڵ لە هەندێ لەو ئەوراقانە بۆ نمونە بلاوئەکەینەوە، کەوابێ ئەتوانین بڵێین لە سجلی کۆنی شارەوانییەوە ساڵی ١٩٣٩ لەگەڵ هەندێ دەستکاریدا:

أ ـ لەو سەردەمەدا خەڵکی دەرەوەی وولات وە لە شارەکانیتری ناوخۆ ئەهاتن بۆ سلێمانی یان ڕێیان ئەکەوتە ئێرە یان دەرەوەی وولات ئەهاتنەوە لە ئەسارەت ئەو سەردەمە پارە کەم بوەو پارەیان پێ نەماوە پێی بگەڕێنەوە، پەنایان ئەبرد بۆ موتەسەریف و بەلەدیە ئەوانیش ئەیان زانی کە فەقیرحاڵن بە یارە یارمەتیان ئەدان، بۆنمونە ناوی چەند کەسێك:ـ

١ ـ مەحەمەد صالح لە هەیئەتی اسلامیەی دیمەشق و سوریا بۆ ئیلقای وەعظ و خطبە ممالیك ئەگەڕێو هاتووە بۆ سلێمانی بۆ گەڕانەوە ٨٠٠ فلسی بۆ سەرف کرا.

٢ ـ حاجی محەمەدی بەلخی خەڵکی مەکە بۆ گەڕانەوەی تا کەرکوك ١٥٠ فلسی بۆ سەرف کرا.

٣ ـ عبدالکریم احمد الله علی خەڵکی فەڵەستین بۆ گەڕانەوەی ٥٠٠ فلسی بۆ سەرف کرا.

٤ ـ ابراهیم السید عیسی المصری سائح وە مراجعەتی کە (مقام متصرف واقع)بوە بەلەدیە قەراری دا دینارێکی بۆ سەرف بکەن.

٥ ـ لە موراجەعەت محمد حەمەد کە خەڵکی ڕەواندزە فەقیرەحاڵە ئەیەوێت بگەڕێتەوە هەتا کەرکوك ١٥٠ فلسیان بۆسەرف کرد.

٦ ـ لە تەحریراتی مودیری شورطەی سلێمانی‌یەوە بۆ بەلەدیە کە ئیبراهیم کوڕی کەریم خەڵکی سلێمانی‌یە لە سەفەربەرەوە ئەسیر بوە، تازە هاتۆتەوەو کەسی نی‌یە پێویستی بە یارمەتی ئەکا بەلەدیە قەراری دەرکرد کە ٥٠٠ فلسی بدرێتی بۆ جارێك.

ب ـ زۆر قوتابی فەقیرحاڵ کە نەیان ئەتوانی دوای تەواوبونی مەکتەبی سانەوی یان متوسطە لە بەغا بخوێنن، کەسوکاریان ئەرزوحاڵیان ئەدا بەلەدیە پاش شەهادەی هەیئەتی ئیختیاری مەحەلە، کەئەمە ئیمکانی خوێندنی نی‌یە بەلەدیە بە قەراری مەجلیس مەعاشی بۆ ئەبڕێتەوە بۆئەوەی خوێندنەکەی لە کیس نەچێت، یان قوتابی‌یە هەژارەکانی ناوشار بە هەمان دەستور بەلەدیە پارەی ئەدانێ بۆ جل وبەرگ و پێویستی مەکتەب وە لەو سجلانە ناوی زۆر قوتابی تیا هاتووە، یان یەکێ نەخۆشی‌یەکی بوایە کە چاری نەکرایە لێرە یان یەکێك سەگی هار بیگرتایەو فەقیرحاڵ بوایە لەسەر حیسابی بەلەدیە ڕەوانەی بەغا ئەکرا.

ج ـ هەر لە زووەو ناوشاری سلێمانی بە پاکو تەمیزی ناوبانگی دەرکردبو، بۆ کۆکردنەوەی خۆڵ لە کۆلانان و ناوبازارو شەقامەکان بەلەدیە سالانە ئیعلانی ئەکرد ئەیدا بە ئیجاری سالانە بە کەسێکی باوەڕپێکراو وە بە کەمترین نرخ، ئەوانیش چەند کەرێکیان تەرخان ئەکرد شەڵتەیان لەسەر پشتی کەرەکە دائەنا

وەکـو دوو گونیـە کە لایـەکی دەمی گونیـەکـەیـان پێکەوە ئەدرو بۆئەوەی لە هەردووڵاوە خـۆڵـی تـێـبـکـەن، ئیـجـارەی مـانـگـانـە بە ١٦ دینار برایەوە لەسەر سووران حەسەن قەرەنی مانگ بە مانگ بۆ ماوەی ساڵێك.

د - ساڵانی سییەکان رەئیسی بەلەدیەو مولاحیزی فەنی ئەگەران بۆ تەفتیش بە ناو شارا. نوسراوە، ئوجـرەتی عەرەبـانـە کە رەئیسی بەلەدیـە سواری بوە بۆ تەفـتیش و موراقـەبـەی شەقـامـەکـان و قەراغ شار لە ١٩٣٩/٢/٢٧ تا ١٩٣٩/٣/٢٣ مەجلیسی بەلەدیە قەراریدا کە ٨٠٠ فلس لە فەصلی ٢ مادە یەك لە صندوقی بەلەدیە بۆ عەرەبانچی عەلی بەگی فەیض الله بەگ سەرف بکرێت.

لەپێش ئوتـومبیـل و عەرەبـانـە موتەسەریف و رەئیسی بەلەدیە ئەگەران بە سواری ئەسپ بە ناوشارا.

هـ - ئەوکاتەش ئوتومبیل و عەرەبانە ئەبوایە ئیجازەیان لە مودیری شرطەوە بۆ دەرئـەچـو بەنیسبـەت ئوتـومبیلەوە بەلەدیە نرخی ئوجرەتی خصوصی بۆ یەك کیلۆمەترو ئوجرەتی لۆری بۆ یەك تەن و یەك کیلومەتر بۆ ئەو شوێنانەی دەرەوەی شار بە جەدوەل نرخیان بۆ دائەناو ئەیان زانی ئەو شوێنانە چەند کیلومەتر دورن لە شارەوە، هەروەها بۆ عەرەبانەش ئوجرەتیان چەند دانرابو لە بەردەرکی سەراوە تا گەرەکەکان، بۆنمونە لە بەردەرکی سەراوە تا مەڵکەندی عانەیەك واتە چوار فلس، ئوجرەتی ئوتومبیل خصوصی بۆ یەك کیلۆمەتر ١٢ فلس لۆری ١٠ فلس.

و - هەرچ منالێکی شیرەخۆرە فرێبدرایەو کەس هەڵینەگرتایەوە بەلەدیە ئەیدا بە دایەن بە مانگانە پارەی ئەدا بەو دایەنە کە شیری بداتێو بەخێوی بکات.

س - بۆ یەکەم جار چەتری نۆبەچی وەستانی نۆبەچی (مرور) لە ساڵی ١٩٣٩ لە بەردەرکی سەراو ئەسحابەسپی دروست کرا لە تەرەف بەلەدیەوە چەترەکە بە قاڵبی تەختە کرابو، ئەورەحمانی وەستا گورونی دارتاش دروستی ئەکرد.

دوای ئەوە لە سەرەتای چلەکاندا دوو چەتری کەیان دروست کرد یەکێ لە بەر ماڵی موتـەسـەریف دا. دوای ئەوە یەکێکیتـر لە ناوەراستی شەقـامی تازە (مەولەوی) بەرامبەر بیناکەی تۆفیق قەزاز دروست کرا دوای ئەوە لە سەرەتای پەنجاکان دوو چەتریتردروست کرا یەکێ لە بەر خانەقا ئەوەیتریان لە کۆتایی

شەقامی کانیئاسکان.

ص - جادەی بەردەرکی سەرا تاکوتایی خەستەخانەی سەرەوە ساڵی ١٩٣٩ دەست پێکرا.

ل - ساڵی ١٩٣٩ وەصی عبدالاله هات بۆ سلێمانی لە نادی موظفین زیافەت کرا لەسەر بەلەدیە.

م - نەمامەکانی قەراغ شەقامی تازە (مەولەوی) لەگەڵ تەواوبوونی شەقامەکە ساڵی ١٩٣٩ نێژراون.

ن - ئەم هەواڵەش لە بەڵگەنامەیەکی بەلەدیەوە دەقاودەق وەك خۆی بڵاوی ئەکەینەوە لەخوارەوە:

٣٧ - سنووری شاری سلێمانیی کۆن بە ماڵەکانیدا:

(رۆژهەڵات)

ماڵی حاجی ئەمینی حاجی کەریمی مەڵکەندی

(لە مەڵکەندی)

ماڵی عەزمیبەگی بابان

(سەرکارێز)

(رۆژئاوا)

ماڵی مەجید ئەفەندیی

(کانێسکان)

ماڵی مەلا ساڵحی کوردە

(سەرشەقام)

بەوبەرەوە کۆتایی گەرەکی چوارباخ

ماڵی ساڵحی دەوڵەت بەرامبەر

بە ماڵی مەلا ساڵحی کوردە

پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و ئیدیوم

نووسەر لەناو بابەتی فۆلکلۆری دەمی « سەرزاری»دا لای داوە بە لای پەندی پێشینـان و « ووتـەی جێگـر لە نێـوان گفتـوگـۆدا» لێرەدا سێ چەشنە بابەتی تێکەڵ کردووە، کە بریتین لە پەنـدی پێشینـان و قسـەی نەستـەق و ئیـدیـۆم لەڕاستیدا من هێشتا لە سەر ئەو ڕایەم کە لە چاپی دووەمی « ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی»دا دەرمبـریـووە، ئەویش ئەوەیـە کە جیـاکـردنـەوەی تەواوی ئەم سێ چەشنە بەرهەمە تەنـانـەت بۆ پسپـۆڕەکـانیش زۆر زەحمـەتـە چ ڕای بۆ کۆکەرەوە. چونکە ئەم سێ چەشنە بەرهەمە زۆر چوون بەناو یەکدا. ئەوەش کە لێرەدا کۆکراوەتەوەو خراوەتە ژێر ئەم دوو ناونیشانەوە لە هەر سێ بابەتەکەی تێدایەو دیسان کەرەسەیە بۆ زانایان و پسپۆڕان.

ڕەنگە زۆر لەم پەندو قسەو ئیدیۆمانە لەمەوپێش لەناو ئەو کتێب وناملکانەدا کە پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و ئیدیۆمیان تێدا بڵاوکراوەتەوە تۆمار کرابن، بەڵام بایەخی ئەم تۆمار کردنەی ناو ئەم کتێبە، بۆ کۆن تومار کراوەکانیش و بۆ تازەکانیش لەوەدایـە کە ئەمـانـە بەرهـەمی سەر بەشـاری سلێمـانین یا ئەو پەندو قسەو ئیدیۆمە کوردی‌یـە گشتی‌یـانـەن کە لەم شارەدا باوو بڵاون، لەکـاتێکـدا کە ئەوانەی پێشوو بەرهەمی سەر بە هەموو کوردەوارین. لێرەشدا ئاشکرایە کە ئەم تۆمارکردنە بناغەی بەراوردی تایبەتی‌و گشتی‌ی ئەم بابەت و مەیدانە بۆ لێکۆڵەرەوەکان، بەتایبەتی بۆ ئەوانەی کە زۆر شارەزای شاری سلێمانی نین دادەمەزرێت.

« ع. م. ر»

« پەندی پێشینان »

پێشینان وتویانە

١ - قسە هەزارە دوانی بەکارە.
٢ - نان بۆ نانەوا گۆشت بۆ قەساب.
٣ - موویەك لە بەراز بێتەوە باشترە.
٤ - کەر لەکوێ کەوتووە کونە لەکوێ دڕاوە.
٥ - پشیلە لێرە نی‌یە مشکان تلیلیانە.
٦ - کەس بەدۆی خۆی ناڵێ ترشە.
٧ - دۆم بێت و کلاش بۆ خۆی بکات.
٨ - حوکمی حاکم پرسینەوەی نی‌یە.
٩ - کای کۆن بە با ئەکات.
١٠ - ئەم ئاشە لە میزن بێت هەر ئەمیزێ.
١١ - یەك جار بە زستان ئەوترێت ساردە.
١٢ - بەهارێ بەفر بباریێ تا پۆپەی دارێ ناگاتە ئێوارێ.
١٣ - بۆ مشتەی ناو هەمانەکە ئەگرێ.
١٤ - گەڕی بارە ترێ ئەکات.
١٥ - ڕیۆی لە کونی خۆی هەڵگەڕێتەوە گەر ئەبێت.
١٦ - ڕێوی تا قەواڵەی خۆی خوێندەوە پێستیان گوروو.
١٧ - بەرە لای تەنکیەوە ئەدڕێت.
١٨ - وەك فێرم ئەکەیت تیریشم کە.
١٩ - بەڕیش نی‌یە بەئیشە.
٢٠ - هەرچی سمێڵی سور بوو هەمزاغا نی‌یە.

٢١ ـ سەد ڕەحمەت لە کفن دز.
٢٢ ـ سەگ بە مانگەشەو بوەڕێت سوودی نی‌یە.
٢٣ ـ قنگی ڕەش و سپی لەبوارا دەر ئەکەویت.
٢٤ ـ بێ عاریان خستە دەریاوە ووتی تەڕ تەڕ نەباشەت.
٢٥ ـ خزمی خەزوری سەپانی ماڵی شێخە.
٢٦ ـ کنرو ماست بۆ وەعدەی خۆی.
٢٧ ـ قسە نە لە شێت، نە لە منال ناگیرێ.
٢٨ ـ زۆری پی‌یەو کەمی دەرئەخات.
٢٩ ـ وای لە قوونێ، وای لە دوشاوێ.
٣٠ ـ لە هەموو هەورێك باران ناباریت.
٣١ ـ کەم و پوخت نەك زۆرو بۆر.
٣٢ ـ بنیادەم گا نی‌یە هەر لە پێستێکا بێت.
٣٣ ـ ئەم بایە لەم کونەوە بێت ئەمە هەر حاڵمان ئەبێت.
٣٤ ـ خۆ سێبەری بن ئەشکەوت نی‌یە.
٣٥ ـ ماسی لە بەحرا سەوا ناکرێ.
٣٦ ـ هەزار گوناهو یەك تۆبە.
٣٧ ـ هەرچی لە مشك بێت جەواڵ ئەدرێ.
٣٨ ـ تری خۆی‌و گوێزەر لێك ناکاتەوە.
٣٩ ـ دار هەڵ برە سەگی دز دیارە.
٤٠ ـ ماڵی قەڵب سەرو سەکوتی ساحێبی ئەگرێتەوە.
٤١ ـ سەگی هار چل شەوی عەمرە.
٤٢ ـ نە دار بێت و نە پەردو لەعنەت بێت لە هەر دوو.
٤٣ ـ ڕێوی نە ئەچوو بە کونەوە هەژگێکی ئەبەست بەگونەوە.
٤٤ ـ تف هەڵدەیت بۆ ئاسمان رووی خۆت ئەگرێتەوە.
٤٥ ـ لە هەزار ئاوی داوە قولەپێ‌ی تەڕ نەبووە.
٤٦ ـ ئەم ماستە بێ موو نی‌یە.

٤٧ ـ دارێکی بەدەستەوەیە هەر دوو سەری گواوی‌یە.
٤٨ ـ لە کاتی ڕاوا گووی دێت.
٤٩ ـ چی کەرەکە بەریتە لای بارەکە چی بارەکە بەریتە لای کەرەکە.
٥٠ ـ قەرز کۆن ئەبێت بەڵام نافەوتێت.
٥١ ـ بارە گوێزی لێ بنێت خرەی نایەت.
٥٢ ـ شەریکی‌و خەریکی.
٥٣ ـ کاڵەك بە ئەژنوی خۆی ئەشکێنێ.
٥٤ ـ خوا کە دایتێ ناڵێ کوڕی کێیت.
٥٥ ـ پیری ئاخر شەر.
٥٦ ـ نە پێڵاوی تەنگ، نە خانەی بەجەنگ
٥٧ ـ تا بەد نەبینیت بەدخانە بەیان ناکەیت.
٥٨ ـ خوا غەزەب لە بزن بگرێت نانی شوان ئەخوات.
٥٩ ـ ئەڵێی نانی بەساجا سووتاوە.
٦٠ ـ ئەڵێی کێچەو لەگوێی گادا نوستوە.
٦١ ـ ئەڵێی ئاگری بن کایە.
٦٢ ـ حەمام بە تڕ گەرم نابی.
٦٣ ـ لە کێویان پرسی بۆچی ئەوەندە بەرزی ووتی لە بەردەمم بپرسن.
٦٤ ـ ماڵی خۆنەخۆر بۆ چەکمەبۆر.
٦٥ ـ لە دەرگای کەس مەدە تا لە دەرگات نەدەن.
٦٦ ـ کێ کردی‌و کێ خواردی.
٦٧ ـ سنگ شێری ماکەر پشت.
٦٨ ـ کوێرە چیت ئەوێت دوو چاوی ساغ.
٦٩ ـ خەنجەر لە کا ئەدات.
٧٠ ـ گوریس بە یەك لانە نا گاتەوە ئینجا نۆرەی دوولانەیە.
٧١ ـ ئەگەر نەم دیایە دایکت ئەمردم لەعەزرەت باوکت.
٧٢ ـ پیازی عەولانە خواردنی هەیەو بردنی نی‌یە.

٧٣ ـ مانگا بەدزی کەڵ ئەگرێو بەئاشکرا ئەزێت..

٧٤ ـ مزگەوت ڕوخاوە میحرابی ماوە.

٧٥ ـ دەست بگرە بە کڵاوی خۆتەوە با نەیبات.

٧٦ ـ پارە وەك چڵکی دەست وایە.

٧٧ ـ ئەگەر مار قاچی هەبوایە ئینسان باڵی پەیدا ئەکرد.

٧٨ ـ ئەڵێی کەڵەشێری سەر بارەدارە.

٧٩ ـ بە خەڵك سەگ ئەوەڕێ، بە ئێمەش پشیلەی ناتەواو.

٨٠ ـ دوای کڵاوی بابردوو کەوتووە.

٨١ ـ بوو بە هات هاتەکەی ڕۆم.

٨٢ ـ بە کەر ناوێرێ بە کورتان ڕەپەڕەپیەتی.

٨٣ ـ شەق ئەزانێ قوناغ لەکوێیە.

٨٤ ـ تر بێت و بەردەم ڕەشەبا بکەوێت.

٨٥ ـ هەمەوەنگ نەگبەتیت بێ ئەحەی ڕابێ تاقیب کەرت بێ.

٨٦ ـ نە سەلکی سیری نە قنچکی پیازی.

٨٧ ـ بۆ کێچێ گایەك مردار ئەکاتەوە.

٨٨ ـ قەزای دیزە کەوت لە گۆزە.

٨٩ ـ مانگا مردوو دۆ برا.

٩٠ ـ ماری مار خۆریش هەیە.

٩١ ـ دەست بشکێت جێی خوی ناگرێتەوە.

٩٢ ـ زاڵم زەواڵی بۆ پەیدا ئەبێت.

٩٣ ـ ڕۆنی خۆی ئەدات لە سمێڵی خۆی.

٩٤ ـ ژنیش هەیەو ژانیش هەیە.

٩٥ ـ ئەگەر کەوچکت نی‌یە بۆ گوو ئەخۆیت.

٩٦ ـ دەستی لە بنی هەمانەکە گیر بوو.

٩٧ ـ سەگ بەسفەتە پشیلە لەسەر باوەشان.

٩٨ ـ توشی گون ڕەشی خۆی بوو.

٩٩ ـ هاوڕێی خراپ ڕەنگی نەگری خووی ئەگری.

١٠٠ ـ مەقاش نیم پشکۆم پێ بگری.

١٠١ ـ سەری لەبەر هەتاو سپی نەکردووە.

١٠٢ ـ پیاو پارە پەیدا ئەکات پارە پیاو پەیدا ناکات.

١٠٣ ـ بانێکەو دوو هەوا.

١٠٤ ـ لە ناڵیش ئەداو لە بزماریش.

١٠٥ ـ چی بچێنیت ئەوە ئەدرووێتەوە.

١٠٦ ـ کچی خۆم ناکەم بەقوربانی کوڕی خەڵکی.

١٠٧ ـ دەستی ماندوو لەسەر سکی تێرە.

١٠٨ ـ تێر ئاگای لە برسی نی یە.

١٠٩ ـ چولەکە خۆت چیت و گۆشتاوت چی یە.

١١٠ ـ لە کانی یەک ئاوت خواردەوە بەردی تێ مەخە.

١١١ ـ ئاو ئەڕوات بەڵام زیخ هەر ئەمێنێت.

١١٢ ـ بە قسەی خۆش مار لە کون دێتە دەرەوە.

١١٣ ـ مریشك هێلکەش ئەکات و ڕیقنەش ئەکات.

١١٤ ـ بەری ڕۆژ بەبێژنگ ناگیرێ.

١١٥ ـ ئاسمان کۆڵەکەی ئەوێت.

١١٦ ـ خوا غەزەب لە مێرووله بگرێت باڵی لێ پەیدا ئەکات.

١١٧ ـ بەرد لە جێگای خۆیدا سەنگینە.

١١٨ ـ سەفەرو معامله سەنگی مەحەکە.

١١٩ ـ لە جێ ی سنگان قوزەڵقورتە.

١٢٠ ـ دەرزی یەك بکە بە خۆتا ئینجا سوژنێك بکە بەخەڵکا.

١٢١ ـ بە گەورەیی فێری پلاوخواردن بێت دەست بۆ لووتی ئەبات.

١٢٢ ـ قەدری زێڕ لای زەڕەنگەرە.

١٢٣ ـ خوا تا کێو نەبینێت بەفری تێ ناکات.

١٢٤ ـ بەردێك نەزان بیخاتە گۆمەوە بە هەزار زانا دەرنایەتەوە.

١٢٥ ـ گۆم تا قوڵ بێت مەلەی خۆشە.

١٢٦ ـ ئەم هەویرە ئاو زۆر ئەبات.

١٢٧ ـ بەرخی نێر بۆ سەربرینە.

١٢٨ ـ لە کەری تۆپیوو ئەگەڕێت ناڵی بکێشێ.

١٢٩ ـ کەری دێز حەز بە تۆپینی خۆیو زەرەی ساحێبی ئەکات.

١٣٠ ـ قسەم حەقە بۆیە رەقە.

١٣١ ـ گیا لەسەر بنجی خۆی ئەڕ وێتەوە.

١٣٢ ـ ئیشی ئەمرۆ مەخەرە سبەینێ.

١٣٣ ـ هەڵەشەو پەلەپەلی پەشیمانی لەدووایە.

١٣٤ ـ تفەنگ بە تاریکەشەوەوە مەنێ.

١٣٥ ـ برامان برایی کیسەمان جیایی.

١٣٦ ـ تۆبەی گورگ مەرگە.

١٣٧ ـ چەم بێ چەقەڵ نابێ.

١٣٨ ـ مانگەشەو سەر لە ئێوارەوە دیارە.

١٣٩ ـ دەستێ حاکم بیبڕی خوێنی نی‌یە.

١٤٠ ـ دۆستم ئەوکەسەیە ئەمگرێنێ دوژمنم ئەوکەسەیە ئەم کەنێنێ.

١٤١ ـ چاکە بکەو بیدە بەدەم ئاوەوە.

١٤٢ ـ لەئێستریان پرسی باوکت کێیە ووتی خاڵم ئەسپە.

١٤٣ ـ خوالە سوڵتان محمود گەورەترە.

١٤٤ ـ خوا کڵاوی بۆ بەڕوو کردووە.

١٤٥ ـ گەورە ئاو ئەڕژێو بچووك پێی لێ ئەخات.

١٤٦ ـ پارە بدەی مەلا لە مزگەوت دەرئەکەی.

١٤٧ ـ سیروان لێدەم ئەمبەی لێت نەدەم هەر ئەمبەی.

١٤٨ ـ لە ئێستر دابەزی سواری کەر بوو.

١٤٩ ـ کەرە مەمرە بەهارە کورتانت بۆ دێ لەو شارە.

١٥٠ ـ کە بەرد لە جێی خۆی هەڵکەندرا جێی خۆی ناگرێتەوە.

١٥١ - تف كه ڕۆكرا هەڵ ناگیرێتەوە.
١٥٢ - لە بێخەبەران كەشكەك سلاوات
١٥٣ - ئەوەی بۆ گووكەر هەڵ ئەكەوێ بۆ ڕاوكەر هەڵناكەوێ.
١٥٤ - شەل نی‌یەو پای شكاوە.
١٥٥ - بۆیە پێت ئەڵێم خاڵە چۆلەكەم بۆ بگریت.
١٥٦ - ئەڵێی ئەسپێی كراسەكۆنی.
١٥٧ - بە كەریان ووت ماریفەت بنوێنە، كلكی هەڵبڕی تڕێكی لێ دا.
١٥٨ - كەر چووە بەغدا بوو بە ئێستر.
١٥٩ - من ئەڵێم نێرە ئەو ئەڵێ بیدۆشە.
١٦٠ - مەیموون خۆی زۆر جوانە ئاوڵەیشی دەردا.
١٦١ - لە ئاوی خوڕ مەترسە، لە ئاوی مەنگ بترسە.
١٦٢ - بۆ چاكە بگەڕێ لە خەڵكا بۆ خراپە لە خۆتا.
١٦٣ - ماڵی خۆت توند بگرە كەس بەدز دامەنێ.
١٦٤ - كوتەك لە بە هەشتەوە هاتووە.
١٦٥ - قەل بە قەلی ووت ڕووت ڕەش بێت.
١٦٦ - ڕێسەكەمان بۆوە بە خوری.
١٦٧ - من ڕازی تۆ ڕازی داری بە قنگی قازی.
١٦٨ - چەپڵە بە دەستێك لێ نادرێ.
١٦٩ - ئاش لە خەیاڵێك و ئاشەوان لە خەیاڵێك.
١٧٠ - كایەكە هی خوت نی‌یە كایەنەكە هی خۆتە.
١٧١ - هەرچی بەتەمای دراوسێبێ بێ‌شێو سەر ئەنێتەوە.
١٧٢ - مەل بە باڵێك نافڕێ.
١٧٣ - ماڵی سپی بۆ ڕۆژی ڕەش.
١٧٤ - برا لەپشت برا بێت مەگەر قەزا لای خوا بێت.
١٧٥ - تەیری گول عاشق بە داری ژەقنەبووتە.
١٧٦ - سەگ بە زەبری كلكی ئێسقان ئەشكێنێ.

١٧٧ - سەگ لە قەسابخانە نەمریٰ عەمری بەزایە ئەچێت.
١٧٨ - ئاسنی سارد بەفوو نەرم نابێت.
١٧٩ - ئەوی بترسیٰ ناخەلەسیٰ.
١٨٠ - بەندە بیٰعەیب نابیٰ.
١٨١ - زمان بوەستیٰ سەر ڕەحەتە.
١٨٢ - زۆر ووتن قورئان خۆشە.
١٨٣ - تا ماڵ وەستابیٰ مزگەوت حەرامە.
١٨٤ - خێر بۆ خوێش نەك بۆ دەروێش.
١٨٥ - پاروو لە دەم داکەوێت بۆ کۆش باشە.
١٨٦ - گۆشتی گونی خۆت بخۆ منەتی قەساب هەڵمەگرە.
١٨٧ - خزم گۆشتت بخوات ئیسقانت ناشکێنیٰ.
١٨٨ - سوار تا نەگلیٰ نابیٰ بە سوار.
١٨٩ - سوار بوون عەیبیٰو دابەزین دوو عەیب.
١٩٠ - بۆ ڕیش چوو سمێلیشیٰ نایەبان.
١٩١ - یەکێك چاڵ هەڵکەنیٰ بۆ خەڵك خۆی تیٰئەکەویٰ.
١٩٢ - کە خۆری دایم خۆر بە.
١٩٣ - سیر بخۆو زوڕنا لیٰیە.
١٩٤ - بەقەد بەڕەی خۆت پیٰ ڕاکێشە.
١٩٥ - مریشك لاسایی قازی کردەوە قنگی دڕا.
١٩٦ - جام ئەڵێت بشکێم و نەزرنگێم.
١٩٧ - بە دەستی خۆت سەرت نەخورێنی بە هیچ دەستیٰ خورووی ناشکیٰ.
١٩٨ - بوکیٰ لەگەڵ تۆمە خەسوو تۆ گوێت لیٰبیٰ.
١٩٩ - نە شیش بسووتیٰ نە کەباب.
٢٠٠ - گەزی چیو جاوی چی.
٢٠١ - زلی بیٰهونەرە.
٢٠٢ - بە قسە نییە بە کردەوەیە.

٢٠٣ ـ ئەگەر کوڵ نیت دڕکیش مەبە.

٢٠٤ ـ تەماع قنگی پیاو ئەدڕێ،

٢٠٥ ـ تۆ بە عەقڵ و من بە مەعریفەت.

٢٠٦ ـ هەژاری سەر ڕاست شەریکی دەوڵەمەندە.

٢٠٧ ـ ئاوی ئاموون و توونی بابا چیت.

٢٠٨ ـ ژن گوێی لێبگرە بەڵام بە قسەی مەکە.

٢٠٩ ـ پیریو هەزار عەیب.

٢١٠ ـ خۆ ماست نیيە بە لێوەوە دیار بێت.

٢١١ ـ ئیمڕۆ لە ئێوەو سبەینێ لە ئێمە.

٢١٢ ـ دنیا تا سەر بۆ کەس نابێ.

٢١٣ ـ ئاو لە شوێنێکا زۆر ماوە بۆگەن ئەکات.

٢١٤ ـ دەنگی دەهۆڵ لە دوور خۆشە.

٢١٥ ـ هەموو جارێك گۆزە بە ساغی لە کانی ناگەڕێتەوە.

٢١٦ ـ دوژمنی خۆی بە شەکر ئەخنکێنێ.

٢١٧ ـ لەگەڵ گورگ شایی ئەکا، لەگەڵ مەڕ شین.

٢١٨ ـ کە زۆر هات قەواڵە بەتاڵە.

٢١٩ ـ شەڕی خۆترێن مەکە.

٢٢٠ ـ شەریکی دزوو هاوڕێی کاروانە.

٢٢١ ـ ئاشتی دوای شەڕ خۆشە.

٢٢٢ مێشوولە کۆمەڵ بێ فیل یخ ئەدات.

٢٢٣ ـ بۆ دۆستایەتی هەزار کەمە، بۆ دوژمنایەتی یەکێك زۆرە.

٢٢٤ ـ ئازا جارێك ئەمرێت، ترسنۆك ساتی سەد جار.

٢٢٥ ـ سووك بڕوو سەلامەت وەرەوە.

٢٢٦ ـ سەد بەرتیل قەرزێك نابژێرێ.

٢٢٧ ـ سەرچوپی بدەیتە دەست سەگ بولای سەبەتەی نانی ڕائەکێشێ.

٢٢٨ ـ سەگی سپی بو بارخانەی نوکە زەرەرە.

٢٢٩ ـ شوان تا دانیشێ کێڵگەی لێ‌ی دوور ئەکەوێتەوە.

٢٣٠ ـ شەر بە چەك و مامەلە بە پزە.

٢٣١ ـ شەڕ نە بەتالی چاکترە.

٢٣٢ ـ زەرەر لە نیوەی بگەڕێتەوە چاکترە.

٢٣٣ ـ کاسە پڕ بوو لێی ئەڕژێ.

٢٣٤ ـ کاسەی پڕ ئاشتی ماڵە.

٢٣٥ ـ کردن هەتا مردن.

٢٣٦ ـ کە پیاو لەدوای کەرەوە ڕۆیی ئەبێ بۆنی تەرسی بکا.

٢٣٧ ـ کەر بارەکەی لە تفەنگ بێ گورگ هەر ئەی‌خوا.

٢٣٨ ـ کەڵەشێریش نەبێت ڕۆژ هەر ئەبێتەوە.

٢٣٩ ـ کە شیرت وەشان ئەبێ قەڵغانت پێ بێ.

٢٤٠ ـ کەڵەشێر لە ناوەختا بخوێنێ سەری خۆی ئەخوات.

٢٤١ ـ کەم بخۆو مەچۆرە سەر حەکیم.

٢٤٢ ـ گا لە گاگەل بەجێ‌بمێنێ، شاخی خۆی ئەشکێنێ.

٢٤٣ ـ گرێی دەست مەخەرە دان.

٢٤٤ ـ گورك کە پیر بوو ئەبێت بە مەسخەرەی سەگەل.

٢٤٥ ـ مەردی وشیار، دەست بە کونێکا ناکا دوو جار.

٢٤٦ ـ هەر عەقڵە لە خەساری.

٢٤٧ ـ ئەگەر سەگ نەبێ گورگ ئەتخوا.

٢٤٨ ـ ئەوی بچێتە شاری کوێران ئەبێ دەست بە چاوەوە بگرێ.

٢٤٩ ـ ئەوی لەنزیك کوورەوە بێت پریشکی لێ ئەکەوێ.

٢٥٠ ـ بە درێژی خۆتا ئەڕوانی بەیانی خەڵکیشا بڕوانە.

٢٥١ ـ خلیسکان تۆڵەی پەلەکەرە.

٢٥٢ ـ دار کرمێ لە خۆی نەبێ هەزار ساڵ ئەژێ.

٢٥٣ ـ درۆزن هەر جارێك ناشتا ئەکات.

٢٥٤ ـ دوو شووتی بە دەستێك هەڵناگیرێ.

٢٥٥ ـ دەریا بە دەمی سەگ پیسس نابێت.

٢٥٦ ـ دەستێك نەتوانم بیبڕم ماچی ئەکەم.

٢٥٧ ـ دەستی کەس پشتی کەس ناخورێنێ.

٢٥٨ ـ ڕازت لای یەکێك دانێو پرست لای هەزار.

٢٥٩ ـ فرۆشتن لە خواستن باشترە .

٢٦٠ ـ گەوهەر لەناو قوڕا وون نابێت.

٢٦١ ـ لەگوڵیان پرسی زۆر گەشی ووتی باخەوانەکەم مەردە.

٢٦٢ ـ خۆی ڕیشی نی‌یە بە کۆستە پێ‌ئەکەنێ.

٢٦٣ ـ دایکی دز یا سنگ ئەخوا یان سنگ ئەکوتێ.

٢٦٤ ـ شێر بت شکێنێ نەك ڕێوی بت خوات.

٢٦٥ ـ سەرت بدۆڕێنەو قسە مەدۆڕێنە.

٢٦٦ ـ بزن بۆ شەوێك جێ‌ی خۆی خۆش ئەکات.

٢٦٧ ـ ئەم نانە بەو ڕۆنە.

٢٦٨ ـ پا دار بگرەو بێ‌پا ماڵی خۆمانە.

٢٦٩ ـ نە بای دیوەو نە باران.

٢٧٠ ـ کەر بە پارەی بەفر بکڕێ ئەبێ لە ئاوا بخنکێ.

٢٧١ ـ ناوی گەورەو دێ‌ی وێران.

٢٧٢ ـ عوزر لە قەباعەت خراپترە.

٢٧٣ ـ لە هەموو دیزەیەکا ئەسکوێ‌یە.

٢٧٤ ـ هەردووکیان جاشی ماکەرێکن.

٢٧٥ ـ من پیادە ئەو سوارە.

٢٧٦ ـ تەنیایی هەر بۆ خوا باشە.

٢٧٧ ـ نانی کەوتۆتە ڕۆنەوە.

٢٧٨ ـ دۆو دۆشاوی تێکەڵ کردووە.

٢٧٩ ـ ئەڵێ‌ی چێشتی مجەورە.

٢٨٠ ـ شا بە تا قەتت.

٢٨١ ـ زۆریان ووت و کەمی بیست.

٢٨٢ ـ مل له چەقو ئەسوێ.

٢٨٣ ـ مردن مردنه لنگەفرتێ چی‌یه.

٢٨٤ ـ سوارێك بەتەنها تۆز ناكات.

٢٨٥ ـ لووتی بەرز هەر ئەنەوێ.

٢٨٦ ـ حەق دار له حەقی خۆی وازدێنێ، شایەت واز نایەنێ.

٢٨٧ ـ سەد جەردە لاتێك رووت ناكاتەوە.

٢٨٨ ـ عیلەتی بێ‌بەرگی‌یه هەتیو مەبلی هەتاو ئەكات.(١)

٢٨٩ ـ زۆردار ئاوی سەرەو ژوور ئەڕوات.

٢٩٠ ـ خۆڵی بەر گوانی خۆت بخۆی له پلاوی بێگانه باشتره.

٢٩١ ـ شوێنی شێره ڕێوێ لێ‌ی ئەكا گێره.

٢٩٢ ـ بیانووی تر نانی جۆیه.

٢٩٣ ـ كابه بروخێنه دڵێ مەڕەنجێنه.

٢٩٤ ـ ئەو جێ‌یه خۆشه كه دڵ پێ‌ی خۆشه.

٢٩٥ ـ قسه لەپاش حەوت كێو ئەگاتەوە به خێو.

٢٩٦ ـ سەر بۆ سەربڕین نەك بۆ سەرزەنشت.

٢٩٧ ـ زۆر ببیسته با له كەم بگەی.

٢٩٨ ـ نان ئەو نانه ئەمڕۆ له خوانه.

٢٩٩ ـ ئەڵێ‌ی خەنجەری دەبانه خۆی له كێلانا ناگرێ.

٣٠٠ ـ هەموو شتێ به خوێ‌خوێش بەمەعنا.

٣٠١ ـ بەڕیشی مەردانەت قەستەم.

٣٠٢ ـ نازانم ڕەحەتی گیانم.

٣٠٣ ـ له كەری نەبوو ئاخوڕ هەڵئەبەستێ.

٣٠٤ ـ لەگەڵ تری خۆیا شەڕئەكات.

٣٠٥ ـ ئەڵێ‌ی ڕێوی‌یەكەی قەمچوغەیه.

٣٠٦ ـ لەقەی ماین نایەشێ.

٣٠٧ ـ سەری له گوێ قەبر ئەلەرزێ.

٣٠٨ ـ ئەڵێی میزی پشیلە لەبنی پێی دراوە.
٣٠٩ ـ ئەڵێی پەشتەماڵی حەمامە هەر رۆژە بە بەر یەکێکەوەیە.
٣١٠ ـ گوو ناکات نەك برسی بێت.
٣١١ ـ شێر لە بێشە دەرچێت، چ نێر بێ چ مێ.
٣١٢ ـ مەرگ لەگەڵ ئاوەڵانا جەژنە.
٣١٣ ـ بە دەرزی بیر هەڵناکەنرێ.
٣١٤ ـ سەری تاشیو ئاوێنەکەی دایە دەست.
٣١٥ ـ شێتە بۆ شێتیت، ئەڵێ بۆم ئەلوێ.
٣١٦ ـ لە دز وایە هەموو کەس دزە.
٣١٧ ـ کاسە کە چەور بو ئاو ناگرێتە خۆی.
٣١٨ ـ زوڵم لە قەویەتیا ئەپچرێ.
٣١٩ ـ هەزار ساڵ بکەی بێگانە پەرستی ئاخری ئەهێنی نشوستی.
٣٢٠ ـ ئەو چاوە کوێر بێ دوژمنی خۆی نابینێ.
٣٢١ ـ هەمووکەس لە کراسی خۆیا پیاوە.
٣٢٢ ـ دەستی خۆی نی‌یەو ماری پێ ئەگرێ.
٣٢٣ ـ بە دوو شت باوەڕ مەکە، پێکەنینی ئاغاو خۆشی زستان.
٣٢٤ ـ سکم عەماری کەس نی‌یە.
٣٢٥ ـ ناوی بە کوڵەکەی ئاشا چێت.
٣٢٦ ـ نە ئاغای هەتیو، نە ژنی چەتیو، نە خانووی سەر شیو.
٣٢٧ ـ دنیا هەرەسێکە ، نەفەسێکە، هەردەم بەدەس کەسێکە.
٣٢٨ ـ حەرام بەتامە.
٣٢٩ ـ ئاڵتون بە مەحەك پیاو بەتەجروبە.
٣٣٠ ـ کێوێك ئەروخێو کەندەڵانێك پڕ ئەبێتەوە.
٣٣١ ـ کەڵەشیر لە سەرە نوێلکی خۆیا ئازایە.
٣٣٢ ـ ئەسپێ لە باخەڵیا سەوزەڵە گیانم ئەڵێ.
٣٣٣ ـ لەگەورە گەورەی پشدەرێ، هۆمان کەوتە قونی کەرێ.(٢)

٣٣٤ ـ سەگ لە کولێرە ڕاناکات.
٣٣٥ ـ ئەوەی زۆر بخوات زۆر ناژی.
٣٣٦ ـ هەر بازی بازی بە ڕیشی قازی.
٣٣٧ ـ ئەتەوێ نەمری؟ چاکە بکە.
٣٣٨ ـ زەڕینی کەر بانگی شەیتانە.
٣٣٩ ـ لە پردی نامەرد مەپەڕەرەوە.
٣٤٠ ـ نان بۆ خۆم و جۆ بۆ کەرەکەم.
٣٤١ ـ داری بێبەر بۆ برین چاکە.
٣٤٢ ـ گا بەتەنها گێرە ناکات.
٣٤٣ ـ بۆ هەر دەردە مەردێك.
٣٤٤ ـ گلۆڵەی کەوتە لێژی کەس خاسی پێ نایەژی.
٣٤٥ ـ جۆگەلە دەریا لێڵ ناکات.
٣٤٦ ـ حەق ئاو ڕائەوەستێنێ.
٣٤٧ ـ سواری ئەسپی خەڵك بیت هەر پیادەیت.
٣٤٨ ـ کوێر کوێر نابا بەڕێوە.
٣٤٩ ـ ماسی لە سەرەوە بۆن ئەکات.
٣٥٠ ـ کێری ئەمرۆ بە قنگی سبەینێ.
٣٥١ ـ دۆست لە تەنگانەدا دەرئەکەوێ.
٣٥٢ ـ بە خوشەویستی ژن بڕوا مەکە.
٣٥٣ ـ بەڵێن بەسەربردن نیشانەی سەرکەوتنە.
٣٥٤ ـ خوویەك گرتت بە ژیری، تەرکی ناکەی بە پیری.
٣٥٥ ـ ترەکەی تر نی‌یە، جەواڵ درە.
٣٥٦ ـ وەك نیسك وایە، بەرو پشتی بۆ نی‌یە.
٣٥٧ ـ خۆت بۆ بۆرە پیاو بکوژە ئەڵێ بە دەردی خوا مرد.
٣٥٨ ـ بۆ پیاوی عاقڵ ئیشارەتێك بەسە.
٣٥٩ ـ خوا دەردیش ئەداو دەرمانیش ئەدا.

٣٦٠ ـ سەد حەكیم بەقەدەر دەردەداریك نازانی.
٣٦١ ـ شا بە سەپانی خۆی نازانێ.
٣٦٢ ـ میوانی درەنگ وەخت گلەیی لەسە خۆیەتی.
٣٦٣ ـ سەرکزی دڵ ووریابە.
٣٦٤ ـ تێری خواردووە زەڕیوە.
٣٦٥ ـ ئەخۆم بۆ ئەوەی بژیم نەك بژیم بۆئەوەی بخۆم.
٣٦٦ ـ زەرەر لە نیوەی بگەڕێتەوە باشترە.
٣٦٧ ـ هەزار گوناهو یەك تۆبە.
٣٦٨ ـ دڵ وەکو مێش وایە بە گویشەوە ئەنیشیتەوەو بە گولێشەوە.
٣٦٩ ـ قوزی گوێ ئاگردان قەدری نی‌یە.
٣٧٠ ـ لەو جێیە ئاو هەیە زەوی نی‌یە لەو جێیەی زەوی هەیە ئاو نی‌یە.
٣٧١ ـ بار لە باج نانالێنێ.
٣٧٢ ـ ماڵەکەی تۆ ئەخۆم بە بەلاش هێنەکەی خۆم ئەخەمە پاش.
٣٧٣ ـ گوریسی داخستووە، دنیای تێخستووە.
٣٧٤ ـ برێشکەی جۆ ئەخوات، بە سابوون دەست ئەشوات.
٣٧٥ ـ گۆشتی بۆ تۆ ئێسقانی بۆ من.
٣٧٦ ـ تا گوێرەکە بە گا ئەکەیت خوێنی خوت بە ئاو ئەکەیت.
٣٧٧ ـ ژن بێکەس بێ هار ئەبێ پیاو بێکەس بێ هەژار ئەبێ.
٣٧٨ ـ کەس لەپڕێ نابێ بە کوڕێ.
٣٧٩ ـ پیاو کە زۆری ووت چاکیش ئەڵێ و خراپیش.
٣٨٠ ـ چەپەرە شرە چ پیوەبێ چ لێوەبێ.
٣٨١ ـ تا ئەڵێی بەرسیلە ترێ پێ ئەگات.
٣٨٢ ـ حازر خۆری بەرسێبەرە.
٣٨٣ ـ بەدووعای سەگ بێت ئێسقان ئەبارێت.
٣٨٤ ـ تەمەڵ ئەڵی هەمووی ئەخۆم دوایی ئەڵێ چیم کرد بە خۆم.
٣٨٥ ـ خنجەر کالانی خۆی نابڕێ.

٣٨٦ ـ زۆر جڵەو بۆ تورەیی شل مەکە.
٣٨٧ ـ هەتا خۆم بوم بە بانانەوە بەرتیلیان ئەداو ئەپارانەوە:
٣٨٨ ـ ئەوکەسەی گیان ئەدا گیانیش ئەسێنێ.
٣٨٩ ـ کەسی بێکەسان هەر خوایە.
٣٩٠ ـ بەرماڵی بەسەر ئاوەوە ئەگەرێت.
٣٩١ ـ کەس کەس ناباتە بەهەشت.
٣٩٢ ـ تەور کلکی خۆی نابرێتەوە.
٣٩٣ ـ دۆستی دۆستم دۆستمە، دوژمنی دوژمنم دۆستمە.
٣٩٤ ـ دوژمن بچوکیش بێت ئیشی زل ئەکات.
٣٩٥ ـ ناعیلاجی سەر بە ماڵی دوژمنا ئەکات.
٣٩٦ ـ ئەگەر زاڵ نەبی بەسزمان ئەبی.
٣٩٧ ـ دەوڵەمەندی هەموو عەیبێك دائەپوشێ.
٣٩٨ ـ پیاوی نابووت قەرزی کۆن و خزمی دوور یاد ئەکات.
٣٩٩ ـ دار پوازی لە خۆی نەبێت ناقلیشێت.
٤٠٠ ـ کەر نۆی برد دەش ئەبا.
٤٠١ ـ بەرچاو تەنگ ریسوایی دێنێت.
٤٠٢ ـ کل لە چاو ئەفرێنێ.
٤٠٣ ـ گووی کرد بە داری-فەلاقەکەدا.
٤٠٤ ـ نە بای دیوە نە باران.
٤٠٥ ـ کارێکی کرد با بە دەواری شری ناکات .
٤٠٦ ـ ساڵ بە ساڵ خۆزگەم بە پار.

(١) نالی ئەڵێ: بێ بەرگی‌یە عیللەت کەهەتیو مەیلی هەتاوە. . . جا ئەمەقسەی نالی‌یە بۆپەند، یا پەندەو نالی کردوویە بەشیعر.
(٢) یا «رێمان کەوتە قلفرەی کوری جافرێ» بەجۆری تریش ئەوترێ.

«ع.م»

ووتەی جێگر لە گفتوگۆدا

- ١ -

خاوەن کتێب کۆمەڵێ ووتەی لەژێر ئەو ناوونیشانەی سەرەوەدا کۆکردۆتەوە، ئەمانە لەڕووی فۆلکلۆرو دابەشکردنی زانستی‌یەوە زوربەیان بەر ئیدیۆم ئەکەون. لێرەدا جیاکردنەوەیان مەبەس نەبوو، تەنیا ئەوەندە مەبەسە کە ئەم ووتانە بەم چەشنە لێرەدا تۆمار کراون، لە ناوچەی سلیمانیدا باون، ڕەنگە هەندێکیان لەناو هەموو کورددا هاوبەش بن، تەنانەت بەشی گەلانی تریشیان پێوەبێ، ڕەنگە لەهەندێ کتێبیشدا هەندێکیان تۆمار کرابن. بەڵام مەبەسی نووسەر هەر داچەسپاندنی ئەو ڕاستی‌یەیە کە باسکرا، لە بەرئەوە وەك خۆی هێڵرایەوە.

«ع.م.ر»

ووتەی جێگر لەنێوان گفتوگۆدا

١ - ئاوی ئاموون و توونی بابا چیت:
٢ - چرپو چلاغ ئەسووڕێتەوە.
٣ - زلی بێ‌هونەر.
٤ - دەمە چیت لێ کەمە.
٥ - دەمی ئەڵێ‌ی چیکەنەیە.
٦ - دەمی لە قنگی پیسترە.
٧ - تەپلی تۆپێن کرا.

٨ ـ پیس و چەپەڵ.
٩ ـ چەند زۆڵە ئەڵێی میچی قومارە.
١٠ ـ ئەڵێ گەنەی گونی گایە.
١١ ـ هەر ئەخواو ئەڕی.
١٢ ـ ئەمە قسەی گوێ ئاگردانە.
١٣ ـ حەواڵە بەگەواڵە.
١٤ ـ قسەی هەلەق و مەلەق ئەکات.
١٥ ـ خوێکەی ڕشت.
١٦ ـ کوڕی خواو کچی ئاسمان.
١٧ ـ چەند درێژە ئەڵێی حووچی بنی حەللەقە .
١٨ ـ ئاش بە تاڵ.
١٩ ـ حەپۆلی مێش خۆر.
٢٠ ـ شیرو تیر لە یەك ئەسوون.
٢١ ـ دووکانی بەکرو دوو قاڵب سابوون.
٢٢ ـ سێ جرتەکی هەڵ ئەپەڕێت.
٢٣ ـ هیچ نی‌یە پێچی مێزەرێکە.
٢٤ ـ ڵنگەو قووچ کەوت.
٢٥ ـ کەللە شەکی پاکراو.
٢٦ ـ ملی بە حەوت تەور نابڕێتەوە.
٢٧ ـ سەری قۆچکەتاشە.
٢٨ ـ سەری لە هێلکە نەجووقاوە.
٢٩ ـ دیزە بە دەرخۆنەی کە.
٣٠ ـ مڵچە مڵچ.
٣١ ـ بە پێوە هەڵ ئەمیزێ .
٣٢ ـ قیت ئەڕوا.
٣٣ ـ کابرایەکی کەللەشەقە.

٣٤ ـ ئا لەم حەیسو بەیسەدا.
٣٥ ـ فیقانی بە زۆرناکەدا.
٣٦ ـ کەوڵە کۆن.
٣٧ ـ فڵقە کۆن.
٣٨ ـ کەف وکوڵی دائەمرێتەوە.
٣٩ ـ تیا گەوزی.
٤٠ ـ لووس و باریك.
٤١ ـ بە قاڵ و چەقاڵ.
٤٢ ـ خەیاڵی خاوە.
٤٣ ـ ئاگری بن کایە.
٤٤ ـ سمێڵی ئەڵێی خەتی سەرشانی جاشەکەرە.
٤٥ ـ شرەی بەرتۆپەکە.
٤٦ ـ لات و لەوار.
٤٧ ـ حەشەری .
٤٨ ـ پلاری خۆی هاویشت.
٤٩ ـ درێژ دادرە.
٥٠ ـ ئەڵێی پەپوولەی بەهەشتە.
٥١ ـ قیر سچمەیە.
٥٢ ـ بە ڕەچەڵەکیا ئەچمە خوارێ.
٥٣ ـ ئەڵێی کچی عەلە تڕ پاشایە.
٥٤ ـ هەزار فاکت بە فیکێکم.
٥٥ ـ چاوی ئەڵێی قوزە مریشکە.
٥٦ ـ حەپوولکی کەس نادات.
٥٧ ـ لە کەلی شەیتان وەرە خوارێ.
٥٨ ـ گەلە کۆمەکێ.
٥٩ ـ بۆی دەرچوو وەك بەرزەکی بانان.

٦٠ ـ خيشی کردووه.
٦١ ـ ئەڵێی زەرنەقووتەیە.
٦٢ ـ درێژ داهۆڵ.
٦٣ ـ پەڕپووت.
٦٤ ـ نقەنق.
٦٥ ـ تاس و لووس.
٦٦ ـ من کردم تۆ نەیکەیت.
٦٧ ـ ناماقوڵت کرد.
٦٨ ـ لە خشتەی برد.
٦٩ ـ شەوقی لە تەپاڵە بڕیوە.
٧٠ ـ کەینو بەین.
٧١ ـ لە ووزەی کەسا نی یە.
٧٢ ـ ئەنەك دۆوەنەك.
٧٣ ـ شڕو شیتاڵ.
٧٤ ـ خواو ڕاستان.
٧٥ ـ لە شەڕی شەیتان لە بەڵای ناگەهان.
٧٦ ـ سکم عەماری کەس نی یە.
٧٧ ـ چی‌بکەم ڕووی زەمانە ڕەش بێت.
٧٨ ـ ئەڵێی چۆلەکەی نەوتاوی‌یە.
٧٩ ـ ئەڵێی سەگی پێ‌سوتاوە ئەسووڕێتەوە.
٨٠ ـ ئەبێت من لە ژنە دۆمەکە بم.
٨١ ـ سەرفراز بیت.
٨٢ ـ خوێنی خۆی لەسەر خۆی.
٨٣ ـ بۆنی شیری خاو لە دەمی دێت.
٨٤ ـ تڕو تفاق.
٨٥ ـ قایش و قرووش.

٨٦ ـ کەوتینە سەر ساجی عەلی.

٨٧ ـ هەیهۆ، هەیهۆ.

٨٨ ـ پەحا کە نووزە درێژە.

٨٩ ـ بەدەگمەن هەڵ ئەکەوێ.

٩٠ ـ بێ فیزە.

٩١ ـ ترزلە.

٩٢ ـ بۆتە بنێشتە خۆشەی ژێر دانی.

٩٣ ـ لە پەلوپۆ کەوت.

٩٤ ـ تاسانی.

٩٥ ـ لە تاسەوە چوو.

٩٦ ـ با هەر بە دەردی خۆیەوە بتلێتەوە.

٩٧ ـ دووا براوەکە.

٩٨ ـ ئۆقرە ناگرێت.

٩٩ ـ سرەوتی نییە.

١٠٠ ـ ئەڵێی کیسەو سەبیلە.

١٠١ ـ تازە ئەو باوکەی مرد.

١٠٢ ـ پڕ بە پێستییەتی.

١٠٣ ـ چەرخی لە چەمەر ئەکێشم.

١٠٤ ـ کونەمشکی لێ بوو بە قەیسەری.

١٠٥ ـ ئەڵێی برەنۆکە.

١٠٦ ـ ئەڵێی بنەتووە.

١٠٧ ـ بووە بەکۆتەرە.

١٠٨ ـ دەمی ئەڵێی گاوەخانەیە.

١٠٩ ـ ئەو دەستە بنێرە ژوور سەرت.

١١٠ ـ برۆ پشتێنی لێ بکەرەوە.

١١١ ـ سەری دنیای لێ هاتۆتەوەیەك.

١١٢ ـ كارێکی پیٚ‌کرد با بە دەواری شڕی ناکات.
١١٣ ـ ئەڵێی من کرە ئەکەم و ئەو ئەیخوات.
١١٤ ـ سەری دنیا بە پووش نەگیراوە.
١١٥ ـ دارو دیوار گوێی هەیە.
١١٦ ـ کەروێشك بە گا ئەگرێت.
١١٧ ـ ئاسمان ئەستوونی ئەوێت.
١١٨ـ وەکو نیسك وایە بەرو پشتی بۆ نی‌یە.
١١٩ ـ کار لە کار ترازا.
١٢٠ ـ حەوشەکەی خوارە.
١٢١ ـ نانی هاری گرتووە بەدەمەوە.
١٢٢ ـ دەمی بگریت بە قنگ قسە ئەکات.
١٢٣ ـ عەیبە عەبایە ناموس حەیایە.
١٢٤ ـ لێی گەڕێ مەیورووژێنە.
١٢٥ ـ تیتیلەو بیبیلە.
١٢٦ ـ گەزی چی‌و جاوی چی.
١٢٧ ـ ئەگەر باوکی خۆی نەدیایە ئەی ووت کوڕی عەلە ترپاشام.
١٢٨ ـ سنگ شێری ماکەر پشت.
١٢٩ ـ کە خوا ناردی ناڵێ کوڕی کێیت.
١٣٠ ـ ئەگەر بە کەم نەزانی بە زۆریش نازانی.
١٣١ ـ لەخۆڕایی شانی خۆی ئارداوی ئەکات.
١٣٢ ـ یەك هەرایە سەگ ساحێبی خۆی ناناسێت.
١٣٣ ـ ئاگری جگەر هەڵی گرتووە.
١٣٤ ـ ڕێگای بۆ تەخت بووە.
١٣٥ ـ کرەش ئەکات.
١٣٦ ـ تێری خواردووەو زەڕیوە.
١٣٧ ـ گا بە پێوە قوت ئەدات.

١٣٨ ـ ئەڵێی لە گوێی گادا نووستووە.
١٣٩ ـ لە بێخەبەران کەشکەك سڵاوات.

ـ ٢ ـ

بەشێك لە ئیستیلاحی ناوماڵ و خانەوبەرە، هەندێ ئیدیۆمی تریش لەم چەند لاپەڕەیەدا لەلایەن خاوەن کتێبەوە کۆکرابوونەوە. بایەخی ئەمانەش هەر لەوەدا بوو، کە لە ناوچەی سولەیمانیدا بەکاردێن، ئیتر بۆ لێکۆڵەرەوە هەیە، شتی کوردیی گشتیی هاوبەش و بەشی گەلانی تریشی تێدا بدۆزێتەوە لەبەرئەوە تۆمار کردنیان لەم کلاوڕۆژنەیەوە سوودمەندە.

«ع.م.ر»

١ ـ دالان : خانووی جاران (قەیم) کە لە دەرگای دەرەوە ئەچویتە ژوورەوە بە چەند هەنگاوێك پێش ئەوەی بچیتە حەوشە ئەو ماوەیە سەری گیراوە.
٢ ـ هەیوان : لە حەوشەوە بە پێپیلکە سەرئەکەوتیت بۆ هەیوان، دوو سێ کۆڵەکەی لەژێردا بوو و هۆدەی بەدەوروپشتەوە بوو .
٣ ـ پشت هەیوان: هۆدەی پشتی هەیوان بۆ چێشت لێنان و قاپ و قاچاخ .
٤ ـ گەنجینە: ژوورێکی بچووکە لەسەر پشت هەیوان بۆ زەخیرە.
٥ ـ کەلەگی : هۆدەی تەنیشت پشت هەیوان بۆ دانیشتن و نان خواردن.
٦ ـ ژێرخان: ئەوژوورانەی کەوتبوونە ژێر هەیوان و ژوورەکانی سەرەوە.
٧ ـ پێ پیلکە: قاڵدرمە.
٨ ـ باڵەخانە : پێشی دووەم نهۆمی خانووەکە لەسەر کۆڵان.
٩ ـ ڕاڕەو: پێشی دووەم نهۆمی خانووەکە ئەکەوێتە سەر حەوشەکە، تارمە.
١٠ ـ عروسی: هەندێ خانوو پێشی ڕاڕەوەکەی کردبوو بە جامخانەی تەختە.
١١ ـ بن میچ: سەقف.
١٢ ـ هەورەبان : بە پێپیلکە ئەچوویتە سەربان ئەو ماوەیە سەری گیرابوو.

١٣ ـ سەکــۆ: زۆر ماڵ سەکــۆی تیــا بوو بۆ هاویـنــان بۆ دانیشتن و نووستن لە ناوەڕاستی حەوشـەکـەدا دروست کرابـوو لە خشتی کاڵ وە سواغ درابـوو، مەتـرێ بەرزو چەند مە ترێك پان.

١٤ ـ گوێسوانە: قەراغی سەربانی دارەڕا.

١٥ ـ پلوسـك : پارچـەدارێکی ناو هەڵ کوڵـدراو یان پارچـە تەنـەکەیەك بەدرێژی مەترێك ئەبوو لەسەر گوێسوانەکە توندیان ئەکرد بۆ ئەوەی ئاوی سەربانی پیا بێتە خوارەوە.

١٦ ـ چۆڕاوگە : ئەو ئاوەی بە پلوسکەکەدا ئەهاتە خوارەوە.

١٧ ـ کەلاوە: پارچە ئەرزێکی زیادە لە کۆڵانێکدا یان خانووە کۆنێکی ڕووخاوە.

١٨ ـ سەرەنوێلك: دەشتایی بەردەمی ماڵەکان کە خۆڵ و پیساییان لێ فڕێئەدا.

١٩ ـ تەپۆڵکە : لە شێوەی گردە بەڵام بچکۆلەیە، زۆر جار لە بەردەمی هەندێ ماڵدا تەپۆڵکە بووە واتە بەرزایی بوو ئەیان ووت: خانووی سەرتەپۆڵکەکە.

٢٠ ـ کولانە: لە شێوەی ژوورێکی زۆر بچوك بۆ مریشك و کەڵەشێرو کۆترو سەگ . . هتد.

٢١ ـ شەبەقی: مەلا بانگ دان.

٢٢ ـ سبای صاڵحان: بەیانیان زوو.

٢٣ ـ بەرچایی : نانی بەیانیان.

٢٤ ـ چێشت هەنگاو: پێش نیوەڕۆ.

٢٥ ـ قاوەڵتی : نانی نیوەڕۆ.

٢٦ ـ بانگی شێوان: مەغریب، بانگی ئێوارەو کاتی نان خواردن.

٢٧ ـ قنج و قیت ئەڕوات: ڕێك ئەڕوات.

٢٨ ـ پەشۆکاوە: شڵەژاوە : شپرزەیە.

٢٩ ـ پێچی مێزەرێکە: مەبەستی ماوەیەکی دوورودرێژە لەخۆیەوە ئەبڕێتەوە.

٣٠ ـ بسکەی سمێڵی دێت: زەوق و کەیفی هەیە.

٣١ ـ گەلاوگــەڵ ئەڕوات: یەکێـك لە کاتی ڕۆیشتنـدا بۆشـایی لەبـەینی هەردوو قاچیدا هەبێت.

٣٢ - پەیزەن : بەیەکێکیان ئەوت پاژنەی هەردوو پێ ی لە ڕۆیشتندا لە یەکی بدایە
٣٣ - پیسکە: چروکە : پولەکی یە : ڕەزیلە.
٣٤ - چەنەبازە : زۆر بلێ یە.
٣٥ - خوێی چێژ : پێش پێگەیشتنی چێشت تۆزێك خواردنی بۆ تام و چێژ یان بۆ تاقی کردنەوەی سوێری و بێ خوێیی.
٣٦ - بەرکوڵ: تۆزێ لە خواردنی چێشت لە سەر مەنجەڵەکە پێش نان تێ کردن.
٣٧ - شەوچـــەرە : لە شەوانی زستـــانـــدا خواردنی وەك مێـــوژ و نۆك و باســـوق و سنجوق و قەزوان و گوڵەبەڕۆژەو برێشکەو. . . هتد.
٣٨ - گزیوفزی : فروفێڵ.
٣٩ - قروقەپ : بێ دەنگی.
٤٠ - مێشومەگەز : مەگەز لە مێش گەورەترە لە شوینی پیسایدا هەیە.
٤١ - تاساوە : بەتکاچوە : یەکێك کە هەناسەی بۆ نەدرێ بەباشی.
٤٢ - سەرفرازبیت : بەرخورداربیت: سەلامەت بیت.
٤٣ - گێژ و وێژە : حوڵەکەیە: گەمژەیە، گێلە.
٤٤ - واقی وڕماوە : حەپەساوە.
٤٥ - پلارمان تێ ئەگرێت: توانجمان تێ ئەگرێت : قسەی ناخۆش و بەتوێکڵ تێ گرتن.
٤٦ - بە گاگۆڵکێ ئەڕوات : منالێك پێش پێ گرتن بە قاچ و دەست ئەڕوات.
٤٧ - خەریکی گڕوگاڵە: منالێك تازە فێری هەندێك قسە ئەبێت.
٤٨ - بووە بە سینـەمـەکی : چایـەك زۆر بکـوڵایـەو زۆر بمـایـەتـەوە، سینەمەکی دەرمانێکە لای عەتار بۆ منالْ کە دڵی تێ کەڵ بهاتایە ئەیدرایە.
٤٩ - قاپ و قاچاخ : کەرەسەی چێشت لێ نان و نان خواردن.
٥٠ - چینیو فەخفووری: قاپ و دەوری لە کاشیو شووشە.
٥١ - بەسەرزارەکی : لەڕوودا، دامان و نابەدڵی.
٥٢ - بەڕەچەڵەکتا، بە ناختا ئەچمە خوارێ: هەموو کەس وکارت لەناو ئەبەم لە کاتی شەڕا.

٥٣ ـ میزنە، دەڵەمیز : منالێك لەخەودا میزی بکردایە بەخۆیدا.
٥٤ ـ تیکەنان : پارویەك نان.
٥٥ ـ دەمەتەقێ : قسەکردن بۆ کات کوشتن.
٥٦ ـ خۆی تاس ولوس داوە: خۆی رێك خستووە، جوان کردووە.
٥٧ ـ ووردەواڵا : دەست گێر ئەیگێرا، ووردە بابەتی ژنان.
٥٨ ـ کەینوبەین : جووڵانەوەی نهێنێ لەنێوان دوو کەسدا.
٥٩ ـ بە ترو فیز: لووت بەرزە : تری زلە.
٦٠ ـ بێ فیزە : بێ هەوایە.
٦١ ـ ترو منەت ئەکا بەسەرما : یەکێك ئیشێك بۆ یەکێکی تر ئەکات پاشان ئەیداتەوە بەسەریا.
٦٢ ـ ئەڵێی میچە : ئەڵێی میچی قومارخانەیە: چەند زۆڵ و شەیتانە: بۆ یەکێك کە وریاو زیرەك بوایە.
٦٣ ـ خۆی شان ئاردأوی کردووە : بۆ یەکێك کە لە هەموو شتێکدا خۆی تێ هەڵقورتانایە.
٦٤ ـ ویرەویرکەرە : خوتەخوتکەرە : بۆ یەکێك لەسەر شت برۆیشتایە لە قسەکردنا.
٦٥ ـ مشتومریانە : دەمەقاڵێیانە.
٦٦ ـ نقەنق : یەکێك شتێکی قورسی هەڵبگرتایە لەژێریا ئەی‌نقان.
٦٧ ـ نوکەنوك : منالێك کە نیوەی گریانەو نیوەی قسەیە.
٦٨ ـ رێچکەیان بەستووە : ریزیان بەستووە.
٦٩ ـ خەملیوە : پێگەیشتن بۆ هەموو شتێك.
٧٠ ـ جم وجوولیانە : هاتوچۆیانە بە شێنەیی : هاتووچۆیانە لەسەرخۆ.
٧١ ـ ماخۆلانیەتی : منالێك کە بزێوو عەجول بووایە.
٧٢ ـ ئۆقرە ناگرێ : سرەوتی نی‌یە : ئارامی لێ براوە: ئەڵێی جیوەی تیایە.
٧٣ ـ بوغس لە سکە : رق و کینە هەڵگرە.
٧٤ ـ تەڵەکەبازە : فێلبازە.

٧٥ ـ دوورەوپـەرێـز وەستـاوە : بەرکـەنـارو لاتـریسکـە وەستـاوە : لەدوورەوە سەیرئەکات و تێکەڵ بە کۆڕو کۆمەڵ نابێت.
٧٦ ـ بەم زەوایە : بەم .نانە.
٧٧ ـ گۆتاوو ڕوەکە ئەهێنێتەوە ئێرە : شەڕو ئاژاوەکە ئەهێنێتەوە ئێرە.
٧٨ ـ سەرزەنشت : ئامۆژگاری : قسەی چاکەو ڕێگا پیشاندان.
٧٩ ـ بەربەڕۆچکە : بەرهەتاو لە زستاندا.
٨٠ ـ زەبروزەنگ : توندو تیژ.
٨١ ـ تاس بردی‌یـەوە : حەپـەسـاوە : واقی وڕمـاوە : یەکێـك کە هەواڵێکی ناخۆشیان بۆ بهێنایە نەی‌ئەتوانی وەڵام بداتەوەو بی‌دەنگ ئەبوو.
٨٢ ـ مڕبوو : بۆ یەکێك کە زیایە خۆری بکردایە وای لی‌ئەهات هەناسەی توند ئەبوو.
٨٣ ـ لە تافی لاویدا : لە هەرەتی گەنجێتیدا.
٨٤ ـ لاف لیٚ‌ئەدا : خۆی هەڵ ئەکێشیٚ.
٨٥ ـ تەزوو بەلەشی‌دا دێت : مچوڕکە بەلەشی‌دا دێت.
٨٦ ـ لەناکاو خۆی‌کرد بەژوورا : لەپڕ خۆی کرد بەژوورا.
٨٧ ـ گرفتار بوو : گیرۆدە بوو : ناڵین بەدەست شتێکەوە.
٨٩ ـ چەشەی ناکەیت : تامی ناکەیت.
٩٠ ـ ڕەنجەڕۆ : هەوڵ دانێکی بی‌سوود.
٩١ ـ زۆر حەشەری‌یە : بۆ ئافرەتی داوێن پیس.
٩٢ ـ بەئالۆشە : بۆ ئافرەتیٚ کە چاوی لەدەرەوە بووایە.
٩٣ ـ بی‌ئابڕووە : بی‌شەرمە : ڕیایی ئەکات : حەیای لیٚ هەڵگیراوە.
٩٤ ـ هەنجن هەنجن کرێت : پارچە پارچە کرێت : دوعای ژنانە.
٩٥ ـ هەپروون بە هەپروون بوو : پارچە پارچە بوو : بۆ یەکێك کە لە شاخێك یان لە شوێنێکی زۆر بەرزەوە بکەوێتە خوارەوە.
٩٦ ـ گوێی خۆی لیٚ ئەخەفێنیٚ : خۆی گێل ئەکات.
٩٧ ـ سازندەیە : زۆربلی‌یە (بۆمناڵ).

٩٨ ـ کەنەفت کەوتووە : یەکێك کە لە تەمەندا بێت و لە جێگادا بکەوێت.

٩٩ ـ خۆی گرمۆڵە کردووە : بۆ یەکێك کە لە سەرمادا خۆی پێچابێتەوە.

١٠٠ ـ بەیتەشە : بۆ ئافرەتێك کە هارو هاج بێت.

١٠١ ـ وەك مەحمووی بێزەوا وایە: بۆ یەکێك کە هیچی نەبێت.

١٠٢ ـ هەناسە ساردە : بۆ کەسێکی لێقەوماو.

١٠٣ ـ پرووپوچە : **هیچ و پووچە**

١٠٤ ـ جەربەزەیە : بۆ یەکێکی ئازا بەکارئەهات.

١٠٥ ـ سڵ ناکات : لە هیچ ناترسێت.

١٠٦ ـ بێهاوتایە : بێوێنەیە.

١٠٧ ـ لەنگەری بگرە : بۆ بارکردنی وولاخ بەکارهاتووە.

١٠٨ ـ گلاراویەتی: دەست بزێوە : شەڕەنگێزە (بۆ منال).

١٠٩ ـ سەرگەردان بوو : ماڵی لێ تێك چوو بێکەس مایەوە.

١١٠ ـ داماوە : لێقەوماوەو بێدەستەلاتە.

١١١ ـ هەڵی تیـزان بە چوارنـاڵـە : کەرێـك کە بەرئـەبێت و لەدەست خاوەنەکەی ڕائەکا.

١١٢ ـ بەرپەرچی دایەوە : دەم کوتی کرد.

١١٣ ـ گەوج : بێمێشك.

١١٤ ـ ریسوا بوو : سووك بوو

١١٥ ـ توخنی نەکەوێ: نزیکی نەکەوێ.

١١٦ ـ توخمی خۆیەتی : ڕەگەزی خۆیەتی : ئەچێتەوە سەر خۆی.

١١٧ ـ نوخشە بێت لە تۆ : کچێك کە شووی بکردایەو کچێکی تر پێی بووتایە پیرۆزت بێ ئەویش ئەیووت نوخشە بێت لە تۆ.

١١٨ ـ نۆخشەی میوەیە : نۆبەرەی میوە : سەرەتای میوە.

١١٩ ـ کەللە شەقە : کەللەڕەقە.

١٢٠ ـ بەد خووە : بێتەربیەتە : بێڕەوشتە.

١٢١ ـ دەمەقاڵێیانە : دوو کەس کە بە قسە شەڕیان بێت.

١٢٢ - پیا ڕاناپەرمووم : لیٚی ڕانابینم : متمنانەی پیٚناکەم : شویٚنی باوەڕ نی یە.
١٢٣ - حەپۆلی میٚش خۆرە : بۆ یەکیٚکی گیٚژو ویٚژو پۆخڵ.
١٢٤ - دەمی ئەڵیٚی چیکەنەیە : بۆ یەکیٚك کە زۆر بەخیٚرایی قسەی بکردایە.
١٢٥ - لەوزەما نەما : لە تاقەتما نەما : وورەی بەرداوە.
١٢٦ - نالەبارە : بۆ یەکیٚك کە بە کرداریا چەوت بوایە.
١٢٧ - تۆکمەیە : توندو تۆڵە.
١٢٨ - سەپانی بەسەریا : بەزۆر دای بەسەریا.
١٢٩ - زاخاوی دڵم دایەوە : دڵم ئاوی خواردەوە.
١٣٠ - پەیتا پەیتا ئەکاتە سەری : یەك لەسەر یەك : دوابەدوای یەك ئەکاتە سەری.
١٣١ - دەنگی زولاڵە : دەنگی خۆشە.
١٣٢ - گوزەران ناکەن : بەوشیٚوەیە ناژین : پیٚکەوە ناگونجیٚن.
١٣٣ - کوت ومت ئەڵیٚی خۆیەتی : لەیەك ئەچن : دەقاودەق ئەڵیٚی ئەوە.
١٣٤ - بنەچە : تایەفە : تۆو و توخم : تیرەو ڕەگەز.
١٣٥ - ڕاپیٚچیان کرد : یەخەیان گرت و بردیان.
١٣٦ - زوخاوی دنیای چەشت : خەفەتی دنیای خوارد.
١٣٧ - تاوو توو کرا : لیٚك جیاکردنەوە بۆ فەردەو کەلوپەل.
١٣٨ - لە کونی هەتیتەشدا بیت ئەتدۆزمەوە : لە هەر شویٚنیٚك بیت ئەتدۆزمەوە.
١٣٩ - کەڵکەڵەی کەوتەسەر : خولیای کەوتەسەر : عەودال بوون بەدوای هەرشتیٚکدا.
١٤٠ - ڕەسەنە : ئەسڵە.
١٤١ - لە پرمەی گریان : لە پرمەی پیٚکەنین : لەپرا گریان لەپر پیٚکەنین.
١٤٢ - دای پلۆسی : لەپر لیٚی دا.
١٤٣ - شرو شیتاڵت فریٚئەدەمە دەریٚ : ناوماڵت فریٚ ئەدەمە دەریٚ.
١٤٤ - قاتوقڕ کران : لەناو چوون و فەوتان.

١٤٥ ـ بەسەڵتی ئەژی : بەتەنیایی، بۆ یەکێك کە ژنی نەبێت.
١٤٦ ـ شەتەك دراوە : توند پێچراوە.
١٤٧ ـ تروتفاق : شتی پێویستی بۆ سەفەرو بۆ ناوماڵ.
١٤٨ ـ چاپوکە : بە چنگ و هەڵپەیە.
١٤٩ ـ لالەوێچ : گویلی : پرمشتێك.
١٥٠ ـ ئەموستیك : پڕ سەرپەنجەکان .
١٥١ ـ ئاهی تیا نەماوە : گیانی لەبەر براوە.
١٥٢ ـ بە تەڕن ڕۆیشت : بەخۆڕایی ڕۆیشت : بۆ یەکێك کە بە هەوانتە تیا بچێت.
١٥٣ ـ جمەی دێت : شوێنێکی قەڵەباڵغ و جێگا نی‌یە بۆ دانیشتن.
١٥٤ ـ عەلەمی تیا نەماوە : بۆ نەخۆشێك کە چاك ئەبووەوە.
١٥٥ ـ چی‌چکان : دانیشتن لەسەر هەردوو قاچ.
١٥٦ ـ چوارمەشقی : دانیشتن لەسەر قنگ و قاچ لەسەر قاچ لەژێر خۆیدا.
١٥٧ ـ بەچۆك : دانیشتن لەسەر ئەژنۆ.
١٥٨ ـ قیرسچمەیە : بەیەکێکیان ئەووت لەکاتی شەڕدا وازی نەئەهێنا لەوی‌تر.
١٥٩ ـ تامەزرۆیە : عەزرەتیە : بۆ خواردنێکی تاسوق کە لەخۆشیدا زۆری بخواردایە.
١٦٠ ـ تاسووقە : خواردنێکی خۆش کەم دەست بکەوتایە ، ئەیانگوت بیخۆ تاسووقە.
١٦١ ـ وەنەوزی ئەدا : خەوەنوتکێ‌یەتی : خەو پەرەی لێ سەندووە : بۆ کەسێك پێش نوستن بەدانیشتنەوە خەوی لێ ئەکەوت و خەبەری ئەبووەوە .
١٦٢ ـ بەکولەمەرگی ئەژی : بۆ یەکێك یان خێزانێك کە هەر ئیشی ئەکرد و پێویستی ژیانی دەر نەئەهێنا.
١٦٣ ـ شەوەکەی دەیجورە : شەوێکی نالەبارو ناخۆش و تاریکە.
١٦٤ ـ سیوایی بۆتەوە : خۆشە بووە : چەشە بووە : بۆ منالێك کە زۆریان لەگەڵ ئەووت و لێیان ئەدا بەڵام بە قسەی دایك و باوکی نەئەکرد.

١٦٥ - چوختی بووه : چەقاوەسوو بووه : بۆ منالێك كە زۆر سەربەدەرەوە بوایە.
١٦٦ - چلێسە : زۆر نەوسنە.
١٦٧ - سوك و باریك وەك بەرزەكی بانان بۆی دەرچوو : یەكێك كەتنێكی بكردایە یان شتێكی لێ ڕووبدایە و خۆی دەرباز بكردایە.
١٦٨ - ئەلێی قالوری سووتاوە : ڕەش و لاوازە.
١٦٩ - تیتك : كە دوو ئافرەت شەڕیان ئەبوو قژی یەكیان ئەگرت بێیان ئەووتن ئەو دوو ئافرەتە تیتكی یەكیان لە بن دەرهێنا.
١٧٠ - لۆزەنگەر : گەلۆر : زەبەللاح : كەتە : زرتەبۆز : چەتەوڵ و ئەمانە بۆ زەلامی زل و هیچ لەبارا نەبوو بەكار ئەهات.
١٧١ - داری واوەیلایە : یەكێك درێژو خوارو خێچ و لاواز بوایە .
١٧٢ - لۆش لۆش ئەسووڕێتەوە : بۆ یەكێك كە بە خاوو خلیچكی بۆ شتێكی بگەڕێت.
١٧٣ - چرپوچلاخ ئەسووڕێتەوە : لات ولەوار ئەسوڕێتەوە : بۆ یەكێك كە تەمەڵ و تەوەزەل بێ‌ئیش ئەسووڕێتەوە.
١٧٤ - دۆش داماوە : بۆ یەكێك دەستەوسان و داماو بووایە.
١٧٥ - پووكاوەتەوە : بە شتێك ئەوترا كە بەرەو لاوازی بڕۆیشتایە.
١٧٦ - لەخشتەیان برد : هەڵیان خەڵەتان .
١٧٧ دەسكەنە : بۆ خەرمان هەڵگرتن ، ژنێك قژی منالەكەی ڕائەكێشا پێیان ئەووت قژی منالەكەی دەسكەنەكرد.
١٧٨ - **بەفەتارەتمان ئەدەی: بەفیرۆ بەقەڵبە یەكمانا ئەدەی دایكێك ئەگەر كوڕێكی** هارو هاجی هەبوایە پێی‌ئەووت سەرمان بە فەتارەت ئەدەی.
١٧٩ - فتتوری‌نایەوە: شەڕی نایەوە.
١٨٠ - فیتی ئەوە : بەزمی ئەوە.
١٨١ - تەپڵی تۆپینی پێكرا : لێدانێكی باشی خوارد.
١٨٢ - نەفرەتی لێ كە : نەعلەتی كە.
١٨٣ - جانانەیە : سۆزانیە : مەكربازە : جادوگەرە: عەیارە، (بۆ ئافرەت و

منالّ).
١٨٤ ـ پسا : پچڕا : زەلامێك لە شوێنێکی بەرزەوە بکەوتایە خوارەوە پیٚیان ئەووت پسا.
١٨٥ ـ ماڵی ئیفە : ماڵی موفتە ، ماڵی بەلاشە.
١٨٦ ـ ئەڵێی دەعەجانی‌یە : بۆ یەکێکی زۆر ناشرین بەکار ئەهات.
١٨٧ ـ ئەڵێی فیزە بەرخانەیە : بۆ شوێنێکی قەڵەباڵغ و غەڵبە غەڵبو ، چرە دووکەڵی لێوە ئەهات.
١٨٨ ـ چوو بە چەقی نەعلەتا : بۆ یەکێك بەرقا بکەوتایەو بە هیچ شتێك ڕازی نەبوایە.
١٨٩ ـ لێمان چووەتە کەشکەلانی فەلەك : یەکێك داوای شتێکیان لیٚ بکردایەو نەی‌دایە.
١٩٠ ـ خۆت مەدە لە قەرەی : دەرەقەتی ئەو نادەیت.
١٩١ ـ ئەڵێی کچی عەنەتر پاشایە: بۆ کچێکی زۆر لوت بەرزو خۆلیٚ‌بایی بوو.
١٩٢ ـ جەزرەبەم گەیاندیٚ : لێدانێکی باشم لیٚ‌دا.
١٩٣ ـ لوشکەلوشك ئەگری : بۆ یەکێکی بیٚ‌دەستەلاٚت و گرینۆك کە بە هەمووشتێك ئەگریا.
١٩٤ ـ کەتنێکی پیٚ‌دا : بەپەنگی کرد ، تووشی بەزمی کرد.
١٩٥ ـ سەرەونگوم بوو : دیار نەما.
١٩٦ ـ ئاش بەتاڵی لیٚ‌کرا: بۆ ئیشێك پێش تەواوبوونی وازی لیٚ بهێنرێت.
١٩٧ ـ بەسە ملچەملچ : لەکاتی شت‌خواردنا ئەوکەسە دەنگی دەمی دێت.
١٩٨ ـ کەوڵەکۆن : ژنیٚ کە ڕقی هەڵئەسیٚ لە پیاوەکە کە لە تەمەندا بێت پیٚ‌ی‌ئەڵێت برۆ هەیەی کەولەکۆن.
١٩٩ ـ فلّقەکۆن : بەپێچەوانەوە ، پیاو بە ژن ئەڵێت بی‌برەوە هەی فلّقەکۆن
٢٠٠ ـ تیاگەوزی : بۆ ئاژەڵ و بۆ مرۆڤ کە لە شوێنێکدا لەسەر زەوی خۆی ئەتلێنێتەوە.
٢٠١ ـ لات و لەوار ئەسوورێتەوە : بیٚ‌ئیش ئەسوورێتەوە.

٢٠٢ ـ درێژ دادەوە : زۆر بلێیە، زۆر لەسەر قسە ئەڕوات.
٢٠٣ ـ حەپۆلکی کەس نادات : ماوەی کەس نادات قسە بکات.
٢٠٤ ـ گەلەکۆمەکی ئەکەن : چەند کەسێك بەگژ یەکێکدا بچن.
٢٠٥ ـ خیشی کردووە : توڕەیەو قسە ناکات.
٢٠٦ ـ درێژ داهۆڵ : بۆ ئینسانێکی زۆردرێژ.
٢٠٧ ـ پەڕپووتە : خانویەکی داڕووخاوە : زەلامێکی شڕۆڵەو نەبووە.
٢٠٨ ـ خواو ڕاستان ناردی : هاتنی شتێکی چاوەڕوان نەکراو.
٢٠٩ ـ قایش و قروشی لە خۆی دا : بۆ زەلامێك خۆی ئامادە بکات بۆ جەنگ یان بۆ ڕاو.
٢١٠ ـ لە پەلوپۆ کەوت : بۆ یەکێك کە زۆر هیلاك بێت و نەتوانێ لەشوێنی خۆی بجولێ.
٢١١ ـ بەتاسەوە چوو : بەتاس و تکەوە چوو، بۆ منالێك کە بگریو هەناسەی سوار بێت.
٢١٢ ـ پیاچزی : پیا چەقی، جەزرەبەی گەیاندێ، زەرەری گەیاندێ.
٢١٣ ـ مارانگازە : دەستی چووە بە زاخا ، دەستی چزاوە بە ئاگردا، زەرەرەومەند بووە، توشی کارەساتێك بووە لە بیری ناچێتەوە.
٢١٤ ـ شاتەشات : بێدەنگ بە ، بۆ ئافرەتێك کە زۆر دەمەوەڕو دەنگ دەرهاتوو بوایە.
٢١٥ ـ شار خامۆشە : شار بێدەنگە ، شار چۆڵە.
٢١٦ ـ شار بێئاشوبەیە : ئاسایش و بەرکەماڵە.
٢١٧ ـ شار خرۆشاوە : عەشام و مەخلوقات کەس لە ماڵ نەماوە هەموو لەدەرەوەن دەشت ودەر نایگرێتە خۆی.
٢١٨ ـ شاییو لۆغانە : لە ماڵێکدایالە شوێنێکدا هەموو خەریکی بەزم و ڕەزم و خۆشی بن.
٢١٩ ـ هەزارلۆغانەیە : ڕێگایەك پێچ و پەنای زۆر بێت.
٢٢٠ ـ خەریکی کنە تیاکردنە : خەریکی تێکدانی ئیشەکەیە.

٢٢١ ـ چاوچنۆکە : چاوبرسی‌یە ، چاوچلێسە ، بەرچاو تەنگ، نەوسنە.
٢٢٢ ـ ورِ کی گرت : رقی گرت (بۆ منالّ).
٢٢٣ ـ گرۆزە : زۆر گرینۆك و لاسارە (بۆ منالّ).
٢٢٤ ـ توشی گێچەڵێکی ئەکات : تووشی شتێکی ناخۆشی ئەکات.
٢٢٥ ـ نمەك بەحەرامە: هیچی لە بەرچاو نی‌یە، سپڵەیە، بیّوەفایە.
٢٢٦ ـ هەر جرت و فرتیەتی : هەر هاتوچۆیەتی، جاو ئەنێتەوە، میزە پشیلە لە بن پیّ ی دراوە.
٢٢٧ ـ شا بە تاقەتت: بۆ ئینسانێکی زۆر هێمن و لەسەرخۆو بەتوانا.
٢٢٨ ـ بوارم بە: ماوەی قسەم بدە، بۆ تەنکایی ئاویش کە لیّ ی ئەپەڕنەوە.
٢٢٩ ـ کەوتەگەڕ: کەوتە ئیش.
٢٣٠ ـ چەواشەی‌کرد: سەری لیّ تێکدا .
٢٣١ ـ دەستی تەتەڵەی کرد: هەڵەیەك کە دەست ئەکرێت .
٢٣٢ ـ زۆر تر نە: زۆر قسە کەرە، قسەی ناپیاوانە ئەکا .
٢٣٣ ـ ئینتەلای کرد: ڕشایەوەلە خواردنی زۆر .
٢٣٤ ـ لەشی کرمەڕێز بێت: لەشی داوە شیّ، بۆ یەکێکی تەمەڵ،پیس و پۆخڵ .
٢٣٥ ـ ئاگری قورەت: بەچەوازی‌گرتووە(بە منایکی زۆر بیّحەیا ئەوترا)
٢٣٦ ـ ناماقوڵت کرد: قسە یەکی نابەجیّو نامەعقول .
٢٣٧ ـ چرپــو هوڕو فسکــەفسکیـانـە: دووکـەس کە سەریـان بنـایـە بەیـەکـەوە قسەیان لەژێر لێوەوە بکردایەو نەیا نویستایە کەس گویّ ی لە قسەیان بێت .
٢٣٨ ـ سەری کەچە: سەری حیزە، سەری شۆڕە.
٢٣٩ ـ مەلاشــوی بەوە هەڵـدراوە: لەگـەڵ شیـردا خواردویـەتی ، بۆ کەسێـك کە خووی‌بە شتێکی خراپەوە بگرتایە.
٢٤٠ ـ سمکوڵ ئەکا: بۆ کەسێك بەپەلەو هەڵەشەو بیّئارام بێت.
٢٤١ ـ فری بەسەرەوە نەماوە: مافی پیّوە نەماوە.
٣٤٢ ـ لاڵغاوی شل نەبوو: بۆ یەکێکی چەنەبازو زۆر بلّیّ.
٢٤٣ ـ خۆت نەی‌کــەی خوا بتــداتیّ: بۆکـەسێـك بەرێکـەوت خوا خێـر برژێنیّ

بەسەریا .

٢٤٤ - خواداویە تیو لەقەی لێئەدا: دەست بە خێری خۆیەوە ئەنێت.

٢٤٥ - ئەم تێکوتەو تێبڕەیە چیبوو : بۆ کارێکی ناقوڵاو نالەبار.

٢٤٦ - گرفتار بووە پێوەی: گیرۆدەو دووچار بووە پێوەی.

٢٤٧ - بە هەڕەمەکیو گۆترەکاری: بۆ ئیشوکاری بێسەروبِی.

٢٤٨ - کە ووتی تێژ، تێژ: ئیستەرم : کە وتی دەی دەی ، پیِی لێ کردە کەوش، هەر ئێستەکی.

٢٤٩ - ئەیدەڵێنێ : ئاوی لێئەچێ، ئاو دائەدا.

٢٥٠ - سمی پێوە نا: مۆری پێوەنا

٢٥١ - لە خۆی بابی بووە : لە خۆی گۆڕاوە.

٢٥٢ - هاتەبار: ملینا .

٢٥٣ - با یەکالا بێتەوە : با بکەوێ بە لایەکدا.

٢٥٤ - با دەرفەتێ بێت : با فرسەتێ بێت.

٢٥٥ - بە تیری عەشقی گرفتار بوو : بە بینینی حەزی لێکرد .

٢٥٦ - کەڵەنێرە : بۆ کوڕێکی ئازا ئەوترێ .

٢٥٧ - مۆڵەتی بەرێ : ماوەی بەرێ.

٢٥٨ - تازە ئەوەڵی دوردگ و پیاڵەیەتی : تازە کەیف و زەوقی هەیەو لەم تەمەنەدا خۆی منالْ ئەکاتەوە.

٢٥٩ - گۆزان گۆزان : بۆ پێکەنین و خۆشی منالی ساوا .

٢٦٠ - دارە دارە : بۆ منالێك تازە پیئەگرێ.

٢٦١ - ڕیشو سمێڵی ماشو برنج بووە : ڕیش و سمێڵی موی سپی تێکەوتووە.

٢٦٢ - سەری بۆز بووە : قژی سەری سپی تێکەوتووە.

٢٦٣ - زامار بووە : بریندار بووە.

٢٦٤ - حەواڵە بە گەواڵە ئەکات : لەمەوە ئەینێرێت بۆ ئەوو ئیشەکەی بۆ ناکات.

٢٦٥ - ڕەش بگیر : خەتاو بێخەتا ، تەڕو ووشك پێکەوە ئەسووتێ.

٢٦٦ - بو بە خوێنی سیاوەحش هەر نەبرایەوە: بۆ شتێك کە زۆر درێژە بکێشێت و

ناخۆش بێت.
٢٦٧ ـ بو به داسك و دەرزی : بۆ کەسێکی لەڕو لاواز.
٢٦٨ ـ خوا ڕەخسانی : خوا ڕێکی خست ، خوا ناردی
٢٦٩ ـ قەتیس ماوە : ڕێگای لێ گیراوە ، پەنگی خواردۆتەوە
٢٧٠ ـ دەست و دەم و داوێن پیسە : زۆر جوێن فرۆش و بێ ڕەووشت و بەدکردارە.
٢٧١ ـ کار لە کار ترازا : تازە هیچ بە هیچ نابێت، تازە لە دەست چوو.
٢٧٢ ـ چڵکاوخۆرە : پیاوی خەڵکە.
٢٧٣ ـ نالە بارە : پنتیە، تورەهاتە ، هیچی تیا بەستە نی یە.
٢٧٤ ـ تا تەشەنەی نەکردووە : تا شتەکە گەورە نەبووو بلاّونەبۆتەوە .
٢٧٥ ـ مرخی خۆی لێ خۆش کردووە : خۆی لێ مەلاّس داوە ، حەزی لێ کردووەو خۆی بۆ ناوەتەوە.
٢٧٦ ـ خەپەحەنەشی : چەقەچەق، لەوچەلەوچ، چەنەبازی، بەس بڵێ.
٢٧٧ ـ فاکوفیك : چەواشەکردن، زۆرزانی، سەر لێ تێکدان لەنێوان دوو کەسدا.
٢٧٨ ـ ئینسانێکی شومە : سەرخۆرەیە، نەگبەت و نالەبارە.
٢٧٩ ـ شمڵی شەڕە : شەڕەنگێزە، سەر بە ئاشوبە ، سەر بە گۆبەندە، ئاژاوەچی یە، گێرەشێوێنە.
٢٨٠ ـ هەمە چیزە: هەرچی و پەرچی، ناکەس بەچە، هیچ و پوچ.
٢٨١ ـ کوری گۆبەندە : قۆشمەیە، ئەربابە.
٢٨٢ ـ چۆقەچۆقی دانی دێت : هەڵ ئەلەرزێ لە سەرمادا.
٢٨٣ ـ گۆیندەیە : گۆرانی بێژە، دەنگ خۆشە.
٢٨٤ ـ یەقی کردۆتەوە : سلقاوی داوەتەوە، بۆ خواردنێ زۆر بمێنێتەوە.
٢٨٥ ـ جاسوسی لەسەر هەڵناگرێ : چاوی لێ ناتروکێنێ، لێ ی غافڵ نی یە.
٢٨٦ ـ دەمەزەردی کردەوە : زاخاوی دایەوە، پاك و پوخت کردنەوەی شتە لەکەدارو ژەنگاوی یەکانە .
٢٨٧ ـ خانومانە: بۆ ئافرەتێکی ڕێك وپێك.

٢٨٨ ـ ئەم تەنتەنەو مەنتەنەیە چی‌یە : ئەم ووردەواڵەو متورووە چی‌یە، بۆ ڕازاندنەوەیەکی بێ‌مەعنا.

٢٨٩ ـ جرپنە : جێ بە خۆی ناگرێ.

٢٩٠ ـ زۆر سەنگینە : بۆ کەسێکی گران بەهاو بەنرخ.

٢٩١ ـ ساویلکەیە : هەموو قسەیەك ئەچێت بەگوێیا.

٢٩٢ ـ گەمژەیە : حۆلەکەیە، گیلۆکەیە.

٢٩٣ ـ فیشال کەرە : فشەکەرە ، خۆهەڵکێشە.

٢٩٤ ـ حیلکەحیلکیەتی : بۆ پێکەنینی ناوەخت (بو ئافرەت).

٢٩٥ ـ لە تەهلوکەدایە : لەناخۆشیو نارەحەتیدایە.

٢٩٦ ـ مناڵێکی عال و سالە : مناڵێکی ژیرو سالارە.

٢٩٧ ـ تازە پیاکەوتووە : تازە دەوڵەمەند بووەو لە خۆی بایی بووە.

٢٩٨ ـ مرومۆشیەتی : بەدوای خواردندا ئەگەڕێ.

٢٩٩ ـ چووەتە بنج و بناوانی : چاك لە ئیشەکە کۆڵیوەتەوە.

٣٠٠ ـ بریق و باقی لێوەدێ : بریسکە بریسکی لێوەدێ، بۆ ڕاندنەوەو جوان کاری بەکاردێت.

٣٠١ ـ ماستاو ئەکا : مەرایی ئەکا.

٣٠٢ ـ دانویان ناکوڵێ پێکەوە : ناگونجێن پێکەوە.

٣٠٣ ـ خورپە چووە دڵی‌یەوە : بۆ هەواڵێکی ناخۆش دڵ ڕاچڵەکێن کە ئەیدەن بە یەکێك.

٣٠٤ ـ کارامەیە : ووریاو لێ‌هاتووە.

تێبینی : هەندێ ووشەی تورکیش تێکەڵ بە زمانەکەمان بووەوە لە زەمانی عوسمانلی تا ئەم دوایانەش بەکارئەهات و هەندێکی ئێستاش بەکاردێت، وەك :

١ ـ باشی بۆزغ : ئەهالی مولکی.

٢ ـ سویل : چاکەت و پانتۆڵ لەبەر، ئەفەنی، منەوەر.

٣ ـ یاغنیش : تێ‌نەگەیشتوو.

٤ ـ یۆلاش : برادەر.

٥ ـ بو بە قەرەبروت : تەواو سووتاو ڕەش بوو.

٦ ـ ئەنەك دوەنەك : ئی دوایی، بو ئەنجامی شتێك ئەوترا.

٧ ـ داغان کرا : هەلوەشان ، ویران کاری.

٨ ـ قوشقنە قەوەت : هێز بەرە بەر خۆت بڕوین.

٩ ـ پاك لە میش : پاك و تەمیزی.

١٠ ـ حەمام لە میش کرا : خۆی شت لە حەمام.

١١ ـ حەمامی قۆرخ کردووە : حەمامی بەکری گرتووە بە تایبەت بۆ خۆی.

❊ ❊ ❊

(یاری جاران لە گەڕەکەکاندا)

لەناو کوردەواریدا گەلێك یاری هەبووە کە ئێستە لە گەلێك ناوچەی کوردستانا ناویان لە کوولەکەی تەریشا نەماوە.

ئەم یاری‌یانە هەندێکیان هی منالان وە بەشی زۆری هی لاوانن . هوی نەمانی ئەم یاری‌یان ئەمانەن:

١ ـ گۆڕانی ژیانی کۆمەلایەتی و خەریك بوونی خەڵك زیاتر لە جاران بە نان پەیدا کردنەوە.

٢ ـ خەریك بوونی زۆربەی منالان بە خوێندنەوە.

٣ ـ پەیدا بوونی هەندێك یاری تازەتر وەکو تۆپێن (تۆپی پێ، تۆپی سەبەتە، یاری ڤالی بۆل) و تۆپی سەرمێزو بلیاردو . . . هتد.

٤ ـ پەیدا بوونی گەلێك شوێن بۆ کات بەسەربردن وەکو (یانە)و گازینۆو سینەماو نامەخانە.

٥ ـ کەمتەرخەمی بەرامبەر بە یادگاری پێشین ئەگەر کەمتەرخەمی نەبوایە ئەبوو هەندێك لەو یاری‌یانە زیندوو بکرێتەوەو و چەشنە دەستکاری‌یەك بکرێن لەگەڵ ئەمرۆدا بگونجێن.

ئەنجا پاش هەوڵ و تەقەلایەکی زۆر توانیمان ئەو یاری‌یان کۆبکەینەوە کە لە گەڕەك کراون، یاری گەورە بەجیاو یاریی منالانە بەجیا وە چۆینەتی ئەو یاری‌یانە کە کراون پێشکەش بە ئێوەی خۆشەویست ئەکەین کە هەوڵ بدەن لە گەڕەکا وەیان لە یانەکانا یان لە کاتی سەیراندا ئەم یاری یانە بەسەربکەنەوە وەك گەلانی تر کە خەریکی زیندوو کردنەوەی یاری‌و خووڕەشتی کۆنن بۆئەوەی ئەم جۆرە یاری‌یانە زیندوو بکرێنەوە وە وون نەبن لەناومانا وەك لە تەلەفزیۆن! ئەیبینین.

یاری منالان - کچ و کوڕ

حەماموکێ و خوڵە پەتانی :-

ئەم یاریە بەزۆری منداڵان کە تازە فێری یاری ئەبوون زۆر حەزیان لێ ئەکرد. ئەیان هێنا خۆڵی پاکیان کۆئەکردەوە خۆڵەکەیان کۆمەڵ ئەکرد لە شێوەی گومەزی حەمام بەقەد فتبۆڵێک خڕیان ئەکردەوە وە ئەیان پەستەوە. دوایی ئاویان ئەکردە گوپیان گومەزەکەیان ئاوڕشێن ئەکرد. تا تەواو تەڕ ئەبوو. ئەوسا خۆڵی ووشکیان ئەکرد بەسەریا. ووردە ووردە پێیان ووشک ئەکردەوە. وە لەم کاتەدا کە دەستیان ئەهێنا بەسەر حەماموکەکەدا بۆ ووشک بوونەوەی و ساف بوونی بەدەم سوونەوەیەوە. ئەیان ووت (حەماموکە موودەرکە) چەند جارێک ئەمەیان ئەووت. دوایی ئەوە ئەگەر موویەک وەیان پووشێک دەربکەوتایە دەریان ئەهێنا بەهێواشی و مەچیان ئەکرد پشان بە چیکەیەک لە سێ چوار لاوە کونیان تێ ئەکرد وە بۆشیان ئەکرد تا مستۆی منالەکە پیائەچوو پشان بەخۆشی و چەپەڕێزان بەدەوریا یاریان ئەکردو تێکیان ئەدایەوە.

ماڵە باجێنە :-

ئەم یاریەش لەناو منداڵانی وورددا ئەکرا کوڕو کچ ئەیان هێنا ڕاخەرێکیان دائەخست وە هەندێ شتومەکیان کۆئەکردەوەو ئەو شوێنەیان ئەکرد بە ماڵی خۆیان. ئینجا چەند منداڵێکی تر ئەهاتن بەمیوانیان وە دائەنیشتن لەدوایا بە گاڵتەوە دەستیان ئەکرد بە چێشت لێنان و پێیان ئەووت (چێشتەقوڵێ) وە بەم جۆرە وەختیان ئەبردەسەر.

موور مووورین :-

ئەم یاری‌یـــە بە مووررووی ڕەنگــاوڕەنــگ یان ووردە شووشـــەی بازنی شکـــاوی ڕەنگـاوڕەنگ ئەیان کرد چانێکی بچووکیان ئەکرد، دووکەس پەنجەتووتەو پەنجەیەکی تریـان ئەگـرت بەیەکەوە موورروەکە یان پارچە بازنەکەیان بەدەستەوە بوو بەنۆرە بەریان ئەدایە خوارەوە کێ دەستی ڕاست بوایە ئەیخستە ناو چاڵەکەوە دەنکی ئەویتریان بۆ ئەم ئەبـووە هەر بەووردە بازن یاری خۆڵ خۆڵێنیشیـان ئەکـرد ووردەبـازنەکەیان ئەکردە ناو خۆڵەوە ئەیانشاردەوە دوایی بەدەست کۆمەڵ کۆمەڵ خولەکەیان جیائەکردەوە، وە لە خۆڵ پاکیان ئەکردەوە، وە ووردە بازنەکەیان ئەژمارد بۆئەوەی بزانن کامیان زیاترە، وە جگە لە ووردەبازن ئەم یاری‌یەیان بە مووررووش ئەکرد.

سابوونی ڕەنی :-

دوو منـاڵ پشتیـان ئەل بەیـەکـەوە لەپشتـەوە دەستیـان ئەبـرد بۆدەستی یەکتری‌وبەنۆرە یەکتریان هەڵ ئەبڕی وە ئەیان ووت :-

سابوونی ڕەقی　　　　پشتم تەقی
سابوونی بەزی　　　　پشتم تەزی
سابوونی شەمماش　　　　پشتم تەلاش
سابوونی لۆکس　　　　پشتم تۆپس

گوزەلەشکێ یاخوا نەشکێ :-

دوو کەس ڕاست وچەپ دەستی یەکتـر ئەگـرن، منـاڵێـك ئەخەنەسەر دەستیان وە ئەیگـرن وئەڵێن گۆزەڵـەشکێ، یاخوانەشکێ، تا هیلاك ئەبن ئینجا مناڵە کە ئەکەوێتە خورەوە ئەڵێن (گۆزەڵەشکێ)

هەلوور بلوور تەکامە :ـ

چەنـد منـالێـك دائـەنیشتن و قاچیـان درێـژ ئەکـرد بەڕیز بەپاڵ یەکتری‌یەوە وە یەکێکیان ەدەست ئەدات بەقاچیانا وە ئەڵێت هەلوور بلوور تەکامە زەردو سوورو شەمامە، ئاوا بەرە دەنکە زەرە
مێخم کوتا مێخ هەڵبەزی تیکەی ڕاستم ئەوەی گەزی. . . دەستی بکەوتایە سەر قاچی هەر منالێك ئەو قاچەی لائەبردو بەم جۆرە یاری‌یەکە ئەکرا.

هەلەق مەلەق :ـ

دوو کەس گرەویان ئەکرد یەکێکیان شتێکی ئەخستە مشتیەوەو ئەیشاردەوە ، بەلاّم هەردوو دەستی ئەقووچان بۆئەوەی ئەویتر نەزانێ لە کام مشتیایەتی ئەوتریش ئەیویست بەم جۆرە شتەکە بدوزێتەوە لە کام دەستیابێت ئەی‌ووت:

هەلەق مەلەق	دەنکی لەق لەق
کیسەو کەمەر	یا سیس عومەر
هەرگەتا مەرگەتا	خوا فەرموویەتی هەر ئەمەتا

هەر کە ئەگیشتە ئەوەی ئەی‌ووت (خوا فە رموویەتی هەر ئەمەتا) دەستی لەسەر کام مشتی ئەوی‌تر دابنایە پێ‌ی‌ئەکردەوە ئەی‌ووت بیکەرەوە لێرەدایە.

مزراحێن :ـ

جۆری مزراح و کەرەسەی:
١ ـ مزراح
٢ ـ قۆڕ قۆڕە

٣ ـ ویژ ویژه
٤ ـ گد گده
٥ ـ کۆلکه مزراح
٦ ـ شیپ (پەتی مزراح)
٧ ـ شریتی میراتی
٨ ـ شەکر شکێنی
٩ ـ کاسەئارد
١٠ ـ ماچ
١١ ـ تەمتەمە

ئەم یاری‌یەش باوبووە لە سلێمانی‌دا، لەلایەن منالآنەوە ئەکرا وە کاتی تایبەتی‌ی خۆی هەبووە پێش ئەوەی ئەم یاریە دەست پیٚبکات هەموویان کۆئەبوونەوە (گەل گەلی) یان بۆ ئەکرد ئەمەش مزراحەکانیان پشتاویشت بەرزئەکردەوە بۆ ماوەی بستێك تۆزێك بەرزتر، یان نزم ترو بەریان ئەدایە خوارەوە، وە ئەوکەسەی ئەم ئیشەی ئەکرد ئەی‌ووت : (**گەل گەلی تو عەشقی عەلی**)وە هەر مزراحێك لەسەرپێنەکەی ڕابووەستایە ئەوە دەرئەچوو تاوەکو یەك مزراح ئەمایەوەکە، لەسەر بنەکەی نەئەوەستا ئەوا ئەمەیان تیٚئەکەوت و مزراحەکەی لەسەر زەوی دائەناو باقی ئەوانی‌تر دەستیان ئەکرد بە داکوتانی مزراحەکانیان بەسەر ئەوەی کە دەرنەچووە، بەم جۆرە یاری دەکرا تاوەکو یەکێك تیٚئەکەوت ئەوەش کاتێك کە مزراحەکەی نەخولایەتەوەو یان فریای (ماچ) نەکەوتایە یان کاسە ئاردی نەهایشتایە وا تیٚئەکەوت و مزراحەکەی خۆی دائەنا سەر زەوی.
(ماچ کردن) کاتێك مزراحەکە دەخوولایەوە دەی‌خستە سەر دەستی ئەی‌برد بۆ لای مزراحەکەی لەسەر زەوی کەوتووە وە پیایا ئەکێشا بەخولاوەیی وە بەری‌بکەوتایە ئەوا یەعنی (ماچی کرد)وە ئەمە تیٚناکەوێت.

هەلووکێن :ـ

ئەم یاریــەش هەر باوبــووەو ووردو درشت لە شاری سلێمـانیدا زۆر خەریـك ئەبوون بەم یاریەوە.

بریتیە لە دوودار، درێژی هەریەکێکیان نزیکەی مەترێك بووەو پێیان دەووت (داردەست) وە بە دارێکی بچووکتر یاری‌یەکەیان دەکرد کە درێژی نزیکەی بستێك تۆزێك کەمتر یا زیاتر وە هەردوو سەرەکەیان وەکو قەڵەم دائەداو وپێیان ئەووت (هەلووك) وە یان سەرێکیان تێژئەکردو سەرەکەی تریان بەپانی ئەمەش جۆرێکی‌تر بوو.

دوو تاقم یاری‌یان ئەکرد شوێنێکییان ئەکرد بە شار هەلووکەکەیان دائەنا بە دارە درێـژە کە لەسـەری هەلـووکـەکـەیـان ئەداو هەلـووکـەکە بەرزئەبۆوە ئینجا بە دارە درێژەکە بە قایم لێی ئەداو هەلووکەکە دوور ئەڕۆیشت، تاقمەکەی تر بەرامبەری ئەوەستـان ئەگـەر هەلـووکـەکـەیـان بگـرتایەوە بەعاسمانەوە ئەمان ئەچوونە جێگای ئەوان، وە ئەگـەر هەلـووکـەکـە نەشگیـرایـەوە، پاشـان هەلووکەکەیان هەڵ ئەدا بۆ سەرشار بۆ دارە درێژەکە کە لەسەر زەوی بە پانی دائەنرا ئەگەر بەر دارەکە بکەوتایە ئەوا ئەمـان ئەچـوونـە جێگـای ئەوان خۆ ئەگـەر بەر دارە درێـژەکە نەکەوتایە ئەوسا وەستـای سەرشـار دارە درێـژەکـەی هەڵ ئەگـرت، سێ جار لە هەلووکەکەی ئەداو ئەی‌ووت: هەلی یەکەم، هەلی دووەم هەلی سێیەم هەلووکەکەی دوور ئەخستەوە لەسـەر شار ئینجـا هەلـووکـەکـە لەکـوێـدا ئەکـەوتەوە ئەوی تریان لە هەلووکەکەوە سێ‌بـازی ئەدا بۆسـەر شار، ئەگـەر بگـەیشتـایـە ئەوا بە دارە درێـژەکـە ئەیان پێواو حسابیان ئەکرد بۆخۆیان چەند جارێك بەم جۆرە، ئنجا کە بیان ویستایە یاریەکە تەواو بکەن هەردوو لا دەستیان ئەکرد بە ڕاستەو چەپە کۆمەڵی یەکەم لەسەر شارەوە یەکی سێ ڕاستەو سێ چەپەیان لێ‌ئەداو هەتا ئەگەیشتنە شوێنێك، ئنجا تاقمی دووەم بەرەو شار دەستیان ئەکـردبە سێ ڕاستەو سێ چەپە وەکو تاقمی یەکەم ئنجا ئەگەر گەیشتنەوە سەر شار زیادی کرد ئەبێت ماوەی ئەو زیادەیە بیان کەنە کۆڵ بەرەو سەرشار خۆ ئەگەر نەگەیشتنە سەر شار ئەو ماوەیەی کە ماوە ئەوانی‌تر ئەبێ بکرێنە کۆڵ تاوەکو سەرشار.

کۆلارە :-

هەروەکو ئێستاش کۆلارە ماوە بەلام ئەو وەختە.بەجۆرێکی زۆر ڕێک وپێك کۆلارەی ڕەنگاوڕەنگ دروست ئەکراو هەڵ ئەدرا پلپلەی جوانی پێوەئەکرا زوربەی سەربانەکانی سلێمانی بەتایبەتی عەسران کۆلارەی لێ هەڵ ئەدرا هەندێکیان ئەیان بەست بە چیغەکانیانەوە لە پاش ئەوەی لەنگەری ئەگرت واتە کۆلارەکە لە شوێنی خۆی نە ئەکەوت بەم لاو ئەولادا، ئنجا کە شەو دائەهات هەندێ لە خاوەن کۆلارەکان (فەنەریان) ئەکرد بە پەتی کۆلارەکەوە وە مۆمێکیان تیادا دائەگیرسان وە بەهۆی پەتی کۆلارەکەوە ئەیانارد، وە بەهۆی هەواوە خۆی ووردە ووردە سەرئەکەوت، تا جووت ئەبوو بە کۆلارەکەوە، زوربەی خەڵکی سلێمانی بە هاوینان لە سەربان ئەنوستن وە لەناو چیغەکانیانە ئەم کۆلارانەیان ئەبینی وە دیمەنێکی زۆر جوانی هەبوو .

چاڵ چالێن :-

ئەم یاری‌یە بریتی‌یە لە دەنکە قەیسی ، هەر منالێك بەتایبەتی ئەگەڕا بەسەر جادەو کۆلانەکانا بۆ کۆکردنەوەی دەنکە قەیسی. شێوەی کردنی ئەم یاری‌یە: ئەیان هێنا چالێکیان لە پەنا دیوارێکا هەڵ ئەکەند، بستێ قووڵ و بستێ پان لە دووری سێ هەنگاوەوە، لە چاڵەکەوە خەتێکیان ئەکێشا لەوخەتەوە ‌ست دەنکە قەیسی هەڵ ئەدرا بۆ ناو چاڵەکە، یەکێك ئەبوو بە وەستا لەسەر چاڵەکە کە دەنکە قەیسی‌یەکان هەڵ ئەدرا بەجووت هەڵیان ئەدا ١٠ یان ١٤ یان ١٦ بە ئارەزووی ئەوکەسە کە هەڵی ئەدا کە ئەکەوتە ناو چالاکەوە وەستاکە ئەیبژارد ئەگەر جووت بوایە وە هەرچەند بووایە ئەوەندە دەنکی بۆ تێ ئەکرد، خۆ ئەگەر تاك بووایە، هەرچەند بووایە هەڵی ئەگرت بۆ خۆی.

قەڵا قەڵا یان چاوشارکێ:-

ئەم یاری‌یەش لە چەنـد کەسێك پێك دێت پاش (فینکانکۆ) یەکێك تێ‌ئەکەوێ ئەچێتە سەرشار ڕووئەکاتە دیوارەکەو چاوی ئەنووقێنێ ئەوانی تریش خۆیان ئەشارنەوە، ئینجا ئەڵێت:-
(قەڵا قەڵا قەڵا قەڵا قەڵا یەکی بێت) تا درێژایی هەناسەیەك هەر ئەڵێ قەڵا قەڵا. . . لەکـۆتـایی‌دا دەڵـێت یەکـی بێت دوایی قەڵای دووەم چەشنی یەکــەم بەدرێژایی هەناسەیەك ئنجا سێ‌یەم لەکۆتایی هەر سێ قەڵا قەڵادا دەڵێت: خۆتان بگرن وا هاتم دیارە لەم ماوەیەدا هەموو خۆیان دەشارنەوە ئنجا ئەم بە شوێنیان دا دەگەڕێ هەتا یەکێك بەردەستی دەکـەوێت کە بیگـرێت ئەمانەی تریش بەدزی‌یەوە بەرەو شار ئەچنەوە وە دەست لە شوێنەکەوە ئەدەن ئەڵێن (شار گڕ) ئەوەی گەیشتە (سەر شار)و ووتی شار گڕ ئەوە تێ ناکەوێت بەڵام ئەوەی نەگەیشتە سەر شارو گیرا تێ‌ئەکەوێت.

پشیلە سوورە کوێرڕاچوو، ئەرزی دڕی پیایا چوو:-

ئەم یاری‌یە بەزۆری منداڵان دەیکەن، کوڕو کچ، ژمارەی یاری زانەکان لە ١٥ - ٣٠ بەشـداری تێدا دەکـەن، هیچ کەرەسەیەکی ناوێ لە شێوەی بازنەدا دەوەستن، دەستی یەکتری توند دەگرن وە یەکێك دەبێتە پشیلە لەدەرەوەی بازنەکە ڕادەوەستێت، یەکێکی تریشیان دەبوو بە مشك دەچووە ناوەوەی بازنەکە یاری‌کە دەستپێ‌دەکرا، کە پشیلەکە دەیەوێت بێتە ناو بازنەکەوە تاوەکو مشکەکە بگرێت بەڵام یاری‌زانەکان نایەڵن بێتـە ناوەوە، وە پەیتـا پەیتـا بەیەکجار دەڵێن (پشیلە سوورە کوێراچوو ئەرزی دڕی‌و پیایاچـوو) وە ئەگەر پشیلەکە چووە ناوەوە خێرا مشکەکە بۆی دەرئەچێتە دەرەوە یاری زانـەکـان ڕێ‌ی‌ئـەدەن، ئنجا لەناوەوە پشیلەکەدەیەوێ بچێت بۆ گرتنی مشکەکە وە هەموویان بەردەوامن لە ووتنی (پشیلە سوورە. . . تاوەکو هیلاك دەبن یان پشیلەکە مشکەکە دەگرێت ئینجا ئەگۆڕێت پشیلەو مشك بە دوانی‌تر.

پەنابێ دەنگە:

ئەم یاری‌یە لە ڕۆژی خۆشیانـدا لە بەردەرگـا یان شەوان دەکـرێت یاری‌یەکـە هیچ کەرەسەیەکی ناوێ وە لەشێوەی بازنەدا یاریکەرەکان دائەنیشن، کە ژمارەیان لە ٥ ـ ١٥ کەس بەشـداری دەکـەن وە یەکێك دەبێت بەوەستـا، لەپێشا ئەم لە ڕانی یەکێکیان دەدات و ئەوانی هەریەکەی لە هاوڕێکەی لەڕانی دەدات وەنابێت کەس وورتەی لێوە بێت یان قسـەبکات ئەگینا تێ‌ئەکەوێت و دوورئەخرێتەوە لە یاریەکە دوایی وەستا لە ڕوومـەت ئەدا ئنجـا ئەوانیش لە ڕوومەتەوە دەست پێ‌ئەکەن ئنجا شوێنێکی‌تر وەکو پشتی مل و پشت و هتـد تاوەکو زوربەیان تێ ئەکەون و بەپێکەنین یاریکە دەڕوات تاوەکو ماندوو ئەبن کۆتایی پێ دێت.

خەڵکی خەلاجۆ ـ کێ هات و چۆ:ـ

ئەم یاری‌یە لەنێوان ١٠ ـ ٢٠ یاری‌زاندا دەکرێت وە بەشێوەی یەك ڕیز دائەنیشن یان بەشێوەی ناڵ یان بازنە وە یەکێك دەبێت بە وەستا وە بەنهێنی ناو هەریەکەیان ئەنێت بە ناوی قارەمـانـان یان گیاندارێکەوە دوایی چاوی یەکێکیان بەهۆی دەستەسڕێکی پاکەوە دەبەستێتەوە وە بانگ ئەکا یەکێك لە یاری‌زانەکان بێت بە نازناوەکەیەوە بۆنموونە دەڵێت (ئـــا وەرە شێری شاخـان) یان دەڵێت (ئاوەرە ڕۆستەمی مازندەران) وە هەروەها دێت دەست ئەخشێنێت لە سەرو شان و گوێلاك و دەستی ئەویش دەستی خۆی دەکوتێ لە گیان و جل وبەرگی، دوایی پێ‌دەڵێت دانیشە وەکەس سەیری ئەو شوێنـە ناکـات یان قسـە ناکـات دوایی چاو بەسـتراو چاوی دەکرێتەوە دەگەڕێ بۆ دۆزینەوەی ئەوکەسە، ئەگەر زانی ئەوا دەچێتە شوێنی ئەو وە ئەویش دێتە شوێنی ئەم بۆ چاوبەستینەوەی تا وەکو ماوەیەك ئەم یاری دەکرێت تا ماندوو دەبن وە بە خۆشی کۆتایی بە یاریەکە دێت.

مەلا تەق تەقێنە :ـ

ئەم یاری‌یە لەنێوان ١٠ ـ ٢٠ ـ منـداڵـداَ دەکـرێت کەرەســەی تەنها (٢) بەردە یاری‌زانــەکــان لە شێوەی بازنـــەدا دادەنـیشن یەکێك دەبێت بە وەستـــا وە یەکێك تێ‌دەکەوێت و دێتە ناوەراستەوە شێوەی دانیشتنی یاری‌زانەکان ئەوەیەکە دائەنیشن وە هەردوو ئەژنۆیان نزیکی سنگیان دەکەنەوە وە هەردوو دەستیان دەخەنە ژێر رانیان وە دووبەردەکە دەدا بەیەکێکیان کەنێ کەوتووەو نازانێ ودوای وەستاکە دەڵێت (ئێستا مەلا تەقەتەق دەکات) ئەوەی بەردەکانی پێ‌یە دەست ئەکات بە تەقەتەق یەکسەر یاری‌زانە تێ‌کـەوتووەکە بەرەو تەقەکە دەچێت، ئەگەر زانی ئەوا خاوەن بەردەکان دێتە شوێنی ئەم و ئەمیش دەچێتە شوێنی ئەو بەو شێوەیە یاریکە بەردەوام دەبێت.

سنجووقێن :ـ

لە زستاندا لە شوێنێکی قورِ چەند کەسێك چەند پارچە دارێکی باریك بەقەد دوو بست سەرێکی تیژ ئەکرا وە یەکێك ئەی‌چەقاند بە قورِا ئەوانی تریش ئەیان چەقاند بەوی ئەودا ئەگەر دارەکە بکەوتایە ئەوکەسە ئەو دارەی بۆ خۆی هەڵ ئەگەرتەوە، ئەگەر نەی‌خستایە ئەو دارەی ئەو بەبۆئەوەی‌تر ئەبوو، ئیتر بەنۆرە ئەم یاری‌یەیان دەکرد وە دایان ئەکوتا بەسەر یەکتری یا پێ‌یان ئەووت (سنجوقێن).

گەنم گردو جۆ بڵاو :ـ

کۆمەڵە کەسێك کۆئە ئەبوونەوە. یەکێك لەناویانادا ئەنیشت و هاواری ئەکرد (گەنم گرد) هەموویان لەوکەسە کۆئەبوونەوە، دوای ئەوەی هاوارەکەی ئەکرد ئەی‌ووتەوە (جۆ بڵاو) کۆمەڵەکە بڵاوئەبوونەوە، هەریەکە لە قوژبنێکا خۆی ئەشاردەوە ئەوکەسەی کە ئەی‌ووت (جـۆ بڵاو) بەدوای ئەوانـەی‌تردا دەگەرا . . . هەرکەسێکی بدۆزی‌یایەتەوە ئەیووت :ـ (هي جۆ ـ هەی جۆ هەی جۆ) ئەو ئەچووە شوێنی ئەوی‌تر وە ئەم یاری‌یە وەکو چاوشارکێ‌وایە.

قورِقەپ :- کۆمەڵێك دائەنیشتن یەکێکیان ئەی‌ووت :-
(مەلا مەلا نوێژ ئەکا - کێرە قەپە درێژ ئەکا بەقنگی ئەوکەسەی قسە ئەکا.) ئەوسا هەموو بەجاریك بێ‌دەنگ ئەبوون و ووتەیان لێ‌نە ئەهات وە منالان لەناو خۆیان دا هەندێ شتی سەیریان ئەکرد بە لەش و دەست و چاو بۆ پێکەنین بۆئەوەی یەکێك پێ‌کەنی بێت یان دەنگی لێوە بێت تاوەکو تێ‌بکەوێت.

هەنگەشەلێ :-

دوای ئەوەی فینکانکۆ دەکرا یەکێك دەچووە ناوەڕاستی هەندێ منالەوە ود بە هەنگەشەلێ دوای منالان دەکەوت و ئەی‌ووت (شەل و کوێرم ناپارێزم) بەدەم ووتنەوە شەقی ئەهاویشت.

تۆپ تۆپێن :-

بە تۆپی پەڕۆیان تۆپی هەوری یان مێزەڵدانی حەیوان، میزەڵانەکەیان فوو تێ‌ئەکرد، ئینجا بە بەن تۆپەلیان ئەکردو ئەیان پێچا ئەوسا وەکو تۆپی لاستیکی لێ ئەهات و یاری‌یان پێ ئەکرد.

حیکایەتی مێش :-

یەکێك ئەی‌ووت، بە یەکێکی‌تر حیکایەتی مێشت بۆ بکەم، ئەویش ئەیووت (ئا) ئەویش ئەیووت مەڵێ (ئا) ئەی‌ووت (ئەی بڵێم چی؟) ئەویش ئەیووت مەڵێ (بڵێم چی) بەم جۆرە هەر قسەیەکی بکردایە ئەمیش ئەیووت مەڵێ ئەو قسەیەی کردوویەتی بەم شێویە دەوامی ئەکرد هەتاوەکو کەسی دووەم ئەیووت (خوام بەحەقە) ئینجا لێرەدا تەواو ئەبوو، ئیتر حیکایەت خوان نەی‌ئەتوانی بلێ: مەڵێ خوام بەحەقە.

یاری دەری ئەکەم، دەری ئەکەی :-

ئەم یاری‌یەش بە سۆدەو سیفۆن دەکرا، دوو کەس ئەیان کرد ئەوساردی‌یەیان ڕائەوەشان یەکێکیان ئەیووت دەرئەکەم وە شوێنێکی دیاری ئەکرد و ئەیووت تا ئەوێی ئەبەم وە بەوجۆرە یاری ئەکرا کە ئاوی ساردی‌یەکە دەرچوایە ئەبوایە بگەیشتایە شوێنی دیاری کراو.

گۆرانی کچان (یاری گوریس دیلمو دیلانێ) :-

کچان منالێکیان ئەخستە کۆشیان وەئەم گۆرانیەیان **ئەووت**
لەوکاتەدا کە گوریسەکەیان دائەخست بە درەختێکەوە و دیلمو دیلانیان ئەکرد، ئەوت :
ئەوزد مەڕۆ سەوزەکە سەوزەکەی ماڵم نەخۆش نەکەوی سەوزە نەشکێنی باڵم
هەچ کەسێ ئەیکا مەنعی کچ و کوڕ
ئازیزی بمرێ سەر بنێ لە قوڕ

هەچ کەسێ ئەی‌کا مەنعی دڵداری
پەڕوپۆ دەرکا وێنەی پاساری
کەوکۆتە بەینمان کێوێ چون شاهۆ
مەگەر خوا بەڕەحم من بێنێ بۆ تۆ

کۆڵ کەڵێن:-

دوو کەس بەنۆرە سواری کۆڵی یەکتری ئەبن بۆ ئەوشوێنەی کە خۆیان دیاری‌یان کردووە.

- پەت پەتێن
- خەت خەتێن
- ساف سافێن
- گووپ گوپێن

فڕی فڕی قەل فڕێ:-

چەند کەسێك دائەنیشن یەکێك ئەبێت بە وەستا ئەڵێت (فڕی فڕی قەڵ فڕی) پێویستە هەموویان پەنجە بەرزبکەنەوە بەڵام ئەگەر ووتی (فڕی فڕی بۆق فڕی) هەرکەسێ دەست بەرزبکاتەوە ئەوا تێ‌ئەکەوێت چونکە (بۆق) نافڕێ یان ئەگەر ووتی (فڕی فڕی چۆلەکە فڕی) پێویستە هەموو دەست بەرزبکاتەوە چونکە (چۆلەکە) ئەفڕێت وە هەرچی بەرزی‌نەکاتەوە تێ‌ئەکەوێت.

یاری شەڕەئاو بە فیچقە:-

ئەم یاری‌یە زۆر باوی بوو، بەتایبەتی لەناو منالاّنا ئەیانهێنا قامیشێك لەنێوانی دوو گرێ‌دا ئەیانبری‌یەوە نێوانی هەردوو گرێ یەکە بۆشە، گرێی یەکەم بە چەقۆ هەڵیان ئەکۆڵی، گرێی ئەوسەری کونێکی بچووك بە بزمار تێ‌ی ئەکرا، پاشان چیلکەیەکی ڕەق تۆزێك پەڕۆیان پێوە ئەبەست ئەیانکرد بەناو قامیشەکەدا، ئەمە لە شێوەی (پەمپی پاسکیلدا) ئینجا سەری قامیشەکە کە کونەکەی تێدابوو ئەیانکرد بەناو سەتڵێ ئاودا یان تەنەکەدا و چیلکەکەیان ڕائەکێشا بۆدوواوە لەوکاتەدا ئاوی ڕائەکێشا بۆ ناو قامیشەکە، پاشان کە پاڵی پێوەئەنا بە چیلکەکە ئاوەکە لە کونەکەوە بە بڕی دەرئەچوو لە قامیشەکەوە بەم شێوەیە منداڵان بەرامبەر یەك ئەوەستان و شەڕە ئاویان پێ‌ئەکرد.

شارە زەردەواڵە ووروژاندن :-

لە هەر گەڕەکێکــا وە یان کۆڵانێکــا شارە زەردەواڵەیەکی تیا هەبووایە منالانی ئەو گەڕەکــە دوای ئەوەی هەریەکــەیان پارچە تەختەیەك یان دارێك یان شتێکی ئەگرت بەدەستەوە، شارە زەردەواڵەکەیان ئەووروژاند بەهۆی مستێ خۆڵەوە کە ئەیان کرد بە کونی شارەکەدا یان چیلکەیان پیادا ئەکرد ئینجا چی زەردەواڵە هەبوایە ئەهاتە دەرەوە وە هەر یەك و دوویان دوای منالێك دەکەوت، دەبوو بە شەڕ لەنێوان منالەکەو زەردەواڵەدا، یان زەردەواڵە بەهۆی لێدانی منالەکەوە دەکوژرا، یان پێوەی ئەدا دووای ئەوەی کە پێوەی ئەدا یەکسەر منالەکە بە گریان ئەگەڕایەوە بۆ ماڵەوە، دایکیشی یەکسەر ئەچوو نەوتی بەشوێن پێوەدانەکەدا دەکرد، یان بەردی **گەرمی** بۆ ئەخستە سەری.
زۆر جار منالان شارەکەیان ئەووروژاندو چاوەڕێی کاروانی وولاخ یان ڕێبوارێکیان دەکرد، بۆئەوەی پێوەیان بدا وە هەر کە ئەگەیشتنە بەردەم شارەکە هەر زەلامەی ٣٠ - ٤٠ زەردەواڵەی بۆ دەچوو، تێ ی ئەئالان بۆ بەیانی سەروچاوی زەلامەکە ئەئاوسا.

هێلانە چۆلەکە دەرهێنان :-

سالان هەموو سەربانەکان دارە ڕابوو گوێسوانەی هەبوو ئینجا چۆلەکە هێلانەیان لەو گوێسوانانەدا دەکرد وە بێچوویان تیا هەڵئەهێنا پاش ماوەیەك کە گەورە ئەبوون، پێش ئەوەی کە بفڕن منالان دەستیان ئەکرد بە دەرهانینیان بەهۆی پەیژەوە کە ئەیاننا بە دیوارەکەوە بەلام زوربەیان ئەچوونە سەر پشتی یان شانی یەکترو وە کاتێك کە بێچووەکان دەرئەهێنران دایکەو باوکەکەیان لەولاوە باوکە ڕۆیان بوو هیچیشیان بۆ نەئەکرا.

بابەخولێ گێژم مەکە :-

ئەم یاریە بەدەوری خۆیاندا ئەسووڕانەوە تا گێژ ئەبوون ئنجا ئەکەوتن.

یاری ئێسقان و پشقل :-

ئێسقانەکە کونێکی بچووکیان تێ ئەکرد، ئینجا پشقلێکیان ئەهێنا ئەیانخستە سەر کونەکەو، دووای فووکردن بە ئیسقانەکەدا پشقلەکە بەرزئەبۆوە لەسەر کونە بچووکەکە لە رێکی خۆی بۆ سەرەوە وە ئەگەر فووەکە قایم بوایە پشقلەکە زیاتر بەرز ئەبۆوە، هێواش بووایە نزم تر بەرزئەبۆوە، بەڵام بە قایم و هیواش بەسەریەکەوە پشقلەکە هەڵ ئەپەری لەسەر کونەکە.

چۆلەکەو بەلەم :-

بە کاغەز چۆلەکەیان دروست ئەکرد وە هەڵیان ئەدا بەئاسمانا وەبۆربۆرێنی لەسەر بوو، کام لەو چۆلەکانە درەنگ تر بکەوتایەوە ئەوە باشترین چۆلەکە بوو دوایی لە کاغەز بەلەمیان دروست ئەکرد لە شێوەی پاپۆر وە زۆر جار مۆمیان بە داگیرساوی ئەخستە ناوی و ئەیان خستە ناو حەوزێکەوە یان تەشتێ ئاوەوە.

فرفرۆکە :-

ئەمەش بە کاغەزی رەنگاورەنگ دروست ئەکرا لە شێوەی ئەستێرە ئەکرا بە قامیشێکەوە وە بە دەست منداڵانەوە رایان ئەکرد و ئەخوولایەوە. وە فرفرۆکەش بە شێوەیەکی تریش دروست ئەکرا ئەووش بە تەنەکە لە شێوەیەکی بچووك وە ئەم پەروانەیەیان ئەخستە تەلێکی بادراوەوە لەژێرەوە تەنەکەیەکی بچووك کە خرابووە ناو تەلەکەوە بەرز ئەکرایەوەبۆ سەرەوە وە پاڵی بەپەروانەکەوە ئەناو بەرز ئەبووەوە بۆ ئاسمان.

خۆفڕیدان لە شوێنی بەرزەوە :ـ

چەنـد منـاڵێـك خۆیان لە سەربانێکی بەرزەوە فڕێئەدایە خوارەوە بۆسەر کۆمەڵە گڵێك یان سەر سەوزەگیا، وە پێش ئەوەی خۆیان فڕێ بدەن ئەیانووت (تف لە شەیتان دوور لە ڕەحمان ـ سەرم نەشکێنی بە گوللەو دەرمان).

ئەم جۆرە شتانەش لەناو منالانا ئەووترا :

١ ـ کە دوو تاقم منـاڵ یاری‌یـان ئەکـرد دەستـەیـەك لە شوێنێکی بەرزتر بوون لەوانی تر ئەوانەی سەرەوە بەوانەی خوارەوەیان ئەووت ئێمە لەسەر قەلاتین ئێوە لەسەر تەپەگوو.

٢ ـ هۆڕێوی ڕێوی :ـ

دەستـەیـەك منـاڵ ئەگـەڕان بەکۆلانانا، یەکێك هاواری ئەکرد (هۆڕێوی ڕێوی) هەموو بەجـارێ بە یەکـدەنـگ هاواریـان ئەکـرد (هـۆو) دیسان هەر ئەوکەسە ئەیووت (ڕێوی بێ‌ئیمان) هەموو بەجارێ ئەیانووت (هۆو) هەر یەکەم کەس :

(شـەریکی شەیتـان) هەمـوو: (هـۆو) یەکـەم کەس: (ئەلەکە سمۆرە) هەموو: (هۆو) یەکـەم کەس (لـە دەشتی چۆڵـە) هەمـوو (هۆو) یەکەم کەس (کاغەز ئەنووسم) هەموو (هـۆو) یەکـەم کەسی: (لـەپـەڕی مێشێ) هەمـوو (هـۆو) یەکەم کەس: (بیبا بۆیارم) هەموو: (هۆو) یەکەم کەس: (دڵی نەیەشێ) هەموو: (هۆو).

لە یاری منالانا :ـ

١ ـ منـالان کە شتێکیـان لێ وونئـەبـووکە بۆی ئەگـەڕان بیدۆزنەوە هەموو لەبەرخۆیانە ئەیانووت (دۆزە دۆزەبۆم هەڵقۆزە ـ هی من نی‌یەهی پیرۆزە).

٢ ـ خاڵ خاڵۆکە

منالان کە خاڵخاڵۆکە یان ئەبینی ئەیانوون :

(خاڵخاڵۆکە ماڵی خاڵم لە کوێ‌یە؟)

کە دوو منال شەڕیان ئەبوو یەکێکیان بەوی‌تری ئەووت :ـ

(چـەمـۆڵـە بۆتـۆ ـ ئاوێنە بۆمن) ئەویتریان وەلامی ئەدایەوە ئەیووت (مەجە کەڕە ـ بۆم هەڵپەرە ـ لەسەربەڕە).

دووای ئەو قسـانـەیـان (بـەعـز)یـان لەگـەڵ یەك[1] ئەکرد ئەیانووت: (ئاشوماش ـ کلکت بگـرم بە مەقـاش ـ هەتـاکـو سەری مەعاش) پاش ماوەیەك کەئاشت ئەبووەنەوە

یەکێکیان پەنجە (تووتە)و پەنجەی شایەتمانی بەرز ئەکردەوە بەویتری ئەووت: کامیـانت ئەوێ! ئەوی تـریش ئەگەر نەی‌ویستایە ئاشت ببێتەوە پەنجە تووتەی ئەگرت، بەڵام ئەگەر ئاشت بوایەتەوە پەنجەی شایەتمانی ئەگرت ئەوسا هەردووکیان ئاشت ئەبوونەوە.

(١) واتە قسەیان لەگەڵ یەك ئەبڕییەوە، کە (ئاشت وماشت) یشیان پێ ئەوت (ع.م).

هەر کە بەهار ئەهات

منـاڵان هەریـەکـە دارێکی ئەگـرت سەرێکی ئاسنیان پێوە ئەکرد لە شێوەی گاسندا پێیان ئەوت (بێڵەکان)وە ئەچوون بە کۆمەڵ بۆ قەراغ شار بۆ هەڵکەندنی:

١ ـ بنە گۆزروان

٢ ـ پیشۆك

٣ ـ هەڵەکۆك

ماوەیەکی زۆر لەو دەشتە دەستیان ئەکرد بە هەڵکەندنی ئەمانە وە ئەیان هێنایەوە بۆ ماڵەوە بۆ خواردنی، وە هەروەها لە کاتی فەریکەنۆکدا ئەچوون وە هەریەکە بە پارە ئەیانکڕی ئەهاتنەوە.

یاری‌یەکی مناڵان (کوڕو کچ)

ئەم یاری‌یە لە چەند مناڵێك پێك ئەهات نزیکەی دە دوانزە مناڵ، یەك کچ ئەوەستاو ئەبـوو بە وەستـاو کچێکی تریش بەرامبەری ڕائەوەستاو چەند مناڵێك لە پشتی‌یەوە بەڕیز ئەوەستان ئەمجا دەست ئەکرا بەم یاری بەم شێوەی خوارەوە:

وەستاکە: عەلی بەکَ لام بەگ

وەستاکە: مناڵەکان چوون بۆکوێ

ئەوان: شاری میر

وەستاکە: چی‌یان برد

ئەوان: خورما

وەستاکە: چی‌تر

ئەوان: برمە

وەستاکە: بەچی ڕۆستن

ئەوان: بە عەرەبانە

وەستاکە: چەند تەلی پێوەبوو

ئەوان: سەد

وەستاکە: چەنی بۆ من و چەنی بۆ تۆ

ئەوان: پەنجای بۆ من و پەنجای بۆ تۆ

وەستاکە: بوکەکەتان ناوی چی بوو

ئەوان: تارا

وەستاکە: بە دم بیبەین یا بە زم

ئەوان: بە دم.. دم دم تارا خان

هەموو بەحارێك: دم دم تارا خان.. دم دم تارا خان

لەم کاتەدا وەستا باڵی درێژ ئەکرد ئەمجا ئەوانی تر یەکە یەکە بەژێر باڵی وەستادا ئەرویشتن وە ئەچوونەوە شوێنی خۆیان ئەمجا تاراخان ئەبو بەوەستا پاشان بەم جۆرە هەموویەکە یەکە ئەبون بە وەستا هەرکەس بە ناوی خۆیەوە دەوری بوکێنیەکەی ئەبینی و ئەبوو بە وەستا.

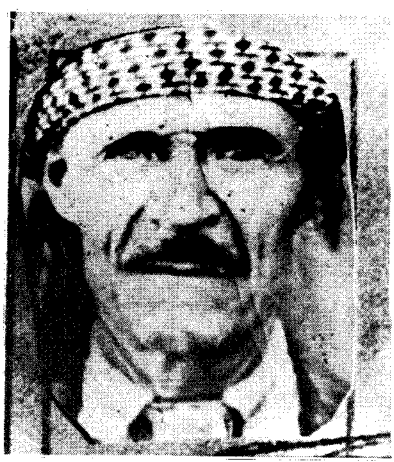

علي بەگ فیضالله بەگ عەرەبانچی

١٨٨٧ - ١٩٦٧

مەتەڵ لە یەکتری داهێنان :

١ ـ ئەوە چی یە چی پێ ئەڵێن ـ پەپکە بەکونجی پێ ئەڵێن ـ عەبای نارنجی پێ ئەڵێن؟ ئەیان ووت (تەماتەیە).
٢ ـ سایەفەی ساماڵ هەوری فەڕەنی ـ دوو ئاو لە جامێ هەریەك لە ڕەنگی ئەیان ووت (هێلکەیە).
٣ ـ ئەولام پەرژین ئەولام پەرژین تیایەتی کۆترێکی نەخشین ئەیان ووت (چاوە).
٤ ـ ئەم لام دیوار ئەولام دیوار تیایەتی سەگێکی هار ئەیان ووت (زمان)ە.
٥ ـ قەیسەری لەسەر قەیسەری مەحموود پاشا لە تەوقی سەری (سەماوەر)ە.
٦ ـ چل ناڵ چل بزمار چل چلۆکەی چل هەزار (کرمەك)ە.
٧ ـ هەڵ ئەپەڕێ پێی نی یە سەری سپی یەو مووی نیە (تەرزە)یە.
٨ ـ سەری یەکەو بنی دوو بە قنگی باوو باپیرتا چوو (دەرپێ)یە.
٩ ـ سەری تەسکەو بنی بڵاوە کەرە کڵاوە، کەرە کڵاوە (کڵاو)ە.
١٠ ـ بە سەدو یەك برا ڕیخۆڵەیەکیان هەیە (تەزبیح)ە.
١١ ـ تەپ لەسەر تەپ دەستت بە ڕەپ (دەستار)ە.
١٢ ـ بە سێ برا کڵاوێکیان هەیە (سێپا)یە.
١٣ ـ سەربانێکەو بن بانێکەچوار بزن وشوانێکە(دەست)ە.
١٤ ـ سەری بە تۆو بنی بە دایکت (مەمك)ە.
١٥ ـ ئەم لام تات و ئەولام تات وەی بابە جیقم دەرهات (ئەسپێ)یە.
١٦ ـ هەر ئەڕوێت و ناگەیتێ (سێبەر)ە.
١٧ ـ دووی لە خۆر سێی لە سێبەر (نوێژە).
١٨ ـ شەش پاو دوو دەم ماڵی وا لە چەم (قرژاڵ)ە.
١٩ ـ کا چوما دانی (خەرمان)ە.

لەناو منالانا لەگەڕەکەکانا ئەم قسانە باو بوو

هەندێك بۆرابواردن وهەندێك بۆسەر لێ تێك دان :ـ

١ - **بسم الله ناوی‌خوا حەسەنە گورگە پیاو ئەخوا .**

٢ ـ ئیشی قەشان دوو تری‌وەشان لە کرماشان .

٣ ـ هەڵپەرە لە منت کەوێ دارو گۆچان لە قنگت کەوێ .

٤ ـ باران ئەبارێ تەرزە لە کێوی ، پیریژ ن ئەگری بۆ کێری قەوی .

٥ ـ لەترسی بێوەژ ن ئەچمە سەرداری پلار ئەهاون ئەسەنە خوارێ .

٦ ـ لەترسی بێوەژ ن ئەچمە کونەوە چرا هەڵ ئەکەن ئەمدوزنەوە .

٧ ـ حاجی لەق لەق مار هات ـ ماری ژەنگ و ژار هات ـ کاکم بە قەتار هات .

٨ ـ بڵێ یەك و دوو و سێ قەلەکە بەسەرتا تسێ .

٩ ـ ئەورەحمانە گوو دەرمانە ـ ئاگر بێنە سەرمامانە .

١٠ ـ ترەکەت بە ترەکەم ـ گەنمەکەت بکە سەر بەرەکەم .

١١ ـ پانی وەپانێ لە زەتی کوانێ ـ درێژ ی وەپانێ لەزەتی گیانێ .

١٢ ـ بڵێ مەسینە ـ دەوری قنگت برینە .

١٣ ـ بڵێ تەببەت یەدا ـ لە بناگوێت دا ئەبێ لەهەبین ـ بیکا بە برین .

١٤ ـ پشتی ملت قاچ و قولت ، قنگی زلت .

١٥ ـ ئەلف وبێ تۆتنەمەسەن ـ دوو شاخ و گوێ بۆ مەلا حەسەن .

١٦ ـ دومبگ دومبگ هەلاجی ـ بە کێری مامە حاجی .

١٧ ـ کەڵەشێرو بارۆکە ـ ماڵمان وا لەو گەڕەکە .

١٨ ـ هەمزە لە هەباسی چی ـ کلکە لە تەوارسی چی .

١٩ ـ قەزوانی سوێر بۆ بووکی کوێر .

٢٠ ـ گێزەر مەخۆ بائەکەیت ـ لەسەر ئەلە ڕائەکەیت .

٢١ ـ گێزەر مەخۆ شیرینە ـ دەوری قنگت برینە .

٢٢ ـ ئەلحەمدو کوللو کەوچك ـ مێوژە ڕەشەی بێ قنچك .

٢٣ ـ چواله بادەم ـ خۆت بگرە خۆمت پیا دەم .
٢٤ ـ بەردی حەمام شکاوە ـ هەیاسەی عاسە دزراوە .
٢٥ ـ بەرامبەرم دامەنیشە ـ ئەم قامیشە بەو تلیشە .
٢٦ ـ عەمرت نەمێنێ ـ چەقەڵ چاوت دەربێنێ ـ بولبول لەسەرت بخوێنێ کیسەڵ ئاوت بۆ بێنێ .
٢٧ ـ حل حللی بل بللی ـ چاوم ڕشتووە بە کللی ـ کللی نەبوو سۆفی بوو ـ سۆفی چوو ژن بێنێ ـ ژنی شەفەگول بێنێ ـ شەفەگولم کوتاوە لە مووسڵم بەرداوە ـ مووسڵ خشتاوخشتە ـ شیری کاکم لەپشتە شیری کاکم دۆڕاندووە ـ ملی ئەسپم پەڕاندووە .
٢٨ ـ ئاخچی بووخچی ـ دایەو بابە سونجوق چی .
٢٩ ـ تەیارە هات بە گیزەگیز ـ دەرپێی خامەك پڕ بوو لە میز .
٣٠ ـ چوومە ماڵی جولەکە ـ قوڵپە قوڵپی کولەکە . .
چوومە ماڵی گاور ـ قوڵپە قوڵپی ساوەر . .
چوومە ماڵی ئەرمەنی ـ قوڵپە قوڵپی سەمەنی . .
چوومە ماڵی موسوڵمان ـ دەنگی ئایەتی قورئان .
٣١ ـ بڵێ تەشت ـ دایك و باوکت بچێتە بەهەشت .
٣٢ ـ بڵێ جاجم ـ لایەکی قنگت هەڵ پاچم .
٣٣ ـ ئەمشەو شەوی تاریکە هەمزە لە گوخەریکە . .
ئەمشەو شەوی ڕەشەبایە ـ هەمزە لە سینەمایە .
٣٤ ـ چلمن چاوش ـ بتگرمە باوەش .
٣٥ ـ حاجی لە حەج هاتەوە ـ گەڵ وگونی خواتەوە .
٣٦ ـ باشە لەواشە ، ئەمڕۆ سەری مەعاشە .
٣٧ ـ ئەرێ بە دینم شکانی ـ ڕاکەن بۆ پارچەکانی .
٣٨ ـ پشی پشیو بۆئەکەم ـ نانەپەتێ و بۆئەکەم .
٣٩ ـ ئاخ ـ سەلکە پشیلەت بڕ بکەم بە یاپراخ .
٤٠ ـ بڵێ هەشتا ـ یاخوا بکەوی بەپشتا .
٤١ ـ منالی گەڕەك سەر بنەخەڕەك ـ وەرنەدەرێ بۆ شەڕەگەڕەك . . .
منالی گەڕەك وەرنەدەرێ مووسا کوژ ڕا بە خەنجەرێ . . .

ئەوەی نایە بۆیاری ـ دایکی ئەبەین بە دیاری ـ بۆ شێخەکەی جەباری .

٤٢ ـ کاکە حەمە ، گون تەمتەمە ـ ناخۆی لەمە .

٤٣ ـ عەلە مشکەی تەینالی ـ چوار مشکی خوارد بەکاڵی .

٤٤ ـ نوورە نوورە ، ئاگرە سوورە ، سەلکە توورە .

٤٥ ـ ئەختەرە دوختەرە ـ دەرمانی پشتی کەرە .

٤٦ ـ نیسك و نۆك و ترخێنە ـ حاجی قنگ هەڵ تەکێنە .

٤٧ ـ کلیل و قفڵ تەمتەمە ـ ئاغزو ماغز بۆگەنە . . .

لەم تسکەنە لەو ترکەنە ـ شەپڵەقونەی بۆگەنە .

٤٨ ـ چوومە چەمی چەقان ، چەقەڵ چەڵتوکی ئەتەقان .

٤٩ ـ قەلە باچکەی سەر مێوێ ، جارجار کلکی ئەبزێوێ ، خشب کلکم قنگی ، بە کلکم .

٥٠ ـ سوارێ هات لەولاوە سێ توورەکــە بەدواوە ، یەکــێ توویەکــی موو ، یەکــێ گوو چنگم دا لەموو ، قەپم دا لە توو ، لەقەم دا لە گوو .

٥١ ـ بڵێ لولێنە ـ گووی دایك و باوکم هەڵ قورێنە

* منالاڵن پەنجەکانی دەستیان بەم جۆرە ناویان لێنابوو :

١ ـ تووتە

٢ ـ برای تووتە

٣ ـ باڵا بەرزە

٤ ـ دۆشاومژە

٥ ـ ئەسپێ کوژە

جاران منالان کە بە شەو نەنووستنایە لە سەردەمی بێ کارەبایی دا ، یان هاروهاجیان بکردایە بە هەندێ ناو ئەیان ترساندن بۆ ئەوەی بنوون :

١ ـ شەولەبان (واتە ، بان گردێن)

٢ ـ ئایشێ گوێدرێژ واتە (کەر)

٣ ـ جنۆگەو خێوو کەمتیار .

تیبینی :-

دواى بۆردومانی سلێمانی ساڵی ١٩٢٤ ئەم دێرە شیعرە بەسەر **زمانی** منالانەوە بوو :

(تەیارە رەشەی بانەوبان ئەکا داوای مەلیکی کوردستان نەکا) .

* * *

چیرۆکی مەڕوبزن

ئەم چیرۆکـە لە چیرۆکـە هەرە بەنـاوبـانگـەکـانی کۆنە کە زۆربەی دایکەکان بۆ منداڵەکانیان ئەکرد بەتایبەتی لە شەوانی زستاندا کە دائەنیشتن لە گوێ ئاگردان و مەقەڵی دەستیان پێ ئەکرد بەم شێوەیە :ـ

هەبوو نەبوو کەس لە خوا گەورەتر نەبوو کەس لە بەندەی خراپ ڕووڕەشتر نەبوو. ئەڵـێن مەڕووبـزنێك ئەبێت کە پێکەوە ئەبن ڕۆژێك بزنەکە بە مەڕەکە ئەڵێت برام وا زستان نزیك بووەوە با خانوویەك دروست بکەین بۆ خۆمان تاوەکو لە سەرمای زستان خۆمان ڕزگار بکەین، مەڕەکەش بەپێکەنینەوە وەڵامی ئەداتەوە ئەڵێت من دووگی خۆم خۆش بێت خانووم بۆ چی‌یە؟

بزن دەست ئەکـات بە خانووەکەی، تەواوی ئەکات و تیادا ئەژی زستان دێت و سەرماو سۆڵە دەست پێ‌ئەکات، شەوێکی زۆر سەخت و تۆف مەڕەکە زۆر سەرمای دەبێت دەچێت بۆلای بزنەکەوە لە دەرگاکەی ئەدات بزنەکە دەڵێت کێ‌یە؟مەڕەکە وەڵام دەداتەوە ئەڵێت منم جیگام بکەرەوە وا لەسەرمادا ڕەق بوومەتەوە، بزنەکەش وەڵامی دەداتەوە: تۆ دووگی خۆت خۆش بێت جیگات بۆچی‌یە مەڕەکە زۆر ئەپاڕێتەوە ئەڵێت کەوا جێگام نا کەیتەوە قەیناکە بەڵام تەنها جێگای پشتم بکەرەوە، بزنەکە ئەڵێت جێم [illegible] دەجێگای قاچم بکەرەوە، ئەڵێت جێگام نیە مەڕەکە ئەڵێت دە جێگای دەستـــم بکــەرەوە! ئەڵـێت جێگـــام نی‌یە ئەڵـێت دەجـێگـــای سەرم بکـــەرەوە

ئەڵێت باشە تەنها بەس سەرت بێنە ژ ووری. مەڕەکەش سەری دەباتە ژ وورەوە، لەنێوەشەودا گورگی برسی دێتە ئەو ناوە هەست بە مەڕەکە دەکاتو ناکاتە نامەردی هەموو دوگەکەی دەخوات، بەیانی بزنەکە سەیر ئەکات، مەڕەکە مردووە، پاش ماوەیەك بزنەکە چەند بێچووی دەبێت (تیتلەو بیبلە) هەموو ڕۆژێك ئەڕوات خواردنیان بۆ پەیدا دەکات، ڕۆژێك ئەڵێت کە من ڕۆیشتمە دەرەوە هەرکەسێك لە دەرگای دا بە هیچ جۆرێك لێی مەکەنەوە ئەگەر من نەبووم ووتیان: باشە.

ڕۆژێك بزنەکە دەچێتە دەرەوە، لەپاش ئەوە یەکسەر گورگێك هەست دەکات کەئەو بێچووانە لەوێن، لە دەرگا دەدا، ئەڵێن: کێیە؟ ئەڵێ منم دایکتانم ئەوانیش لە درزێکی دەرگاکەوە سەیر ئەکەن کە دایکیان نییە. ئەڵێن: تۆکەی دایکی ئێمەیت! دایکی ئێمە سوورە، گورگەکە خێرا ئەکات دەچێت خۆی لەقوری سوور هەڵئەکێشێ ودێتەوە. لەدەرگاکە دەدا دەڵێت بیکەنەوە من دایکتانم، ئەوانیش سەیرئەکەن ئەڵێن تۆ دایکی ئێمە نیت، دایکی ئێمە ڕەشە، خێرا گورکەبۆی دەردەچێت دەچێت خۆی لە قوری ڕەش هەڵئەکێشێت و دێتەوە، لە دەرگا دەدات دەڵێت لێم بکەنەوە من دایکتانم ئەمجارەش دەڵێت: دەرگا وەکەن لەدایە، شیرم لە گواندایە، گیای سەوزم لەژێر دانایە، دیسان دەڵێن تۆ دایکی ئێمە نیت گورگەکە ئیمان لە کەللەی دەردەچێت و هار دەبێت وە بە هەموو هێزی خۆی دەدات بە دەرگاکەدا چەند جارێك تاوەکو دەیشکێنێ ئەچێتە ژ وورەوەو پەلاماری تیتلەو بیبلە دەدات و ئەیانخوات یەکێکیان دەچێتە گوڵبێنەی تەنوورەکەوە، خۆی ئەشارێتەوەو گورگەکە نایدۆزێتەوە ئەڕوات پاشان بزنەکە دەگەڕێتەوەو لە دوورەوە دەڵێت: تیتلەو بیبلەی دایە، دەرگا وەکەن لە دایە، شیرم لە گواندایە، گیای سەوزم لە بن دانایە کەسەیر دەکات دەرگاکە شکاوە یەکسەر هەست دەکات کە کارەساتێك ڕوویداوە، کە دەچێتە ژ وورەوە بانگیان ئەکات، کەس نابێت تەنها ئەوەی لەگوڵبێنەی تەنوورەکەدا خۆی شاردبۆوە هاتە دەرەوە ووتی کوان؟ ئەویش بەگریانەوە ووتی گورگەکە هات و خواردنی ئەمیش یەکسەر خۆی ئامادە دەکات و ڕادەکات و دەچێتە سەربانیماڵی (بەراز)و دەست دەکات بە تەپەتەپ بەراز دەڵێت: ئەوە کێیە تەپەتەپ دەکات، کاسەو کەوچکم پڕ لەخۆڵ ئەکات، میوانم لێ شەرمەزار دەکات، بزنەکە وەڵام دەدانەوە ئەڵێت:

ئەوە منم منمنۆکێ، دوو چاوم پێوەیە بزبزۆکێ، دوو شاخم پێوەیە تیژتیژۆکێ، کێ

خواردوویە تیتی من؟ کێ خواردوویە بیبی من، بێتە شەڕە جەنگی من، بەرازەوەڵام دەداتــەوە دەڵێت: من نەمخـواردووە تیتی تۆ، من نەمخـواردووە بیبی تۆنایـەمـە شەڕە جەنگی تۆبزن لێ ئــەدا دەڕوات بۆسەربــانی ماڵی مام وورچ و دەست ئەکـات بە تەپەتەپ: مام وورچ دەڵێت: ئەوە کێیە تەپەتەپ دەکات کاسەوکەوچکم پڕ لە خۆڵ دەکات میوانم لێ شەرمەزار دەکات، بزن دەڵێت: ئەوە منم منمنوکێ دووچاوم پێوەیە بزبزۆکێ دووشاخم پێوەیە تیژتیژۆکێ، کێ خواردوویە تیتی من؟ کێ خواردوویە بیبی من؟ بێتەشەڕە جەنگی من، مام وورچ وەڵام دەداتەوە دەڵێت من نەخواردووە تیتی تۆ، من نەمخـواردووە، بیبی تۆ، نایـەمـە شەڕە جەنگی تۆئینجا بزنەکە ئەوێش بەجێ دیڵێ دەچـێتـە سەربانی ماڵی مام گورگ و دەست ئەکات بە تەپەتەپ، مام گورگ دەڵێت:
ئەوە کێیـە تەپـەتـەپ دەکـات؟ کاسـەوکەوچکم پڕ لە خۆڵ دەکـات؟ میـوانم لێ شەرمەزار دەکات؟ بزن ئەڵێت: ئەوە منم منۆکێ دووچاوم پێوەیە بزبزۆکێ، دووشاخم پێـوەیـە تیـژتیـژۆکێ، کێ خواردوویـە تیتی من؟ کێ خواردوویـە بیبی من، بێتە شەڕە جەنگی من.

مام گورگ وەڵام دەداتەوە دەڵێت من خواردوومە تیتی تۆ، من خوارد وومە بیبی تۆ، دێمــە شەڕە جەنگی تۆ. ئینجــا هەردووکیــان ئەم شەرعــە دەبـەنـە لای قازی و بزن بەدزی‌یەوە کاسەیەك ماستی جوان دەبات بۆلای قازی و گورگیش هەمانەیە پڕ ئەکات لە تس، دەیبــات بۆقازی کە دوو دەنــك نۆکێشی خستــوتــە ناو هەمــانــەکـەوە توند بەستــوویـەتی، گورگ دەست پێشکـەری دەکـات و دەڵێت قوربان تووتنێکی باشم بۆ هێناوی قازی هەمانەکە لەخۆشیاندا دەکاتەوە، یەکسەر دوو دەنکە نۆکەکە دەرئەپەڕێت و ئەیدا لە هەردوو چاوی قازی و قازی نیمچەکوێرێك دەبێت بەڵام یەکسەر بزنەکە کاسە ماستـەکـە دێنێ و هەندێك دەدات لە چاوی قازی و چاك ئەبێتەوە و هەندێکیش دەخوات زۆر بەلایـەوە خۆش دەبێت ئینجـا دێت هەردووکیـان بەرامبـەری یەك دائەنێت دەچێت جووتێ شاخی ئاسنین دەبـەستێت لە سەری بزنـەکـەوجووتێ شاخی لباد بۆگورگە کە دەبـەستێت، دەڵێت پێـویستە ئێوە شەڕ بکەن تا مردن، چونکە ئەمە شەرعی منە دەست ئەکەن بە شەڕ وە گورگەکە بە هەموو هێزی شوقێك دەدات لە بزنەکە بەقەسدی کوشتن، بەڵام شاخـەکـانی دەنـووشتێتەوە ئنجا بزنەکە خۆی گورئەداو بە هەموو هێزی شۆقێکی باش لە گورگـەکـە ئەدا لە وورگی گورگـەکـەو وورگی ئەدرێت و تیتلەو بیبلە دەکـەونـە

خوارێ، یەکسەر دەچنە باوەشی دایکیان وە پێیان ئەڵێت: ئەوە لەکوێ بوون؟ ئەڵێن لە ماڵی خاڵمـان بووین ئەڵێت: چیتـان خوارد؟ ئەڵێن (دانـوولە) دایکیشیان دەڵێت باشە بۆچی بەشی منتـان نەهێنـا؟ ئەوانیش دەڵێن: دانــوولــەکـە زۆر گەرم بوو کردمـانـە دەستمـانـەوە دەستمـان سووتـا، کردمـانـە کۆشمان کۆشمان سووتا، کردمانە دەممان دەممـان سووتـا کردمـانە گوێچکەمان گوێچکەمان سووتا کردمانە گیرفانمان گیرفانمان سووتـا کردمـانە لووتمان لوتمان سووتا گورگەکە لەوێ دەمرێت هەموویان شادو شوکر دەبنەوەو ئیتر منیش هاتمەوە هیچیان نەدامێ.

* * *

یاری گەورانە

گەورەکان هەرچ کاتێك یاری‌یەکیان بکردایە کە لە دوو تاقم پێك بهاتایە بەم شێوەیە دەست پیٚ ئەکرا :

لەو کۆمەڵە دووان ئەبوون بە وەستا دوایی هەموو دوو دوو دەستیان ئەکردە ملی یەکتری ، تۆزێك لە دوو وەستاکە دوور ئەکەوتنەوە بۆئەوەی قسەیان نەبیستن وە هەریەکەیان ناوێکی لەخۆی ئەنا بۆنموونە یەکێکیان ئەی‌ووت : من شێر ئەبم ، ئەوی تریان ئەی‌ووت باشە منیش پڵنگ ئەبم دوایی ئەگەڕانەوە بەردەم دوو وەستاکە ئەیانووت (هەیە ، هەیە) دوو وەستاکەش ئەیانووت لە خۆتان (هەیە) ئینجا دووانەکە ئەیانووت (کێ ئەیەوێ شێر وکێ ئەیەوێ پڵنگ؟) بەنۆرە دوو وەستاکە یەکێکیان هەر لەخۆیەوە ئەیووت (پڵنگ) یەکسەر ئەوەی ناوی خۆی نابوو پڵنگ ئەچووە سەر ئەو وەستایەی کە هەڵی بژاردووەو ئەویتر ئەچووە سەر وەستاکەی‌تر بەم جۆرە تا گشت لە (هەیە ، هەیە) ئەبوونەوە ئەبوون بە دوو تاقم .

جوری یاری یەکان

١ ـ مووشین و هەڵماتێن :

ئەم یاری‌یە چەند منداڵێك ئەیان کرد لەسەر پارە یان هەڵمات یان گوێز یان هیچ لەسەر هەچ کامێکیان بووایە ئەو مووشانە دائەکرا بەریز کە هەر مووشە نزیکەی هەنگاوێك لە یەك دوورئەبوون دوایی کۆمەڵ تیلیان ئەکرد بە هەڵماتێك کە پێیان ئەووت (دەست کەلا) هەڵماتی کامیان زۆر نزیك بووایە لە مووشی یەکەم ، ئەوە ئەبوو بە (بەگ) واتە کەیاری دەست پیٚ کرا لەپێش هەموویانەوە تیل ئەکات . دوایی ئەوەی دوای ئەم تیلی ئەکرد پیٚیان ئەووت (پاش بەگ) ئەمەش بەگوێرەی دوورو نزیکی هەڵماتەکەوە دائەنرا کە تیلی یەکەم ئەیان کرد دوایی ئەوەی (پاش بەگ) تیلی ئەکرد پیٚیان ئەووت (پاشی پاش بەگ) ، ئەوەی لەدوای هەموویانەوە تیلی ئەکرد پیان ئەووت فرە .

ئەم شتانەش لە یاری مووشین یان هەڵماتێندا ڕووی ئەدا :-

١ - سەرشار: ئەو شوێنەیە کە هەموو یاریکەرەکان تیلی لێ ئەکەن.
٢ - قرچ: لە کاتی یەکەم تیل کردندا، ئەگەر دووان لە یاریکەرەکان هەڵماتەکانیان بەر یەك بکەوێت پێش ئەوەی کە کەس لە مووشی دابێ، یان خواردبێ ئەوا (قرچ) ئەبێت سەر لەنوێ یاری کەرەکان هەڵماتەکانیان هەڵ ئەگرنەوەو سەرلەنوێ تیل ئەکەنەوە.
٣ - حەپوولك کاتێك یەکێکیان کە تیل ئەکەن وە بەر قاچی یەکێکیان ئەکەوێت دەڵێت (حەپوولك)وە ئەچێت هەڵماتەکەی هەڵ ئەگرێت بەئارەزووی خۆی لە شوێنێکی دادەنێ پەنا بێت یان دوور خستنەوە بێت.
٤ - هەڵ گرتەیی: ئەوەیە لە کاتی تیل کردندا هەڵماتەکە بەرزئەکرێتەوە، بێ ئەوەی لە زەوی بدا، تەنها ئەو کاتە نەبێت کە یەکسەر بەر موشێك یان سەرێك دەکەوێت، لێرەدا (سەر) واتە دەست کەلای هاورێکانی تری.
٥ - خشکەیی: بەپێچەوانەی هەڵ گرتەیی یەوەیە ئەم تیلەهەڵماتەکە تەنها بە خشکەیی بەسەر زەویدا دەڕوات.
٦ - پیلکە: واتە دەست وپەنجە، پیلکەی زۆر ڕاستە، بەڵام بەپێچەوانەوە بوایە ئەیانووت پیلکەی زۆر خوارە.
٧ - مووش: ئەو شتەی کە یاری لە سەر ئەکراو دائەکرا لەسەر زەوی پێ یان ئەووت (مووش)، جا مووشەکە پارە، گوێز هەڵمات، میچ بووایە.
٨ - کایە: واتە نۆرە، ئەگەر سەرەی یەکێك بووایە ئەیووت: کایەی منە، یان واتە جارێکی تر یان کەرەتێکی تر یەکێك لە یاری کەرەکان نیازیوا بووایە کە یاریەکە تەواو بکات یەکێکی تریان ئەیووت با ئەم (کایە) یەش بیکەین.
٩ - کۆستە: کۆستە ئەگەر یاری‌یەکە ناخۆش بووایە یان یەکێك لە یاریکەرەکان لات بووایەو بیانووی ئەگرت خێرا دەستی ئەدایە مووشی خۆیی وئەیووت (کۆستە، کۆستە)و ئەوانی تریش هەریەکەیان مووشی خۆیان هەڵ ئەگرتەوە.
١٠ - دیشکەم: یەکێك لە یاریزانەکان ئەگەر لە یاریدا لات بووایە، مووشێك یان چەند مووشێك قەرزار بووایەوپێ ی نەبوو بیداتەوە ئەیووت: - من (دیشکەم) وەیان پێ یانئەووت دیشکەمی کردووە، ئیتر قەرزەکانیان لێ داوا نەئەکردەوە.

١١ ـ ناوكـۆیی : دووشەریـك یان زیـاتـر مووشێکیـان لەنیـوانـدا بووکە بەشی بکـەن لەبـەرئـەوەی بەش نەئـەکرا یەکێکیان ئەیووت تۆو ناوکۆیی یەك یان ئێوەو ناوکویی یەك ، جا بۆ ئەم ناوکـۆیی یـە تیلیـان لەسەر ئەکرد یان بە شێر و خەت چارەسەریان ئەکرد کە بۆ کامیان بێت .

١٢ ـ گزی : زۆر هەبوون کە لە کاتی یاریدا خەریکی فێڵبازی بوون ، پێیان ئەووتن (گزی کەر) .

١٣ ـ فس : دوو کەس لە یاری یـەکـدا ئەمـانـەوە ، دووا تیلیـان ئەگرتە یەکتری بۆئەوەی حەجەکە بخۆن ، ئینجا لەم کاتەدا ئەوەی کە نۆبە تیلی نەبوو ئەوەستالە سەر ئەوەی کە تیلی بۆ حەج ئەکـرد یان بۆسـەرەکـەی ئەکـرد ، دوو پەنجـەی لەژ وور سەریەوە تۆزێك رائـەگـرت لە یەکی ئەخستن بەپێکـەنینـەوە ئەیووت (فس) تسی ئاتێ نەیگاتێ ئەمەش جۆرە کردەوەیەکی نەفسیە لەگەڵ یەك ئەکرا .

١٤ ـ سەرو حەج لەیـاریـدا : کە دووانیـان ئەمێنێتـەوەو سەرەکـەی لەنزیك حەجەکەوە دانـاوە ئەوتیـریـان کە تیـل ئەکـات ئەڵێ سەرو حەج واتە ئەگەر حەجم کرد ئەوا کۆتایی یاریـەکـە دێت دوای ئەوەی دوا تیلی تێ ئـەکـرێت وە ئەگـەر سەرەکـەی ئەویشی گرت دیسان کۆتایی بە یاری یەکە دێت و حەجەکەش بۆ خۆی دەبات .

تیلی بەرامبەرێن :

ئەم یاریـــە دوو کەس بەرامبـــەری یەکتـــری دائـــەنیشن لنـــگ رائـــەکێشن لە ماوەی (١)م تاوەکو (٢)م دائـەنیسشن یان یەکیـك دژ ی دووان یان دووکـەس بەرامبەر دووکەس بەشەڕێکی یاری ئەکەن ئەو کەسەی لەپێشاپڵێت : (پشتی ملت قاچ وقولت ، قنگی زلت) ئەوا یەکەم جار تیل ئەکات ئەگەر لێ ی بدا دیسان هەر خۆی تیل دەکاتەوە .

یاری هەڵماتێن و مووشێن : ـ یاری یەکی زۆر باو بووە لە شاری سلێمانیدا وە لەکاتی تایبـەتی خۆیـدا ئەکـرا وە یاری یـەکی زۆر خۆش بووە بەتـایبەتی لەلایەن منالآنەوە ئەم یاری یـەش لەلایـەن زۆر کوری گەنجـەوە ئەکرا بەلآم لەباتی هەڵمات پارەیان دائەکردو بە **هەڵماتی بەرد تیلیان ئەکرد وە بە شووشە شتێکی ناشرین بوو. هەڵماتی بەرد :** ئەوانـەی کە زۆر حەزیـان لەم یاری یـە ئەکـرد هەمیشە هەڵماتی بەردی جیاوازی جوان

جوانیـان پێ بـوو، لە یاری گەورەدا نەبـووایە دەریان نەئەهێنا وە یاری کەرە باشەکان کە دەستیـــان ڕاست بوو، هەمیشـــە هەڵمـاتیـان دەنـاسـرایـەوە هەر کە یاری کەرێکی تـر هەڵماتێکی ببینایە ئەیووت ئەوە هەڵماتەکەی (ئەحەشەلە)یان (عومەری بەهێ یە)وە هتد . . .

چۆن هەڵمات دروست دەکرا :-

وەکو ووتمان لەسەرەوە ئەوانەی کە زۆر حەزیان لەم یاری یە ئەکرد هەمیشە حەزیان ئەکـرد هەڵمـاتی جوان و بێ هاوتـایـان هەبێت، یان هەندێك تەنها کە دروستی ئەکرد تەنها بۆ فرۆشتنی بوو. ئەم لاوانە ئەچوون بۆئەوەی بەردی هەڵمات بدۆزنەوە بیکەن بە هەڵمـات دیـارە ئەم جۆرە بەردانـەزۆر جیـاوازی هەیـە لەگەڵ بەردی تردا، هەندێکیان سپی ی ڕووت لە بەردەسپی یان لە بەردی مەرمـەر وەیـان بەردی خاڵ خالاوی سووری خوێنی، یان ڕەش، یان بۆ ڕوشێن بەجـۆرەهـا نەخش و خاڵ خاڵ ئەهـاتن ئەیانهێنا بە چەکـوشی هەڵمـات کە بریتی بـوو لە وەلفی ئوتـومبێـل بەردەکەیان تۆزیك بەرەو خری ئەبرد، دووایی تۆزێك خریان ئەکردەوە، بەڵام هێشتا بۆپیلکە گەورە بوو، پێیان ئەووت گەلاڵـەی کردووە، ئینجـا هێـواش هێـواش لەناو لەپی دەستا یان لەسەر بەردێك ووردە ووردە لێ ئەدرا، پارچـەی زۆر ووردی لێ ئـەبـوەوە، تا بچـووك ئەبۆوە ناوبەناو ئەخرایە **دەمـەوەو تەڕ ئەکـرا، ئینجـا لێ ی دەدرایەوە تاوای لێ ئەهات بەتەواوی ڕێك ئەبوو، بە** ئارەزووی دلی ئەوکـەسـە ئینجـا سمـارتـە ئەکرا، لە کۆتایی سمارتە کرندا دەخرایە ناو کاکڵەی گوێـزەوە لەنـاو دەستـەسـرێکـدا دووای ئەوەی گوێـزەکەی بۆ وورد ئەکرا ئینجا خۆشترین کات ئەوکاتە بوو کە هەڵماتەکە لەناو گوێزەکە دەرئەهێنراو بریسکەی دەدایەوە کە ئازیزترین شت بوو لەلای.

دوو جۆر هەڵمـاتی لێ دروست دەکـرا، جۆرێکیـان بەقـەدەر پیلکەی ئەوکەسە، بەڵام جۆری دووەمیـان زیـاتـر لەحەدی پیلکە گەورەتر بوو، قورس بوو بەکەڵکی هەڵگرتەیی ئەهات پێیان ئەووت (گلۆر).

ئەمەی خوارەوە پارچە هۆنراوەیەکە لەلایەن هۆنەری ئەندازیار کاك (نووری کاکە حەمەی ئەمینی عەتتار)ەوە دانراوە:

کورگەل لەسەر شار کاتی مووشێنە
هەڵمات و میچت لە کیس دەربێنە

میچ بە میر دانێ نەك بە جەك و پشت
تیل کەن بۆ بەگی کورگەلینە گشت

بەگ کە تیلی کرد پەناحەجی گرت
بە هەڵگرتەیی پاش بەگ قرچی کرد

خلەی پیلکە خوار خۆ مووشێکی خوارد
قرەش خشکەیی تیلێکی بۆ نارد

من کایەی خۆمە بەس یاری ناکەم
نەك کۆستە کۆستەولێم بکەن دیشکەم

میچی ناوکۆیی بە شێر و خەتە
گزی کەر مووشی کەم بەرەکەتە

حەپوولکە تیلی بە فێڵ و خوارە
لەسەری ناکەین ئیتر ئەم جارە

فس کە بەسەریا بە تسی ئاتێ
پیلکەی خوار ئەبێ تیلی ناگاتێ

پیلکەی ڕاست وەستای ناو هەڵماتێنە
مووشێن و تیلی بەرامبەرێنە
هەڵماتی خاڵ خاڵ هێشتا گلۆرە
با بیسووینەوە هەردوو بە نۆرە

دەست کەلام هەڵگرت لام دا لە مووشێن
ویستم کایەیەك گوێز کەم بە واغێن

کـه دیـم چاڵ چاڵێن کۆڕی گیراوه
که تاق بۆی دۆڕا جووت بۆی داناوه
وەسـتا به حلێب بۆی کردم به ماڵ
دوو هەنگاو لەدوور جووتم خسته چاڵ

لەترسا رامکرد کوتام وەك شەماڵ
باوکم له مزگەوت تا نەچۆته ماڵ

* * *

تێبینی : ـ میـچ ئەوپارچـه ئێسقـانـەیـەکـه جاران کولێره بەرۆنیان پێ چاڵ ئەکرد بەڵام ئێسقانه درێژه کەیان لێ ئەکردەوە بەوەیاری‌یان پێ‌ئەکرد.
میرـ مانای دانانی میچەکە لەباری بەرزی
جەك ـ مانای دانانی میچەکە به تەنیشتا
پشت ـ مانای دانانی میچەکە بەپشتا

«سەگ بازی»

سەگ بازی باوی بوو لە گەڕەکەکاندا زۆر لە دەستە کوڕەکان سەگ بازی‌یان ئەکرد وە سەگیان ڕائەگرت لە گەڕەکەکانا کولانەیان لە قوڕو بەرد بۆ ئەکردن وە سەرەکەیان چەند داریکیان ئەخستە سەر ئینجا بەقوڕ هەموو کولانەکەیان سواغ ئەدا، تەنها کونێکی تیا ئەهێڵدرایەوە، وەکو دەرگا بە شەو ئەچوونە کولانەکەوە بە ڕۆژ ئەهاتنە دەرەوە، کوڕان ئەچوون بۆ بەردەم قەسابەکان ئێسقان و چەق و زۆر شتی تریان بۆ ئەهێنانەوە ئەیانخوارد، یان لە ماڵەکانەوە چی خواردن زیاد ببوایە بۆیان ئەبردن ئەم سەگانە لە گەڕەکەکەدا ڕائەهاتن وە دوورنەئەکەوتنەوە تەنها کوڕانی گەڕەك ئەیانبردن گەڕەکاوگەڕەك بۆ شەڕەسەگ ئەگەر بهاتایە سەگەکە بەزیایە ئیتر نەیان ئەهێشت بێتەوە گەڕەکەکە دەریان ئەکرد ئینجا هەر بەمناڵی ئەم سەگانە کە توولەن ئەیانهێنا گوێچکەیان ئەبرین بۆئەوەی کە گەورەبوو دڕوئازا دەرچێ وە هەر سەگە ناوێکی خۆی هەبووە.

زۆر جار لەم سەگانە وای لێ ئەهات پەلاماری خەڵکیان ئەدا وە برینداریان ئەکردن هەر کوڕانی گەڕەك بۆئەوەی لەناوی‌بەرن ئەچوون دەرزی‌یان بۆ ئەخستنە ناو گۆشت و نانەوە ئەیاندا بە سەگەکە کە ئەیخوارد دەرزی‌یەکە لە قورگی ئەگیرا وە ئەمرد.

لەتاو زۆری سەگ و هارو هاجی منداڵان میری وای لێ هات پۆلیسی تەرخان کردبوو بۆ سەگ کوشتن یەکێ لەوانە بەناوبانگ بووە ناوی (یوحنا خەنانیشو) بوو، ئەمە تاپڕێکی دوولولەی هەڵئەگرت وە بەکۆڵانەکاندا ئەگەڕا بۆ سەگ کوشتن وە لەسەری هەچ کۆڵانێك دەربکەوتایە منداڵان ڕایان ئەکردو خەبەریان ئەدا کەوا سەگ کوژەکە هاتووەو خەڵکیش سەگەکانیان ئەشاردەوە.

رئاسەتی بلدیەی سلیمانی
زمارە ١/ ٩٦٦
روز ٥/١٠/١٩٤٢٠

بو ملاحظی انضباطی بلدیـــە

موضوع/ کوشـــتنی سـەگی خویری

بە بێ تحریراتی وزارتی داخلیە کە بە تحریراتی زمارە ٢٢١٠ وروزی ٢٧/٩/٩٤٢ متصرفی لواوە تبلیغمان کراوە لە اعتباری ایمرووە بیویستە کناسیك تخصیص بکەن کـــە بە ناوشاردا بگەری هەرکە توشی سەگی خویری وبی صاحب هات بیگری وبیبات تسلیم بە دائرەی بیطرەی بکات بواعدام کردنی ٠

رئیس بلدیەی سلیمانی

صورتیکی بو :ـ

متصرفیتی سلیمانی ـ بومعلومات واشارە یە بوتحریراتی بالایان ٠
مدیری شـــرطەی لوا ـ بومعلومات ٠
طبیبی بیطری ملکی لوا ـ " " ٠

قەلەمرداریٚ :-

ئەم یاری‌یـــە بریتیـە لە هێڵێکی بازنـەیی گەورە وە یاری‌کـەرەکـان ئەبن بە دووتاقم تاقمێکیـان لەنـاوخەتـەکـەدا ئەوەستن وەتـاقمی دووەم لە دەرەوەی خەتـەکە ئەوستن بە تۆپێکی هەوری لاستیـك بەرامبـەربەیـەك بۆیەکتر تۆپەکەیان هەڵ ئەدا وە ئەیان گرتەوە تاقمی ناوەوە هەوڵیان ئەدا کە ئەوتۆپە هەڵ ئەدەن بۆیەکتری ئەمان بیگرنەوە، ئەگەر بە ڕێکەوت تاقمی ناوەوە بەردەستیان بکەوتایە، بە کتوپڕ ئەیان گرتەوە تاقمی دەرەوە ئەگـەر بەریـەکێکیان بکەوتایە تاقمی دەرەوە ئەهاتنە ناوەوە خۆئەگەر بەریشیان نەکەوتایە یاری‌یەکە دەستی پێ ئەکردووە هەتا بەر یەکێ ئەکەوت.

ئاشە بەتەنوورە :-

ئەم یاری‌یـە لە دووتاقم پێـك دێت تاقمێکیـان تێ ئەکـەوت (٤)یـان (٥) کەسیان دەست ئەکـەنـە ملی یەکتـری‌وسەرئـەکەن بەیەکا یەکێکیان ئەبێت بە وەستا، پشتێنێك دێنێ سەرێکی ئەگرێتەبەدەستەوەو سەرەکەی تریشی ئەوان ئەیگرن بەدەستەوە ئەوانەی دەستیان کردۆتە ملی یەك.

وە تاقمەکەی‌تر بەدەوریاندا ئەسووڕێنەوە بۆئەوەی سواری کۆڵی یەکێك لە دابووەکان ببن، بەلاّم وەستاکەیان کە پشتێنەکەی بەدەستەوەیە نایەڵێت سواری کۆڵی برادەرەکانی ببن، وە پەیتا پەیتا بەدەوریاندا ئەسووڕێتەوە، بۆئەوەی ئاگای لە سوواربوون بێت ئەگەر یەکێك لەوان توانی سوار ببێت ئەوا بەکۆڵەوە ئەمێنێتەوە بەلاّم جاری‌واهەیە پێش ئەوەی خۆی هەڵ بداتـە کۆڵی یەکێـك وەستـاکـە شەقێکی دەگەیەنێتێ، مانای‌وایە تێکەوت، بەلاّم کە بەکۆڵەوە بوو ناتوانێت شەقیان تێ هەڵبدات هەتا نەکەوێتە خوارەوەو.

پیرەمێردی نەمر ئەڵێت:

ئاشە تەنوورەی‌زەمانە وایە

هەرچی کە سواربوو شەقی لەدووایە

کەوشەکێن :

ئەم یاری‌یە بەزۆری لە دەشت دا دەکرا لەنێوان فەقێ و مەلاکانا وە لە چەند کەسێك پێك ئەهات لەپێشا کوشێکییان دائەنا وەکو سەرشار ئنجا لەوێوە هەموو (٣) بازیان ئەدا کامیـان لە هەمـوویان زیاتر برۆیشتایە ئەبوو بە وەستا وە کامیان کەمترین ماوە برۆیشتایە تێ ئەکـەوت وپێـویستـە دابـوایـە ، وە وەستـاکە یەکێکی هەڵ ئەبژارد لەدووای خۆیەوە بازی‌ئەدا بەمەیان ئەووت (خەلفە) .

ئەوەی دائەبوو پێویست بوو لەسەر کەوشەکەوە ، یان ئەو خەتەی کێشراوە بنووشتێتەوە ئینجـا وەستـاکـە بەسـەریـا بازێکی ئەدا دەستی دائـەنـاو هەردووقاچی ئەکردەوە خۆی هەڵئـەدایـە ئەردیـووە ماوەیەك لە خەتەکە دوورئەکەوتەوە دابووە کە ئەچووە ئەوشوێنەی وەستـابـازی گەیشتـوەتێ ئینجابە دووایا هەموو بازیان بەسەریا ئەدا ، ئینجا سەر لەنوێ وەستـا بازی‌تـری ئەداو دوورئـەکەوتەوە لە خەتەکە ، بەرەبەرە وای‌لێ ئەهات کە کەمیان ئەیـانتـوانی بیگـەنێ ، باز بدەن بەڵام بۆیاری زانـەکـان ئەبوو کە تەنها لەکاتی بازداندا تەنهـا هەر سنـگ بدەن لە دابـووەکە ، ئەگەر بازیش نەدەن بەسەریا هەر ئەبێت بەڵام بۆ وەستـاو خەلفـە نابێت سنـگ بدەن لە دابـووەکـە ، پێـویستـە هەر باز بـدەن بەسەریا بەم یاری‌یەیان ئەووت (سنگەوباز) .

فەقێ و کەوشەك :ـ

لەم جۆرە یاری‌یـانـە لە هەموویان باوتر کەوشەك بوو (کەوشەکێن) بەتایبەتی لەنێوان فەقێ و مەلاکـانـدا وە بەگیـانێکی پاکی برایانەوە ئەم یاری‌یە دەکرا ، بەبێ جیاوازی چی

گەنج چی پیر کە تێ‌بکەوتایە پێویست بوو دابوویە ، چەند دیمەنێکی جوان بوو کە ئەو یاری‌یە دەست پێ ئەکراو کۆتایی پێ‌ئەهات بە پێکەنین و قسەی خۆش و برایانەو بێ‌جیاوازی .

فەرموودەی [سەید ئەحمەدی نەقیب] لەلایەن یاری
ـ کەوشەکەوە ـ

لەمەیدانی عیبادەتدا بەجیٚما هەرکەسیٚ بیٚشك
هەمیشە چاو بەرەو ژیٚرە ئەبیٚ مەهتووك و ریسوا بیٚ
بەجیٚمان باعیسی مەهتووکی‌یە حەتتا لە یاریدا
کەسیٚ مەقبوول و مەعقوولە کە چاپووك دەستو ئازابیٚ
قەدی ئەلفی دەبیٚتە دال لەبەر سستی لە یاریدا
بەجیٚماو هەر ئەبیٚ دابیٚ بە زییلەت گەرچی وەستا بیٚ

وەرامی مەلا محەمەدی مەشهوور بە «خاکی»

ئەگەر دەرویٚش ئەگەر، سۆفی لە تەکیەو خانەقادا بیٚ
گەدا بیٚ یاخو پاشا بیٚ خەلیفە یاخو وەستا بیٚ
لە عەرصەی کەوشەکا جیٚماو وەکو دابە ئەبیٚ دابیٚ
ئەبیٚ سەرحیزو مل کەچ بیٚ ئەبیٚ دماوو ریسوا بیٚ
قبووڵ نابیٚ بە هیچ بابیٚ کە کور دابیٚ لەجیٚی بابیٚ
ئەگەر سوختە مەلای جیٚهیٚشت مەلا مل کەچ نەبیٚ نابیٚ .

فریوە ـ ئاگرە

ئەم یاری‌یە لە چەند کەسیٚك پیٚك دیٚت پاش (فنکانکۆ) یەکیٚك تیٚ ئەکەویٚ وە شویٚنیٚـك ئەکـەن بە شار ئەوەی تیٚ ئەکـەویٚ لەسـەر قاچیٚك بە هەنگە شەلیٚ رائەکاو هاوار ئەکـات (فـریـوە) یان ئەلیٚ (ئـاگـری سوورم هیٚنـاوە) و دەست ئەکـات بە راونانی یاری‌زانـەکـانی کە، ئەگـەر توانی شەقیٚـك لە یەکیٚـك لە یاری‌زانـەکان بدات ئەوا ئەو تیٚئـەکـەویٚ و دیٚتـە شویٚنی ئەم بەلاٚم خۆ ئەگـەر نەیتـوانی و هیـلاك ببیٚ و قاچ دابنیٚ بە هەموویان پرشەقی ئەکەن لە هەموولایەکەوە . تاوەکو ئەیگەیننەوە سەر شار .

کڵاوکڵاوێنەو گۆرەوی بازیو فنجانێن :

ئەم یاریە بەزۆری لە شەوی زستانانـدا ئەکـرا، بەتـایبـەتی لە ماڵان دووتاقم کۆئەبوونەوە چەند کڵاوێك یان گورەوی بەن یان فنجان دائەنرا، یەکێك لەوتاقمەی کە لەپێشەوە دەست ئەکەن بە شاردنەوەی ئەمووستیلەیەك دەخاتە دەستیەوە دەست ئەکات بەژێـر کڵاوەکـانـدا یان گۆرەوییـەکاندا یان فنجانەکاندا وە بە هەوەسی خۆی تیایاندا دەشـارێتـەوە بێ ئەوەی کەس بزانێت لەکـوێدایـە وە تاقمەکەیتر بۆیان هەیە (٣) جار سەری ئەو شتانە هەڵدەنەوە، بۆدۆزینەوەی ئەمووستیلەکە، ئەگەر دوزییانەوە ئەوا ئیتر نۆرەی ئەوانـە بۆشاردنـەوە وە ئەگـەر نەدۆزرایـەتـەوە ئەوا هەیئەمـان لەسـەر شاردنەوەی بەردەوام ئەبوون و بەم جۆرە شەویان بەسەر ئەبرد.

گەنم گەنم

ئەم یارییـە جووڵانی تیـا نییـەهـەر بە قسـە ئەکـرێت لە چەند کەسێك پێك دێت یەکێك ئەبێت بە وەستا ئەوانی تریش هەریەکە ژمارەیەك دائەنێ وە پێویستە ئەوژمارانە تاك بێت وەکـو: وەستـا ژمـارە (١) پاش ئەوژمـارە (٣) وە (٥) و(٧) و(٩) و(١١) بەگوێرەی زۆری یاریکەرەکان ئینجا وەستا بەم شێوەیە دەست پێئەکات: گەنم گەنم لە حەوتـەی بێت ئەوەی کە ژمـارە (٧)ە ئەبێت گورج بێد وەکـەوتن وەڵام بداتەوە بڵێت نابێت لە حەوتـەی بێت. . ئینجـا وەستـا ئەڵێت ئەی ئەبێت لە چەندەی بێت؟ دووبارە ژمارە (٧) ئەڵێت بۆنممونە ئەڵێت ئەبێ لە پێنجەی بێت، دیسان ژمارە (٧) ئەڵێت ئەی ئەبێ لە چەندەی بێت؟ دیسان ژمارە (٥) :- ئەبێت لە سێیەی بێت دیسان ژمارە (٣) ئەویش وەکو وەڵامی ئەوانەی پێشەوە وەڵام ئەداتەوە وە ئەگەر یەکێك هۆشی لای خۆی نەبێت یان درەنگ وەڵام بداتەوە ئەوا تێئەکەوێت و ناوێکی ناشیرینی لەلایەن وەستاوە لێ ئەنرێت ئیتر ژمارەکەی نامێنێت تەنها بەو ناوە ناتۆرەوە بانگ دەکرێت تاوەکو یاریەکە تەواو ئەبێت.

●●●

گۆرانی ئەمر سالی ١٩٥٤ هەڵبژاردنی پێنج ئەندامی ئەنجومەنی شارەرانی و کێشەی نێوان گەل و میری و پاڵێوراوانی هەردوولایانی خستۆتە ناو قاڵبی ئەم یاری یەوەو ووتوویەتی :

- گەنم گەنم لە پێنجەی بێ
دەستی دز لە خۆی پەنجەی بێ
- گەنم نابێ لە پێنجەی بێ
میللەت بەری لەم رەنجەی بێ
(ع . م . ر)

* * *

پشکۆ بە فوو

کۆمەڵێك کۆئەبوونەوە یەکێك دارێکی ئەگرت بەدەستەوە تەلێکی پیا شۆرئەکردەوە وە کلۆیەك خەڵووزی گەورەیان ئەهێنا ئەیان خستە سەری تەلەکەوە ئەیان پێچا ئەمجا ئاگریان تێ بەرئەدا هەتا ئەگەشایەوە ئەمجا بە هەموویان دەوریان ئەدا وە بەرامبەر یەك فوویان لێ ئەکرد بۆئەوەی دەم وچاوی یەکتر بسووتێنن ، بەم جۆرە کاتیان ئەبردەسەر بەدەم پێکەنینەوە ، ئەم یاری یە لە زستانا ئەکرا .

شاردنەوەی ئەمووستیلە

ئەم یاری یەش بریتی یە لە شاردنەوەی ئەمووستیلەیەك لەناو دەوری یەك ئارددا ئینجا یەکێك هەردوو دەستیان لەپشتەوە ئەبەستەوەو لەسەر ئەژنۆ دائەنیشت و ئەبووایە بەدەم ئەمووستیلەکەی لەناو ئاردەکەدا بدۆزیایەوە وە دەم وپلی خۆی ئارداوی ئەکردو دیمەنێکی سەیرو پێکەنیناوی هەبوو.

تەقیلە لەسەر تەقیلە

ئەم یاری‌یە یەکێك بە چیچکانەوە یان بە چوارمەشقی دائەنیشت سەری دائەنەواند بۆئـەوەی چاوی لە کەس نەبێت. چوار پێنـج کەسیش هەردوو دەستیـان ئەخستـە سەر یەکتری‌و سوپشتی ئەو کەسەی پشتی دانەواندووە پیێ‌یان ئەووت (دەستی کێ، لە بانی کێ) ناوی ئەوکـەسـەی بزانیـایـە کە دەستی لەسەرو هەمووبانەوەیە هەر کە بیدۆزیایەوە یەکسـەر ئەچـووە جیگـای ئەویتـر، هەروەهـا بەم شێوەیە کاتیان بەسەرئەبرد، ئینجا کە ئەڕۆیشتنەوە بەرەو ماڵەوە هەمووبەجارێك بە چەپڵەلێدان ئەیانووت :-

تەقیلە لەسەر تەقیلە پشکۆ لەسەر سەبیلە
هەرچی نەی‌بێت زەلیلە.

میرو گزیر

ئەم یاری‌یە لەنێوان دوو کۆمەڵدا ئەکرا، ئەمووستیلەیەك هەڵ ئەدەنە پشتی دەستیان ئینجـا هەوڵ ئەدەن کە ئەمـووستیلەکـە بخـەنـە پەنجـەی گەورەوە، کە بچـوایە پەنجە گەورەوە واتە (پەنجە درێژەکە) ئەوە میرە ئەگەر بچوایەتە سەر پەنجەی شایەتمان ئەوە گزیرە.

بوخچە بەگەردانێ

ئەم یاری‌یــە لە پێنــج کەس تا (١٠) کەس توانیـویـانـە بەشـداری تێـدا بکـەن، بەشێـوەیـەکی بازنەیی دائەنیشن بەڵام یەکێك لە بەشدارەکان لەدەرەوەی کۆمەڵەکە بووە ئینجا لەناو کۆمەڵە بازنەکەدا بوخچە بەگەردانەیەکیان پێ بووە کە بریتی بووە لە پەڕۆ، یان پشتێن، یان دەستـەسـریان چەندپارچە قوماشێك خریان کردۆتەوە وە گرێ‌یان داوە وەك (بـوخچـە) ئینجـا کۆمـەڵـەکە بەخێرایی بوخچەکەیان هەڵداوە بۆیەکتری ئەوەی دەرەوە ئەگـەر بیتـوانیـایـە لە دەستی یەکێکیـانی بسەندایە ئەوە ئەوکەسە تێ ئەکەوت و ئەچووە جێگای ئەو، بەم جـۆرە یاری‌یەکە دەوامی ئەکردو بەخۆشی ئەچووە سەر.

گوریس کێشەکی

ئەم یاری‌یە لە دوو کۆمەڵ پێك ئەهات کە ژمارەیان ئەگەیشتە نزیك بیست، دووای ئەوەی ئەبوون بە دوو تاقم هەرلایەك ١٠ کەس ئینجا گوریسێکیان ئەهێنا هەر کۆمەڵەی ئەچووە سەری گوریسەکەوە وە سەری گوریسەکەیان ئەگرت بەرامبەر بەیەکتری و لە ناوەراستدا دەستەسرێکیان دائەنا. **خەتیان** ئەکێشا، ئینجا هەردوو کۆمەڵەکە بەهۆی ١، ٢، ٣ وە دەستیان ئەکرد بە ڕاکێشانی گوریسەکە هەر کۆمەڵە بۆلای خۆی وە هەرلایەکیان بەهێز بوونایە کۆمەڵەکەی‌تری ڕابکێشیایە بۆلای خەتەکە یان تێپەڕی بکردایە ئەوا ئەیان بردەوە ئینجا بۆجاری دووەم شوێنیان ئەگۆڕیەوە، بەم شێوەیە ئەم یاری‌یە ئەکرا بردنەوەی ئەم یاری‌یە ئەبو هەرلایەك دوو جار لاکەی‌تری ڕابکێشیایە، جاری‌وا هەبوو کە لایەك لاکەی‌تری ڕائەکێشا جاری دووەم لاکەی د؟ بەوان ئەمانیان ڕائەکێشایەوە ئەبوون بە یەك پاشان بۆجاری سێ‌هەم چی‌لایەك ئەویتری ڕابکێشایە ئەیبردەوە.

گورزە کوێرە:-

ئەم یاری‌یە لەنێوان چەند کەسێکدا دەکرا هەموو جامانەکانیان یان پشتێنەکانیان ئەکرد بە گورزی یەکێك لە کۆمەڵەکەدا تێ ئەکەوێت و چاوی ئەبەستنەوە، ئەویش گورزی خۆی پێ‌یە وەبەچوار دەوری خۆیدا هەڵ ئەسووڕێ و گورزەکەی ئەهاوێژێ ئەوانیش لە هەموو لایەکەوە بەر گورزی ئەدەن، خۆ ئەگەر گورزی چاو بەستراوەکە بەر هەر یەکێك بکەوێت، وا تێ دەکەوێت و دێتە شوێنی ئەم و چاوی دەبەستنەوە.

یاری‌ی وورچە قوڕینە

ئەم یاری‌یە کوڕێك ئەیکرد ئەوەش دەرپێ‌یەکی سپی‌ی درێژی کوردی لەپێدابوو، وە پزووی دەرپێ‌یەکەی سەرئەخست بۆلای ملی وە لەسەر ملی ئەیبەست، واتە هەردوو دەستیشی ئەچووە ناو دەرپێ‌یەکەوە ئینجا جامانەیەکی بە دیوە سپی‌یەکەیا لەسەری ئەکرد

وەکو مێزەری مەلا ، دوایی دوو تاکە کلاشی بەند ئەکرد تاکی بەلای گوێچکەیەکیا وەکو گوێ ، ئینجا خۆی خوڵاوی ئەکردو لەگەڵ چەند منالێکی تردا بە چەپڵەو گۆرانی ووتن ئەچوونە بەرمالان و هەندێ ماڵ مێووژ و نۆك و باسووقیان ئەدانێ ، بەڵام هەندێ لەماڵەکان ئاویان پیادا ئەکردن هەندێ جاریش بۆ ترساندنی خەڵکی بوو کە ئەهاتنەدەرێ .

یاری جوغزێن :

ئەم یاری یە لەنیوان (٢) تیپدا دەکرێت بەتایبەتی لەنێوان فەقێ یاندا وە لە وەرزی بەهاردا . **بەهۆی** شیر و خەتەوە یان تەڕو ووشکەوە تیپێکیان دەدۆڕاو یەکێکیان براوە ئەبوو، دوایی شێوەی بازنەیەکیان دەکێشا کە دۆڕاو دەچووە ناوی یەوە وە براوە بەدەوریا ، وە کەرەسەی یاری یەکە تۆپێکی پەڕۆ یان چەرمین یان هەوری بوو، کە دەست دەکرا بە یاری کۆمەلێ براوە تۆپەکەیان ئەهاویشتە دۆڕاوەکان کە لە ناوەوە بەرهەرکامیان بکەوتایە ئەوا دەهاتە دەرەوە ناو دەنرا ئەسیر وە (جوغز) دەکرا واتە فت دەکرا وە لە شوێنێکی تایبەتی دائەنران وە لەپاشدا کام لایان ئەسیری زۆر بووایە ئەو تیپە براوە بوو.

واغێن :-

ئەم یاری یە بە گوێز ئەکرا ، دووکەس دووکەس ئەیانکرد ، بە هەردووکیان چنگێ گوێز ، یەکی چوار ، یان پێنج ، یا زیاتر یەکێکیان بەنۆرە چنگە گوێزەکەی بە هێواشی بڵاو ئەکردەوە ، ئەوەی بڵاوی ئەکردەوە گوێزێکی ئەکرد بە دەست کەلا تیلی پێ ئەکرد، ئەگەر لە دووانی بدایە یان سیان زیاتر گوێزەکانی ئەخوارد ، ئەگەر لە یەکێکی بدایە یان لە هیچ ئەوا ئەو بەجێ ی ئەهێشت بۆئەوەی ئەوی تر تیل بکات ئیتر بەم شێوەیە یاری ئەکرا .

یاری‌کەرانە :ـ

چەند کەسێك ئەم یاری‌یەیان ئەکرد، بەمەرجێك هیچ کامیان بەزەیی بەویتردا نەیەتەوە. ئەم چەند کەسە دەستیان ئەکرد بە بۆکس و کەللەوشەق و وورگ هاویشتن بۆیەکتری هەتا تەواو شل و کوت ئەبوون ئەوسا وازیان لە یەك ئەهێنا.

گۆبازی :ـ

ئەم یاری‌یە ئەکرا بە دوو گۆلی، بەلاّم تۆپەکە بە دار دروستیان ئەکرد وە هەریەکەیان دارێکی بەدەستەوە بووبەوە لێیان ئەدا سەری دارەکەیان چەماوە بووەکو گۆچان بەمە یاری‌یان دەکرد وە بە دارەکەیان ووتووە (چەوگان)و دیسان ئەم یاری‌یە بەسواری ئەسپیشەوە کراوە وە دارەکە درێژتر ئەبوو، خۆیان بەسەر ئەسپەکانیاندا شۆڕ ئەکردەوە، بۆ لێدانی تۆپەکە بۆ گۆل کردن.

کوردیی شاعیر باسی (گۆبازی) دەکات :ـ

گۆی سەرم چەوگانی میحنەت دێیە بەرشەق رای‌فراند ئەل عەجەب بۆشاسواری خانەیی زینم نەهات.

یاری شقارتە :ـ

ئەم یاری‌یە بە شقارتە ئەکرا تیایا (وەزیروگزیرومەلیك) هەبوو. بەنۆرە شقارتەکەیان هەڵ ئەدا ئەگەر بەسەر باری درێژ ی بووەستایەتەوە پیٚیان ئەووت (مەلیك)وە ئەگەر بەسەر باری پانیدا بکەوتایەتەوە ئەوە ئەیان ووت (گزیر) بەلاّم ئەگەر بەسەرشانا بکەوتایەتەوە ئەوا پیٚیان ئەووت (وەزیر).

یان دەنکە شقارتەکەیان ڕۆئەکرد وە دەنکە دەنکە کۆیان ئەکردەوە بێ ئەوەی دەنکەکانی تر بجوولێت.

چەڵە مشکێنە: [1]

ئەم یاریەی زۆر باوی بوو لەناو گەورەو بچووکدا، بەتایبەتی کاتێك ئەم یاری یە دەکرا، کە ماڵێك ئەو ئێوارەیە مریشکیان سەر ببریایە وە لەکاتی نان خواردندا ئێسقانێك کە گۆشتەکەی لێ ئەکرایەوەو ئەخوورا، یەکێك ئەیگرت بەدەستیەوە ئەی ووت کێ گرەوم لەگەڵ ئەکات دووای ئەوەی گرەوەکەیان لەسەر شتێك ئەکرد، ئینجا هەریەکەیان پەلێکی ئیسقانەکەیان ئەگرت و پێکەوە ئەیانووت (لەبیرم بێت لەبیرت چێت - بیرت بە قورە ڕەشا چێت) هەر کە تەواو ئەبوو ئیسقانەکەیان دەشکاند ئیتر گرەوەکە دەستی پێ ئەکرد، وە ئەم دووانە لە هەر شوێنێك یەکتریان بدیایە بەناوی شتێکەوە شتێکیان ئەدا بە یەکتری پێویست بوو هەر کە وەری گرت خێرا بڵێت: (لەبیرمە)وە ئەگەر وانەڵێ ئەوا گرەوەکەی دوڕاندووە دووای ئەوەی کە ئەڵێت (نەمان بردەوە؟).

(١) تەڵەمشکێنەشی پێ ئەڵێن. (ع)

یاری دان دەرنەکەوتن:

ئەم یاری یە لەسەر خواردنی مەسکەت و ڕەحەتەلقوم و شەکرلەمەو لەبزینە دەکرا ئەوکەسەی کە ئەیخوارد پێویست بوو تا قووتی دەدا نەهێڵێ دانی دەربکەوێت ئەگەر توانی دانی دەر نەخات وا دەیباتەوەو ئەوی تر پارەی ئەو خواردنانە دەدات وە بەپێچەوانەوە بێت خۆی دەدۆڕێت و پارەکە دەدات.

(هەڵمەقۆ)

ئەم یاری یە بەزۆری لەناو کچانا باو بوە.
دووکەس یان چوارکەس کە دوو دوو شەریك بوون یاری یان کردوە، یاری یەکەش بریتی بوە، لە بەکارهێنانی (٥) بەردی خڕی ساف، هەردوولا ڕیك کەوتوون کە یاری یەکە لە چەند تەغارێك بێت بابڵێن لەسەر (١٠٠٠) هەزار تەغار ڕێك ئەکەون

ئینجا یاری‌یەکە بەم شێوەیە دەس پێ ئەکا.

ئەوەی لەپێشا یاری‌یەکە دەس پێ‌ئەکا، هەرپێنج بەردەکە فڕێ ئەداتە سەرزەوی، یەکێك لە بەردەکان بەئارەزووی خۆی هەڵئەگرێت و ئەیکا بە دەس کەلا، ئینجا چوار جار ئەم دەس کەلایە هەڵ ئەداو کاتێ کە بەرزئەبێتەوە لە هەوادا ئەبێ دەس بەرێ یەکێك لە بەردەکانی تر هەڵگریت و بیباتە ژوورەوەی خانەکەو دەس کەلاکەش بگرێتەوە تا هەرچوار بەردەکەی‌تر والێ ئەکات و ئەمە پێی ئەڵێن یەك یەك ئینجا سەرلەنوێ دەس پێ‌کات و بەردەکان دوو دوو هەڵ ئەگرێ‌و ئینجا سێ سێ تا پێنچ بەردەکە تەواو ئەکا.

دوایی پێنج پێنج کە دەستی چەپی وەکو پردێك دائەنێ‌و ئەگەر ئەوکەسە ڕاستە بێ دەستی چەپەی وادائەنێ‌و ئەگەر چەپە بێ بەپێچەوانەوە ئەمەش بەم جۆرەیە پەنجە گەورەو پەنجە درێژەکەی ناوەڕاستی دەستی بڵاو ئەکاتەوە وەکوو دەرگایە، و پەنجەی شایەتمان سوواری پەنجەی ناوەڕاست ئەکات و وەکو تاقێ دای‌ئەنێ‌و هەرپێنج بەردەکە دوای ئەوەی بەردی دەسکەلاکە هەڵئەدا، جاری بەردێ لەناو ئەو تاقەوەوە فڕێ ئەداتە دەورەوەی تاقەکە ئینجا کامیان نزیك بوو لە دەرگای **تاقمی**کەوە تاقی دووهەم ئەڵێ دەری ئەهێنمەوەو دەسکەلاکە هەڵئەداو دەست ئەکا بە ژێر تاقەکەی دەسی ئەبا بۆ دەرهینا ـەوەی بەمەرجێ ئەوەندەی ماوەی هەیە تا دەسکەلاکە ئەگەڕێتەوە کە بەردەکەشی دەرهێنابێ‌و دەسکەلاکەی گرتبێتەوە خۆ ئەگەر نەی‌توانی ئەوا ئەم دۆرانی و ئەگەر تو اینشی ئەوا ئیتر نۆرەی ئەمانە کە یاری‌یەکە بکەن و ئەوان تێ‌ئەکەون ئنجا خۆ ئەگەر تاقمی دووەم سەرکەوت، ئینجا ئەوان دەست ئەکەن بە یاری‌یەکەو هەرلایەك تەغاری‌کرد ئەولایە بردوویەتی‌یەوە خۆ ئەگەر لە هەر پلەیەکی یاری‌یەکەدا هاتەوە سەری ئەبێ سەرلەنوێ دەس پێ‌بکاتەوە تا تەغار تەواو ئەکات بەم جۆرە خۆیان بەمەوە خەریك ئەکرد بۆکات بردنەسەر.

لە گەڕەکدا کۆئەبوونەوەو ئەم جۆرە یاری‌یانەش ئەکرا:

١ ـ زۆران گرتن لەنێوان دوو کەسدا.

٢ ـ نیشانە گرتنەوە بە دەست و بە دار لاستیك.

٣ ـ شەرە تۆپەڵ و شێرە بەفرینە لە زستاندا.

٤ ـ شەڕەکەڵلە لەنێوان دوو کەسدا.
٥ ـ شەڕە کەڵەشێر.
٦ ـ شەڕە کەو.
٧ ـ شەڕە سەگ.
٨ ـ شەڕە بەران.
٩ ـ شەڕە گەڕەك: بە بەرد، بەقوچەقانی، بەکوتەك، بەدار، بە شەق و بۆکس و بە جنێو.
١٠ ـ یاریی تۆپی پێ لەنێوان گەڕەکەکاندا ئەکرا.
١١ ـ یەك باز.
١٢ ـ سێ باز.
١٣ ـ سێ ڕێزکێن.
١٤ ـ دامە.
١٥ ـ تاوڵە.

تاهیربەگ لەسەر تاوڵە وتویەتی:

یەك نەفەس چاکی نەهێنا تالع و هەم بەختەکەم
شەش دەرم گیراوە داماوم بەدەستی نەردەوە

لە ناو دەستەی کوڕانا لە گەڕەکا ئەم جۆرە قسانە ئەووترا:

١ ـ کاکە سەعات چەندە؟ سەعات شەش و فشێکە.
٢ ـ ساڵح دۆمانی دۆمانی ئیمشەو لە ماڵی خۆمانی.
٣ ـ یا شێخ: بە شاڵت قەستەم ئاگرێ بەربووە لە جەستەم.
٤ ـ شەشی بە تەشپیەکە هەشتی بە ڕبەیەکە.
٥ ـ وەستا.. ئەمەت لێ هەستا.
٦ ـ ئەگەر یەکێك جرتێکی لێبدایە پێیان ئەووت دایگرەوە گووم بە جێگاکەی.
٧ ـ یەکێك ئەیووت: سێ پێنج پانزە دووحەقدە سێ بیست. چەند دەکات؟ دوای بیرکردنەوەیەکی زۆر دیارە (٢٠) ئەکات.

٨ ـ یەکێك گوێچکەی یەکێکی تری ئەگرت و ڕای ئەکێشا ئەی‌ووت : کێچ یان مێش؟ ئەوی‌تریش ئەی‌ووت گوێچکەی فەقێ ڕامەکێش.

٩ ـ لەپاش ترێ خەمشەی برێ.

١٠ ـ مەڕمەما، مەرگەمووش، پووش.

١١ ـ زلە حەسیر لە گەڕاج.

١٢ ـ پارەم داوە تا گەڕاج سوار ئەبم.

١٣ ـ بەخوا پانە.

١٤ ـ پیاوێك ناوی مامەحەمە بوو پێیان ئەووت :

مامە حەمەی عەقراوی هێلکە ئەکا بە مراوی.

١٥ ـ مامەحەمە گون تەمتەمە

وە زۆر شتی‌تر کە ناشێ بنووسرێ.

«لاوی ئەوکاتە هەموو لەبیریانە».

کەوبازو کۆتربازەکان

هەروەکو لەوەپێش باسمان کرد هەر لەزووەوە و تائێستاکەش لە ناو کوردەواری‌دا بەتایبەتی لە سلێمانی‌دا ئاژەڵ و باڵندە ڕاگرتن باوی بووە بەڵام ئێستا لەجاران کەمتر بەهۆی تەنگ و چەڵەمەی ناوچەکەوە، ئەوکەسانەی کە کەویان ڕائەگرت بۆ خوێندن و زۆرجار ئەیان بردن بۆ کۆڕی شەڕەکەو بۆ کات بردنەسەر، ڕاوچیش بۆ ڕاوەکەو ئەیان بردن بۆ ڕاو ئەمانەش نموونەی چەند کەسێکن لەو زاتانە :ـ

کەوبازەکان :ـ

١ ـ شێخ قادری حەفید زادە	مەڵلاك
٢ ـ شێخ جەلالی شێخ ئەحمەدی حەفید زادە	مەڵلاك
٣ ـ مەجیدی قالەی حەمامچی	توتنچنی
٤ ـ شێخ لەتیفی شێخ مەحموود	مەڵلاك
٥ ـ عیزەت بەگی وەسمان پاشا	مەڵلاك
٦ ـ مام ڕەحیم کوڵەبی	باخەوان

٧ ـ حاجی عەلی ماستاو	ماستاوفرۆش
٨ ـ جەمیلی سەعید بەگ	کاسب
٩ ـ حاجی باقی بەنگینە	نانەواو چایچی
١٠ ـ حاجی ئەحە بچکۆل	
١١ ـ حاجی عەلی کوتەك	بەقاڵی ووشکە
١٢ـ حاجی ئەمینی سەڕاج	

١٣ ـ حەمەی ئەحمەد ئاغای چەخماخساز	
١٤ ـ حەمە سەعید	بەقاڵ
١٥ ـ ئەوڕەحمانە کوێر	
١٦ ـ عەلی گۆڵەیی	
١٧ ـ کەریمی دەروێش مەجید	نانەوا
١٨ ـ حەسەنی هادی	
١٩ ـ ئاغای حاجیساڵحی قاسم	
٢٠ ـ مەلاعەلی حەمەغەریبی شامحەمەد	
٢١ ـ مەلای خەیاڵ	
٢٢ ـ حاجی عەلی لۆری	
٢٣ ـ ساڵحی حەمە ڕەحیم	
٢٤ ـ ئەمینی سەعەی سەمون	
٢٥ ـ وەستا مەحمووی بەنا	
٢٦ ـ میرزا حسەین	ئوتێلچی
٢٧ ـ سالەی یونس بەگ	
٢٨ ـ عەلی زەردی پینەچی	
٢٩ ـ عەبدوڵڵای شاپەسەند	
٣٠ ـ مەحموودی عەبەی شاپەسەند	
٣١ ـ مامۆستا عومەر عەبدول ڕەحیم	
٣٢ ـ خەلیفە کەریم	خەڵوزفرۆش

٣٣ ـ تۆفیقی عەلی چایچی
٣٤ ـ عەلی نایلۆن — سەراج
٣٥ ـ سابیری حەسەنی پیرۆز
٣٦ ـ عومەری مامەلی
٣٧ ـ وەستا ساڵحی خەیات
٣٨ ـ کەمال مەولود
٣٩ ـ سابیری مسگەر
٤٠ ـ مام فەرەج
٤١ ـ عەلی غەریب
٤٢ ـ حەسەن ئاغا — چایی لە جادەی کاوە
٤٣ ـ مچەی ئەلە گوڵان — چایچی لەمەیانی ماستەکە
٤٤ ـ سەی محەمەدی سەی ڕەشید — چایچی لای مەزات خانەکە
٤٥ ـ ڕەئوفی چایچی — بەرامبەر حەمامی سورەت

کەوبازەکان لەوێ دائەنیشتن

جێگای (دارا) جێگای شەڕەکەو

١ ـ مزگەوتە ڕووخاو
٢ ـ پشت حەمامی شێخ مارف
٣ ـ دەشتی ئەحمەدی ساغا (بەر ئەصحابەسپی)
٤ ـ قاوەخانەی سەرچیمەن
٥ ـ مەیانی دارو خەڵوزە کۆنەکە، شوێنی دەبۆکە
٦ ـ بەرئاشی قادرغا
٧ ـ باخی فەرەجی حەمەمراد لە سەرکارێز
٨ ـ خانووی عەباسەفەنی لای سینەمای دڵشاد

تێبینی: (دارا) بەوجێگایە ئەڵێن کە شەڕەکەوی لێ ئەکرێ بە تایبەتی لە وەرزی بەهار ڕۆژانی هەینی پاش نیوەڕوان، هەروەها ئەڵێن شێخ مەحمودی نەمر لە هەموو کەس

زیاتر حەزی لە کەو ڕاگرتن کردوە.

کۆتر بازەکان

ئەمانە بۆ کات بردنەسەر بەدوای کۆتری چاکدا ئەگەران بۆ ڕاگرتنی ، لە ماڵەوە کولانەی تایبەتیان بۆ ئەکردن و جێگایی دان و ئاویان بۆ دروست ئەکردن زۆر جار ئەچونە سەربان دووان هەڵیان ئەدان چاوەڕێیان ئەکردن تا ئەهاتنەوە شوینی خۆیان یان ئەیان نارد بە یەکێکدا بۆ شوێنێکی دوور لە گەڕەکی خۆیان دوایی پەیدا ئەبو نەوە ئەهاتنەوە، چەند جۆر کۆتر هەبوون کە ڕایان ئەگرتن لە ماڵاندا جارجاریش لە هەندێ دوکان و حوجرەش ڕایان ئەگرتن.

ئەمەش ناوی جۆرەکانی کۆترەکان:

١ ـ تەقلەباز

٢ ـ حاقوو

٣ ـ حەمامی

٤ ـ شاملی

٥ ـ پەری

٦ ـ لەب لەب

ئەم دووانەش کێوی بون بۆ ڕاگرتن نەبوو:

١ ـ باریکە

٢ ـ شینکە

ئەم ناوانەی خوارەو هەندێ لەو کۆتربازانەی کاتی خۆی هەندێ کاتیان بردۆتەسەرو خۆیان بەوەوە خەریك کردوە:ـ

١ ـ عیزەت بەگی وەسمان پاشا ـ مەللاك و سەرۆکی شارەوانی

٢ ـ حەمە گاسوار ـ قەبر هەڵکەن

٣ ـ ئەمینی خولەی بوك ـ باخەوان

٤ ـ تۆفیقی حەمە خێل ـ بەردکێشی مەڵکەندی

٥ ـ تۆفیقی حەسەنە قوچ ـ نۆبەچی (مرور)

٦ ـ نوری بەگ ـ حەمامچی

٧ ـ فەتاحە گۆج

٨ ـ نوری کەرکوکی

٩ ـ ساڵح میراو ـ موختاری کانی ئاسکان

١٠ ـ حاجی عومەر ـ دارتاش

١١ ـ عومەری سالەگاکوژ

١٢ ـ ساڵحی مام ئەمین

١٣ ـ ئەورەحمانە کوێر

١٤ ـ ئەحەڕەشی حەمەی ئەمین مەلێ

١٥ ـ عومەر مەجید نادر ناتر

١٦ ـ ئەحەی فەحۆل

١٧ ـ سەعەی ڕێحان

١٨ ـ حسەی کافرۆش

١٩ ـ نوری سالەی فەقێ

٢٠ ـ حەمەسوری دارتاش

٢١ ـ حەمەی سانیە

٢٢ ـ پۆڵس عەزیز شینە

٢٣ ـ ڕەحیمی حاجی مەحمودی دارتاش

٢٤ ـ برایمی حەمەی مێشولە

٢٥ ـ سابیری حەمەگاسوار

٢٦ ـ ئاغای حاجی ساڵحی قاسم

٢٧ ـ عەلی موراد

٢٨ ـ جەلالی خولەی گوڵناز

٢٩ ـ عومەری گوڵچین

٣٠ ـ نون عیزەت بەگی وەسمان پاشا

٣١ ـ شەوکەتی حاجی کەریم

٣٢ ـ حەمەفەرەجی ئەحه سنەیی

٣٣ ـ عەلی مێ‌قەلی

٣٤ ـ مەلا نوری کەریم چاوەش

٣٥ ـ سەردار مستەفا مەزهەر

٣٦ ـ ئەحمەد بەگی کانی ئاسکان

٣٧ ـ عەلی قادر ـ برین پێچ

سەرچاوە :ـ

١ ـ ئاغای حاجی ساڵحی قاسم

٢ ـ عەلی غەریب

٣ ـ ساڵحی حەمە ڕەحیم

تێ‌بینی :ـ

کاتێك من خەریکی کۆکردنەوەی ئەم یاری‌یە کۆنانە بووم کە پرسم بە پیاوی کۆن و شارەزای ئەو یاری‌یانـە کردبـوو، پێش چاپ کردنی بیستم کە مامـۆستـا صاڵـح عەلی سەرپەرشتیاری وەرزش و دیدەوانی لە پەروەردەی سلێمانی کە ئێستا خانەنشینە کتێبێکی وای دەرکـردووە بە دوو بەرگ بە ناوی فۆلکلۆری یاری‌و وەرزشی نەتـەوەی کورد بەرگی یەکەم و بەرگی دووەم لە ساڵی ١٩٧٤دا کە باسی یاری‌یە کۆنە فۆلکلۆری‌یەکانی گەلی کوردمـان دەکـات، دوای ئەوەی کە مامـۆستـا صاڵـح عەلیم دی وە هەردوو بەرگەکەی دامێ کە بەڕاستی زۆر جوان و ڕێـك وپێکـە کە زۆربـەی یاری‌یـەکـانی تێدایە وە کۆی کردۆتـەوە، لە زووربـەی ناوچـەکـانی کوردستـانی عێـراق، بەڕاستی زۆر سوودم لێ وەگرت، لە ڕاستی زانینی هەندێ لە یاری‌یەکانی، بەڵام ئەم باسانە تەنها تایبەتی‌یە بەو یاری یانەی کە لە شاری سلێمانی‌دا کراوە. ئەوەی مامۆستای بەڕێز باسی یاری زۆر ناوچـەی‌تـری کردووە، وە سەرچـاوەیەکی زۆر بەنرخە وە زۆر سوپاسی بێ‌پایانی ئەکەم هیوادارم نموونەی مامۆستای بەڕێز هەر زۆر بێت بۆ خزمەتی کەلەپووری نەتەوەکەمان.

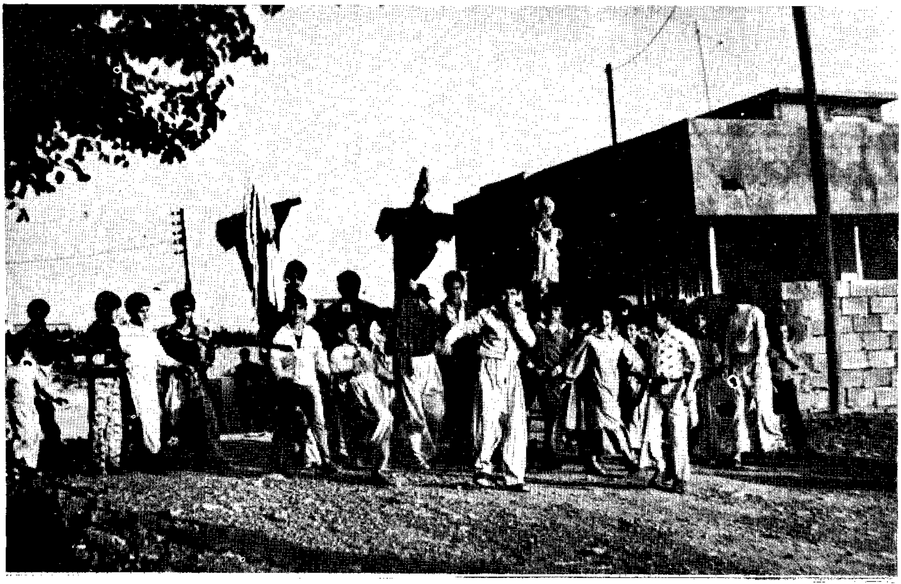

● بووکە بە بارانێ

● ئاشە بە تەنوورە

● زۆرانبازیی ساڵی ١٩٤٩

● چۆلەکە دەرهێنانی گوێ سەبانە

● موشێن

● شێروخەت

«چەند دیمەنێ لە ڕابواردنی کۆنی سلیمانی»

١ ـ سەیران

هەر کە بەهـار سەرەتـای دەرئـەکەوت بەتایبەتی دنیا خۆشی و هەتاو بووایە لە ڕۆژانی **هەینی‌دا دەستـە دەستـەو گەڕەك گەڕەك ئەوشـەوەی بۆبـەیـانی کە ئەچـوون بۆسەیران هەمـوو شتـێـکـیـان** ئامـادە دەکـرد بەتـایبـەتی یاپـراخ ئەخـرایـە مەنجـەڵەوە بۆبەیانی، لە سەیرانەکە دەیان کولاّنـد، خواردنی تریش وەکـو خورمـاو ڕۆن و پەنیـر، یان هێلکەی کولاّو، لەگەڵ چا لێیان دەنا، بەیانی کە ڕۆژ دەبووەوە هەریەکە بەپێی توانای خۆی شتێکی دەخستە بن دەستی وەیان سەرشانی‌وملی ڕێگەیان دەگرت، بۆشوێنی سەیرانەکە، هەندێ ماڵیش عەرەبـانـەی دووئەسپیـان دەگـرت وپێی دەچـوون بۆسەیـرانـەکـە. ئەم عەرەبـانانە عەرەبانەی (یایلی)یان پێ دەگوت.

شوێنە بەناوبانگەکانی سەیرانگای ئەوکاتانە ئەمانە بوون:ـ

١ ـ شیخـەبـاس: گردێکی پان وفراوان ونزیك دێی وولوبەیە کە دەکەوێتە باشووری سولەیمانی‌یەوە، ماوەی «٥» دەقیقەیە بە پێ.

لەکـاتی خوێـدا لەسـەر ئەم گردە درەختێك هەبووە ئەوەندە گەورە بووە کە بەئاسانی ژمارەیەکی زۆر گوریسی دیلانێی لێ داخراوە وە هەروەها ژمارەیەکی زۆر لە سەیران کەری لەژێـردا دانیشتـووە، بەلاّم کە سولـەیمانی کەوتە ژێر ئەشکەنجەی عوسمانی‌یەکانەوە زوڵم وزۆرێکی زۆریـان لەم شارە کرد تەنـانـەت دارەکەی شێخەباسیشیان بری‌یەوە وە سوتـانـدیان بەم شێوەیە وردە وردە ئەوسەیرانگا بەناوبانگە لەبیر چووە کە ئێستا بە هیچ جورێك ناوی‌نابرێ.

دارەکەی شێخەباس ئەوەندە بەناوبانگ بووە وەختێ کە شاعیری نەمری کورد نالی لە شامـەوە نامـەی بە شیعـر بۆشاعیـری نەمـری کورد سالم ناردووە ناوی ئەودارەی تیاهێناوەو دەڵێت:

ئیستەش بە بەرگ و بارە عەلەمدارە شێخەباس
یان بێ‌نەواو بەرگە کراوە بە شەخسی عوور

● پیرەمێرد لە ئاهەنگی نەورۆزی کارێزی وەستا شەریف

● بازرگانەکانی قەیسەری وەسمان پاشا لە سەیرانێکی سەرچناردا

● سەیرانێکی نەورۆزی ۱۹۳۸
● بەردەم گردی مامەیارە

● سەیرانی قەسابەکان، سەرچنار ١٩٢٨

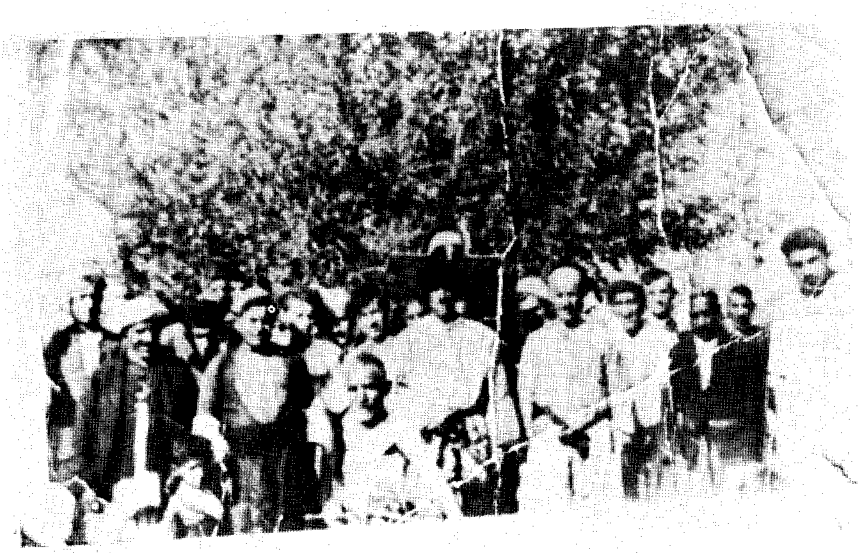

● سەیرانی دارتاشەکان، قەڵاچوالان ١٩٤٦

سالم له وەڵاما دەڵێت:

زستانی ئەوەڵین بوو بەرگی دڕی داری شیخەباس
ڕۆمی ئەوەندە شوومە لە شەخسیش ئەدا زەرەر
ئەو بەردەکانی ناوینرا قسنی شەخسەکەی
دایان بە شاخ و دارەکەیا نووکی بێهونەر

مامۆستا کامەرانیش دەڵێت:

ئەی دارەکەی شیخەباس ئاخ
لە دڵی منا تۆ بووی بە داخ
هاتن سەربازی عوسمانی
نامەردانە سووتانیانی

٢ ـ مامەیارە:ـ

ئەو گردە قووچەیە کە دەکەوێتە باکووری ڕۆژهەڵاتی شاری سولەیمانی یەوە ئەم گردە لەپێشا ناوی گردی گوڵان بووە ناوبانگی نەبووە، بەڵام بەرە بەر بوو بە شوێنێکی زۆر بەناوبانگ لە شاری سولەیمانیدا ئەویش دەگەڕێتەوە بۆ شاعیری نەمری کورد پیرەمێرد (حاجی توفیق) کە هەمووساڵێك ئاگری نەورۆزی لەوێ ئەکردەوە، لەو سەردەمەدا گردی مامەیارە ڕووتەنی بوو، داری تیانەبوو، سێبەر نەبوو بۆ سەیران کەران لەگەڵ ئەوەشدا هەتاوەکو ئێوارە لە بەر**ره** تاو دادەنیشتن بێ ئەوەی هەست بەگەرما بکەن، بەڵام لەم دواییەدا، میری درەختی تیا ناشت.

ئەم شوێنە سەیرانگای شاری سولەیمانی بوو، بەتایبەتی لە ڕۆژانی بەهاردا کە هەر چوار دەوری بە گوڵاڵە سورەو هەمەجۆری گوڵی ڕەنگاوڕەنگ ئەڕازایەوە ئەبوو بە شوێنی دڵداری لاوان لە کچ و کوڕ خۆیان ئەڕازاندەوە پۆل پۆل لەگەڵ کەس وکاریان ئەهاتن بۆ سەیران پاش ئەوەی چایان لێ ئەنا هەر تاقمە لەلایەکەوە، دەست ئەگیرا، بۆ هەڵپەڕکێ، لەلایەکی ترەوە دەست ئەکرا، بە غارغارێن و ڕمبازی، چەند کەسێك سواری ئەسپ ئەبوون وە لەوکاتەدا پۆلیسی سوارە هەبوون کە ئەکران بە دەوری یە بۆ

سەبرانەکە، ئەوانیش دەستیان ئەکرد بە غارغارێن هەتا وەکو دَمەدەمی ئێوارە، بەم شێوەیە بە هەڵپەڕکێ و گۆرانی ڕایان ئەبوارد پاشان وردە وردە بەرەو شار ئەگەڕانەوە ئەوانە کە بە پێ هاتبوون، ئەوانی تریش عەرەبانەکان ئەهاتن بە شوێنیانا.

بەڵام نابێ ئەوەشمان لەبیربچێت کە لە بەردەمی گردی مامەیارە کارێزێك هەیە پێی ئەڵێن کارێزی وەستاشەریف سەیران کەرەکان ئەو ئاوەیان ئەخواردەوە تا ئیستاش هەر ماوە ئەمەش پارچە شیعرێکە کە بەسەر مامەیارەو کارێزی وەستا شەریف دا هەڵ دراوە :-

ئۆخەی گردەکەی یارە | چەند شیرینە نازدارە
ئەو کارێزەی لە بەربێت | ئاوی شیرینی شارە
بۆیە هێندە جووانی | جێی نەوروزی کوردانی
سەیرانگایی بەهاران | جێی ئومێدی لاوانی

٣ - تووی مەلیك ٤ - قۆریەشکاو «عقاری ئیستا» ٥ - دەباشان ٦ - وەیس «ڕۆژانی چوارشەممە سەیرانگایەکی گەرم بووە، شوێنی مقری فرقە» ٧ - کانی با ڕۆژانی چوارشەممە ڕێگە کۆنەکەی هەڵەبجە ٨ - کارێزی مەجی بەگ ٩ - کۆستەی چەم «خوار قلیاسان» ١٠ - سەرچنار ١١ - کارێزی عەزیز ئاغا «دوو لوولەکە» .

٢ - شەوانی هاوینان :

لاوەکان گەڕەکاو گەڕەك ئەگەڕان بە گۆرانی ووتن و چەپلە لێدان، بە کۆڵانەکاندا ئەسووڕانەوەو تا شەوێکی درەنگ گۆرانی خۆشی کۆنی وەك «دەی‌دەی بارانە» وە «ئامێنێ» و زۆر گۆرانی تریان ئەووت بە شمشاڵ لێدان لەگەڵیا، هەروەها ژنانیش کۆمەڵیان ئەبەست، بەدەم قسەکردنەوە لە بەرماڵەکانیانا وە منداڵانیش خەریکی یاری‌کردن بوون، پیاوەکانیش ئەچوون بۆ چایخانە وە یان مزگەوت وەختیان ڕائەبوارد، تا کاتی نوستن، پاشان ئەگەڕانەوە بۆ ماڵەوە، زۆربەی ماڵەکان لە سەربان ئەنوستن، لەناو چیغدا، زوربەی ماڵەکان سەربانیان بەیەکەوە بوو، نزیك بوون لە یەکتری، هەر لە سەربان میوانداری یەکتریان ئەکردو وەختیان ئەبردەسەر تا کاتی نوستن، هەر لەناو

چیغدا لەلایەکەوە گۆزە یان شەربە پڕئەکرا لە ئاو بۆشەو سارد ئەبوو بۆ خواردنەوە لەلایەکی ترەوە میوە لە شووتی یا کاڵەك یان ترێ حازر ئەکرا ئەیانخوارد، لەژێر پارچە پەڕۆیەکی پاکدا بەفر دائەنرا، جار جار ئەخرایە ناو جامێکەوە، وە هەندێ ماڵ نە ئەچوونە سەربان کورسی گەورەیان هەبوو جێگای خێزانەکەی لەسەر ئەبووە لەسەری ئەنووستن، پەیژەیەکی بچووکی هەبوو پیا سەر ئەکەوتن.

٣ ـ شەوانی زستانان :ـ

هەر شەوە ئەچوونە ماڵێك دائەنیشتن تا نیوەشەو بەهەندێ یاری وەختیان ئەبردەسەر، وەکو کلاو کلاوێن و گۆرەوی بازیو گەنم گەنم وەیان مەتەڵ لە یەك داهێنان یان یەکێك چیرۆکێکی بۆ ئەگێڕانەوە، گەورەو بچووك گوێیان لی ڕائەگرت، تا لە چیرۆکەکە ئەبۆوە، لەم ماوەیەدا چایان لێ ئەناو چەرەسیان ئەخواردو زۆر ماڵیش باسووق و گوێزو مێوژ و نۆکیان دائەنا ئەوشەوەیان ئەبردەسەر بۆ سبەی شەو ئەچوونە ماڵێکی تر.

٤ ـ ڕەمەزانان :

هەر کە ڕەمەزان نزیك ئەبۆوە هەموو ماڵێك دەستیان ئەکرد بە ئامادەکردنی شتوومەك وەك نان کردن جل شتن و ئەوشتانەی کە بۆ ڕۆژووەوان زەحمەت بوو. ئینجا کە ڕەمەزان ئەهات یەکەم شەو چەند تۆپێك ئاگر ئەدراو ئەکرا بە ڕەمەزان، بەیانی هەرکەس ئەچوو بۆسەر ئیشی خۆی وە لە هەموو شارەکەدا سێ چوار شوێن ئیجازەی ئەدرا بۆ نان تیا خواردن، دوای دەمەدەمی عەسر دوکانەکانی سەر جادەکان کە ڕەمەزان بکەوتایە گەرمای هاوینەوە مەرکانە دۆیان ئەهێنایە سەر شۆستەکان وە لەسەر مێزێك بەفریان دائەنا بە مشار ئەیانبری‌یەوە، بۆ فرۆشتن. هەرکەس بچوایە دۆی بکریایە، پارچەیەك بەفریان بۆ تێ‌ئەخست، لە لایەکی ترەوە شەربەتی مێوژی ساغ لە سوراحی گەورەدا دائەنرا پەرداخی بە چوار فلس «عانەیەك» بە بەفری مەڵکەندی‌یەوە شەربەت فروش ئەیان فرۆشت. لە لایەکی تریشەوە بەقاڵەکان میوەیان دائەنا وەکو شووتی و ترێ و کاڵەك و خەیار کە ئەیانکری هەندێ ئەکرایە دەسەسڕیان فەقیانەکانیانەوە ئەیان هێنایەوە بۆ ماڵەوە، تا نزیك بەربانگ هەموو شتێك ئامادە ئەکرا، ئینجا پێش ئەوەی تۆپەکە بتەقێت، لە هەموو گەڕەکەکانا منداڵان خۆیان تۆپیان دروست ئەکرد لەقاوغی فیشەك یان لە بۆری‌یەکی باریك سەریکی گیرابوو، ئینجاکونێکیان ئەکردە بۆری‌یەکە، پاشان

نیـوەی پرئـەکـرا لە باروت دوای ئەوە پەڕۆیـان بە شیشێـك ئەئاخنی یە ناوبۆری یەکە، لەدواییـدا چاوەڕێی ئەوەیـان ئەکـرد کە مەلا بانـگ بدات، لەگەڵ تۆپەکەدا، ئەمانیش ئاگـریـان ئەنـا بە تۆپـەکەی خۆیانەوە، هەندێکیان دەنگی باش ئەهات. کە تۆپەکە ئە تەقی وە مەلاش بانگی ئـەدا نوێژیان ئەکـرد پاشان بەربانگیان ئەکردەوە، دوای ئەوەی کە بەربـانگیـان ئەکـردەوە ئینجـا دەستیـان ئەکـرد بەگـەڕان بۆ مالآن وە زۆربـەی پیاوەکان ئەچـوون بۆ مزگـەوت بۆ «تـەراویـح» پاش ئەوە ڕوویـان ئەکردە چایخانەکان لەوکاتەدا هەندێ لە چایخانەکان وەکو چایخانەی حەمە شەشە لە صابونکەران و چایخانەی شێخ محـەمـەدی کاکـەلاو بەرامبـەر حەوشی سەرا وە چایخـانـەی عوسمـانی قالـەڕەش لە سەرشـەقـام چیـرۆك «حیکـایەت»ی تیا ئەخوێندرایەوە وەك حیکایەتی ڕۆستەمی زاڵ و خورشیـدو خاوەرو شیـرین و فەرهاد تا پاڵی ئەدا بە پارشێوەوە، ئینجا حکایەت خوانەکە ئەیووت باقیەکەی‌تری بۆ سبەی شەو، بەم جۆرە هەرکەسە بۆ ماڵی خۆی ئەڕۆیشتەوە، لە لایـەکی‌تـریشەوە هەر کە ئە گەیشتە ١٢ی ڕەمەزان ڕۆژە تاکەکانی ١٣، ١٧، ١٩، ٢١، ٢٩، ناوساجیان ئەبەشیەوە.

٥ ـ جەژنان :ـ

کۆن کە جەژنیـان ئەکـرد چەنـد ڕۆژێـك پێش جەژن هەموشتێکیان ئامادە ئەکرد، هەنـدێـك جلی تازەیان ئەکرد، هەندێ جلی کۆنیان ئەشت ئەیانارد بۆئوتوو. پێڵاوی تازەش ئەکرا. هەندێك پێلاوەکانیان ئەنارد بۆلای پینەچی چاك ئەکرایەوە لەپاشدا ئەبرا بۆبۆیاخ کردن لەلای بۆیاخ کەرەکانی بەردەرکی سەرا کە بەریز دائەنیشتن. کە ئەکرا بە جەژن بەیانی زۆر ماڵ سینی‌یەك چێشتی ئەنارد بۆمزگەوت پاش نان خواردنی جەژن دەست ئەکرا بە گەڕان بۆماڵە دراوسێ و خزم ئینجا منداڵەکان پارەی جەژنیان وەرئەگرت ئەچوون بۆپیرمەسوور یان هۆمەرمەندان یان بەردەکی سەرا لەو شوێنانەدا چەرخوفەلەکو کورسی کورسی و زۆر یاری‌تر دانرابوو بۆمنداڵان لە لایەی‌تریشەوە ئوتومبیل راوەستابوو سوار ئەبـوون بەسـەعـات و ئەگـەڕان بە ناوشـاردا بە گۆرانی و چەپڵەڕێـزان ئەم جۆرە گۆرانیانەیان ئەووت وەك هەی بەلار، سەوزەڵێ، شیرینی لەیلانێ، ئەرێ هۆلەیلێ.
لە لایـەکی‌تـرەوە عارەبـانـەی دوو ئەسپی لە بەردەرکی سەراوە بۆپیرمەسوور یان بۆماڵی موتـەسـەڕیف ئەچـوونـو ئەهـاتنـەوە، هەر لەم شوێنانەدا ئوتومبیل بۆقلیاسان ئەمسەرو ئەوسـەر بە ٢٠ فلس منـاڵ سوار ئە بوون مێزدانرابوو سینی یە پاقلاوەو برمەو لوقمەقازی

وشتی تر ئەفرۆشراو هەندێ سەرەکۆڵان لگاوچی لگاوی ئەکرد، لەلایەکی تریشەوە لە پیرمەسوورو هۆمەرمەندان بەزۆری پۆلیسی سوارەو هەندێ‌کەس کە ئەسپیان پێ بوو دەستیان ئەکرد بە ڕمبازی، هەروەها لەو شوێنانە ئەدرا لە دەهۆڵ و زوڕناو ئەکرا بە هەڵپەڕکێ تا دەمەدەمی ئێوارە.

٦ ـ ئاهەنگ: جاران وا باوبوو هەر ماڵێك منالیان ببوایە کوڕ بوایە، وەیا ژنیان بهێنایە یان بەبۆنەی شتێکی خۆشەوە شەوێکیان تەرخان ئەکرد پێیان ئەووت ئاهەنگ.
خاوەن ماڵەکە چەند ڕۆژێك لەوەپێش خۆیان ئامادە ئەکرد وە ماڵیان ئەرازاندەوە، شوێنی ژنان بەجیا، پیاوانیش بەجیا، کە ئێوارە ئەهات خواردن ئامادە ئەکرا، چایان لی ئەنا، میوەیان ئامادەئەکرد، پاش نانخواردن وردە وردەدەست ئەکرا بەقسەی خۆشو پێکەنین، ئینجا دەست ئەکرا بە گۆرانی‌وتن بەتایبەتی هەندێ دەنگخۆش هەبوون هەرلە ئاهەنگەکەدا، گۆرانیان ئەووت، یان دەنگخۆشێکی برادەری خۆیان ببوایە، ئەوە ئەوشەوە گۆرانی بۆئەووتن وە هەموو بەدەم گۆرانی‌یەکەوە چەپڵەیان لێ‌ئەدا یەکێك هەڵئەسا لەگەڵیا سووری ئەدا جارجارێك دەهۆڵ وزوڕناشیان ئەهێنا بەدەم گۆرانی و هەڵپەڕکێ وەو قسەی خۆشەوە ئەوشەوەیان ئەبردەسەر، ساڵان بەم شێوەیە خەڵك ڕای‌ئەبوارد بە بێ‌ئەوەی هیچ غەمێکیان بووبێ.

٧ ـ شوێنی مەلەکردن :ـ
بەزۆری مەلەکردن لەناو شارا ئوسڵ خانەی مزگەوتەکان بووکە ئەچوون مەلەیان تیا ئەکرد بەدزی مجەورەکەوە بەڵام زۆر جار کە مجەورەکە پێ‌ی ئەزانین، یەکسەر، جلەکانی ئەخستنە ناو حەوزەکەوە پاشان بەشوڵك ئەچووە گیانیان لە لایەکی تریشەوە لە دەرەوەی شار بۆ زەرعات (ئەستێرك) دروست ئەکرا لە بەردەمی جۆگەیەکا ئاوەکە پەنگی ئەخواردەوە زۆر ئەبوو ئینجا منالی گەورە دەستیان ئەکرد بە مەلەکردن ئەوسا دەرپێ‌ی درێژ باوی بوو، فویان تێ‌ئەکردو دەرەڵنگەکانی ئەبەسترا پڕئەبوو لە هەواو سەر ئاو ئەکەوتن وە مەلەیان ئەکرد، ئینجا ئەچوون بۆ فەریکەنۆك خواردن، یا بێستانی ترۆزی‌و خەیار، یان کاڵەك یان شسووتی، تێریان ئەخواردو وردە وردە بەرەو شار ئەبوونەوە.

باخچەی گشتی و سینەما :ـ

لەو سەردەمەدا لە شاری سولەیمانی دا ژنان کەم ئەچوونە دەرەوە هیچ شوێنێك نەبوو کە ڕووی تێ بکەن تەنها دوو شوێن نەبێ .

یەکەم : باغچەی گشتی : لە هەفتەیەکدا ڕۆژانی یەك شەممەو چوارشەممە ئەچوون بۆ باغچەی گشتی هەرگەرەکە چەند کۆمەڵێك پێکەوە ئەڕۆیشتن لە عەسردا خۆیان ئەرازاندەوە بەس ژنان ماکیاجیان ئەکرد، کە پێیان ئەووت سوراوو سپیاو، کچانیش بێ مکیاج، بەڵام جلی جوانیان لەبەرئەکرد، خواردن و چەرەسیان ئەبرد، لەوێ وەختیان ئەبردەسەر، تا نزیك ئێوارە ینجا ئەگەڕانەوە، هەروەها کوڕانیش خۆیان ئەگۆڕی هەندێکیان گوڵیان ئەکرد بەیەخەیانا ئەگەڕان بە دەوروپشتی باغچەکەدا .

دووەم : سینەما ئەمیش بەوجۆرە ڕۆژانی دوشەممە تەرخان کرابو بۆ ئافرەت وە لەم ڕۆژەدا ئافرەتان خۆیان بۆ ئامادەئەکرد وئەچوون بۆ سینەما .

سلیمانی سالی ١٩٥٩ [illegible]

● پیاوانی گەڕەك لە یەکەم ڕۆژی جەژندا، مزگەوتی حاجی‌حان

● بەردەکەی شێخ حەسەنی گلەزەردە

● بەرامبەر دەشتی شێخ جافەر لە جەژندا

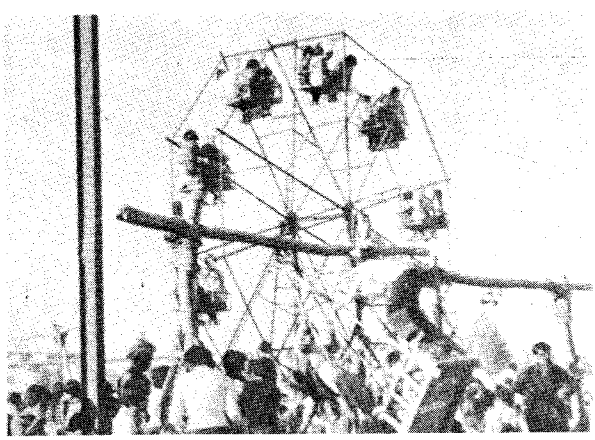

● کورسی کورسی

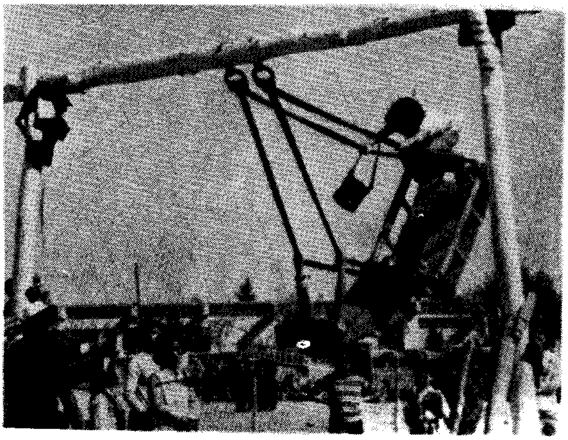

● چەرخ و فەلەك

● شەربەتی مێوژ لە جەژنا

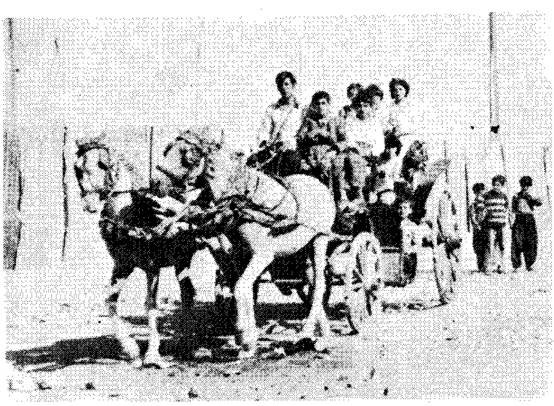

● منداڵان بەسواری

عەرەبانەوە بە پارەی جەژنانە

بەهاران

کوڵە کنگر و نێرگسی بەهار
فروو شیرێژ و قەیماغ بەرەوشار
لە کۆزەرەقەو بازیان خەراجیان
ماستی مەڕەگێژ لەگەڵ هی ترجیان
کەرەو مەشکەدۆ تا پەنیری تەڕ
پڕ بازار ئەبوو پیمت و فەڕی مەڕ
کوزەڵەو بەنگۆکە بنار و شاخێ
سەوز و شین ئەبوو گوێ چەم و باخێ
گوڵاڵە سوورە زەل و گیاکەڵە
هەڵەکۆك لووشە پونگەو خەرتەلە
چوالە [illegible]اسی ژێر بەفری زستان
هی پیرەمەگروون پێنجوێن و کوێستان
نۆبەرەی بەهار کاروان ئەیهانی
بۆناو بازاڕی شاری سلێمانی

وا بەسەرئەبرا وەرز و مانگ و کات
تەمەن ساڵ بەساڵ بەرەوپێش ئەهات
بۆ ئەو زەمان و کات و سەردەمە
دواییم پێ هێنا بەم شتە کەمە
گەر کەم و کوڕ بێ یاخود ناتەواو
ئەوەی زانیومە خستومە بەرچاو
داوام ئەوەیە بەتام و پێز بێت
جێی ڕەزامەندیی ئێوەی بەرێز بێت
(قادر برسی)

« هاوینان »

بەیانیان کاروان ئەهات بەرەو شار
بەفرو خەڵووزو میوەو سپیدار

کەلە گۆیژەوە ئەهاتنە خوارێ
ئاشکرا دیاربوو کە خێر ئەبارێ

لە دەنگی زەنگوڵەو تەقەو خشەی دار
سازو سەمتور بوو بۆ هۆرەو قەتار

ئەستێرەی ئاسمان ئەیان جریوان
ئیمەش لە چیغا لە بەربای بەیان

ئەمان ڕوانی‌یە ڕەزی وێڵەدەر
بۆ بارە کەوی وێل و دەربەدەر

بۆ قاسپەی نایەو تێی ناچریکێنێ
خـەڵکی بێ‌ئاگا لە خەو هەڵسێنێ
سەربانان چیغ و فانۆس چەرپایە
لانکەو بێشکەی جوان دەنگی لایلایە

پەردەو کولەی بووك یا تازە زاوا
پەناهەندە بوون لە ترس و تاوا

بۆ ئەوەی هەتاو هەڵیان نەسێنێ
ڤیروسیا خەسوو با بیوڵێنێ

« پایزان »

دوا مانگی هاوین نەمانی گەرما

نۆرەی پایز بوو خەزان و سەرما

گەڵارێزان و کزەی بای وشك
عاشقەو ماشقەی مار خشپەی کلاشك

زەردەواڵەی زۆر بن میچ و مشك
کلاش کلاش و شڵپەی دوپشك

هاوار هاوارو گریەو باوکەڕۆ
لەتاو لەرزوتاو دەردی سێبەڕۆ

باخ هەڵپاچین و پەل و پۆ بڕین
تەماتە گوشین ئازووقە کڕین

لەسەر ڕێگاوبان تروسکەی ئاگر
ئەبینرا دیاربوو قۆڵغی باجگر

لەگەڵ ئەویش دا میوەی هەمەڕەنگ
بە ترازووی چەرمین کێش و هۆقەی سەنگ

سەوی بەرچنە بازاڕ دەرماڵان
هەڵیان ئەڕێژا هەرزان و تاڵان

هەمووساڵ پایز تا دوایی ئەدات
ژنان خەریکی ترخینەو ترشیات
پیاوان پەلەپەل ئەکەوتنەخۆیان
زەل و ڕەشگەکا سواغ و گڵەبان

« زستانان »

زستانیش بەفرو چۆڕ راوگەو باران
سەربان ماڵینەو کوتان و گێران
هەورو چەخماخەو بارانیبەحوڕ
ڕەشەبای گۆیژەو قوڵچی فیك وهوڕ

بن گوێیسەبانەو چوخم و پاڵ دیوار
تونی حەمام و قەیسەری‌و بازاڕ
خۆ مەڵاس کردن تاوتاویش گەڕان
ساقۆڵ و حسکە پانزەتیر لە شان
حەمام چی ناتر قەساب نانەوا
جارجار ئەگیران لە نیوە شەوا
میلی تفەنگ و دەنگی تێخوڕین
بۆ نەهێشتنی دزی‌و ماڵ بڕین
کەلاوەو قوژبن دەوروبەری شار
تاك تاکە فانۆس هەڵواسراوی دار
لوورەی چەقەڵ و ڕەشەمێ سەگ وەڕ
تا ئاگری نەورۆز ساڵ وا ئەچووەسەر

«رەمەزانان»

بە رەمەزانان بەربانگ و پارشێو
تۆپی پەرۆ کۆن وەکو بۆڵەی دێو
پڕئەبوو لە خەڵك قشڵەو دەبۆکە
گوێیان ئەئاخنی بە پەنجەو لۆکە
لەدوای تەقاندن بانگ و تەپڵ و دەف
تۆبەو پەشیمان لە کفرو لە رەف
پاش نوێژی شێوان رۆژو شکاندن
سەرفترەو زەکات یا سەر قەبڵاندن
بەرەو ماڵی خواو نوێژی تەراویح
بۆ خەتمەو خەڵوەت درودو تەسبیح
هەندیکیش بە رۆژ لە گوشەی مزگەوت
رۆژگار بە بێکار خەویان لێ ئەکەوت
کتێب گرتنەوەو باسی خەونامە
لە برەوا بوون وەك تاوڵەو دامە
شەرە کەڵەشێر، کۆتر کەوبازی
باس و تەماشای سواری‌و رمبازی
بەردەرکی سەرا شەوان چایخانە
پاڵەوان بازی‌و میل و زۆرخانە
دەست و مەچەکی مامە عەبوودی
لە پاڵوانا کەم کەسی وام دی
نێرگەلەو مارپێچ چاو قاوەو فنجان
برنوتی سەبیل مژین و کێشان
کورە کورەی کۆن بە کۆڕو کۆمەڵ

ڕەفیقی گلەحەمکوڵ، سەعەشەل
ڕانك و چوغەی شاڵ، پەستەکی بانە
خەنجەری دەبان، مشکیو جامانە
کڵاو گرێچن، کلاش، فەقیانە
پشتوێنی شاڵ و پێو پووزەوانە

بە یاری قلیچ ئەسکەمل مۆرە
یا بەستەی سەفەر نۆرە بەنۆرە

یاخود بیلاردو مێزو تۆپ و دار
بە دوو کەس ئەکرا قۆزو هەرزەکار

دەنگ خۆشی ئەوسا قالە گۆج، ڕەشۆل
دەنگیان ئەگەیشتە چوارباخ و سەرگۆل

بانگ و سەڵای خۆش ئایایو سەبا
بەیانیان شەماڵ بۆڵای خوای ئەبا

وا بەسەرئەبرا مانگی ڕەمەزان
هەردوو جەژنەکەیش ڕەمەزان، قوربان

«جەژنەکان»

جەژنان دڵپاکیو گەردن ئازادی
ئاشتیو لێبوردن بە خۆشیو شادی
برنجی گلەو بازیان و سەنگاو
پڕ لەتکەی عەجەم بۆ پەردە پڵاو
بە ڕۆنی کوردی هێزەو کووپەی شین

دەست خۆش کەیبانوو هەزار ئافەرین
تەقەی کەوگیرو بنکری برنج
مری ئەکردین وەك فیلی شەترنج
مستەفای سلّق و شلە قاورمە
تاسکەبابی چەور بە گۆشتی نەرمە
بۆن و بەرامەی زیرەو دارچینی
زرنگەی مۆسیقای فەخفوریو چینی
لەدوای نان خواردن دراوسێو ناسیاو
ماڵ بەماڵ ئەچوون پۆل پۆل ژن و پیاو
پۆشتەو پەرداخ و جل وبەرگی جوان
شیرینیو نوقوڵ شادو کامەران
بەوبۆنەیەوە باشترین هەلکەوت
بۆ ئاشت بوونەوە ئاسان دەست ئەکەوت
لەدوای بەخشین و تکای لێبوردن
پێتی ئەسەلماند کە کورد چەن مەردن
برای هەرکەسێ گەر بشکوژ رایە
ئەبوو لە چەژنا هەر ببەخشرایە
خۆ ئەگەر کەسێ بچوایە بۆ حەج
لەوەپێش زیاتر ئامادەو مل کەچ
حەج ئەوسا وابوو زۆرتر بە کاروان
ئاوابوو پیشەو دەستووری جاران
قۆچی قوربانی پارێن دابەستە
ئەبەخشرایەوە بۆ ئەو مەبەستە

(قادر برسی)

* * *

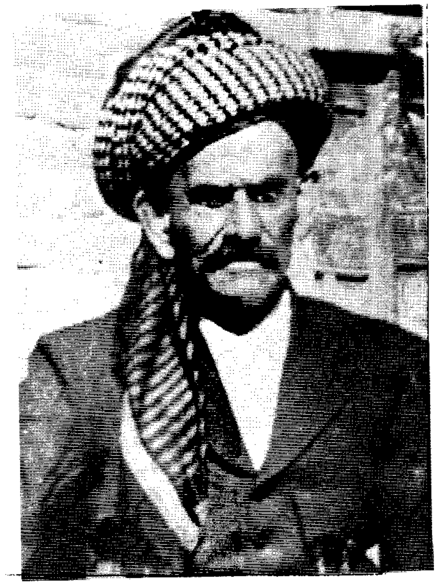

● مەحمود بەگی حاجی ئەمین بەگ ـ جەڕاح

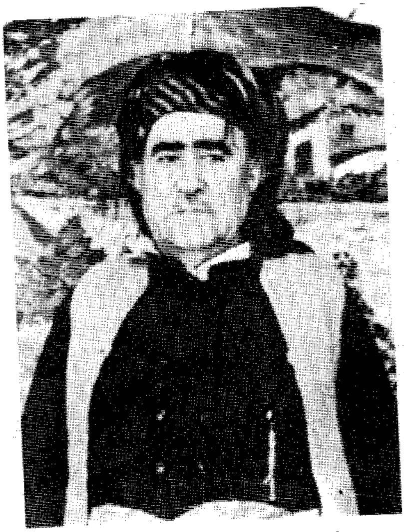

● فەرەج ئاغای دارۆغایی
١٩٠٦ ـ ١٩٨٦

● حاجی ئەمینی کاکە حەمە ١٨٤٥ ـ ١٩٤١

● فایەقی کاکەمین ١٨٩٧ ـ ١٩٥٥ یەکەم فرۆکەچی سلێمانی لە سوپای عوسمانلیدا

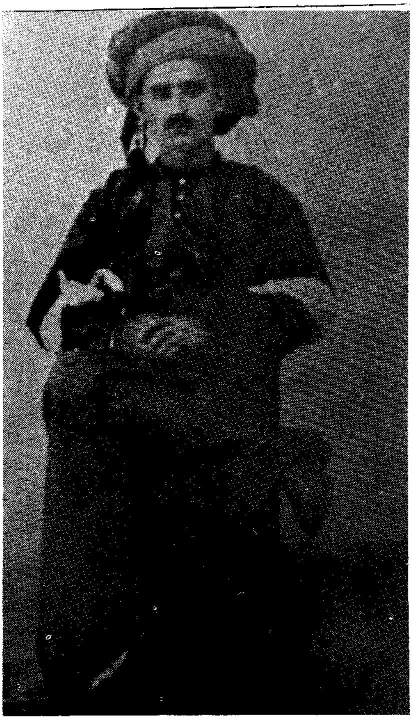

● واحید ئەفەندیی مەلا ئەحمەدی قوربانی ١٩١٢ ـ ١٩٨٢

● کامیلی کاکەمین ١٩١٢ ـ ١٩٨٧

● به بۆنەی شووکردنی حەپسەخانی نەقیبەوە ۱۹۲۰

● هەندێ لە ناودارەکانی سلێمانی

● هەیئەتی مەشوٚرەتی کورد لە سلێمانی ساڵانی ١٩١٥ - ١٩٢٢

● مەلا سەعیدی کابان
١٨٩٨ - ١٩٦١

● ئەحمەد بەگی تاپۆ
١٨٦٠ - ١٩٣٣

● کوتر بازیکی کون توفیقی حەسەنە قوچ

● قادر ئاغای عەتتار
١٨٨٢ - ١٩٧١

● جل و بەرگی جاران

● کەوباز مام ڕەحیم کوڵەیی

باشکۆ

تاجیری توتن قەڵەمچی

کاتی خۆی ئەو توجارانە ئەچون بۆ دێهاتەکانی ناوچەی دەورو پشتی سلێمانی بۆ توتن کرین و داگرتن ئەمانە زۆریان ئاشنای خۆیان هەبووە لە دێهاتەکان یاخود جوتیارەکان خۆیان توتنەکانیان بە وولاخ ئەهێنا بۆ ناوشار لەناو خەرار یان گونیەدا، لێرە توجارەکان لێیان ئەکرین، ئەم توجارانە بە هۆی کۆمەڵێك حەماڵی ئەمینی شارەزاو ناسیاوی خۆیان ئەو توتنە جوان و رێك و پێك ئەخرایە گونیەوەو دائەگیرایەوە جوان دەمیان ئەدوری وەچەند (حەماڵ باشی)یەك سەرپەرشتی ئیش و توتنەکەیان ئەکردن وە لەو خانەدا کە شوێنێکی گەورە بوو بریتی بو لە سێ حەوشەی گەورە بەچوار دەوریا هەموی حوجرە، حوجرە بو هەر حوجرەی (عەمار)ی تاجیرێك بووە کە توتنە کانیان تێکردوە، ئەو سێ حەوشەیە بەم ناوانە ناو براون یەکەم حەوشی گومرگ دووەم حەوشی حەوزەکە لەگەڵ حەوشی سێیەم ئەم توتنانە جاروبار ئەو حەمالانە لە حوجرەکان ئەیان هێنایە ئەم حەوشانە بۆ سەیرکردنی توتنەکە لە نەخۆشیو خراپ بونی، گونیەکانیان ئەکردەوەو تاوتو میان ئەکرد واتە (سەرەشکێنە) ئەکرا، ئەو فەردە گونیانەش هەر خاوەنەی جۆرە حەرف و ژمارەیەکی تایبەتی خۆی هەبو کە لەسەر فەردەکانیان ئەنوسرا واتە نیشانە ئەکرا. هەر لەم خانەدا دائیرەی (گومرگ)ی تیا بو کە رەسمی خۆی لە خاوەن توتنەکان ئەسەند ئەو زەمانەش مودیری گومرگ ئەمین بەگ بو کە پێیان ئەووت

موديری (ڕێژی) کە لە زمانی فەرەنسی‌یەوە هاتوە. دوایی ئەو توتنانەیان ئەنارد بۆ بەغا هەر لە زووەوە بە کاروانی وولاخ لەڕێگای قەراغەوە، تالۆری کەوتە ناو شارەکەمانەوە لەوێش دوو تاجیری گەورەی خەڵکی سلێمانی هەبون یەکەمیان میرزا فەرەجی حاجی شەریف دووەمیان ئەحمەد ئاغای کەرکوکلی زادە کە لە زووەوە لە بەغا دائەنیشتن لەوێ خانیان هەبو خانەکانیش هەر وەکو ئەوەی ئێرە حوجرەی تیا بوو ئەمان لێرەوە توتنەکانیان ئەنارد بۆ ئەوان لەو خانەدا لە حوجرەکان دایان ئەناو توتنەکانیان بە تاجیرەکانی ئەوێ ئەفرۆشت، پاش مەسرەف و حەق و ساعی واتە (قومسیون)ی خۆیانیان لێ دەرئەکردو باقی پارەکانیان ئەدانێ تاجیرەکانی ئەوێ بە گوێرەی ڕۆژ بەئارەزوی خۆیان نرخیان لەسەر ئەو توتنانە دائەنا تا ساڵی ١٩٣٨ بۆ یەکەم جار دائیرەی (إنحصار) لە سلێمانیو شارەکانی تری کوردستان دانرا.

ئیتر لەو کاتەوە ئەو توجارانەو جوتیارەکان خۆیان توتنەکانیان ئەدا بە (إنحصار) وە ئەم دائیرەیە چەند لیژنەیەکی شارەزای لە توتن دامەزران بۆ فەحصی توتن وە بە گوێرەی چاك و خراپی توتنەکە دەرەجەیان لەسەر دائەنا پێنج دەرەجە بۆ مومتازو یەك و دوو و سێو چوار لەسەر ئەم دەرەجانە پارەی خۆیان لە میری وەرئەگرت .. ئەم إنحصارە سودێکی گەورەی هەبوو، ئەمەش ئەگەڕێتەوە بۆ هەوڵی ئەمین زەکی بەگ کە لەو کاتەدا وەزیری (إقتصاد) بو.

ناوی تاجیرەکان

١ ـ عەلی ئاغای مەولودی سام ئاغا ١٨١٠ ـ ١٩٠٥
٢ ـ حاجی محەمەدی عەلی ئاغای مەولودی سام ئاغا ١٨٦٠ ـ ١٩٦٠
٣ ـ حاجی فەتاحی قادر
٤ ـ حاجی سەعید ئاغا
٥ ـ حاجی مەلا محی‌الدین:برابون
٦ ـ حاجی ئیبراهیم ئاغای خەفاف

٧ ـ میرزا فەتاحی حاجی شەریف
٨ ـ میرزا کەریمی حاجی شەریف : برابون
٩ ـ ئەحمەدی حاجی صاڵحی خەفاف
١٠ـ میرزا غەفوری حاجی مەعروف: برابون
١١ـ مەلا حسەینی حاجی مەعروف
١٢ـ میرزا غەفوری حاجی مەلا سەعیدی شاڵی
١٣ـ میرزا مستەفای حاجی مەلا سەعیدی شاڵی : برابون
١٤ـ حەمە نەجم وەسمان
١٥ـ اسماعیل ئاغای شاڵی
١٦ـ حاجی محەمەدی لاوە
١٧ـ ئەحمەدی تەها
١٨ـ میرزا ئەوڕەحمانی حاجی فەتاح
١٩ـ حاجی ئەمینی حاجی فەتاح : برابوون
٢٠ـ حاجی مەحموود دارتاش
٢١ـ حاجی کاکە حەمە
٢٢ـ میرزا تۆفیق : برابون
٢٣ـ حاجی عبدالواحد
٢٤ـ عەلی ئەفەندی حاجی ئەمین
٢٥ـ میرزا ئەوڕەحمانی شاڵی
٢٦ـ غەنی حاجی عەبدوڵڵا شاڵی
٢٧ـ میرزا سەعیدی مەلا عەباس
٢٨ـ کاکە حەمەی مەلا عارف
٢٩ـ مستەفاغای حاجی حەمە سەعید
٣٠ـ میرزا سەعیدی مەلا ئەحمەد بەقاڵ
٣١ـ میرزا عەویزی مەلا ئەمینی ئەحمەد بەقال : برابوون
٣٢ـ حاجی صاڵح قاسم

٣٣- حاجی ڕەشیدی حاجی سەعید
٣٤- حاجی مەلا خالید مەلا عەلی
٣٥- فەقێ ڕەشیدی حاجی صاڵحی قەشانی
٣٦- حاجی محەمەدی ڕەشان
٣٧- حاجی فەرەجی ڕەشان : برابون
٣٨- خواجە عەبدە خدرە
٣٩- عومەری حاجی محەمەدی سام ئاغا

تێبینی :-

ئەو خانەی کە توتنیان ڵی دائەنا دائیرەی گومرگی تیا بو لەبەر خانەقا بو ئێستاکە شوێنی گەڕاجی بەغایە بەرامبەر گەڕاجی شەعب (خانە سووتاو)ی کۆن، ئەو خانە لە مانگی مایس ساڵی ١٩٣٤ لەپێش نیوەڕۆ توتنەکان گری تێبەربووو سووتا خاوەن توتنەکان هەندێ لەو فەردە توتنانەیان بە پەلە پروزکێ ڕزگار کرد، لەو ساوە پێیان ئەووت گومرگە سووتاو بەڵام لە پێش ئەم سووتانەدا جارێکی تر لەزەمانی عوسماندا کەرەتێکی تر سووتاوە، خاوەن موڵکی ئەم گومرگە سووتاوە هی حاجی سەعیاغاو حاجی مەلا محی‌الدین و حاجی عه لی‌ئاغا بوکە برابون، هەروەها لەو گومرگە سووتاوە چەند تاجیرێکی تر هەبون کە جاروبار توتنەکانیان لەو تاجیرانە ئەکڕیەوە ئەوان خۆیان ئەیان نارد بۆ بەغا ئەمانە پێیان ئەوتن دەلاڵی توتن وەك نەجیم ئاغای حاجی مەحمودو ڕەشیدی حەسەنی گورون وەئەو حەماڵ باشی‌یانەی کە سەرپەرشتی توتنەکانیان ئەکرد بۆ تاجیرەکان دەروێش ئەحمەد کەریمو ئەحمەد ئەمینو فەقێ لەو کەرەبون هەروەها پێش ئەوەی‌توتن بنێرن بۆ بەغاچەند کەسێك خاوەنی کاروانی وولاخ بون لەسەر شەقام ئەمان بەکاروانی وولاخ توتنەکانیان ئەبرد بۆ بەغا وە لەو سەریشەوە ماڵی توجارەتیان ئەهێنا بۆ سلێمانی یەکێ لەوانە کەریمی تازەمین بو.

سەرچاوە : عومەری حاجی محەمەدی ساماغا کەخۆی‌و باوو باپیری ئەمە پیشەیان بوو.

تاجیری ڕەشە وولاغ جەڵەبچی

هەنــدێ کەس هەبــون لەم شارەدا کە ئیشیــان هەر تیجارەتی ڕەشــە وولاخ بوە بەجەڵەب واتە بە کۆمەڵ گاو مانگایان کڕیوە یان لە دێهاتەکانەوە بۆیان هاتوە یان لەمەیانی گاکە کە ئەکەوێتە خوار مەیانی ماستەکە لەوێ لە جامبازیان ئەکڕییەوە کە لە دەرەوەی شار ئەیان هێنا بۆ فرۆشتن لەو مەیانە، ئەمانیش شوێنی تایبەتی خۆیــان هەبــوو بۆ بەخێــو کردنی، هەنــدێکیــان لێ ئەفرۆشتەوە بەقەسابەکانی ئێرە باقیــەکــەی تر بە جەڵــەب ئەیــان برد بۆ موســڵ بۆ توجــارەکــانی ئەوێ کە ئاشنای خۆیان بون و مەعامەلەیان هەبو لە گەڵیاندا.

لەپێش ئەوەی لۆری بکەوێتە شارەکەمانەوە لێرەوە بە پێ شوانی تایبەتی خۆیان هەبــو کە لە ڕێگــەی دوکــان و کۆیــەو هەولێــرەوە ئەچــون بۆ موســڵ، جاروبــار لەوێشەوە لێیان ئەنارد بۆ حەڵەب لە سوریا یەکێکی خۆیان ئەچوو لە گەڵیاندا تا ئەوێ، ئەم توجارانە هەموو براو خزم و کەس و کاری یەك بون و هەمووماڵیان لەسەر شەقام بوو وەکو لە خوارەوە دیاری کراوە:-

١ ـ حاجی عەزیزی مەلا ڕەحیمی مەلا حسەین

٢ ـ حاجی محەمەدی مەلا ڕەحیمی مەلا حسەین

٣ ـ کەریمی مەلا ڕەحیمی مەلا حسەین

٤ ـ حاجی عەبدوڵڵای مەلا ڕەحیمی مەلا حەسین: هەرچواریان برابون

٥ ـ حاجی عەلی ئەحمەد خوشکەزایان بووە

٦ ـ حاجی تۆفیقی خدری ئەستێر

٧ ـ حاجی ڕەفیقی کوری حاجی توفیقی خدری ئەستێر.

ئەمانیش خزمیان بون لە ژن و ژن خوازی‌یەوە.
سەرچاوە:- حاجی عەبدوڵڵا مەلا ڕەحیمی مەلا حسەین
تێبینی:-
چەند کەسێکی تر هەبون تیجارەتی جەیوانی وردە (مەڕو بزن) یان ئەکرد بەجەڵەب بە زۆری ئەیان نارد بۆ بەغا لەڕێگای قەراغەوە زوربەی مەڕیان ئەنارد ئەمانیش شوانی تایبەتی خۆیان هەبو لەگەڵیاندا ئەچون تاخان بەنی سەعدو بەغا تا لۆری زۆر بو لە شارەکەمانا، ئەم توجارانەش ئەمانەی خوارەوە بون.
١ - حاجی تۆفیقی گورگەوان
٢ - حاجی عەلی کوڵەك
٣ - حاجی محەمەدی کوڵەك: برابون وشەریك بون

دانسازەکان

ئەمیش هونەرێکە کە چەند کەسێك لە شارەکەماندا ئەمە پیشەیان بووە:-
١ - شێخ لەتیفی دانساز:- لە کاتی بۆردومانی سلێمانی‌دا شێخ لەتیف ئەچێت بۆ هەڵبجە لەوێوە ئەچێت بۆ (بیارە) لەوکاتەدا کابرایە لە کوردستانی ئێرانەوە دێت بۆ بیارە بۆ ئەوەی تاقمی دان دروست بکات بۆ (شێخ عەلادین) و (جەعفەر سوڵتان)ی سەرۆکی هەورامی‌یەکانی (بیارە) بە پارەیەکی زۆر (شێخ مەولانا خالید)ی کوڕی (شێخ عەلادین) فێر ئەکات، شێخ لەتیف ئەمەی لێ ئەبێت بە مەراق و خولیاو ئەچێتە سەری‌یەوە تا لە ئەنجامدا نهێنی‌یەکەی فێر ئەبێ، یەکسەر دەست ئەکا بە دروست کردنی تاقمی دان لەوێوە فێری ئەم هونەرە ئەبێت دوایی کە دێتەوە سلێمانی ئەمە ئەبێ بە پیشەی سەرەکی لەماڵی خۆیدا لەسەر کارێز.
٢ - مەحموود شەوکەت سەعید زەنگەنە:- لە بەڵگەنامەیەکی کۆنی شارەوانی وە کە دەستمان کەوتوە دوای ئەوەی کە دەورەی بینیوە لە صحەی بەغا لە ١٦/٥/١٩٣٣ ئیجازەی ئیش کردنی وەرگرتوە لە (ئەمانەی عاصمە)ی بەغا دوای ئەوە شوێنی دانسازی کردەوە لە کوڵانی تەنیشت مزگەوتی موفتی بەرامبەر مەکتەبی

فەیصەڵیە دوای ئەوە گواستیەوە بۆ شوێنی گوزەری دارتاش خانەو کۆپان دروەکان نزیك ئەصحابە سپی ئیتر هەر لەوێ بەردەوام بو تا کۆچی دوایی کرد.

٣ ـ سەعید سڵون :ـ ئەم کابرایە گاور بو شوێنەکەی ژێر حەمامی قشڵە بو لە جادەی تازە (مەولەوی).

٤ ـ محەمەد مەمەند :ـ ئەم زاتە کاتێ تەمەنی عەسکەری دێت لەشەڕی جیهانی دووەمـدا لە بەغـا لە ساڵی ١٩٤٢ لە خەستـەخـانـەی ڕەشیدی عەسکەری جێگر ئەبێت لە پێشا دەورەی مضمدی ئەبینێ هەر لەو خەستەخانەیەدا لە ساڵی ١٩٤٥ تا ١٩٤٧ داخلی دەورەی دانسازی ئەبیٚ لەو دەورە یەدا شەش کەس ئەبن ئەم بە یەکەمی دەورەکە دەرئەچێو شەهادەی دانسازی وەرئەگرێت لە مانگی تەموزی ساڵی ١٩٤٧ لە عەسکەری دەرئەچێو دێتەوە بۆ سلێمانی لە ساڵی ١٩٤٨ ئەچێت بۆ پێنجوین لەوێ ساڵێك ئەو کارە ئەکات چونکە لەو کاتەدا ماڵی باوکی لەوێ ئەبێت لە ساڵی ١٩٤٩ دێتەوە سلێمانی دەست ئەکاتەوە بە دانسازییەکەی خۆی لای بەنزینخانە کۆنەکە، ئێستا نزیك بەریدە تازەکەیەو هەر لە شوێنی خۆیدا بەردەوامە.

تێبینی :ـ

ئەم دانسـازانـە یەکـەم جار ڕوخسـەتیـان (ئیجازە) یان لە (ئەمانەی عاصمە)ی بەغاوە دەرئەچو ئەهات بۆ (ڕئاسەی صحە)ی سلێمانی، ئەبوایە هەموو ساڵێك بەهۆی ئەوانەوە ئیجازەی ئیش کردنیان تازە بکردایەوە.

ئەجزاخانەکان (صەیدەلیەکان)

١ ـ ئەجزاخانەی (سیروان) جادەی تازە (مەولەوی) تەنیشت قاپی چلی سینەمای گۆیژە بو خاوەنەکەی نیکوغوس الکسندریان (ئەسکەندەری ئەجزاچی) بو

٢ ـ ئەجزاخانەی (نوری عەلی) جادەی تازە (مەولەوی) خاوەنەکەی نوری عەلی لەپێشـــدا لە شوێنی کتێبخـــانـەی گەولاوێـژ بو ساڵی ١٩٤٩ تا ١٩٥٠، لەساڵی ١٩٥١ گواستیەوە شوێنی ئەسکەندەری ئەجزاچی چونکە ئەسکەندەر سلێمانی

بەجێ هێشت چووە بەغـا دانیشت، ئەویش تیـا مایـەوە تا ساڵی ١٩٥٤ ئەمجـا گواستیـــەوە بۆ هەمـان جادە لە ژێـر حەمـامی قشڵە تا ساڵی ١٩٥٦ کە بینـا کەی خۆی تەواو بو لەبەر دەرکی سەرا گواستیەوە ئەوێ.

نوری عەلی لە ١/١٢/١٩٢١تـا ٣١/٣/١٩٢٢ لە خەستـەخـانـەی (لیڤی) لای ئینگلیـزەکـان و خەستـەخـانـەی سلێمـانی ئیشی کردوە لە

دوای ، ئەوە لە ئەجـزاخـانـەی خەستـەخـانـەکـانی هەڵـەبچـە،تۆز، چوارتـا، سلێمـانی، پێنجـوین، تا ٢٠/٩/١٩٣٨ لە خەستـەخـانەی رەشیدی عەسکەری لەبـەغـا دوای دەورە دەرچـوەو لەوێ بوە بە ملازم ثانـی تا ١١/٣/١٩٤٠ لەو خەستـەخـانـەیـە ئیستیقـالـەی کردوە دوای ئەوە هاتـەوە خەستـەخـانـەی سلێمـانی، شەقـلاوە، هەولێـر دوای ئەوە هاتـەوە بۆ خەستـەخـانـەی سلێمانی تا ١٠/٩/١٩٤٥ ئیستیقالەی کرد دوای ئەوە لە ١٩٤٩ بۆ یەکەم جار ئەجزاخانەی خۆی دانا.

٣ ـ ئەجزاخانەی (سلێمانی) خاوەنەکەی ذەنون قاسم الصباغ ئەم پیاوە خەڵکی موصل بوە و موسوڵمانیش بو لەسەرەتای پەنجاکانەوەتا مارتی ساڵی ١٩٥٩ مایەوە شوێنـەکـەی جادەی تازە (مـەولـەوی) تەنیشت بەهجەتی سەعاتچی بەرامبەر قاپی چلی سینەمای گۆیژە بو.

٤ ـ ئەجزاخانەیەك کرایەوە سەر بە موتەسەریفییەت بو لەشوێنی نوری عەلیدا کە چۆلی کرد یەك ساڵ دەوامی کرد لەساڵی ١٩٥٤ تا ١٩٥٥وە حەمە وەفای برین پێچی شاعیری لە سەربوو ٥ ـ ئەجزاخانەی رەءووف: خاوەنەکەی رەءووف نەجیب ئەفەنی فەتتاح ئەفەنی بوو. کاتی خۆی لە مەدرەسەی

(صەیـدەلیـە) دەرچـو لە بەغـا دوای ئەوە لە سوپـادا بو بە (ضابط احتیاط) دوای ماوەی خزمەتەکەی مایەوە لە عەسکەری تا ساڵی ١٩٥٨ روتبەی گەیشتــە (رەئیس ئەوەل) لە کەرکـوك وە عەســرانیش هەر لەوێ ئەجـزاخـانـەی هەبوو، هەر بە ناوی خۆیەوە هەر لەو ساڵەدا خانەنشین کراو هاتەوە بۆ سلێمانی هەر لە ساڵی ١٩٥٨دا چووە شوێنـەکـەی نوری عەلی کە پێشـا ئەسکـەنـدەری ئەجزاچی تیابو.

٦ ـ ئەجزاخانەی (کاوە) خاوەنەکەی ئیسماعیل محی‌الدین شەریف لە مارتی ساڵی ١٩٥٩ دەنون سلێمانی بە جێ هێشت ئەم چووە شوێنەکەی پاش ئەوەی لە کولیەی صەیدەلەی بەغا دەرچو.

تێبینی :ـ

ئەم خاوەن ئەجزاخانانە ئەبوایە هەموو ساڵێك ڕوخستەتیان (ئیجازە) لە سەرکردایەتی تەندروستی سلێمانی تازە بکردایەوە.

قەپانچی‌یەکان

ئەم پیشەیەش هەروەك کارو پیشەکانی تر هەر لە کۆنەوە ئەم ئیشە هەبووە کە لە زووەوە ڕزق و ماڵی تیجاری هاتووە لەدەرەوە بۆ ناو وشار بۆ تاجیرەکان لە خانەکاندا وەك گومرگە سووتاوو خانی خورماو مێوژەکە ، لەم دوایی‌یەدا کە ئەو شوێنانە کۆن بون و ناوی نەما هاتنە مەیانی بەر بەلەدیەکە بۆ کێشانی ڕزق بە حسابی ڕبەوباتمان بەقەپان ئەیان کێشا، وێنەی قەپانەکەش هەر لەم بەرگەدا ئەبینین . ناوی هەندێ لەو قەپانچی‌یانە:ـ

١ ـ سەعەی مەنیج	لەخانی خورماو مێوژەکە
٢ ـ حەمەی قەبانچی	کوڕی سەعەی مەنیج لەمەیانی بەر بەلەدیەکە
٣ ـ حسەین ئاغا	شەریکی حەمەی قەپانچی لەمەیانی بەر بەلەدیەکە
٤ ـ مەلا فەرەج	لای قاڵدرمەکان بەرامبەر مزگەوتی شێخ محەمەدی ئاڵەکی
٥ ـ نوری بەگی عەبدول ڕەحمان بەگ	قەپانچی دائیرەی تەموین و ئینحصار بوە

٦ ـ مەحموودی سەی عەلی — لەمەیانی برنجەکە
٧ ـ حەمەی حاجی ئبراهیم — بەر گومرگە سووتاو
٨ ـ شێخ حسەین — لەمەیانی برنجەکە
٩ ـ عەبدوڵڵای شەرافەت — لە خانی غەفور ئاغا
١٠ ـ حەمە عەلی قەپانچی — لەمەیانی برنجەکە
١١ ـ عەلی قەپانچی — لەمەیانی بەر بەلەدیەکە

سەرچاوە :ـ عەلی قەپانچی

* * *

ناوی ئەو کەسانەی کە لە بەرگی یەکەمدا ناویان تۆمار نەکراون و بەرچاپ نەکەوتوە بە پێی ناوەڕۆکی (فهرست)ی کتێبەکە :

(کارێزکەند)

١ ـ حاجی محەمەدی دیلات

(ئیمام و مودەریسی مزگەوتەکان)

١ ـ مەلا محەمەدی ئاڵتون ئیمامی مزگەوتی هەمزاغا
٢ ـ مەلا سەعیە شەلە دوای باوکی ئەو چوە شوێنی
٣ ـ خەلیفە حەمەومین یەکەم ئیمام و مودەریسی مزگەوتی کانیئاسکان لە زەمانی بابانەکاندا .

(نانەواکان)

١ ـ عومەرە شەل و حەمەکوڵ — شەریك بون لە گوزەری سەراجەکان
٢ ـ سەی ڕەشیدی سەمونچی — بەر خانەقا سەمون وپاقلاوەو برمەو شەکرلەمەی

دروست ئەکرد.

(قەسابەکان)

١ ـ ئەحەی حەمە گوێچکە

٢ ـ عەبەی وەسمان برای حەمەی وەسمان

(کەبابچی یەکان)

١ ـ حاجی قادری کەبابچی	لە بازارە بچکۆلە باپیری وەستا واحیدی کەبابچی
٢ ـ وەستا محەمەدی کەبابچی	لای حەمامی مەیان باپیری خەلفە فەرەجی کەبابچی
٣ ـ حەسەنی بن دەوری	بەرحەوزەکە
٤ ـ وەستا عەبدوڵلای کەبابچی	تەنیشت حاجی دەروێش قەساب.
٥ ـ بلەی ڕەحیمی کەبابچی	لای مزگەوتی گەورە
٦ ـ وەستا واحیدی کەبابچی	شەقامی مەولەوی

(کەوش درووەکان): بابەدەروێش لە مەیانی ماستەکە.

(چایچیەکان)

١ ـ چایخانەی سۆفی عەلی	کولانی خوار ئەحمەدی.
٢ ـ چایخانەی ڕەحمان ئاغا	مەیانی برنجەکە
٣ ـ چایخانەی عەلی حەمەومین	تەنیشت حەمەومین قجولی کەبابچی
٤ ـ چایخانەی حاجی قادرە شەلە	بەرامبەر خەلفە فەرەجی کەبابچی
٥ ـ چایخانەی ڕەشە عەگال	بەردەم مەیانی داروخەڵۆزەکە
٦ ـ چایخانەی مام یونس	مەیانی ماستەکە
٧ ـ چایخانەی مچە حەبێ	نزیك مەیانی دارو خەڵوزەکە
٨ ـ چایخانەی مەلا کەریم	گوزەری سەڕاجەکان
٩ ـ چایخانەی حەمە سەعید	گوزەری سەڕاجەکان
١٠ ـ چایخانەی صاڵحە سوور	جادەی تازە (مەولەوی) تەنیشت قاپی چلی سینەمای گوێژە

١١ ـ چایخانەی عەلی عەبدوڵلاّ حەمەخان ناوخانی تازە تەنیشت قەیسەری نەقیب
١٢ ـ شێخ سمایل دەستگیر

(سەوزە فرۆشەکان)

١ ـ حاجی صاڵحی کەوەر بەر حەوزەکە سەوزەی کەوەرو کەرەوز
٢ ـ حەسەن قرگەیی بەر ئەصحابەسپی سەوزەی بامیەو تەماتە
٣ ـ صاڵحی ڕەشەی هەینو بەرامبەر وەستا عەبۆلی دەلاك سەوزەی بامیەو تەماتە
٤ ـ عەلی مەلا عەبدوڵلا تەنیشت حاجی دەروێشی قەساب سەوزەفرۆشی بامیەو تەماتە

(بەقاڵی میوە)

١ ـ فەرەج کوردی بەرامبەر وەستا عەبۆلی دەلاك
٢ ـ ئەحمەدی سۆفی ئەمین بەقاڵ باشی
٣ ـ سەعید ئاغای سلێمان ئاغا بەرامبەر حەمەی شازەمان
٤ ـ عەبەی حەمە خەیات بەر بەلەدیەکە
٥ ـ حاجی عەلی خولەسەرشین بەرامبەر بەلەدیەکە
٦ ـ ڕەسوڵ شەریف تەنیشت وەستا حەمەومین قجولی کەبابچی
٧ ـ شێخ ڕەئوف بەر بەلەدیەکە
٨ ـ صاڵح چاوشین بەرامبەر بەلەدیەکە
٩ ـ ئەورەحمانی قوربانی ژێر بەلەدیەکە
١٠ ـ بەکری سۆفی ئەمین ژێر بەلەدیەکە
١١ ـ عەلی گوڵێ بەر حەوزەکە
١٢ ـ شێخ محی الدین بەرامبەر حەمەی شازەمان
١٣ ـ مەلا عەبدوڵلا لای حاجی دەروێشی قەساب
١٤ ـ سۆفی حەبیب خوار حاجی عەلی ماستاو
١٥ ـ ڕەحیم چەنەباز بەردەرکی سەرا
١٦ ـ مەلا نوری سابونکەران سەرو جەرجیس
١٧ ـ شێخەولاّ سابون کەران
١٨ ـ مەجید سۆفی صاڵح سابونکەران

(بەقاڵی وشکە)

١ ـ سەعەلەری مەیانی ماستەکە

٢ ـ مەلا ڕەشیە کوێرە مەیانی ماستەکە

(موتاپ چی‌یەکان)

١ ـ پولـص استـیفان لە گەڕەکی گاوران لەماڵی خۆیدا

(عەلافەکان)

١ ـ ئەحمەد نەمەڵی لای قاڵدرمەکان بەرامبەر مزگەوتی شێخ محەمەدی ئاڵەکی

(چەخماخسازەکان)

١ ـ حەمەو بەگی چەخماخساز کۆڵانی خوار ئەحمەدی

٢ ـ سەعەی خلە لەسەر شەقام لە ماڵی خۆیدا فیشەکی‌دا ئەگرتەوە

٣ ـ حەمە کەریمی چەرخچی لە گوزەری پانی بەرز درووەکان ئەم کابرایە بە تەنیا دوکانی هەبو چەقۆو مەقەستو شتی تیژ ئەکردەوە ئەوانەی تر بەکۆڵاناندا ئەگەڕان.

(مزگەرەکان)

١ ـ وەستا عەلی کۆڵانی لای پانی بەرز درووەکان

ئەم کابرایە لە پاییزدا.لەگەڵ شاگردێکی ئەچون بۆ لادێکان بۆ حاجەت سپی کردنەوە

(بەناکان)

١ ـ وەستا حەمە عەلی مەحمود وەستای خشت و بەردو گەچ کاری

٢ ـ وەستـا سـەعـە کـەڕ وەستای دیواری خشتی کاڵ و سواغی دیوارو سەربان

٣ ـ وەستا جەلالی ئـەجیٚ وەستای خشت و بەردکاری

٤ ـ وەستا قالە مۆریاسی وەستای خشت و بەردکاری

٥ ـ وەستا عەبدول ڕەحمان فەتاح وەستای خشتی کاڵ و بەردکاری

(خەیاتەکان)

١ ـ وەستا ڕەحیم عەلی   لە قەیسەری نەقیب کەواو سوخمەی ژنانی ئەدوری ئەحمەدی کوڕی ئیشی بۆ ئەکرد

٢ ـ وەستا عەلی مەنیج   لای مەزاد خانەکە شەڕواڵ و مراخانیو ڕانکوچۆغەی ئەدوری

٣ ـ وەستا کەریم قەشانی   لە خوار حەوەکە شەڕواڵ و مراخانی ئەدوری

٤ ـ حاجی فەرەجە کەرە   خەیاتی کەواو سەڵتە مەلا عەزیزی مەلا خالیدی مەحوی ئیشی لەگەڵدا کردوە.

٥ ـ وەستا ڕەئوفی مەلا عەبدوڵلا لە قەیسەری وەسمان پاشا کەواو سەڵتەی ئەدوری حەمە ڕەشیدی زاوای خەلفەی بو.

٦ ـ وەستا ڕەئوف ئیبراهیم لە سابونکەران چاکەت و پانتۆڵی ئەدوری

لەجادەی کاوە تەنیشت ئوتێل سلێمانی

٧ ـ ئەحەی قالەی شاسوار کەوای ژنانی ئەدوری

٨ ـ وەستا محەی قازی، قەیسەری نەقیب.

٩ ـ وەستا عەبدولی حاجی حەمەومین، قەیسەری وەسمان پاشا.

١٠ ـ وەستا عارفی دەروێش ئەحمەد، خوارحەوزەکە.

١١ ـ وەستا کەریم ساڵح «مامی» قەیسەری نەقیب.

کوتاڵ فرۆشەکان (بازرگان)

١ ـ حاجی شەریف گەڵەیی   بەرحەوزەکە

٢ ـ سەلیم بەگی میران   لە قەیسەری نەقیب

٣ ـ حاجی حەمە بچکۆل   لە قەیسەری وەسمان پاشا

٤ ـ حاجی عارفی ئەمینە بچکۆل   لە قەیسەری وەسمان پاشا

٥ ـ حاجی شێخ قادری شێخ عەلی بەرزنجی لە قەیسەری نەقیب

٦ ـ شێخ ئەحمەدی حاجی شێخ قادری بەرزنجی، لەشەقافی مەولەوی.

(دەستگێرەکان)

١ ـ حاجی ئەورەحمانی هێلکە هاوینان دۆی ساردو زستانان هێلکەو نان بەهاران دەڵەمەی ئەفرۆشت

٢ ـ ڕەشەی حەمەسیس قاورمەی نۆکی ئەفرۆشت

٣ ـ مەلا فەرەجی لفکەولیرە **ئەیووت ئەوە لفکەئەوە لیرە**

٤ ـ دەروێش بچکۆلە ئەی ووت کفتەی چەورو نەرم

٥ ـ کەریمە ڕەش گەرمە شامی ئەفرۆشت

٦ ـ حەمەقا گەرمەشامی ئەفرۆشت وە لە پاییزدا گۆیژ ی ئەفرۆشت

ئەیووت حەمەقا بایی ٢٠ فلس تەرەقا

٧ ـ مام فەرەج گوێژ ی ئە فرۆشت ئەی ووت :

ئەوە کەس بەخەبەر نی یە ئەوە هەمووخەوتان لیٚ کەوتووە

دوایش ئەیووت :

باوەڕ ئەکەیت دەم و چاوت بوە بە دەزیلە

ئەمەش کوڕەکە عەبەخەمیلە

ملە شیلان ملە شیلان

گۆیژ ی دارە قیتەڵە

هەر ئەوە ماوە گوێژ

٨ ـ سەعەی ناوتاوە ناو ساجی ئەفرۆشت لەناو بازار: ئەی ووت :ـ

ناو تاوەی کوردی

بەدەست و بردی

بەخوا باش بو نەمردی

پاشان ئەیووت : بژ ی گەل و ڕۆڵەی گەل

حەمە ڕەق و مینەشەل

چێشتی بامیٚ و قوبلیٚ و قەل

ناوساجی ، ناوساجی

توتن چی یەکان : حاجی فەتاحی حاجی رشید بەرامبەر گومرگە سوتاو.

ماستاو فرۆشەکان

١ ـ حاجی حەمە سووری قوربانی تەنیشت مەلا محی الدین ماستاو

٢ ـ مەلا تۆفیق برای حاجی حەمە سوور تەنیشت وەستا حەمەومینی قجولی کەبابچی

٣ ـ عەبە کۆڵ بەر بەلەدیەکە

٤ ـ ڕەشەی مامەلی بەر گومرگە سووتاو

(بازرگانیەتی و بازرگانەکان)

١ ـ ئەورەحمانی مەحمودی قەفتان بەکاروانی وولاخ لێرەوە ماڵی ئەبرد بۆ ئێران لەوێشەوە ماڵی ئەهینا بۆ سلێمانی .

٢ ـ کەریمی تازەمین بەکاروانی وولاخ لێرەوە ماڵی ئەبرد بۆ بەغا لەوێشەوە ماڵی ئەهینا بۆ سلێمانی .

٣ ـ حاجی عەبدوڵلا عەزیز لێرەوە ماڵی ئەبرد بۆ ئێران ، وەلەمۆسکۆ وئێرانەوە ماڵی ئەهێنا بۆ سلێمانی .

(مەلاکانمان)

١ ـ مەلا مەحمودی نۆڕەبانی کە قوتابی کاك ئەحمەدی شێخ بووە .

(قوتابخانەکان)

١ ـ حەمە ڕەشید ئەفەنی مەلا عەلی سەرکارێز بەڕیوەبەری قوتابخانەی ئەیوبیە ساڵی ١٩٥٨ .

٢ ـ فەرەجی حەمە سێو بەڕێوەبەری قوتابخانەی گوێژە ساڵی ١٩٥٨ .

(ئەفسەرەکانی سوپای عوسمانی)

١ ـ شێخ مەعروف شێخ ئەحمەد قەرەداغی یوزباشی ئامیر مەوقعی سلێمانی ساڵی ١٩١٤ دوایی کرا بە ضابط تەجنید لە ساڵی ١٩١٧ کۆچی دوایی کردوە لە دێی (نەوتی) لە قەرەداغ نێژراوە .

٢ ـ عبدالرزاق شێخ مەعروف قەرەداغی ملازم دوای نەمانی دەوڵەتی عوسمانی وهاتنی مستەفا کەمال (أتاتورك) لەسەر کوردایەتی بەندکراو لە ئەستەمبوڵ لە سێ‌دارە درا.

٣ ـ عبدالعزیز شێخ مەعروف قەرەداغی ملازم لە هێزی دەریایی لەهاتنی مستەفا کەمال (أتاتورك) لە (دێنز) لەدەریا خنکا.

٤ ـ صاڵح ئاغای حەمەومین ئاغا بینباشی خەوری مەلا حەمدون زەکی شاعیر.

٥ ـ قادر ئەفەندی ئەحمەد بەقاڵ بینباشی قائد فرقة بووە لە کەرکوك خاڵی وەستا حەمەی حاجی قادری کەبابچی.

٦ ـ تۆفیق عەزیز یوزباشی لە دەوڵەتی عێراقدا رەئیس بوە لە سوپادا

٧ ـ حەمەومین بەگی مستەفا بەگ قائمقام عەسکەری، لە سلێمانی کۆچی دوایی کردوە

٨ ـ عەزیز بەگی فەتح الله بەگ بینباشی برای عەلی بەگی فەتح الله بەگ لە تورکیا نەهاتوە

٩ ـ نوری بەگی فەتح الله بەگ یوزباشی برای عەزیز بەگ لە تورکیاو نەهاتەوە.

١٠ ـ حەمەو بەگی فەتح الله بەگ یوزباشی برای نوری بەگ لە تورکیاو نەهاتەوە

١١ ـ فایەق بەگی مارف بەگ ملازم ثانی نائیبی سلێمانی لە دەوڵەتی عیراقدا

١٢ ـ یونس عبدالقادر ملازم ثانی ئەندازیار لە دەوڵەتی عێراق

١٣ ـ فوئاد مەستی ملازم ثانی مودیری ئیشغال لە دەوڵەتی عێراق

١٤ ـ حیکمەت ئەمین ملازم ثانی،شاعیر، ئەندازیار لە ئیشغال لە دەوڵەتی عێراق

١٥ ـ کاکە عەلی نازانین رِوتبەی چی بوە برادەری نوری سەعید بوە بە مامۆستا لە زوربەی مەکتەبەکاندا کابرایەکی دەنگ خۆش و قسە خۆش بوە

١٦ ـ عەبدولقادر عەبدول رِەحمان قەرەداغی

١٧ ـ عەزیز حیکمەت ملازم ثانی فەرمانبەر لە بەلەدیە

١٨ ـ عەبدوڵڵا عەونی مەلا رِەشید بەگی بابان ئەفسەری دەریا

١٩ ـ نوری محەمەد ملازم ثانی ، عەقید لە سوپای عیراق دوایی بوبە مودیری ئاوو کارەبا لەسلێمانی ساڵی ١٩٤٥

٢٠ ـ عبدالحمید بەگی عوسمان بەگی صاحبتِران یوزباشی وە لە دەوڵەتی عیراق بوبە

قائمقام برای شەوکەت بەگی عوسمان بەگی صاحبقران
٢١ ـ خورشید بەگی ڕەشید بەگی عەلی بەگ ملازم اول سکرتێری قائدی عەسکەری عیسمـەت ئینـونـۆبو هەر لەوکاتەدا لەسەر جولاّنەوەی کوردایەتی ڕای کرد بۆ (باکۆ) تا مستـەفـا کەمـال (أتـاتـورك) هاتـە سەر حوکم بوبە جمهـوری، عەفوی بۆدەرچو، لە ئەستەمبۆل بوبەئامیری قەسری جمهوری دوای ئەوەش لە لێدانی کوردەکانی تورکیا ڕای کرد هات بۆسلێمانی، لە دەوڵەتی عێراق لـە سلێمانی لە (اشغال) بوبە (ملاحظ فەنی) ئەم پیاوە لەگەڵ سمایل خانی شوکاك (سمکۆ)دا پورزان.
٢٢ ـ حەمدی بەگی سەعید بەگی سلێماز بەگ یوزباشی برای کەریم بەگی زانستی
٢٣ ـ تۆفیق بەگی یایەمان طابور آغای باوکی ئەحمە بەگی موتە سەریف لە سەفەربەر لە بۆکان لە کوردستانی ئێران شەهید کراوە.

(هەندێ لە ئەندازیارە کۆنەکان)
١ ـ عبـدالقـادر حیشمـەت: لە ساڵی ١٩٠٨ لە دایـك بوە لە ساڵی ١٩٣٤ لە کولیـەی هەندەسە لە جامیعەی ئەمریکی لە بێروت دەرچووە.

[عەرەبانچی یەکان]
١ ـ موڕادی عەرەبانچی
(ئوتومبیل چی یەکان)
١ ـ عەلی حەسەن صاڵح لـە بەلەدیە لەسەر ئوتومبیلی ئاوڕشێنەکەبو
٢ ـ حسەین مەلا عـەبدوڵلا ڕێگای کەرکوك بە پاص قەمەرە
٣ ـ مستـەفـای صـدیق تەها ڕێگای مـاوەت بەلۆری
٤ ـ یاسین کەریم ڕۆستەم ڕێگای مـاوەت بەلۆری
٥ ـ عـەزیـز پـەتـرۆس ڕێگای بـەغدا بە قەمەرە

● سالح زەکی ساحێب قڕان
١٨٨٦ - ١٩٤٤

● عەبدو لحەمید بەگی عوسمان بەگی
ساحێب قڕان - یوزباشی

● ئەحمەد کەمال دەمرکانی - میرئالآ

● کاکە عەلی ئەفسەری عوسمانیو
ماموّستاو قسەو دەنگ خۆش

● مەحمود شەوكەت دانساز ۱۹۰۷ ـ ۱۹۸٦

● عبدالرزاق شێخ مەعروف قەرەداغی

لە حوكمی «ئەتاتورك»دا

لە ئەستەمبوڵ لە سێدارە درا

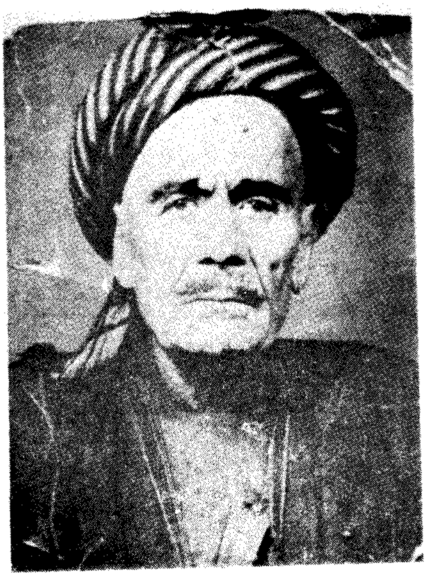

● كەریمی حور قەساب ۱۸۸۸ ـ ۱۹٦۲

● عومەری حاجی محەمەدی
ساماغا «قەڵەمچی»

● دەروێش ئەحمەد کەریم ـ
حەماڵ باشی گومرگ ـ
١٨٩٠ ـ ١٩٨٢

● فەقێ مەحموود توتنچی
١٩٠٠ ـ ١٩٧٣

● وەستا قادر ڕەسوڵ ـ
پانیبەرز دروو

● وەستا حەمەی حاجی قادر ـ
کەبابچی ١٨٩٠ ـ ١٩٤٤

● حاجی حەمە بچکۆل ـ
بازرگان ١٩٠٢ ـ ١٩٨٥

● حاجی محەمەدی مەلا ڕەحیم
١٨٩٧ ـ ١٩٨٦
«ناجیری ڕەشە وڵاخ»

● حاجی تۆفیقی ئەستێر
١٨٧٣ ـ ١٩٦٣

● کەریمی مەلا ڕەحیم
١٨٩٤ - ١٩٥٨

● وەستا حەمە کەریمی
چەرخچی

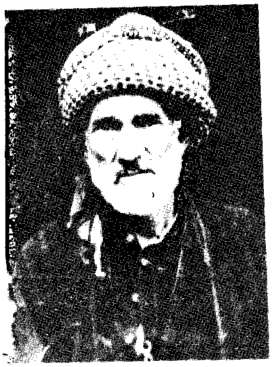

● سۆمی عەلی چایچی
١٨٨٨ - ١٩٦٣

● حاجی ڕەفیقی حاجی تۆفیقی
ئەستێر ١٩٠٤ - ١٩٨٧

● ڕەشەی هەینو - چایچی
١٨٩٧ - ١٩٧١

● کێشانی جاران بە تەرازووی
چەرم

● دوکانی عارف بڕنووتی - بەرحەوزەکە

● دوكانى حاجى مەجيد

● دوكانى حەمەكەى مام ساڵح
«كوڕەزاى ئەحەى كڕنوو»

● دوكانى وەستا عومەرى ئاسنگەر

● دوكانى حاجى برايمى عەتار،
قەيسەرى نەقيب

● دوكانى حاجى كەريم عەبا ڵلاى
سەوزەفرۆش «بەرامبەر گومرگە ـوتاو»

● دوكانى عەباس ئەبو شەوارب

● دوكانی ئەحمەدی بەرامبەر خانی ئاغافەتحوڵڵا

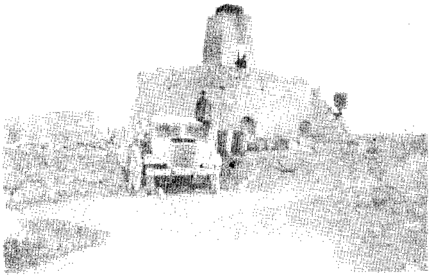

● كورەی خشتی عەبدوڵڵای
حاجی ساڵح لە قلیاسان/ ٩٥٤

● چایخانەی سەعەی تەها كۆیی ـ دەشتی تەیارەخانەكە

● مەیانی کاکە

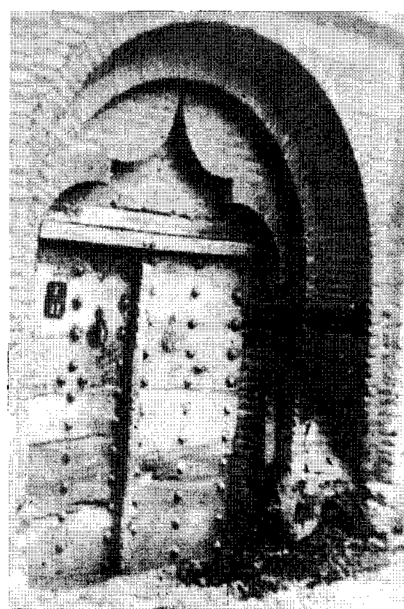

● قاپی ماڵانی قەیم

«ماڵی خەلفە فەرەجی کەبابچی لە سابونکەران»

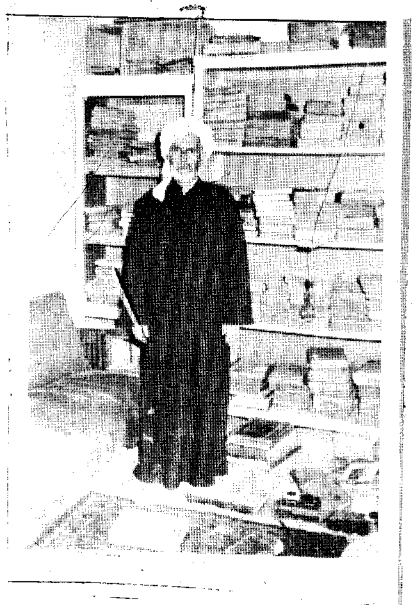

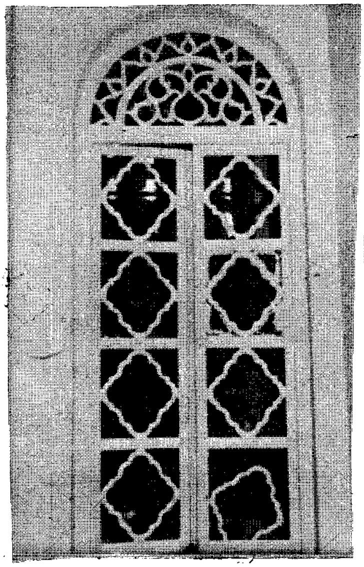

● مەلا ئەسعەدی مەحوی
لە خانەقای مەحوی‌دا
۱۸۹۸ - ۱۹۷٦

● پەنجەرەی کۆن
«فەرەنگی سازی»

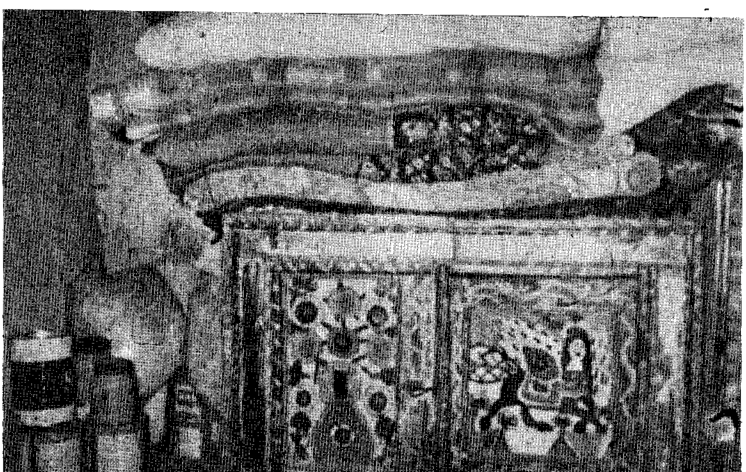

● سنوقی بۆراق

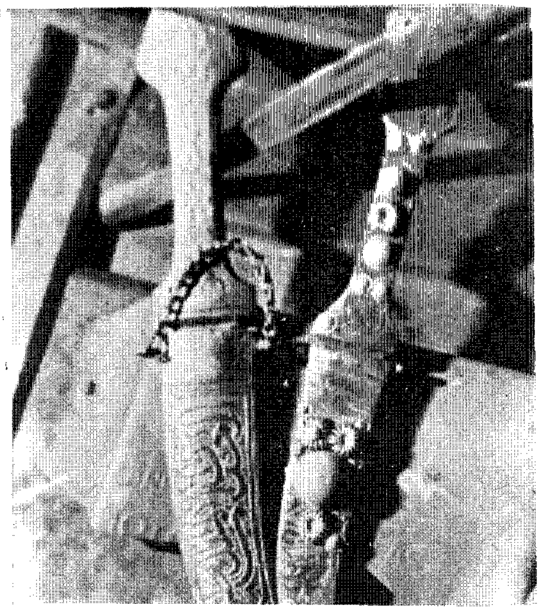

● ٢ خەنجەر دەستکردی وەستا قادری مچیل

● بنمیچی خانووی کۆن

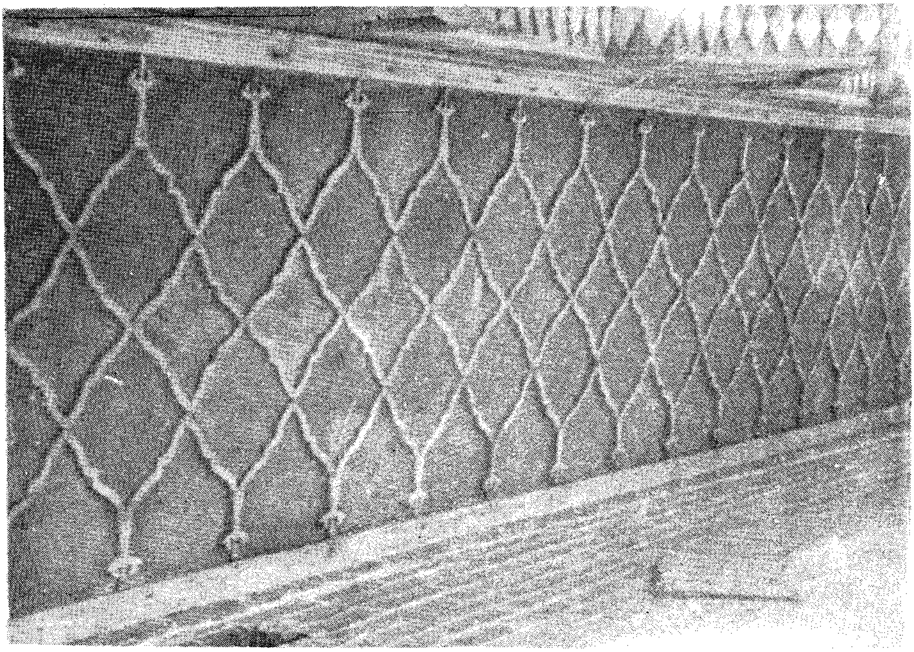

● بنمیچی نەخشدار

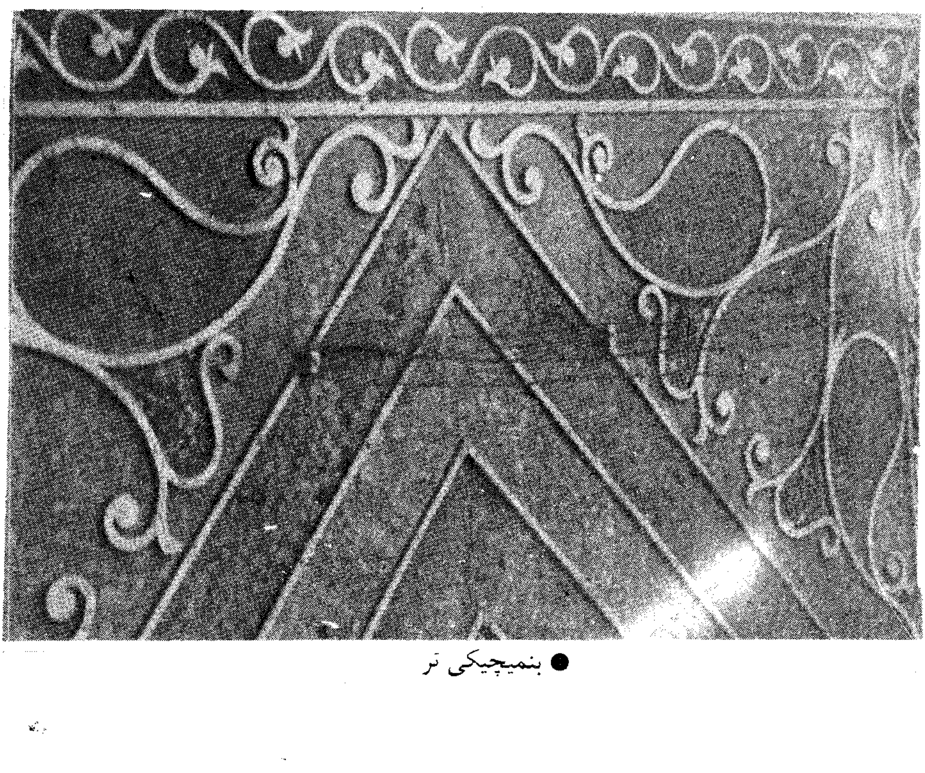

● بنمیچیکی تر

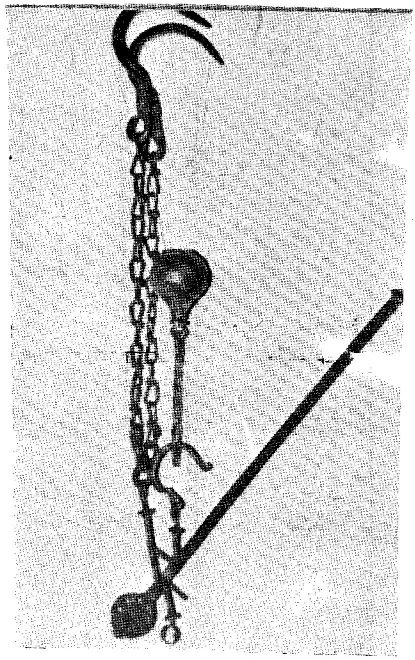

● زینی ئەسپ دەستکردی
وەستا عەباسی سەڕاج

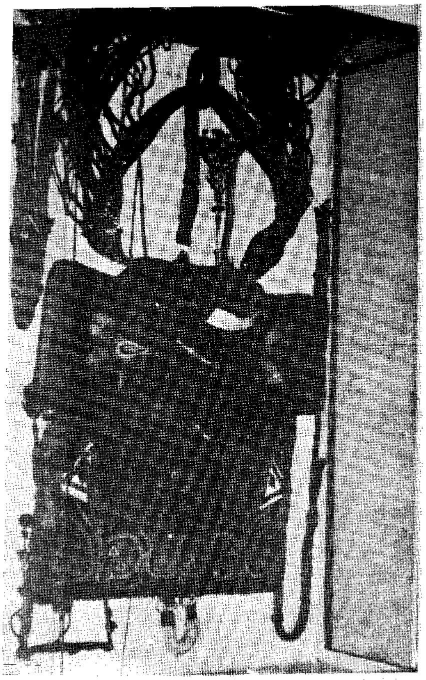

● قەپانی کێشان

● زۆپای دار، دەستکردی تەنەکەچی

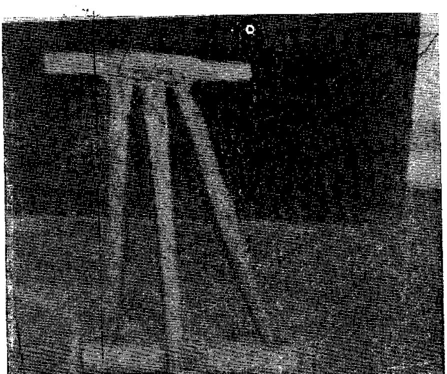

● ڕەوڕەوەی منداڵ

کەبەرگی یەکەمی ئەم کتێبە- بۆجاری دووەم چاپکرایەوە، هەندێ شت لەچاپی دووەمی ئەوبەرگەزیادکرا. بۆئەوەی ئەوانەی چاپی یەکەمیان لایە - ئاگاداری ئەوزیادی یەبن. والەم بەرگەداچاپی ئەکەینەوە.

«روون کردنەوەو سوپاس نامەیەك بۆچاپی دووەم»

پێش هەمووشتێك ناوی هەر کەسێك هاتبێ لە کتێبی (شاری سلێمانی)دا هەرچ کاروپیشەیەکیان هەبووە کەتیایدا ناویان تۆمارکراوەو ناویان براوە هەمووبراوکەس وباووباپیرمانن، هەرهەموو جێگای رێزو شانازیە بۆکەس وکاریان وبۆکورو کچیان وبۆنەوەکانیان، وەناویان چووەتە مێژووی شارە دلێرەکەمانەوە، شاری هەڵمەت وقوربانی، شاری برایم پاشای بابان ومەولانا خالیدو کاك ئەحمەدی شێخ وشاری شێخ مەحموودی نەمروشەشی ئەیلول وشاری راپەرینی ساڵی ١٩٤٨ - ١٩٥٢ ١٩٥٤
-١٩٥٦ زپرلە خەبات و شەهیدان، ئەم شارە هەرچەندە تەمەنی دووسەد ساڵە، بەڵام بەقەد شارێکی ٢ هەزار ساڵە قارەمانیەتی و مەردایەتی و کارەساتی هەمەجۆرەی بەخۆیەوە دیوە.

دیارە خەڵکی ئەم شارەرێی باووباپیریان ون نە کردووەو هەر لەسەر هەمان رێبازئەرۆن، ووریان، زیرەکن، نیشتمان پەروەرن، وەجاخ زادەن ولە خۆیان نەگۆراون، هەرخەڵکی شارەکەی جارانن، بەڵگەشس ئەوەیە کە کتێبی (شاری سلێمانی)کەوتە کتێبخانەی کوردی وبازارەوە خەڵکی بەپەرۆش بەدڵێکی فراوان وخۆشی یەوەهاتن بەپیر کتێبەکەوە کە لە چەند رۆژێك دا لەبازارانەما چونکە ئەزانن ئەو کتێبە لە خۆیانەو بۆخۆیانەو بۆنەوەی داهاتویانە، هەرچ کەسێك لەم شارەدا ئەگەر خۆی بە نووسەرو رۆشنبیر و دڵسۆزی ئەم شارە ئەزانێ داوای لێ ئەکەم ئەم کتێبە کەمێژووی شارەکەمانە ئەوانیش هەتا زووە هەڵیکەتا لەدەست نەچووە تا چە ندپیاوێکی بەتەمەن وشارەزا ماوە کە سەردەمی تورك وئینگلیز یان بینیوە سەرچاوەن بۆزۆر زانیاری کە تا ئێستا تۆمار نەکراون و سودێکی گەورەی هەیە بۆ ئێستاو دوا رۆژ ئەوانیش

دەست بدەنە کۆکردنەوەی ئەم بابەتەو قۆڵی لیّ هەڵکەن و بیّنە مەیدانەوەو هەر کاغەز و قەڵەم زۆرە، کە ئەمە دڵسۆزیو خۆشەویستی بەرامبەر شارەکەو هیلاك بونی ئەویّ، ئەوەی بەکەم و کوری ئەزانن چاکی بکەنەوەو لیّ ی زیاد کەن و باسەکە فراوانترو بەتام و چیّژتری بکەن منیش یارمەتیان ئەدەم و پیّخۆشحاڵ ئەبم نەك لەبەر ئەوەی خۆیان توانای ئەوەیان نی یە هەر چ کەسیّك بەرهەمیّکی چاك بنوسیّ ئەمان وەکو کوتەك بیدەن بەسەرو گویّ لاکیا وەك پیّشینان ئەڵیّن (ئەگەر گوڵ نیت، درکیش مەبە) خۆ ئەگەر دەنگ خۆش و شاعیرو نوسەریش نەبن کە ئەمە بەهەرەیە ئەگەر بیانەویّت بەرهەمیّك لەم لایەنە پیّشکەش بەشارەکەیان بکەن ئەبیّت خۆیان هیلاك بکەن وە واز لەسوودی خۆی بیّنیّت ئیّمەش شانازی پیّوە ئەکەین، وەکو ئەڵیّن بە ریش نی یە بە ئیشە، یان هەندیّ کەس ئەگەر بڵیّن ئەم ناوانەی کە لەناو کتیّبەکەدا هاتووە ئەبوایە بەناوی سیانی واتە ناوی خۆیو باوو باپیری بەبیّ شوهرەت (نازناو) بوایە، ئەم جۆرە ناوانە کە بوونە شوهرەتی ئەو کەسە لەناو شارەکەمانا، ئەوە لەناو هەموو میلەتیّکا هەیەو بووە، ئەگەر ئەو کەسانەی کە ناومان هیّناون لەناو ئەم کتیّبەدا، ناوی خۆیو باوك و باپیری وەك لە هەویەکەیدا نووسراوە ناو بهیّنریّن ئایا کەس ئەزانیّ کیّن وە مەبەستمان کیّ یە هەتا ئەو کەسەش نازانیّ کە مەبەست خۆیەتی. بۆ نمونە سەیری (دەلیلی تەلەفۆن) بکە ئەو ناوانە کە نووسراوە ئەگەر خزمی خۆت نەبن و ژمارەی تەلەفۆنەکەت لا نەبیّ و بتەویّت تەلەفۆن بۆ یەکیّ بکەی نازانی ئەو ناوانە کیّن و کیّ نین.

کەوابیّ هەرکەسیّك لەمەودوا بیەویّت بەرهەمیّك بیّنیّتە بەرهەم ئەو ناوانەی کە ناویان ئەبات لەو کتیّبەدا وەك عالم و مەلاو شاعیرو ناودارانی ئەم شارە هی وای تیایە زیاد لە سەدیان سەدو پەنجا ساڵ لەمەوپیّش کۆچی دوایی کردوە، ئەبیّ بنیّرین هەویەکانیان لە گورا دەربیّنین کە گۆڕیشیان نەماوە، مانای لەمەودوا هیچ کەسیّك نابیّ دەست بداتە قەڵەم نەك یەکیّکی تر ئەمەی لە توانا دا نی یەو پیّ ی ناخۆش بیّت ئیتر ئەبیّت ئاش بەتالّی لیّ بکریّت. ئایا لەشارەکەماندا عالم و زانای ناودارکە وەك موفتی ی سلیّمانی مەلا ئەحمەدی چاومارو مەلا ئەحمەدی چاوهار کە ناوبانگیان هەبووە لە زۆر کتیّبدا ناویان هاتووە، یان وەك شاعیری بەناوبانگ حەسەن کەنۆش یان فایەق بیّکەس خۆ بیّکەس نەبووە یان شاعیرو بلیمەتی بەناوبانگ مەلا حەمدونە کویّر یان پیاوی وەك

قالەی ئایشەخان کە بەناوی دایکیەوە ناوبانگی دەرکردوە کە ئەو پیاوە ئەفسەرێکی سوپای عوسمانی بولە جولانەوەی شێخ مەحمودی نەمردا ئەفسەرێکی ئەولەشکرە بووە لەگەڵ شێخدا لە ساڵی ١٩١٩ز بەدیل گیراو لە دەوڵەتی عێراقدا بوبەئەندازیارو بەڕێوەبەری (ئیشغال) لە سلێمانی و هەولێر لەو کاتەدا زۆر یارمەتی هەژارانی داوە بەتایبەتی خەڵکی سلێمانی کە ڕووی تیٚ کردوەو چون بۆ لای هەمووی دامەزراندون و پارەی ئەرکی ڕێگاشی لە گیرفانی خۆی داو نەتیٚ ئەم پیاوە ئەوەندە خۆشەویست بولای خەڵك، کە بەگەنجی ئەمری خوای کرد کە تەرمەکەیان هێنایەوە ئەو ڕۆژە ئەو شارە ژن و پیاو خرۆشابون بە گریانەوە قوڕیان بۆ ئەپێوا. ئەمانە نمونەی چەند کەسێکی ناودارن لەناو مێژ وی ٢ سەد ساڵەی شارەکەماندا ئەگەر (نازناو)یان لابەرن کەس نایان ناسێت کێن و کیٚ نین و ناویان ون ئەبێت، یان ئەوتام چێژەی نامێنی، بۆ نمونە سەیری بەرگەکانی ڕشتەی مرواری ئەدیب و زاناو ڕۆژنامەگەری کورد مامۆستا علاءالدین سجادی بکەن کە لایەنێکی فۆلکلۆری گەورەی لەناو کوردەواریدا تۆمار کردوە. سەدەها ڕووداوی خۆش خۆش و ناوی سەیر سەیری تیا ناوبراوە کە بونەتە هۆی بەتام و چێژ ی ئەو بەرگانە. تارادەیەك ئەوەی ئەدەب دۆستیش نەبویان بڵێن هەر خوێندەوار نەبووە زیاتر بە پەرۆشتر بون لە خوێنەوارەکان بۆی، تا ئێستاکەش بە تایبەتی شەو لەزستاندا بوە بە شەوچەرەی خەڵکی چونکە ئەم بابەتە کتێبانە زۆر کەمن لەناو کوردەواریدا. خەڵك تێر بون لە شیعر و چیرۆك بە تایبەتی لەم کاتە ناسکەدا خەڵکی ئەو ڕۆژگارە خەریکە ڕابوردویان لەبیر ئەچێتەوە، وەك دەرمان پێویستیان بەم جۆرە کتێبانە هەیە کە یادگاری جارانەوەك شریتێکی سینەما وایە کە جارانی دێتەوە یادو خۆشیەك ئەدات بەدڵ و مێشکی، وە زانیاریەکیشە بۆ نەوەکانیان و مێژ ویەك و سامانێکە بۆ نەوەی داهاتومان.

هەروەها هەر چ کەسێك ناوی لەم کتێبەدا هەر چ کاروکاسبی و پیشەیەکیان هەبوە جیٚی شانازی نەوەکانیانە کە بەئارەقی ناوچەوان ماڵ و منالی خۆیان بەخێوکردوە، هەر لە کرێکارێك و حەماڵێك هەتا تاجیرێك و خاوەن مولکێك هەموبەشەرن و هیچ جیاوزازی یەکیان نی یە، جیاوازی یەکەیان بەس کرداری جوانە، ئەگەر کەسێك کرداری ناشرینی هەبێت لەناوخەڵکیدا بە پارە ناشارێتەوە، بەتایبەتی لەناوخەڵکی ئەم

شارەدا کە بە زیرەکیو ووریایی ناوبانگیان دەرکردوە وەك پیرەمێردی شاعیر ئەفەرموێت :ـ

نەپایەو پارەنەریشەو رەگەز
نەجوانی رووکەش، نەبەرگ و مەرەز
یەك تۆز لە نرخی هیچ کەس زیاد ناکات
کە مرۆڤ نەیبێ خوێ نرخێکی بەرز

نموونەیەکی خۆشی تر: جاریکیان دەعوەت ئەکەن، کارتێ ئەنێرن بۆحاجی توفیق (پیرەمێرد) ئەوەی کارتی دەعوەتەکە ئەبات بۆخاوەنەکەی، بەس لەسەر کارتەکە نوسرابو حاجی تۆفیق ئەویش ئەیبات بۆحاجی تۆفیقی تازە دەوڵەمەند پاش ماوەیەك گلەیی لێ ئەکەن کە نەهاتووە بۆئەم زیافەتە پیرە مێرد پێ ئەزانێ، ئەڵێ ئەگەر ئیزرائیل هات رۆحم بکێشێت ئەینێرم رۆحی حاجی تۆفیقی تازە دەوڵەمەند بکێشێت.

ئیتر وەك پێشینان ئەڵێن زۆر ووتن قورئان خۆشە یان ئەڵێن بۆمرۆڤی ئاقڵ ئیشارەتێك بەسە. لەگەڵ ریزو سلاومدا بۆخوێنەران و خەڵکی شارەخۆشەویستەکەمان کە یارمەتیان داوین کە خۆیان بوبونە سەرچاوەی باسەکانمان بە تایبەتی ئەوانەی ناومان بردون لە کتێبەکەدا کە ناوەکانیان بۆبەراورد کردوین پاش کۆکردنەوەی، هەروەها ئەو بەریزانەی کە داوای وێنەی باوکمانمان لێ کردون بۆزیندنەوەویادگاری ئەو پیاوە بەریزو خۆشەویستانە لەناو شارەکەماندا کە دڵسۆزیی خۆیان پیشان داوە بەرامبەر باوو باپیرو شارە خۆشەویستەکەیان، هەروەها ریزو سلاوم بۆئەوکەسە رۆشنبیر نەیە کە بە تەلەفۆن یان هاتنە لامان یان بەنامە پیرۆزباییان لەمن وخۆیان کرد بەبۆنەی دەرچونی بەرگی یەکەمی کتێبەکەوە هەر لێرەشا سوپاسی هونەرمەند مامۆستا عەلی لەتیف ئەکەم، وە بەریز خاتە حەمە فەرەج کە پاش پاك نوس بەخەتێکی خۆش بەرگی دووەمی کتێبەکەی بۆنوسینەوە منیش ئەڵێم دەستەکانیان خۆش بێت، هەروەها سوپاسی مامۆستا عەبدولرەقیب یوسف ئەکەم بۆیارمەتی زانیاریو رێنومایی هەروەها بەناوی خۆم و خەڵکی شارە خۆشەویستەکەمان زۆر سوپاسی بەریوەبەری گشتی دەزگای رۆشنبیریو بلاوکردنەوەی کوردی) ئەکەم کە بوتە هۆی هاتنە بەرهەمی **ئەم** کـ **کە** **بەبۆنەی بیرەوەری دووسەد ساڵەی شاری سلێمانی لەچاپ درا. لە کۆتاییدا داوا لە**

خەڵکی شارەکە ئەکەم هەرچ کەم وکوڕی وهەڵە هەیە لە ناو کتێبەکە دا یان ناویان لەبیر چوەو تومار نەکراوە پشت بەخوا چاپی دووەم ڕاستی ئەکەینەوەو ئەوانەی ناویان بۆ هێناوین کە باوو باپیریان ناویان نەهاتووە لەکارو پیشەکانیماندا ناومان نوسیون بۆچاپی دووەم دوا ووتە بەرهەمیاش ئەوەیە کە جەماوەر لیّی ڕازی بێت و پیّیان خۆش بێت ،

وەك خوالێخۆشبو نەجمەدین مەلا ئەی‌فەرموو .

(عەتر ئەوەیە کە خۆی بۆنی بێت نەك خاوەنەکەی مەدحی بکات) ....

ئەکرەم صالح ڕەشە

٢ ـ هەڵەی چاپی بەرگی یەکەم

١ ـ شیعرەکەی کاك قادر برسی (ناودارانی سلیمانی) ل٢ ٥ نوسراوە

قادر زەکی بۆبەزم	غوربەتی خۆی هەڵ ئەسان
فرمیسکی دروی ئەڕست	موختاری صابونکەران
یەك لەیەکتر خۆشتر بوون	ڕەشەو صدیق و عوسمان
ڕاستیەکەی	
قادر زەکی بۆبەزم	غوربەتی خۆی هەڵ ئەسان
فرمێسکی دروی ئەڕشت	هەروەکو تاوی باران
کوڕانی حاجی شەریف	موختاری صابونکەران
یەك لەیەك خۆشتر بوون	ڕەشەو صدیق و عوسمان

٢ ـ ل ـ ٧٧ ـ لەوێنەی سەرەوە نوسراوە ، شەقامی کاوەو قوتابخانەی فەیسەلیە وێنەی

ژ ێرەوە نوسراوە شەقامی سابونکەران،
ڕاستیەکەی بە پێچەوانەیە.
٣ ـ ل ـ ٧٨ ـ ئەودوو وێنـەیـە لیّ ی نەنـوسـراون کوێن، وێنـە سەرەوە بەردەرکی سەراو قوتابخانەی فەیسەڵیەو جادەی تازە (هەولەوی)یە وێنەی ژ ێرەوە بەردەم قوتابخانەی فەیسەڵیەیە.
٤ ـ ل ـ ١٢٤ ـ مزگـەوتی خانـەقـای مەحـوی: ـ ئیمـام و مودەریسـەکـانی خاڵی (٣) نوسـراوە مەلا خالیـدی مەلا عومـەر کوڕی مەلا محـەمەدی مەحوی ڕاستیەکەی، مەلا خایـدی کوڕی مەلا محـەمـەدی مەحـوی‌یـە، هەروەك ناوی مەلا ئەسعـەدی مەلا خالیدیش پەڕیوە کە ئیمام و مودەریسی ئەوخانەقایە بووە.
٥ ـ ل ـ ١٣٢ ـ لەژ ێـر وێنـەی مەلا محـەمـەدی چروستـانی‌دا نوسـراوە ساڵی ١٩٨٣ کۆچی دوایی کردوە ڕاستیەکەی ساڵی ١٩٦٣ کۆچی دوایی کردوە.
٦ ـ ل ـ ١٤٢ ـ لە ناترەکانا حەمەی زەینەب جیاوازە لەگەڵ حەمەی زێنەبی چایچی کە لە ل٢٠٦ ناوی هاتووە.
٧ـ ل ـ ١٨٨ ـ بەرچاپ نەکەوتووە.
٨ ـ ل ـ ١٩٩ ـ خاڵی (٢٠) چایخـانـەی مەجۆلی خامە: نوسراوە هەرلەم چایخانەیەدا ساڵێکیان لە سەردەمی عوسمانلی‌دا بۆماوەی ساڵێك تیا ترۆش ئیشی تێدادەکرد..
ڕاستیەکەی:..
لەزەمـانی عوسمـانلی‌دا تیا ترۆنەبووەو لەوچایخانەیەدا نەبوە زەمانی ئینگلیز تیاترۆ هاتۆتە سلێمانی لەبەردەم دەشتی ئەحمەدی ساغا (ئەصحابەسپی) نزیك ئەوچایخانەیە بەڵام خەڵکی سلێمـانی بەوەڕازی نەبـوون وبەزۆر پێیـان داخستن لەبـەرگی دووەمی ئەم کتێبەدا لە باسی جولاّنەوەی هونەری لەشارە کە مانا بەدرێژی باس کراوە، منیش داوای لێ بوردن ئەکەم.
من نوسیبـووم کە مەجـۆلی خـامـە پیاوێکی سوعبەت چی بو هەموڕۆژ ێك یەکێکی خەڵـکـی دەردەوەی شار ئەهـاتـن بۆئیش کردن ئەمیش هەر ڕۆژە ناڕۆژ ێـك یەکێکی ڕائـەگـرت بەشەرتی ئەوەی مەرکانەیەت ناوی دان بولەگەڵ قامیشێك هەریەکێ بهاتایە بۆشـاگـردی پێ ی ئـەوت ئەمـڕۆ تەجـروبەت ئەکەم ئەوقامیشەی ئەدایە دەستی پێ ی

ئەووت تۆ ئەمرۆیشت ئەوە بێ ئاوی ئەم مەرکانەیە بەم قامیشەتێکی هەڵدە تاخەست ئەبێتەوە منیش ڕات ئەگرم بەشاگرد ئەوبەسەزمانەش هەرلەبەیانیەوە تائێوارە بەقامیشە کە ئاوی تێک هەڵئەدا خەست نەئەبووەوە ئێوارە پێ ی ئەووت تۆبەکەڵکی شاگردی نایەیت بۆبەیانی یەکێکی کەی ڕائەگرت.

٩ ـ ل ـ ٢٦١ ـ ەوە چەواشەبووە واتەپاش وپێش کەوتوەتا ل ـ ٢٦٧ ـ

١٠ ـ ل ـ ٣١٧ ـ خاڵی هەشت نەقارِ عەلی بۆسکانی نووسراوە خۆی لە ئەصڵدا برای کەریمی عبدولڵابۆکانی‌یە کە ئەویش لەخاڵی شەشەم دا ناوی براوە بەڵام ئەم لەجنسیەکەیدا بەناوی عەلی بۆسکانی نووسراوە هەرلەناو نەقارەکاندا هەر بەعەلی بۆسکانی ناوبراوە.

١١ ـ ل ـ ٤٤٦ ـ مەکتەبی ئەعدادی موڵکی ئەبوایە لەپێش ڕوشدی عەسکەری‌یەوە بنوسرایە هەروەها پێش دروست بونی ڕوشدیەی عەسکەری لە سلێمانی

لە ڕوشدیەی عەسکەری بەغداو

ئەستەموڵ خوێندویانە هەر لەهەمان لاپەڕەدا زۆربەی ڕستەکــــان بە نیوەچل چاپ کراوە

١٢ ـ ل ـ ٤٩٧ ـ وێنەگرەکان یەهودا لەشوێنی نوری نوسراوەو نوری لەشوێنی یەهودا نوسراوە واتەیەهودا کوژراوە.

٣ ـ (زیادەی چاپی دووەم ـ ئەوانەی بەداخەوە لەبیر چوون) : لەنوسەرو شاعیران :
مەلا ئەسعەدی مەحوی شاعیر ١٨٩٨ ـ ٢٥ / ٤ / ١٩٧٦، شێخ ئەحمەد ئەمین شاعیر بەڕیوەبەری قوتابخانانەی لەتیفیە ١٨٩٠ ـ ١٩٥٥،

مەلا حامیدی حەمدوون (زەکی) شاعیر ١٨٩٦ ـ ٣ / ١ / ١٩٧٦، شێخ ئەحمەدی شێخ عەلی (فەوزی)، مەلا کاکە حەمەی حاجی سەیفوڵلا ١٨٨٤ ـ ١٠ / ٥ / ١٩٦١، جەمیل سائیب، شێخ لەتیفی حەفید ١٩١٧ ـ ٢ / ٥ / ١٩٧٢، ئیسماعیل شاوەیس، محەمەد ڕەسووڵ هاوار، حەمەبۆر (هۆشەنگ)، حسێن عارف، ساجید ئاوارە، محەمەد کەریم فەتحوڵلا، د. ئیحسان فوئاد، حەسەنی شێخ حەمە عارف، عەلی عیرفان، فازیل عیرفان، مەحموود زیوەر، حەمە سەعید بەگ

(هـەژار)، عەبـدولرەحمان موفتی(شێرۆ)، عەبدولقادر حیشمەت، عەبدولقادر قەزاز، عەبدولقادر خەفاف، کاکەمین، جەمال خەفلی، مەحموود فەهمیی هەمەوەند، عوسمان عوزێـری، ماجیـد عەبـدوڵا، مستـەفـا قەرەداخی (سـالار)، عەبدولکەریم ڕەباتی، جیهـان عومـەر، کەمـال محـەمـەد تاهیـر، تاهیر ساڵح سەعید، عەلی ناجی عەتتار، د. کـاوس قەفتـان، د. کـەمـال مەزهـەر، جەلال مەحمـوود عەلی، عەبـدولکـەریم باراوی، ڕەئوف شێخ عارف.

سەرچـاوە :ـ مێـژ ووی ئەدەبی کوردیی عەلائـەدین سوجـادی، ڕۆژنـامـەکـانی ژین ١٩٥٣ / ١٩٦٣، کاکەی فەللاح، کۆکراوەکانی ئومێد کاکە ڕەش.

٤ ـ لاپەڕەی (١٨٨)یش لەچاپی یەکەمدا بەرچاپ نەکەوتوو کە ئەمەیە :

١ ـ حەمەی ئایشێ
٢ ـ حەمەی عەتیە
٣ ـ خالیدی عەلی شاملی
٤ ـ کەریمی محەی شیر
٥ ـ سەعەی بابم
٦ ـ کەریمی حاجی عەلی
٧ ـ عەبەی خورشە
٨ ـ ڕەفیقی خورشە
٩ ـ شێخ حسین
١٠ ـ شێخە
١١ ـ خولە لاڵ
١٢ ـ حەمەی عزیز

تێبینی :

لە بابەت بازرگانی ریخۆڵەو پێستەوە :

ڕێخـوڵـە بەکـار دەهـات بۆباسترمەوتەلی عەمەلیات وتەلی عودوکەمانچەوژێی هەلاج. ئەم ڕیخۆڵەیە لێرە چاك دەکراو پاك دەکراو خوێ دەکراو دەخرایە ناو پێستی مەڕ

دەردەهات وەك هەمانەو پێستی پەنیر دەیان خستە ناوی دەیان نارد لە پێشدا بۆ شاری موصل دوایی بۆ بەغداد، دوایی ئەوەش دەنێررا بۆ بێروت. بەڵام لە شەڕی دووەمی جیهانی یەوە یەکسەر دەیان نارد بۆ شەریکەی (ئۆپێن هایمەر) لە وولاتی ئەمەریکا بە پاپۆڕ لە بێروتەوە. هەروەها پێستەشیان دەنارد بۆ شارانی موصل و بەغداد.

* * *

سلێمانی کە دارولمولکی بابان بو

لە بیرم دێ سولەیمانی کە دار الملکی بابان بو
نەمحکومی عەجەم، نەسوخرەکێشی ئالی عوسمان بو

لەبەر قاپی سەرا سەفیان دەبەست شێخ و مەلاو زاهد:
مەتافی کەعبە؛ بۆ ئەربابی حاجەت گردی سەیوان بو

لەبەر ئابوری عەسکەر ڕێ نەبو بۆ مجلسی پاشا
سەدای موزیقەو نەقارە تا ئەیوانی کەیوان بو

دریغ بۆ ئەو زەمانە، ئەو دەمە، ئەو عەسرە، ئەو ڕۆژە
کە مەیدانی جریدبازی لە دەوری کانی ئاسکان بو

بە زەربی حەملەی بەغدای تەسخیر کردوتێ هەلدا
سلیمانی زەمان، ڕاستت ئەوێ باوکی سلیمان بو(١)

عـــەرەب ئینکاری فضلی ئێوە ناکەم ئەفضلن ئەما
صلاح الدین کە دنیای گرت لە زومرەی کوردی بابان بو

قیوری پڕ لە نوری ئالی بابان پڕ لە ڕەحمەت بێ
کە بارانی کەفی احسانیان وەك هەوری نیسان بو

کە عبداللە پاشا لەشکری والی سنەی شڕ کرد
«ڕەزا» ئەو وەختە عومری پێنج و شەش، تفلی دەبستان بو

(شێخ ڕەزای تاڵەبانی)

(١) باوکی سلێمانی لێرەدا مەبەست (عبدالرحمن پاشایە کە باوکی سلێمان پاشایە) کە بەغدای لە تورك سەندەوە.

فەهرەستی بەرگی دووەمی کتێبی «شاری سلێمانی»

١ ـ سابوون و سابوونچیەکان .

٢ ـ بەفریی گۆیژەو چاڵە بەفرەکان .

٣ ـ بەردی مەلکەندیو بەردکێشەکان .

٤ ـ جەراحەکان «حەکیم»

٥ ـ ڕاوو ڕاوچی یەکان .

٦ ـ سوار چاکەکان .

٧ ـ حەقایەت و حەقایەتخوان .

٨ ـ دیوەخانەکان .

٩ ـ دەنگە خۆشەکانمان .

١٠ ـ ناوی ئەو کۆمەڵەی کە بەشداری‌یان ئەکرد لە مەولوودا .

١١ ـ ناوی ئەو حافزانەی کە بەناوبانگ بوون لە مەولوودو تەعزیەدا .

١٢ ـ ناوی ئەو حافزانە کە بەناوبانگ بوون بۆ خەتم و تەهلیلەو ماڵان .

١٣ ـ ناوی ئەو گەڕۆکە ئینگلیزانەی کە لەکاتی خۆیدا هاتونەتە سلێمانی .

١٤ ـ ناوی ئەو کتێبانەی کەباسی مێژ ووی سلێمانی ئەکەن .

١٥ ـ ناوی گۆڤارو ڕۆژنامەکان .

١٦ ـ ناوی ئەو کتێبانەی کە لە سلێمانی‌دا چاپ کراون .

١٧ ـ کتێبخانەکان و کتێبخانەی گشتی .

١٨ ـ ئەو دەزگاو زاتانەی کە خەڵکیان فێری خوێندواری کردوە .

١٩ ـ جەمعیەتی کوردستان .

٢٠ ـ مامەیارە .

٢١ ـ زانای هەڵکەوتوو سەید ئەحمەد فائیز بەرزنجی .

٢٢ ـ لە ژیانی شێخ مەحموودا چی ڕوویدا؟ .

٢٣ ـ پیرەمێردی شاعیرو ڕۆژنامەنووس.
٢٤ ـ شاعیرو بلیمەتی بەناوبانگ مەلا حەمدوون.
٢٥ ـ کەریمی عەلەکە.
٢٦ ـ سەر گروشتەی زانایەکی نەمر.
٢٧ ـ لە ژیانی بەهرەوەر شێخ لەتیفی دانساز.
٢٨ ـ وێنەکێشی بەناوبانگ حەسەن فەللاح.
٢٩ ـ پیاوی سوعبەتچی و قسە خۆش.
٣٠ ـ هەندێ پیاوی تایبەتی.
٣١ ـ هەندێ پیاوی سەیر.
٣٢ ـ کەڕەکان.
٣٣ ـ شێتەکان.
٣٤ ـ کوڕی ئازاو شەڕە گەڕەکێ.
٣٥ ـ یاخی‌بوەکانی دەوروپشتی سلێمانی.
٣٦ ـ ئافرەتان لە گەڕەکەکاندا.
٣٧ ـ فۆلکلوری لەبەرکردن و ڕازاندنەوە.
٣٨ ـ هەندێ نەریتی کۆنی کوردەواری لە سلێمانی.
٣٩ ـ فۆلکلوری باوەڕی کۆن.
٤٠ ـ فۆلکلوری تیمارکردن.
٤١ ـ ئەوشتانەی لەمالاندا بەکار ئەهێنرا.
٤٢ ـ خواردنە کۆنەکان.
٤٣ ـ کارەسات و بەسەرهاتی شاری سلێمانی.
٤٤ ـ لە یادی کەریم ئەفەندی غەفور ئەفەندی ئەحمەد بەگزادە.
٤٥ ـ بەبیرەوەری من.
٤٦ ـ وەرزش لە شارەکەماندا.
٤٧ ـ جولانەوەی هونەری لە شارەکەماندا.
٤٨ ـ پرۆژەی ئاوو ئەلەکتریك.

٤٩ ـ ناوی شەقامەکانی شاری سلێمانی .
٥٠ ـ چاوەشەکانی شارەوانی .
٥١ ـ هەندێ لە پۆلیسی سوارەکان .
٥٢ ـ ناوی نۆبەچیەکان (مرور) .
٥٣ ـ ژمارەی دانیشتوانی شاری سلێمانی .
٥٤ ـ بۆ یەکەم جار لە سلێمانی .
٥٥ ـ ئەزانی .
٥٦ ـ پەندی پێشینان .
٥٧ ـ ووتەی جێگر لەنێوان گفت و گۆدا .
٥٨ ـ یاری جاران لەگەڕەکەکاندا .
٥٩ ـ چەند دیمەنێك لە ڕابواردنی کۆنی سلێمانی .
٦٠ ـ شیعری میللی
٦١ ـ پاشکۆ.
٦٢ ـ ڕوون کردنەوە .
٦٣ ـ سلێمانی کە دارالمولکی بابان بوو.
٦٤ ـ ناوەرۆکی بەرگی دووەم .

رقم الایداع ٢٣١ ١٩٨٩

نەخشەی بەرگ: هونەرمەند علی لطیف

* * *